

YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

HİKMET

A K A D E M İ K E D E B İ Y A T D E R G İ S İ

ﻫﯩﻜﻤﻪﺕ - ﺋﯩﻜﻤﻪﺕ - ﻫﯩﻜﻤﻪﺕ

JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE

ISSN: 2458 - 8636

EDİTÖR

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ
(Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)

ALAN EDİTÖRLERİ

ESKİ TÜRK EDEBİYATI
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK
(Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)

Dr. Uğur YİĞİZ
(Çorum/Türkiye)

TÜRK HALK EDEBİYATI
Doç. Dr. Abdülkadir DAĞLAR
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye)

Doç. Dr. Erhan ÇAPRAZ
(Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu/Türkiye)

TÜRK-İSLÂM EDEBİYATI
Dr. Emrah BİLGİN
(Ardahan Üniversitesi, Ardahan/Türkiye)

Dr. Mehmet BÜKÜM
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir/Türkiye)

YENİ TÜRK EDEBİYATI
Prof. Dr. Kemal TİMUR
(Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye)

Dr. Şeyma Nur ZARARSIZ
(İstiklâl Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye)

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT / DİLBİLİM
Doç. Dr. Gökhan TUNÇ
(Anadolu Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye)

Dr. Feyza BULUT
(Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)

TÜRK DİLİ / ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ
Dr. Resul ÖZAVŞAR
(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye)

Dr. Seyit YAVUZ
(Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum/Türkiye)

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
(Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Sadık YAZAR
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Mohsin ALI
(Jamia Millia Islamia, New Delhi/India)
Doç. Dr. Selim SOMUNCU
(Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş/Türkiye)
Doç. Dr. Oğuzhan ŞAHİN
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir/Türkiye)

Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye)
Prof. Dr. Mücahit KAÇAR
(İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Güler DOĞAN AVERBEK
(Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Dr. Mehdi REZAI
(Allameh Tabataba'i University, Tahran/Iran)
Dr. Mohammed QASIM
(Sh. Benazir Bhutto University, Khyber Pakhtunkhwa/Pakistan)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ
(Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Prof. Dr. İhsan SAFİ
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye)
Prof. Dr. Hatice AYNUR
(Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Berat AÇIL
(Marmara Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Erdem Can ÖZTÜRK
(Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
(Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Prof. Dr. Hanife KONCU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Tuba Işınsoy DURMUŞ
(TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ
(Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)
Doç. Dr. Recep TEK
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye)

հայերէն - Ինքмет - ۲۶

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Atabey Kılıç (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Bahir Selçuk (Fırat Üniversitesi, Elazığ/Türkiye)
Prof. Dr. Beyhan Kesik (Giresun Üniversitesi, Giresun/Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal (İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa Karabulut (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Prof. Dr. Mücahit Kaçar (İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Sadık Yazar (İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Prof. Dr. Salim Çonoğlu (Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir/Türkiye)
Prof. Dr. Turgut Koçoğlu (Erciyes Üniversitesi, Kayseri/Türkiye)
Prof. Dr. Yunus Kaplan (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye/Türkiye)
Doç. Dr. Abdulhakim Tuğluk (İğdır Üniversitesi, İğdir/Türkiye)
Doç. Dr. Burhan Baran (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Doç. Dr. Bünyamin Ayçiçeği (İstanbul Üniversitesi, İstanbul/Türkiye)
Doç. Dr. Hüsrev Akın (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan/Türkiye)
Doç. Dr. Mehmet Sait Çalka (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize/Türkiye)
Doç. Dr. Muhammed Hüküm (Sakarya Üniversitesi, Sakarya/Türkiye)
Doç. Dr. Nusret Yılmaz (İğdır Üniversitesi, İğdir/Türkiye)
Doç. Dr. Özlem Nemutlu (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)
Doç. Dr. Ramazan Ekinci (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)
Doç. Dr. Suat Donuk (Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa/Türkiye)
Doç. Dr. Ulaş Bingöl (Siirt Üniversitesi, Siirt/Türkiye)
Dr. Ahmet Kara (Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)
Dr. Bekir Belenkuyu (Anadolu Üniversitesi, Eskişehir/Türkiye)
Dr. Ferhat Çetinkaya (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Dr. Gamze Ünsal Topçu (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)
Dr. Halil Batur (Batman Üniversitesi, Batman/Türkiye)
Dr. Hatice Özgül (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)
Dr. Hulusi Eren (Hacettepe Üniversitesi, Ankara/Türkiye)
Dr. İzzet Eser (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)
Dr. Mahir Karacar (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/Türkiye)
Dr. Mehmet Elaldı (Bingöl Üniversitesi, Bingöl/Türkiye)
Dr. Mehmet Sümer (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Dr. Muhammed Felat Aktan (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Dr. Nesrin Sofuoğlu (Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Dr. Orhan Kılıçarslan (Düzce Üniversitesi, Düzce/Türkiye)
Dr. Özlem Düzlü (Sakarya Üniversitesi, Sakarya/Türkiye)
Dr. Sait Yilter (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı/Türkiye)
Dr. Sinan Cereyan (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır/Türkiye)
Dr. Tahsin Yaprak (Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman/Türkiye)
Dr. Yavuz Sinan Ulu (Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep/Türkiye)
Dr. Yılmaz Öksüz (Ege Üniversitesi, İzmir/Türkiye)
Dr. Yunus Şahin (Yalova Üniversitesi, Yalova/Türkiye)

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

TEKNİK SORUMLULAR

Saddam ÇOKUR
(Editör Yardımcısı)

Serap TANYILDIZ
(Editör Yardımcısı)

Kader YAVUZ
(Makale Kabul ve Ön Kontrol Sorumlusu)

Rumeysa GÜVEN
(Dergi Mizanpaj ve Son Kontrol Sorumlusu)

Recep ZENGİN
(Yabancı Dil Editörü)

Ömer DİNÇER
(Türkçe Dil Editörü)

İLETİŞİM

Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)
Baş Editör: Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ – Dicle Üniversitesi Diyarbakır/TÜRKİYE
Dergi Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikmet>
e-posta: hikmetakademik@gmail.com

Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]
TÜBİTAK ULAKBİM DERGİPARK sistemi bünyesinde faaliyet gösteren uluslararası hakemli bir dergidir.
Dergide yayımlanan yazıların hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.

հՋՋՈՂ - Hikmet - ٢٦

JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE
ISSN: 2458 - 8636

INDEX BİLGİSİ

 <p>https://app.trdizin.gov.tr/dergi/TVRnd05UVT0/hikmet-akademik-edebiyat-dergisi-online-</p>	 <p>https://www.mla.org/</p>
 <p>http://socialsciences.academickeys.com/jour_main.php</p>	 <p>https://www.researchbib.com/?action=viewJournalDetails&issn=24588636&uid=rc802b</p>
 <p>http://atif.sobiad.com/TarananDergiler</p>	 <p>http://ktp.isam.org.tr/</p>
 <p>https://arastirmax.com/tr</p>	 <p>http://www.journaltocs.ac.uk</p>

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

<https://asosindex.com.tr>

<http://www.idealonline.com.tr/IdealOnline/>

<https://davet.org.tr/#/loginpage>

<https://www.scilit.net/journal/64667>

<https://paperity.org/journal/36357/hikmet-akademik-edebiyat-dergisi-online>

<https://www.sciencegate.app/source/310509>

<https://publons.com/journal/215914/hikmet-akademik-edebiyat-dergisi-journal-of-academ/>

հիշմիտ - Hikmet - ۲۶

JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE
ISSN: 2458 - 8636

EDİTÖR NOTU

Kıymetli Hikmet Okurları,

Türk Dili ve Edebiyatı sahasında akademik yayıncılığı irfan geleneğimizle besleyerek geliştirme hedefinde olan Hikmet-Akademik Edebiyat Dergimiz, bu sayıyla birlikte sekizinci yılına girmiş oluyor. Türk Dili ve Edebiyatı sahasının muhtelif meselelerini değerlendiren çalışmalarla renklenmiş 16. sayımızla huzurlarınızdayız. Bu sayıda edebiyatın farklı sahalarından 20 ilmî makale ve 1 kitap tanıtımı yazısı bulunmaktadır.

TÜBİTAK-DERGİPARK çatısı altında faaliyet gösteren ve TR Dizin’de taranan Hikmet’te “*Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı, Halk Edebiyatı, Türk Dili, Türk-İslam Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Dilbilim, Karşılaştırmalı Edebiyat*” alanlarında hazırlanmış nitelikli akademik çalışma, derleme, tenkit ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

HİKMET - Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature) Bahar 2022 Sayısı’nın saha araştırmalarına hayırlar getirmesini temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

Prof. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

- Prof. Dr. Atabey KILIÇ**
Hâtralar Işığında Talas
Talas in the Light of Memories 1-18
- Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR**
Bir Kur'an Fali Örneği
A Qur'an Fortune Example 19-51
- Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK**
Nesirde "Şehrengiz Üslubu" ve Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'daki Görünümleri
The "Shrengiz Style" in Prose Its Appearances in Guldeste-i Riyâz-ı İrfân 51-67
- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER**
Hâce Muhammed Lutfi Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine - II- Hülâsatü'l-Hakâyık'ta Yer Almayan Şiirler
About a New Transcript of Hâce Muhammed Lutfî Hadrat's (Alvarlı Efe) Poetry -II- Poems Not Included in Hülâsatü'l-Hakâyık 68-107
- Dr. Öğr. Üyesi Halil BATUR**
Klasik Türk Şiirinin Son Temsilcilerinden Cevat Durceylan ve Türkçe Şiirleri
One of the Last Representatives of Classical Turkish Literature: Cevat Durceylan and His Turkish Poems 108-137
- Dr. Enes YILDIZ**
Beyitleri Titretilen Acı: Derviş Muhammed Emin'in 1752 Edirne Depremi ile İlgili Zelzelenâmesi
Pain That Shakes Couplets: Dervish Muhammed Emin's Zelzelename Regarding the 1752 Edirne Earthquake 138-165
- Dr. Öğr. Üyesi Duygu KAYALIK ŞAHİN**
Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik'ta Eser Üzerine Bilgi ve Değerlendirmeler
Information and Evaluations in Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmileti's-Şakâ'ik About the Literary Work 166-199
- Dr. Abdullah UÇAR**
Berlin Devlet Kütüphanesi MS. OR. OTC. 3058'de Kayıtlı Şiir Mecmuasının MESTAP'a Göre Tasnifi
Classification of the Poetry Journal Number MS. OR. OTC. 3058 in the Berlin State Library According to MESTAP 200-246
- Dr. Hasan DOĞAN**
Va'dî'nin Heşt Behîst Mesnevisi ve Bu Mesnevide Yer Alan Mi'râciyye
Va'dî's Hest Behist Masnavi and Mi'râciyye in This Masnavi 247-271
- Rumeysa GÜVEN**
Cevdet Paşazâde Ali Sedâd'ın Aruza Dair Risalesi: Arûz-ı Osmânî
Cevdet Pashazade Ali Sedad's Treatise on Aruz: Aruz-ı Osmani 272-314

Dilek ÜNLÜ

06 Mil Yz A 8188 Arşiv Numaralı Mecmû'a-i İlahiyyat'ın İhtivâ Ettiği Usûl İlâhîler Üzerine
Notlar
*Notes on the Usûl Hymns Contained by Mecmû'a-i İlahiyyat with Archive Number 06 Mil Yz
A 8188*

315-338

Dr. Davut ERTEM

Ali Salâhaddin'in Şiirlerinde Ehl-i Beyt Sevgisi
Ahl al-Bayt Love in Ali Salahaddin's Poems

339-355

Prof. Dr. Beyhan KANTER

Meşrutiyet Yıllarının 'Popüler Aşk Romanı' Yazarı: Muammer Enise Azmi
Muammer Enise Azmi: As a Romantic Novelist in the Second Constitutional Era

356-367

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Ekoeleştiri ve Gülten Akin'in "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" Başlıklı Şiiri
Ecocriticism and Gülten Akin's Poem Called "Yüksek Evde Oturanın Türküsü"

368-382

Doç. Dr. Yasin BEYAZ

Bir Dönem İki Farklı Bakış Açısı: Nihal Atsız ve Kemal Tahir'in Romanlarında Fetret Devri
*Two Different Perspectives, One Period: The Interregnum Period in the Novels of Nihal Atsız
and Kemal Tahir*

383-397

Öğr. Gör. Dr. Necla DAĞ

Araftaki Flanör
The Flaneur in Purgatory

398-419

Ali ALTINKAYNAK

Mim Kemal Öke'nin Tarihî Romanlarında Millî Temalar
National Themes in Mim Kemal Öke's Historical Novels

420-436

Ali AKGÜN

Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları Romanında Varoluşçuluk Felsefesinin İzleri
Footprints of Existential Philosophy in the Novel of Youth of a Petty Bourgeois

437-450

Asena TOKGÖZLÜ

Nazım Hikmet Ran'ın Makinalaşmak Adlı Şiirinin Sosyolojik Açıdan İncelenmesi
Sociological Investigation of Nazım Hikmet Ran's Poetry Makinalaşmak

451-463

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK-Tuba ÖZFİDAN

Batman İli Köy ve Bağlı Yerleşim Yerleri Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme
An Evaluation on Place Names of Villages and Affiliated Settlements of Batman Province

464-487

KİTÂBİYÂT/ BOOK REVIEW**Dr. Öğr. Üyesi İsmail SÖYLEMEZ**

Senâî Divanı

488-492

**YAYIN İLKELERİ/ETİK KURALLAR/YAZIM KURALLARI
PUBLISHING PRINCIPLES/ETHICAL RULES/SPELLING RULES**

493-499

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Erciyes Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kayseri/TÜRKİYE
atabeykilig@gmail.com
ORCID

HÂTİRALAR IŞIĞINDA TALAS

TALAS IN THE LIGHT OF MEMORIES

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 15.03.2022	Received Date: 15.03.2022
Kabul Tarihi: 07.04.2022	Accepted Date: 07.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Kılıç, Atabey, "Hâtıralar Işığında Talas", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 1-18.

Kılıç, Atabey, "Talas in the Light of Memories", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 1-18.

10.28981/hikmet.1088556

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

HÂTİRALAR IŞIĞINDA TALAS

TALAS IN THE LIGHT OF MEMORIES

ÖZ

Bu çalışmada Kayseri'nin önemli bir tarihî ilçesi olan Talas ile alakalı birkaç kaynaktan hareketle birtakım hâtıraları naklettik. Kaynaklardaki bilgilerin ışığında Talas'ın sosyolojik, kültürel ve ekonomik alt yapısını öğreniyoruz. Talas ile ilgili önemli hâtıralardan biri, Kostas E. Tsolakidis (1911-1997)'in kaleme aldığı ve Türkçeye "Belki Bir Gün Dönerim" olarak tercüme edilen hâtıra kitabıdır. Bu eser hem Talas ve ona bağlı Zincidere Mahallesi hem de yakın köylerle ilgili bilgi verir. Ayrıca bu eserde, devlet tarafından yapılan zorunlu mübadele neticesinde yaşanan trajik olaylar da yer almaktadır.

Talas ve civârındaki köylerle ilgili bizlere çok kıymetli bilgiler sunan önemli bir diğer çalışma ise Wilson Amos Farnsworth'un notlarından oluşan eserdir. 1853-1903 yıllarını ihtiva eden bu eser Mehmet Şahin tarafından "Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi" ismiyle tercüme edilmiştir. Bu çalışmada, yukarıda bahsedilen kaynaklar hâricinde önemli birkaç kaynaktan daha istifade edilerek Talas ve civâr köylerinin sağlık, siyasî ve kültürel hayatı hakkında bilgiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayseri, Talas, Zincidere, Hâtıralar.

ABSTRACT

In this study, we conveyed some memories based on a few sources related to Talas, an important historical district of Kayseri. In the light of the information in the sources, we learn about the sociological, cultural and economic infrastructure of Talas. One of the important memoirs about Talas is the memory book written by Kostas E. Tsolakidis (1911-1997) and translated into Turkish as "Maybe I Will Return One Day". This work gives information about both Talas and Zincidere Neighborhood connected to it and the nearby villages. In addition, in this work, there are tragic events as a result of the forced exchange made by the state.

Another important work that provides us with very valuable information about Talas and the surrounding villages is the work consisting of the notes of Wilson Amos Farnsworth. This work, which covers the years 1853-1903, was translated by Mehmet Şahin as "The Unknown History of the American Missionaries in Cappadocia". In this study, there are informations about the health, political and cultural life of Talas and its surrounding villages by making use of a few more important sources apart from the sources mentioned above.

Keywords: Kayseri, Talas, Zincidere, Memories.

Giriş

Talas kelimesi, ilk kez, Türklerin en önemli mitolojik hikâyelerinden olan Oğuz Kağan Destânı'nın ilk İslâmî varyantı olan Câmî'ü't-Tevârîh'te hemen başta şecere kısmında karşımıza “*Türk târihçileri ve dili çabuk râvîler şöyle anlatırlar: Nûh Peygamber aleyhi's-selâm yeryüzünü oğulları arasında bölüştürdüğü zaman büyük oğlu Yâfes'e Doğu illeri ile Türkistân'ı ve o tarafları verdi. Yâfes, Türklerin deyişine göre Olcay Han diye lâkap alır. O, göçebe olarak yaşıyordu. Yaylak ve kışlağı Türkistân'da olup yaz aylarını İpanç şehri yakınlarındaki Ortak ve Kürtak'da, kışları da aynı yörelerdeki Karakurum diye meşhûr olan Karakurum'daki Borsuk adlı yerde geçiriyordu. Burada iki şehir vardı: Birisi Talas, birisi Karı Sayram ki, bu son şehrin çok büyük kırk kapısı vardı. Bugün orada Müslüman Türkler yaşıyorlar. Kunçı'nın memleketine yakındır ve Kaydu'ya âittir. Olcay Han'ın tahtı bu yerde idi...*” (Togan, 1982: 17) cümleleriyle çıkar. “*İfâdeler gâyet açık ve anlaşılır olduğu için metni günümüz Türkçesine aktarma gereği görmüyoruz. Fakat, Oğuz Kağan Destânı'nda geçen şehirle ilgili ikinci kelimenin Kayserimizde de benzeri bulunan ve bu yüzden de o isimle adlandırılan Talas olması ayrıca dikkat çekicidir.¹ Talas şehri, Türk târihi için çok önemli bir merkezdir. Temmuz 751'de Çinliler ile İslâm ordusunun büyük cengine de sahne olan şehir ve ova, biz Türklerin ilk kez İslâm ile birlikte bir cephede çarpışması bakımından da dikkat edilmesi gereken bir mekândır.*” (Kılıç, 2021: 57-58)

Biz bu yazı çerçevesinde, Talas ile alâkalı yakın zamanda gözden geçirdiğimiz birkaç kaynaktan hareketle birtakım hâtıraları nakletmek isteriz.

Talas ile ilgili hâtıralarından alıntılar yapacağımız ilk eser, Kostas E. Tsolakidis (1911-1997)'in kaleme aldığı ve “Annem Nafsika'nın Anısına” şeklinde annesine ithaf ettiği, Türkçemize “Belki Bir Gün Dönerim” şeklinde tercüme edilen asıl adı “To Hroniko Mias Zois” isimli, 1981 Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Ödülü'ne de lâyık görülen hâtıra kitabıdır. Yazar, kitabın önsözünde “*Elinizde tuttuğunuz kitap bir roman değildir. Böyle bir iddiası yoktur. Sadece yaşadığım bazı sahnelerin yeniden canlandırılması; 11-12 yaşlarına ilişkin anıların derlemesi; gençlik çağı, orta yaş ve sonrasıyla ilgili küçük anekdotlardır... Sadece yazılmış olmak için yazılmıştır. Hepsisi de gerçek olaylardır; hayal dünyamın bir ürünü değildir. Belki bazı isimleri değiştirmişimdir ne olur ne olmaz diye. İstemedim birilerini rahatsız etmenin bir âlemi yok ... Kimi hikâyeler komik, esprili; kimileri dramatik ve hüzünlü, bir kısmı da sanırım biraz didaktik. Açıkçası, ders alınsın diye anlattıklarım da oldu.*” diyerek eserdeki maksadını da açıkça îzah etmektedir. Önsözün sonuna muhtemelen mütercim tarafından eklenen şu cümleler de bize eser ve

¹ Son yıllarda Talas ilçemizin isminin “Mutalaska”den bozma olduğunu, Türkçe ve tabii ki Türklerle de pek alâkasının olmadığını îmâ eden Mutalaska-Kutsal Savaş alâkasından hareketle hâlen bu gizli savaşı sürdüren bir tuhaf zihniyet peydâ oldu. Orta Asya'daki Talas şehrimiz ve genel olarak Türk şehirleri için şu kaynaklara bakılabilir: Alyılmaz, 2002; ayrıca bk. <https://www.talas.bel.tr/tr/iletisim/talas-tarihi>; Temmuz 751'de gerçekleşen büyük Talas Savaşı için bk. Taşağıl, e-makale: 501.

anlattıkları hakkında bir fikir verebilecek kadardır: “Kostas Emilios Tsolakidis (1911-1997) Anadolu’da 1914-1922 yıllarının trajik olaylarını, Mübadele’yi ve Yunanistan’a göçü yaşayan son Mikrasyalılarıdır.”

Kostas E. Tsolakidis (Çolakoğlu), eserin girişinde karşımıza çıkan “Zincidere’nin Öğretmeni Naziko” başlığı altında, doğduğu ve 11 yaşına kadar yaşadığı Talas’a bağlı Zincidere’yi ve mübadele esnasında yaşadıklarını sağlam tasvirlerle şöyle anlatmaktadır: “Lozan Antlaşması’nın hükümlerinin Ağustos 1924’te Türkiye ve Yunanistan’da yürürlüğe konmasıyla, her iki ülkenin halklarını da etkileyen Mübadele başladı. İnsanlar yüzyıllardır yaşadıkları evlerinden, atalarının topraklarından -yasal bahaneyle- zorla koparıldı; farklı milletten ve dinden olmalarına rağmen, paylaşılan onca yıldan sonra kardeş kadar yakın oldukları hemşerilerinden bir daha görüşmemek üzere ayrıldı...”

Ailemin ve benim; bizlerin koparıldığı topraklar ise Kayseri’nin meşhur Alissopotamos, Türkçe adıyla Zincidere kasabasıydı. Burası, Ekumenik Patrikhane egzark’ının metropolit merkeziydi. Doğal güzelliklere sahipti: Mikrasya’nın en yüksek dağı (deniz seviyesinden 4000 metre yükseklikte) Argeos’un karlarının erimesiyle birlikte her tarafta şırıl şırıl suların aktığı, eşsiz güzellikte bir bölgeydi.

Burada, halk arasında kırkayak olarak adlandırılan yeraltı mezarları vardı. Alissopotamos’un bütün eski evlerini birbirine bağlayan, tarihi Hristiyan mezarlarıydı bunlar.

Kız Lisesi, Erkek Lisesi, Ruhban Okulu gibi modern eğitim kurumları bu bölgenin yüz akıydı. Bunlar, 1600’lerden kalma Yuhanna Manastırı’na bitişikti. Burası, iki yüzün üzerinde hücre, sarnıç, depo ve yüz adet yük hayvanını alacak büyüklükte ahırıyla gerçek bir kale gibiydi. Çakıl taşlarıyla döşeli muazzam bir bahçe içerisinde iki kilise yer alıyordu. Bunların biri bazilika tarzında inşa edilmişti ve çok büyüktü; diğeri bir yeraltı kilisesiydi. / Burası, din ayrımı yapılmaksızın, akıl hastalarının tedavi edildiği gizli bir yerdi...

Bu kasabada, geniş salonlu, mermer işlemler ve ceviz ağacından oymalarla süslenmiş, 20-30 odalı konaklara sıkça rastlanırdı. Hepsisi de zamanında Batum, İstanbul, Halep, Şam, Beyrut ve Mısır’dan gelen Kayserili tüccarlar ve sarraflar tarafından satın alınmıştı.

Burada hayat, Rumlarla Türkler arasında sevgi ve dini hoşgörüyeye dayanan bir uyum içinde, olağan akışında süregelmişti.

Ne var ki, Mübadele’yle birlikte bu topraklara yoğun bir hüznün, sıkıntı ve belirsizlikten kaynaklanan korku hâkim oldu. Her ne kadar yaşadığımız bu korku kanımızı dondurduysa da hızlı davranmamız, bir an önce hazırlanıp süre dolmadan buradan ayrılmamız gerektiğinin farkındaydık. Aklımızda ise hep şu sorular vardı: Nereye gideriz? Nasıl yaparız? Bilinmeyene yol alırken bütün bu varlığı, görkemli haneleri, dünyanın dört bir yanından topladığımız bu serveti bırakıp bu yerlerden nasıl ayrılırız?

İşte bizler böyle düşünürken ve tarifsiz bir hüznün bulutu üzerimize çökmüşken Mübadele başladı. Varlıklı aileler konaklarını boşaltıp ateş pahasına kiraladıkları kamyonlarla Ulukışla Tren İstasyonu'na gittiler. Orada, onları topluca Yunanistan'a taşımak üzere Yunan gemileri ve kamyonları bekliyordu. Bu arada, Yunanistan'dan Türkiye'ye bir ters dalga da Yannena, Kozani ve Florina'dan Türkleri buraya getiriyordu. Çiftçilikle uğraşan bu insanlar, Alissopotamos'un kendilerine hiç de uygun olmayan konaklarında öylece kalakalmışlardı. Onlar tarlaların, sürülerin olduğu yerlere gitmek istiyorlardı. Bütün bu konakların yeni gelen basit çiftçiler tarafından hor kullanılacağını düşünen Türk komşularımız üzüntülerini dile getiriyor; bizlerse, çaresiz, zorlandığımız göç yolculuğuna çıkıyorduk ... Dönüş yolunda daha da duygulu anlar yaşandı. Tarlalarından dönen ne kadar Türk varsa, sırtlarında yükleri, yüzlerinde hüznü bir ifade, evimize kadar bize eşlik etti. Bir insanlık ve dini hoşgörü gösterisiydi bu. Bu arada kamyon gelmişti, evin önündeydi; eşyaları yüklemeye başladık. Herkes yardım etti ve son Rum ailesi -ailemiz- yavaş yavaş yola koyuldu. Eşlik eden bütün Türkler yayaydı. Onlar meyve, tatlı, çiçek gibi hediyelerle ve hıçkırıklarıyla bize eşlik ediyorlardı. Böylece anayola vardık. Son bir feryat, kucaklaşma, öpüşme ve hoşça kal Alissopotamos... Bu son vedanın ardından sanki bütün dünyamız karardı. Ulukışla Tren İstasyonu'na varmak üç günümüzü aldı. Yol boyunca hangi köyde durduysak, oradan Türklerin son derece samimi vedasıyla ayrıldık. Bunu asla unutmam, unutmam. Türk hancılar -yol boyunca rastladığımız hanların sahipleri- bize en iyi şekilde hizmet ediyorlardı." (Tsolakidis, 2007: 1-2) Bu hüznü hikâyenin başkahramanı tabii ki Kostas'ın annesi, öğretmen Naziko Hanım'dır: "Anam her şeyden önce, okumuş bir kadındı. Çok akıllı, pratik zekâya sahip ve her şeyle başa çıkabilen kadınların tipik bir örneğiydi. Türkçeyi Yunanca kadar iyi konuşuyor, hatta araya Arapça ve Farsça sözcükler de katıyordu. Alissopotamos'ta yaşayan Türk kadınları ona büyük saygı duyardı. Ayrıca, Adana ve Mersin'deki dokuma tezgâhlarında çalışan kocalarıyla yazışabilmek için annemin yardımına başvururlardı. Son derece yardımsever olan ve onlara olağanüstü bir dini hoşgörüyle yaklaşan annem, Türklerin düğünlerine ve her türlü eğlencelerine davet edilirdi daima. Onlar da karşılık olarak bizim eve ziyarete gelirdi.

Kuran'dan birçok sure bilirdi anam. Bu bilgisiyle en bağnaz Müslümanları bile cezb eder ve çok sevilirdi." (Tsolakidis, 2007: 5) Tsolakidis'in babası 1917 yılında vefat etmiştir. Hüznü bir yolculukta, Anadolu Rum'u öğretmen bir kadının vefâsını da yine eserde yazarın ağzından aktaralım: "Üç gün üç gece süren yolculuktan sonra nihayet Niğde'ye, Ulukışla Tren İstasyonu'nun yakınlarına vardık. Bu şehir, annem ve benim için, dehşet verici bir yerdi. Babam, 1917'de, Büyük Savaş'ta kurulan Amele Taburları'ndan buradaki askeri hastaneye getirildikten sonra ölmüştü. Annemin onun mezarını bulması gerekiyordu. Sıkıntılı bir arayış süreci başladı; özellikle de benim için. Çünkü annem cesur, kararlı ve aynı zamanda duygusal bir kadındı." (Tsolakidis, 2007: 5) Tsolakidis'in hâtıralarından oluşan bu eserin ilk 40-50 sayfası hem Talas merkez ve Alissopotamos yani Zincidere hem de yakın köylerle ilgili bir kısmı tutarlı olmayan fakat gerçeklik payları da bulunan önemli bilgiler

içermektedir. Bu eser, tek başına uzun bir yazının konusu olacağı için okuyucularımıza sunacağımız bilgileri şimdilik bunlarla sınırlandırılmış ve meraklısının dikkatlerini bir parça da olsa celb etmiş olmakla yetinelim.

Talas ve civârındaki köylerle ilgili bizlere çok kıymetli bilgiler sunan önemli bir eseri daha zikrederim ve muhtevâsındaki birkaç dikkat çekici husûsa da işâret edelim. 1853-1903 yıllarını ihtivâ eden “Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi” ismiyle Prof. Dr. Mehmet Şahin Bey'in tercüme ettiği Wilson Amos Farnsworth'un notlarından oluşan eser,² misyonerlik faaliyetlerinin Anadolu'daki seyri ve gidişatı üzerine takip edilebilecek en değerli kaynaklar arasında sayılabilir. Tek başına bu eserde verilen bilgilerin sıralanması veya değerlendirilmesi bile başlı başına bir makale konusu olacağı için biz sâdece belli bölümlere işâret etmekle yetinelim. Eserin özellikle yoğunlaştığı kısım, American Board kısaltması ile verilen 1810 yılında kurulmuş American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) (Yabancı Ülkelerde Görevli Amerikalılar Örgütü)'un, özellikle 1850'li yıllardan itibaren sekiz bölgeye ayrılan Osmanlı coğrafyasındaki misyoner bölgeleri içerisinde birinci bölgede bulunan, Edirne, Trabzon, Sivas, Kayseri, Konya, İzmir arasını kapsayan Batı Türkiye Misyonu (Western Turkey Mission)'dur. Sağlam bir Türkçe ile tercüme edilen eserin Kayseri'deki Misyoner Faaliyetleri (35-37), İlk Misyonerlerin Kayseri'ye Gelişyle İlgili The Missionary Herald Dergisinde Yayımlanan Haber ve Mektuplar (39-47), Birinci Bölüm (53-58, 60-67, 77-78, 89-90, 94-95, 98-99, 111, 114-116), İkinci Bölüm (122-125, 127, 150-151, 159-160, 166-167, 173-175, 188-190, 192-193, 199, 205, 211-213, 237-238, 245, 263) ve verdiğimiz sayfalarında bulunan rapor, mektup vb. şeklindeki bilgiler, özellikle Talas ve civârı ile doğrudan alâkalı ve çok önemli mâlumât olarak kaydedilmeli. Bunlardan “Sağlık Hizmetlerinin Durumu” başlığı altında verilen 1903 tarihli mektubu buraya alalım ve özellikle sağlık faaliyetleri ile neyin amaçlandığını bir kez daha ilgililerin nazarına sunalım: *“Evangelik faaliyetlerinin bir dalı olarak hastane hizmetlerinin müspet ve muazzam etkisi yıllar geçtikçe çok daha iyi anlaşıldı. Hastalar, zengin ve fakir, üst ve alt tabaka ve neredeyse her tür dini inanca mensup her sınıf insandan oluşuyordu. Farklı koşullardaki günlük ibadetler ve zaman zaman yapılan dini ayinler derin bir alaka uyandırıyor. Ayrılırken her hastaya birer İncil hediye ediliyordu. “Benim sözüm boşa gitmeyecek” diyenin kim olduğunu biliyoruz. Bekâr Bayan Cushman, hastanedeki çalışmalarına ilaveten, bazı yerli hemşirelerle birlikte Talas'taki hastaları ve fakirleri ziyaret etmek suretiyle çok hayırlı işler yaptı. Çoğu zaman Germir'e haftalık ziyaretler yapıldı ve dini ayinler icra edildi.*

Dr. Dodd'un mütevelli heyete verdiği rapora göre bu yıl 399 ameliyat yapıldı. 720 tanesi evlerde olmak üzere toplam 4.604 vakaya tıbbi müdahalede bulunuldu. Bunların hepsi Talas'taydı. Nisan'da Kayseri'de bir dispanser açıldı ve böylece bu faaliyetler genişletildi. Doktor haftada bir gün, Bekâr Bayan Cushman ile doktorun yardımcısı haftada iki gün oraya gidiyor. Sekiz ayda

² Bk. Farnsworth, 2018.

orada bakılan hasta sayısı 2.276 kişiyi buldu ve böylece yıllık toplam sayı 6.880 kişiye ulaştı. 2.589 dolar hasılat elde edildi, dolayısıyla mali bakımdan iyi bir yıl oldu. Eğer doktor, yıllık toplantıya katılmak için bir ay süreyle buradan ayrılmıyaydı ve harp şayiaları çıkmıyaydı bu yekûn çok daha fazla olabilirdi. Bu faaliyet dalının durumu hiçbir dönemde bu yılın sonundaki kadar parlak görünmemiştir.” (Farnsworth, 2018: 263)

Wilson Amos Farnsworth'un bağlı olduğu (ABCFM) isimli misyoner teşkilâtının Talas'a gönderdiği elemanlardan biri de Dr. Warren H. Winkler'dir. Bugün Talas'a bağlı belli köylerde 1959-1967 yılları arasında özellikle aile planlaması üzerine çalışmalar yapan misyoner Dr. Warren H. Winkler,³ Talas ve civârı hakkındaki sosyolojik ve ekonomik yapı hakkında bilgi veren önemli kaynak kişiler arasında sayılabilir. Orijinal ismi “Two Doctors On One Journey” olan ve Türkçemize “İki Doktor Bir Yolculuk” adıyla tercüme edilen eserin ön sözünde Dr. Winkler, Talas ve köylerine dair önemli hâtıralar barındıran bu çalışmasının gâye ve hikâyesini de vermektedir: “*Bu gerçek bir hikâyedir; iki farklı kaynaktan -1959 ile 1967 yılları arasında tuttuğum günlük tıbbi kayıtlar ve hatıralarım- yararlanılarak elli yıl sonra yazıya dökülmüş, olabildiğince gerçek bir hikâye.*

Söz konusu “Yolculuk”, yirmi köyden oluşan topluluğun tıbbi gereksinimlerini ve taleplerini karşılamak için bu kadim mesleği kendi arayışları doğrultusunda icra ederken dost olan, farklı kültürlerden, farklı eğitim düzeylerindeki iki kişinin yolculuğudur.

Bu hikâye son tahlilde köy hayatının, mesleki başarıların, konulan hedeflere ulaşmanın verdiği tatminin, takım çalışmasının, dostluğun; gelgelelim aynı zamanda da, dünyanın başka bir bölgesinde olsaydık, daha iyi sonuçlar alabileceğimizi bilmenin verdiği mesleki huzursuzluğun da bir muhasebesidir. Çıkış noktası ise tuttuğum kayıtlardır.

Okuyacaklarınız aynı zamanda, bu ortak misyon üzerine kurulmuş, karşılıklı saygıya dayanan, her birimizin diğerinin kültürüne, bilgisine ve yeteneklerine açık olduğu, aynı zamanda kendi sınırlarını bildiği bir ilişki üzerinedir. Her hastanın kendine özel sağlık sorunlarını çözmeye yardımcı olma konusunda, kişisel dostluk ve ortak ilgi esas alınmıştır.” (Winkler, 2014: 13) Bugün Talas'ta Erciyes Üniversitesi Misâfirhânesi'nin hemen yanı başında bulunan Talas Kliniği hakkında, Winkler şöyle söyler: “... her hastanın ve hastalığın tedavi edildiği genel bir klinikti. Hastalar genellikle bölgemizde

³ Dr. W.H. Winkler, “1955'te Michigan Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi ve Chicago'da genel cerrahi ihtisası yaptı. 1958-1966 yılları arasında (bu kitapta anlatılan) Talas Kliniği'nde çalıştıktan sonra Türkiye'de kalarak Muş ve Kars'taki halk sağlığı projelerini yönetti ve Sağlık Bakanlığı'na danışmanlık yaptı. 1968 yılında İstanbul'daki Amerikan Hastanesi başhekimliğine getirilen Winkler, 1994'e kadar yürüttüğü bu görevi sırasında hastanenin yatak kapasitesini ve sağlık personeli sayısını artırarak koroner yoğun bakım, göz kliniği, patoloji, mikrocerrahi gibi birimler ekledi. Halen aynı hastanede danışman olarak çalışan Winkler özellikle Türkiye kırsalında aile planlaması ve koruyucu hekimlik alanlarında öncü projeler başlatmıştır. 1969'da Amerikan Hastanesi'nde kurduğu Aile Planlaması Merkezi hâlâ faaldir.” (Winkler, 2014: 1)

bulunan yirmi köyden geliyordu ve bu hastalara öncelik tanınıyordu. Hastalarımızdan kliniğimizdeki özenli bakımı öğrenen ve daha uzak yerleşim birimlerinden gelenler de vardı. Ancak bu durum bazen iyileştirme gücümüzün abartılmasına ve gerçekçi olmayan beklentilere yol açıyordu. Her ne kadar diğer yerleşim birimlerinden gelen hastaların şevkini kırmaya çalışsak da, onları anlamaya çalışıyor ve sadece o gün muayene etmeyi kabul ediyorduk. Yaklaşık yüz km yol kat edip, belki de bütün bir gününü bize ulaşmaya çalışarak geçiren bu insanların, mütevazı imkânlarımızdan, bilgi ve ilgimizden yararlanmaları gerektiğini düşünüyorduk.” (Winkler, 2014: 16) Zamantı bölgesi insanının çok iyi bildiği bu hastane ile ilgili bilgiler tabii ki sâdece Winkler'in aktardıklarıyla bir değer ifade etmez. Anne babası bu bölge köylerinden olan bir Türk olarak insanlarımızın (muhtemelen Dr. Dodd ile alâka kurarak) “Tatlar” diye bildiği bu hastaneye gelmek için ne zorlukları göğüslediğini, büyüklerimizden çokça dinlemişliğimiz vardır.

Winkler'in verdiği bilgilere göre klinik, 1880'den önce açılmıştır.⁴ Kendisinden önceki Dr. William Nute, Dr. Will Dodd ve Dr. Hass da hastaların ayrıntılı hikâyelerini, laboratuvar bulgularını, tanı ve tedâvîyi içeren eksiksiz hasta kayıt sistemini kullanmışlardır. Winkler'in anlattığına göre, “Hasta kayıtları öncelikle köy, daha sonra aile bazında tutuluyordu. Bir hasta geldiğinde, devamlılığı sağlamak için, daha önceden tedavi edilmiş olan akrabalarının ve çocuklarının durumu da soruluyordu. Bu yaklaşım dünyada tek olmamakla birlikte, birinci basamak sağlık hizmetlerinin ayırıcı özelliğidir ve sadece disiplinli, kendini adanmış ve devamlılığı olan çalışanlarla yürütülebilir. Bizim uygulamaya çalıştığımız model de buydu.” (Winkler, 2014: 17)⁵ Yine o, “Bu belgenin amacı, elli yıl önce, bir hekim ve sağlık çalışanı olarak karşılaştığımız zorlukları sizlerle paylaşmaktır. Tıbbi bir belgeden çok kişisel bir anlatı olarak kaleme alındığından, tıbbi gözlemlerimiz kadar, duygusal ve kişisel tepkilerimizi de içermektedir.

Belli bir zaman dilimi içinde çalıştığımızdan, günde sadece otuz hasta kabul ediyorduk. Kliniğe gelebilmek için kullandıkları ulaşım yöntemlerinin ilkelliğini dikkate aldığımızda, bu olağanüstü çabalarını takdirle karşıladığımızdan, her hastaya yeterli zamanı ayırabilmek için en adil yolun bu olduğunu düşünüyorduk. Yürüyerek ya da ailesi ve komşuları tarafından sedye üzerinde taşınarak getirilen hastaların yanı sıra, ulaşımında eşekler, atlar, yük arabaları, at arabaları, kızaklar, kamyonlar ve eski bir otobüsten de yararlanılıyordu.

Ayrıca, otuz hastanın muayenesi bittikten sonra, zaman kalırsa yatalak ve ağır hastaları görmek için köy ziyaretleri yapıyorduk. Kapıda hastaları ayırma işlemini yapan Tohtur Salih acı çekenleri ve ağır hastaları bulma konusunda oldukça başarılıydı ve bu hastalara hemen gerekli tedavi

⁴ Ayrıca bk. [Talas Hastanesi ve Kliniği.pdf \(talasamerikankoleji.com\)](https://www.talasamerikankoleji.com), [TALAS AMERİKAN KOLEJİ - TALAS AMERİKAN HASTANESİ / KLİNİK - TALAS AMERİKAN HASTANESİ / KLİNİK \(talasamerikankoleji.com\)](https://www.talasamerikankoleji.com)

⁵ Ayrıca bu model hakkında daha geniş ve sağlam bilgi için bk. Farnsworth, 2017.

uygulanıyordu.” (Winkler, 2014: 17-18) cümleleriyle 1959-1967 yılları arasındaki ulaşım imkânları hakkında da bizlere bilgiler sunmaktadır.

Babası o yıllarda Bünyan'a, bugün Talas'a bağlı Koççağız köyü, annesi Elbaşı nâhiyesinin köklü ve üstelik kamyon, otobüs sâhibi olan ilk âilelerinden birine mensup bir insan olarak bu seyâhatleri ve çekilen sıkıntıları, büyüklerimden çokça dinlediğimi, naklen de olsa o yıllara şâhit olduğumu ifâde etmeliyim. Dr. Winkler'in yanında bulunan ve hastalara yardım konusunda çok mâhir bir kişi olduğu sık sık vurgulanan Tohtur Salih (Tokgöz), 1921 yılında o zamanki adı İsbile (kitapta İşbile şeklinde kayıtlı), şimdiki adı ile Başakpınar'da doğmuş, İstiklâl Harbi'nde şehit düşen babasından geriye mal mülk kalmadığı için, annesi ile kıt kanâat geçinerek hayâtını idâme ettiren tipik bir Anadolu köylüsüdür. “*Salih okula başladığında ayakkabıları yokmuş. Sadece koyun yününden örülmüş kalın çoraplar ve çorapların üzerine nalın giyiyormuş. Kış ayları soğuk, çamurlu ve karlıymış.*” (Winkler, 2014: 24) Zannedilmesin ki bu yoksulluk sâdece Tohtur Salih'in başındadır. O yıllardan yakın zamanımıza kadar Anadolu köylüsünün kaderi, üç aşağı beş yukarı yukarıda anlatılan hikâyedeki gibi sıkıntılarla doludur. Bu husus, memleketimizin nereden nereye geldiğini hatırda tutmak, hâli ve geleceği daha iyi görmek ve anlamak için gerekli. Bizimki, “*Askerliğini sıhhiye bölümünde yaptığı için, köyde Tohtur Salih olarak anılmaya başlamış. Önceleri biraz tebessümle olsa da, kısa süre içinde bütün köy halkı her tür sağlık sorununu ona danışmaya başlamış. Doğrusu, sağlık alanında köydeki en bilgili kişi oymuş ... 1945 yılında, bölgenin en büyük şehri olan Kayseri'de yapılan Sümerbank tekstil fabrikasının inşaatında inşaat işçisi olarak çalışmaya başlamış. Köyden arkadaşlarını da yanında götürerek fabrikada iş bulmalarına yardımcı olmuş. Ağustos ayındaki hasat mevsimine kadar orada çalışan Salih ve arkadaşları o dönemde istifa ederek hasat için köye geri dönmüşler. Şehirde yaşayan biri bu insanların düzenli bir işe değil de ekinlerine bağlı kalmalarını garipsebilir.*” (Winkler, 2014: 28) Tohtur Salih, “*... kendine özgü, iyi sır saklayan ketum bir insan olarak tanınıyormuş. Köylüler ona çok güvenirmiş. İster kaza sonucu, ister kasten olsun, ateşli silahla yaralananları tedavi eder ama yetkililere ihbar etmezmiş. Siyasi partiler arasında düşmanca rekabetin yaşandığı ve bir askeri darbe ile sonlandığı on yıllık zaman diliminde, her iki partiden (CHP ve DP) yaralıları tarafsız bir şekilde tedavi etmiş. Hasta görmek için geceleri, dağlarda tek başına korkusuzca yol kat etmiş, ancak evinde, etrafında hep birilerinin olmasını istemiş.*” (Winkler, 2014: 29)

Anlaşıldığı kadarıyla Anadolu topraklarının yanık bağrından çıkmış bir bilge kimliğine bürünen Tohtur Salih'in yaşadığı ibretlik bir hâtıra veya hikâyeyi de oğlu İhsan'ın ağzından dinleyelim: “*Bir gece sabaha karşı saat ikide bir köylü gelip Salih'i uyandırmış. 'Kalk da benimle birlikte evime gel. Çocuğum hasta, durmadan ağlıyor.' O sırada kendisi hasta ve halsiz olan Salih 'Çocuğum buraya getir.' demiş. Adam küfürler ederek gitmiş. Salih'in oğlu, 'Ardından gidip onu dövmek istedim.' diyor. Fakat, babası, 'Bırak gitsin oğul, geri gelecek.' demiş. Gerçekten de adam kısa bir süre sonra hasta çocuğuyla geri gelmiş. Salih bir işne yapmış ve nihayet çocuk ağlamayı kesmiş. Çok memnun kalan adam evine*

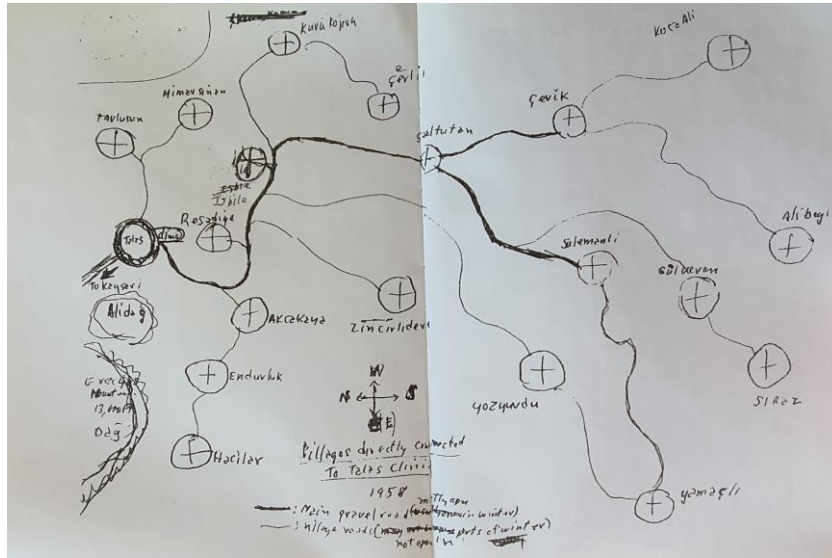
dönmüş. Salih, 'Bak oğul, adam bana söyledikleri için mahcup oldu, fakat ben onun oğlunu tedavi ettiğim için mahcup olmadım.' demiş." (Winkler, 2014: 29)

1956 yılında Talas kliniğine gelen Dr. Winkler, Tohtur Salih'in nâmını duyar. Bir müddet sonra Salih rahatsızlığı sebebiyle Talas kliniğine gelince Winkler ile tanışır ve aralarında halk sağlığı menfaatine dayalı sağlam bir alâka kurulur.

Gelelim Dr. Winkler'e... Talas Kliniği'nde doktorluk yaptığını anladığımız Winkler, kendi cümleleri ile aslında hangi maksatla ve ne için burada bulduklarını da üstü kapalı sayabileceğimiz bir üslûpla ifâde ediyor: "Temmuz ayında evimizi kapattık. Bütün mobilyalarımızı sattık ve Türkiye'ye gitmek üzere valizlerimizi hazırladık. Ama önce, Harvard Üniversitesi'nde mola vererek sekiz hafta yoğun Türkçe dersi aldık. Bu, anne sütüyle beslendiği için, her gün sekiz saat süren dersler boyunca yanımızda olan Desiree için de geçerliydi. Eylül ayında üç kişilik Winkler ailesi ve hemşire Beth Miller'dan oluşan ekip gemiyle Atlas okyanusunu geçerek İtalya'ya, Napoli'ye ulaştı. Burada on üç gün boyunca İstanbul'a gidecek bir Türk gemisinin gelmesini bekledik. Uçak ekonomik misyon yolcuları için çok pahalıydı. İstanbul'daki ilk görevimiz yanımızda getirdiğimiz on altı büyük sandığı gümrükten çekmekti. Bu tam iki haftamızı aldı. İçlerinde dört misyon okulu, bir hastane, bir yayınevi ve tabii ki gideceğimiz köydeki klinik için malzemeler vardı. / ... Bir sonraki adım aileyi, iki ay daha dil dersi alacağımız İzmir Amerikan Kız Koleji'ne götürmekti. Ailenin işi rast gidiyordu ve Desiree büyüyordu, artık sekiz aylık olmuştu. Nihayet klinik evimize yerleşmek üzere **Talas'a** gönderildik." (Winkler, 2014: 42-43)

Görüldüğü üzere, Dr. Winkler, Türkiye'ye hangi amaçla gönderildiği veya geldiği husûsunda son derece siyâsî bir dil kullanmaktadır. Her ne kadar Talas ve çevresindeki köylerde toplum sağlığı esaslı bir vazife icrâ etseler de esas amaçlarının misyonerlik olduğunu, ancak ehli olan kişilerin anlayabileceği bir dil ile işâret etmektedir. Winkler'in bağlı bulunduğu misyoner okulunun ilgilendiği 20 köy bulunmakla beraber, bunların isimlerinden bahsetmeme konusunda özel bir gayret sarf ettiği görülmektedir. Köyler, genellikle, uzak, yakın, dağ köyü, başka bir köy, bu köy, her köy gibi basit sıfatlarla tarif edilip isimleri geçiştirilmektedir. Eserin içerisinde çokça sayılabilecek fotoğraflardan bu köylerin hangileri olduğu da kolay kolay anlaşılacak gibi değildir. Winkler, buldukları kliniğin (Talas) yerini de garip bir şekilde "köy" veya "bizim köy" diye nitelemektedir: "Ancak kitaptan öğrendiğim Türkçemle **Talas köyü** kliniğine ilk kez geldiğimde, beni uzun yıllardır **misyonerlik** yapan kıdemli hemşire Isabel karşıladı." (Winkler, 2014: 91) Bu, Talas'ın o zamanki nüfûsuna göre küçüklüğünden midir, Winkler'in Talas'ı nasıl gördüğüyle mi ilgilidir ya da başka bir sebebi mi vardır? Bilemiyoruz. Winkler'in ismini açıkça verdiği köyleri şöyle sıralayabiliriz:

Kuruköprü, Ürgüp, Pınarbaşı, Keban, Sakaltutan,⁶ İşbile (Başakpınar), Cerlik, Cebir, Gülcük, Kepez. Eserin son sayfalarındaki elle çizilmiş kabataslak bir haritada ise şu köylerin ismi, coğrafi konumları da gösterilerek verilmektedir: Reşadiye, İsbile, Tavlusun, Mimarsinan, Kuruköprü, Çerlik, Çevlik (haritada Çevik), Koca Ali,⁷ Süleymanlı, Gülveren, Ali Bey, Şiraz, Yamaçlı, Yozyurdu, Zincilidere, Akçakaya, Endürlük, Hacılar.

Dr. Winkler'in kendi çizimi harita (Winkler, 2014: 244-45)

Talas kliniğinde tedavi için herhangi bir ücret alınmadığı zannedilmesin. Winkler'in tuttuğu günlüklerde açıkça belirtildiği üzere her tedavi için belli bir ücret söz konusudur. Eserde, o yıllarda 1 USD = 3 TL olarak belirtilir ve sünnet için 1 sent alındığı, Baker kistinin çıkarılmasının ise 1 dolar bedel karşılığı olduğu kaydedilir. Bugünün rakamlarıyla bunların ekonomik karşılıklarını düşünmek tabii ki çok da kolay olmasa gerek. Fakat köylülerimizin bu ücretleri ödeyecek nakitleri de çoğunlukla bulunmadığı için borçlarını takas usûlü ile ödediklerini öğreniyoruz: Kürtaj için bir tavuk, bir kap yoğurt, birkaç yumurta, bir sepet üzüm, köy ekmeği, el halısı, bir teneke peynir, buğday veya arpa... O yıllarda iyi bir marangozun günlük ücreti 6 Türk lirası yani, 2 Amerikan dolarıdır. Winkler'in şu tespiti göğüs kabartıcı: "Köylüler daima nazik, minnettar ve misafirperver. Kırsal alanda yaptığım bu

⁶ "Cipi çıkardık ve yaklaşık bir saatlik bir yolculukla ulaştığımız köyünden (İsbile=Başakpınar) Tohtur Salih'i de aldık. Kar yağınları arasında, araçla bir saat daha ilerledik. İngiliz antropolog Paul Sterling'in on yıl kadar önce Anadolu çalışmasını yürüttüğü köy olan Sakaltutan'a gidiyorduk." (Winkler, 2014: 131)

⁷ Haritadaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Koca Ali şeklinde kaydedilen bu köy, bugün Talas'ın Bünyan ilçesi sınırında kalan ve bu satırların yazarının da baba köyü olan Koççağız olmalıdır. Koca Ali veya Koççağız'ın, eser boyunca, bu, uzak, yakın gibi sıfatlardan biri ile anılan köylerden hangisi olduğunu tespit etmek mümkün görünmemektedir.

tür gezilerde kendimi her zaman rahat ve güvenli hissettim.” (Winkler, 2014: 129) Türk toplumu ve özellikle köylülerimiz, kadınlarımız ile ilgili kabul edemeyeceğimiz kasıtlı iddiâları, uzun uzun tartışmak mümkünse de sâdece zikrederek geçiyoruz.⁸

Eser boyunca gerek Talas Amerikan Koleji'nde ve gerekse klinikte çalışan misyonerler ile ilgili de övücü ve çok kısa sayılabilecek bilgiler verilmektedir. Örnek olması için Dr. Winkler'in eşi Mary Lou Winkler (öğretmen) ile ilgili bilgilerden bir parçayı alıyoruz: “*Ev kadını, anne ve Talas Kolejinde öğretmen. Ayrıca, köylerdeki temel eğitim ihtiyaçlarını görerek boşluğun doldurulmasına yardımcı olmaya çalıştı. Mary Lou, Talas Koleji'nde okuyan ayrıcalıklı şehir çocuklarının, çevremizde bulunan köylerdeki çocukların eğitimleriyle ilgili sorumluluk almaları konusunda çalışmalar yaptı... / Mary Lou ayrıca, Talas Koleji'nde Fen Bilgisi dersleri verdi ve köylerde gezici Ana Çocuk Sağlığı klinikleri ile Aile Planlaması kliniklerinin kurulmasına yardımcı oldu.*” (Winkler, 2014: 95-96) Klinikte görev alan civar köylerden olduğu da belirtilen gayr-ı müslim Kaleliya ve Zaruhi hanımları da özellikle zikretmek gerekir. Son olarak, Hristiyan olmak isteyen ve Dr. Winkler'in özellikle bahsettiği gönüllü Atilla'yı da hatırlatalım da kliniğin esas görevleri hakkında ehlinin basîretine lüzûm eden mâlumâtı da arz etmiş olalım.⁹

Her ne kadar alıntılar yaptığımız Winkler'in bu eserinde doğrudan doğruya ya da açıkça bu klinik veya okulda ne yapıldığı belirtilmese de biz elimizde bulunan bazı resmî kayıt ve kaynaklardan sâdece şu kısa açıklamayı alalım: “*Resmî adı Talas Amerikan Orta Okulu (Talas American School for Boys)'dur. 1889 yılında Amerikalılar tarafından misyonerliği yaymak için yaptırılmıştır. Ülkemizde 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren okullar ve hastaneler aracılığıyla misyonerlik faaliyeti yürütülmüştür. Belirli bir mezhebe bağlı olmayan Amerikan misyoner örgütü ABCFM (American Board of Commissioners for Foreign Missions) Amerika dışında birçok farklı ülkede faaliyet göstermiş, 1820 yılından itibaren ise Osmanlı Devleti'nde misyonerlik çalışmalarını başlatmıştır. Bu okul Türkiye Cumhuriyeti maarif sistemi içinde yer almadan önce, 1870'li yılların başında, Amerikan misyoner örgütü ABCFM tarafından Talas'ta, Ermeni ve Rum çocuklara yönelik olarak önce kız, ardından da erkek okulu olarak ilkokul/ortaokul düzeyinde kurulmuştur. Bu sistem içinde Talas Amerikan Koleji'nin kuruluş tarihi ise 1889 olarak kabul edilmektedir.*”¹⁰

Tabii ki hâtıralar hep misyonerlerden veya azınlıklardan olacak değil. Talas ve Zincidere ile ilgili kıymetli hâtıralardan biri de Ziya Müezzinoğlu'na âittir. 1921 doğumlu Ziya Müezzinoğlu'nun “İki Türkiye Anılar”¹¹ isimyle

⁸ Bk. Kadın Sağlığı bölümü, 167-181. Bu kısımdaki özellikle kadınlarımıza dair değerlendirmeler, Paul Stirling'in çalışmalarıyla mukâyese edilip ayrıca değerlendirmeye tâbi tutulmalıdır.

⁹ Atilla hakkında ve Atilla'nın Winkler ile arasında geçen konuşmalarla Hristiyan sembolizmine boğulmuş 'Anne ve Çocuk' isimli resmine dair bk. (Winkler, 2014: 98-99)

¹⁰ <https://www.kayseri.bel.tr/projelerimiz/talas-amerikan-koleji-restorasyon>

¹¹ Bk. Müezzinoğlu, 2016.

kitaplaştırılan hâtıralarının başlangıcı, Talas ve Zincidere'yi konu edinir. İlkokul yılları Zincidere'de geçmiş olan Müezzinoğlu'nun ifadelerine göre: "Kayseri ulemasından Kuşçulu Hüseyin Efendi Hoca diye tanınan dedem, İstanbul'da eğitim gördükten sonra Kayseri Medresesi'nin kurucuları arasında yer almış bir müderris idi... / Kayseri'de Dabaklar Önü mahallesinde dünyaya gelmiş olan babamın ailesi de Yeşilhisar kökenlidir. Yeşilhisar'da Mâzinzade (Müezzinoğlu) diye tanınan aile Kayseri'ye gelince, Talas yolu üstündeki kümbetin bitişiğindeki eve yerleşmiş. O nedenle 'kümbetli ev', aile evi olarak bilinir... Daha sonra biz aileden ayrılarak Hasinli mahallesine taşındık. Babam o sırada Kapalıçarşı'da bir ortağı ile deri ticareti yapıyordu. Ortaklık birkaç yıl kadar sürdü. Fakat ortağıyla yaşadığı bir anlaşmazlık sonucu işinden ayrılan babam yeni bir iş kurmak durumunda kaldı. Bu nedenle Zincidere'ye taşındık. Babam burada Köy Muallim Mektebi'nin arabacısıydı; okulun arabasıyla personeli taşıyordu.

İlkokula Zincidere'de başladım ve orada tamamladım. Zincidere anılarıma geçmeden önce, o bölgeyi kısaca tanıtmak sanırım yerinde olur. Bugünlerde nüfusu 3 bini geçmiş bir belde olan ve belediye örgütüne sahip bulunan; Kayseri'yi 17 km. ve Talas'a 12 km. mesafedeki Zincidere'de 1924 öncesi 650-700 hane Ortodoks; 50 hane kadar da Müslüman Türk aile, yüzyıllar boyunca bir arada dostça yaşamışlar. Kayseri'ye 5 km. uzaklıktaki Talas, karma bir yerleşim merkezimiş ama Zincidere, bir Ortodoks köyü ve önemli bir yerleşim merkezimiş. Zincidere'de o zaman bir papaz yetiştirme okulu ve bir yetimhane varmış. Benim okuduğum okul da eski bir kiliseydi.

Doğal yapısından kaynaklanan "Zincidere" adının, kesin olmamakla beraber, zamanla "Zincidere" olarak söylenmeye başlandığı tahmin olunuyor. Kapadokya bölgesinde olması; Hititlerin üç önemli ticaret yolundan biri olan Boğazköy-Malatya yolu üzerinde bulunması bu yöreyi ilk çağlardan beri ticaret merkezleri arasına sokmakla kalmamış, büyük dinler için de önemli yerleşim yerlerinden biri haline getirmişti. Eldeki bilgilere göre, çoğunluğu hali vakti yerinde kimseler olan Ortodokslar ağırlıklı olarak bahçe tarımıyla uğraşırlarmış. Özellikle de dokumacılıkta kullanılan sarı boya için hammaddesi olan, adına "cehri" denilen küçük meyveler veren orta boylu cehri ağaçları yetiştirmede ve cehrilik oluşturmada yoğunlaşmışlar.

Türkler ise küçük ölçekli tarım ve hayvancılık işlerinin dışında Rumların bağlarında, bahçelerinde işçi olarak çalışmışlar. Lozan'dan sonraki mübadele sürecinde Ortodokslar göç edince, yerlerine 80 hane kadar Batı Trakya'dan gelen göçmen Türkler yerleştirilmiş. Biz geldiğimiz zaman ise Zincidere artık bir Türk köyü olmuştu. Halkı, yerleşim koşullarına uyum sağlama aşamasındaydı.

Bitişimizde Akçakaya köyü vardı; evleri ve genel görünümüyle Zincidere'ye göre yoksul bir köydü. Akçakaya insanları da tüm köylüler gibi tarımla uğraşıyorlardı; ama yeterli tarım arazisi olmadığından, çoğu zaman çalışmak için Çukurova'ya gidiyorlardı. O dönemde buna "Çukur'a gidiş" denirdi. Özellikle yaz aylarında birisi için "nerede?" diye sorulduğunda, yanıt genellikle "Çukur'da" olurdu. Bunun anlamı, sorulan kişi Çukurova'ya çalışmaya gitti

demekti. Sonradan tanıştığımız Sabancı ailesi de komşu Akçakaya kökenlidir. Köyün girişinde geniş bahçeli, büyük evleri vardı. Baba Ömer Sabancı, Akçakaya'dan Çukurova'ya gidip güç koşullarda başarılı çalışmasıyla çocuklarını bildiğimiz noktaya taşıma başarısını göstermiş örnek bir kişi [olarak] bilinir.

O dönemde Kayseri çevresinde Türkler ile Hristiyanların birlikte yaşadığı başka yerleşmeler de vardı. Bunların başında, o zaman bir nahiye iken şimdi ilçe olan **Talas** gelir. Merkezi bir konumda olan Talas'ta Amerikalı misyonerlerin 19. yüzyılda kurduğu bir kolej de bulunuyordu. Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar orta dereceli yatılı misyoner okulu olarak faaliyet göstermiş, Lozan Antlaşması sonunda misyoner olma statüsü değiştirilmiş ve o yıllarda Amerikalı eğitimcilerin idaresinde yabancı bir okul konumuna getirilmişti. Bu şekilde, uzun süre "Talas Amerikan Koleji" adıyla eğitime devam eden kolej, bir süre sonra kapandı." (Müezzinoğlu, 2016: 18-20)

Ziya Müezzinoğlu, bilindiği üzere Kayseri'nin önemli siyaset adamlarındandır. 1972-1990 yılları arasında Kayseri senatörü ve milletvekili olarak hizmet ettiği gibi Maliye Bakanlığı görevi de yapmış olan Müezzinoğlu, rahmetli dedem Şuayip Büyükelbaşı ve babam Mithat Kılıç'la da yakın dostlukları bulunan siyasetçilerimiz arasındadır. Ziya Bey'in anılarında, zeki ve görgülü bir devlet adamının önemli tespitleri ile karşılaşırız. Yukarıda yaptığımız alıntılar, aslında Talas ve Zincidere için küçük bir özet şeklindedir. Merak edenler için bu güzel "Anılar" kitabından Talas, civârı ve özellikle Zincidere ile ilgili olan kısımdan bir parça daha alalım: "*Kayseri'nin güney mahallelerinde oturan Ermenilerin, ünlü Kayseri pastırma ve sucuk işletmelerinin ilk kurucuları oldukları bilinir. Aşağı Kayseri'deki Cırlavuk köyü, Büyük Usta Mimar Sinan'ın köyüdür. Amerikalı ünlü yönetmen Elia Kazan'ın ailesi de yine aynı yöredeki Germir köyünde yerleşikmiş. Çocuk yaşta ailesiyle Amerika'ya göç eden Elia Kazan ile yıllar sonra Ankara'da tanıştık ve kısa zamanda aramızda yakın dostluk oluştu. Bu konuda son olarak şunları da ekleyelim. İstiklal Savaşı'nda Yunan ordusunun esir düşen başkomutanı Trikopis ile dört general arkadaşı ve üst rütbeli subayların da bir süre Talas dolaylarındaki kamplarda kaldıkları bilinir. Türk Ortodoksları Patrikhanesi de Zincidere'de kurulmuştu.*"¹² (Müezzinoğlu, 2016: 21)

Ziya Müezzinoğlu'nun "Anılar"ında "Zincidere Evleri" başlıklı kısımdaki sağlam bir gözlem ve tespiti dayalı bilgileri de almasak olmaz diye düşünüyoruz: "*Oldukça eski bir yerleşim merkezi olan Zincidere'ye*

¹² "Son zamanlarda bu konuda yapılan araştırmalara göre Kurtuluş Savaşı sırasında kendilerinin Türk kökenli olduklarını ileri süren, Karamanlılar adıyla anılan (halk arasında Rum olarak bilinen) Ortodokslar, Papa Eftim'in başkanlığında Zincidere'de toplanmışlar ve Kurtuluş Savaşı'nı destekleme, Fener Patrikhanesi'nden ayrılma ve Türk Ortodoksları Patrikhanesi'ni kurma kararı almışlardı. Alınan kararı uygulamakla kalmamış, bir de Zincidere'de Anadolu'da Ortodoksluk Sedası adıyla haftalık bir gazete yayınlamışlar. Gazetenin başlığının altında "Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Tabi Umum Anadolu Türk Ortodoksları Kilise Kongresi'nin Mürevvici Efkarıdır" yazıyordu. Gazetenin Kayseri'de bir satış yeri de vardı. Öteki Türk Ortodoksları gibi Zincidere halkı da Ortodokslarıyla, Müslümanıyla Kurtuluş Savaşı'na hizmet etmişti."

taşındığımızda, mevcut evlerin nerede ise tamamı 19. yüzyılın ortaları, 20. yüzyılın başlarında yapılmış; çoğu iki ya da üç katlı; sağlam; belli mimari özelliği olan evlerdi. Evlerin çoğu 'Yontu Taşı'¹³ denilen taşlarla yapılmıştı ki bugünkü ytong taşlarına benzer bu taşlar, Erciyes'in yanardağ olduğu dönemde oluşmuştur. Köyün sokakları oldukça düzgündü. Asıl hayret edilecek olan şey, o zamanın köyünde yeraltı su tesisatı olmasıydı. Evlerin içinde akarsu yoktu; ama kapıların önünden üstü kapalı arkaların içinde akıp giden köy suyu, hem içme hem de kullanma suyu olarak kullanılırdı.

Biz köyü sevmiş ve çabuk uyum sağlamıştık; ama Trakya'dan mübadele çerçevesinde köye gelmiş olanlar bir türlü uyum sağlayamamışlardı. Bu durum, aslında onları yerleştirme konusundaki büyük hatadan kaynaklanıyordu. Köyün Rumelili yeni sakinleri, geldikleri yerde tütün tarımı yapıyorlarmış. Zincidere gibi rakımı bin yüz metre olan böyle bir yerde tütün tarımı yapma olanağı yoktu. Zincidere'de tarla ve bahçe tarımı yapma olanakları vardı; ama onlar bu tür tarımı bilmiyorlardı. Bu nedenle bir türlü uyum sağlayamadılar ve tek tek köyü terk etme yoluna gittiler. Evlerini sattılar ve bunları çoğunlukla komşu köy olan Reşadiye'den Akçakaya'dan gelen insanlar satın aldılar. Bu olayın acı tarafı ise, evlerin yeni sahiplerinin bu güzel evleri olduğu gibi kullanmak yerine çoğunlukla bunları yıkıp taşlarını götürmüş olmalarıdır. Zincidere'de bizim yerleştiğimiz ev de bir Rum eviydi ve benim çocukluk dönemimde yaşadığımız evlerin kuşkusuz en güzeliydi. Zemini de sayarsak üç katlı güzel bir taş binaydı. Zemin katta mutfak ve geniş tandır evi ile hazan evi¹⁴; zeminin üstündeki katta üç büyük kışlık oda; en üst katta da yazlık odalar vardı. Yazlık odalardan manzarası en güzel olanı babama aitti. Sedirin hemen arkasındaki duvarda bağlaması asılı dururdu. Babamın zaman zaman saz çaldığını hâlâ hatırlarım. En çok seslendirdiği türküler de "Gesi Bağları" ile "Kızılırmak" türküleriydi. Evin odalarından birine annem Kayseri'den getirdiği ıstarı¹⁵ ile atkı; çözümlü iplikleri; model kâğıtları; boyaları ile kirkit bıçak; makas gibi malzemelerini yerleştimişti. Annem bu konuda çok yetenekli ve becerikliydi. Ev işlerinden artan zamanını ıstarının başında halı ve seccade dokuyarak geçirirdi. Desenlerini kendisi çizerdi ve bu konuda gerçekten çok yetenekliydi. Köyün hanımlarının annemden kendileri desen çizmesini istediklerine çok tanık olmuşumdur. Bu istekleri geri çevirmez, onlara içtenlikle yardımcı olmaya çalışırdı. Ayrıca desen üretmekle kalmaz, çoğunlukla bitkilerden ürettiği boyalarla halı ipliklerini de kendisi boyardı. Annemi ıstar başında çalışırken seyretmekten büyük keyif duyardım. Lise yıllarımda resim dersinde başarılı olamayınca, "Elimden resim gelmiyor; ama acaba motif ve desen çizebilir miyim?" diye düşünüp denemeler yaptığım da olmuştur; ama desen ve motif yaratmanın resim yapmaktan daha güç olduğunu anladıktan sonra, bu gizli denemelerden de vazgeçtim. Yeri gelmişken hemen belirtmeliyim ki annemin vaktiyle dokumuş olduğu iki seccadeyi Antalya Aksu'daki çiftlik evimizde hâlâ sevgiyle, özenle saklar ve gözüm gibi bakarım.

¹³ Zamantı bölgesinde "Yonu Taşı" şeklinde kullanılır.

¹⁴ Hazan evi: Kışlık ve mevsim dışı yiyeceklerin korunduğu oda.

¹⁵ Istar: Halı dokuma tezgâhi.

“Bir Nefeste Kayseri” serisinde bulunan İlyas Han Şahin’in kaleme aldığı “Talas Kayseri'nin Başkenti” isimli 2014 yılı Mart'ında basımı yapılan küçük çalışmadır. Hem târihî hem kültürel açıdan Kayseri ve Talas'ı ana hatlarıyla inceleyen, tanıtım bakımından faydalı bir eser olduğunu söyleyebileceğimiz bu güzel kitapta meraklısının kolaylıkla ulaşabileceği birçok bilgi yer almaktadır.

Talasımızla ilgili pek çoğumuzun hâfızasında artık yer edinmeyen son derece önemli bilgileri, kıymetli araştırmacı Yaşar Elden'in “Bizim Şehrin Halleri” isimli eserinde buluruz. Lâfi daha fazla uzatmak istemediğimiz için artık alıntı yapmaktan imtinâ ettiğimizden, sâdece bu eserdeki “Bir Talas Destanı: Hekimbaşının Hasan”¹⁶ başlıklı bölümü okumanızı şiddetle tavsiye ederim.

Sonuç olarak Talas, sâdece Kayseri'nin değil, Türkiyemizin en önemli kültür merkezlerinden târihî bir şehir olarak dikkate değer son derece kıymetli bir bölgedir. Türklerin Orta Asya'dan alıp getirdikleri, Oğuz Kağan Destânı'nda da ismi geçen, bölge olarak şimdiki yerleşim yerine de çok benzediği için aynı isim verilen Talas, hem bizden önce hem de bizimle birlikte çok kıymetli isimlere vatan olmuş, kültürel olaylara şahitlik etmiştir. Somuncu Baba, Yaman Dede, Cemil Baba gibi Allah dostlarına ev sahipliği yapmış olmak bile tek başına, bu asil şehir için yeterli bir övünç kaynağı olsa gerek.

Kaynakça

- Alyılmaz, Cengiz. (2002), “Eski Türk Şehirleri ve Semerkant”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 20, s. 303-311.
- Elden, Yaşar. (2015), *Bizim Şehrin Halleri*, Palet Yayınları, Konya.
- Farnsworth, Wilson Amos. (2018), *Kapadokya'daki Amerikalı Misyonerlerin Bilinmeyen Tarihi (1853-1903)*, (Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Mehmet Şahin) YKY, İstanbul.
- Kılıç, Atabey. (2021), “Destanlarımızda Şehir Telakkisine Dair”, *Düşünen Şehir*, S 15, Aralık, s. 56-65.
- Müezzinoğlu, Ziya. (2016), *İki Türkiye Anılar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- Taşagül, Ahmet. (2010), “Talas Savaşı”, *DİA*, C 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Togan, A. Z. Velidî. (1982), *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tsolakidis, Kostas E. (2007), *Belki Bir Gün Dönerim* (Çeviren: Berin Myisli), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Winkler, Dr. Warren H. (2014), *İki Doktor Bir Yolculuk*, YKY, İstanbul.

¹⁶ Bk. Elden, 2015: 85-122.

<https://www.kayseri.bel.tr/projelerimiz/talas-amerikan-koleji-restorasyon>

<https://www.talas.bel.tr/tr/iletisim/talas-tarihi>

[Talas Hastanesi ve Kliniği.pdf \(talasamerikankoleji.com\)](#), [TALAS AMERİKAN KOLEJİ - TALAS AMERİKAN HASTANESİ / KLİNİK - TALAS AMERİKAN HASTANESİ / KLİNİK \(talasamerikankoleji.com\)](#)

Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Trabzon/TÜRKİYE
sacemb@ktu.edu.tr
ORCID

BİR KUR'AN FALI ÖRNEĞİ

A QUR'AN FORTUNE EXAMPLE

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 17.03.2022	Received Date: 17.03.2022
Kabul Tarihi: 06.04.2022	Accepted Date: 06.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Bahadır, Savaşkan Cem, "Bir Kur'an Fali Örneği", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 19-51.

Bahadır, Savaşkan Cem, "A Qur'an Fortune Example", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 19-51.

[10.28981/hikmet.1089394](https://doi.org/10.28981/hikmet.1089394)

Doç. Dr. Savaşkan Cem BAHADIR

BİR KUR'AN FALI ÖRNEĞİ

A QUR'AN FORTUNE EXAMPLE

ÖZ

Gelecekte olacak olayları tahmin edebilmek her zaman insanların ilgisini çekmiştir. Şimdiki ve gelecek zaman ile alakalı tahminler yapma işi olarak tarif edilen fal, eskiden beri insanların kendi kaderlerini tahmin etme aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fal kavramının milattan önce dört binli yıllara kadar izi sürülebilmektedir. Fal ve falcılıkla ilgili en eski bilgiler Mezopotamya'yı işaret etmektedir. Mısır ve Çin coğrafyalarında da falın revaçta olduğu bilinmektedir. Fal ile ilgilenen kültürler sadece bunlarla sınırlı değildir. Hemen hemen her kültür kendi gelecek tahminlerini yapmak için değişik şekillerde ve farklı araçlarla fal bakmışlardır. Suyu, aynaya, kurşun döküldükten sonra kurşuna, köz ve tütsülere, kürek kemiğine, baklaya ve nihayetinde kahve telvesine bakarak gelecek hakkında tahminlerde bulunma işinin Türklerde de yaygın olduğu görülmektedir. İslam kültürünün doğum yeri olan Arabistan topraklarına bakıldığında da falı kavramının Arap kültüründe çok önemli yer tuttuğu görülmektedir. Tefe'ül, tyare ve teşe'üm Arap kültüründe kullanılan fal tutma ile ilgili kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Cahiliye döneminde zecr, tyere ve iyafe isimli fallar hayvan ve insanların ses, davranış ve üzerindeki izlerden hareketle açılan fallara örnektir. İslam coğrafyasında remilin (kum falı) yanı sıra Kur'an-ı Kerim falları, kura falları ve peygamber adlarına göre düzenlenen fallar halk tarafından açılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaya konu edilen metnin içeriğinde yer alan fal çeşidi ise Kur'an-ı Kerim fallarına örnek teşkil etmektedir. Eserde falın bakılması için önceden hazırlanan ve daire şeklinde düzenlenmiş yirmi sureyi ve o sureler ile ilgili durumları içeren bir tablo bulunmaktadır. Metin içerisinde Kur'an-ı Kerim'de yer alan yetmiş dokuz farklı sure ve tekrarları ile birlikte dört yüz dört ayet geçmektedir..

Anahtar Kelimeler: İslamî Türk Edebiyatı, Fal, Fahnâme, Fal Çeşidi, Kur'an Fali.

ABSTRACT

The future has always interested people. Fortune telling, which is defined as the work of making predictions about the present and the future, has been used as a tool for people to predict their own destiny since ancient times. The concept of fortune-telling can be traced back to four thousand years BC. The oldest information about fortune telling and fortune telling points to Mesopotamia. It is known that fortune-telling is popular in Egypt and China. The cultures that deal with fortune telling are not limited to these. Almost every culture has used fortune telling in different ways and with different tools to make their own future predictions. It is common for Turks to make predictions about the future by looking at water, mirror, lead after pouring lead, embers and incense, scapula, broad beans and finally coffee grounds. When we look at the lands of Arabia, the birthplace of Islamic culture, it is seen that the concept of fortune-telling has a very important place in Arab culture. Tefe'ül, tyare and teşe'üm appear as words related to fortune-telling used in Arabic culture. In the period of ignorance, the names of zecr, tyere and iyafe are examples of fortune telling based on the sounds, behaviors and traces of animals and people. In the Islamic region, in addition to remil (sand fortune telling), the Qur'an's fortune-telling, lot's fortune-telling and fortune-tellings arranged according to the names of the prophets have been opened by the people. The type of fortune-telling included in the content of the text that is the subject of the study is an example of the Qur'anic fortune-telling. In the work, there is a table containing twenty suras arranged in circles and the situations related to those suras, which were prepared in advance for fortune telling. There are seventy-nine different suras and their repetitions in the Qur'an, and four hundred and four verses are included in the text.

Keywords: Islamic Turkish Literature, Augury, Augury Book, Type of Augury, Kor'an Augury.

Giriş

Fal¹ bakmak ya da baktırma insanların en merak ettiği kavram olan gelecekte haber vermeyi amaçladığı için bütün toplumlarda ilgi çekmiştir. Fal toplumun en alt tabakasından en üst tabakasına kadar her kesimde, özellikle önemli kararlar alınacağı vakit bir danışma ve iyiye yorma vasıtası olarak kabul görmüştür. Arap toplumunda yaygın olan fal geleneği çeşitli hadis ve rivayetler ile desteklenerek İslam ile yoğrulmuştur. Bu fikrin yaygın bir şekilde İslam toplumuna sirayet etmesinde, “Tıyârenin aslı yoktur, onun en iyisi faldır” meâlindeki hadisin yattığı söylenebilir. Falın yaygınlaşmasının neticesinde nasıl fal bakılacağını öğreten kitapların hazırlanmasına ihtiyaç duyulmuş, fal bakmanın usul ve âdâbı ile ilgili çeşitli fal türlerini konu alan Arapça, Farsça, Türkçe mensur ve manzum birçok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler zaman içerisinde klasik Türk ve Fars edebiyatlarında “falnâme” adı verilen bir türün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu eserlerden bazıları padişaha, devlet adamlarına, ileri gelen kişilere takdim edilmiş; onlara sunulan nüshaların sanat eseri niteliğinde olan bazılarına minyatür ve şekillerin de ilâve edildiği görülmüştür.

Kültürümüzde görülen falnâme çeşitleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kur'an-ı Kerîm Falnâmeleri: Falnâmelerin en yaygın türü Kur'an-ı Kerîm'e dayalı olarak hazırlanan eserlerdir. Bu falnâmeler de ikiye ayrılır.

a) Harflerin yorumlanmasına dayalı falnâmeler.

b) Kur'an âyetlerine dayalı falnâmeler.

2. Kura Falnâmeleri: Bu falnâmeler, üzerinde rakam veya harfler bulunan bir nevi zar atılarak kullanıldığı için bu adı almış olmalıdır.

3. Peygamber Adlarına Göre Düzenlenen Falnâmeler: “Fe'lü'n-nebî” (fâl-i nebî) veya “fe'lü esmâi'n-nebî” (fâl-i esmâ-i nebî) adlarıyla da anılan bu eserlerde peygamberlerin isimleri bir şema veya daire halinde düzenlenmiş ve her birinin hayati, tebliğleri ve mucizelerine dayalı fallar verilmiştir.

Kütüphanelere bakıldığında çok sayıda “Fal-i Kur'an” başlıklı yazma eser olduğu görülmektedir. Bu eserlerin sayıca fazla olması, kültürümüzde Kur'an fallarına yoğun bir ilgi olduğunu göstermektedir. İslamî olarak yasaklanmış olmasına rağmen özellikle Kur'an adı öne alınmak suretiyle falların oluşturulması, bu falların yazıldıkları dönemde cevaz alıp almadıkları ya da dinî gerekçeler açısından ortaya çıkardıkları sorunlar tartışılmalıdır. Bahsedilen problemler meselelerin önüne geçmek için eserlerin giriş bölümlerinde Kur'an fallarının Cafer-i Sadık, Hz. Ali ve bazen Hz. Muhammed'e

¹ Bu çalışmada fal kavramı ile ilgili literatür taranmaya çalışılmış mevcut bilgilerin tekrar edilmesini engellemek adına konuyla ilgili fazla bilgi verilmeden falnâme metni aktarılmaya çalışılmıştır. Fal kavramı ile alakalı ayrıntılı bilgi için bakılabilecek kaynaklar şu şekildedir: Duvarcı, 1993; Aydın, 1995: 134-138; Bahadır, 2020: 221-242; Çelebi, 1995: 138-139; Ertaylan, 1951; Gencel, 2011; Sezer, 1998.

ithafen yazıldığı/aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca bu fallara ve sonuçlarına inanmayanlara Müslüman denilmeyeceği, bu rivayetin Hz. Muhammed'den geldiği söylemi² ile de falların bir nevi kutsallaştırıldığı görülmektedir. Nitekim bahsedilen durum çalışmaya konu edilen eserde de kendini göstermektedir. Yazma eser kendini, Cafer-i Sâdık'a bağlamakta ve onun tarafından telif edildiğini belirtmektedir.

Çalışmaya konu olan eser³ yukarıdaki sıralamaya bakıldığında Kur'an ayetlerine dayalı falnâmeler başlığı altına girmektedir. Yazma 49 yaprak olarak taranmıştır. Kısa bir giriş ve girişte eserin: İmâmü'l-evliyâ kutbü'l-ârifîn Ca'fer-i Sâdık İbni Muhammedü'l-Bâkır İbni Zeyne'l-â'bidîn tarafından telif edildiği aktarılmıştır. Ardından Muhammed el-Bâkır'ın, Kur'an-ı Kerîm'i temel alarak daire şeklinde yirmi parçalı bir cetvel oluşturduğunu; her dairede Müslümanların ihtiyaçlarını ve bunlara uygun bir sure adı yazdığını söylemektedir. Eserde her sayfanın başına bir sure adının ve her sure adının altında yirmi satır yazıldığı belirtilmiştir. Ardından falın nasıl bakılacağı anlatılmıştır. Metne göre fal şu şekilde bakılmalıdır: Öncelikle fal baktıran kişi sıkıntısının, daire şeklindeki cetvelde nerede olduğunu bulmalıdır. Fal açan ve fal açtıran parmaklarını kapatmalı, biri ya da ikisi bir Fatıha ile üç adet İhlas Suresi okunmalı ardından Hz. Muhammed'e salavat getirmelidir. Sonra kapattıkları parmaklardan istedikleri kadarını hızlıca açmalıdır. Açılan parmakların sayısına göre ilgili hacetin dairesine bakılmalı, sağ tarafından sayarak hangi dairede son bulursa o bölüme gidilmelidir. Cetvelde yer alan sure ve o surenin olduğu bölümden -fal bakılırken açılan parmak sayısı kaç ise- o kadar satır sayılarak hangi ayete denk geldiğine bakılmalıdır. O ayet, fal açtıranın falının neticesidir. Metin fala itibar edilmesi gerektiğini de belirtmektedir. Falın nasıl bakılacağı anlatılmasının ardından sırasıyla 20 sure başlık olarak sûrh mürekkebi ile yazılmıştır. Bu sureler; Bakara, Âli İmrân, Nisâ, Mâ'ide, En'âm, 'Arâf, Enfâl, Tevbe, Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm, Hicr, Nahl, Benî İsrâ'îl (İsrâ), Kehf, Meryem, Tâhâ, Enbiyâ sureleridir. Metinde her sure başlığının altında 20 ayet/ayetten parça verilmiş ve ayetlerin karşısında falda neye dalalet ettiği izah edilmiştir. Eserde ayetin tamamı verilmişse ayetin tamamı, ayetten bir bölüm verilmiş ise sadece verilen bölümlerin meallerden hareketle Türkçe tercümesi dipnotta verilmiştir. Metinde bazı ayet/ayet parçalarının birden fazla surede bulunduğu görülmüş dipnotlarda ilgili ayet ve surelere de yer verilmiştir. Çalışmada yer alan ayetlerin Arapça metni ve Türkçe mealleri için <https://www.kuranmeali.com/> adresi kullanılmıştır. Metin aşağıda yer almaktadır.

² Yıldız, 2010: 3.

³ Çalışmaya konu olan eser, Leipzig Kütüphanesi İslamî El Yazmaları Bölümü'nde 00002424b demirbaş numarası ile kayıtlıdır. https://www.islamic-manuscripts.net/rsc/viewer/IslamHSBook_derivate_00002424/b_or_41_001.jpg adresinden ulaşılabilir.

Metin

1b

Elhamdülillâhi rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ seyyidinâ Muhammedin ve âlihi ve ashâbihi ecma'in و ففكم الله⁴ Bilgil ki bu fâl İmâmü'l-evliyâ kutbü'l-ârifîn Ca'fer-i Sâdık İbni Muhammedü'l-Bâkır İbni Zeyne'l-â'bidîn kuddüsallâhu sırrıhumâ ve razıyallâhu 'anhümâ te'lîf eyledi Kur'ân-ı Kerîm üzre yigirmi dâyire kodı her dâyirede hâcet-i müslimînden bir hâcet kodı ve her dâyire berâberinde bir sûre yazdı ve her sahîfenüñ evvelinde bir âyet yazup altında yigirmi satır yazdı ve şol âyet-i kerîme kim

2a

Keyfiyyet-i hâle delâlet ider anı yazdı zîrâ her niyyetüñ sa'âdeti ve nuhûseti meyane hâli Kur'ân-ı 'azîmle sâbit olur kemâ kâlallâhu Te'âlâ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَاسِيٍّ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ⁵ bes dileseñ kim fâl dutasın nazar kıl hâcetüñ kangı dâyirede yazılmışdır iki kişi ya'nî fâl açan ve açduran iki elleri barmakların yumalar fâl üzerine ya birisi ya ikisi evvelâ bir kerre Fâtiha ve üç İhlâs okıyup üç kerre Resûlullâh Allâhümme salli 'alâ Muhammedin ve 'alâ âli Muhammedin salavât getüre dahi yumulan barmaklarından kaçın dilerlerse açalar tîzcek ikisinüñ açılan barmakların kaç 'aded olur

2b

Zabt idesin ve hâcetüñ dâyiresine nazar idesin ol kadar sag yanuñdan hesâb kangı dâyirede nihâyet bulursan aña nazar kılğıl ki kangı sûredir ve sûreler içre ol sûreyi bulup ve evvelinden ol 'aded mikdârınca satırların sayup 'aded nihâyet bulduğı satıra nazar kıl ne âyet çıkar anuñ ta'bîrine i'tibâr eyle hak bil amma murâduñca çıkmazsa bil hatâ olmışdır tefahhüs olana evliyâ sırrında kizb ü zûr olmaz İmâm Ca'fer-i Sâdık Razıyallahu 'anh hazret-i veliyyu'llâhdır kutb ehli el-hak ve'l-yakîndir 'ilm-i Kur'âna mâlikdir sırr her kim anlardan zâhir oldı kâmindir mükemmeldir ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ⁶ ol hâcât dâyirelerin ve tertîb-i

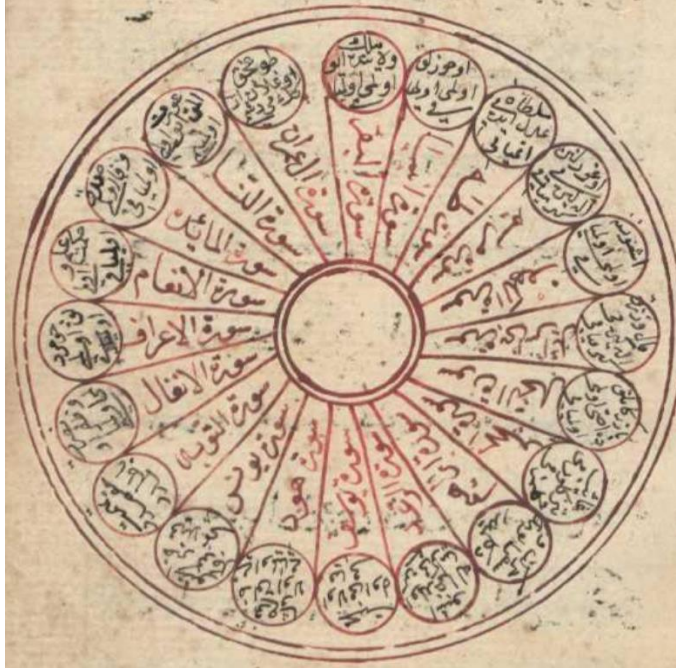
3a

Sûreleri zabt iden bu dâyiredir

⁴ Allah onu muvaffak etti.

⁵ En'âm Suresi 6: 59: Yaş ve kuru ne varsa apaçık bir kitapta kayıtlıdır.

⁶ Hadîd Suresi 57: 21: İşte bu Allah'ın dilediği kimseye vereceği lütuftur. Allah büyük lütuf sahibidir.

Sûretü'l-Bakara	Melik vilâyetde eyü ola mı olmaya mı
Sûre-i Âl-i 'İmrân	Togacak oğlan erkek mi dişi mi
Sûretü'n-Nisâ	'Avret almak eyü ola mı olmaya mı
Sûretü'l-Mâ'ide	Sıdk u vefâ eyü ola mı olmaya mı
Sûretü'l-En'âm	'İlm ü hikmet ola mı olmaya mı
Sûretü'l-'Arâf	Cömerdlik ola mı olmaya mı
Sûretü'l-Enfâl	Nusret ve zafer ola mı olmaya mı
Sûretü't-Tevbe	Temmet hak mıdır bâtil mıdır
Sûretü'l-Yûnus	İşbu hayr gerçek mi yalan mı
Sûre-i Hûd	Ferah u şâzlık ola mı olmaya mı
Sûre-i Yûsuf	Muhabbet ola mı olmaya mı
Sûretü'l-Ra'd	İşbu elem ü gamla gire mi girmeye mi

Sûret'ül-İbrâhîm	Hareket ve sefer eyü mi degil midir
Sûretü'l-Hicr	Gâ'ib tîz gelir mi gelmez mi
Sûretü'n-Nahl	Bâzîrgânlıkda ıssı ola mı olmaya mı
Sûre-i Benî İsrâ'il (İsra Suresi)	Mâl ü rızk ele gire mi girmeye mi
Sûretü'l- Kehf	İşbu nesne ola mı olmaya mı
Sûre-i Meryem	Ugurlanan ele gire mi girmeye mi
Sûre-i Tâhâ	Sultân 'adl ide mi itmeye mi
Sûretü'l-Enbiyâ	Ucuzluk ola mı olmaya mı

3b

Sûretü'l-Bakara

وَأَتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا⁷

Delâlet ider mülke ve sultânlığa

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَى⁸

Delâlet ider ucuzluga ve hayra

إِنْ أَرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ⁹

Delâlet ider sultân 'adl ide

قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ¹⁰

Delâlet ider yitük ve kaçgun bulna

إِنَّ مَا نُوْعِدُونَ لَأَتِي¹¹

Delâlet ider murâd u maksûd ele gire

وَأَتَيْنَاهُمْ مِنَ الْكُنُوزِ¹²

Delâlet ider mâl bula eli gîñ ola

لِيُؤْفِقَهُمْ أُجُورَهُمْ¹³

Delâlet ider bazîrgânlıkda assıya

إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ¹⁴

Delâlet ider gâyet tîz gele

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ¹⁵

Delâlet ider seferde hayr ola

7 Nisâ Suresi 4: 54: Ve onlara büyük bir mülk verdik.

8 Bakara Suresi 2: 185: Allah sizin için kolaylık diler.

9 Hûd Suresi 11: 88: Gücümün yettiğince ıslah etmek istiyorum

10 Hicr Suresi 15: 55: Dediler: Sana gerçeği müjdeledik.

11 En'am Suresi 6: 134: Muhakkak size sözlendi uyarı gelecektir.

12 Kasas Suresi 28: 76: Ve hazinelerden ona vermiştik.

13 Fâtır Suresi 35: 30: Zira (Allah) onlara karşılıklarını tam olarak öder.

14 Gaşıye Suresi 88: 25: Şüphesiz onların dönüşleri ancak bizdedir.

15 Ankebût Suresi 29: 20: De ki yeryüzünü gezin.

4a

16 قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ

Delâlet ider hâcet bite murâd ele gire

17 وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّبِي

Delâlet ider muhabbet muhkem ola

18 قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ

Delâlet ider gussadan halâs ola

19 مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى

Delâlet ider haber girçekliğine

20 إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ

Delâlet ider töhmet girçek ola

21 وَيُنصِرْكَ اللَّهُ نَصْرًا عَظِيمًا

Delâlet ider düşmene gâlib ola

22 الَّذِينَ يَنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ

Delâlet ider cömerd ola hayr gele

23 وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا

Delâlet ider 'ilm ü hikmet hâsıl ola

24 وَالْمُؤْفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا

Delâlet ider vefâda sâdık ola

25 وَرَوْحَنَا لَهُمْ بِحُورٍ عِينٍ

Delâlet ider evlenmek hayr ola oğlı çok ola

26 قَالَ لِأَوْتَيْنَ مَا لَا وَالِدًا

Delâlet ider çok rızk ferzend assı ola

4b

Sûretü Âl-i 'İmrân

27 وَجَعَلْ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ نَبِيْنَ

Delâlet ider oğla ve kıza

28 مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ

Delâlet ider milke mâlik olmaya

29 ضَرِيحًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعْدُ فِي السَّمَاءِ

Delâlet ider narhlar gâyet kız ola

30 إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا

Delâlet ider sultân cevirler ide

31 وَلَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبِسُونَ

Delâlet ider azgun ve kaçgun bulunmaya

16 Tâhâ Suresi 20: 36: Dedi ki istediğin sana verilmiştir.

17 Tâhâ Suresi 20: 39: Senin üzerine benden bir sevgi koydum.

18 Kasâs Suresi 28: 25: Dedi ki korkma kurtuldun.

19 Yûsuf Suresi 12: 111: Bu uydurulacak bir söz değildir.

20 Vâkı'a Suresi 56: 95: Şüphesiz bu kesin gerçektir.

21 Fetih Suresi 48: 3: Allah sana, şanlı bir zaferle yardımda bulunacaktır.

22 Bakara Suresi 2: 261: Nifak eden kimselerin mallarını...

23 Tâhâ Suresi 20: 99: Gerçekten sana katımızdan bir zikir verdik.

24 Bakara Suresi 2: 177: Anlaşma yaptıkları zaman anlaşmalarını yerine getirmelidir.

25 Duhan Suresi 44: 54: Onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmiştir.

26 Meryem Suresi 19: 77: Bana mal ve evlat verilecek diyen ...

27 Nahl Suresi 16: 72: Ve size eşlerinizden çocuklar yarattı.

28 Fâtır Suresi 35: 13: Bir çekirdek zarına bile sahip değillerdir.

29 En'âm Suresi 6: 125: Göğe yükseliyor gibi daralmış tıkanmış...

30 Neml Suresi 27: 34: Şüphesiz hükümdarlar bir ülkeye girdikleri zaman orayı harap ederler.

32	إِنَّ اللَّهَ سَبِيطٌ	Delâlet ider maksûd hâsıl ola
33	وَلَنْبَلُوكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ	Delâlet ider eli tar ve müflis ola
34	فَمَا رِبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda ziyân ide
	فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ	Delâlet ider gâ'ib uzaya ve geç gele
5a		
36	إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ	Delâlet ider seferi terk itmek yeg ola
37	فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ	Delâlet ider murâd müyesser olmaya
38	فَأَعْرَبْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ	Delâlet ider düşmenlik ola
39	وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ	Delâlet ider korkıya ve gûssaya
40	وَالْمُرْجُفُونَ فِي الْمَدِينَةِ	Delâlet ider haber bâtlı ola
41	مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ	Delâlet ider müttehim kişide töhmet girçek ola
42	فَعُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا	Delâlet ider maglûb ola ve sına
43	وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَفْسِهِ	Delâlet ider bahîl ve nefsi tar ola
44	وَمَا أُوْتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلٌ	Delâlet ider ki 'ilmi az ola
45	لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ	Delâlet ider vefâsı az ola
46	وَأَلَّهُمْ فِيهَا أَرْوَاحَ مُطَهَّرَةً	Delâlet ider evlenmek eyü ola
5b		
Sûretü'n-Nisâ		

-
- 31 En'âm Suresi 6: 9: Ve onları yine düşmekte oldukları kuşkuya düşürürdük.
32 Yûnus Suresi 10: 81: Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır.
33 Bakara Suresi 2: 155: Andolsun sizi korku gibi şeylerle imtihan edeceğiz.
34 Bakara Suresi 2: 16: Ticaretleri kar etmedi.
35 Yâsîn Suresi 36: 67: Artık güçleri ne ileri gitmeye ne de dönmeye yetmez.
36 Tevbe Suresi 9: 38: Size Allah yolunda savaşa çıkın denildiği zaman ...
37 Âl-i İmrân Suresi 3: 127: Umutsuz olarak dönüp gitsinler diye ...
38 Mâide Suresi 5: 14: Bu yüzden aralarına düşmanlık saldı.
39 Ahzâb Suresi 33: 26: Ve kalpleri içine bir korku düşürdü.
40 Ahzâb Suresi 33: 60: Şehirde kötü haber yayanlar...
41 Nisâ Suresi 4: 157: Onların o hususta bilgileri yoktur.
42 A'râf Suresi 7: 119: Yenildiler ve orada küçük düştüler.
43 Muhammed Suresi 47: 38: Cimrilik eden şüphesiz kendi nefesine cimrilik etmiş olur.
44 İsrâ Suresi 17: 85: Size bu ilimden pek az bir şey dışında bir şey verilmemiştir.
45 Tevbe Suresi 9: 10: Bir mümine karşı gözetmezler...
46 Bakara Suresi 2: 25: Onlar için orada temiz eşler vardır.

47	إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ	Delâlet ider tezvîc yaramaz ola
48	أَنْتَى يَكُونُ لِي غُلَامٌ	Delâlet ider oğlu az ola
49	وَجَعَلْتُكُمْ مُلُوكًا	Delâlet ider milke sultân ola
50	أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ	Delâlet ider narh ucuz ve hayr ola
51	لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا	Delâlet ider sorılan iş eyü ola
52	فَوَادَاءً إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ	Delâlet ider kaçgun buluna
53	إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَصَادِقٍ	Delâlet ider va'd girçekligine
54	وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا	Delâlet ider mala ve baylığa
55	فَاسْتَبِشِرُوا بَبَيْعِكُمْ	Delâlet ider ticâret assı ide
6a		
56	وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا	Delâlet ider gâyet tîz gele
57	وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ	Delâlet ider seferde ivek eyü ola
58	لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا	Delâlet ider hâcete ire ve zafer bula
59	فَأَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ	Delâlet ider ülfet ve muhabbet ola
60	وَلَوْ تَرَى إِذْ فَرَعُوا فَلَا قَوَّةَ	Delâlet ider katılıktan kurtula şâd ola
61	وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَنَا لَصَادِقُونَ	Delâlet ider işi girçek ve hayr ola
62	وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ	Delâlet ider töhmet bâtil ola
63	وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ	Delâlet ider düşmene zafer bulmaya

47 Teğabun Suresi 64: 14: Eşleriniz düşmandır size.? Ayet eksik yazılmış

48 Âl-i İmrân Suresi 3: 40: Benim oğlum nasıl olur?

49 Mâide Suresi 5: 20: Ve sizden sulatanlar yaptı.

50 Rûm Suresi 30: 37: Gerçekten Allah rızkı genişletiyor.

51 Âl-i İmrân 3: 120: Onların tuzağı hiçbir şekilde size zarar vermez.

52 Bakara Suresi 2: 178: Ve ona diyeti güzelce ödemelidir.

53 Zâriyat Suresi 51: 5: Size vaat edilenlerin hepsi kesinlikle doğrudur.

54 Müddesir Suresi 74: 12: Ben ona bolca mal verdim.

55 Tevbe Suresi 9: 111: O halde sevinin alışverişinizden.

56 Furkân Suresi 25: 23: Yaptıkları şeyi önüne geçiririz.

57 Haşr Suresi 59: 19: Ve Allah'ı unutan kimseler gibi olmayın.

58 Âl-i İmrân Suresi 3: 92: Allah için harcaıncaya dek iyiliğe eremezsiniz.

59 Âl-i İmrân Suresi 3: 103: Allah kalplerinizin arasını uzlaştırdı.

60 Sebe' Suresi 34: 51: Şayet onları telaşa düştükleri zaman bir görsen hiçbiri kurtulamaz.

61 Hicr Suresi 15: 64: Sana gerçeği getirdik; biz, hakikaten doğru söyleyenleriz.

62 Nûr Suresi 24: 12: Ve dedikleri bu apaçık bir iftiradır.

63 Bakara Suresi 2: 123: Şefaata ona fayda vermez onlara yardım da edilmez.

بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ لَا يُنْفِقُ ⁶⁴	Delâlet ider cömerdlige ve hayr ola
لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا ⁶⁵	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifet azlığına
وَوَعَدْتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ⁶⁶	Delâlet ider va'de muhâlefet ola
6b	
Sûretü'l-Mâ'ide	
وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ⁶⁷	Delâlet ider 'ahde ve vefâyaya
وَلَيْسَتَنَّعْفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا ⁶⁸	Delâlet ider tezvîc âsân olmaya
إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى ⁶⁹	Delâlet ider erkek oğlancığı ola
وَأَجْعَلْ لِي مِنْ أَدْنَىٰ سُلْطَانًا نَصِيرًا ⁷⁰	Delâlet ider sultân ola milke irişe
إِنْ يَتَّقُواكَ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً ⁷¹	Delâlet ider zulm ve cevr idici ola
أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ⁷²	Delâlet ider hayra ve narhlara ucuzlığına
فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ⁷³	Delâlet ider kaçgun bulına
أَقْبِلْ بِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ ⁷⁴	Delâlet ider iş bâtil ola
فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ ⁷⁵	Delâlet ider tarlıktan soñra geñezlige
7a	
وَالْعَصْرِ ⁷⁶ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ	Delâlet ider bâzîrgânlık ziyân ide
قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ ⁷⁸	Delâlet ider gâyet tîz gele
فَسَبِّحُوا فِي الْأَرْضِ ⁷⁹	Delâlet ider sefer eyü ola
إِنَّ مَا تُوَعَدُونَ لَأَتِي ⁸⁰	Delâlet ider hâcete yetişmege

64 Mâide Suresi 5: 64: Hayır onun iki eli de açıktır verir.

65 A'raf Suresi 7: 179: Onların kalpleri vardır anlamazlar.

66 İbrahim Suresi 14: 22: Ve ben de size vadettim ama ben sözümden caydım.

67 Me'aric Suresi 70: 32: Onlar, emanetlerini ve verdikleri sözü gözeten kimselerdir.

68 Nûr Suresi 24: 33: Evlenme imkanı olmayanlar iffetlerini korusun.

69 Meryem Suresi 19: 7: Şüphesiz biz sana bir oğul müjdeleriz onun adı Yahyâdır.

70 İsrâ Suresi 17: 80: Ve katından bana yardımcı bir kuvvet ver.

71 Mümtehine Suresi 60: 2: Eğer onlar sizi ele geçirirlerse düşman olurlar.

72 Sâffât Suresi 37: 41: İşte onlar için belli bir rızık vardır.

73 İsrâ Suresi 17: 48: Şaştlar mı artık yolu bir daha bulamazlar.

74 Ankebût Suresi 29: 67: Hala batıla mı inanıyorlar?

75 Kasas Suresi 28: 24: Dedi ki: Doğrusu Rabbim bana göndereceğin her hayra...

76 Asr Suresi 103: 1: Asra andolsun.

77 Asr Suresi 103: 2: Gerçekten insan hüsrandır.

78 Hadîd Suresi 57: 13: Denilir ki dönün arkanıza.

79 Tevbe Suresi 9: 2: Dolaşın yeryüzünde...

مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ⁸¹	Delâlet ider düşmenlık ola
تُنَجِّكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ⁸²	Delâlet ider gussadan kurtula şâz ola
مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرٍ ⁸³	Delâlet ider diyilen söz yalan ola
إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ⁸⁴	Delâlet ider töhmetden berî ola
سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ⁸⁵	Delâlet ider düşmene gâlib ola
وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ ⁸⁶	Delâlet ider cömerd ve eli açuk ola
وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ ⁸⁷	Delâlet ider 'ilme ve hikmete
7b	
Sûretü'l-En'âm	
أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ⁸⁸	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifet çok ola
وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ ⁸⁹	Delâlet ider va'deye muhâlefet ola
قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ⁹⁰	Delâlet ider ayrıla ve boşaya
قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ ⁹¹	Delâlet ider erkek oğlan toga
وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ ⁹²	Delâlet ider sultân ola milke irişe
مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ ⁹³	Delâlet ider çok hayr ve ucuzluk ola
وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ ⁹⁴	Delâlet ider sultân 'âdil ola
وَيُنصِرْكُمْ عَلَيْهِمْ ⁹⁵	Delâlet ider kaçmış bulına
وَجِبِلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ⁹⁶	Delâlet ider işi bâtil ola

-
- 80 En'âm Suresi 6: 134: Muhakkak size söylenen uyarı gelecektir.
81 Enfâl Suresi 8: 63: Yine de onların kalplerinin arasını uzlaştıramazsın.
82 Saff Suresi 61: 10: Sizi acıklı azaptan kurtaracak ...
83 Sebe' Suresi 34: 43: Bu uydurulmuş bir yalandan başka şey değildir.
84 Şu'arâ Suresi 26: 216: Şüphesiz ben sizin yaptığınız şeylerden uzağım.
85 Kamer Suresi 54: 45: O topluluk bozulacak ve dönüp kaçacaklardır.
86 İnsan Suresi 76: 8: Ve sevdikleri yemeği yedirirler...
87 Âl-i İmrân 3: 48: Ve ona kitabı ve hikmeti öğretecektir.
88 İnşirâh Suresi 94: 1: Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi?
89 A'raf Suresi 7: 102: Ve bulmadık onların çoğunda...
90 Kehf Suresi 18: 78: Dedi işte bu seninle benim aramın ayrılmasıdır.
91 Yûsuf Suresi 12: 19: Dedi ki müjde bu bir erkek çocuk.
92 Sebe' Suresi 34: 21: Ve onun onların üzerinde zorlayıcı bir gücü yoktu.
93 Fâtır Suresi 35: 2: Allah insanlar için rahmetten açar...
94 A'raf Suresi 7: 181: Yarattıklarımız içinde doğruya götüren bir ümmet vardır.
95 Tevbe Suresi 9: 14: Ve sizi onlara üstün getirsin.
96 Sebe' Suresi 34: 54: Onlar ve istedikleri şeyler arasına perde çekildi.

8a

مَسْتَهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ⁹⁷

Delâlet ider yohsullığa

فَمَا تَرِيدُونَ بِنِي غَيْرِ تَخْسِيرِ⁹⁸

Delâlet ider bâzîrgânlık ziyân ide

يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ⁹⁹

Delâlet ider gâyet tîz gele

وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا¹⁰⁰

Delâlet ider sefer te'hîr olına

قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلَيْهَا¹⁰¹

Delâlet ider hâcetine ve murâdına irişe

أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ¹⁰²

Delâlet ider düşmanlığa ve hışma

مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ¹⁰³

Delâlet ider katılık ve mihnet çok ola

وَجِنَّتِكَ مِنْ سِنَاءٍ بِنِي يَبِينِ¹⁰⁴

Delâlet ider haber girçek ola

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ¹⁰⁵

Delâlet ider töhmet girçekliğine

أَلَا إِنَّ جُزْبَ اللَّهِ هُمْ الْمُفْلِحُونَ¹⁰⁶

Delâlet ider düşmen zafer bula

وَأِنَّهُ لَخَبْرُ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ¹⁰⁷

Delâlet ider katılık ve bahîllik ola

8b

Sûretü'l-'Arâf

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا¹⁰⁸

Delâlet ider bahîl ve göñli tar ola

وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً¹⁰⁹

Delâlet ider 'ilm ve ma'rifet az ola

فَهُمْ لَاجِدُونَ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا¹¹⁰

Delâlet ider va'de rast ola hâcet bite

هُنَّ لِيَنَاسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَاسَ لَهُنَّ¹¹¹

Delâlet ider hayr ve nikâh ola

فَبَشِّرْ نَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ¹¹²

Delâlet ider erkek oğlu ola

97 Bakara Suresi 2: 214: Onlara sıkıntı ve yoksulluk dokunmuştu.

98 Hûd Suresi 11: 63: Bana kaybımı arttırmaktan başka bir katkınız olmaz.

99 Hac Suresi 22: 27: Her türlü uzak yollardan gelen ...

100 Mâide Suresi 5: 37: Onlar oradan çıkacak değillerdir.

101 Âl-i İmrân Suresi 3: 165: Doğrusu onların başına iki katımı getirdiğiniz halde...

102 Mâide Suresi 5: 91: Aranıza düşmanlık sokmak... beynehum yazıyor metinde

103 Şûrâ Suresi 26: 47: O gün sizin için hiçbir sığınılacak yer yoktur.

104 Neml Suresi 27: 22: Ben sana Sebâ'dan gerçek bir haber getirdim.

105 Âl-i İmrân Suresi 3: 167: Ağızlarıyla olmayanı söylüyorlar.

106 Mücâdele Suresi 58: 22: Dikkat edin onlar muhakkak Allah'ın takipçisidir, başarıya ulaşacak olanlardır.

107 Âdiyât Suresi 100: 8: Hiç şüphesiz o, mal sevgisi sebebiyle çok katıdır.

108 Mü'minûn Suresi 23: 60: Ve onlar ki verdikleri şeyi verirler.

109 En'âm Suresi 6: 25: Fakat biz kalplerinin üstüne perdeler koyduk.

110 A'râf Suresi 7: 44: Rabbinizin size vadettiğini gerçek buldunuz mu?

111 Bakara Suresi 2: 187: Onlar sizin elbiseniz siz de onların elbisesisiniz.

113	فَلَنْ تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ¹¹³	Delâlet ider maksûdına irişe
114	فَرَجِينِ بِمَا آتَيْهُمْ اللَّهُ ¹¹⁴	Delâlet ider narh ucuzluğına
115	بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدُلُونَ ¹¹⁵	Delâlet ider sultân 'adl ide
116	وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ ¹¹⁶	Delâlet ider azmış ve ugurlanmış bulunmaya
9a		
117	إِنَّ اللَّهَ سَبَّطِلَةٌ ¹¹⁷	Delâlet ider sorılan emr bâtil ola
118	وَأَمَدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ ¹¹⁸	Delâlet ider oğlı ve kızı çok ola
119	وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ ¹¹⁹	Delâlet ider bâzîrgânlık assı ide
120	لَرَأْدُكَ إِلَى مَعَادٍ ¹²⁰	Delâlet ider gâ'ib tîz gele
121	يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ¹²¹	Delâlet ider sefer ve hareket ide
122	إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسٍ يَعْقُوبُ ¹²²	Delâlet ider murâda ire ve hâcet bite
123	وَإِذَا لَاتَخْذُوكَ خَلِيلاً ¹²³	Delâlet ider muhabbet ve ülfet ola
124	وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْعَمِّ ¹²⁴	Delâlet ider gussadan kurtıla şâz ola
125	وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ الْحَقُّ ¹²⁵	Delâlet ider haber girçek ola
126	إِنَّهُ لَحَقُّ مِثْلٍ مَا أَنْكُمْ تَنْطِقُونَ ¹²⁶	Delâlet ider töhmet girçek ola
127	إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ ¹²⁷	Delâlet ider düşmene gâlib ola
9b		
Sûretü'l-Enfâl		

112 Sâffât Suresi 37: 101: Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik.

113 Mâide Suresi 5: 41: Sen Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın.

114 Âl-i İmrân Suresi 3: 170: Allah'ın kendilerine verdikleri şeylerden sevinirler.

115 Neml Suresi 27: 60: Hayır onlar Haktan sapan bir kavimdir.

116 İsrâ Suresi 17: 36: Ve hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme.

117 Yûnus Suresi 10: 81: Şüphesiz Allah onu boşa çıkaracaktır.

118 İsrâ Suresi 17: 6: Ve sizi mallarla ve çocuklarla destekledik.

119 Bakara Suresi 2: 261: Allah dilediği kimseye kat kat verir.

120 Kasas Suresi 28: 85: Elbette seni varılacak yere döndürecektir.

121 Kâf Suresi 50: 42: O gün çağrını gerçekten işitirler.

122 Yûsuf Suresi 12: 68: Yakub'un nefsi ancak içindeki bir dileği...

123 İsrâ Suresi 17: 73: İşte o zaman seni dost edinirlerdi.

124 Enbiyâ Suresi 21: 88: Ve onu tasadan kurtardık.

125 Hûd Suresi 11: 120: Ve bunda sana hak olan gelmiştir.

126 Zâriyât Suresi 51: 23: Şüphesiz o konuştuğunuz gibi gerçektir.

127 Enfâl Suresi 8: 65: Eğer sizden sabreden yirmi kişi olursa...

128	مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ	Delâlet ider düşmen havf ola
129	وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ	Delâlet ider behîl ve nefsi tar ola
130 ^y	رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي	Delâlet ider 'ilme ve hikmete yetiše
131	أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ	Delâlet ider 'ahde vefâsı olmaya
132	قَالَ يَا لَيْتَ بَنِيَّ وَبَنِيكَ	Delâlet ider tezvîc müyesser olmaya
133	الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا	Delâlet ider oğlı az ola bâkî kala
134	لَا يَمْلِكُونَ الشَّفَاعَةَ إِلَّا مَنْ اتَّخَذَ	Delâlet ider milke yetiştirmez tehir-i niyyet itmeyince
135 ^{هـ}	فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ	Delâlet ider ucuzluk ve hayr çok ola
136	إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ	Delâlet ider sultân zulm u cevr ide
10a		
137	وَأَتَى لَهُمُ التَّنَازُثُ	Delâlet ider ugurlanan bulunmaya
138	وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا	Delâlet ider saglıg-ıla maksuda ire
139	فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً	Delâlet ider malı az ve eli boş ola
140	أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ	Delâlet ider bâzîrgânlık ziyân ide
141	وَمَا تَلَبَّثُوا بِهَا إِلَّا يَسِيرًا	Delâlet ider gâ'ib tîz gele
142	يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ	Delâlet ider seferde hayra yitiše
143	ءِإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ	Delâlet ider hâcete giç yetiše

128 Şûrâ Suresi 42: 8: Onların hiçbir velisi ve yardımcısı yoktur.

129 Mâ'ûn Suresi 107: 7: Ufacık bir yardıma bile engel olurlar.

130 Tâ-hâ Suresi 20: 25: Rabbim benim göğsümü genişlet.

131 Saff Suresi 61: 3: Yapmayacağınız şeyi söylemenin...

132 Zuhurf Suresi 43: 38: Der ki seninle benim aramda keşke olsaydı...

133 İsrâ Suresi 17: 111: Çocuk edinmeyen Allah' a hamd olsun.

134 Meryem Suresi 19: 87: İzin almayanların dışında asla şefaate güçleri yetmeyecektir.

135 En'âm Suresi 6: 44: Her şeyin kapılarını üzerlerine açtık.

136 Kehf Suresi 18: 20: Eğer sizi ellerine geçirirlerse taşıyarak öldürürler.

137 Sebe' Suresi 34: 52: Ama nasıl olur onlar için elde etmeleri...

138 Hac Suresi 22: 7: Muhakkak o saat şüphesiz gelecektir.

139 Neml Suresi 27: 52: İşte şunlar çökmüş ıssız kalmış evleridir.

140 Enfâl Suresi 8: 37, Bakara Suresi 2: 27, Tevbe Suresi 9: 69, Ankebût Suresi 29: 52, Zümer Suresi 39: 63: İşte onlardır ziyana uğrayanlar.

141 Ahzâb Suresi 33: 14: Ve bunun dışında azıcık olsa da gecikmezlerdi.

142 Me'âric Suresi 70: 43: O gün kabirlerden çıkarlar.

143 Nâzi'ât Suresi 79: 10: Biz yine eski halimize mi döndürüleceğiz.

144	يَقُولُونَ يَا قَوْمِ أِهْمَ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ	Delâlet ider hışma ve muhabbet azlığına
145	وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ	Delâlet ider katılık ve muhannet bekâ ola
146	وَيَخْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ	Delâlet ider haber bâtlı ola
147	الطَّائِبِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ	Delâlet ider töhmet bâtlı ola
10b		
Sûretü-Tevbe		
148	سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ	Delâlet ider töhmet bâtlı ola
149	إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ	Delâlet ider düşmene gâlib ola
150	فَلَمَّا أَنْبِئَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ	Delâlet ider behîllige ve nefis tarlığına
151	وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifeti az ola
152	ذَلِكَ وَعَدٌ غَيْرٌ مُكْدُوبٍ	Delâlet ider va'de girçek ola
153	مَثْنَى وَثُلَّةَ وَرُبَاعَ	Delâlet ider tezvîc çok ola
154	وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا	Delâlet ider oğlu az ola bâkî olmaya
155	جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا	Delâlet ider mâla ve yücelige yetişe
156	وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً	Delâlet ider ucuzluk ve hayr çok ola
11a		
157	إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا	Delâlet ider sultân 'adl ide
158	كَرَّمًا إِشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ	Delâlet ider ugurlanan bulunmaya
159	فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا	Delâlet ider işi rast gele

144 Âl-i İmrân Suresi 3: 167: Ağızlarıyla kalplerinin içinde olmayanı söylüyorlar.

145 İsrâ Suresi 17: 60: Biz onları korkutuyoruz ama taşkınlıklarını arttırmada?

146 Mücâdele Suresi 58: 14: Ve yalan yere yemin ediyorlar.

147 Fetih Suresi 48: 6: Allah hakkında kötü zanda bulunan...

148 Nûr Suresi 24: 16: Seni tenzih ederiz bu büyük bir iftiradır.

149 Nasr Suresi 110: 1: Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde...

150 Tevbe Suresi 9: 76: Onlara ne zaman ki lütfundan verdi...

151 Tevbe Suresi 9: 93: Ve Allah onların kalplerinin üzerini mühürledi.

152 Hûd Suresi 11: 65: İşte bu yalanlanamayacak bir vaattir.

153 Nisâ Suresi 4: 3, Fâtır Suresi 1: İkişer üçer ve dörder ...

154 Şûrâ Suresi 42: 50: Ve dilediği kimseyi kısır yapar.

155 Nisâ Suresi 4: 91: Size açık bir yetki verdik.

156 Lokman Suresi 31: 20: Ve nimetlerini bol bol size görür şekilde verdi.

157 Hac Suresi 22: 38: Şüphesiz Allah şerri inanan kimselerden defeder.

158 İbrahim Suresi 14: 18: Rüzgarın savurduğu küle benzer.

160	وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ	Delâlet ider malı çok ola
161	فَقَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ	Delâlet ider assı az ve ziyân ide
162	وَأَلْبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ	Delâlet ider gâ'ib giç gele
163	فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا	Delâlet ider seferde hayr göre
164	وَأَكْمُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُي أَنْفُسُكُمْ	Delâlet ider murâdına hâcetine ire
165	بِرِضْوَانِكُمْ بِأَقْوَاهِمِ	Delâlet ider muhabbet az ve hışm ola
166	سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا	Delâlet ider şâz ola gussadan kurtıla
167	إِنَّ هَذَا إِلَّا اخْتِلَافٌ	Delâlet ider haber bâtil ola
11b		
Sûretü Yûnus		
168	وَيَسْتَنْبِئُونَكَ أَحَقُّ هُوَ	Delâlet ider haber girçek ola
169	مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى	Delâlet ider töhmet girçek ola
170	وَإِنْ يُعَاتِلُوكُمْ يُؤَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ	Delâlet ider düşmen sına maglûb ola
171	وَصَدَقَ قَائِمًا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى	Delâlet ider cömerd ve eli giñ ola
172	لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ	Delâlet ider 'ilm ve hikmet müyesser ola
173	إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ	Delâlet ider 'ahde vefâ ide
174	وَإِنْ يَنْفَرَا يُغْنِ اللَّهُ	Delâlet ider 'avret boşamak hayr ola
175	قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَى	Delâlet ider kız toga

159 Furkân Suresi 25: 77: Ant olsun ki yalandınız bu yüzden azap kaçınılmaz olacaktır.

160 Kalem Suresi 68: 3: Şüphesiz sana tükenmez bir mükâfat vardır.

161 Fecr Suresi 89: 16: Ve onun rızkını daraltsa...

162 Kehf Suresi 18: 25: Ve mağaralarında üç yüz yıl kaldılar.

163 Cum'a Suresi 62: 10: Yeryüzüne dağılın ve arayın.

164 Fussilet Suresi 41: 31: Ve size orada canlarınızın çektiği her şey vardır.

165 Tevbe Suresi 9: 8: Ve sizi ağızlarıyla razı ederler.

166 Talâk Suresi 65: 7: Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.

167 Sâd Suresi 38: 7: Bu uydurmadan başka bir şey değildir.

168 Yûnus Suresi 10: 53: Senden o haber gerçek mi diye soruyorlar.

169 Yûsuf Suresi 12: 111: Bu uydurulacak bir söz değildir.

170 Âl-i İmrân Suresi 3: 111: Eğer sizinle savaşsalar bile arkalarını dönüp kaçarlar.

171 Leyl Suresi 92: 5-6: Kim hayır için verir korunursa ve doğrularsa.

172 Tevbe Suresi 9: 122: Dini iyice öğrenmek için...

173 Meryem Suresi 19: 54: Çünkü o sözünde sadık idi.

174 Nisa Suresi 4: 130: Eşler ayrılıra Allah onları zengin eder.

175 Âl-i İmrân Suresi 3: 36: Şöyle söyledi Rabbim şüphesiz ben bir kız çocuk doğurdum.

176	ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ	Delâlet ider sultânlığa irişe
12a		
177	وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ	Delâlet ider kızlık ola
178	وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا	Delâlet ider sultân 'âdil ola
179	قَدْ يَيْسُوا مِنَ الْأَجْرَةِ	Delâlet ider sorılan nesne olmaya
180	لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا	Delâlet ider sorılan nesne olmaya
181	أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَيْنَ	Delâlet ider ogulları malı çok ola
182	كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda assı ide
183	وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ	Delâlet ider gâ'ib giç gele
184	انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا	Delâlet ider seferde hayr ola
185	فَلَمَّا فَضِي وَلَوْ إِلَى قَوْمِهِمْ	Delâlet ider hâcetine irişe
186	وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ	Delâlet ider muhabbet az ve hışm çok ola
187	فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا	Delâlet ider mihnetde ve şiddetde ola
12b		
Sûretü Hûd		
188	وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ	Delâlet ider gussadan kurtıla
189	ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ	Delâlet ider sorılan girçek ola
190	إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ	Delâlet ider töhmet bâtil ola

176 Yûnus Suresi 10: 14: Sonra sizi yeryüzünde halifeler kıldık.

177 Ra'd Suresi 13: 11: Allah bir kavme sıkıntı dilediği zaman...

178 Enbiyâ Suresi 21: 75: Ve onu rahmetimizin içine soktuk.

179 Mümtehine Suresi 60: 13: Ahiretten umudu kesmiş olan...

180 İnsan Suresi 76: 1: Anılan bir şey olmadığı...

181 Mü'minûn Suresi 23: 55: Kendilerine verdiğimiz mal ve oğullar ile...

182 Bakara Suresi 2: 261: Yedi başak veren bir tohumun durumu gibidir.

183 Tevbe Suresi 9: 46: Ve eğer çıkmak isteselerdi...

184 Tevbe Suresi 9: 41: Savaşa çıkın gerek hafif gerek ağır olarak.

185 Ahkâf Suresi 46: 29: Bitirildiği zaman kavimlerine döndüler.

186 Felâk Suresi 113: 5: Ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden...

187 Nebe' Suresi 78: 30: Şimdi tadın. Artık bundan sonra yalnızca azabınızı artıracamız.

188 Mü'minûn Suresi 23: 75: Ve eğer biz onlara acısaydık ve kendilerinde olan sıkıntıyı kaldırsaydık...

189 Bakara Suresi 2: 2: İşte o kitabın kendisinde şüphe yoktur.

190 Yûnus Suresi 10: 36: Şüphesiz zan ise gerçek açısından bir şey kazandırmaz.

يَوْمَ لَا يُغْنِي عَنْهُمْ ¹⁹¹	Delâlet ider düşmen maglûb ola
وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَّفْسِهِ ¹⁹²	Delâlet ider bahîle ve imsâka
وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ ¹⁹³	Delâlet ider 'ilmi az câhil ola
الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ ¹⁹⁴	Delâlet ider vefâ ider hâceti bite
وَجِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ¹⁹⁵	Delâlet ider tezvîc hayırlu ola
قَالَتْ يَا وَيْلَتَى أَأَلِدُ ¹⁹⁶	Delâlet ider oğulları az ola
13a	
وَأَتِيَهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ ¹⁹⁷	Delâlet ider sultân ola
إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ ¹⁹⁸	Delâlet ider narhlar kız ola
إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ ¹⁹⁹	Delâlet ider sultân cevr ve zulm ide
وَلَسْتُمْ بِأَجْزِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا ²⁰⁰	Delâlet ider kaçkun bulına
ثُمَّ لَتَرَوْهَا عَيْنَ الْيُوقِينَ ²⁰¹	Delâlet ider sorılan iş ola
فَسَوْفَ يُعْطِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ²⁰²	Delâlet ider mâl ve rızık bol ola
إِنَّ تِلْكَ حَسَنَةٌ يُضَاعَفُهَا ²⁰³	Delâlet ider bâzirgânlık assı ide
فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ ²⁰⁴	Delâlet ider gâ'ib giç gele
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ ذَلُولًا ²⁰⁵	Delâlet ider sefere ve hayra
فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ ²⁰⁶	Delâlet ider hâcet revâ ola
وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً ²⁰⁷	Delâlet ider safâ ve muhabbet ola

¹⁹¹ Tûr Suresi 52: 46: O gün sağlamaz kendilerine... (hiçbir yarar)

¹⁹² Muhammed Suresi 47: 38: Ve şüphesiz cimrilik eden kendi nefesine cimrilik etmiş olur.

¹⁹³ Hac Suresi 22: 46: Fakat kalpleri kör olur.

¹⁹⁴ Ra'd Suresi 13: 20: Onlar Allah adına verdikleri ahdi yerine getirir.

¹⁹⁵ Sebe' Suresi 34: 54: Onlar ve arzu ettikleri şey arasına perde çekildi.

¹⁹⁶ Hûd Suresi 11: 72: Dedi ki: Vay bana ben doğuracak mıyım?

¹⁹⁷ Bakara Suresi 2: 251: Ve Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi.

¹⁹⁸ Ra'd Suresi 13: 11: Şüphesi Allah bir kavmin durumunu değiştirmez.

¹⁹⁹ Mücâdele Suresi 58: 5: 20: Şüphesiz Allah'a düşmen olan kimseler

²⁰⁰ Bakara Suresi 2: 267: Kendinizin göz yummadan almayacağınız...

²⁰¹ Tekâsür Suresi 102: 7: And olsun ki, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.

²⁰² Tevbe Suresi 9: 28: Yakında Allah kendi lütfundan sizi zengin edecektir.

²⁰³ Nisa Suresi 4: 40: Eğer zerre miktar bir iyilik olursa onu kat kat arttırır.

²⁰⁴ Mü'minûn Suresi 23: 25: Hele onu bir süreye kadar gözetleyin.

²⁰⁵ Mülk Suresi 67: 15: O sizin için yeryüzünü boyun eğdirdir.

²⁰⁶ Bakara Suresi 2: 61: Şüphesiz sizin için istediğiniz şeyler vardır.

²⁰⁷ Rûm Suresi 30: 21: Ve aranızda sevgi koymasındır.

13b

Sûretü Yûsuf

208	وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي	Delâlet ider dostlık girçek ola
209	وَلَنْ نُّقَلِّحُوا إِذَا أَبَدًا	Delâlet ider 'âkıbet şâz ola
210	قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ	Delâlet ider haber girçek ola
211	فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا	Delâlet ider töhmet bâtil ola
212	إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ	Delâlet ider mansûr ve muzaffer ola
213	وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ	Delâlet ider behîl ve nâkes ola
214	ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifet az ola
215	يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ	Delâlet ider vefâsı ve sıdkı ola
216	وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُنَا	Delâlet ider tezvîc salâh ola

14a

217	وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ	Delâlet ider togacak kız ola
218	لَا يَبْدُرُ عَلَىٰ شَيْءٍ	Delâlet ider mülke yetişmemeye
219	عَامٍ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ	Delâlet ider ucuzluk ola
220	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ	Delâlet ider sultân 'âdil ola
221	كَلَّا لَا وَزَرَ إِلَىٰ رَبِّكَ	Delâlet ider ugurlanan bulına
222	إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ	Delâlet ider işi rast gele
223	وَوَجَدَكَ غَائِبًا فَأَعْتَىٰ	Delâlet ider baylık ve hayr çok ola

208 Tâ-hâ Suresi 20: 39: Ve senin üzerine benden bir sevgi koydum.

209 Kehf Suresi 18: 20: Ve o takdirde asla iflah olmasınız.

210 Sebe' Suresi 34: 23: Derler ki ne buyurdu Rabbiniz?

211 Ahzâb Suresi 33: 69: Onların dediklerinden Allah onu beraat ettirdi.

212 Saffât Suresi 37: 172: Onlara elbette yardım edilecektir.

213 Âl-i İmrân Suresi 3: 180: Cimrilik edenler sanmasınlar...

214 Bakara Suresi 2: 74: Ve bunun ardından sonra kalpleriniz tekrar katılaştı.

215 İnsan Suresi 76: 7: Adaklarını yerine getirir ve korkarlar.

216 Nisâ Suresi 4: 21: Ant olsun bazınız içli dışlı olmuşken...

217 Nahl Suresi 16: 58: Onlardan birine kız çocuğu müjdelendiğinde...

218 Nahl Suresi 16: 75: Hiçbir şeye gücü yetmeyen...

219 Yûsuf Suresi 12: 49: Bir yıl gelecek o yıl insanlara bol yağmur verilir.

220 Nahl Suresi 16: 90: Şüphesiz Allah adaletli olmayı ve ihsanı emreder.

221 Kıyâme Suresi 75: 11-12: Hayır yoktur sığınacak yer Rabbinin...

222 Vâkı'a Suresi 56: 95: Doğrusu kesin gerçek budur.

223 Duhâ Suresi 93: 8: Seni fakir bulup zenginleştirmedim mi?

224	وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda assı az ola
225	أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ	Delâlet ider gâ'ib girü gele
226	إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْفُجُودِ	Delâlet ider te'hîr-i sefer eyü ola
227	تَنَالَهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاخُكُمْ	Delâlet ider hâceti hâsıl ola
14b		
Sûretü'r-Ra'd		
228	وَمَا هُوَ بِبَالِغَةٍ	Delâlet ider hâcet te'hîrine
229	تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقَلُوبُهُمْ شَتَّى	Delâlet ider 'avret muhâlefetine
230	إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ	Delâlet ider şâz ola sevine
231	إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ وَمَا هُوَ بِالْهَرُّ	Delâlet ider haber girçek ola
232	تَنْزَلُ عَلَى كُلِّ آفَاكٍ أَتِيمٍ	Delâlet ider töhmet yalan ola
233	مَا لَكُمْ لَا تَنْصَرُونَ	Delâlet ider düşmen gâlib ola
234	وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ	Delâlet ider cömerd ola
235	الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ	Delâlet ider 'ilme ve hikmete
236	الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ	Delâlet ider 'ahdin sına
15a		
237	وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَةً	Delâlet ider 'avretile işi eyü ola
238	وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَرْوَاحًا وَذُرِّيَّةً	Delâlet ider ogulları çok ola
239	وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكُهُ مَنْ يَشَاءُ	Delâlet ider milke sultân ola

224 Bakara Suresi 2: 102: Ve ne kötüdür sattıkları şey onunla kendilerini...

225 Şu'ara Suresi 26: 227: Nasıl bir yıkılışla yıkılacağımı...

226 Tevbe Suresi 9: 83: Şüphesiz siz oturmaya razı olmuştunuz.

227 Mâide Suresi 5: 94: Ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği...

228 Ra'd Suresi 13: 14: Oysa o onun ağızına gelmez.

229 Haşr Suresi 59: 14: Sen onları toplu sanırsın ama onların kalbi dağınıktır.

230 Hicr Suresi 15: 59: Elbette biz onların hepsini kurtaracağız.

231 Târik Suresi 86: 13-14: Elbette o (Kur'an) ayırt edici bir sözdür. O bir eğlence değildir.

232 Şu'arâ Suresi 26: 222: Onlar, günahkar iftiracıların hepsine iner.

233 Sâffât Suresi 37: 25: Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?

234 Haşr Suresi 59: 9: Ve tercih ederler öz canlarına...

235 Rahmân Suresi 55: 1-2: Rahman Kur'an'ı öğretti.

236 Bakara Suresi 2: 27: Onlar ki Allah'a verdikleri sözü bozarlar.

237 Enbiyâ Suresi 21: 90: Ve ıslah ettik kendisi için eşini...

238 Ra'd Suresi 13: 38: Ve onlara eşler ve çocuklar verdik.

239 Bakara Suresi 2: 247: Ve Allah mülkünü istediğine verir.

240	ثُمَّ قَبَضْنَا إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا	Delâlet ider katı kızlık ola
241	فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِنَّكُمْ عَلَيْهِ	Delâlet ider sultân 'adl ide
242	هَذِهِ بَضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا	Delâlet ider ugurlanan bulına
243	وَمَا يُبْدِيُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعْبِدُ	Delâlet ider emn bâtl ola
244	وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ	Delâlet ider mâl ve rızık çok ola
245	فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda ziyân ide
246	وَمَا كُنْتُمْ تَأْوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ	Delâlet ider gâ'ib anlana
247	فَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ	Delâlet ider seferde hayra yetiše

15b

Sûretü İbrâhîm

248	فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ	Delâlet ider terk-i sefer yegrek ola
249	وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ	Delâlet ider hâcet te'hîri evlâ ola
250	فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ	Delâlet ider iki taraftan muhabbet ola
251	لَا خَوْفَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ	Delâlet ider gussadan kurtıla
252	إِنْ يُؤُولُونَ إِلَّا كَذِبًا	Delâlet ider emr bâtl ola
253	وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا	Delâlet ider töhmet sahîh olmaya
254	فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ	Delâlet ider düşmene zafer bula
255	وَأَمَّا مَنْ بَدَّلَ وَاسْتَعْلَىٰ	Delâlet ider behîl ve nâkes ola
256	حَتَّمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ	Delâlet ider 'ilmi az ola

240 Furkân Suresi 25: 46: Sonra onu kendimize yavaş yavaş çektik.

241 Bakara Suresi 2: 182: Ve aralarını düzeltirse ona günah yoktur.

242 Yûsuf Suresi 12: 65: İşte sermayemiz bize geri verilmiş.

243 Sebe' Suresi 34: 49: Batıl artık bir şey ortaya çıkaramaz ve geri getiremez.

244 Şûrâ Suresi 42: 27: Ve eğer Allah rızık kullarına bollaştırsaydı...

245 Bakara Suresi 2: 279: Ana malınız sizindir.

246 Kasas Suresi 28: 45: Ve sen Medyen halkı arasında oturmuş değildin.

247 Tâ-hâ Suresi 20: 91: Dediler asla vazgeçmeyeceğiz buna tapınmaktan.

248 Tevbe Suresi 9: 24: O halde Allah'ın emrini yerine getirinceye kadar gözetleyin.

249 Haşr Suresi 59: 9: Ve bulmazlar göğüslerinde...

250 Mâide Suresi 5: 54: Yakında getirecektir Allah bir toplumu...

251 Zuhruf Suresi 43: 68: Size bugün korku yoktur.

252 Kehf Suresi 18: 5: Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar.

253 Hucurât Suresi 49: 12: Ve biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.

254 Neml Suresi 27: 37: Onlara kendilerinin asla karşı koyamayacakları ordularla gelirim.

255 Leyl Suresi 92: 8: Ama kim cimrilik eder ve kendini zengin görürse...

16a

257	ثُمَّ صَدَقْنَا هُمْ أَلْوَعْدَ	Delâlet ider sızka ve vefâya
258	إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ	Delâlet ider 'avret fesâdına
259	وَأَذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ	Delâlet ider oğulları çok ola
260	لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا	Delâlet ider sultânlığa mâlik olmaya
261	وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَنَا	Delâlet ider bâylık ucuzluk ola
262	إِنَّهُ بِهِمْ رَوْفٌ رَجِيمٌ	Delâlet ider sultân 'âdil ola
263	قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ	Delâlet ider yavı veran bulunmaya
264	حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ	Delâlet ider iş irak bâtil ola
265	الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ	Delâlet ider çok mâl cem' ide
266	وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى اسْحَقِ	Delâlet ider ticâretde assı ve berekete
267	إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ	Delâlet ider gâ'ib girü gele

16b

Sûretü'l-Hicr

268	وَلَا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ	Delâlet ider gâ'ib giç gele
269	فَقُلْ لَنْ تُخْرَجُوا مِنِّي أَبَدًا	Delâlet ider sefer mübârek ola
270	يُنَبِّئُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا	Delâlet ider umduğı eline gire
271	مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا	Delâlet ider muhabbet gâlib ola
272	يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ	Delâlet ider gussa ve mihnete

256 Bakara Suresi 2: 7: Allah kalplerinin üzerini mühürlemiştir.

257 Enbiyâ Suresi 21: 9: Sonra verdiğimiz sözü yerine getirdik.

258 Teğâbun Suresi 64: 14: Şüphesiz eşlerinizden bazıları...

259 Enfâl Suresi 8: 26: Düşünün ki bir zaman siz az idiniz.

260 Ra'd Suresi 13: 16: Gücü olmayan kendilerine bile fayda...

261 Yûsuf Suresi 12: 65: Yine ailemize yiyecek getiririz ve kardeşimizi koruruz.

262 Tevbe Suresi 9: 117: Çünkü Allah onlara karşı çok şefkatli çok merhametlidir.

263 Mâide Suresi 5: 77: Önceden kesin olarak sapmış...

264 A'râf Suresi 7: 40: Deve iğne deliğinden geçinceye kadar...

265 Hümeze Suresi 104: 2: O ki mal yığıdı ve onu saydı durdu.

266 Sâffât Suresi 37: 113: Ve bereketler verdik kendisine ve İshak'a.

267 Bakara Suresi 2: 156: Şüphesiz biz Allah'a aitiz ve şüphesiz ona döneceğiz.

268 Yâsîn Suresi 36: 50: Ne de ailelerine dönmeye...

269 Tevbe Suresi 9: 83: De ki çıkmayacaksınız benimle asla...

270 İbrahim Suresi 14: 27: Allah inanan kimseleri tespit eder.

271 Ankebût Suresi 29: 25: Dünya hayatında birbirinizi sevmeniz için...

273 وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ	Delâlet ider haberüñ kimi girçek kimi yalan ola
274 وَيَخْلِفُونَ عَلَى الْكُذِّبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ	Delâlet ider töhmet dürüst ola
275 نُؤْلُونَ مُدِيرِينَ	Delâlet ider düşmen kuvvetlene gâlib ola
276 يُجِبُونَ أَنْ يُحْمَدُوا	Delâlet ider nâkes ve behîl ola
17a	
277 وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ	Delâlet ider 'ilme ve hikmete yetişe
278 وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أَوْفٍ	Delâlet ider 'ahde vefâ ide
279 فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا	Delâlet ider tezvîcde salâh ola
280 وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا	Delâlet ider mâlları ogulları çok ola
281 أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ	Delâlet ider milke ve velâyete yetişe
282 يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ	Delâlet ider ucuzluk ve hayr çok ola
283 إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ	Delâlet ider sultân cevri ide
284 إِنَّا رَأَوُوهَ الْيَنبُوتَ وَجَاعِلُوهُ	Delâlet ider yavı veren bulına
285 إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ	Delâlet ider sorılan vâkı' ola
286 أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنًا	Delâlet ider mâldan assı ide
287 أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ	Delâlet ider bâzîrgânlık ziyân ide
288 لِيُوقِيَهُمْ أَجْرَهُمْ وَيَرْزُقَهُمْ	

272 Furkân Suresi 25: 69: Onun için azap kat kat yapılır.

273 Nisâ Suresi 4: 150: Derler kimine inanırız kimini inkar ederiz.

274 Mücâdele Suresi 58: 14: Ve onlar bilerek yalan yere yemin ediyorlar.

275 Mü'min Suresi 40: 33: Arkanızı dönüp kaçarsınız.

276 Âl-i İmrân Suresi 3: 188: Ve sevenlerin övülmeyi...

277 Nisa Suresi 4: 113: Ve sana bilmediğin şeyleri öğretti.

278 Bakara Suresi 2: 40: Ve bana verdiğiniz sözü tutun ben de tutayım.

279 Ahzâb Suresi 33: 37: Ne zaman ki Zeyd o kadından ilişğini kesince...

280 Müddesir Suresi 74: 12: Ve ona hayli mal verdim.

281 Bakara Suresi 2: 247: Hükümdarlık nasıl onun olabilir?

282 Nisâ Suresi 4: 28: Allah sizden hafifletmek istiyor...

283 Neml Suresi 27: 12: Çünkü onlar fasık bir kavim oldular.

284 Kasas Suresi 28: 7: Elbette biz onu sana tekar vereceğiz ve onu yapacağız...

285 Vâkı'a Suresi 56: 1: Kıyamet koştığı zaman.

286 Yûsuf Suresi 12: 88: Ey vezir bize dokundu...

287 Enfâl Suresi 8: 37, Tevbe Suresi 9: 69, Ankebût Suresi 29: 52, Zümer Suresi 39: 63: İşte zarara uğrayanlar onlardır.

17b

Sûretü'n-Nahl

289	لِيُوقِفَهُمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ	Delâlet ider bâzîrgâlık assı ide
290	فَمَكَتَ عَيْرَ بَعِيدٍ	Delâlet ider gâ'ib tîz gele
291	إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ	Delâlet ider seferde çok fâyide ide
292	لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ فِيهَا	Delâlet ider hâcetine irişe
293	قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَقْوَاهِمُ	Delâlet ider muhabbeti az düşmen ola
294	وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ	Delâlet ider ferah ola gussadan kurtıla
295	فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ	Delâlet ider haber girçekliğine
296	سَيَّبِلُهُمْ فَخَلُّوا	Delâlet ider müttehimde töhmet olmaya
297	إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا	Delâlet ider düşmene gâlib ola
18a		
298	وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُعْتَفُونَ	Delâlet ider cûd ve 'âdil ola
299	صُمٌّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifet az ola
300	وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ	Delâlet ider vefâsı az muhâlefeti ola
301	لَا هُنَّ جُلُ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَجُلُونَ	Delâlet ider 'avretler fesâd ideler
302	قَالَ رَبِّ ائْتِي بِكُونٍ لِي غَلَامٌ	Delâlet ider erkek oğlu ola
303	وَاللَّهُ يُؤْتِي مَلَكَهُ مَنْ يَشَاءُ	Delâlet ider milke ve velâyete irişe

288 Fâtır Suresi 35: 30: Onlara ücretlerini tam ödesin ve fazlasını versin diye... Metnin bu bölümünde bir açıklama yer almamaktadır.

289 Fâtır Suresi 35: 30: Onlara ücretlerini tam ödesin ve fazlasını versin diye...

290 Neml Suresi 27: 22: Çok geçmeden geldi.

291 Ankebût Suresi 29: 56: Şüphesiz benim yeryüzüm geniştir.

292 Kâf Suresi 50: 35: Orada onlara istedikleri her şey vardır.

293 Âl-i İmrân Suresi 3: 118: Doğrusu onların ağızlarından öfke taşmaktadır.

294 Sâffât Suresi 37: 76: Onu ve ailesini büyük sıkıntıdan kurtardık.

295 Zâriyât Suresi 51: 23: Göğün ve yerin Rabbine ant olsun.

296 Tevbe Suresi 9: 5: Onları serbest bırakın...

297 Mü'min Suresi 40: 51: Elbette biz elçilerimize yardım ederiz.

298 Bakara Suresi 2: 3: Ve kendilerini rızıklandırdığımız şeyden infak ederler.

299 Bakara Suresi 2: 171: Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler onun için onlar düşünmezler.

300 Şu'arâ Suresi 26: 226: Onlar yapmayacakları şeyleri söylerler.

301 Mümtehine Suresi 60: 10: Değildir bu kadınlar onlara helal onlar da onlara helal değildir.

302 Âl-i İmrân Suresi 3: 40., Meryem Suresi 19: 8: Dedi ki: Rabbim benim nasıl oğlum olur?

304	يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ	Delâlet ider ni'met vâfir ve ucuzluk ola
305	لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى	Delâlet ider sultân zulm ve cevr ide
306	يَتَوَارَى مِنَ الْقَوْمِ	Delâlet ider zâyî' ve kaçgun bulına
307	وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ	Delâlet ider işi bâtil ola
308	اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ	Delâlet ider rızkı ve mâlî çok ola
18b		
Sûretü Benî İsrâ'il		
309	قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا	Delâlet ider mâlî ve rızkı çok ola
310	وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا	Delâlet ider bâzîrgânlıkta ziyân ide
311	ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهِ فُلُوْهُمْ	Delâlet ider gâ'ib girü gele
312	أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ	Delâlet ider sefere vara hayr göre
313	وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَ	Delâlet ider hâcetine ve murâdına yetişe
314	قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا	Delâlet ider dostlığa ve muhabbete
315	مَا لَنَا مِنْ مَّجِيصٍ	Delâlet ider katılık mihnet bâkî kala
316	بَلْ هُوَ كَذَابٌ أَشْرٌ	Delâlet ider haber bâtil ola
317	إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ	Delâlet ider töhmet girçek ola
19a		
318	وَلَوْ أَعْلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا	Delâlet ider düşmen hv'ör ve hacîl ola

303 Bakara Suresi 2: 247: Allah mülkünü dilediği kimseye verir.

304 Âl-i İmrân Suresi 3: 171: Allah'ın nimetini müjdelerler.

305 Âl-i İmrân Suresi 3: 111: İncitme dışında size zarar veremezler.

306 Nahl Suresi 16: 59: Kavminden gizlenir.

307 A'raf Suresi 197, Fâtır Suresi 35: 13: Ondan başka yalvardığınız kimseler ise...

308 Ra'd Suresi 13: 26, Kasâs Suresi 28: 82, Ankebût Suresi 29: 62, Rûm Suresi 30: 37, Zümer Suresi 39: 52: Allah dilediği kimseye rızkı açar.

309 Talâk Suresi 65: 11: Allah ona gerçekten en güzeli rızık olarak vermiştir.

310 Talâk Suresi 65: 9: İşinin sonucu bir ziyan idi.

311 Tevbe Suresi 9: 127: Sonra dönüp giderler Allah onların kalplerini çevirmiştir.

312 Bakara Suresi 2: 243: Yurtlarından çıkan kimseleri görmedin mi?

313 Hicr Suresi 15: 66: Ve ona şu buyruğu bildirdik.

314 Yûsuf Suresi 12: 30: Sevda muhakkak onun bağırını yakmış.

315 İbrahim Suresi 14: 21: Bize kaçıp sığınacak hiçbir yer yoktur.

316 Kamer Suresi 54: 25: Hayır o yalancıdır, küstahtır.

317 Yûsuf Suresi 12: 77: Eğer çaldıysa elbette (kardeşi de) çalmıştı.

318 İsrâ Suresi 17: 46: Dönüp arkalarına kaçarlar.

319	إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا	Delâlet ider behîl ve mümsik ola
320	وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا	Delâlet ider 'ilm ve ma'rifete yetiše
321	إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَصَادِقٍ	Delâlet ider vefâ ve 'ahdi girçek ola
322	وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُي أَنْفُسُكُمْ	Delâlet ider 'avret eyü hâllü ola
323	وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمْ الْبَاقِينَ	Delâlet ider ogulları ve rızkı ola
324	إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ	Delâlet ider sultânlığa ve milke yetişmez
325	سَأَرْهُقَهُ صَعُودًا	Delâlet ider hayr az ve kızlık ola
326	يَسُومُونَكَ سُوءَ الْعَذَابِ	Delâlet ider sultân hışm ide
327	وَلَلْبِئْسَ مَا يَأْتِيُونَ	Delâlet ider yavu kulunan bulunmaya
328	ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْدُوبٍ	Delâlet ider sorılan iş vâki' ola
19b		
Suretü'l- Kehf		
329	كَسْرَابٍ بِقِيَعَةٍ حِسْبُهُ الظَّمَانُ	Delâlet ider sorılan vâki' olmaya
330	وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا	Delâlet ider mâlı ve rızkı çok ola
331	إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا	Delâlet ider bâzirgânlık ziyân ide
332	أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ	Delâlet ider gâ'ib giç gele
333	فَصَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ	Delâlet ider sefer te'hîr olına
334	هَيَّاتَ هَيَّاتَ لِمَا تُوْعَدُونَ	Delâlet ider hâcet bitmeye sabr ide

319 Me'âric Suresi 70: 19: İnsan gerçekten çok huysuz yaratılmıştır.

320 Tâ-hâ Suresi 20: 114: Ve dedi ki: Rabbim benim ilmimi arttır.

321 Zâriyat Suresi 51: 5: Gerçekten size vaat edilen doğrudur.

322 Fussilet Suresi 41: 31: Ve size orada canlarınızın istediği her şey vardır.

323 Sâffât Suresi 37: 77: Ancak onun soyunu kalıcı kıldık.

324 Hicr Suresi 15: 42: Şüphesiz benim kullarım üzerinde senin bir gücün yoktur.

325 Müddessir Suresi 74: 17: Onu sarp bir yokuşa süreceğim.

326 Bakara Suresi 2: 49, A'raf Suresi 141, İbrahim Suresi 14: 6: Onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar.

327 En'âm Suresi 6: 9: Ve onları yine düştükleri kuyuya düşürür idik.

328 Hûd Suresi 11: 65: İşte bu yalanlanmayacak bir vaattir.

329 Nûr Suresi 24: 39: Susayan onu düz arazideki serap sanır.

330 Fecr Suresi 89: 20: Malı pek çok seviyorsunuz.

331 İsrâ Suresi 17: 87: Çünkü O'nun sana olan lütfü cidden büyüktür.

332 Enbiya Suresi 21: 101: İşte onlar cehennemden uzaklaştırılanlardır.

333 Kehf Suresi 18: 11: Biz de mağarada kulaklarına ağırlık vurduk.

334 Mü'minûn Suresi 23: 36: Heyhat size vaat edilen ne kadar uzak şeydir.

335	هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ	Delâlet ider muhabbet olmaya nifâk ola
336	قُلِ اللّٰهُ يَنْجِيكُمْ مِنْهَا	Delâlet ider katılıktan halâs bula
337	وَيُحَقِّقُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ	Delâlet ider haber sahîh ola
20a		
338	أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ	Delâlet ider töhmet bâtil ola
339	وَيُنصِرُكَ اللّٰهُ نَصْرًا عَظِيمًا	Delâlet ider zafer bula düşmen üzerine
340	الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ	Delâlet ider cömerd ve sahî ola
341	بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ	Delâlet ider ‘ilm ve ma‘rifet az ola
342	فِيمَا نَقَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ	Delâlet ider muhâlifet ola
343	وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوا	Delâlet ider tezvîc eyü ola
344	قَالَ رَبِّ ائْتِي بِكُونٍ لِّي غُلَامًا	Delâlet ider erkek oğlan ola
345	أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ	Delâlet ider rızka ve sultânliga irişe
346	وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ	Delâlet ider kaht ve katılık ola
347	يَدْعُوا لِمَنْ ضَرَّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ	Delâlet ider sultân zulm ve cevr ide
348	قَالُوا بَشِّرْنَاكَ بِالْحَقِّ	Delâlet ider kaçmış azmış gele
20b		
Sûretü Meryem		
349	وَلَا تَأْتِسُوا مِنْ رُوحِ اللّٰهِ	Delâlet ider ugurlanan bulına
350	إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ	Delâlet ider emr vâki‘ ola

335 Âl-i İmrân Suresi 3: 119: İşte siz öyle kişilersiniz ki onları seversiniz.

336 En’âm Suresi 6: 64: De ki: Allah sizi ondan kurtarıyor.

337 Şûrâ Suresi 42: 24: Ve hakkı sözleriyle yerleştirir.

338 Nûr Suresi 24: 26: Bunlar, onların söylediği şeylerden uzaktır.

339 Fetih Suresi 48: 3: Ve şanlı bir zaferle Allah yardım eder.

340 Bakara Suresi 2: 261, Bakara Suresi 2: 262, Bakara Suresi 2: 265, Bakara Suresi 2: 274, Nisâ Suresi 38: Mallarımı infak eden kimseler.

341 Fetih Suresi 48: 15: Hayır onlar anlamaz.

342 Nisâ Suresi 4: 155, Mâide Suresi 5: 13: Sözleriyle bozmaları sebebiyle...

343 Mümtehine Suresi 60: 10: Ve bunlarla evlenmenizde sizin için bir günah yoktur.

344 Âl-i İmrân Suresi 3: 40, Meyem Suresi 8: Dedi ki: Rabbim benim oğlum nasıl olur?

345 Nisâ Suresi 4: 53: Yoksa onların mülkten bir payı mı var?

346 Talâk Suresi 65: 7: Ve rızka kısıtlı tutulan kimse...

347 Hac Suresi 22: 13: Ve faydası zararından yakın olana yalvarır.

348 Hicr Suresi 15: 55: Dediler sana müjdeledik gerçeği...

349 Yûsuf Suresi 12: 87: Allah’ın rahmetinden umut kesmeyin.

351	وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ	Delâlet ider sanmadığı yirden mâl eline gire
352	إِنكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda ziyân ide
353	لَا يَبِينَنَّ فِيهَا أَحْقَابًا	Delâlet ider gâ'ib giç gele
354	وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا	Delâlet ider hayr göre seferinde
355	وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ	Delâlet ider hâcet bitmeye sarpalana
356	تُلْفُونَ أَلَيْبَهُمْ بِالْمُودَةِ	Delâlet ider muhabbet ve şevk ziyâde ola
357	زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ	Delâlet ider katılık ve mihnet bâkî kala
21a		
358	إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ	Delâlet ider haber girçek ola
359	أَنْتُمْ بَرِيُونَ مِمَّا	Delâlet ider müttehimde töhmet yalandur
360	وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ	Delâlet ider ihtimâldür düşmen kuvvetlü ola
361	وَلَا يَنْفَعُونَ نَفَقَةً	Delâlet ider behîl ve nâkes ola
362	وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا	Delâlet ider 'ilme ve ma'rifete yetişe
363	وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ فَنَسِيَ	Delâlet ider 'ahde muhâlifet ola
364	وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ	Delâlet ider tezvîc eyü ola
365	وَيُؤْمِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَيْنِينَ	Delâlet ider ogullara ve mâla yetişe
366	الَّذِينَ لِي مَلِكٌ مِصْرَ	Delâlet ider sultânlığa yetişe

350 Sâd Suresi 38: 64: Mutlaka bu gerçektir.

351 Talâk Suresi 65: 3: Ve onu ummadığı yerden umutlandırır.

352 A'râf Suresi 7: 90: Muhakkak siz ziyana uğrarsınız.

353 Nebe' Suresi 78: 23: Orada çağlar boyu kalacaklardır.

354 Nisa Suresi 4: 100: Ve kim ki göç etmek amacıyla evinden çıkar...

355 Ra'd Suresi 13: 14, Mü'min Suresi 40: 20: Ondan başka dua ettikleri kimseler ise...

356 Mümtehine Suresi 60: 1: Siz onlara sevgi iletiyorsunuz.

357 Nahl Suresi 16: 88: Azaplarının üstüne azaplarını arttırırız.

358 Vâkı'a Suresi 56: 95: Şüphesiz bu, kesin gerçektir.

359 Yûnus Suresi 10: 41: Siz benim yaptıklarımın uzaksınız.

360 Bakara Suresi 2: 61: Ve alçaklık üzerlerine vuruldu.

361 Tevbe Suresi 9: 121: Ve sarf ettikleri hiçbir masraf yoktur ki...

362 En'âm Suresi 6: 91: Ve size öğretilen şeyleri bilmediği...

363 Tâ-hâ Suresi 20: 115: Ant olsun biz Hz. Âdem'e önceden emretmiştik fakat unuttu.

364 Mümtehine Suresi 60: 10: Ve sizin için bunlarla evlenmenizde bir günah yoktur.

365 Nûh Suresi 71: 12: Ve size yardım etsin mallarla ve oğullarla...

367	ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ	Delâlet ider katı kızlık ola
368	لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ	Delâlet ider sultân 'adl ide
21b		
Sûretü Tâhâ		
369	وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً	Delâlet ider sultân cevr ide
370	ذَلِكَ هُوَ الصَّلَاحُ الْبَعِيدُ	Delâlet ider ugurlanmış ve kaçmış bulına
371	إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَصَادِقٍ	Delâlet ider su'al olunan hâsıl ola
372	وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَاتٍ	Delâlet ider çok mâl eline gire
373	فَيُضَاعَفُهُ لَهَا أَضْعَافًا كَثِيرَةً	Delâlet ider bâzîrgânlıkda assı ola
374	وَأَنْتُمْ الْبَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ	Delâlet ider gâ'ib giç gele
375	مَا كُنْتُمْ فِيهِ أَبْدَاءَ	Delâlet ider sefer geñez ola
376	وَأَنْتُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُي أَنْفُسُكُمْ	Delâlet ider hâcetine yetişe
377	إِنْ يَتَّقَوْكُمْ يُكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءَ	Delâlet ider düşmanı ola
22a		
378	إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا	Delâlet ider gussadan azâd ola
379	وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ	Delâlet ider haber sahîh ola
380	وَوَظَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ	Delâlet ider müttehimde töhmet bâtil ola
381	فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ	Delâlet ider düşmene gâlib ola
382	فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ تَقِيرًا	Delâlet ider behîl ve nâkes ola

366 Zuhruf Suresi 43: 51: Mısır'ın mülkü benim değil mi?

367 Rûm Suresi 30: 41: Karada fesat çıktı.

368 Kasas Suresi 28: 83: Yeryüzünde böbürlenmeyi istemeyenler...

369 İsrâ Suresi 17: 16: Ve biz istediğimiz zaman bir kenti helak ederiz.

370 İbrahim Suresi 14: 18: İşte o derin sapıklıktır.

371 Zâriyat Suresi 51: 5: Size vadilen kesin doğrudur.

372 Nûh Suresi 71: 12: Ve size bahçeler versin

373 Bakara Suresi 2: 245: Arttırması karşılığındaona karşılığı kat kat...

374 Mü'minûn Suresi 23: 115: Ve sizin bize asla döndürülemeyeceğinizi...

375 Kehf Suresi 18: 3: Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.

376 Fussilet Suresi 41: 31: Ve size orada canlarınızın istediği her şey vardır.

377 Mümtehine Suresi 60: 2: Eğer onlar sizi ele geçirirlerse size düşman olurlar.

378 Nebe' Suresi 78: 31: Şüphesiz muttakiler için kurtuluş vardır.

379 Fussilet Suresi 41: 25: Ve söz kendilerine gerekli oldu.

380 Fetih Suresi 48: 12: Ve kötü bir zan ile zanda bulundunuz.

381 Ahzâb Suresi 33: 26: Bir kısmını öldürüyordunuz esir alıyordunuz.

383	وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ	Delâlet ider 'ilme ve hikmete irişe
384	وَأَنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ	Delâlet ider muhâlifet ve hıyânet ide
385	فَوَاجِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ	Delâlet ider tezvîc yigrekdür
386	أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالِ	Delâlet ider ogulları ve mâlî çok ola
387	إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ	Delâlet ider milke ve sultânlığa yetişe
388	كَذَلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ	Delâlet ider ucuzluklar ola
22b		
Sûretü'l-Enbiyâ		
389	وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ	Delâlet ider narhlar ucuz ve hayr çok ola
390	أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ	Delâlet ider sultân cevri ide
391	أَلَا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي	Delâlet ider ugurlanmış bulunmaya
392	إِنَّ هَذَا لَنَسِيءٌ يَرَادُ	Delâlet ider sorılan iş ola
393	يُرْرَقُونَ فَرَجِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ	Delâlet ider çok ni'mete ve mâla yetişe
394	هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ	Delâlet ider bâzîrgânlıkda ziyân ide
395	وَإِذَا لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلٌ	Delâlet ider gâ'ib tîz gele
396	فَاسْئَلْنِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا	Delâlet ider seferde assı ola
397	إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَابِدِينَ	Delâlet ider hâcetine ve murâda yetişe
23a		
398	سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا	Delâlet ider meyli ve vefâsı ola

382 Nisa Suresi 4: 53: Öyle olsaydı insanlara bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi.

383 Yûsuf Suresi 12: 6: Ve sana rüyaların yorumunu öğretecektir.

384 Enfâl Suresi 8: 71: Eğer sana ihanet etmek isterlerse...

385 Nisa Suresi 4: 3: Bir tane alın ya da elinizdeki ile yetinin.

386 Mû'minûn Suresi 23: 55: Kendilerine verdiğimiz mal ile...

387 Sâd Suresi 38: 26: Elbette biz seni yeryüzünde hükümdar yaptık.

388 Nahl Suresi 16: 81: Size nimetini böyle tamamlıyor.

389 Şûrâ Suresi 42: 28: Ve odur indiren yağmuru.

390 Bakara Suresi 2: 12: İyi bilin ki muhakkak onlar bozgunculardır.

391 Neml Suresi 27: 25: Allah'a secde etmezler mi?

392 Sâd Suresi 38: 6: Çünkü bu arzu edilen bir gerçektir.

393 Âl-i İmrân Suresi 3: 169: Allah'ın kendilerine verip rızıklandığı şeylerden sevinirler.

394 Hac Suresi 22: 11, Zümer Suresi 39: 15: O apaçık ziyân...

395 İsrâ Suresi 17: 76 : O takdirde senin ardından pek az kalırlar.

396 Nahl Suresi 16: 69: Rabbinin yollarında boyun eğerek yürü...

397 Enbiya Suresi 21: 106: İşte bunda kulluk eden bir kavim için bir mesaj vardır.

399	وَقَدَفَتْ فِي قُلُوبِهِمُ الرَّعْبَ	Delâlet ider katılık ve muhabbet çoklugına
400	إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ افْتَرَاهُ	Delâlet ider haber bâtil ola
401	وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا	Delâlet ider yakında töhmet sâdık ola
402	وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَعْلَمُونَ	Delâlet ider düşmene gâlib ola
403	وَأَعْطَى قَلِيلًا وَأَكْدَى	Delâlet ider behîl ve nâkes ola
404	يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ	Delâlet ider 'ilm ve hikmet işi ola
405	وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الضَّالِّينَ	Delâlet ider düşmenlik ve hıyânet ide
406	أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا	Delâlet ider evlenmek eyü ola
407	لَأَهَبَ لَكَ غُلَامًا زَكِيًّا	Delâlet ider sâlih oğlu ve rızk-ı rûzı ola
408	لَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ	Delâlet ider milke ve sultânlığa irişe

Sonuç

Hazırlanan çalışma falnâme literatürü içinde kendine has bir yer elde etmektedir. Bunun nedeni hemen her falnâmenin onu hazırlayıp kurgulayana özgü olmasıdır. Metinde eserin müellifi girişte belirtilmesine rağmen kim tarafından tercüme edildiği belirtilmemiştir. Ancak eserin dilinin çok sade olduğu dikkati çekmektedir. Giriş bölümünde değinildiği üzere Kur'an-ı Kerîm'den hareketle düzenlenmiş olan bu fal metni, insanların günlük ihtiyaçları, kayıp eşyalarını bulmaları ve gelecek ile ilgili beklentilerinden haberler içermektedir. Ayetlerin delalet ettiği durumlar bazen iyi bazen kötüdür. Metinde yer alan ifadelerin çok genel olması, herkese uyabilecek ifadeleri barındırması falın güvenilir olduğu fikrini fal baktıran insanlara verebilir. Bu ifadenin günümüz astroloji falları için de geçerli olduğu söylenebilir. Metin günlük beklentilere cevap vermesi yönüyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Elimizde birçok fal örneği olması falların halk

398 Meryem Suresi 19: 96: Allah onlar için bir sevgi yaratacaktır.

399 Ahzâb Suresi 33: 26, Haşr Suresi 59: 2: Ve kalpleri içine korku düşürdü.

400 Furkân Suresi 25: 4: Bu uydurulan bir yalandan başka bir şey değildir farklı yazılmış.

401 Neml Suresi 27: 14: Ve kanaat getirdiği halde onları inkâr ettiler.

402 Enfâl Suresi 8: 66: Ve eğer olsa sizden bin kişi yenerler...

403 Necm Suresi 34: Ve azıcık vereni sonra gerisini tutanı.

404 Bakara Suresi 2: 269: Dilediği kimseye hikmeti verir.

405 Yûsuf Suresi 12: 52: Ve muhakkak Allah'ın hainlerin tuzağını başarıya ulaştırmayacağını...

406 Rûm Suresi 30: 21: Nefislerinizden eşler yaratmasıdır.

407 Meryem Suresi 19: 19: Hediye olarak tertemiz bir erkek çocuğu...

408 İsrâ Suresi 17: 56: Güçleri sıkıntıyı sizden götürmeye yetmez.

nezdinde ne kadar revaç bulduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yapılacak olan çalışmalar ile fal kavramı ile ilgili literatür ve kültürümüzde kapladığı alan daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynakça

- Aydemir, Emrah. (2018), “Remil İlmi ve Divan Şiirine Yansımaları”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2, 159-180.
- Aydın, Mehmet. (1995), “Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fal>
- Bahadır, Savaşkan Cem. (2020), “Matbu Bir Remilnâme Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 221-242.
- Çelebi, İlyas. (1995). “Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fal>
- Duvarcı, Ayşe. (1993), *Türkiye’de Falcılık Geleneği İle Bu Konudaki İki Eser Falnâme-i Risale-i li-Ca’fer-i Sadık ve Tefe’ülname*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. (1951), *Falnâme*, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul.
- Gencil, Esra. (2011), *Ankara Milli Kütüphane’de Yer Alan 5179 No’lu Falnâme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- <https://www.kuranmeali.com/>
- Kurnaz, Cemal. (1997), *Zaifî’nin Fâl-i Mürgânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sezer, Sennur. (1998), *Osmanlı’da Fal ve Falnâmeler*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. (2008), “İlm-i Tefe’ül ve Tefe’ül-nâme (Ku’rân Fali) Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2) 383-391.
- Sümer, Necati. (2016), “Cahiliye Araplarında Falcılık”, *Milel ve Nihal Dergisi*, 1, 134-157.
- Şanlı, İsmet. (2003), “XVI. Yüzyıl Divan Şâiri Fedâyî ve Fâl-nâme-i Kur’ân-ı ‘Azîm’i”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 161-178.
- Şenödeyici, Özer. (2014), “Tradition of Fortune Telling With The Name of Prophet and Three Written Works About It”, *Gazi Türkiyat*, 14, 67-104.
- Temizkan, Mehmet. (2007), “Bir Kur’an Fali”, *Milli Folklor*. 74, 70-74.
- Uzun, Mustafa (1995). “Falnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 09 Ocak 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/falname>
- Yıldız, Alim. (2010), “Manzum Bir Kur’an Fali”, *İSTEM* 16, 181-198.

Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Ankara/TÜRKİYE
ozcelikkenan@hotmail.com
ORCID

**NESİRDE “ŞEHRENGİZ ÜSLUBU”
VE GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I
İRFÂN'DAKİ GÖRÜNÜMLERİ**

THE “SHERENGIZ STYLE” IN
PROSE AND ITS APPEARANCES IN
GULDESTE-I RIYÂZ-I IRFAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 20.02.2022	Received Date: 20.02.2022
Kabul Tarihi: 15.03.2022	Accepted Date: 15.03.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Özçelik, Kenan, “Nesirde “Şehrengiz Üslubu” ve *Güldeste-i Riâz-ı İrfân*'daki Görünümleri”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 52-67.

Özçelik, Kenan, “The “Shrengiz Style” in Prose Its Appearances in *Guldeste-i Riyâz-ı İrfân*”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 52-67.

10.28981/hikmet.1076500

Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

**NESİRDE “ŞEHRENGİZ ÜSLUBU” VE GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN'DAKİ
GÖRÜNÜMLERİ***

**THE “SHRENGİZ STYLE” IN PROSE AND ITS APPEARANCES IN GULDESTE-I
RİYÂZ-I İRFÂN**

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı verimleri geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Yaklaşık altı asır boyunca gerek şiir gerekse nesir alanında çeşitli türlerde verilen eserlerin belli özellikler sergiledikleri görülür. Bu özellikler Osmanlı yazarlarının ince işçiliği neticesinde birikerek oluşmuştur. Bu oluşum sürecinde şiir, özellikle şekil özellikleri bakımından nesir üzerinde etkili olmuştur. Klasik edebiyatımızda ustalığın sergilenmesi büyük oranda söz ve anlam sanatlarını uygulamaya bağlı olduğundan, şiirin nesir üzerindeki etkisinin büyüklüğünü tahmin etmek hiç de zor değildir. Öte yandan bir metnin anlaşılmasında okuyanın işini kolaylaştıran veya zorlaştıran hususların bulunduğu da bir gerçektir. Bunlar içinde belki de en önemlisi, bir ifadenin gerçeklikle olan bağımlı (hakiki veya mecazi kullanım) tespit etmeye yönelik göstergelerdir. Bu da temelde üslup tespiti yapabilmeye becerisine bağlıdır. Klasik edebiyatımızın çoğu ürününü anlamak için gereken bu beceriyi, ancak o yazarların anlam dünyasına aşina olan bir okur edinebilir. Bu beceri kazanılmadığında o metinlerdeki şaka yollu ifadeler ciddi zannedilebilir ve sonuçta da metinler yanlış anlaşılabilir. Özellikle tarihi bilgi aktaran eserlerde ifadenin gerçeklikle ilişkisinin tespiti hayati derecede önemlidir. Aksi hâlde bir tarih kaynağı, üzerinden fantezi geliştirme aracına dönüştürülebilir.

Söz konusu sakıncaya dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada, üslubun ne olduğuna değinildikten sonra, klasik Türk edebiyatında görülen şehrengizlerde, özel isim veya lakaplarla ilgili kelimelerin seçilmesine dayanan bir üslup olduğu üzerinde durulacaktır. Ardından Güldeste-i Riyâz-ı İrfân adlı eserden seçilen örnekler üzerinden “şehrengiz üslubu” olarak adlandırılması önerisinde bulunduğumuz bu anlatım özelliği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Üslup, Şiir, Nesir, İsmail Belîğ.

ABSTRACT

Classical Turkish literature works show a wide range of diversity. For about six centuries, it is seen that works given in various genres, both in poetry and prose, exhibit certain characteristics. These features were created by accumulating because of the fine workmanship of Ottoman authors. In this formation process, poetry has been influential on prose especially in terms of morphological features. Since the display of mastery in our classical literature largely depends on the practice of the arts of speech and meaning, it is not difficult to estimate the strong effect of poetry on prose. On the other hand, it is a fact that there are issues that make the reader's reading easier or more difficult in understanding a text. Perhaps the most important of these are the signs to determine the connection of an expression (literal or metaphorical use) with reality. This basically depends on the ability to determine the style. Only a reader who is familiar with the semantic world of those authors can acquire this skill that necessary to understand most products of our classical literature. When this skill is not acquired, the humorous expressions in those texts may be taken as serious and as a result, the texts may be misunderstood. It is vitally important to determine the relation of expression with reality, especially in works that convey historical information. Otherwise, a historical resource can turn into text that has nothing to do with reality.

In this study, which aims to draw attention to the aforementioned problem, after mentioning what the style is, it will be emphasized that there is a style based on the choice of words related to proper names or nicknames in the shehregizs seen in classical Turkish literature. Then, this expression feature, which we propose to call the “shehregiz style”, will be shown through selected examples from the work named Guldeste-i Riyâz-i İrfân.

Keywords: Classical Turkish Literature, Style, Poem, Prose, İsmâ'îl Belîğh.

* Bu çalışma Bursa'nın Hafızası İsmail Belîğ Sempozyumu'nda (5-6 Kasım 2021/Bursa) “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Özel İsimlerin Üsluba Etkisi” başlığı ile sunulan ve henüz yayımlanmamış olan bildirinin geliştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu süreçte konuyla ilgili görüşlerine müracaat ettiğim ve yardımını gördüğüm Prof. Dr. Sadık Yazar'a çok teşekkür ederim.

Giriş

Edebiyat alanı ile ilgili bir terim olarak kullanıldığında üslubu en kısa ve basit şekilde “dili kullanma biçimi” (Durmuş, 2012: 383) olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte üslubun kesin bir tanımının olmadığı da bilinmektedir (Çoban, 2004: 13). Yine de Aristoteles’in “aynı taklit araçlarıyla aynı nesnelere farklı olarak taklit edilebilirler” (2010: 14) şeklinde dikkat çektiği üslup konusu gündeme gelince her şahsın kendine has bir “ifade tarzı” olduğu (Tâhirü'l-Mevlevî, 1994: 177) da tartışmasız kabul edilir. Dilimizde özdeyiş hâlinde kullanılan “Üslûb-ı beyân aynıyla insandır.” sözünün gösterdiği üzere Buffon’un üslubun insanın ta kendisi olduğunu söylemesi (1941: 37) bu konuya had safhada dikkat edilmesi gereğine bir vurgu gibidir. Çünkü üslup Nâbî’nin belirttiği gibi sadece “şevket-i hüsne çok imdâdı” (Bilkan, 1997: 779) olması yönüyle değil, söylenen sözün gerçek anlamını tespit edebilme noktasında da anahtar vazifesi görmektedir.

Üslubun ne olduğu ve çeşitleri üzerinde ayrıntısı ile durmak bu çalışmanın ana konusu açısından birincil derecede önemli değildir. Yine de üslup konusuna değinmemizin sebebi “şehrengiz üslubu” şeklinde yapılacak bir tanımlamanın imkanını göstermek içindir. Aslında üslubu, “hakîkî” ve “mecâzî” şeklinde iki temel kategoride ele alan Recâizâde Mahmud Ekrem’in (2016: 290-295) bu ayrımı, ele alacağımız mesele için yeterince elverişlidir. Çünkü bu çalışmada dikkat çekilecek sorun, bir ifadenin hakiki veya mecazi olarak saptanması ile doğrudan ilgilidir. Böyle bir saptama becerisi de örnek olarak seçtiğimiz eserin ve benzerlerinin üslup özelliğini görebilmeyle doğrudan bağlantılıdır. Bu konudaki hatanın okuyan için barındırdığı tehlike ise kolaylıkla tahmin edilebilir niteliktedir: Yazara söylemediğini yakıştırmak!

Üslupla ilgili söylenenler arasında konumuz açısından en önemlisi, “yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı”nın (Durmuş, 2012: 383) üslup incelemelerinde ölçüt olarak görülmesidir. İşte “şehrengiz üslubu” denilebileceği önerisinde bulunduğumuz üslup özelliği de tamamen yazarın kelime seçiminde kendini göstermektedir. Tabii ki ileride görüleceği üzere bu kelime seçiminin şiirde dikkate alınan söz ve anlam sanatları ile açıklanması mümkünken şehrengiz türünde belirginleşen, bu türe mahsus bir özelliği de bulunmaktadır: Kelimelerin mutlaka özel isim veya lakaplarla ilgili olarak seçilmesi.

İsmail Belîğ’in 1135/1722 yılında yazdığı (Donuk, 2016: 119) vefeyâtnâme türündeki *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eser şehrengiz üslubunu örneklemek için oldukça elverişlidir. Eser incelendiğinde dikkat çeken ilk husus, sanatlı bir şekilde (=münşiyâne) yazılmış olmasıdır. Bu şekilde yazacak birinden o devirlerde nelerin beklendiğini bazı tartışmalar (Yazar, 2020: 227-232) üzerinden okumak mümkünse de münşiyâne yazılan bir eserdeki en belirgin vasfın cümleleri şekil ve içerik bakımından mısra veya beyitlere benzetmek olduğunu söyleyebiliriz. Yani cümlelerini kurarken münşî de tıpkı bir şair gibi düşünür ve şairin şiir söylerken/yazarken dikkate aldığı söz ve anlam sanatlarına da sıklıkla müracaat eder. Benzer şekilde belli bir üslup tercihindən kaynaklı olarak yazarın kelime seçiminde etkili olan sebepler mevcuttur. Bu durum fark edilmediği zaman metnin

anlaşılmasında çeşitli sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu çalışmada anlamı doğrudan etkileyen böyle bir üslup özelliğine dikkat çekilecektir.

1. Bir Öneri Olarak “Şehrengiz Üslubu”

Üslubun değişken olduğu ve sadece kişiye göre değil, mesela türe göre de değişebileceği ifade edilmiştir (Çoban, 2004: 18). Dolayısıyla başka edebi türlere göre farklı özellik sergilemesi hâlinde herhangi bir türe ait üslup özelliğinden söz etmek mümkündür. Daha kolay anlaşılması yönünde pratik faydası olması sebebiyle bir üslup özelliğini, baskın olarak görüldüğü türün adı ile anmada da bir beis olmasa gerektir. Bu sebeple bir metinde herhangi bir özel isim veya lakap esas alınarak bu isim veya lakapla söz veya anlam bakımından irtibatı olan kelimelerin seçilmesi şeklinde görülen üslup özelliğini, “şehrengiz üslubu” olarak adlandırma önerisinde bulunulmuştur. Bu belirlemede ise ileride değinileceği üzere şehrengizlerde özel isim veya lakabın kelime seçimindeki rolü etkili olmuştur. Her ne kadar şehrengiz türünün özelliklerini sergileyen şiirlerde mesleklerle ilgili çağrışımlara yer verilse de (Akkuş, 1998: 119) bahsedilen meslekler yine bir kişi ile ilgili olup özel isim ve lakaptan ayrı olarak yer verilen meslekler değildir. Dolayısıyla özel isim veya lakabın bu üslup özelliğindeki önemi belirgindir. Şiirdeki tenasüp sanatında olduğu gibi sadece birtakım kelimelerin aralarındaki çeşitli ilgiler yüzünden bir arada kullanılması söz konusu değildir. Başka bir deyişle tenasüp sanatından bahsetmek için kelimeler arasında özel isim veya lakap bulunması şartı yoktur. Kanaatimizce “şehrengiz üslubu” tabiri bir üslup özelliği ifade edecek ayırıcı niteliğe sahiptir. Tabii ki bu konuda son sözün söylendiği gibi bir iddiamız yoktur. Sonraki süreçte konunun uzmanları bu tabiri kabul edebilecekleri gibi yapılacak çalışmalarda tabirin yanlışlığı/eksikliği/yetersizliği de gösterilebilir. Öyle olsa bile bu çalışmada dikkat çektiğimiz üslup özelliği ve bu özelliğe dikkat etmemenin sakıncaları değışmeyecektir.

Şerif Aktaş üslup incelemesi esnasında sorulması gerekenler arasında “Kelime seçimi kimin zevki ve kültürü aracılığıyla, hangi ortamda gerçekleşiyor?” (1998: 54) sorusuna yer verir. Nitekim üslubun kelime ve ifade seçimine göre tarif edildiği de belirtilmiştir (Babacan, 2012: 28-30). Dolayısıyla yazarın kelime seçiminde bazı usul ve esasları takip ettiği görüldüğünde üsluba yönelik değerlendirmelerde bunu dikkatten kaçırmamak gerekir. Mesela şehrengiz şairinin kelime seçimini klasik söz veya anlam sanatları olan tenasüp, cinas, tevriye, telmih, iştikak vs. ile açıklamak her zaman mümkünse de bu seçme işinde diğer türlere göre oldukça belirleyici bir özellik de gözden kaçmaz: “Şair adlarına yahut sanatlarına uygun cinaslarla güzelleri birer tablo halinde çizer.” (Levend, 1958: 13). Şehrengizlerde ele alınan kişinin özelliğine göre kelime seçildiği aşikârdır (Tezcan, 2001: 172-174). Yani türün özelliklerini sergileyen bir şehrengizin alamet-i farikası olarak kelime gruplarının merkezinde bir şahsın isim veya lakabının bulunması gösterilebilir. Nitekim konuyla doğrudan ilgili bir çalışmada “kişilerin çeşitli yönleriyle söz sanatlarına kaynaklık etme durumunun olmadığı metinler”in şehrengiz türü dışında görülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tığlı, 2020: 80).

Özel isim veya lakap merkeze alınarak kelime seçimi Fars edebiyatında türün (şehr-âşûb) ilk örneğini veren Mes‘ûd-i Sa‘d-i Selmân’ın (öl. 515/1121)

şiiirlerinde açıkça görülmektedir. Mesela bir kuyumcuya yazdığı şiiirinde şair, onu görünce kendi yanaklarının altın gibi (kırmızı) olduğunu ve günün birinde bu yanaklarını onun gümüş gibi (beyaz) olan yanaklarına sürmesini istemiştir (Mes'ûd-i Sa'd, 1365: 920). Türk edebiyatında da türün ilk örnekleri olan Mesihî ile Zâtî'nin Edirne şehrengizlerinde ve önemli ediplerden Âlî'nin *Gelibolu Şehrengizi*'nde de aynı özellik göze çarpar:

“Hallâc Hüseyin
Biri hallâcdur k'olmuş Hüseyin-ism
Atılmış penbedür san andağı cism

İgende âhumuz almasun ol yâr
Od ile penbenün ne oyunu var” (Mengi, 1995: 105)

“Yûsuf
Birisi Mısr-ı hüsnün şâhı Yûsuf
Gönüller Mısrın eyler ol tasarruf

Dil ü cân Yûsufin salmaga her gâh
Yanaklarında güldükce olur çâh” (Karaca, 2018: 130)

“Hızır Bâlî
Hızır'dur biri ehl-i Kible-zâde
Ruhı mir'ât-ı İskender cilâda

Kapusı Ka'be-i ulyâ-yı asbâb
Melâhat câmi'ine kaşı mihrâb

İzârın zîr-i zülfinde gören der
Bu zulmetde hayât âbına benzer” (Aksoyak, 1996: 174-175)

Görüldüğü üzere Mesihî bahsettiği kişinin mesleğini belirten “hallâc” ile ilişkili olarak “penbe” (=pamuk) kelimesini kullanırken Zâtî, şahsın adının Yûsuf olmasından dolayı “hüsn”, “Mısr”, “tasarruf” ve “çâh” kelimelerine; Mustafa Âlî ise “Hızır” merkezli olarak “mir'ât-ı İskender”, “zulmet” ve “hayât âbı”na, “Kible-zâde” ile ilgili de “Ka'be”, “câmi'” ve “mihrâb”a ifadeleri arasında özellikle yer

vermişlerdir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Konumuz olan eserin yazarı İsmail Belîğ'in şehrengizindeki örneklerden biri ise şöyledir:

“Terzi Halîl Çelebi, Gümüş-endâze
Tâze-resden biri Hayyât Halîl
Ne kumaş olduğına nâmı delîl

Çekse âgûşa anı âşık-ı zâr
Şekl-i mikrâsa döner cism-i nizâr

Mâni‘-i vuslat ola bir engel
Bir dikiş çıksa o yâr ide tegel

Âşıkun hâli n’ola olsa tebâh
Gözine kesdirür ol çeşm-i siyâh

Yaraşur gâyet o serv-endâme
Gül gibi giyse o kat kat câme

Baksa mir’âta o rûyî sâde
Aksini görse olur dil-dâde

Çeşm-i şûhında nola ol müjgân
Olsa ol âfete bir sûzen-dân

Sîm-sâ‘idler o mest-i nâze

Yaraşur olsa gümüş-endâze” (Abdulkadiroğlu, 1987: 153-154)

Beliğ de “terzi” kelimesi merkezde olmak üzere altı çizili kelimeleri çeşitli anlam sanatlarından da yararlanarak ustalıkla kullanmıştır.

Yukarıdaki şehrengiz örneklerinde görülene benzer bir üslup özelliği ile nesirde karşılaştığımızda buna “şehrengiz üslubu” denebileceği kanaatindeyiz. Bahsedilen özelliğin başka eserlerde de (özellikle bilâdiye, surnâme, tezkire vs.) görülmesi tabii ki mümkündür. Ancak bu özellik, ilk örneği yukarıda da belirtildiği gibi miladi 12. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden Mes‘ûd-i Sa‘d tarafından yazılan ve Türk edebiyatında da bol miktarda görülen şehrengizlerde neredeyse türe özgü

bir görünüm arz etmektedir. Tekrar belirtelim ki bu sadece nesirde zaman zaman görülen bir üslup özelliğini adlandırmak için bir öneridir. Adlandırmalarda ise farklı görüşlerin olması her zaman için mümkündür.

2. Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da “Şehrengiz Üslubu”nun Görünümleri

Yukarıda ana hatları ile dikkat çekmeye çalıştığımız “şehrengiz üslubu”, süslü nesir denilen tarzda yazılan eserlerde zaman zaman göze çarpmaktadır. Mesela *Şakâ'ik*'in Arapça aslındaki “Bu devrin âriflerinden biri de Abdurrahman bin Ahmed el-Câmî Efendi'dir.” (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 422, 423) şeklinde Türkçeleştirilen basit bir cümle, 16. yüzyılda eseri tercüme etmiş olan Habîbî'de “Ve biri dahı meydân-ı ışkun rüsvâ vü bed-nâmı ve hum-hâne-i tevhîdün rind-i dürd-âşâmı, fâzıl u kâmil eş-şeyh el-ârif bi'llâh Hazret-i Abdu'r-rahmân bin Ahmed el-Câmî kuddise sırruhu'l-azîz.” (Habîbî Ahmed bin Dervîş, 2021: 329) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada söz konusu üslup özelliğini görmek mümkündür. Çünkü “Câmî” lakabının varlığı ile öncelikle “câm (=kadeh)” kelimesinin hatıra gelmesinden dolayı bu kelime ile bağlantılı olan “rüsvâ”, “bed-nâm”, “hum-hâne”, “rind” ve “dürd-âşâm” kelimelerine cümlede yer verildiği açıktır. Yine söz konusu eserde “vefât etti/توفى” (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 424, 425) olan fiil sırf bahsedilen üslup özelliği sebebiyle tercümede “câm-ı mevte rindâne... nûş idüp” (Habîbî Ahmed bin Dervîş, 2021: 330) olarak karşımıza çıkar. Benzer şekilde Âşık Çelebi'ye Lâmiî'den bahsederken “envâ'-ı şî'r derûnından lâmi' ve pertev-i neyyir-i nesri...” (Âşık Çelebi, 2010: 745); Necâtî'den bahsederken de “şu'arâ-yı Rûm'un sebab-i necâtıdur” (Âşık Çelebi, 2010: 849) şeklinde yer verdiği ifadelerindeki kelimeleri, bu üsluba olan aşinalığı seçirmiştir. Buna benzer örnekleri süslü nesir denilen tarzda yazılmış hemen her eserde az veya çok miktarda görmek mümkünse de *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da olduğu kadar başka bir eserde bulmak herhalde zordur. Bu sebeple *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* üzerinden şehrengiz üslubunun uygulamaya yansıyan yönlerine bakıldığında dikkat çektiğimiz husus daha açık görülebilecektir.

Öncelikle belirtmeliyiz ki *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* tarihi gerçekliğe uygunluk iddiasındaki bir eserdir. Bu tür eserlerdeki üslup özelliklerinin doğru tespiti eserin kullanılabilirliği açısından hayati derecede önem arz etmektedir. Çünkü bir anlatıya muhatap olduğunda anlatıcının gerçeklik karşısındaki tutumunu bilmek anlatılanı doğru anlamada temel gerekliliktir. Okuyanın/dinleyenin bir masal anlatıldığını bilmesi ile birinin hayat hikayesinin anlatıldığını bilmesi doğal olarak onda farklı algılara sebep olur: Eğer anlatının doğası fark edilemez ve buna uygun bir algı geliştirilemezse, yani biyografik bilgi veren bir ifade masal ifadesi olarak algılanırsa (tabii ki tam tersi de olabilir) anlatıcının kastetmediği/olmayacak çıkarımlarda bulunulur. Benzer şekilde *Güldeste*'de bazı kişilere dair bilgi verilirken özel isimlerin yazarın kelime seçimine etkisi (=şehrengiz üslubu) fark edilemediğinde yazarın seçtiği kelimelerin “örtülü birtakım manaları ihtiva” ettiği (Mermer, 2021: 407) düşünülebilir. İsmail Belig'in bir şehrengiz yazmasından ve *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki kadar sık, renkli ve çeşitli olmamakla birlikte *Nuhbetü'l-âsâr*'da da yer yer şehrengiz üslubuna yönelmesinden anlaşıldığı üzere kendisi yazarken çok zorlanmadan belki de gayr-i ihtiyari olarak bu şekilde cümleler kurmaktadır. *Nuhbetü'l-âsâr*'da çoğunlukla isim veya lakaptaki kelimenin

cümlede aynen kullanıldığı görülür. Esrerdeki konuyla ilgili bir örnek şöyledir: “Şu‘ûrî: Halebî Hasan Efendi. Mâliye hulefâlarından Ferheng-nâm lugat sâhibidür. Bin yüz beş senesinde melekü'l-mevti görince şu‘ûrî gitmişdür.” (İsmail Belîğ, 1999: 176).

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da şehrengiz üslubunun görüldüğü örnekleri, cümlelerde seçilen kelimelerin merkezdeki kelime ile (özel isim veya lakap) ilgisine göre üç grupta ele alınması mümkündür. Çünkü isim veya lakaptaki kelimenin a) aynısı, b) eş anlamlısı ve c) ilgili olanı (çağrışım alanındaki kelime) söz konusu cümlelerde kullanılmıştır. Buna bağlı olarak da ilerideki alt başlıkları oluşturan üç öbeğe ortaya çıkmıştır. Ancak bu üçlü tasnifin örneklerin kesin olarak birbirinden ayrıldığı tüketici bir tasnif olmadığını belirtmeliyiz. Yani bir grupta ele alınan bir örneğin aynı zamanda başka bir grup için de uygun olabileceği görülecektir. Mesela aşağıdaki ilk örnekte “darb” kelimesi ile birlikte “sikke” kelimesi de kullanılmıştır. Bu durumda söz konusu örnek üçüncü grup için de uygun görülebilir. Farklı gruplar için de uygun olan bu tür örnekler nadiren birden fazla grupta yer verilmiştir.

2.1. İsim veya Lakaptaki Kelimenin Aynısını Kullanma

Bu gruptaki örneklerde söz konusu edilen şahsın isim veya lakabındaki yahut o şahısla ilgisi olan bir yerin adındaki kelimenin açıklama yapılırken de aynen kullanıldığı görülmektedir. Örneklerde şahısları tanıtan kelimeler (isim veya lakap) ile açıklama kısımlarında kullanılan kelimeler bir arada hemen görüldüğü için bahsettiğimiz üslup özelliğinin kolayca fark edilebileceği düşünülebilir. Ancak ele alınan şahsa birkaç sayfa hacminde yer ayrıldığı zaman bu özelliği fark etmek zorlaşmaktadır. Çünkü aynı kelime ile birkaç sayfa sonra karşılaşılmaktadır. Örnekler geçmeden, alıntıların *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki yerlerini Suat Donuk'un neşrindeki (2016: 191-766) sayfa numarası ile gösterdiğimiz ve üslup açısından dikkat çeken kelimeleri altı çizili olarak işaretlediğimizi belirtmeliyiz. Örnekler şöyledir:

“Darb-hâne Mescidi'nde darb-ı sikke-i tâ‘at...idüp” (s. 378)

“eş-Şeyh Hasan-ı Kabâ-dûz-ı Bayramî: ...Bin on sâli hilâlinde terk-i tâc ü kabâ-yı hayât idüp...” (s. 382)

“eş-Şeyh Nasûh Efendi: ...niçe dil-i siyâh-ı hatâ-kârı kâbil-i tevbe-i nasûh idüp...” (s. 388)

“Şeyh Üftâde Efendi fukarâsı meyânında üftâde-i hâk-i mezâr-ı rahmet-medârdur.” (s. 388)

“Sükûnî Mehemed Dede: ...sükûnet üzere iken... rûh-ı latîfleri teferruhgâh-ı bihişt-i berinde sükûn...” (s. 407)

“eş-Şeyh Velî eş-Şemseddîn: ...Ebkâr-ı efkâr-ı ilmiyyenün velîsi ve vâdî-i sa‘âdet-encâm-ı velâyetün Ebû Alî’si olup...” (s. 413)

“eş-Şeyh Bâlî Efendi: ...Şeyh Ahmed Efendi’nün hâl-i hâlisu’l-bâlî...” (s. 414)

"Tâcir-zâde: ...Bin on sekiz sâlinde tâcir-i vücûdı sermâye-i ömri telef itmegin..." (s. 415)

"Alaca Hırkalı Baba: Hırka-i murakka'-ı vücûdı..." (s. 435)

"Sinâneddîn Yûsuf b. Alî el-Yegânî: ...ve seng-i mezârı nişângâh-ı sinân-ı du'â-yı Müslimîn'dür." (s. 477)

"Celâl Efendî (Yegân-zâde): ...Merhûm-ı mezbûr me'ârif-i celîle ile fûnûn-ı edebiyeden hissedâr... mehcûr-ı rûy-ı câh u celâl olmuşdur." (s. 479)

"Mevlânâ Husrev: ...ol husrev-i iklim-i fazl-ı amîm..." (481)

"Tokuz Mehemed Efendî'dür... ve tahsîl-i kemâl için felek gibi gerdân olup âlemi tokuz tolanmış idi." (s. 548)

"Kassâb-zâde İbrâhîm Efendî: ...kassâb-ı ecel gûsfend-i rûhın zebh idüp reme-i ağnâm-ı mevtâyâ mülhak oldu." (s. 555)

Bahrî Dede hakkında "...gavta-hor-ı bahr-i rahmet olup..." (s. 671)

"Nihâlî: ...ol nihâl-i hadîka-i fazîlet sarsar-ı ecel ile berkende olup..." (s. 736)

"Hâvyâr-zâde Hüseyin Efendî dinmekle meşhûr... hâvyâr-ı vücûdı kuvvet-i havsala-i timsâh-ı ecel olmagın..." (s. 752)

"Kurbânî Îsâ: ...Esnâ-yı râhda kebş-i rûhın kurbân idüp ıydgâh-ı bekâyâ şâyân oldu." (s. 755)

"Kemân-keş Muslî Efendî: ...tîr-i vücûdı kemân-ı ademden resîde-i nişângâh-ı zuhûr olup... kemân-ı ömrleri be-güsiste-zih-i dest-i pür-zûr-ı ecel olmagın..." (s. 761-762)

2.2. İsim veya Lakaptaki Kelimenin Eş Anlamlısını Kullanma

Bu grupta ele alınan örnekler aynı zamanda üç dilin (elsine-i selâse: Türkçe, Arapça, Farsça) Osmanlı edibi için ne tür ifade imkanları sağladığını, dilde nasıl bir zenginlik meydana getirdiğini de göstermektedir. Dikkat edileceği üzere isimlerdeki kelimelerle eş veya yakın anlamlı kelimeleri seçerken yazar Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri aynı rahatlıkla kullanabilmiştir. Bu gruptaki örneklerin neredeyse tamamının aynı zamanda üçüncü grup için de uygun kelimeler barındırdığını belirtmeliyiz.

"kumâş-pâre-i âsârı sâk-ı şâhid-i te'lîf-i Baldır-zâde'ye zeyl itmege..." (s. 202)

"Sürmelüçukur-nâm vâdîde kuhl-keşîde-i dîde-i ârâm oldukları hengâm..." (s. 208)

"Koçbasanlar dimekle ma'rûf karyede serâ-perde-i ademden çerâgâh-ı cihâna pâ-nihâde-i kebş-i vücûd olan..." (s. 280)

"Çanakcı Dede dinmekle meşhûr bir merd-i sâde-zamîr şeyh-i mezbûrun bu vechle müretteb-sâz-ı zurûf-ı et'ime-i menâkıbı olur ki..." (s. 300)

"Çulcu Halîl Efendi dinmekle meşhûrdur. Cüll-i himmetini tahsîl-i ilm ü irfâna sarf...idüp... bin yigirmi târîhinde ıstabl-i harâbe-i fenâda cüll-i hayâtını dûtş-ı tevsen-i ömrden tîmârger-i ecele ahz itdirmegin..." (s. 379-80)

"Beyâz-ı cebhe-i memâlik-i dehr, belde-i Akşehir'den zuhûr iden..." (s. 388)

"eş-Şeyh Muslihiddîn-i Tavîl: ... tûl u dırâz Zâviye-i Zeyniyye'de..." (s. 393)

"eş-Şeyh Mollâ Arab el-Vâ'iz: ...İlm ü fazîletde emsâl-i Arab gibi meşhûr ve sâbık-ı meydân-ı mağfiret ü kemâl olmada misâl-i esb-i Tâzî mümtâz-ı cumhûrdur." (s. 411)

"Mevlâna Semseddîn Mehemmed b. Hamza el-Fenârî: ...sulb-i pâkînden kevkeb-i vücûd-ı mes'ûdları lem'a-pâş-ı âlem-i zuhûr ve âftâb-ı feyz-i ezelden istifâza-i nûr-ı şu'ûr idüp..." (s. 461)

"ol şîr-i bîşe-i tahkîk u îkâna Esediyye Medresesi'n erzân buyurmışlar idi." (s. 487)

"Mahrûse-i Burusa'da süllem-i nüh-pâye-i kasr-ı vücûda pâ-nihâde olan Tokuz Mehemmed Efendi'dür." (s. 548)

"Mahrûse-i Burusa'da şeh-râh-ı ademden mûze-i hayâtı keşide-i sâk-ı vücûd eden Çizmecî-zâde İsmâ'îl Efendi'dür." (s. 593)

"Âhen-pâre-i sikkîn-i vücûdî mahrûse-i Burusa'da zâğ-gîr ü cilâ-dâde olan Bıçakcı-zâde Mustafâ Efendi'dür... bir hayli keskin tâlib olup..." (s. 612)

"ba'ûza-i rûh-ı revânı giriftâr-ı dâmgâh-ı târ-ı ankebût-ı ecel olan Zübâb mülakkab es-Seyyid Ahmed Efendi..." (s. 642)

"Necmî: ...kevkeb-i hayâtı üftâde-i hâk-i memât oldu." (s. 737)

2.3. İsim veya Lakaptaki Kelimenin İlgili Olanını Kullanma

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da konumuzla ilgili en çok örnek bu grupta karşımıza çıkmaktadır. Bunda da İsmail Belîğ'in şairlik yönü etkili olmuş gibidir. Çünkü onun "bir şâ'ir-i meşhûr" olduğu ve henüz ele geçerse de bir *Divan*'ı bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Mustafa Safâî Efendi, 2005: 107-108). Mazmunlar âleminde kolaylıkla seyahat edebilme yeteneğini *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da da göstermekten geri durmayan Belîğ, bunun oldukça çeşitli ve renkli örneklerini vermiştir. Aşağıdaki örnekler konuyla ilgili olarak tespit ettiklerimizin bir kısmıdır. Örnekler mümkün oldukça çeşitliliği yansıtan ve çarpıcı olanlar arasından seçilmiştir. Belki eserde çok daha çarpıcı örnekler mevcuttur ve bunlar gözden kaçmış olabilir. Çünkü İsmail Belîğ'in yaşadığı sıralarda Türk edebiyatı üzerinde Sebki Hindî akımının etkisi görüldüğü için onun da bu akımdan etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Malum olduğu üzere bu akım, kelimeler

arasındaki benzetme veya ilgi kurma yönlerini giriftleştirmiş ve neticede bunları tespit edebilmek de klasik dönem ürünlerine göre çok daha zor hâle gelmiştir. Dolayısıyla *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* her ne kadar dikkatle okunmuşsa da daha çarpıcı örnekler fark edilememiş olabilir. Örneklerden bir kısmı şunlardır:

“Şeh-zâde Ya‘kûb Çelebi kadem-sây-ı beytü’l-hazen-i vücûd olup...” (s. 240)

“Mu‘allim-zâde dinmekle şöhet-dâde... Mağnisa diyârında debistân-ı vücûda vaz’-ı kadem idüp pîşgâh-ı rahle-i isti‘dâdda nişîmen ve tahsîl-i ilm ü kemâlde mahfaza-i eczâ-yı envâ‘-ı fenn... Tokuz yüz otuz sâli hilâlinde tıfl-ı sebak-âmûz-ı rûh-ı pâki âzim-i debistân-ı irfân-ı âlem-i ‘illiyînin olup...” (s. 303)

“Şeyh İsmâ‘îl Efendi’nün kulu kurbânı...olup... kebs-i cânı yolında fedâ...itmekle...” (s. 357)

“eş-Şeyh Süleymân Efendi el-Halvetî: ...silsile-i âhenîn-i riyâzet ile dîv-i nefsi zebûn itmiş idi. Bin on sekiz târîhinde evreng-i Süleymân-ı cân olan vücûd-ı bihbûdın tünd-bâd-ı ecel berbâd...eyledikde...” (s. 385)

“eş-Şeyh Süleymân Efendi el-Kâdirî: Mûr-ı vücûd... mefhûmı vâdîsinde keşide-bâlâ olmanın asker-i mûr-âsâ bî-hisâb ahhâb-ı sadâkat-nisâb peydâ itmiş idi...taht-ı hayâtı tebdîl-i tahte-i tâbût idüp...” (s. 385)

“eş-Şeyh Muslihiddîn-i Tavîl: Zer-i hâlis-ayâr-ı vücûdı ma‘den-i ulemâ-yı nükte-şinâs olan Küre-i Nühâs’dan zuhûr iden... nâ‘il-i külçe-i sîm-i nâb-ı hasâ‘il oldukdan sonra kesb-i şikke-i revâc için vetîre-i tasavvufa râğbet...” (s. 393)

“Müezzîn-zâde: ...Tokuz yüz elli üç sâlinde menâre-i vücûda kadem-zen-i zuhûr olup...” (s. 393)

“ulemâdan Bıçakçı-zâde Alî Efendi’nün hırmen-i fezâ‘ilinden dâne-çîn-i ifâde olarak keskin mollâ olmuş idi.” (s. 406)

“eş-Şeyh Mükahhal Mehemmed Efendi b. Ahmed Efendi: ...Dîde-i dil ü cânı kuhl-i irfânla mükahhal... mülâzemetden kat‘-ı nazar ve gubâr-ı genc-i vîrâne-i ferâğı sürme-i cilâ-bahş-ı basar idüp... sürme-düzdân-ı dîde-i ehâlî gürûh-ı eşkiyâ-yı Celâlî...o çeşm-i gazâlî nahcîr itmişler idi.” (s. 414)

“Tâcir-zâde: Kârbân-ı serây-ı cihâna mahrûse-i Burusa’da nüzûl iden... mebânî-i hâlinde şâh-ı bender-i metâ‘-ı ilm ü irfân olup dest-mâye-i evkâtın bâzâr-ı germ-â-germ-i talebde sarf-ı kâlâ-yı ma‘rifet ü kemâl ve kîse-i isti‘dâdını nukûd-ı zer-i muhayyirü’l-absâr-ı hünerle mâl-â-mâl itdikden sonra kâfile-sâlâr-ı şeh-râh-ı fezâ‘il... ..Efendi’ye intisâb ve dânişmendleri olmak münâsebetiyle kûçe-i ifâdelerinde mâlik-i nisâb olup... Bin on sekiz sâlinde tâcir-i vücûd sermâye-i ömri telef itmegin tahsîl-i sûd için pîrâmen-gerd-i bezzâzistân-ı bekâ oldukda Bınarbaşı’nda cesed-i pâki nühüfte-i mahzen-i hâk oldu.” (s. 415)

“Yahnîkapan İbrâhîm Efendi dinmekle meşhûrdur. Guşt-pâre-i vücûd terbiye-i âş-pez-i üstâd ile matbah-ı edebde puhte ve âteşdân-ı ilm ü kemâlde efrûhte olup... târîhinde lahm-i cesed-i pâkin kassâb-ı ecel sâtûr-ı mergele laht laht itmegin...” (s. 418)

"Dâvûd Dede: ...niçe âhen-sıfat saht-dil olan eşhâsı nerm-nefs-i âtesîn itmiş iken..." (s. 440)

"Yürigen Dede: ...kadem be-kadem âzim-i menzil-gâh-ı bekâ oldukda..." (s. 447)

"Bahâr Dede: ...andelîb-i nâle-senc-i vücûdî gûlzâr-ı köhne-bahâr-ı âleme tahrîk-i bâl itmekle... ezhâr-ı nev-peydâ gibi vücûd-ı latîfinde nişân-ı dâğ-ı aşk nümâyân ve zemîn-i sînesi nümûne-i sahn-ı lâlesitân iken nev-bahâr-ı ömrine bād-ı şitâ-yı memât resîde ve nahl-i tarî-i cismi hazân-dîde olup..." (s. 450-51)

"Ferhâdiyye Medresesi'nde dânişmend-i güzîn ve tîşe-i sertîz-i endîşe ile kûh-ken-i Bîsütûn-ı temkîn iken..." (s. 451-52)

"Mevlânâ Yûsuf Bâlî: Âlem-i Ken'ân-âbâd-ı ademden gehvâre-i vücûda pâ-nihâde... azîz-i nâdirü'l-misl-i Mısr-ı fezâ'il..." (s. 476)

"Mollâ Fenârî hazretlerinin şem'-i vücûd-ı hayâtı tünd-bâd-ı ecel ile fânûs-ı bedenden muntafî olup..." (s. 474)

"Zâtü'l-behce-i vücûd-ı rûşenâyî-nümûdu Aydın diyârından... kalb-i münîri şeb-çerâğ-ı gencîne-i fazl ü irfândur..." (s. 474)

"Hızır Big Çelebi'dür. Vücûd-ı bihbûdî dârü's-saltanati'l-'aliyyede sîr-âb-ı 'aynü'l-hayât-ı zulmet-âbâd-ı şühûd olup..." (s. 502)

"Âftâb-ı vücûdî Aydın diyârından Yenişehir nâm kasabadan pertev-endâz-ı minassa-i zuhûr..." (s. 504)

"Kuşcı Abdî Efendi: ...şâhîn-i bülend-pervâz-ı rûhı hevâlanup evc-i âsmâna pervâz ve şâhsâr-ı nahl-i Tûbâ-yı cinânda lâne-sâz olup..." (s. 508)

"Nâkûr-ı vücûdî dem-i feyz-i İlahiyye ile velvele-endâz-ı 'âlem-i şühûd olan İsrâfil-zâde'dür." (s. 511)

"çemen-i suffe-i vücûda pâ-nihâde Hızır Şâh Efendi'dür." (s. 513)

"Aşcı-zâde Hasan Efendi: ...Nân-pâre-i hoş-hôr-ı vücûdî nâzil-i ni'met-serây-ı şühûd olup erbâb-ı fezâ'il terbiyelerinde puhte ve hâm-ı nâ-güvâr-ı isti'dâdî matbah-ı ifâdelerinde efrûhte oldıktan sonra çeşende-i nefâ'is-i et'ime-i ilm ü kemâl... oldı." (s. 514)

"Süleymân Efendi: ...Âkıbet dest-i ecel engüşt-i vücûdından ihrâc-ı hâtem-i hayât itmegin..." (s. 516)

"Seyyid Yûsuf Efendi: ...gıyâbetü'l-cübb-i hubb-i câha düşüp..." (s.557)

"Bursevî Hayyât-zâde Bostân Efendi dinmekle ma'lûm-ı bende vü âzâdedür. Belde-i mezbûrede teşrîf-sâz-ı destgâh-ı vücûd ve tirâzende-i hil'at-i şühûd olup sûzen-i ser-tîz-i sa'y ü ictihâd ile dûzende-kabâ-yı kâmet-i bâlâ-yı isti'dâd oldukda..." (s. 561)

"Bakkâlzâde Mehemed Efendi: Evvelâ teng-be-teng fevâkih-i gûn-â-gûn-ı irfân ve har-vâr har-vâr nefâ'is-i ulûmı sencîde-i mîzân-ı iz'ân idüp... muhtesib-i ecel dükkân-ı hayâtın der-beste idüp ..." (s. 563)

"Piyâde Mehemmed Efendi:...leclâc-ı ecel derdmendi açmazdan bir lu'b ile hâne-i kabre sürmüş idi." (s. 569)

"Hanceriyye Medresesi ile münşerihu's-sadr oldu." (s. 589)

"Mahrûse-i Bursa'da darb-hâne-i vücûda nüzûl idüp sikke-i i'tibârını sayrefiyân-ı rûzgâr olan ulemâdan revâc-pezîr ve kâmil-'ayâr itmekle Gümüş Kürsî Yûsuf Efendi dinmekle..." (s. 591)

"Gevher-i sebû-yı vücûdî hâk-i mahrûse-i Bursa'da perdâhte-i Sâni'-i âlem ve Kavanoş İbrâhîm Efendi dinmekle mümtâz ü müsellemdir... senesinde şikem-i hum-ı hayâtı seng-zede-i dest-i memât olmagın... sâhada âgaşte-i hâk-i siyâh-ı mezârdır." (s. 600-601)

"Sirke-zâde dinmekle ma'rûf İbrâhîm Efendi'dür. Vâlidî evkâf kâtibi olup mezbûrun hamîr-i mâye-i vücûdî dâne-i engûr-ı tâk-i sulb-i pâkînden peydâ ve sirkencübîn-i isti'dâdî terbiye-i fuzalâ-yı hazâkat-şi'âr ile zîver-i hokka-i ma'ârif olmaga sezâ olup hall ü akda kâdir, keskin tâlib oldıktan sonra..." (s. 604)

"Tohm-ı şecere-i vücûdî kesret-i hadâ'ik u besâtîn ile reşk-âver-i memâlik-i cihân olan hâk-i mahrûse-i Bursa'da ser-zede, Bâdincânî Mehemmed Efendi'dür." (s. 612)

"Zübâb lakabıyla meşhûr olan es-Seyyid Ahmed Efendi'dür. Evâ'il-i hâlinde mekes-i vücûdî şehd-i ma'ârif dil-dâde, mâlik-i şeker-hâne-i Mısır-ı irfân... meclis-i ifâdelerinden istifâde idüp imâm-ı sultânî Yûsuf Efendi'nün helvâ-yı sükkerîn-i mülâzemetiyle şirîn-mezâk oldıktan sonra...ankebût-ı ecel ba'ûza-i rûhumı şikâr idüp..." (s. 613-614)

"Dâne-i şübb-i vücûdî kısr-ı ademden mahrûse-i Bursa'da zuhûr idüp Kahveci-zâde Mehemmed Efendi dinmekle meşhûrdur. Tennûr-ı tahsîl-i ilmde âteş-i sa'y ile sûhte, eczâ-yı isti'dâdî gubâr olup gurbâl-i mücâhededen engîhte oldıktan sonra..." (s. 615)

"Hanceriyye Medresesi ile sîne-i akrân-ı hasûd-menişânı şerhadâr itdikden sonra endek zamân cellâd-ı bî-emân-ı hûn-hâr-ı ecel şemşîr-i ser-tîz-i mevt ile cism-i hayâtın çâk çâk idüp..." (s. 650-651)

"Rızâyî: "Bursevî Kassâb-zâde dinmekle şehir... Güftârî mânend-i kebâb-ı lahm-ı bere nemekîn ü lezîz ü puhte..." (s. 688)

"Kurbânî Îsâ: ...Keş-i vücûdî medîne-i Bursa'da pâ-nihâde-i ıydgâh-ı zuhûr olup..." (s. 755)

"Kemân-keş Muslî Efendi: ...tîr-i vücûdî kemân-ı ademden resîde-i nişângâh-ı zuhûr olup..." (s. 761).

Üslubu farketmenin önemini oldukça somut bir biçimde gösteren bir örneği en sona bıraktık. Gîsûdâr lakaplı Şeyh Ahmed Efendi hakkında İsmail Belig'in ifadeleri şöyledir:

“Ba‘dehû belde-i mezbûrede Kassâblar Tekyesi’nde niçe zamân bast-ı post-ı ikâmet...olup...sâtûr-ı ecel gûsfend-i hayâtını çâk itmekle Karagülli-nâm mevzi‘de reme-i mevtâya mülhak olmışdur.” (s. 359)

Bu örneği çalışmanın amacına doğrudan ışık tutacak nitelikte olduğu için özellikle seçtik. Burada söz konusu edilen şahsın daha önce zikredilen bir belde “Kasaplar Tekkesi” diye bilinen bir yerde uzun süre şeyhlik yaptığı ve nihayetinde de vefat ettiği söylenmektedir. Şahsın ölümü ile ilgili kullanılan kelimeler ve bunlarla çizilen tablo ürperticidir: Ecel satırı hayat koyununu parçalamış ve böylece o kişi ölüler sürüsüne katılmıştır. Bu çarpıcı örnekte baştan beri söylemek istediğimiz husus açıkça görülmektedir: İsmail Belig’i bu ifadesindeki kelimeleri kullanmaya sevk eden sebep ele aldığı şahsa karşı olan tutumu olmayıp sadece şahsın bulunduğu tekkenin isminin “Kassâblar” olmasıdır. Eğer bu incelik dikkate alınmaz ve yazarın sanat endişesi ile hareket ettiği görülmeyip ele alınan şahısla ilgili kanaat yansıtacak “bilgi” verdiği sanılırsa (mesela bu örnekte akla hemen yazarın o şahsı kötüleme amacı güttüğü gelmektedir) son derece yanlış ve yersiz çıkarımlarda bulunulur.

Sonuç

Bir metafordan yardım alarak sonuç itibarıyla şunları söyleyebiliriz: Herkesin bildiği gibi yürümenin çeşitleri vardır ve takdir edilir ki herkes her yolda/yerde yürüemez. Bazı yolları/yerleri biliriz, daha önce orada yürümüştüzdür ve bu sebeple zihinsel ve bedensel yönden fazlaca çabaya ihtiyaç duymayız orada yürümek için. Sıradan bir insanın ömrünün neredeyse tamamı böyle yollarda yürümekle geçer. Böyle bir kişinin usta bir dağcının yürüdüğü arazide onunla aynı kolaylıkta yürüebilmesi beklenemez. Gerekli becerileri edinmeden, düz yoldaki yürüyüşüne güvenerek bilmediği arazide dağcılık yapmaya kalkışan biri büyük ihtimalle kaybolur. Kanaatimizce “okumak” da böyledir. Bazı metinler vardır, her zaman yürüdüğümüz yollara benzer; okuyup anlamak için çok fazla emek gerektirmez. Ancak bazı metinler de vardır ki zorlu araziler gibidir; tıpkı bir dağcının bilgi, birikim ve beceri edinmesi süreçlerini andıran dikkat ve çaba gerektirir. Klasik edebiyatımızın birçok verimi gibi *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* da okuyucusundan benzer dikkat ve çabayı isteyen bir eserdir.

Okuyucuyu yürüyüş yapan biri gibi gördüğümüzde metni de yola/araziye benzetebiliriz. Klasik edebiyatımızın metinleri büyük ölçüde en ince ayrıntısına kadar kural ve bu kuralları gösteren işaretleri belirlenmiş yollar gibidir. Çünkü o kural ve işaretler uzun bir süre içinde birçok kişinin gayreti ile saptanmıştır. Girilen yolun kural ve onları gösteren işaretlerini bilmeyen birinin gideceği yere ulaşma ihtimali çok azdır, ulaşsa bile bu bilinçli bir gayretin neticesinde değil de ancak tesadüf eseri olacaktır. Nasıl ki yürüyenin gideceği bir yer varsa benzer biçimde okuyanın da metni anlamak gibi bir amacı vardır. Tıpkı yoldaki işaretler gibi çoğu zaman bir metindeki kelimelerin de çeşitli anlama imkanlarını/kurallarını gösterdiği olur. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*’da birtakım cümlelerin doğru anlaşılması için dikkat edilecek bazı kurallara bir şekilde işaret edilmiştir. Bunlar görülmediğinde yazarının söylemediği şeyleri ona yakıştırma gibi bir tehlike ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmada dikkat çekilen mesele doğrudan üslup ile ilgilidir. Üslup, özü itibarıyla yazarın "yürüyüş şekli" ise de okur açısından, tabir caizse gidilecek yere sağ salim kazasız belasız ulaşmak için yola konulmuş işaretlerin anlamını bildiren kılavuz kitapçık işlevindedir. Yani yazarın niçin öyle değil de böyle yürüdüğünü (=söylediğini) doğru tespit etmek, metnin tamamını doğru anlamada kılavuzluk yapacak bilgiyi sunar. Nasıl ki yoldaki bir işaret ancak onun neyi gösterdiği bilindiği zaman anlamlı hâle gelirse bir metindeki işaret de ancak üslubun doğru olarak tespit edilmesi ile doğru okunabilir. Özellikle de bir ifadenin gerçeklik ile olan ilgisini (hakiki-mecazi) saptama imkanı veren işaretleri doğru okuyabilmek en temel gerekliliktir. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da bazı ifadelerin gerçeklikle ilgisini tespit etmede üslubun fark edilmesinin önemi bu çalışmada örnekler üzerinden yeterince gösterilmiştir.

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatında bazı mensur eserlerde görülen bir üslup özelliğine dikkat çekilmiş ve bunun *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki örnekleri incelenmiştir. Bu esnada sözü edilen üslup özelliğinin adlandırılmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu özellik daha çok şehrengizlerin bariz vasfı olarak görüldüğü için de "şehrengiz üslubu" şeklinde bir adlandırma önerisinde bulunulmuştur.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. (1987), "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Şerif Baştav'a Armağan*, C 25, S 2, s. 129-167.
- Akkuş, Metin. (1998), "Şehrengiz", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, C 8, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 117-121.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (1996), "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 3, s. 157-176.
- Aktaş, Şerif. (1998), *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aristoteles. (2010), *Poetika*, (Çev.) İsmail Tunalı, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Âşık Çelebi. (2010), *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, (Haz.) Filiz Kılıç, C 2, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Babacan, İsrail. (2012), *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bilkan, Ali Fuat. (1997), *Nâbî Dîvânı*, C 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Buffon. (1941), "Üslûp Hakkında Nutuk", (Çev.) Sabahattin Eyuboğlu, *Tercüme*, C 2, S 7, s. 32-37.
- Çoban, Ahmet. (2004), *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Donuk, Suat. (2016), *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Durmuş, İsmail. (2012), "Üslûp", *DİA*, C 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 383-385.
- Habîbî Ahmed bin Dervîş. (2021), *ed-Devhatü'l-İrfâniyye fî Ravzati Ulemâ'i'l-Osmâniyye Habîbî'nin Şakâ'ik Tercümesi (İnceleme-Metin)*, (Haz.) Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- İsmail Belîğ. (1999), *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, (Haz.) Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Karaca, Derya. (2018), "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 11, S 55, s.115-136.
- Levend, Ağâh Sırrı. (1958), *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Mengi, Mine. (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Mermer, Kenan. (2021), "Nuhbetü'l-asar ve Gül-deste-i Riyaz-ı İrfân'a Göre Ölüm Estetiği", *Bilimname*, C 2021, S 44, s. 389-423.
- Mes'ûd-i Sa'd. (1365), *Dîvân*, (Haz.) Mehdî Nûriyân, C 2: İntişârât-ı Kemâl, İsfahân 1365.
- Mustafa Safâyî Efendi. (2005), *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'id-i'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, (Haz.) Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Recâizâde Mahmud Ekrem. (2016), *Ta'lîm-i Edebiyyât Eleştirel Basım*, (Haz.) Furkan Öztürk, DBY, İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1994), *Edebiyat Lügatı*, (Haz.) Kemâl Edib Kürkcüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (2019), *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (Haz.) Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Nuran. (2001), "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, C 14, S 1, s. 161-194.
- Tıgılı, Fatih. (2020), *Türk Edebiyatında Şehrengizler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yazar, Sadık. (2020), "Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin (1562-1630) Kanûnî Devri Nişancısı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin (ö. 1567) İnşasına Yönelik Tenkitleri", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Editörler: M. Fatih Çalışır, Suraiya Faroqhi, M. Şakir Yılmaz), İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 215-245.

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Samsun/TÜRKİYE
mikbal.guler@omu.edu.tr
ORCID

**HÂCE MUHAMMED LUTFÎ
HAZRETLERİ'NİN (ALVARLI EFE)
ŞİİRLERİNİN YENİ BİR NÜSHASI
ÜZERİNE -II- HÜLÂSATÜ'L-
HAKÂYIK'TA YER ALMAYAN ŞİİRLER**

ABOUT A NEW TRANSCRIPT OF HÂCE
MUHAMMED LUTFÎ HADRAT'S
(ALVARLI EFE) POETRY -II- POEMS
NOT INCLUDED IN HULÂSATU'L-
HAKÂYIK

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 30.01.2022	Received Date: 30.01.2022
Kabul Tarihi: 01.03.2022	Accepted Date: 01.03.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Güler, Muhammed İkbâl, "Hâce Muhammed Lutfî Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -II- Hülâsatü'l-Hakâyık'ta Yer Almayan Şiirler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 68-107.

Güler, Muhammed İkbâl, "About a New Transcript of Hâce Muhammed Lutfî Hadrat's (Alvarlı Efe) Poetry - II- Poems Not Included in Hülâsatu'l-Hakâyık", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 68-107.

10.28981/hikmet.1065499

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

**HÂCE MUHAMMED LUTFÎ HAZRETLER'İNİN (ALVARLI EFE) ŞİİRLERİNİN YENİ
BİR NÜSHASI ÜZERİNE -II- HÜLÂSATÜ'L-HAKÂYIK'TA YER ALMAYAN ŞİİRLER**

ABOUT A NEW TRANSCRIPT OF HÂCE MUHAMMED LUTFÎ HADRAT'S (ALVARLI
EFE) POETRY -II- POEMS NOT INCLUDED IN HULÂSATU'L-HAKÂYIK

ÖZ

Çalışmada Alvarlı Efe nâmıyla da bilinen Hâce Muhammed Lutfî'nin müritlerinden Pehlül Çiftçi'nin yazmış olduğu, şiir mecmuası olarak da nitelendirilebilecek defterlerde yer alan ve Alvarlı Efe'nin şiirlerinin yer aldığı Hulâsatü'l-Hakâyık adlı eserinde bulunmayan on dört şiir konu edilmiştir. Ayrıca kamuoyu tarafından "Cân bula cânânını" dizesi ile bilinen lâkin mezkûr eserde farklı bir varyantı bulunan şiir de çalışmanın sınırları içerisine dahil edilmiştir. Çalışmanın giriş kısmında şiirlerin içeriğine dair bilgiler aktarılmış, çeviri yazılı metni kurarken izlenen yola dair bilgiler verilmiş, akabinde ilgili şiirler çeviri yazı yoluyla günümüz harflerine aktarılmıştır. Son kısımda ise on beş şiirin el yazması defterlerdeki dijital görselleri yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alvarlı Efe Hazretleri, tasavvuf, Hulâsatü'l-Hakâyık.

ABSTRACT

In the study, fourteen poems that are included in the notebooks, which can also be described as a poetry magazine, written by Pehlül Çiftçi, one of the followers of Hâce Muhammed Lutfî, also known as Alvarlı Efe, and which are not in work called Hulâsatü'l-Hakâyık, in which Alvarlı Efe's poems are included, are discussed. In addition, the poem, which is known by the public with the line "Cân bula cânânını," but has a different variant in the previous work, is also included within the boundaries of the study. In the introductory part of the study, information about the poems' content was given, information was given about the path followed while constructing the translated text, and then the related poems were transferred to today's letters using translation writing. There are digital images of fifteen poems in handwritten notebooks in the last part.

Keywords: Alvarlı Efe Hadrat, sufism, Hulâsatü'l-Hakâyık.

Giriş

XX. yüzyıl tasavvuf edebiyatının önde gelen isimlerinden Hâce Muhammed Lutfî Efendi (Alvarlı Efe)’nin müritlerinden “Yetim Hâfız” lakaplı Pehlül Çiftçi, Efe Hazretleri’nin sağlığında yanında bulunan ve onun şiirlerini kaleme alan kişilerden biridir. Pehlül Çiftçi’nin yazmış olduğu ve şu anda oğlu Hüseyin Çiftçi’nin kütüphanesinde bulunan dokuz farklı defterde Efe Hazretleri’ne ait 319 ayrı şiir tespit edilmiştir. Bu şiirlerden on dördü, neşredilen Hulâsatü’l-Hakâyık’ta (2011) yer almamaktadır. Efe Hazretleri’nin hayatına, neşredilen Hulâsatü’l-Hakâyık’a ve Pehlül Çiftçi’nin yazmış olduğu defterlere dair detaylı bilgilere “Hâce Muhammed Lutfî Hazretleri’nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-” (Güler, 2017) başlıklı makalede yer verilmiştir. Tekrara düşmemek adına bu çalışmada sadece divanda yer almayan on dört şiir¹ ve Hulâsatü’l-Hakâyık’ta farklı bir hâlî bulunan, ilk mısrası “Cân bula cânânını” ile bilinen şiir konu edilecektir.

Şiirlerin çeviri yazı yoluyla aktarılacak hâllerine geçmeden önce muhtevalarına dair genel olarak şu tespitleri yapmak mümkündür:

1. şiir

“Eyler” redifli bu gazelde Efe Hazretleri Hakk’ın nazarının her an kulları üzerinde olduğunu lâkin kulun bu nazarı idrâk edebilmesi için kainatı okuması gerektiğine işaret eder. Bu okuma işleminden evvel yapılması gereken, kulun Hakk’a teslimiyetidir. Bu teslimiyet, doktorun reçetesine tâbi olan hastanın elde edeceği nihayet ile eş değerdir: Hakk’a teslim olan, zahirde özgürlüğünü feda etmiş gözükse de hakikatte gerçek özgür odur. Bu teslimiyet safhasından sonra Hakk’ın nazarını kainatta izlemeye başlamak gerekir. Rengarenk çiçekler, güneşin doğuşu ve daha nice hikmet, hâl dilleri ile Hakk’tan haber etmekte, kişiye irfânî bilgiyi sunmaktadır. Bütün bu okumanın nihayetinde, yani seyr-i sülûk sonunda sâliğin varacağı yer Hakk’ta bekâ bulma mertebesidir (bekâbillâh) ve bu yüce mertebe Efe Hazretleri’nin dilince “esrâr-ı kader”dir, yani kaderin sırlarındandır.

2. şiir

“Olsun” redifli ve mesnevî nazım biçiminde musarra’ olarak yazılmış bu şiir bir Muharremiyye örneğidir. Hulâsatü’l-Hakâyık’ta yer alan on yedi Muharremiyye’de Alvarlı Efe Hazretleri’nin bütün bir Kerbelâ vakâsına dair bilgileri parça parça şiirlerine yerleştirdiğini görmek mümkündür (Güler, 2017: 16). Yetim Hâfız lakaplı Pehlül Çiftçi’nin yazmış olduğu defterlerden bir numaralı defterde yer alan “olsun” redifli Muharremiyye’yi de Efe Hazretleri’nin yazmış olduğu on sekizinci Muharremiyye örneği olarak belirtmek mümkündür. Her bir beytin başında tekrar eden “Muharrem’dir yine” ifadesi şiirin bir Muharrem ayında yazıldığını göstermektedir. Her Muharrem ayında olduğu gibi Kerbelâ’nın acısı

¹ “Hâce Muhammed Lutfî Hazretleri’nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-” (Güler, 2017) başlıklı makalede, Pehlül Çiftçi’nin yazmış olduğu defterlerde Hulâsatü’l-Hakâyık’ta (2011) yer almayan on dört farklı şiir olduğu bilgisi paylaşılmıştır. İlgili çalışmada Defter 2’de yer alan sekizinci şiir (Güler, 2017: 681) sehven *divanda yer almayan şiir* olarak belirtilmiştir. “Cân bula cânânını” mısrasıyla başlayan bu şiir divanda yer alıp elimizdeki defterde geçtiği hâlden farklıdır. Bu sebeple çalışmada bahsi geçen şiir “divanda yer almayan şiir” sınıflandırmasından çıkarılmıştır. İlk makaleden sonra yapılan tetkikler neticesinde Defter 3’te yer alan bir şiirin daha (bk. 10. şiir) Hulâsatü’l-Hakâyık’ta yer almadığı tespit edilmiş ve bu çalışmaya alınmıştır. Böylelikle çalışmada bahsi geçen toplam şiir sayısı on beş olmuştur.

yürekleri ateşe vermiştir. Bu ateşin müsebbibi olan Yezîd'in yerinin cehennem olması ve ehl-i beytin her dem inananların gönlünde hatırdâ tutulması temenni edilir. Bu hatırdâ tutuş gönülleri perişan kılmalı, gözleri yaşla doldurmalı ve âlemi temelinden sarsmalıdır. Muharrem ayının mümin kalplerde bıraktığı burukluğun kıyamete kadar kırılmış bir şişe gibi taşınacağı belirtilerek şiir sonlandırılmıştır.

3. şiir

Beş beyitlik bu gazelde Efe Hazretleri, Hakk'a vâsıl olmanın yolunun candan, dünyalıktan geçmekle mümkün olacağını belirtmektedir. “Kurbân”, “kurb” (yakınlık) kökünden gelmektedir. Her kim ki sevgiliyle yakınlık kurmak dilerse kurban olma yolunu seçmelidir. Eğer sevgili, âşığına, kuluna canı karşılığında kabul edilme lutfu bağışlamışsa o vakit âşığın canı öyle bir kıymet kazanır ki dünyalık hiçbir cevher onun kıymetine erişemez. Hakk Te'âlâ ile kulu arasındaki perdeler kalkıp da vuslat gerçekleştiği vakit âşığın vecd hâlindeki coşkusu, âdeta bir zikir meclisindeki cezbe hâline gönderme yapılarak resmedilmeye çalışılmıştır. Tasavvufta “zülâ” Hakk'ın zâtına, aslına delalet eder (Cebecioğlu, 2009: 736). Hakk'ın has kullarının ibadette olduğu seher vaktinde esen sabâ rüzgarı, Hakk'ın zâtından yayılan muhabbet kokularını, ilâhî sırları âşığa taşır. Âşığa ulaşan her koku onu mest edeceği gibi kıymetini, mertebesini de o nisbette arttıracaktır. Bütün bu nimetleri gören âşık, şiirin son beytinde bekâbillâh makamına davet edilir. Çünkü “dil-rübâ dilberlerin” yani Hakk'tan gayri her şeyin, hatta canın dahi el üstünde tutulup kıymet verilecek, nazı çekilecek değeri yoktur. Dünyalık bağlardan kurtulmak onlara duyulan minnetten de kurtulmaktır. “Dünyalık” kapısının terk edildiği yerde sâliğin karşısına çıkacak kapı “dehâlet” yani Hakk'a sığınma kapısı olacaktır. Bu kapıya sığınmak da âşığa şandır.

4. şiir

“Cân kurbân” redifli bu gazelde ilâhî sırlara vâkıf olma yolunda yürüyenlerin geçtikleri yollardan ve bu yolda yürüyenlere rehberlik edenlerin vasıflarından bahsedilmektedir. Mürşid, Hakk'ın yolunda gönül neyinin seslerini dinleyip, ilhâmını Hakk'ın tecelli eylediği gönülden alarak âleme karşı bülbül kesilen ve birlik sırlarını okuyandır. Seyr-i sülûk yolunda yolcu olan ise evvela yokluğun yani terk-i mâsivânın dershanesinde “Nefsini bilen rabbini bilir.” dersini tâlim edendir. Bu tâlim ona yapması gerekeni öğretecek, yolun sonunda cân emanetini cânâna ulaştıran mahir bir ulak olacaktır. Seyr-i sülûk yolundaki uğrak yerlerinden biri de “cünûn” vadisidir ve bu vadiye hüküm “Eşeddu hubben lillâh”² hükmünce aşkındır. Bu vadiye olan da gönlündekini yalvarırcasına sevgilisine ulaştırma gayreti içerisindedir. Hakk'tan ayrı kalmanın yıkıp viran eylediği âşıkların gönlü, sevgilinin zikriyle meşgul oldukça O'nun tecelli ettiği mekâna dönüşür. Hakk'ın tecellisine mazhar olanların dilinden çıkacak olan da eşyanın hakikatine dair hikmetler olacaktır.

5. şiir

İlticâ-nâme isminin verildiği bu şiir on altı dörtlükten müteşekkildir. Âlemin yaradılışının anlatıldığı ilk dörtlüklerden itibaren sırasıyla Hz. Âdem (a.s.), Hz. Nuh

² “En çok Allah'ı severler.” Bakara Sûresi 165. âyetten.

(a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Süleyman (a.s.), Hz. İsa (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)’dan ve son dörtlükte Hz. İlyas (a.s.)’dan bahsedilmiş, bahsi geçen peygamberlerden sonra hulefâ-i raşidîne ve akabinde Hallâc-ı Mansûr’a yer verilmiş, son dörtlüklerde ise Abdülkâdir-i Geylânî ve Şâh-ı Nakşîbendî Hazretleri mevzu edilmiştir.

6. şiir

“Olan” redifli sekiz beyitten müteşekkil bu gazelde Efe Hazretleri haccın bazı rükünlerine değinerek bunlardan duyulacak manevî hazza işaret etmektedir. Efe Hazretleri’nin bu şiiri kuvvetle muhtemel 1947, 1949 ve 1950 yıllarında gerçekleştirdiği hacc vazifelerinden (Hâce Muhammed Lutfi, 2011: 658) birinin öncesinde veya sonrasında yazdığını belirtmek mümkündür. Hacılar Hakk’ın rızasına ermek maksadıyla ihrama girerler. Beytullah’a varmaktan maksatları ise Hakk’ın tecellisine mazhar olabilmek arzudur. Yani maksat ev değil, ev sahibidir. Hakk’ın lütfunun, muhabbetinin, feyzinin yayıldığı yer Allah’ın kutsal belde kıldığı Mekke şehridir. Buraya gelip de Kâbe’yi seyredenler içerisinde, ancak ilâhî sırlara vâkıf olanlar Allah’ın evinin sırrını da temâşâ edebilirler. Bu sırlara vâkıf olabilmenin bir şartı da edebdir. Allah’ın beytine edeb ile varanın gönlü Muhammedî nur ile dolacaktır. Hac veya umre ibadetinin başlangıcı sayılan ihrama girme rükününün yerine getirildiği mekân manasına gelen “mîkât yeri”³, bahsi geçen ibadeti yerine getirmek için niyet edip yola çıkanların heyecanlarının dorukta olduğu mekanlardandır. Bu mekanlara varan hacı adayları âdeta yeniden can bulurlar. Bu mekanlarda bürünülen ihram ise akli başında olanlar, maddeden geçip mânâyâ vâkıf olanlar için birer cennet elbisesi hükmündedir. İhrama girildikten sonra istikâmet Beytullah’tır. Telbiyelerle, tevhidlerle, tekbirlerle yürülen yolda varılacak durak Kâbe ise de bekleyen evin sahibidir. Davet eden Allah, kullarını evine beklemektedir. Her ev sahibinin âdeti nasıl ki konuğuna ikramda bulunmaksa, Allah da misafirlerine hem zâhiren hem de bâtinen ikramlarda bulunacaktır. Beytullah’ta sayısız Müslüman Allah’a ibadetle meşguldür. Bu sayısız kulu varlık sahasına getiren de Allah’ın “kün” yani “ol!” emridir. Bütün mevcudun varlık sahasına çıkmasına vesile tek bir emir olmasına, yani varoluşta teklîğe rağmen Hakk’ın hikmetini farkedebilecek, bâtını ikramlara mazhar olabilecek olanlar Hakk’ın ayıklarındır. Efe Hazretleri makta beytinde haccın rükünlerinden bir diğeri olan vakfeye ve ziyaret tavafına gönderme yapar. Arefe günü vakfede iken “Nefsini bilen Rabbini bilir.” hikmetinin kâl ve hâl diliyle zikredilmesi tembihlenir. Vakfe sonrası yapılacak olan Kâbe tavafı nihayetinde elbet Hakk’ın lütfu izhâr olacaktır. Bütün bu ilâhî ikramlara erişebilmenin yolu gönül gözünün açık olmasından geçmektedir.

7. şiir

Son dizesi “olsun” redifli üç dörtlükten müteşekkil şiirde Efe Hazretleri Müslümanlar nâmına Hakk’a iltica etmekte, bütün inananların her iki cihanda saadetini Allah’tan dilemektedir.

³ Detaylı bilgi için bk. Öğüt, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mikat>. Erişim tarihi: 26.02.2022.

8. şiir

2 numaralı defterde yer alan bu şiir Hulâsatü’l-Hakâyık’ta farklı bir varyantı bulunan (Hâce Muhammed Lutfî, 2011: 167), halk arasında da “Cân bula cânânını” dizesiyle tanınan şiirdir. Bu şiirin diğer bir varyantı ise Raci Alkır’ın derleyip Nida Tüfekçi’nin notaya almış olduğu “Cân Bula Cânânını” adlı eserdir (Şengül, 2013: 54). Ayrıca Raci Alkır’ın yapmış olduğu derleme, Efe Hazretleri’nin torunu Hasan Mazlumoğlu ve damadı Hüseyin Kutlu’ya göre yanlış ve eksiktir (Şengül, 2013: 55).⁴ Şiirin genelinde kul için hakiki bayramın Hakk’ın affıyla ve nihayetinde Hakk’a vâsıl olmayla gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır.

9. şiir

“İsteyen” redifli bu gazel üçüncü defterde yer almaktadır. Efe Hazretleri, bu şiirinde de seyr-i sülûk yolunun hikmetlerine işaret etmektedir. Hak katında derdine derman, affına ferman isteyen sâlik vaktin şahına, yani mürşid-i kâmile bağlanmalı, oradan da kulluğunu talep eylediği Allah’a vâsıl olabilmek için canını feda eylemelidir. Şayet bu yolda talep edilen ilim ve irfan ise yoluna uyulan mürşidin emrine muhalefet etmemek gerekir. Çünkü seyr-i sülûk, hakiki bir mürşid-i kâmilin elinde gassal elindeki ölü gibi olmayı gerektirir. Allah’ın has kulları, vahdet bahçesinin gülleri gibidir. O bahçedeki güllerin gönüllerinde, yani içinde yer edinebilmek, âdeta bir çiğ tanesi olabilmek için o bağı bulbülü olmak, o bağı lisanınca ötmek gerekir. Allah’ın sevgisine talip olanlar hidayet yoluna aşk derecesinde bağlı olanlardır. Bu bağlılık da nihayetinde gönül burcundan hidayet güneşini doğuracaktır. Efe Hazretleri makta beytinde “toğmaya” sözüyle “olacak olanları işte o vakit seyret” demekte ve yolculuğun nihayetinde zuhura gelecek olan hikmetlerin âdeta kelama gelemediğine, ancak hâl diliyle anlaşılabilceğine işaret etmektedir.

10. şiir

Altı dörtlükten oluşan bu şiirde Efe Hazretleri mahşer gününü konu edinmiştir. O gün meydana çıkacak günah defterlerinin sayısı ne olursa olsun yüce Allah rahmetiyle onları temizlemeye kâdirdir. Mahşer günü ümmet-i Muhammed’in hesaba çekileceği, herkesin defteriyle yüzleşeceği vakitte de Hz. Peygamber (a.s.) ümmetinin önünde olacaktır. O dehşetli günde herkes Allah’ın Rahmân isminin tecellisi gereğince rahmet umacaktır. Tıpkı bir ananın yavrusunu taşıdığı cüzî merhamet gereği ateşe atmadığı gibi umulur ki Allah da mutlak merhamet sahibi olarak kullarını ateşe atmayacak, küçük büyük herkese merhamet edecektir. Herkesin feryat ü figan eylediği o vakitte Allah kendisine inananlara rahmet nazarıyla yaklaşacaktır. Allah’ın inananlara rahmetinin bir diğer sebebi de Hz. Muhammed Mustafa (a.s.)’in şefaati olacaktır.

⁴ 2 numaralı defterde geçen bu şiir, Raci Alkır’ın derlemiş olduğu varyanta daha yakındır. Merhûm Raci Alkır, altı yaşından itibaren Alvarlı Efe’nin müridânından babası Şefik Bey ile Efe Hazretleri’nin yanına gidip gelen biridir. Hatta Raci Alkır’ın “Ömer” olan göbek adını da Alvarlı Efe Hazretleri koymuştur. Çocuk yaşlarından itibaren Efe’nin dergahında okunan gazeller onun keskin hafızasında yer etmiştir (Vahit Alkır ile 28.02.2022 tarihinde yapılan görüşmeden). Bu vesileyle babası “Türkü Paşa” lakaplı merhûm Raci Alkır ile alakalı paylaştığı bilgiler için Vahit Alkır Beyefendi’ye teşekkürlerimi arz ederim.

11. şiir

Mesnevî nazım biçiminde yazılmış dokuz beyitlik bu şiir de beşinci ve yedinci şiirdeki gibi ilticâ-nâme mahiyetindedir. Efe Hazretleri bu şiirinde de bütün iman ehlinin Hakk’ın rahmetinden hissedar olmasını, Hz. Muhammed (a.s.) ile dünyalık bağlardan kurtulup hakiki özgürlüğe ermiş Hakk’ın has kullarıyla bir kılınmasını niyaz etmektedir.

12. şiir

Son dizesi “Muhammed” redifli bu şiir altı dördlükten oluşmaktadır. Efe Hazretleri bu şiirinde Hz. Peygamber (a.s.)’a ittiba edenleri konu edinmiştir. Hz. Peygamber (a.s.)’ın izini takip edenlerin gönlü irfân ile dolar. Resûl (a.s.)’ın nuruyla ışıklanan gözler, cennetin hûrîlerinden geçmişlerdir. Onlar Hz. Musa’nın Tûr dağındaki “len terâni”⁵ sırrına erip Rahmân’ın kokusunu Habîb (a.s.)’ından almışlardır. Onun muhabbeti eğer bir kula dost olursa, o kul irfan sahiplerinin sevgilisi olur. Mutlak cömert olan Allah’ın nimetlerine lâıyk olan kul, nihayetinde O’nun nuruna bürünür. Allah’ın koyduğu ve Resûl (a.s.)’ının tebliğ ettiği şeriata uyanlar, insanlar içerisindeki kâmil müminlerden olurlar. Allah’ın has kulları her iki cihanda da dara düşmezler. Çünkü onlar Allah’ın ve Resûl (a.s.)’ının yoluna kurbân olmuşlardır. Allah’ın Rahmân ism-i şerifi gereğince zâhir olan rahmetin bir haddi hududu yoktur. Böyle sınırsız bir rahmetten de inanan bir müminin ümidini yitirmesi caiz değildir.

13. şiir

“Neler var” redifli bu şiirde Efe Hazretleri âlem-i İslâm’ın içinde bulunduğu hâlleri konu edinmiştir. Müslümanlar bin parçaya bölünmüş ve belleri kırılmıştır. Edeb ehli inananlar zulüm altında toz toprağa belenip altüst olmuşlardır. Ehl-i küfür ise Hakk’ın ikram ve ihsanlarıyla karşılaşmaktadır. Bütün bunlar elbette her şeye hâkim olan Allah’ın takdiri gereğince vukû bulmaktadır. Son beyte kadar Efe Hazretleri, âdeta naz makamında Müslümanların içinde buldukları ahvâli Hakk’a arz etmiştir. Son beyitte ise Alvarlı Efe Hazretleri masumların ölmesi karşısında duyduğu ızdırabı “ne revâdır” çaresizliği ile âşıkâr eylemiş ve insanlığı sevmeye ve merhamete davet etmiştir.

14. şiir

“Sensin ey cânân” nakaratlı on dördlükten oluşan bu şiirde Efe Hazretleri divan şiiri ve halk şiirinde ortak olarak yer alan güzellik unsurlarını tasavvufî remizler şeklinde kullanarak –kuvvetle muhtemel- şeyhini methetmiştir.

15. şiir

“Âh Medîne şehri kurbânın olam / ‘Âşıklar ‘aşkıyla olmaz mı giryân” nakaratlı altı bendden müteşekkil bu şiirde Efe Hazretleri Medine şehrine duyduğu hasreti ve altıncı şiirdeki gibi hac ibadetinin bazı rükünlerini konu edinmiştir.

⁵ “Sen beni asla göremezsin.” A’râf Süresi 143. âyetten.

Çeviri Yazılı Metni Kurarken İzlenen Yol

Çalışmaya konu olan on beş şiir, “Hâce Muhammed Lutfi Hazretleri’nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-” (Güler, 2017) başlıklı çalışmada numaralandırılan defterlerin sırası gözetilerek verilmiştir. Defter numaraları ile birlikte ayrı ayrı numaralandırılan şiirlerin beyit numaraları ilgili beytin sol tarafına, varak-satır bilgisi ise sağ tarafına yazılmıştır.

Metne yapılan her bir müdahale için aparat (dipnot) kullanılmıştır. Aparatta, beyit düzeyindeki şiirler için birinci mısra “a”, ikinci mısra “b” rumuzuyla; dörtlük düzeyindeki şiirler için birinci dize “a”, ikinci dize “b”, üçüncü dize “c” ve dördüncü dize “d” rumuzuyla gösterilmiştir.

Orijinal metinde iptal edilmiş ibareler aparatta başına *i* rumuzu eklenerek belirtilmiştir. İptal edilen ibarenin yerine başka bir ibare koyulmuşsa bu da aparatta ~ tilde işareti ile belirtilmiştir.

Vezin gereği ünlüden ünlüye yapılan ulamalarda ilgili kelimelerin orijinal metindeki imlasına uyulmuş ve bu tarz kelimeler _ alt tire işaretiyle birleştirilmiştir.

Orijinal metinde olmayıp metin tamiri yoluyla eklenen kısımlar ve şiirlerin vezinler/ölçüleri [] köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

Aruz gereğince zihaf yapılması gereken yerde orijinal metnin imlasına uyulmuş ve zihaf yapılacak ses italik yazılmıştır.⁶

Çalışmanın sonuna bahsi geçen şiirlerin orijinalleri eklenmiştir.

Sonuç

Çalışmada Nakşî/Kâdirî meşâyihinden Hâce Muhammed Lutfi Hazretleri’nin müridi Yetim Hâfız lakaplı Pehlül Çiftçi’nin kaleme aldığı cönklerde yer alan şiirler arasında Hulâsatü’l-Hakâyık’ta yer almayan on dört şiir ve bahsi geçen eserde farklı bir varyantı bulunan “Gör ne güzel ‘ıyd olur” nakaratlı şiir konu edinmiştir. Çalışmaya konu olan toplam on beş şiirin sekizi aruz vezniyle⁷, yedisi hece vezniyle⁸ yazılmıştır. Öncelikle muhtevalarına dair verilen bilgilerin akabinde on beş şiirin çeviri yazılı metinleri aktarmıştır. Temennimiz, tasavvufî hikmetleri barındıran bu şiirlerin Alvarlı Efe ve tasavvufî Türk şiiri ile ilgili çalışmalara katkı sunmasıdır.

⁶ Bu uygulama ile ilgili detaylı bilgi için bk. Köksal, 2009: 77. Ayrıca metni kurarken uygulanan ve yukarıda izah edilen diğer yöntemler için de ilgili çalışmanın tamamına müracaat edilebilir.

⁷ 1, 2, 3, 4, 6, 9, 11 ve 13 numaralı şiirler

⁸ 5, 7, 8, 10, 12, 14 ve 15 numaralı şiirler

Kaynakça

- Açıkel, Yusuf. (1998), “ ‘Nefsini Bilen Rabbini Bilir’ Hadis mi, Kelâm-ı Kibar mı?”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 5, s. 173-200, http://isamveri.org/pdfdrq/D01535/1998_5/1998_5_ACIKELY.pdf, Erişim tarihi: 26.02.2022.
- Cebecioğlu, Ethem. (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Apaç Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Güler, Muhammed İkbâl. (2017), “Efe Hazretleri'nin Dilinden Kerbelâ'ya Dökülen İnciler”, *Beyazşehir Palandöken Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2017 sayısı, s. 14-19.
- Güler, Muhammed İkbâl. (2017), “Hâce Muhammed Lutfî Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-”, *International Journal of Languages' Education and Teaching*, C 5, S 4, s. 671-686.
- Hâce Muhammed Lutfî. (2011), *Hulâsatü'l-Hakâyık ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfî*, haz. Hüseyin Kutlu vd., Damla Yayınevi, İstanbul.
- Köksal, Mehmet Fatih. (2009), “Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C 3, S 3, s. 63-86.
- Şengül, Cengiz. (2013), “TRT Türk Halk Müziği Repertuarında Bulunan ve Sözleri Alvarlı Muhammed Lutfî Efe'ye Ait Eserler”. *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî (Alvarlı Efe) Sempozyumu Bildiriler Cilt II*, Cengiz Gündoğdu (ed.), Erzurum Büyükşehir Belediyesi ve Atatürk Üniversitesi Ortak Yayınları, Erzurum, s. 53-67.

Hulâsatü'l-Hakâyık'ta yer almayan şiirler

DEFTER-1

1.şiir

[mef'ülü / mefâ'ilün / mef'ülü / mefâ'ilün]

1	Dil-dâdelere her dem dil-dâr nazar eyler
Hâm çaşa nazar itse elbetde güher eyler	6a ⁽¹⁰⁾
2	Derd ehline vâcibdir hekîme ola teslîm
Dermânı kabûl ile şanma ki zarar eyler	
3	Seyr eyle bu şahrâda elvan nâkış ezhârı
Hâl dili_ile her biri bir haber-i hayr eyler	(15)
4	Cân gözi_ile bir gözle bu maṭla ^c -ı hürşîdi
Her zerresi biñ kerre 'irfândan eşer eyler	6b ⁽¹⁾
5	Sen mir'ât-ı Mevlâ'sın zâtında dil-ârâsın
Bu tekrîmi ey Luṭfî esrâr-ı kader eyler	

2. şiir⁹

[mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün / mefâ'ilün]

1	Muḥarrem'dir yine dil-hâneler nâr-ı füzûn olsun
Yakılsın odlara cân [u] cigerler baḥr-i hûn olsun	51b ⁽¹⁾
2	Muḥarrem'dir yine cân-gâhımız âteş-nişâr olsun
Kör olsun dîde-i Yezîd dem-â-dem kabri nâr olsun	
3	Muḥarrem'dir yine enhâr-veş kan yaş revân olsun
Çarârgâh-ı Yezîd'in ğayyâ içinde nîrân olsun	(5)
4	Muḥarrem'dir yine âl-i 'abâ hâṭır-nişân olsun
Muḥabbet ehliniñ derd-i derûnı perîşân olsun	
5	Muḥarrem'dir yine erbâb-ı mâtem dâğ-dâr olsun
Yıkılsın bünyâd-ı 'âlem temellî târ-mâr olsun	(10)
6	Muḥarrem'dir yine âl-i 'abânîñ nûrı yâd olsun
Muḥibb-i hânedânîñ dîdeleri eşk-bâr olsun	
7	Muḥarrem'dir yine Luṭfî harâret intişâr olsun
İlâ-yevmi'l-kıyâmet şîşe-i dil inkisâr olsun	

⁹ 2. şiir 3 b ğayyâ: kayyâ

3. şiir¹⁰

[fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlün]

- 1 Vuşlat-ı cānāne vāşıl kim kıyarsa cānına 63a⁽¹⁾
Kim olur kırbān bu demde hāzret-i cānānına
- 2 Ger cānān kıbūl iderse 'āşıkı bir cān ile
Cān o dem hīç kıyd olur mı dürr ile mercānına
- 3 Kaldırırsa yār eger bir demde dīdār perdesin (5)
'Āşıkıñ seyr it o demde sür'at-i heycānına
- 4 Zülf-i cānāndan şabā büy-i muḥabbet 'āşıkā
İrgürürse 'āşıkıñ kıymet yeter mi kınına
- 5 Dil-rübā dilberleriñ nāzı çekilmez Luḫfiyā (10)
Terk-i cān kıl minnet itme gir deḫālet şānıña

4. şiir¹¹

[mefā'îlün / mefā'îlün / mefā'îlün / mefā'îlün]

- 1 Nevā-yı nāy-ı dilden dinleyen dildāra cān kırbān 94b⁽¹⁾
O tevḫīd bülbül[i] dilde oḫur destāna cān kırbān
- 2 'Adem ders-hānesinde *men 'aref*¹² dersin alur elbet
Cānı cānānına v[ā]şıl hüner-mendāne cān kırbān
- 3 Dil-i dīvānesin almış cünün şāhrāsına geçmiş (5)
Muḥabbet 'āleminde dil tōken dürdāne cān kırbān
- 4 Derūn-ı vaşf-ı evşāfı bilenler şarf ider ḫikmet
Tecellī-gāh-ı Mevlā'dır dil-i vīrāne-i 'uşşāḫ

¹⁰ 3. şiir

1 b hāzret-i - hāzretün

5 b kıl deḫālet şānıña: i ger düşerse şānıña

Gazelin maktā beytinin ikinci mısrası, "Hāce Muhammed Lutfi Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-" (Güler, 2017: 680) başlıklı çalışmada sehven "Terk-i cān it minnet itme ger düşerse şānıña" şeklinde yazılmıştır.

¹¹ 4. şiir

4 b dil-i vīrāne-i 'uşşāḫ - dil-i vīrāna cān kırbān

Bu mısradaki redif, genel düzene uymamaktadır. "Hāce Muhammed Lutfi Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-" (Güler, 2017: 681) başlıklı çalışmada bu mısranın "Tecellī-gāh-ı Mevlā'dır dil-i vīrāna cān kırbān" şeklinde okunmasının sebebi, yukarıdaki aparatta gösterilen iptal işleminin sehven görülmemesinden kaynaklanmıştır.

Gazelin üçüncü beytindeki "Dil-i dīvānesin" tamlaması yukarıda bahsi geçen çalışmada (Güler, 2017: 681) başlıklı çalışmada sehven "Deli dīvānesin" şeklinde yazılmıştır.

¹² من عرف نفسه فقد عرف ربه : Men 'arefe nefsehu feḫad 'arefe rabbehu. "Nefsini bilen Rabbini bilir." Kelām-ı kibār. Bu söz bazı kaynaklarda hadis olarak zikredilmiş, mutasavvıflar tarafından da hadis olarak sıklıkla kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bk. Açıknel, 1998: 173-200.

- 5 Bu Luṭfî rūḥına himmet iden sultāna cān ḳurbān
Me‘ārif kenziñi açmış gül-i reyḥāna cān ḳurbān (10)

5. şiiir¹³

[11'li hece ölçüsü]

İlticā-nāme

119b⁽¹⁾

- 1 ‘Arz-ı ḥālim gönder ey bād-ı şabā
Ḥaḳ nazar itdiği nūra ḥaber vir
Lā-mekān şehriñiñ vardır bir bağı
Bāğçevān ol bāğbāna ḥaber vir
- 2 Kün emriyle buldı bu cihān şeref
Ādem'e oḳutdı sırr-ı men ‘aref
Ol zamāndan ḥarāb oldu her tarāf (5)
Göñlündeki āh u zāra ḥaber vir
- 3 Nūḥ ‘aleyhi's-selām yapıdı bir gemi
Küffārlar ḳahrından çekdi çok ğamı
Mü'mīn olan oñagördi encāmı
Tūfānda gördüğün dāra ḥaber vir
- 4 Ḥalīl'im dimişdür rahmet-i Raḥmān
Yemezdi ta‘āmı bulmamış mihmān
Her dertli alırdı orada dermān
Göñlündeki ol ḥüñkāra ḥaber vir
- 5 Anı da yaḳmadı ‘adūlar nārı (10)
Hem aña iḥsān itdiği ḥüñkārı
Musallaḫ olmuşdı Nemrūd ḥōrı
Gül-i gülşen olan nāre ḥaber vir

¹³ 5. şiiir

4 d ḥüñkāra: hüñkāra

5 b ḥüñkārı: hüñkārı

5 c musallaḫ: musallat

5 d gül-i gülşen: küli köşk

8 d nuṭuḳ: nutuḳ

11 d Zü'l-fiḳār'a: Zülfiḳār'a

13 d pīre: pire

14 d Ḳutbü'l-aḳtāb: Ḳutbül-aḳtāb

15 a Rābiṭamda: Rābitamda

15 c: Vezinde bozukluk mevcut.

- 6 Hâk yolına oğlun eyledi ħurbân
Emr tutduğından eyledi dermân
Luħfundan Hâk ħoħı eyle[di] iħsân
Hâk emriyle aħan ħana ħaber vir
- 7 Bu ‘âlemler bütün ħikmetde idi
Deryâda semekler ħayretde idi
Cümle ħuřlar dîvânına gelirdi
Ol Hâzret-i Süleymân'a ħaber vir 120a ⁽¹⁾
- 8 Dördünci ħat gökde Hâzret-i ‘İsâ
Ber-ħayât olduğı ma‘lûmdur nâsa
Tıħsan biñ kelâmı Hâzret-i Mûsâ
Nuħuħ eylediği Tûr'a ħaber vir
- 9 Hâtemü'l-enbiyâ' ħabîb-i şafâ
Dîn yolunda ħekdi binlerce cefâ
Ümmet olan lâzım gele inşâfa
Nübüvvet-i mihr-i nûra ħaber vir (5)
- 10 ħureyř'in derdinden düşdi biñ zâre
Kâfirler bıraħdı âha [vü] zâre
řiddîħ-i ekberle girdiler ħâre
O ħârdaki hem-esrâre ħaber vir
- 11 Hâzret-i ‘Ömer'de yâd-ı ‘adâlet
Hâzret-i ‘Oşmân'da ħaldı mürüvvet
Hâzret-i ‘Alî'de olan şecâ‘at
Elindeki Zü'l-fiħâr'a ħaber vir
- 12 Nice evliyâlar düşdüler zâre
Onlar da baħmazdı dirhem dinâre
Hâzret-i Mañşûr'ı ħekdiler dâre
Nice öldi o ber-dâra ħaber vir (10)
- 13 Mü'mine lâzım sile serden serîri
Aħıħ göz lâzımdır göre bu yeri
Târîħler re‘îsi ‘Abdü'l-ħâdir'i
İmdâde yetişen pîre ħaber vir 120b ⁽¹⁾
- 14 Dört biñ evliyâsı vardır her zamân
Mü'min olan kesmez bunlardan gümân
Dardayız yetişsin didim el-emân
ħutbü'l-aħtâb olan vara ħaber vir

- 15 Râbıtamda olan Hâzret-i Nakşî
Akıtdı gözümde kan ile yaşı
Toldurdu gönlüme gamı demi âteşi (5)
Bu sırları bulan ara haber vir
- 16 Luṭfiyâ incitme sen cümle nâsı
‘Adûlar çeksinler biñlerce yası
İmdâda yetişsin Hâzret-i İlyâs’ı
Lâ-mekân şehrinde bire haber vir

6. şiir¹⁴

[fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün]

- 1 Ey gönülde lübb-i Hâk-ı Hâzret-i Ğaffâr olan 144a (1)
Zevk-i dil eyler icâbet mü’min-i kâmil olan
- 2 Kaşd ider hüccâc rızâ’u’llâhı bağlarlar kemer
‘Azm-i beytu’llâh iderler ‘âşık-ı dîdâr olan
- 3 Luṭf-i Hâk feyz-i muḥabbet neşr olur bil Mekke’den (5)
Sırr-ı beyt[i] seyr iderler vâkıf-ı esrâr olan
- 4 Zevk-i ‘ışkı cân [u] dilde gösterir beyt-i Hudâ
Kıl edeb nûr-ı Muḥammed’le tolar züvvâr olan
- 5 Tâze cânlar bahş ider hüccâca mîkât neş’esi
Hulle-i cennet gibi iḥrâm giyer huşyâr olan (10)
- 6 Beyte git şâhib-i beyt eyler seni elbet kabûl
Zâhir ü bâtın ider ikrâm saña Settâr olan
- 7 Cümle mevcûduñ vücûdı emr-i kündendir velî
Farq ider hikmet-i Hâk’ı dâ’imâ bî-dâr olan
- 8 *Men ‘aref* dersin okı yevm-i ‘arefe vaḳfede (15)
Luṭfiyâ luṭfi görür bil Ka’be-i devvâr olan

7. şiir

[11’li hece ölçüsü]

- 1 Hânelere dola Hâk’dan berekât 186a (1)
Kitâbu’llâh ile ola harekât
Bulalar cennetden ‘âlâ derecât
Bu sehâvet ile kıymetdâr olsun

¹⁴ 6. şiir 6 a şâhib-i beyt: şâhib-i niyet

- 2 Her bir belâlardan hıfz ide Allâh (5)
 Tuta ellerinden Hâk Resûlu'llâh
 Başlarında ola *naşrun min Allâb*¹⁵
 Cennet-i a'lâda şevketdâr olsun
- 3 Ümmet-i Aḥmed'i 'afv ide Hüdâ (10)
 Nür-ı Muḥammed'den alalar hüdâ
 Luṭfî olsunlar sivâdan cüdâ
 Ḳamusunun ḳalbi ḥikmetdâr olsun

DEFTER-2

8. şiir¹⁶

[7'li hece ölçüsü]

- 1 Cân bula cânânını (18a)⁽¹⁾
 Gör ne güzel 'ıyd olur
 Ḳul bula sulṭânını
 Gör ne güzel 'ıyd olur
- 2 Dil bula dildârını (5)
 Gör ne güzel 'ıyd olur
 Terk ide aḡyârını
 Gör ne güzel 'ıyd olur
- 3 Ğârda bula yârını (10)
 Gör ne güzel 'ıyd olur
 Emṭâr-ı raḥmet yaḡa (18b)⁽¹⁾
 Gör ne güzel 'ıyd olur
- 4 Ḳalbe güneşler toḡa (5)
 Gör ne güzel 'ıyd olur
 Esrârı ḳalbe şıḡa
 Gör ne güzel 'ıyd olur
- 5 Hüzün ü keder def' ola (10)
 Dilde ḥicâb ref' ola
 Cürm ü günâḥ 'afv ola
 Gör ne güzel 'ıyd olur

¹⁵ وَأُخْرَى تُجِئُونَهَا نَظْرًا مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشْرٌ الْمُؤْمِنِينَ : Ve uḡrâ tuḡıbbünehâ, *naşrun mina'llâhi* ve fetḥun ḳarîbun, ve beşşiri'l-mu'minîne. “Hoşunuza gidecek bir şey daha var: **Allah'ın yardımı** ve yakın bir fetih! Haydi müminleri müjdele.” Saff Sûresi 13. âyet.

¹⁶ 9, şiir

9 a Luṭfî'ye luṭf-i Kerîm: Luṭfî'ye luṭf u kerim

9 c Fehîm: fehim

- 6 Hâk yoluna hizmeti 19a⁽¹⁾
İde bula himmeti
İki cihân devleti
Gör ne güzel 'ıyd olur
- 7 Derde irişe tabîb (5)
Merhamet ide habîb
Hilâkat-i rûhî necîb
Gör ne güzel 'ıyd olur
- 8 Kerîm ide bir kerem 19b⁽¹⁾
Görüne bâb-ı harem
Kabûl ola muhterem
Gör ne güzel 'ıyd olur
- 9 Luţfi'ye luţf-i Kerîm (5)
İrişerahm-i Raḥîm
Ber-murâd [ide] Fehîm
Gör ne güzel 'ıyd olur

DEFTER-3

9. şiir

[fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlâtün / fâ'îlün]

- 1 Dil-rübâlar dergehinde derde dermân isteyen 3b⁽¹⁾
Bâr-gâh-ı hazretinde 'afva fermân isteyen
- 2 Emrine fermân-ber olsun şâh-ı devrânîñ bugün
Kulluğunda cân fedâ kııl kıurb-ı sulţân isteyen
- 3 Mîr-i meydân-ı zamâna iktidâ itmek gerek (5)
Emrine olmaz muḥâlîf 'ilm ü 'irfân isteyen
- 4 Bâğ-ı vaḥdet güllerine bülbül ol vaqt-i seḫer
Gül gülistân-ı gönüllerde şeref şân isteyen
- 5 Luţfiyâ mihr-i hidâyet burc-ı dilden toğmaya (10)
'Aşık-ı râh-ı hüdâdır ḫubb-ı Raḥmân isteyen

10. şiir¹⁷

[11'li hece ölçüsü]

- 1 Günâh defterleri meydâna gelse 16a ⁽¹⁾
 Deryâ-yı merḥamet seyl-âba virür
 Ümmet-i Muḥammed ḥesâbda olsa
 Ḥabîb-i Kibriyâ önünde yürür
- 2 Ehl-i îmân rûz-ı maḥşer olanda
 Herkes defterini birbir bulanda
 Ḥuzûr-ı Mevlâ'ya mü'mîn gelende
 Ümmetiñ peygâm-ber başında tûrur
- 3 Gözler baqar ol gün raḥm-ı Raḥmân'a (5)
 Herkes diler gide dârü'l-emâna
 Raḥman 'aşîk olmuş ehl-i îmâna
 Her peygâm-ber kendi ümmetiñ qorur
- 4 Ana yavrusını bırakmaz nâra
 Merḥamet ider Ḥaḳ şîğâr kibâra
 Düşer ehl-i maḥşer âh-ı hezâra
 Mü'mînleriñ Mevlâ kaydını görür
- 5 Nâra yakmaz Mevlâ ehl-i îmânı
 Dünyâda bulmuşlar nûr-ı Raḥmân'ı (10)
 Muḥammed'dir merḥametiñ 'ummânı
 Himmet-i Muḥammed ümmeti bürür
- 6 Dilde var kân Luṭfî envâr-ı tevḥîd
 'Înâyet iledir esrârı taşdıḳ
 Bu sırr-ı vaḥdeti sen eyle taḥḳîḳ 16b ⁽¹⁾
 Hidâyet tâcını başına urur

¹⁷ 10. şiir

1 d önünde: önünde

2 d peygâm-ber: peygâm-ber

3 d peygâm-ber: peygâm-ber

6 a Bu dizedeki kafiye, genel düzene uymamaktadır.

6 c sen eyle taḥḳîḳ: sen taḥḳîḳ eyle

6 d tâcını: bâcını

11. şiir¹⁸

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / fe'ûlün]

- 1 Cenâb-ı Zü'l-kerem'den ilticâmız 21b⁽⁸⁾
Budur her iki 'âlemde ricâmız
- 2 Çamu ehl-i îmâna nâşır ola
Keremi merhâmeti hâzır ola
- 3 İde Luţfî kûluna zât-ı Raĥmân (10)
Kerem ü merhâmetiñ ide iĥsân
- 4 Dem-â-dem Zü'l-Celâl ĥâfızı olsun
Nûr-ı hidâyet ile ĥalbi tolsun
- 5 Ola ĥâmil-i muĥabbet-i Mevlâ
Keremler eyleye Zât-ı Te'âlâ
- 6 Erişe recvine envâr-ı esrâr
İde tevĥîdini her bârda tekrâr
- 7 Kerem kânı Kerîm Allâĥ Ker[î]m'dir 22a⁽¹⁾
Raĥîm Mevlâ 'ibâdına Raĥîm'dir
- 8 Dilerim ümmet-i Muĥammed'i Ĥaĥ
İde Muĥammed'e aĥrâra mülĥaĥ
- 9 Çabûl ide du'âmızı Kerem-kâr
İde muĥabbetini bize dildâr

DEFTER-5**12. şiir¹⁹**

[11'li hece ölçüsü]

- 1 Görenler gün gibi nûr-ı cemâliñ 2a⁽¹⁾
Güneş-veş seyr idenler her kemâliñ
İçenler bâde-i la'l-i zülâliñ
Dili deryâ tolu 'îrfân Muĥammed

¹⁸ 11. şiir 8 b aĥrâra: aĥrâr¹⁹ 12. şiir 6 c Bu şiirin son dörtlüğündeki “Şeff' tutduĥ” ifadesi , “Hâce Muhammed Lutfi Hazretleri' nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I.” (Güler, 2017: 682) başlıklı çalışmada sehven “Şeff' tutaraĥ” şeklinde yazılmıştır.

- 2 O gözler ki münevverdir nûrından
Olur müstağnî Rıdvân'ın hûrundan
Bilür esrârı Mûsâ'nın Tûr'undan
Alur senden bûy-ı Raḥmân Muḥammed
- 3 Muḥabbetiñ ki bir 'abde ola yâr (5)
Olur erbâb-ı 'ırfâna o dildâr
Kerem-i Kerîm'e odur sezâvâr
Bürür anı nûr-ı Mennân Muḥammed
- 4 Şerî'atiñ ile 'âmil olanlar
Cihânda mü'mîn-i kâmil olanlar
Dü-'âlem derdine dermân bulanlar
Olurlar yoliña ḳurbân Muḥammed
- 5 Kenâr-ı raḥmet-i Raḥmân bulunmaz
Bu raḥmetden ḳaç-ı ümmîd olunmaz
Ḥudâ'nın virdiği geri alınmaz (10)
Amân derdlere dermân Muḥammed
- 6 Muḥammed Luṭfî eyler bu niyâzı
Ḥudâ'nın bizlere ey çâre-sâzı
Şeff' ṫutduḳ bu dem erbâb-ı nâzı
Meded ey şâhib-i Ḳur'ân Muḥammed

13. şiir

[mef'ülü / mefâ'ilü / mefâ'ilü / fe'ülün]

- 1 Ey nûr-ı başar nûr-ı başiretle naşar ḳıl (6b⁽¹⁾)
Bir gör ki bugün 'âlem-i İslâm'da neler var
- 2 Ef'âl-i şerârın řereriñ gör de ḥazer ḳıl
Ḥallâḳ-ı kütüb tenfîz-i aḳkâmda neler var
- 3 Biñ ḥizb ile kırdı bilini eyledi ber-bâd (5)
İslâm olanı fâsıḳa ikrâmda neler var
- 4 Erbâb-ı edeb zîr ü zeber ḥâk ile yeksân
İmândan 'ârî kâfire in'âmda neler var
- 5 Luṭfî ne revâdir ki bugün zî-ḥayât ölsün (10)
Cândan severek ḥinnete iḳdâmda neler var

14. şiir²⁰

[5'li hece ölçüsü]

- 1 Şeh-perin pervâz 13b⁽¹⁾
 Hoş-terîñ âvâz
 Rind-i kadeh-bâz
 Sensin ey cânân
- 2 Lebleri gül-nâr
 La'l-i şeker-bâr
 Kâkül-i tarrâr
 [Sensin ey cânân]
- 3 Bâde-keşânlık (5)
 Bir 'alî-şânlık
 Zikre şâyânlık
 [Sensin ey cânân]
- 4 Zevk [ü] şafalı
 Zülfi şabâlı
 Nâzlı edâlı
 Sensin ey cânân
- 5 Zarf-ı zarâfet
 Hür-i kıyâfet
 Şânı şerâfet
 Sensin ey cânân
- 6 Gülbün-i gülşen
 Zamîri rüşen
 Sîm [ü] zer cevşen
 [Sensin ey cânân]
- 7 Zülf-i zer-efşân
 Rûyî nûr-feşân
 Zât-ı kerem-şân
 [Sensin ey cânân]

²⁰ 14. şiir

2 d [Sensin ey cânân]: eyzân

8 d [Sensin ey cânân]: eyzân

9 d [Sensin ey cânân]: eyzân

- 8 Şîr-i ner meşreb (10)
 Haydarî mezheb
 Hâne-i tarab
 [Sensin ey cânân]
- 9 Ebrû kemânım
 Rûh-ı zamânım
 Dârü'l-emânım
 [Sensin ey cânân]
- 10 Şefkat-ı Şâfi
 Luţfi'ye kâfi
 Va'dine vâfi
 [Sensin ey cânân]

DEFTER-8

15. şiir²¹

[11'li hece ölçüsü]²²

- 1 Ağla ey gözlerim gözlerim ayrı 27b (1)
 Döst iline varup gelmezem ayrı
 O güzelim güzel Medîne şehri
 Âh Medîne şehri kurbânın olam
 'Âşıklar 'aşkıñla olmaz mı giryân (5)
- 2 Çek sârubân câna cânân iline
 Ravza-yı Muḥammed yalın görüne
 Şeydâ bülbül konmuş gonca gülüne
 Âh Medîne [şehri kurbânın olam]
 'Âşıklar ['aşkıñla olmaz mı giryân] (10)
- 3 Her yılbaşu gelür hacılar saña
 Ben ağlaram direm vâ Muḥammedâ
 Ravza'nı görenler ölmez ebedâ
 Âh Medîne [şehri kurbânın olam]
 'Âşıklar ['aşkıñla olmaz mı giryân] (15)

²¹ 15. şiir

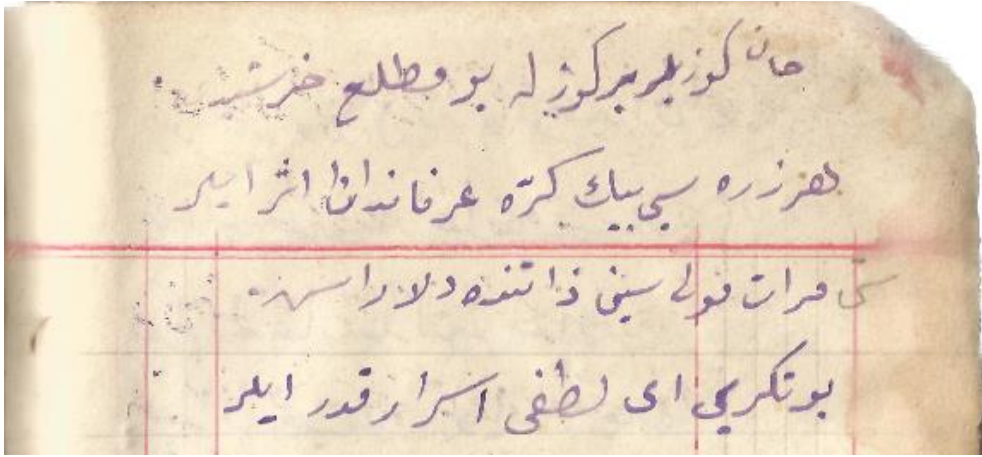
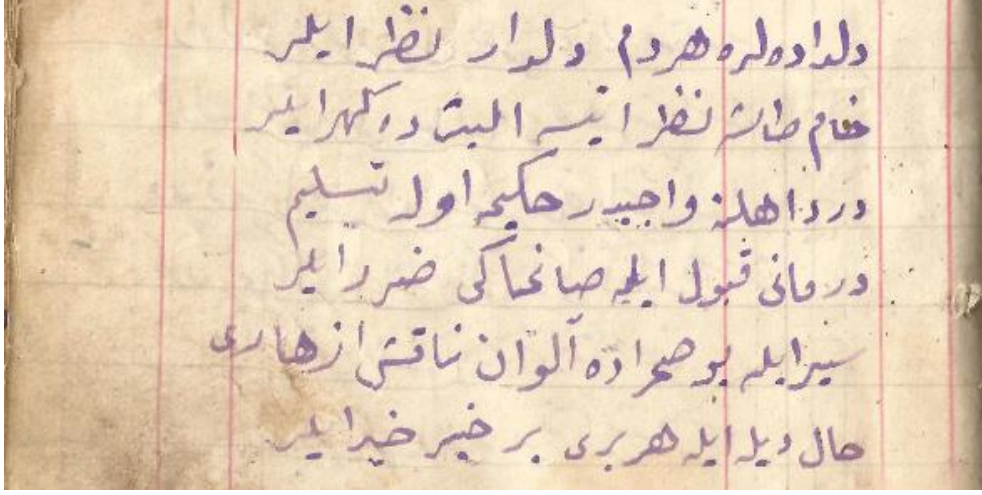
5 b Hücçâc: Hücçâcın

5 c Minâ'ya: Mîna'ya

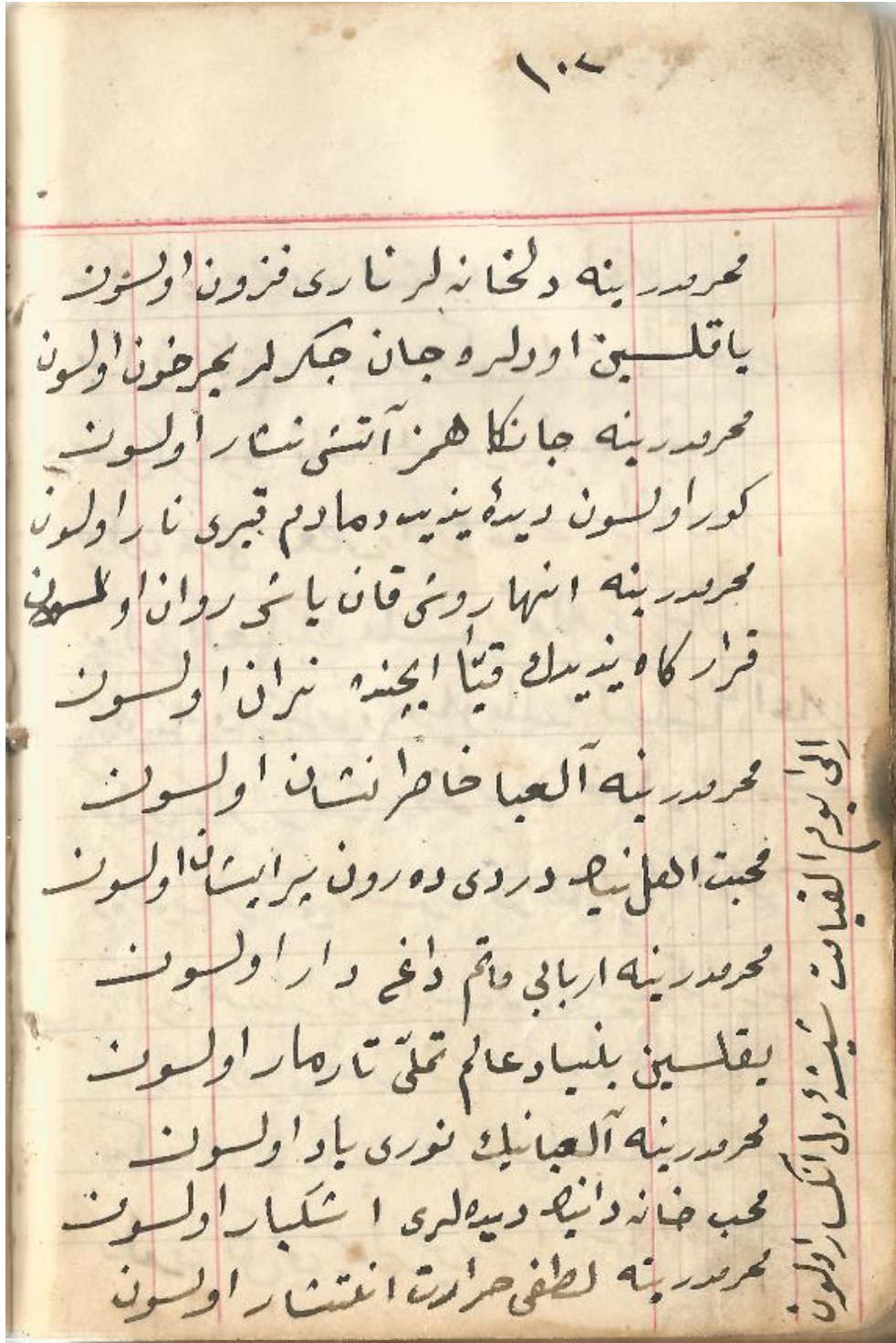
²² Bu şiirin vezni "Hâce Muhammed Lutfi Hazretleri'nin (Alvarlı Efe) Şiirlerinin Yeni Bir Nüshası Üzerine -I-" (Güler, 2017: 682) başlıklı makalede sehven "fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün" olarak belirtilmiştir.

- 4 ‘Arafât dağında bir haylî ihvân 28a ⁽¹⁾
Allâh Allâh dirler eylerler cevân
Ravza'nı görenler ölmezler her ân
Âh Medîne [şehri kurbânîn olam]
[‘Âşıklar ‘aşkıñla olmaz mı giryân]
- 5 ‘Arafât dağında du‘â başlanır (5)
Hüccâc olanların kalbi hoşlanır
Minâ'ya varınca şeytân taşlanır
[Âh Medîne şehri kurbânîn olam]
[‘Âşıklar ‘aşkıñla olmaz mı giryân]
- 6 Hüccâcın her zamân yeredir yüzi
Yüreginden çıkmaz dâ'im bu sızı
Yine görmek ister Luṭfi' niñ gözi (10)
Âh Medîne şehri kurbânîn olam
‘Âşıklar ‘aşkıñla olmaz mı giryân

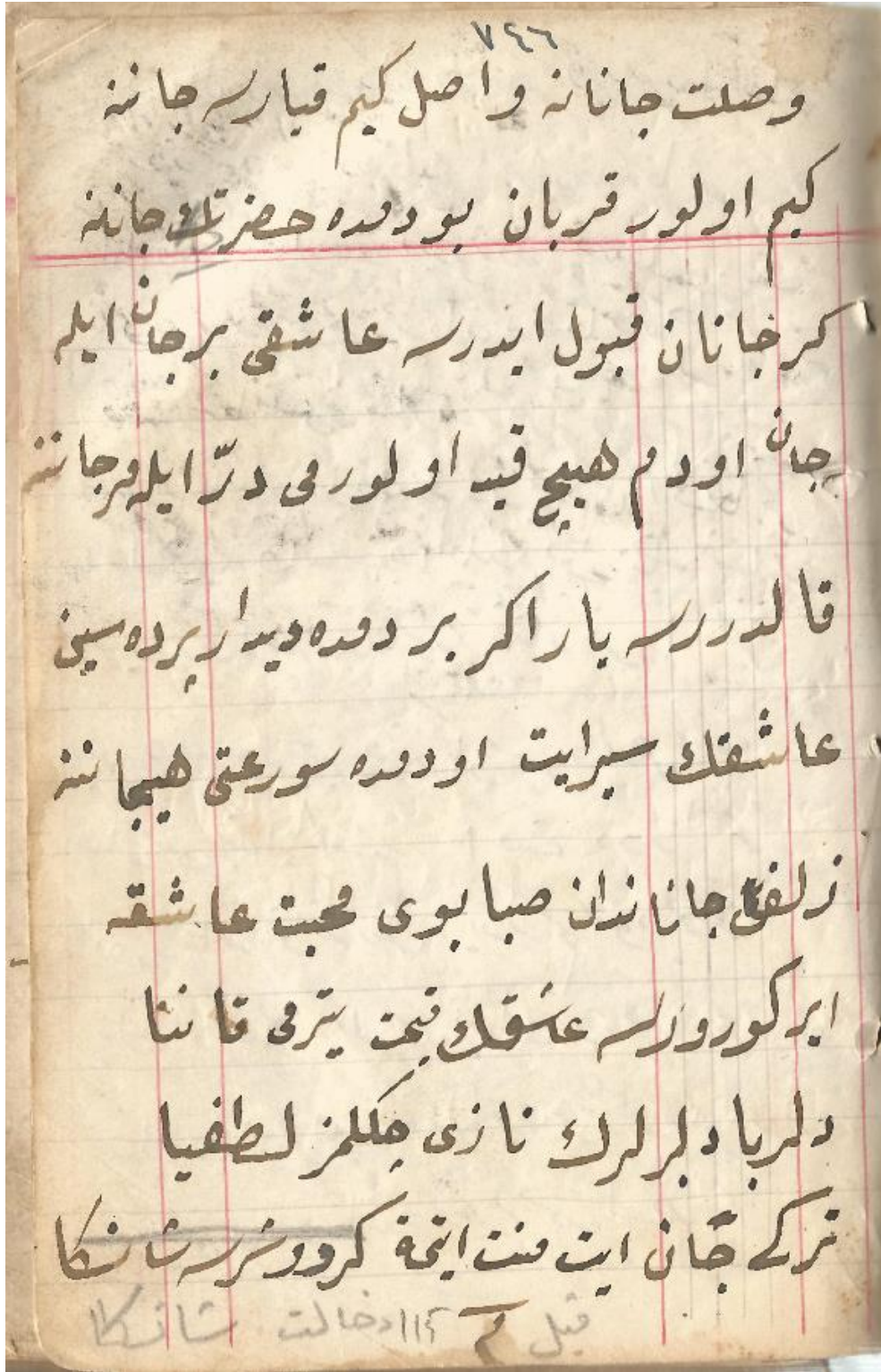
EKLER

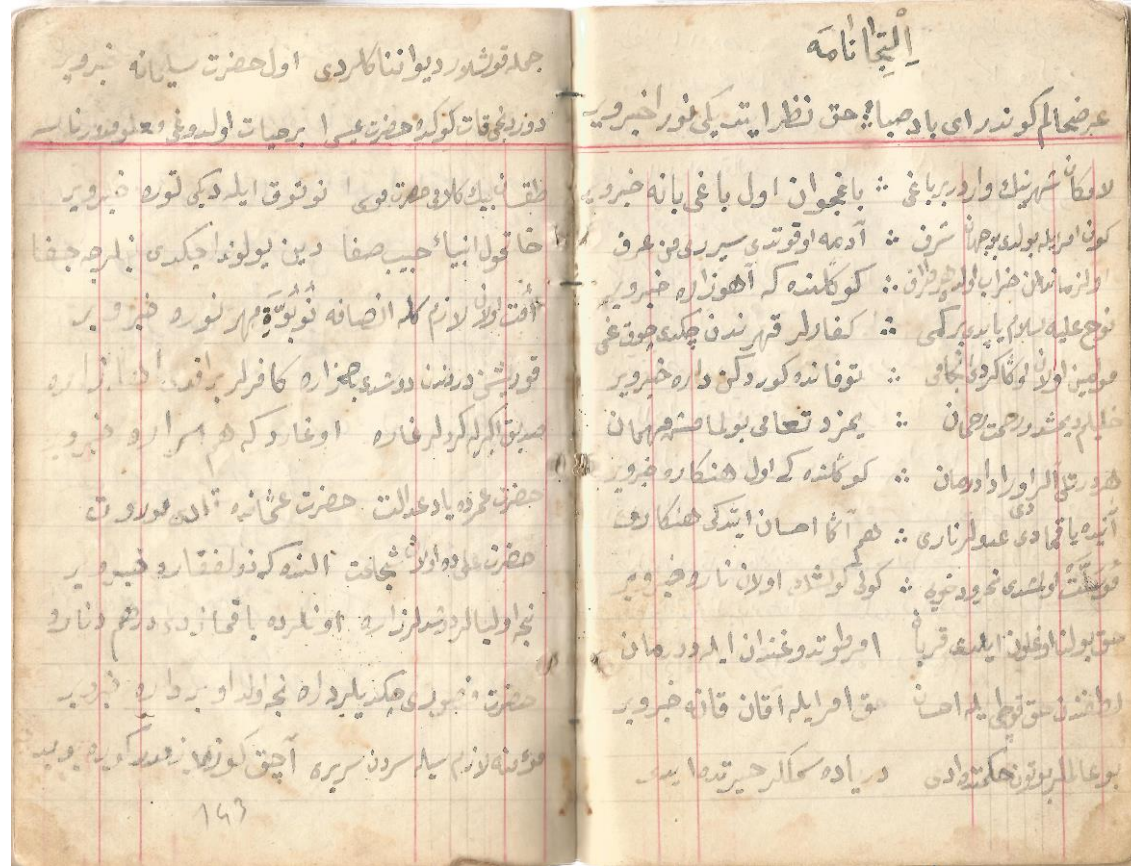
EK-1: 1. şiir [6a-10 / 6b-4]

EK-2: 2. şiir [51b]

EK-3: 3. şiir [63a]

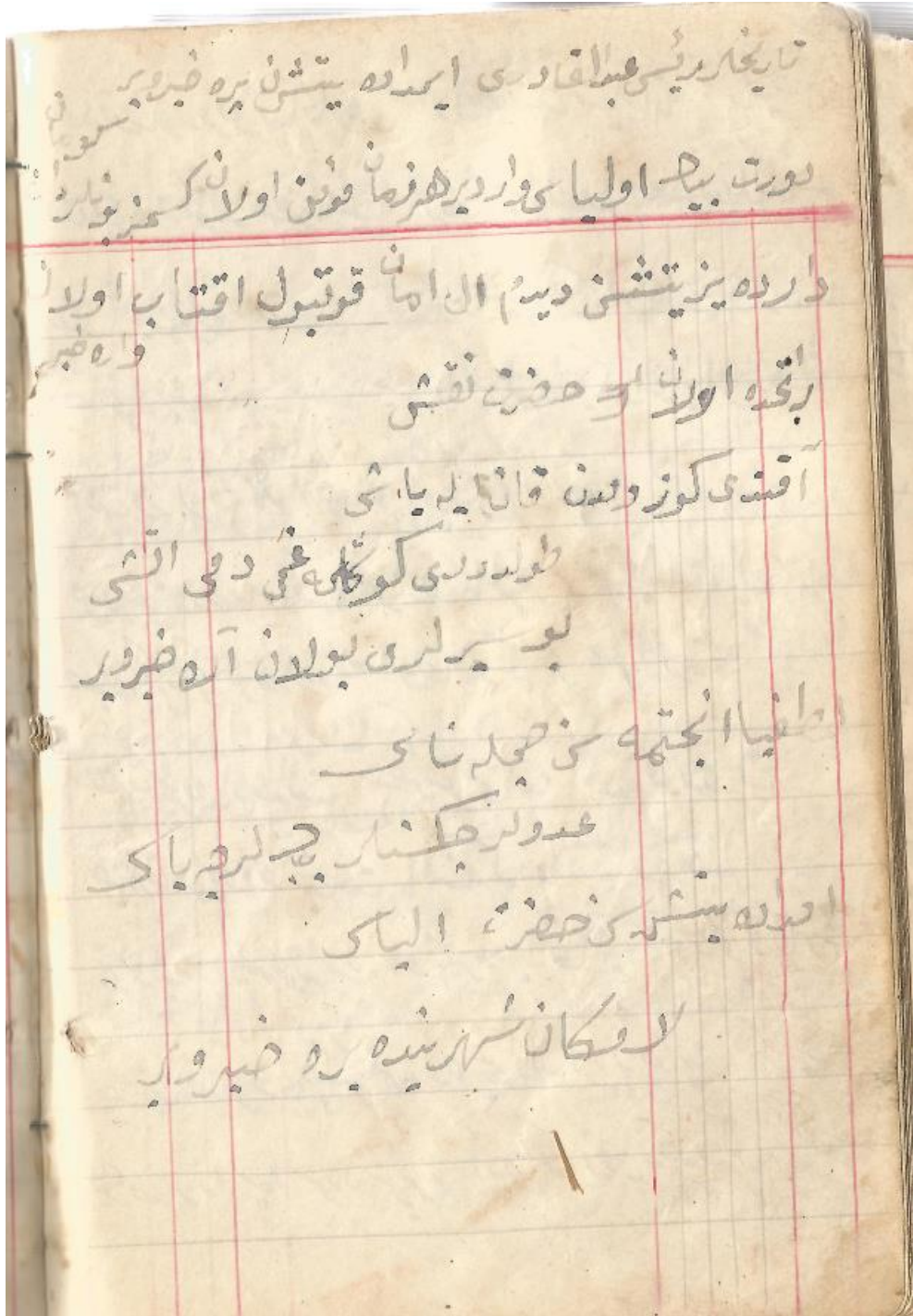
EK-5: 5. şiir [119b-120a]

حکمت - Hikmet - Hikmet

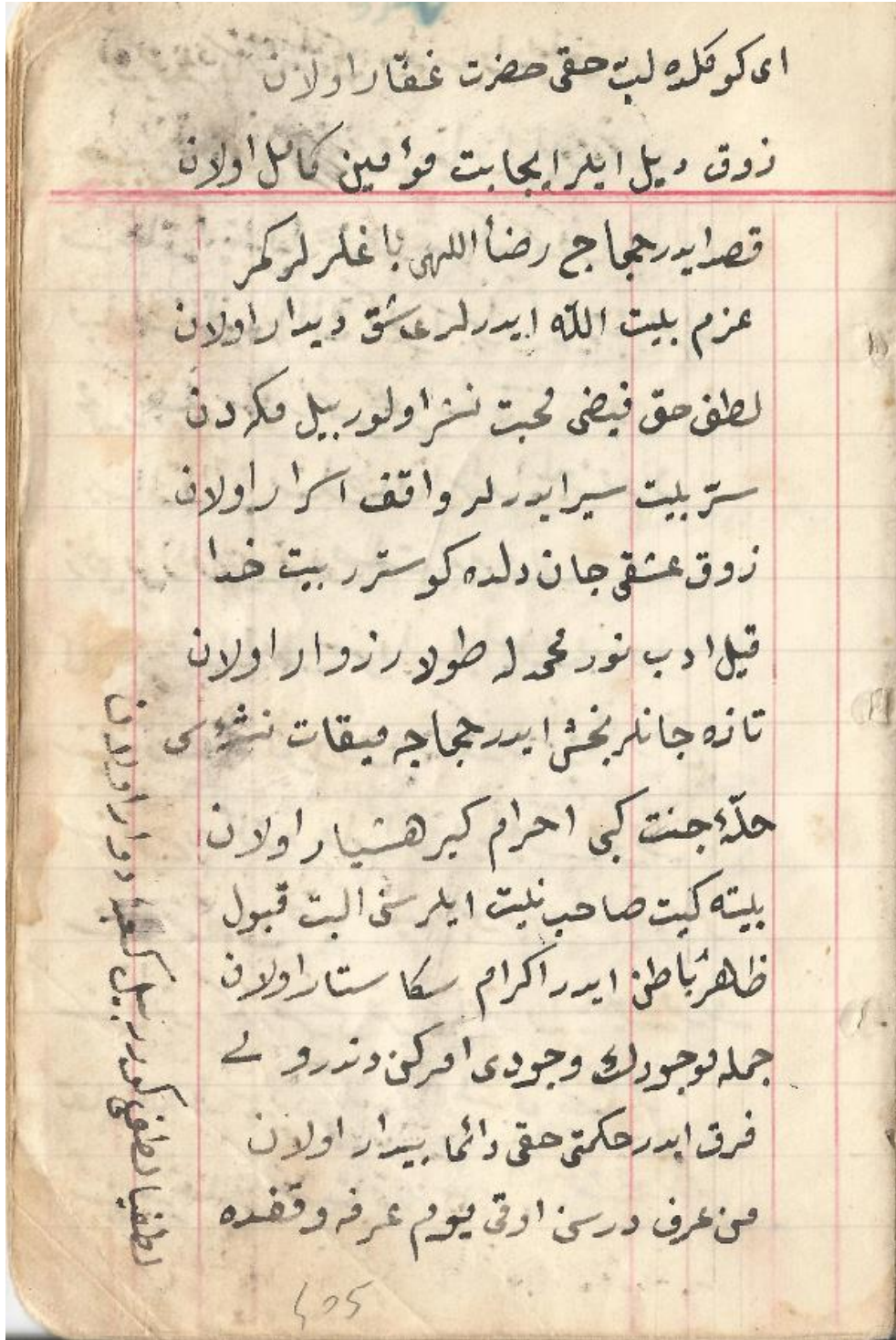
HİKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

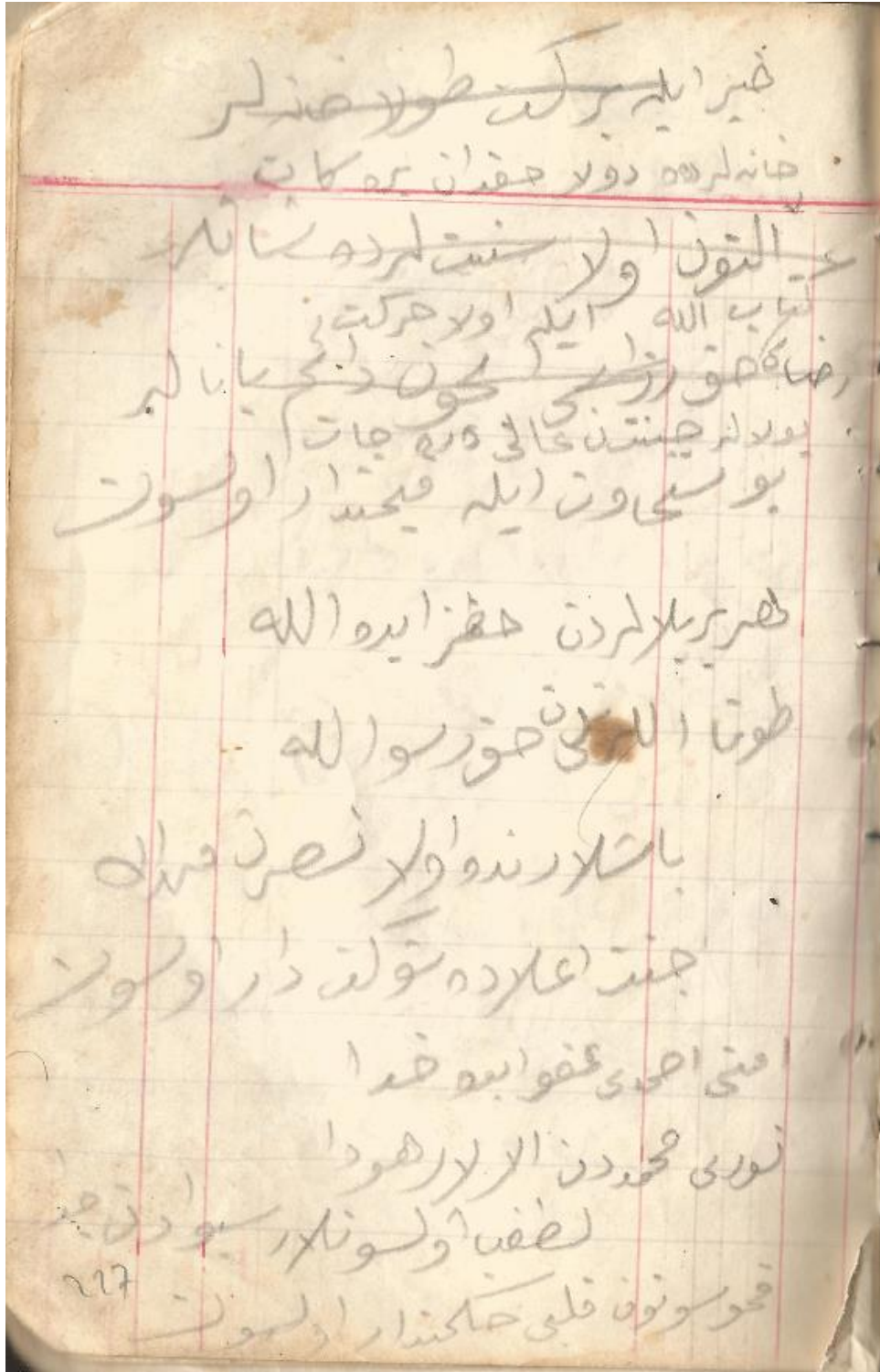
ISSN: 2458 - 8636

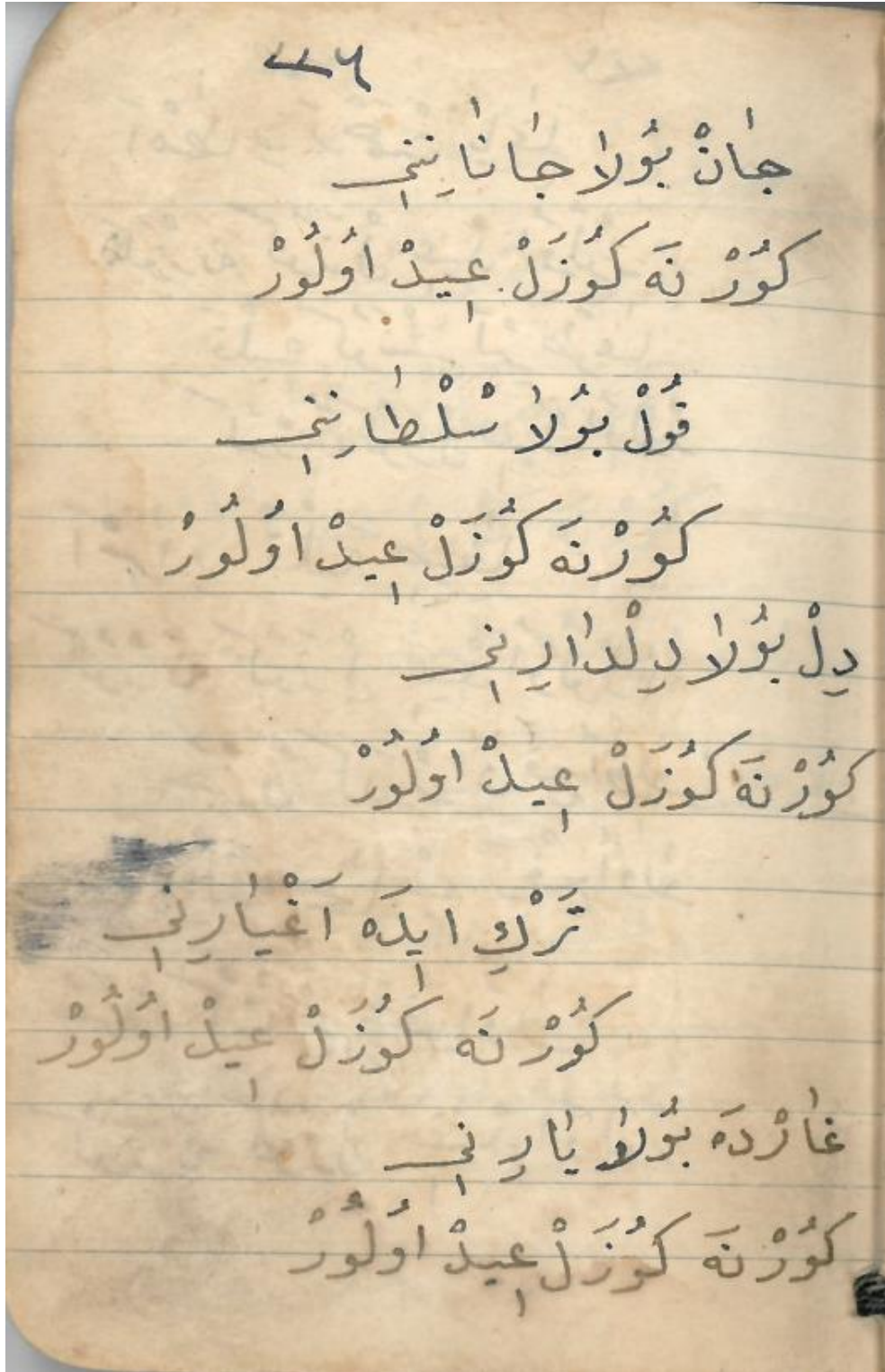
EK-6: 5. şiir [120b]

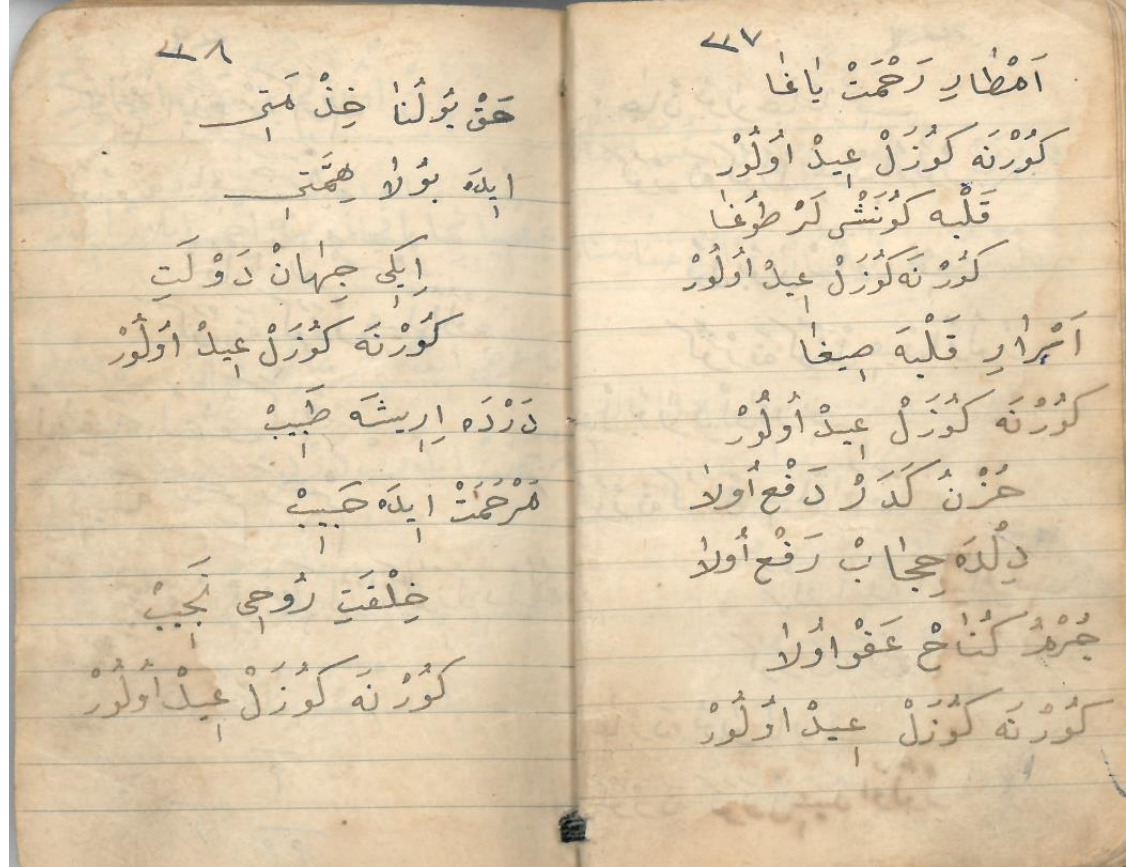
EK-7: 6. şiir [144a]

EK-8: 7. şiir [186a]

EK-9: 8. şiir [18a]

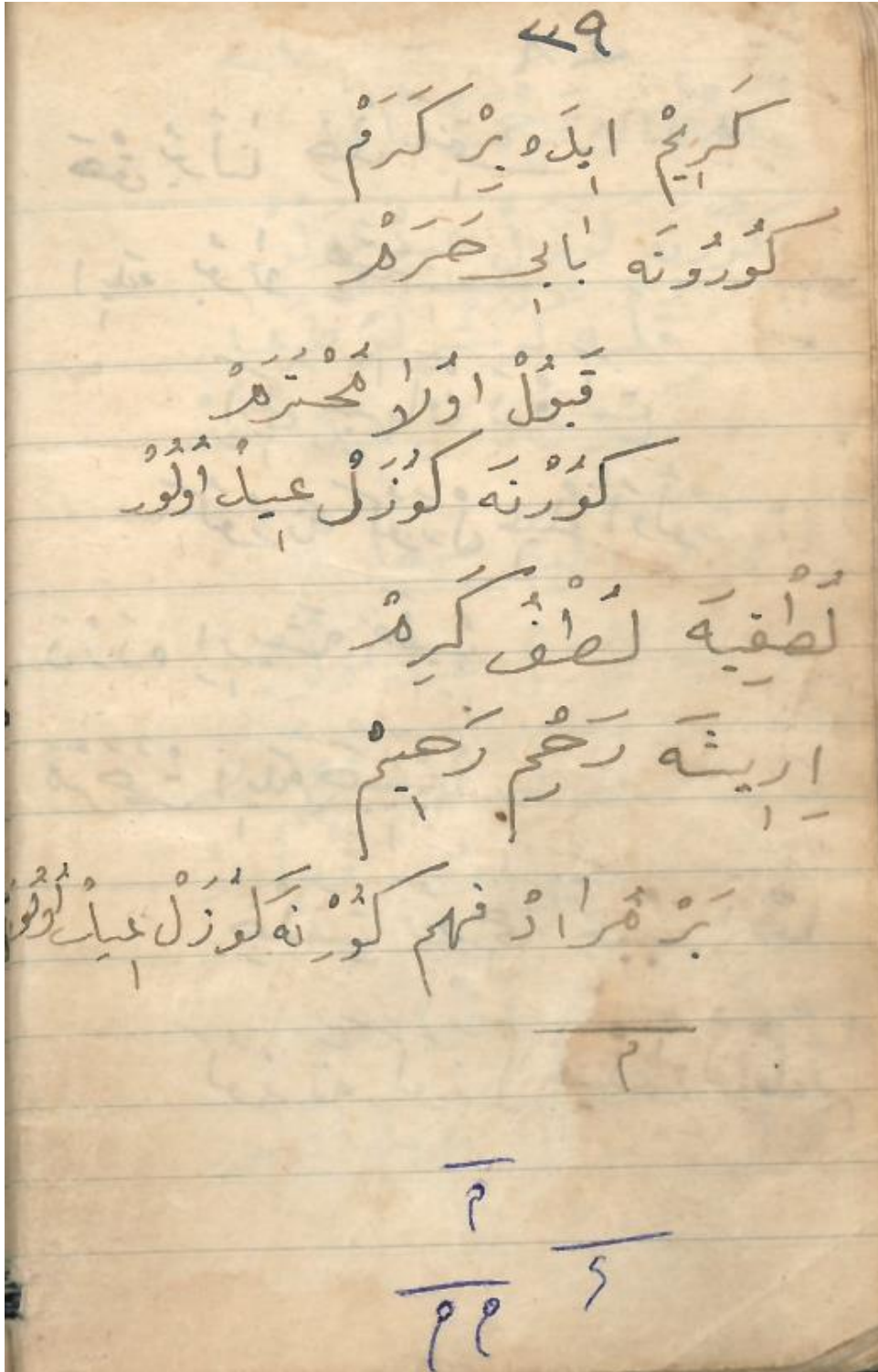
EK-10: 8. şiir [18b-19a]

هكمت - Hikmet - حکمت

HIKMET - AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ [JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]

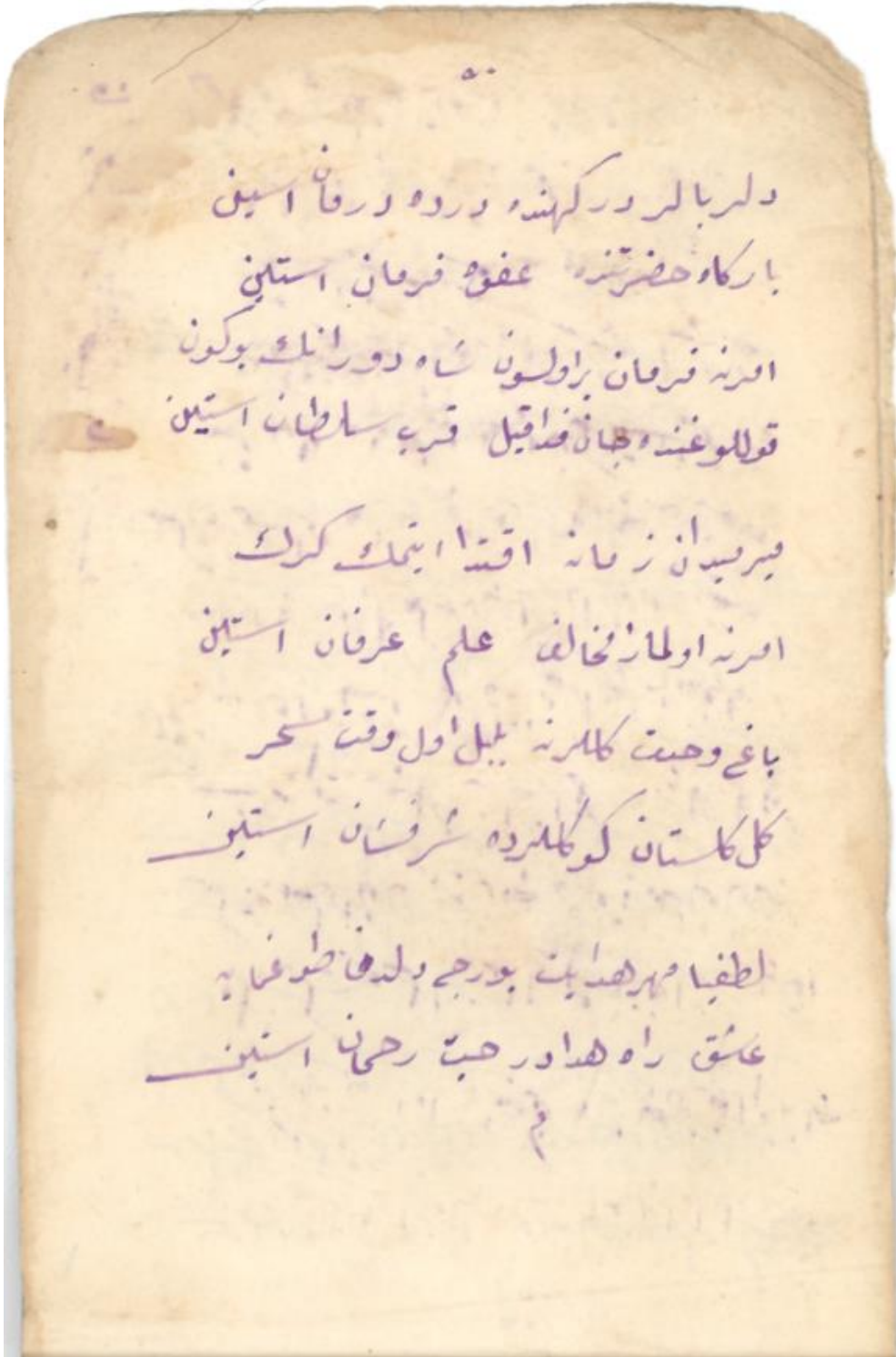
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

ISSN: 2458 - 8636

EK-11: 8. şiir [19b]

هـ - هـ هـ هـ - هـ هـ هـ هـ

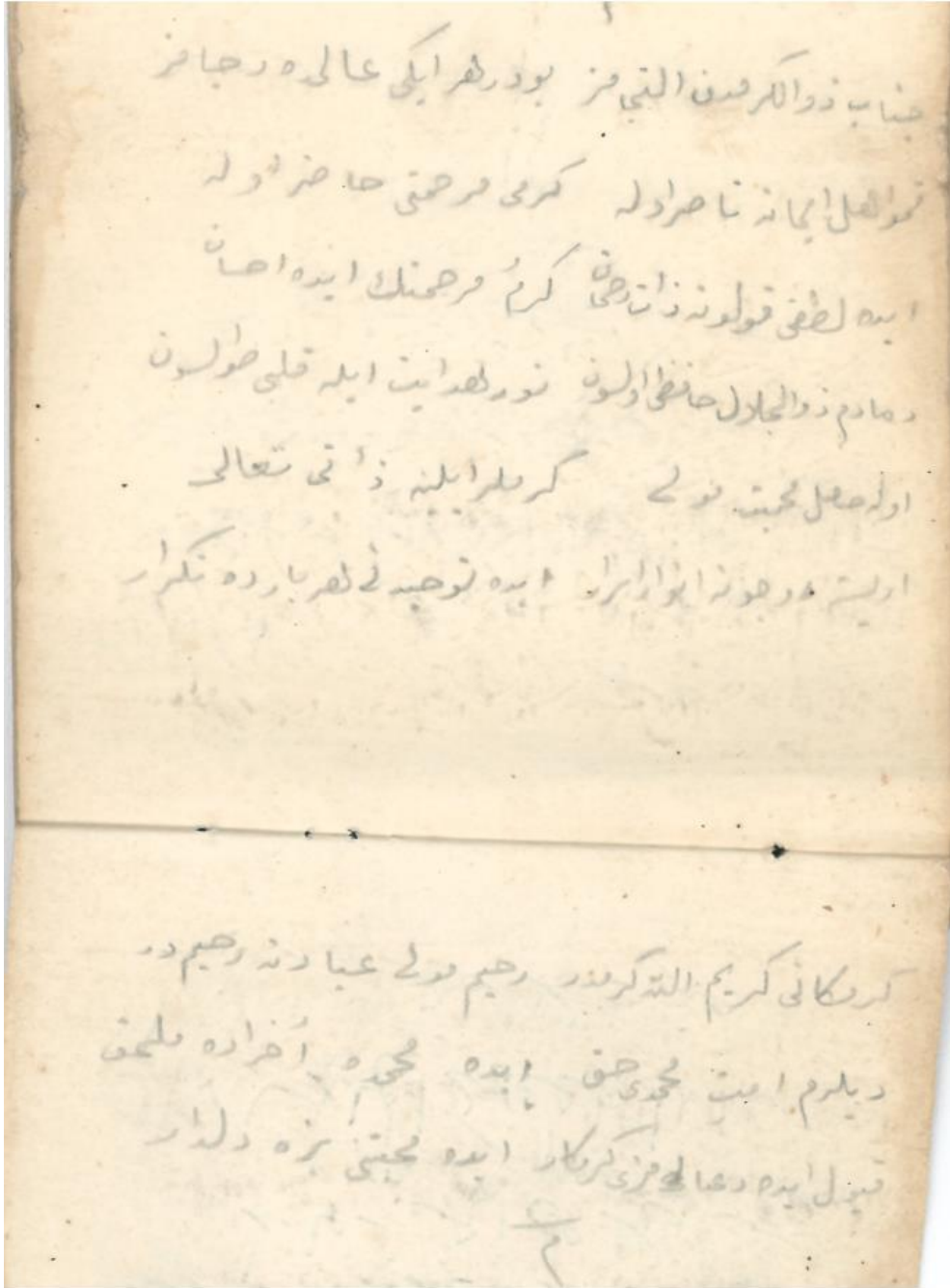

EK-12: 9. şiir [3b]

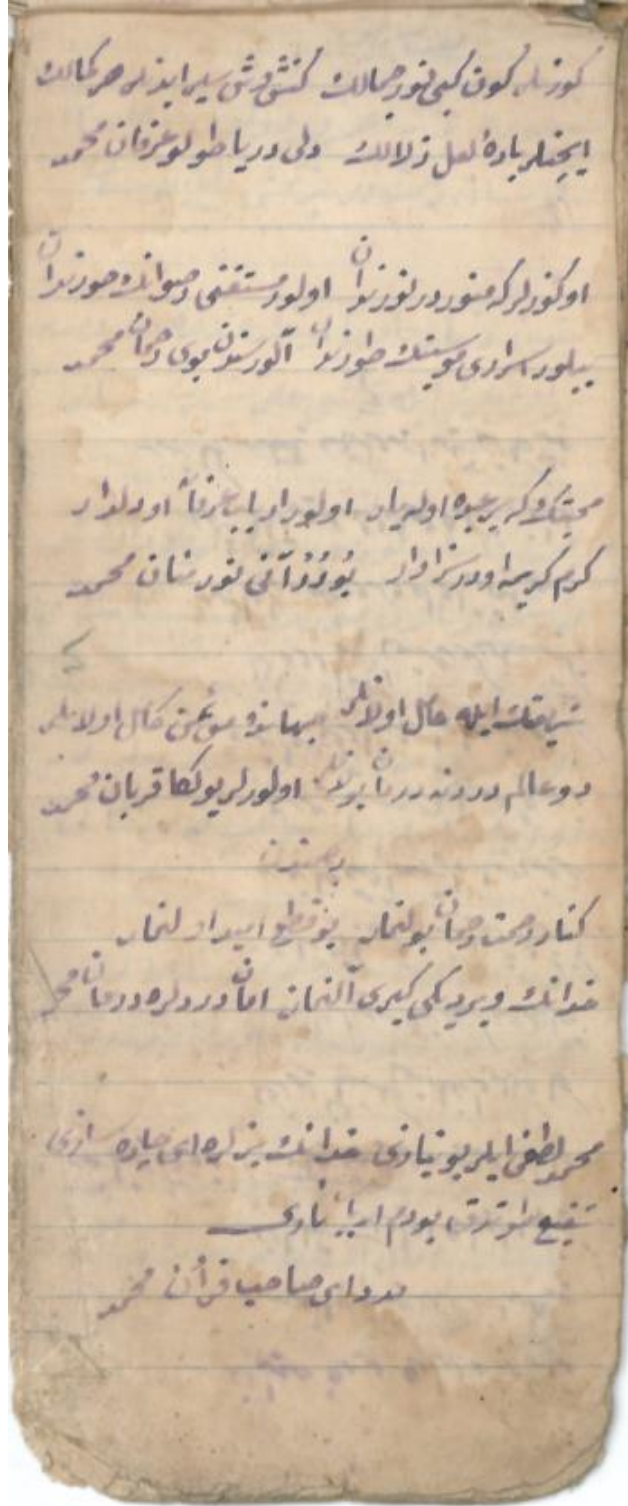
گناه رفتاری میزان کله در پایی حضرت سیدلا آور
 امت محمد سبزه اوله عیب کیریا اشته یروز
 اهل ایمان در محشر اولزه هر کسی رفتاری سیر بولنزه
 حضور مولا بی مؤمن طنه امتک سفید با شین طور
 کنور یا کار اولون محمد هر کسی دین کیره دار الانام
 رفت علق اولسی اهل حق هر سفید کیری امتک تور در
 آنا یا دورتی بر اتمار ناره حضرت ایبره صفار کباره
 دوشاه هر محشر آه هزاره مؤمن ک مولا قیرنی کور
 ناره یا قافاز اهل حق نیاره بولشد نور رحمانی
 محمد در هر چند حکما حضرت محمد امتی یروز
 دلره وار جان لطفی انوار توحید
 عنایت انور در هر انصاف

بو سوره هر تی ز تحقیق ایله
 هدایت با حنی پکنه اورور
 م

EK-13: 10. şiir [16a / 16b-2]

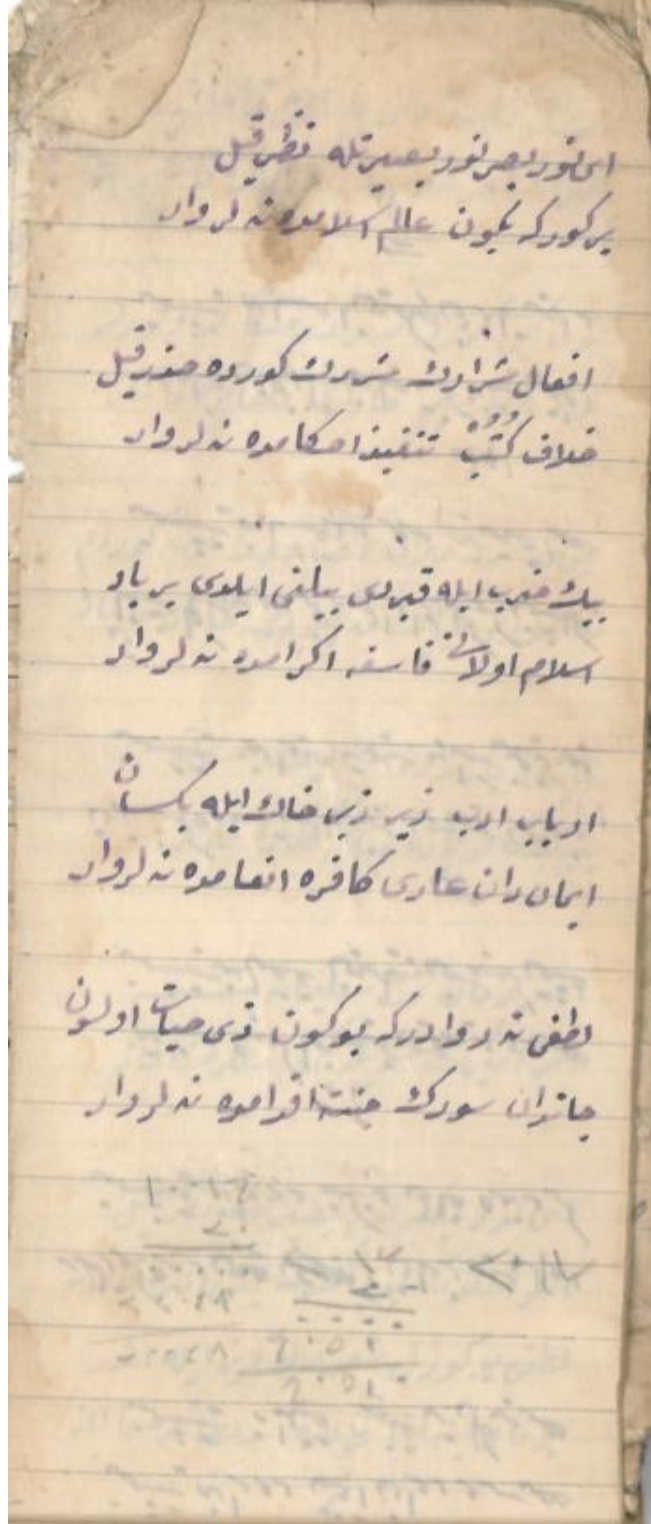

EK-14: 11. şiir [21b-8 / 22a]

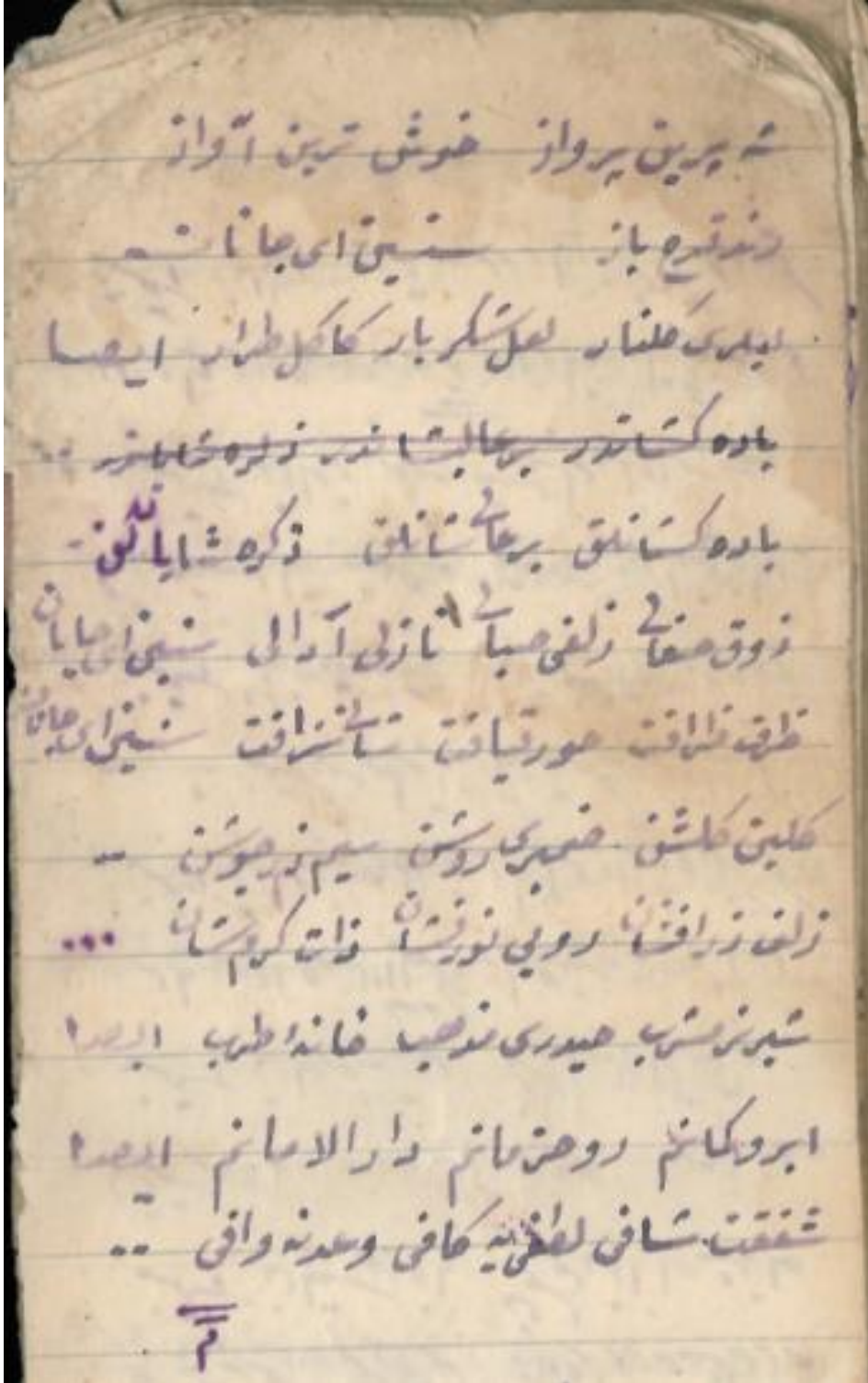
EK-15: 12. şiir [2a]

هكمت - Hikmet - حکمت

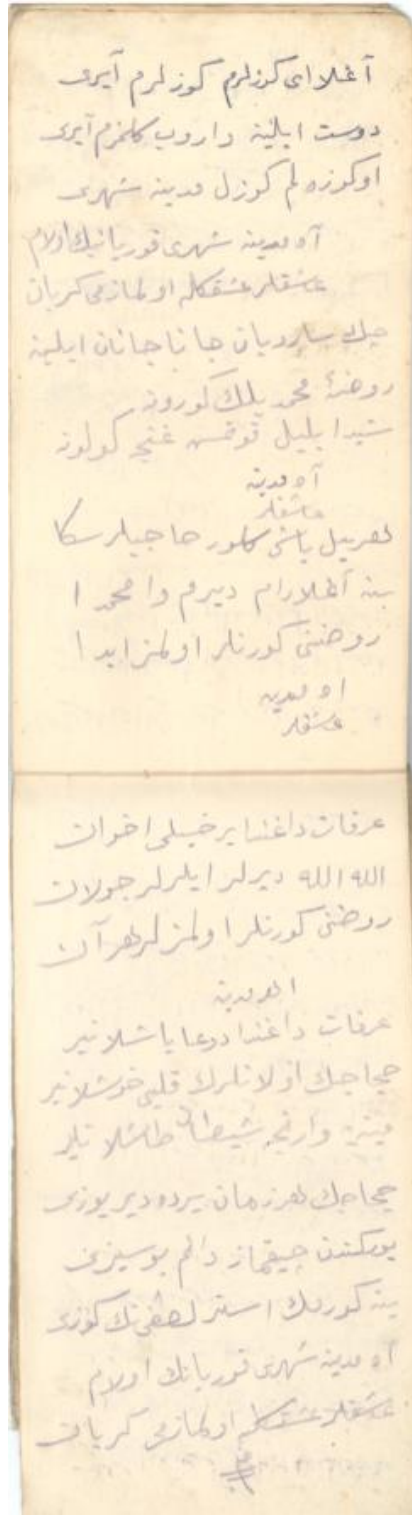

EK-16: 13. şiir [6b]

هكمت - Hikmet - حکمت

EK-17: 14. şiir [13b-1/12]

EK-18: 15. şiir [27b-28a]

Dr. Öğr. Üyesi Halil BATUR

Batman Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Batman/TÜRKİYE
halilbatur@gmail.com
ORCID

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN SON
TEMSİLCİLERİNDEN CEVAT
DURCEYLAN VE TÜRKÇE
ŞİİRLERİ**

ONE OF THE LAST
REPRESENTATIVES OF CLASSICAL
TURKISH LITERATURE: CEVAT
DURCEYLAN AND HIS TURKISH
POEMS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 29.01.2022	Received Date: 29.01.2022
Kabul Tarihi: 05.03.2022	Accepted Date: 05.03.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Batur, Halil, "Klasik Türk Şiirinin Son Temsilcilerinden Cevat Durceylan ve Türkçe Şiirleri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 108-137.

Batur, Halil, "One of the Last Representatives of Classical Turkish Literature: Cevat Durceylan and His Turkish Poems", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 108-137.

10.28981/hikmet.1065054

Dr. Öğr. Üyesi Halil BATUR

**KLASİK TÜRK ŞİİRİNİN SON TEMSİLCİLERİNDEN CEVAT DURCEYLAN VE
TÜRKÇE ŞİİRLERİ**

ONE OF THE LAST REPRESENTATIVES CLASSICAL TURKISH LITERATURE: CEVAT
DURCEYLAN AND HIS TURKISH POEMS

ÖZ

Edebiyat tarihi kaynaklarında hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan Cevat Durceylan, Türk edebiyatının yenileşme döneminde klasik edebiyat geleneğini devam ettiren şairlerdendir. Cevat Durceylan, mutasavvıf ve âlim kimliğinin yanı sıra divan edebiyatı geleneğinin esaslarına vâkıf bir şairdir. 1902'de Siirt'te doğan şair, Kocaeli müftülüğü yaparken 1967 yılında vefat etmiştir. Şair, Siirt'in köklü ve âlim bir ailesine mensup olup geleneksel medrese eğitimi almıştır. Şairin bir Dîvânçe'si vardır. Daha çok Arapça şiirlerden oluşan eserde çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış 8 Türkçe şiir de bulunmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Cevat Durceylan'ın hayatı ile ilgili bilgi verilecek, şairin Dîvânçe'si tanıtılmıştır. Daha sonra söz konusu eserinde yer alan Türkçe şiirler; divan edebiyatı şiir geleneği çerçevesinde şekil ve muhteva açısından incelenecek, çalışmanın sonunda bu şiirlerin transkripsiyonlu metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cevat Durceylan, Klasik Türk Şiiri, Türkçe Şiirler.

ABSTRACT

While Cevat Durceylan helped to sustain Turkish classical literature throughout its revival phase, little is known about his personal life. This poet is well-versed in the concepts of the divan literature tradition, in addition to his Sufi and scholar identities. Born in Siirt in 1902, he died in 1967 while serving as the mufti of Kocaeli. He was the son of a well-established and educated family who encouraged him to pursue conventional madrasah education. In his collection of short poems (Dîvânçe), most of which were written in Arabic and in diverse verse forms, he also wrote 8 Turkish poems. To begin with, information on Cevat Durceylan's life will be provided, followed by an introduction to his Dîvânçe. Afterward, the Turkish poems in his work will be evaluated in terms of form and content within the context of the divan poetry tradition. At the completion of the study, the transcribed text of these poems will be provided.

Keywords: Cevat Durceylan, Classical Turkish Poetry, Turkish Poems.

Giriş

Edebiyat tarihi boyunca çok sayıda edebî eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerin çoğu çeşitli kütüphanelerde kendilerini keşfedecek araştırmacıları beklemektedir. Son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalar eskisine nazaran artmışsa da hâlen okunmamış, tanıtılmamış ve kütüphanelerde araştırmacıları bekleyen çok sayıda el yazması eserin olduğu bilinmektedir.

Birer kültür ve sanat hazinesi olan bu eserlerin okunması ve gün yüzüne çıkarılması, incelenerek ilgililerine ve ilim dünyasına tanıtılması oldukça önem arz etmektedir. Zira bu eserlerin metinlerinin tespit edilerek ilim dünyasına tanıtılması sayesinde edebiyat tarihimize yeni sanat eserleri kazandırılacaktır. Bu çalışmada öncelikle XX. yüzyılda yaşamış olup tespit ettiğimiz Türkçe şiirleri ile klasik Türk edebiyatının son temsilcilerinden sıfatıyla anılması gereken Siirtli âlim ve mutasavvıf bir şair olan Cevat Durceylan'ın hayatı hakkında bilgi verilecek, daha sonra ona ait tespit edilen Türkçe şiirler, divan edebiyatının sanat anlayışı çerçevesinde şekil ve muhteva açısından incelenecektir. Çalışmanın sonunda bu şiirlerin transkripsiyonlu metni araştırmacıların istifadesine sunulacaktır.

1. Cevat Durceylan'ın Hayatı ve Eserleri

Siirt'in meşhur âlim ve şairlerinden Müderris Molla Hamid Efendi'nin (1859-1932) oğlu olan Cevat Durceylan, 1320 (1902-1903) yılında Siirt'te doğmuştur. Dedesi şarkın ileri gelen âlimlerinden Molla Halil-i Siirdî'dir.¹ Durceylan, küçük yaşlardan itibaren ailesinin yanında klasik medrese tahsiline başlamıştır. Arapça ve dinî ilimlerde büyük bir başarı göstererek genç yaşta icazetname almıştır. Pervari, Cide ve Manyas ilçelerinde müftülük, Siirt'te de gezici bölge vazifesi yapmıştır. 1954-1963 yılları arasında Siirt İl Müftülüğü, 1963-

¹ Molla Halil Siirdî; Molla Halil b. Molla Huseyn b. Molla Halid el-Hizam es-Siirdî, 1164/1750-51 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Gulpik (Sütaşı) köyünde dünyaya gelmiştir. Çok küçük yaşlarda başladığı ilim tahsilini Hizan bölgesinin çeşitli medreselerinde sürdürdükten sonra ilmi icazetini, günümüzde Duhok'a bağlı İmadiye'de bulunan Kubbehân Medresesi'nde, oranın müderrisi ve aynı zamanda İmadiye Müftüsü Molla Mahmud Behcîni'den almıştır. Molla Halil, muhtemelen tahsilini bitirir bitirmez İmadiye'deki Kubbehân Medresesi'nde müderrisliğe başlamıştır. Akabinde memleketi Hizan'da bulunan Meydan Medresesi'nde beş yıl ders vermiştir. Oradan da Siirt'e geçip yaklaşık otuz yıl boyunca "el-Fahriyye" medresesinde tedarikle meşgul olmuştur. Molla Halil, tedrisle meşgul olmanın yanı sıra yoğun bir şekilde telif faaliyetlerinde de bulunmuştur. Molla Halil, sadece bir ya da birkaç alanda değil, temel İslam bilimleri kapsamında mütalaa edilen tefsir, kelim, fıkıh, hadis, tasavvuf ve Arap dili ve belagati disiplinlerinin tümünde eser vermiştir. Günümüz ilahiyat fakültelerinin müfredatı çerçevesinde söz konusu bölüme alınmasa da kadim medrese geleneğinde eğitimi verilen siyer-şemail, vad', mantık gibi alanlarda da eser telif etmiştir. Molla Halil, tahsil, tedris ve telifle geçen verimli bir hayattan sonra Siirt'te 1259/1843 yılında, 96 yaşında vefat etmiştir. Siirt'te, Ulus Mahallesi'nde bulunan Şeyh Süleyman Mezarlığı'nda mefundur. Allâme Molla Halil, İslâmî ilimlerin hemen hemen hepsinde, irili-ufaklı kırkı aşkın eser telif eden, çok yönlü, velut bir müelliftir. O, eserlerinin bir kısmını entelektüel çevrelere; bir kısmını da halka yönelik olarak yazmıştır. Bilhassa medreseye yeni başlayan talebeler için yazdığı ehlişünnet inancının özü niteliğindeki Nehcu'l-Enâm, ilim taliplerinin küçük yaştan itibaren ezberledikleri müstesna bir eserdir. Söz konusu eser, akaid konularının ele alındığı Kürtçe yazılmış manzum bir eserdir. Mesnevi şeklinde, aruz vezniyle "fe'ûlun fe'ûlun fe'ûlun fe'ûl" kalıbında yazılan eser, 22 bölümden ve 271 beyitten meydana gelmektedir. Molla Halil'in eserlerinden Nehcu'l-Enâm, Habîyye, İsağocî, Tecvîd, Kâfiye ve Kâmûs, medreselerde okutulan ve çoğu da ezberlenen demirbaş kitaplar hâline gelmiş ve Şark medrese geleneğinde okutulan sıra kitapları arasına girmeyi başarmıştır (Sevgili vd. 2019: 4-7).

1967 yılları arasında da Eskişehir İl Müftülüğü görevlerini yerine getirmiştir. 27 Ocak 1967 tarihinde Kocaeli İl Müftülüğüne atandıktan bir süre sonra, 20 Nisan 1967 tarihinde vefat etmiştir (Akay, 2020: 171).

Molla Cevat, İslamî ilimler hususunda da oldukça yetkin bir zat olarak bilinirdi. Bir gün halktan biri, bölgede büyük bir âlim olarak bilinen babası Molla Hamit Efendi'den bir fetva alıp yanından çıktığı sırada, Molla Cevat adamın elindeki kâğıdı görüp bunun ne olduğunu sorar. Adam bir iş için hocadan fetva aldığını söyler. Molla Cevat kâğıdı okur ve cevabın yanlış olduğunu söyler ve kendi cevabını da kâğıdın üzerine yazar. Adam itiraz edince: “Sen bunu babama götür ve benim yazdığımı söyle.” der. Adam Molla Hamit Efendi'nin yanına gidince kâğıdı dikkatle okur ve: “Oğlumun cevabı doğrudur.” diye tasdik eder ve böyle bir oğlu olduğu için Allah'a şükreder. Cevat Durceylan, dinî ilimlerin yanı sıra Arapça ve Farsçayı da mükemmel derecede bilir, son derece şık giyinir, vakur, disiplinli ve kimseye iltimas geçmeyen bir zat olarak tanınırdı. Sesi çirkin olan kimselere asla müezzinlik yaptırmazdı. Bu yüzden sık sık şikâyete uğrasa da bu âdetinden asla vazgeçmezdi (Akay, 2020: 172).

Cevat Durceylan'ın bilinen tek eseri olan *Dîvânçe*, mürettep bir dîvân özelliği göstermemektedir. Eser, iki ayrı defterin alelade bir surette birbirine iliştilmesi ile bir araya getirilen bir not defteri görünümündedir. Eserin herhangi bir yerinde eser için özel bir isimlendirmeye rastlanmamakla beraber eserin muhteviyat ve özelliklerine istinaden bir *Dîvânçe* olduğu söylenebilir. Orijinal nüshası, torunlarından Hasip Durceylan'ın şahsî kitaplığında bulunmaktadır. Müellifin kendi el yazısı olan *Dîvânçe*, adi kâğıtlı bir deftere, ince uçlu kalemle ve rik'a hattıyla yazılmış olup 64 sayfadan oluşmaktadır. Aradan geçen uzun zamanın ve saklama şartlarının etkisiyle hem kâğıtta hem de yazılarda bozulmalar meydana gelmekle beraber yazılar okunacak durumdadır. Söz konusu *Dîvânçe*'de bazı meşhur şahsiyetlerin vefatına ve bazı binaların inşasına dair düşürülmüş tarihler, mersiyeler, muamma ve iki adet müşeccer tarzında yazılmış şiir de yer almaktadır.

Dîvânçe'de bulunan şiirlerin çoğu Arapçadır. Ancak şair, Arapça kaleme aldığı bu şiirlerin çoğu için Türkçe başlıklar kullanmayı tercih etmiştir. Müellif, bu başlıkları kırmızı renkli bir parantez içerisine alarak belirtmiş olup çoğu şiirin yazıldığı tarihi de şiirin hemen başlığının yanına kaydetmiştir. Bu tarihler kimi zaman miladi kimi zaman da hicri tarih olabilmektedir. Tarihi yazılan şiirlerin en eskisi 1921, en yeni tarihli ise 1939 tarihlerinde yazılmıştır.

Dîvânçe'de toplamda 35 şiir bulunmakta olup bunların 8'i Türkçe, geri kalanlar ise Arapçadır. Çeşitli klasik nazım şekilleri ile kaleme alınan bu şiirlerin başlıkları ve yazılış tarihleri, aşağıda sırasıyla verilmiştir:

1. Tanımadığım Bir Zata Ait İki Beytin Tahmisidir
2. Uykuda İken Rüya Âleminde Söylediğim İki Beyit (Peygamber Efendimizin Hakkındadır)
3. Seyyid Ahmed Rûfâî'nin Buyurduğu İki Beytin Tahmisidir (06. 05. 1929)

4. Ebu'l-Âsım El-Mâlikî'nin Münâcâtının Tahmisi (11. 11. 1341)²
5. Zeyne'l-'Abidîn Radiya'llahu 'Anhünün Münâcâtının Tahmisi (02. 06. 1341)³
6. Ulu Tanrı'ya Niyazlarım
7. Peygamber Efendimizden İstigâselerim
8. Peygamber Efendimizden Diğer Bir İstigâsem
9. Ulu Tanrı'ya Sığınmak
10. Zeynebiye Adıyla Maruf Kasidenin Taştiri⁴ (05.05.1936)
11. Nazm-ı Esmâ'ullâhü'l-Hüsnâ
12. Ve mimmâ kultuhu fi'l-hevâ ve'l-muhabbeti (21.08.1341)
13. Ve mimmâ kultuhu Mutevellihen
14. Garâmiyât⁵
15. Garâmiyât
16. Garâmiyât
17. Luğaz fi'l-kamer
18. Ömer İsminde Bir Arkadaşa Nasihat (19.16.1939)
19. Mevhum Leyla'ya Hitab (06.02.1939)
20. Fakirliğe Hitab (05.01.1921)
21. Uyan Ey Âdemoğlu (01.11.1922)
22. Bir Öğüt (05.11.1922)
23. İki Beytin Tahmisi (12.11.1922)
24. Fakirlikten Şikâyet
25. Hüsnü İsminde Bir Arkadaşıma Mektub
26. İbn Fârîd'ın Ye'siyyesine Bir Nazire
27. Siirtli Hafız İbrahim'in Teklif ve Talebi Üzerine Kaili Meçhul (Leyse lima bâkî min umruke semen) Mısra'ına Ekleme

² Şair bu şiirin sonunda dipnot şeklinde şu notu ilave etmiştir: “Bu son beş mısra tahmis olmayıp beşi de tarafımdan ilave edilmiştir. (Cevad)”

³ Bu şiirin de sonunda dipnot şeklinde şu not ilave edilmiştir: “Bu son beş mısra tahmis olmayıp beşi de tarafımdan ilave edilmiştir.”

⁴ Şair bu şiirin sonunda da dipnot şeklinde kendisine ait olan mısraları belirtmek adına şu notu ilave etmiştir: “Üzerine kırmızı kalemle çizgi çizilen mısralar manzumenin aslıdır. Mavi çizgili mısralar benim ilavelerimdir.”

⁵ Bu şiir görsel şiir tarzında yazılmış olup şekil itibarıyla bir ağaca benzediği için aynı zamanda “müşeccer şiir” örneği olarak kabul edilebilir. Eserde bu şiir dışında iki tane daha Arapça müşeccer şiir yer almaktadır.

28. Suali mina'llah Celle celalühü
29. Ve hâzihi Şecere li'l-İstiğase
30. Şecere li'l-İstiğase
31. İstiğasati bi-seyyidi's-sâdât
32. Etevvessel bi'llahi ila'llahi ve etevcühü ileyhi bi-resulullahi
33. Tevessül
34. Ve minhu es'elu Sübhanehu ve Taala
35. İ'tiraf ve İbtihal ve Teferrî ile'l-Kerimi Zü'l-celâl

2. Cevat Durceylan'ın Türkçe Şiirleri

Cevat Durceylan'ın *Dîvânçe*'sinde Arapça şiirlerin yanı sıra Türkçe şiirler de yer almaktadır. XX. asrın başında doğan şairin, merkezden uzak, taşrada doğup yetiştiği hâlde yazdığı manzum eserlerden hareketle gerek Arap edebiyatına gerekse klasik Türk edebiyatı geleneklerine vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. Hem yetiştiği coğrafyada aldığı eğitim hem de şahsî gayret ve çalışmaları sayesinde Cevat Durceylan'ın her iki dilin edebî gelenek ve inceliklerine hâkim olduğu ve özellikle aruz vezni başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Cevat Durceylan'ın Türkçe şiirleri, sayı itibarıyla Arapça şiirlerinden azdır. Şiirlerinde Türkçeyi şiir dili olarak başarıyla kullanabildiğini göstermiş olan şairin Türkçe şiirleri, toplamda 158 mısradan ibarettir. Mürettep bir dîvân özelliği göstermeyen *Dîvânçe*'de yer alan 8 Türkçe manzume makalemizde, nazım şekilleri ve yazıldıkları dil itibarıyla bir sınıflandırmaya tâbi tutulacak; beyit sayısı, aruz kalıbı, şekli, türü ve muhtevası itibarıyla ele alınacaktır.

2.1. Şekil Özellikleri

Cevat Durceylan'ın *Dîvânçe*'sinde çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış toplam 8 Türkçe manzume bulunmaktadır. Şair, tüm şiirler için başlık kullanmış olup bu başlıkların tamamı Türkçedir. Aşağıda şairin Türkçe şiirleri için tercih ettiği başlıklar verilmiştir.

Şair; tüm şiirlerini gazel, mesnevi, kıt'a-i kebire, tahmis, murabba, muhammes, müseddes gibi klasik Türk edebiyatının yaygın nazım şekilleri ile kaleme almıştır. Bunların içerisinde 3 manzume ile en çok gazel nazım şekli tercih edilmiştir.

Cevat Durceylan'ın şiirlerinde kullandığı nazım şekilleri ile beyit/bent sayıları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Türkçe Şiirlerin Nazım Şekilleri ve Beyit/Bent Sayıları

<i>Şiirin Adı</i>	<i>Nazım Şekli</i>	<i>Beyit/Bent Sayısı</i>
<i>Uyan Ey Âdemoğlu</i>	Gazel	9
<i>Fakirliğe Hitap</i>	Kıt'a-i Kebire	6
<i>Mevhum Leyla'ya Hitap</i>	Gazel	5
<i>Fakirlikten Şikâyet</i>	Müseddes	2
<i>Hüsnü İsmindeki Bir Arkadaşıma Mektup</i>	Mesnevi	23
<i>Ömer İsminde Bir Arkadaşa Nasihat</i>	Murabba	5
<i>Bir Öğüt</i>	Müseddes	5
<i>İki Beytin Tahmisi</i>	Tahmis	2

Şairin gazel nazım şekli ile kaleme aldığı şiirlerinde mahlas kullanmadığı gibi gazel dışındaki şiirinde de mahlas kullanmayı tercih etmediği görülmektedir. Şiirlerin ikisi gazel nazım şekli ile yazılmış olup bu gazellerin biri 9, biri de 5 beyitten oluşmaktadır.

Cevat Durceylan'ın Arapça yazdığı tahmisler dışında “*İki Beytin Tahmisi*” başlığı ile yazdığı Türkçe bir tahmisi de *Dîvânçe*'de yer almaktadır. Yazdığı bu manzumede tahmis edilen beyitler, mavi renkli kalemle belirtilerek vurgulanmıştır. Tahmis genellikle bir başka şairin şiiri üzerinde yapılmakla birlikte bir şair kendi şiirine de tahmis yapabilir (Saraç, 2001: 130). Şairin bu tahmisi Ömer Hayyam'a ait bir rubainin iki beyit hâlinde ayrı ayrı beş mısraya tamamlanması ile yazılmıştır. Klasik edebiyatta genellikle gazel ya da kasidelere tahmisler yazılırken Cevat Durceylan, Ömer Hayyam'a ait bir rubaiyi iki ayrı beyit olarak düşünüp her iki beyti beş mısraya tamamlayarak tahmisini yazmıştır.

“*Fakirlikten Şikâyet*” adlı şiir, bir müseddes örneği olup iki bentten ibarettir. Müseddes, altı mısralı bentlerden oluşan nazım biçiminin adıdır. Bentlerin sonundaki bir veya iki mısrası aynen tekrarlanıyorsa bu tarz müseddeslere, müseddes-i mütekerrir denir. Bu şiir, şair son mısrayı tekrar ettiği için müseddes-i mütekerrir tarzında yazılmıştır.

“*Fakirliğe Hitap*” adlı şiir kıt'a nazım şekli ile yazılmıştır. Beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alara kıt'a-i kebire denmekte olup bu tip şiirler, matla beyti olmayan bir gazel gibidir. Şair, altı beyitten oluşan bu şiirini kıt'a-i kebire tarzında yazmıştır.

Klasik Türk edebiyatı anlayışı çerçevesinde şiirlerini kaleme alan Cevat Durceylan, şiirlerinin tamamını aruz vezniyle yazmıştır. Çoğunlukla aruzun sık kullanılan kalıplarını kullanan şair; birçok divan şairi gibi yer yer med, imale ve zihaf gibi aruz tasarruflarında bulunmuş olmakla beraber genel olarak aruz veznini kullanmada başarılıdır. *Dîvânçe*'de beş ayrı aruz kalıbı tercih edilmiştir. Şairin şiirlerinde kullandığı aruz kalıpları aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

Tablo 2: Türkçe şiirlerde kullanılan aruz kalıpları

<i>Şiirin Adı</i>	<i>Şiirde Kullanılan Aruz Kalıbı</i>
<i>Ömer İsminde Bir Arkadaşa Nasihat</i>	<i>fâ' i lâ tün / fâ' i lâ tün / fâ' i lâ tün / fâ' i lün</i>
<i>İki Beytin Tahmisi</i>	<i>fe' i lâ tün / fe' i lâ tün / fe' i lâ tün / fe' i lün</i>
<i>Uyan Ey Âdemoğlu</i>	<i>me fâ' i lün / me fâ' i lün / me fâ' i lün / me fâ' i lün</i>
<i>Fakirlikten Şikâyet</i>	<i>mef' u lü / me fâ' i lü / me fâ' i lü / fe' u lün</i>
<i>Fakirliğe Hitap</i>	<i>mef' u lü / me fâ' i lü / me fâ' i lü / fe' u lün</i>
<i>Mevhum Leyla'ya Hitap</i>	<i>mef' u lü / me fâ' i lü / me fâ' i lü / fe' u lün</i>
<i>Hüsnü İsmindeki Bir Arkadaşıma Mektup</i>	<i>mef' u lü / me fâ' i lün / fe' u lün</i>
<i>Bir Öğüt</i>	<i>mef' u lü / me fâ' i lün / fe' u lün</i>

Divan şairlerinin şiirlerinde ahengi sağlayan önemli bir unsur olarak başvurduğu redif ve kafiyeyi Cevat Durceylan'ın da şiirlerinde başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Şair şiirlerinde muhtelif kafiye çeşitleri kullanmıştır. Kafiye-i mücerred yalnızca revî harfiyle yapılan kafiye denir (Saraç, 2019: 267). Aşağıdaki beyitlerde bu kafiye türü kullanılmıştır:

“Bir gün gelecek hesap ü mahşer

Çok pāk tatalım kitāb ü defter

Fırsat bilelim de biz bu günler

Çok çalışalım o gün için hezr

Revî harfinin dışında, ondan önceki harflerin de tekrar ettiği kafiye kafiye-i mürekkebe denir (Saraç, 2019: 267). Aşağıdaki beyitlerde şair bu kafiye çeşidini kullanmıştır:

“Manyas’ı unut olursa cen^{net}

Her kûşesi doludur dū miḥnet'

“Dāvūd gibi Rabbiña şūkret

Ettikçe du'ā beni de zikr et”

Kâfiye-i mürdefe revî harfinden önce uzun ünlülerden (elif, vav ve ye) birinin bulunduğu kafiye türüdür (Saraç, 2019: 270). Aşağıdaki beyitte bu türden bir kafiye tercih edilmiştir:

“Bu yer baña oldu habs ü zindān

Hiçdir buña karşı cübb-i Ken' ān'

Şair, manzumelerinde redife de çokça yer vermiş olup hem ek hem de kelime hâlinde redifler görülmektedir. Aşağıda şairin kullandığı bazı redifler verilmiştir:

“Kul her ne kadar melāl i vardır

Allah da büyük nevāl i vardır'

“Ye's etmeyelim de rahmet inden

Hep isteyelim de ni' met inden'

“Hem ḥavf ü ve hem recāmız ol sun

Defterlerimiz bu yolda dol sun'

2.2. Muhteva, Dil ve Üslup Özellikleri

Cevat Durceylan'ın şiirleri genel olarak didaktik niteliktedir. Bununla birlikte hayat şartlarının ağırlığı, fakirlik, felekten şikâyet, aşk gibi konularda yazdığı şiirler de mevcuttur. Bu bölümde şairin manzumeleri divan edebiyatı geleneği çerçevesinde muhteva açısından değerlendirilecektir.

Klasik edebiyatta aşk, ayrılık, özlem gibi lirik konuların yanı sıra herhangi bir konuda bilgi vererek okuyucuyu eğitmek, ona nasihatte bulunmak için kaleme alınan eserler de geniş yer tutmaktadır. Genellikle hikemî tarz şiir olarak da sınıflandırılan bu didaktik eserler; dinî, ahlakî, tasavvufî veya sosyal konularda bilgi ve nasihat vermek maksadıyla yazılmışlardır. Bu eserler, zaman içerisinde konuları itibariyle sınıflandırılarak “nasihatname/pendname” türünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pendnameler çeşitli konulara dair bilgi ve tecrübeleri okuyuculara nasihat yoluyla aktaran eserlerdir. Türk edebiyatında bu tür eserlerin sayısı oldukça fazla olup pendname yazmanın bir gelenek hâline geldiği söylenebilir. Nitekim İslamî Türk edebiyatında başlangıcından XVIII. yüzyıla kadar bu türden manzum olarak 44 eser kaleme alınmıştır (Kaplan, 1992: 23).

Daha çok eğitime, düşündürme, yönlendirme ve yol gösterme maksadıyla yazılan didaktik eserlerde işlenen konular ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle de desteklenerek anlatılanların daha etkili ve ikna edici olmasına çalışılır. Toplumun ekseriyetine, bilhassa gençlere ve çocuklara hitap eden bu eserlerde asıl amaç, ahlakî ve dinî açıdan insanların eğitime katkıda bulunarak onları geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda gerek telif gerekse tercüme yoluyla didaktik nitelikli birçok eser kaleme alınarak asırlar boyunca okunmuştur. Genellikle bu tarz şiirler için mesnevi nazım şekli tercih edilmiştir. Didaktik mesnevilerde şairler dinî, tasavvufî, ahlakî ve ilmî konulardaki bilgi ve tecrübelerini doğrudan doğruya okuyucuya aktarırlar. Klasik edebiyatta bu tarzdaki eserler için verilebilecek en meşhur örnek Nâbî'nin Hayriyye'sidir (Yıldız, 2019: 30).

Cevat Durceylan'ın *Dîvânçe*'sinde bulunan Türkçe şiirlerin bir kısmı didaktik niteliklidir. Şair ya arkadaşlarına ya da genel anlamda okuyucuya ders vermek, dünyanın geçici olduğunu vurgulamak, kâmil bir insan olmanın yolunu ve önemini ortaya koymak amacıyla şiirlerini yazmıştır.

Dîvânçe'de yer alan ilk Türkçe şiiri "*Hüsnü İsmindeki Bir Arkadaşıma Mektup*" başlığını taşımaktadır. Bizce kim olduğu meçhul olan "Hüsnü" adındaki arkadaşına yazdığı bu şiirinde şair, genel olarak didaktik bir tarzı tercih etmiştir. 23 beyitlik bir mesnevi olan bu şiirinde şairin arkadaşına çeşitli konularda nasihatlerde bulunduğu görülür:

"Ey Hüsnü beni güzelce dinle

Şu cümleleri güzelce belle"

İlk beyitten başlayarak arkadaşını kendisini dinlemeye davet eden şair, söyleyeceği cümleleri güzelce dinleyip nasihatlerini tutmasını arkadaşından istemektedir. Arkadaşını çok sevdiğini ifade eden şair; sözünde hiçbir hilaf, yanlış olmadığını söyler. Balıkesir'in bir ilçesi olan Manyas'ı velev ki cennet olsa da unutmamasını tavsiye eder. Zira her köşesi mihnet doludur.

"Bu yer baña oldu habs ü zindân

Hîçdir buña karşı cübb-i Ken'ân"

Şair "bu yer" dediği mekânın kendisi için bir zindana dönüştüğünü, Hazreti Yusuf'un atıldığı kuyudan beter bir hâle geldiğini söyleyerek Hüsnü'ye Bolu'nun iyi bir yer olduğunu ifade ederek onu teselli eder. Öyle görünüyor ki şairin söz konusu arkadaşı istemeyerek bir görev ve yer değişikliğine uğramıştır. Şair, onu yeni yerine alışması hususunda teselli edip bu konuda ona tavsiyelerde bulunmaktadır. Devamında arkadaşından dua isteyen şair, tıpkı Hazreti Davut gibi Rabb'ine şükretmesini tavsiye ederek Sebe suresinin 13. ayetinden iktibasta bulunmuştur:

"Dâvüd gibi Rabbîña şükr et

Ettikçe du'â beni de zikr et"

Kulun ne kadar derdi varsa Allah'ın da o derecede büyük mükâfatları olacaktır. Allah'ın nimetlerinden hep istemeli ve yeise düşülmemelidir. Allah,

kitabında dua edin dediği için hep dua etmek, kadere razı olmak, dünya malına göz dikmemek şayet bela veriyse buna sabretmek gerektiği öğütlenir. Bir gün hesap ve mahşer gününe erişeceğimiz için amel defterimizi pak tutmalıyız. Allah'ın verdiği sağlıklı günleri fırsat bilip mahşerdeki o zorlu muhasebe için bu günlerin değerlendirilmesi gerekir. Kulun havf ve reca ortasında, dengeli bir hâlde olması, güneşten kaçınıp Allah'a bel bağlaması gerekir.

“Olmaz bu cihân bizim için māl
Gerçek mi bu dünyā yoksa māşal”

Bu dünya kimseye yâr ve mal olmaz zira kararı olmadığından gerçek mi masal mı olduğu belli değildir.

“Taḳvā vü niyāz ü ḥüsn-i ṭā'at
Bunlar olacak bahā-yı cennet”

Dünya ve ahiret dengesini kurmakla birlikte kişi ahireti öncelendirir. Cennetin bedeli takva, dua ve Allah'a itaat etmektir. Kişi dünyada da rahat etmek isterse geçimli biri olmalı, ahlakına çok dikkat etmeli, yufka yürekli ve rikkat sahibi, merhamet ve şefkat dolu olmalıdır.

“*Ömer İsminde Bir Arkadaşa Nasihat*” adlı şiir, başlığından da anlaşıldığı gibi öğüt verici mahiyette yazılan bir murabbadır. Murabba-i müzdevic tarzında kaleme alınan şiir beş bentten meydana gelmektedir. Yine bir nasihatname örneği olan bu şiirde şair, bu defa Ömer adlı arkadaşına türlü öğütler vermektedir:

“Gördüğün her şahşı mutlak dost şakin şanma Ömer
Çok tabaşbuş gösterenden eyle bilhâşşa hâzer
Herkesi ölç doğru bir miqyâsla şoñra numra ver
Herkesiñ ahlâkını söyler durur var bir eşer”

Şair, arkadaşına herkese mutlak anlamda güvenmemesi, özellikle dalkavuklukta bulunan insanlardan uzak durması gerektiğini öğütler. Kişi ön yargılı olmamalı, iyice ölçüp biçtikten sonra insanlara değer vermelidir. Zira kişinin ahlakını onun bir eseri, davranışı ele verir.

Şiirin devamında zamandan, dönemden şikâyet eden şair; her ne kadar yapmacıklı binbir hareketle güzel görünmek, halkı aldatmak amacıyla uslu görünmek isteyenler, aslında çok vicdansız bir karakterde iken çokça vicdan satanlar toplumunda varsa da kişi; irfanının, görgüsünün güç ve yardımıyla tüm bu bilmece gibi görünen durumları çözer ve anlayabilir.

Kişi, insanlarla ilgili kesin karar verip, kestirip atmamalı, her zaman bir açık kapı bırakmalı, sırrını da gizlemeyi bilmeli, söylenen her sözün doğru mu yalan mı olduğunu öğrenmelidir. Zira akıl, insana bunun için verilmiştir. İnsanlara hakareten kaçınmalı, hak ettiği kadar kıymet verilmelidir.

“*Bir Öğüt*” şiiri, adından da anlaşıldığı üzere didaktik nitelikli bir şiirdir. Bu şiir de bir müseddes örneğidir. Tekrarlanan herhangi bir mısrası olmadığı için

bu şiir, müseddes-i müzdevic türünden yazılmış olup tamamı beş bentten oluşmaktadır. Kendi gönlüne seslenen şair, insanların sadece görünüşüne ve tatlı sözüne aldanılmaması, kişinin vicdanının sesini dinlemesi gerektiğini ifade eder. Hain olan insanlar, tatlı dil döküp ciddi bir insanmış gibi davranır lakin aslında dalkavuk olup ukalalık yaparlar. İnsan; hak ve doğru olanı kabul etmeli, eğri ve yanlış olanı reddetmelidir. Her işinde akli rehber tutmak, kâinatı yaratan Yüce Allah’a iman etmek gerekir. Kişi; dürüstçe insanlığa hizmet etmeli, zarar görünce canını sıkmamalı, maddeten sıkıntıya düşerse de sabretmelidir.

Şairin gazel nazım şekli ile yazdığı “*Uyan Ey Âdemoğlu*” adlı şiiri de beş beyitten oluşan didaktik nitelikte bir şiirdir. Ancak şair bu şiirinde bir taraftan da devrini eleştirmektedir:

“Cihānda rağbeti gitdikçe artar sū-i istiēmāl

Denā’et dilde pek menfūr faḫat herkesde re’sü’l-māl”

Şaire göre bir “yüz” ile doğan insan, zamanla muhtelif yüzlere sahip olup bozular. Bin türlü yalan söylemekten çekinmeyen insanoğlu, eksiklik ve kusurlarını yalanlarla örtmeye çalışır. Mal elde etmek, en büyük şeref olarak görülür; büyüklük de sadece makamdan ibaret hâle gelmiştir. Eflatun kadar ilmi olan insana eğer malı mülkü olmazsa değer verilmez. Gerçek ile masalı karıştıran insan, âdeta insanlık mefhumunu unutmuştur. İnsan, mabudunu unuttuğu için ruhunu süsleyen her noktayı ihmal etmiştir. İnsanda vefa kalmadığı için verdiği sözleri de yerine getirmez olmuştur. Hak denince keskin kılıç akla gelmekte, kuvvetli olan zayıfın hakkını yemektedir.

“Uyan ey âdemoğlu rûḫça yüksel rûḫla insānsın

Çürür cismiñ faḫat rûḫuñ olur ātīde bir timsāl”

Son beyitte insanoğluna seslenen şair, insanın ancak ruhu ile insan olabileceği için ruhen yükselmeye çalışması gerektiğini vurgulamış, cismen çürüse de ruhen gelecekte bir timsal olacağını ifade etmiştir.

Şikâyet, “sızlanma, yakınma” anlamlarına gelmektedir. Divan edebiyatında şikâyet şiirleri ise şairlerin türlü konularda şikâyetlerini dile getirdikleri manzumelerdir. Şikâyet şiirleri müstakil olabildiği gibi başka türlerle birlikte bölüm olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Yıldız, 2019: 472).

Divan edebiyatında şikâyet, sırasıyla en çok aşağıdaki konularda yazılmıştır:

1. Felekten ve dünyadan şikâyet.
2. Zamandan ve zamandan şikâyet.
3. Sevgiliden şikâyet.
4. Zahitten şikâyet.
5. Makam ve mevkiden şikâyet.
6. Âlime değer verilmemesinden şikâyet.

7. Görevi kötüye kullanma ve rüşvetten şikâyet

Şikâyet konulu şiirlerde şairler, içinde buldukları ekonomik ve sosyal koşullar ya da yaşadıkları başka sorunlarla ilgili şikâyetlerini dile getirip yardım isterler (Batislam, 2009: 2-5). Şairler felekten, bedbahtlıktan, zaman ve dünyadan, insanların birbirinin hâlini anlamamasından, düşmanlardan, cahil, kıskanç, kanaatsiz, cimri ve zahire göre hükmeden insanlardan, hüner, irfan ve kemalatın kalmamasından şikâyet ederler. Zaman ve zamaneden, özellikle geçim endişesi ve sıkıntısından muzdarip olan Cevat Durceylan, “*Fakirlikten Şikâyet*” ve “*Fakirliğe Hitap*” adlı şiirleri ile yaşadığı yoksulluğu, teşhis ettiği fakirliğe seslenerek bu konuya dair düşüncelerini dile getirmiştir.

Şairin felekten şikâyetçi olduğu ve “*İki Beytin Tahmisi*” başlığını taşıyan şiiri, Ömer Hayyam’a atfedilen bir rubainin tahmisidir. Rubainin Ömer Hayyam’a ait olduğunu belirten meşhur Mesnevi şârihi Şefik Can, bu rubainin çevirisinin Hüseyin Rif’at’a ait olduğunu ifade eder (Can, 2001: 268). Söz konusu rubai şudur:

“Ey felek! Uymadı âmâlime asla dönüşün;
Beni azade yaşat kayda münasib değilim.
Nâ-ehillerle akılsızlara meylin var ise;
Ben de pek akıl ile ehliyete sahip değilim.”

Ömer Hayyam; rubaisinde feleğe seslenerek dönüşünün kendisine asla uymadığını, kendisini salıvermesini, herhangi bir kayda gelmediğini ifade ederek felekten şikâyet eder. Cevat Durceylan da aynı minvalde felekten şikâyetini sürdürür. Feleğin ellerine kayıt vurduğunu, aksi duruşunun kendisini oldukça ürküttüğünü ve feleğin kendisinin hâl hatırını sorması gerektiğini ifade eder.

Tahmisin ikinci bölümünde şair; feleğin cahil ve akılsızlara daha çok meylederek onlara daha cömert davrandığını ancak âlim için bütçesinin dar olduğunu, âlime âh u zâr, cahile zevk ü safa dağıttığını söyler.

“*Fakirlikten Şikâyet*” adlı şiirinde genel olarak hayattan ve geçim derdinden muzdarip olan şair, oldukça mübalağalı ifadelerle bu hâlini mısralara döker:

“Dağlar beni fakrın âteşi göz daği ağlar
Gözyaşlan çağlar beni ezmege mi dağlar
Âlâm ü te’essürle geçer gün ile yaşlar
Bahtım şu siyâh renkli olan saçıma beñzer
Lâkin şu benim saçımı hep kapladı aklar
Bahtım daği artık değişip olmalı esmer”

Şair, bahtını siyah renkli saçına benzetmiş ancak yavaş yavaş saçlarının ağardığını, bahtının da artık ona benzeyerek esmerleşmesi gerektiğini dilemektedir. Yüce Allah’a dua ederek kendisine hazinelerini açmasını, çokça ikram ve ihsanına

onu mazhar etmesini dileyen şair, Allah'tan yokluk ve fakirlikle kendisini sinamamasını niyaz eder.

Daha önce “*Fakirlikten Şikâyet*” adıyla bir şiir yazan şair, bu kez de “*Fakirliğe Hitap*” adıyla bir şiir daha yazarak teşhis ettiği fakirliğe bu kez seslenmektedir.

“Yılmam dedim amā beni yıldırđı faķirlik
Hürüm dedim amā beni ķul etti sefālet”

Şair, “Yılmam!” dediği hâlde fakirlikten yılmış, “Hürüm!” dediği hâlde sefalete esir düşmüştür. Fakirliğe ayrılmayı teklif etmiş ancak fakirlik onu çılgınca sevdiği için ondan ayrılmayı hıyanet olarak görüp terk etmemiştir. Epey zamandır fakirliğin altında ezilen şair, kendisine daha fazla yüklenmemesi için ona “Kahpe felek!” diye seslenmekte ve her türlü uğursuzluğu ondan bilmektedir.

“Vāzgeç daha gençken şu benim belimi bük-tüñ
Dünyāda iken gözüme cānlandı kıyāmet
Yıķdı o senin kirliliñ girdiği yurdu
Bayķuş eřisiñ var mı bu maħlukda kerāmet”

Şair henüz genç olduğunu, fakirliğin daha dünyada iken kendisine kıyametin sıkıntısını yaşatarak belini bük-tüğünü ifade ederek bu huyundan vazgeçmesini dilemektedir. Şair, fakirliği hiçbir kerameti olmayan bayķuşa benzeterek girdiği tüm diyarları yıktığını söylemektedir.

Şairin *Divānçe*'sinde yer alan Türkçe son şiiri “*Mevhum Leyla'ya Hitap*” başlığını taşımaktadır. Klasik edebiyatta aşkın ve sevgilinin sembolü olarak görülen “Leyla” hemen hemen bu edebiyatın tüm şairleri tarafından muhtelif bağlamlarda kullanılmıştır.

“Bıķtım baña nāz eyleme artık çekemem ben
Sevdāyı da Leylā'yı da artık anamam ben

Sevdā ile yandım beni řandıñsa yañıldıñ
Maħkūm-ı hevā hiç olamam er yaşarım ben”

Mevhum Leyla'nın nazından bıkan şair artık bu hayalî nazı çekemeyeceğini, Leyla'yı da sevdayı da artık anmayacağını ifade etmiştir. Mevhum Leyla'ya seslenerek sevda ile yanmadığını, heva ve hevesinin maħkūmu da olmayacağını dile getirmiştir. Gençlik ve güzellik, geçici ve günleri azdır. Sayılı gün için nefesine uyarak kendisini kirletmeyeceğini söyleyen şair, Leyla'ya seslenerek hiçbir şekilde kendisine kanmayacağını söylemektedir:

“Ey gül baña gülseñ de saña göñlümü vermem
Gülseñ de yaķarsañ da yine aldanamam ben

Dünyâda şafâ sende vefâ cevvdde de ‘ anķā

Var mı ki seniñ sözüñe bir gün kıanayım ben”

Şair mevhum Leyla’ya hitaben şunları ifade eder: Nasıl ki dünyada safa, gökte gerçek anlamda Anka kuşu yoksa sende de ne vefa var ne de senin sözüne güven olur.

Cevat Durceylan’ın Türkçe şiirlerinde oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Şair her ne kadar şekil özellikleri itibariyle klasik edebiyat geleneğine bağlı kalsa da gerek muhteva gerekse dil ve anlatım özellikleri itibariyle bu edebiyatın anlayışından farklı olarak genellikle sosyal konuları ele aldığı ve dil açısından da yalın bir dili tercih ettiği görülmektedir. Şiirlerinde hemen hemen hiç Arapça ve Farsça tamlama kullanmayan şair, yer yer bu dillere ait gelenekten gelen bazı sözcüklere yer vermiştir. Ancak genel anlamda günümüz insanının dahi rahatlıkla anlayabileceği sadelikte bir dil ve üslup tercih edilmiştir.

Sonuç

XIII. asırda Anadolu’da başlayan klasik edebiyat geleneği XIX. asırda yerini Batı etkisinde gelişen Türk edebiyatına bıraksa da bir anda tamamen sona ermemiş, etkilerini uzun süre devam ettirmiştir. Bu çalışmada tanıtılan Cevat Durceylan, XX. asrın başında doğmuş, Şark’ın geleneksel eğitimi doğrultusunda yetişmiş, çeşitli il ve ilçelerde müftülük yapmış âlim ve mutasavvıf bir şairdir. En son Kocaeli il müftülüğü görevi esnasında 1967 yılında vefat etmiştir.

Şair divan şiirinin çoktan yerini yeni edebiyata bıraktığı bir dönemde yaşamış olsa da klasik edebiyat tarzını benimseyip bu yolda şiirler yazan bir divan şairi olarak görülebilir. Şair yazmış olduğu şiirleri 64 sayfadan ibaret bir defterde toplamıştır. İncelemelerimiz neticesinde bir *Dîvânçe* özelliği gösterdiği anlaşılan söz konusu eser, iki ayrı defterin basit bir tarzda birbirine iliştilmesi ile bir araya getirilen bir not defteri gibi görünmektedir. Eserin herhangi bir yerinde eser için özel bir isim kullanılmamıştır. Ancak eserin muhteviyat ve şekil özelliklerine istinaden bir *Dîvânçe* olduğu söylenebilir. Müellifin kendi hattıyla yazdığı *Dîvânçe*, adı kâğıtlı bir deftere, ince uçlu kalemle ve rik’a hattıyla yazılmıştır. Eserde bazı meşhur şahsiyetlerin vefatına ve bazı binaların inşasına dair düşürülmüş tarihler, mersiyeler, muamma ve iki adet müşeccer tarzında yazılmış şiir de yer almaktadır.

Dîvânçe’de bulunan şiirlerin çoğu Arapça yazılmakla birlikte şair, bu şiirlerin çoğu için Türkçe başlıklar kullanmıştır. Müellif bu başlıkları kırmızı renkli bir parantez içerisine alarak belirtmiş olup çoğu şiirin yazıldığı tarihi de kaydetmiştir. Bu tarihler kimi zaman miladi kimi zaman da hicri tarih olarak kaydedilmiştir. *Dîvânçe*’de toplamda 35 şiir bulunmakta olup bunların 8’i Türkçe, geri kalanlar ise Arapçadır.

Türkçe şiirlerin tamamı gazel, mesnevi, murabba, muhammes, tahmis, müseddes, kıt’-i kebire gibi klasik edebiyat nazım şekilleri ile yazılmış olup bütün şiirlerde aruz vezni kullanılmıştır. Şair, klasik edebiyat şairlerinin çokça tercih ettikleri vezinleri tercih etmiş ve beş farklı vezin kalıbı ile şiirlerini yazmıştır. Şair,

bazı aruz tasarruflarında bulunmuş olmakla beraber genel olarak aruz veznini kullanmada oldukça başarılıdır.

Türkçe şiirler muhteva itibarıyla incelendiğinde şairin genellikle didaktik ve sosyal temalı şiirler yazdığı görülmektedir. Yaşadığı dönemden, geçim derdinden, fakirlikten şikâyet gibi konular da şairin işlediği konular arasındadır.

Şair her ne kadar şekil bakımından klasik edebiyat anlayışını sürdürmüşse de dil ve üslup itibarıyla oldukça sade ve anlaşılır bir tarzı tercih ettiği görülmektedir.

3. Metin

33

19/12/1939

‘Ömer İsminde Bir Arkadaşa Naşihat

Fâ ‘i lâ tün / Fâ ‘i lâ tün / Fâ ‘i lâ tün / Fâ ‘i lün
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

- 1 Gördüğün her şahşı mutlak dost şağın şanma Ömer
 Çok tabaşbuş gösterenden eyle bilhâşşa hâzer
 Herkesi ölç doğru bir miqyâsla soñra numra ver
 Herkesiñ ahlâkını söyler durur var bir eşer
- 2 Biñ tekellüfle güzel hūy gösterenler yok degil
 Halkı aldatmak için uşlu duranlar yok degil
 Çokça vicdânsız iken vicdân şatanlar yok degil
 Kudret-i ‘ irfân ise biñbir mu‘ ammâyı açar
- 3 Hükümüñü verme açık dursun onuñ bir hānesi
 Sırrını açma kapat dursun onuñ dürdānesi
 Söylenen her sözüñ öğren doğrusu efsānesi
 Kāfi gelmez mi bunu yapmak için ‘ aql-ı beşer

34

- 4 Herkese lâyıķ bu hālī ver tereddüd etmeden
Kıymeti yokken şaķın bir şaķşa kıymet vermeden
İctināb et ādemi taķķir eden her şīmeden
Böylelikle sen de herkesçe olursuñ mu‘ teber
- 5 Çok sevinme ni‘ mete nıķmetlere ger gögsüñü
Şaķnede rakķāşlarıñ seyr et muvaķķat dansını
Āyna-i devrāna baķ görseñ begenme kendini
Bıķmadan her hālīni hōş gör zamānıñ ey ‘ Ömer

35

06/03/1939

Mevhūm Leylā’ya Hıķāb

- 1 Bıķtım baña nāz eyleme artık çekemem ben
Sevdāyı da Leylā’yı da artık anamam ben
- 2 Sevdā ile yandım beni şandıñsa yañıldıñ
Maķkūm-ı hevā hıķ olamam er yaşarım ben
- 3 Gençlik de güzellik de geçer günleri azdır
Böyle geçici günler için kirlenemem ben
- 4 Ey gül baña gülseñ de saña göñlümü vermem
Gülseñ de yaķarsañ da yine aldanamam ben
- 5 Dünyāda şafā sende vefā cevde de ‘ anķā
Var mı ki seniñ sözüñe bir gün kıanayım ben

36

05.01.1931

Faķırlıĝe Hıtab

Meʿû lü / Me fâʿî lü / Me fâ ʿî lü / Fe ʿû lün

---/. ---/. ---/. ---

- 1 Yılmam dedim amâ beni yıldırđı faķırlıĝ
Hürüm dedim amâ beni ħul etti sefâlet
- 2 Çılĝınca severmiş gibi her laħza da bende
Gel ayrılalım sözünü tutmaz bu ħıyânet
- 3 Yüklenme baña epey zamândır beni ezdiñ
Ey ħaħbe faķırlıĝ sende her dürlü Őe ʿâmet
- 4 Sevmem seni vaʿllâhi ħařımlıĝ daħi yoĝdur
Hem ħalmadı ħatmanmaĝa ħiĝ bende metânet
- 5 Vâzgeĝ daha genĝken Şu benim belimi büktüñ
Dünyâda iken gözüme cânlandı ħıyâmet

37

- 6 Yıĝdı o senin kirli eliñ girdiĝi yurdu
Bayĝuř eřisiñ var mı bu maħluĝda kerâmet

38

01.11.933

Uyan Ey Ādemođlu

Me fā ‘î lün / Me fā ‘î lün / Me fā ‘î lün / Me fā ‘î lün
. / / / /

- 1 Cihānda rađbeti gitdikçe artar sū-i isti‘ māl
Denā’et dilde pek menfūr façağ herkesde re’sü’l-māl
- 2 Doğuşda herkesiñ bir yüzü var amā bugün insān
Yaşarken muhtelif yüzde bulunmağ eylemez ihmāl
- 3 Çekinmez oldu her dürlü yalandan doğrusu varken
Bütün noğşānları başlar yalanlarla eder ikmāl
- 4 Şeref kendince mālđır cāh da maşıbdan ‘ ibāretdir
Cihāniñ Eflāūını mālı olmazsa olur pāy-māl
- 5 Unuğmuş ģālibā insānlığıñ mefhūmunu insān
Bu yüzden oldu bir yanında bir gerçeğle bir māşāl
- 6 Bu yüzden eyledi ma‘ būdunu ol cism-i nā-çizi
Ki eyler rūhunu tehzib eden her noğtayı ihmāl

39

- 7 Bu yüzdendir vefāniñ kalmadı kendinde bir izi
Ki her gün verdiği bir biñ mevā‘ idi eder ihlāl

8 Bu yüzden haqqa mefhüm şîr-i tîziñ kendisi kaldı
Ki kuvvetli olan eyler za^ç ifiñ haqkını ibtāl

9 Uyan ey ādemođlu rûhça yüksel rûhla insānsın
Çürür cismiñ faqat rûhuñ olur ātîde bir timşāl

40

05.11.933

Bir Ögüt

Me^f û lü / me fâ^ç i lün / fe^ç û lün

-. / . - . - / . - -

1 Sertdir dönüşünü bugün şu devrān
Aldanma göñül hesablı davran
Her şahşı görünce şanma insān
İçyüzünü bil de olma nādān
Vidānını kııl oña terāzī
Yalñız tatlı lāfa olmaz rāzī

2 Tatlı dil döker de qalbi hāyin
Ciddi görünür çıkar müdāhin
Bir gölgeye yok iken mübāyin
Çok bilgi şatar da tıbkı kāhin
Az tecrübelerle belli olmaz
Kıldır ama rengi tezce şolmaz

3 Hükme eyleme etmeden qanā^ç at
Ettiñse geçirme vaqt ü sâ^ç at
Haq nāmına istemez şefâ^ç at

Классик - Икмет - 16

Hakdır hakka karşı sem' ü tã' at
Bu sözümü sen yâbâne atma
Bir iyiyi bir fenâya şatma

41

4 Her hakkı kabüle müsta' id ol
Her egriye karşı müstebid ol
Her işde de ' aqla müstenid ol
Hallâk-ı cihâna mu' tekid ol
Düşme ve düşürme bir ziyâna
İnsân kâr için gelir cihâna

5 İnsanlığa hizmet et dürüstçe
Şıkma cânıñı zarar görünce
Şabr eyle de dar gelirse bûdçe
İnsân da budur temîz olunca
Kayd eyleme kimseye kabâhat
Dursun kâlemiñ yerinde râhat

42

13.11.933

İki Beytiñ Tahmisi

Fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lâ tün / fe 'i lün

.. -- / .. -- / .. -- / .. -

1 Elime kaydları haksız yere oldu vuruşun
Hayli ürküdü beni bil ki şu ' aksi duruşun
Ben de ' âlem gibiyim yok mu beni şoruşun

Ey felek uymadı amālime aṣlā dönüşün
Beni āzāde yaṣat ḳayda münāsib değilim

- 2 Cāhile çoğça geniş ‘ālime bñdceñ dar ise
Onā bol zevḳ u muḳabbet buña āh u zār ise
Mezhebinde ehl-i ‘irfāna temāyül ‘ar ise
Nā-ehillerle ‘aḳılsızlara meylñ var ise
Ben de pek ‘aḳl ile ehliyyete ṣāḫib degilim

43

Faḳīrlıęden Ṣikāyet

Meḳ‘û lü / Me fâ‘î lü / Me fâ ‘î lü / Fe‘û lün

---/. ---/. ---/. --

- 1 Dağlar beni faḳrñ āteṣi göz daği ağlar
Gözyaṣları çağlar beni ezmege mi dağlar
Ālām ü te’eṣṣürle geçer gün ile yaṣlar
Baḳtım Şu siyāh renkli olan Őaçıma beñzer
Lākin Şu benim Őaçımı hep ḳapladı ağlar
Baḳtım daği artığ değişip olmalı esmer
- 2 Bu derdimi dermānla, ilāhî beni ḳurtar
Yokluğla faḳīrlıęle beni eyleme bīzār
Lüṭfuñla beni eyle de iḥṣānıña mazḳar
Aç kenziñi ver çoğça seniñ fazl ü ‘aṭāñ var
Eyvāh Şu benim Őaçımı hep ḳapladı ağlar
Baḳtım daği artığ değişip olmalı esmer

44

Ḥüsnü İsmindeki Bir Arkadaşıma Mektüb

Mef'ûlü / mefâ'îlün / fe'ûlün

--- / . - - / . - -

- 1 Ey (Ḥüsnü)⁶ beni güzelce diñle
Şu cümleleri güzelce belle
- 2 Diñle bu Cevād seni sever çok
Sözünde de bil ki hiç ḥilāf yok
- 3 Manyas'ı unut olursa cennet
Her kûşesi doludur dū miḥnet
- 4 Bu yer baña oldu ḥabs ü zindān
Hiçdir buña karşı cübb-i Ken' ān
- 5 Bolu'da seniñ yeriñ ḥasendir
Ol yer de bizim için vaṭandır
- 6 Dāvūd gibi Rabbine şükr et
Ettikçe du'ā beni de zıkr et

45

- 7 Ḳul her ne ḳadar melāli vardır
Allah da büyük nevāli vardır
- 8 Ye's etmeyelim de raḥmetinden
Hep isteyelim de ni' metinden

⁶ Şair, yay araç işaretini kendisi kullanmayı tercih ettiği için biz de bu imlaya sadık kaldık.

- 9 “Ud‘unī” dedi büyük kitābda
Biz de edelim du‘ā bu bābda
- 10 Rāzī olalım muḳadderāta
Göz dikmeyelim bütün cihāna
- 11 Şükr edelim verirse pāye
Şabr eyleyelim de her belāya
- 12 Bir gün gelecek ḥesāb ü maḥşer
Çok pāk tatalım kitāb ü defter
- 13 Fırşat bilelim de biz bu günler
Çok çalışalım o gün için her
- 46
- 14 Hem ḥavf ü ve hem recāmız olsun
Defterlerimiz bu yolda dolsun
- 15 Bel bağlayalım büyük Allah’a
Yüz vermeyelim de bir günāha
- 16 Olmaz bu cihān bizim için māl
Gerçek mi bu dünyā yoksa māşal
- 17 Gerçek olamaz ḳarārı yokdur
Māşal de değil şađārı çoktur⁷

⁷ Burada derkenarda aşığıdaki not yer almaktadır:
“Felāketleri ve meşakḳatleri çokdur. Şu ḥālde onu māşāla beñzeterek ondan vazgeçilmesine çalışmak lazımdır.”

18 Dünyāda kazan alıp verirken
Hem cenneti hem cemāli birden

19 Pāzār yeridir bu dār-ı dünyā
Dirhemle degil o dār-ı ulyā

47

20 Taḫvā vü niyāz ü ḥüsn-i ṭā'at
Bunlar olacaḫ bahā-yı cennet

21 Dünyāda da raḫātı sürseñ
Herkesle güzel geçim dilersen

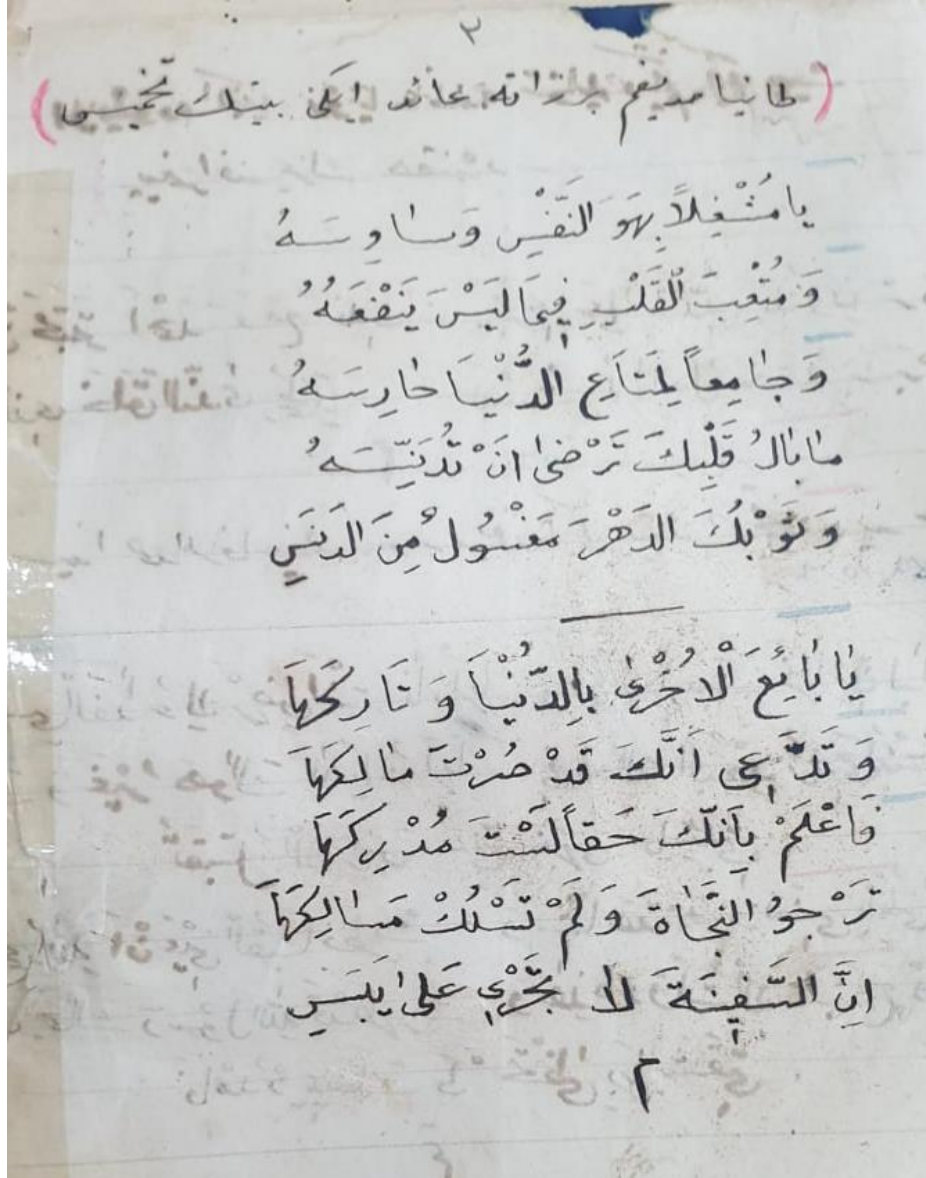
22 Aḫlāḫıma çoḫça eyle diḫḫat
Doldur ḫalbi yufḫalılık ve riḫḫat

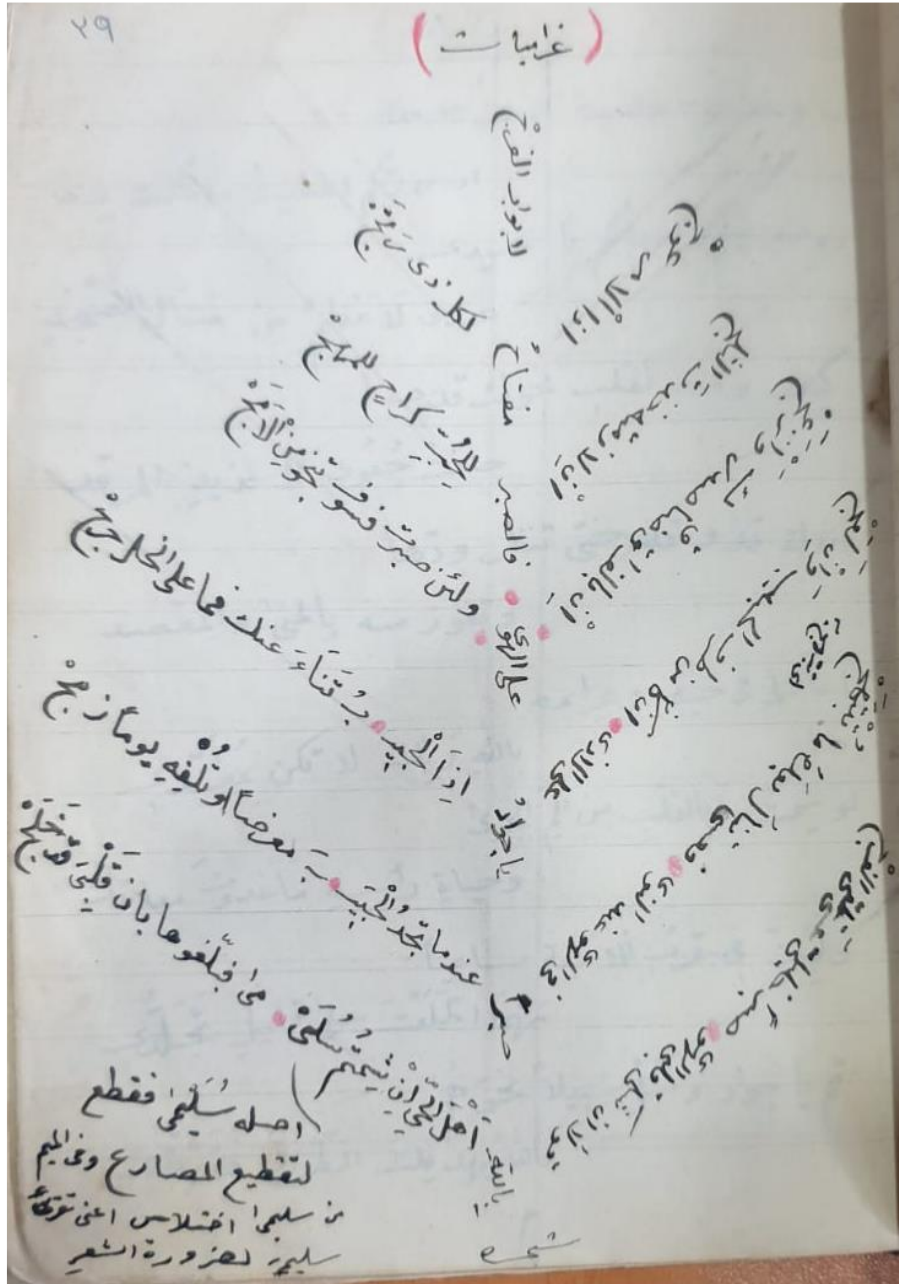
23 Durdu ḫalemim yerinde raḫāt
Hiç şayma bunu baña ḫabāḫāt

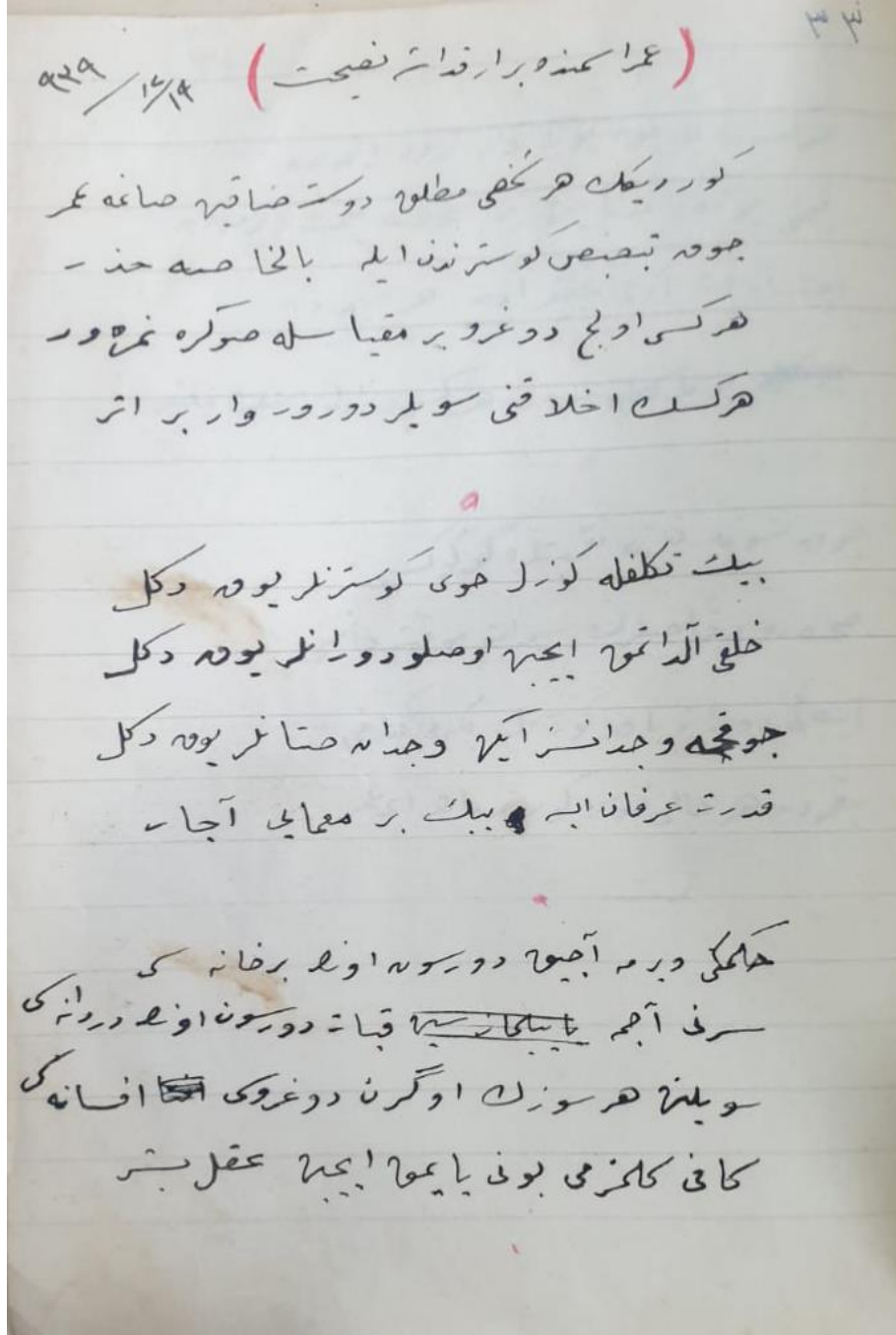
Kaynakça

- Akay, Sedat. (2020), *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri, Âlimleri ve Eserleri*, Siirt Birlik Gazetecilik ve Matbaacılık, Siirt.
- Akay, Sedat. (2020), “Görsel Şiir ve Siirtli İki Şairin Görsel Şiirleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 289-303.
- Batıslam, Dilek. (2009), *Divanlardaki Şikâyet Şiirleri*, Karahan Kitabevi Adana.
- Can, Şefik. (2001), *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi*, Ötüken Yay., C 1, İstanbul.
- Ciğâ, Özkan. (2021), “Övgü ve Yergi Tavsif Örnekleri Bağlamında Nâbî'nin Siyer-i Veysî Zeyilleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S 26, s. 678-697.
- Kaplan, Mahmut. (1992), *Divan Edebiyatında Manzum Nasihat-nâme Yazan Şairler ve Eserleri*, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* III s. 23-68.
- Macit, Muhsin. (2016), *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Saraç, M. A. Yekta. (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınevi, İstanbul.
- Sevgili M. Macit, Sevgili Hamit, Özcan Abdullah, Kahraman Muhammed Şerif. (2019), *Molla Halil es-Si'irdî Hayatı, Eserleri ve İlmî Kişiliği*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Enes. (2019), *Divanlarda Küçük Mesneviler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Çukurova Üniversitesi, Adana.

Ek: *Dîvânçe*'den Örnek Sayfalar:

Dr. Enes YILDIZ

Ürdün Üniversitesi
Yabancı Diller Fakültesi
Türkçe Bölümü
ÜRDÜN
enesedebiyat@hotmail.com
ORCID

**BEYİTLERİ TİTRETEN ACI:
DERVİŞ MUHAMMED EMİN'İN
1752 EDİRNE DEPREMİ İLE
İLGİLİ ZELZELENÂMESİ**

PAIN THAT SHAKES COUPLETS:
DERVISH MUHAMMED EMIN'S
ZELZELENAME REGARDING THE
1752 EDİRNE EARTHQUAKE

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 05.02.2022	Received Date: 05.02.2022
Kabul Tarihi: 25.03.2022	Accepted Date: 25.03.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Yıldız, Enes, "Beyitleri Titreten Acı: Derviş Muhammed Emîn'in 1752 Edirne Depremi İle İlgili Zelzelenâmesi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 138-165.

Yıldız, Enes, "Pain That Shakes Couplets: Dervish Muhammed Emin's Zelzelename Regarding the 1752 Edirne Earthquake", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 138-165.

10.28981/hikmet.1068770

Dr. Enes YILDIZ

**BEYİTLERİ TİTRETEN ACI: DERVİŞ MUHAMMED EMİN'İN 1752 EDİRNE
DEPREMİ İLE İLGİLİ ZELZELENÂMESİ**

**PAIN THAT SHAKES COUPLETS: DERVISH MUHAMMED EMIN'S ZELZELENAME
REGARDING THE 1752 EDİRNE EARTHQUAKE**

ÖZ

Tarihî, kültürel ve edebî arka planıyla çok güçlü bir gelenek hâline gelen klasik Türk şiirinin kaynaklarından biri de toplumsal olaylardır. Toplumsal hayat ve edebiyat ilişkisi noktasından klasik Türk şiirinde deprem, yangın, sel gibi doğal afetlerle ilgili şiirler bulmak mümkündür. Şairler toplum hayatını derinden etkileyen afetler ile ilgili bazı tarihî bilgiler vermişler ve bu olayları estetik bir biçimde tasvir etmişlerdir. Böylece bu tür şiirler, edebî bir metin olmanın yanı sıra tasvir edilen tarihî olaya ışık tutan birer vesika olmuşlardır.

Toplumsal bir olayı şiirinde işleyen şairlerden biri de Derviş Muhammed Emîn'dir. XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Derviş Muhammed Emîn'in hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Şu an için elimizde Derviş Muhammed Emîn'in mürettep bir Dîvân'ı bulunmaktadır. Dîvân'daki küçük mesnevilerden birisi 1752 yılının Ramazan ayında Edirne'de yaşanan deprem ile ilgilidir. 81 beyitlik mesnevisinde şair; insanlara nasihatlerini sıralamış, depremin sebebini kendi açısından açıklamış, deprem anını tasvir etmiş ve deprem sonrası neler yaşandığını anlatmıştır. Çalışmamızda öncelikle edebiyatımızda deprem ile ilgili şiirler hakkında kısaca bilgi verilecektir. Yazının asıl bölümünde Derviş Muhammed Emîn'in Dîvân'ı tanıtılacak ve zelzelenâme; şekil ve muhteva açısından incelenecektir. Makalenin sonunda zelzelenâmenin transkripsiyonlu metni de verilecektir. Bu çalışma vesilesiyle bilinmeyen bir şairin eseri tanıtılacak ve deprem şiirlerine bir yenisi eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Türk Şiiri, Muhammed Emîn, Dîvân, Deprem.*

ABSTRACT

One of the sources of classical Turkish poetry, which has become a very strong tradition with its historical, cultural and literary background, is social events. It is possible to find poems about natural disasters such as earthquakes, fires and floods in Classical Turkish poetry from the point of view of the relationship between social life and literature. The poets gave information about the disasters that deeply affected the social life and described these events in an aesthetic way. Thus, such poems have become a document that sheds light on the historical event described, as well as being a literary text.

One of the poets who deals with a social event in his poetry is Dervish Muhammed Emin. There is very little information about the life of Dervish Muhammed Emin, one of the divan poets of the 18th century. For the moment, we have a comprehensive Divan of Dervish Muhammed Emin. One of the small masnavis in Divan is about the earthquake that took place in Edirne in the month of Ramadan in 1752. The poet in his masnavi of 81 couplets; he gave advice to people, explained the cause of the earthquake, described the moment of the earthquake and explained what happened after the earthquake. In our study, firstly, brief information will be given about the poems about earthquake in our literature. In the main part of the article, the Divan of Dervish Muhammed Emin will be introduced and the zelzelename will be examined in terms of form and content. At the end of the article, the transcribed text of the zelzelename will also be given. On the occasion of this study, the work of an unknown poet will be introduced and a new one will be added to the earthquake poems.

Keywords: *Classical Turkish Poetry, Muhammed Emin, Divan, Earthquake*

Giriş

Divan şiirine yöneltile eleştirilerden birisi “soyut ve halktan kopuk” bir edebiyat olduğu yönündedir. Âşıkâne/rindâne şiirleri okuduğumuzda bu eleştirinin bir açıdan haklı olduğu düşünülebilir. Ancak tüm divan şiiri ve şairleri genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bu eleştirinin oldukça haksız ve acımasız olduğu görülecektir. Osmanlı divan şairi de toplumsal olayları gözlemlemiş ve bunlara şiirlerinde yer vermiştir. Şairler, toplumu derinden etkileyen ve insanlarda iz bırakan hadiseleri doğrudan anlatmak yerine edebî kaygılarla estetik bir düzlemde, edebî sanatlar vesilesiyle tasvir etmişler, toplumun hissiyatına tercüman olmuşlardır. Bu noktadan bazı eserlerin edebî yönünün yanı sıra tarihi belge olma özellikleri de vardır. Aşağıda sadece bir örnek üzerinden yani *depremin* çeşitli çağrışımlarla divan şiirinde yer bulması yönünden Osmanlı şiirinin soyut ve toplumsal olaylardan uzak olduğu görüşünün ne denli yanlış olduğu görülecektir.

Yangın¹, sel², salgın hastalık ve kıtlık³ gibi felaketler karşısında kayıtsız kalmayan divan şairinin şahit olduğu ve şiirlerinde yer verdiği toplumsal olaylardan biri de arzî bir musibet olan depremdir. Örneklerde görüleceği gibi şairler, şiirleri vesilesiyle yaşanan depremi gelecek nesillere aktarmışlardır. Deprem şiirlerini okuduğumuzda genel olarak şunları görür ve şu soruların cevabını alabiliriz: *Deprem ne zaman meydana geldi? Deprem nerede meydana geldi? Depremin meydana gelme sebebi nedir, insanların hangi fiilleri depreme sebep olmuştur? Deprem anında neler yaşandı ve insanlar ne yaptı? İlahî bir ikaz olan depremden insanlar ders aldılar mı? Depremden sonra neler yaşandı? Şairlerin depremlerle ilgili nasihatleri nelerdir? Deprem ile ilgili dua ve münacatlar nelerdir?*

Türk edebiyatında depremlerle ilgili şiir yazan şairlerimizden birisi Derviş Muhammed Emîn’dir. Bu çalışmada XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Derviş Muhammed Emîn’in 1752 Edirne depremi üzerine yazdığı zelzelenâmesi incelenecektir. Emîn’in zelzelenâmesine geçmeden önce klasik Türk edebiyatından halk edebiyatına, halk edebiyatından Tanzimat sonrası Türk edebiyatına tespit edebildiğimiz deprem şiirleri hakkında genel bilgiler vermekte fayda vardır.

Klasik Türk şiirinde depremlerle ilgili şiirlerin çoğu, tarih düşürmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bunun yanında depremi tasvir etmek amacıyla yazılan az da olsa birkaç şiir mevcuttur. Örneğin, XVII. yüzyıl divan şairlerinden Sâbir Pârsâ (öl.

¹ Osmanlı dönemi yangınları ve bu afetin divan şiirine yansımaları hakkında daha fazla bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Çabuk, 1973: 286-290; Kaplan, 2021: 94-119; Sakaoğlu, 1994: 427-438; Ürekli, 2010: 101-130.

² Sel felaketleri ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Gürgendereli, 2021: 1732-1750; Ürekli, 2010: 101-130.

³ Salgın hastalıklar, kıtlık ve bunların edebiyata yansımaları konusunda daha fazla bilgi için şu eserlere bakılabilir: Çetinkaya, 2009: 47-55; Kardeş, 2019: 489-524; Kılıç, 2020: 647-665; Kılıç, 2002: 718-730; Öztürk, 2020: 125-154; Tavukçu, 2020: 79-123.

1679-1680) doğal bir afet olan deprem karşısında insanın aciziyetini dile getiren tarih manzumeleri yazmıştır. Şair, 1069 (1658-1659) yılında meydana gelen depremle ilgili üç beyit ve bir müseddes kaleme alır. Sâbir Pârsâ, müseddesinde depremin yaşanmasına sebep olarak insanların isyan ve zulmünü göstermiştir:

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Lemmâ raeytü bilâdenâ fe-ke-ennehâ talalün kadîm
Kad kultü fihi bedîhетен târîhahu *hedmün azîm* 1069/1658-1659

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Devrân çu harâbe geşt deryâb
Târîh-i vey *ez-harâbe devrân* 1069/1658-1659

Târîh-i Zelzele-i Azîm

Didi Sâbir bu vak'aya târîh
Vâh oldı nişân kıyâmetden 1069/1658-1659

Gazel-i Müseddes Şude Der-Târîh-i Zelzele Ne'üzü Bi'llâhi Te'âlâ

I

Fesâd-ı kevne bâ'is fiskla bî-dâd imiş bildim
Sebeb kahr-ı Hudâ'ya bizde istidâd imiş bildim
Her ol kim şâdîdür zanneyledüm nâ-şâd imiş bildim
Hakîkatde her âbâdân olan ber-bâd imiş bildim
Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

II

Şarâb-ı kahr-ı Hak'dan halk-ı âlem cümle mest oldı
Kimi câm-ı ecel içüp kimi bî-pâ vü dest oldı
Düşüp mescidlerin sakfi menârün kaddi pest oldı
Dil-i âşık gibi dünyâ ser-â-ser çün şikest oldı
Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

III

Celâliyle tecellî eyledi çün Hazret-i Allâh
Zemîn gûyâ ki oldı bâd-ı kahr
Kıyâmet kopdı sandum lerzesinden âlemün nâ-gâh
Biraz bünyâd-ı dehri pâydar anlardum ammâ âh
Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

IV

Gülistân-ı cihân bâd-ı hazân-ı kahr ile soldı
Sadâ-yı âh-ı vâveylâ ile sakf-ı felek doldı
Didüm hışm-ı Hudâ mı zâhir oldı âleme n'oldı
Didi üstâd târîhin *belî hışm-ı İlâh oldı*

Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim

V

Cihâna kudretin gösterdi el-hak Hazret-i Kâhir
Ki itdi tarfetü’l-ayn içre sırr-ı sâati zâhir
Bu gün çün söylemiş keşf eyleyüp gûyâ ki bir şâir
Bu ranâ matlaı *li’l-lâhi darre’l-kâil* ey Sâbir
Bu gönlüm gibi âlem bir harâb-âbâd imiş bildim
Binâsı ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildim (Yoldaş, 2013: 261-263).

XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Kilisli Mustafa Rûhî Efendi (öl. 1797), Şam depremiyle ilgili kaside nazım şekliyle 44 beyitlik bir “*Zelzele Manzumesi*” yazmıştır. Şair, depremi Şam halkının gafletine bağlar ve bu manevi ikaz sonunda Şam’da neler olduğunu anlatır. Aynı zamanda zelzele şiirinin girişinde okuyuculara nasihatler eder. Aşağıda Rûhî’nin deprem kasidesinden bazı beyitler verilmiştir:

Çıkar ey h’âce gönülden emel ü evhâmı
Bu fenâ mülküne bend etme dîl-i nâ-kâmı

Ne kadar kendi murâdınca cihânı görsen
Anda kılsan nice binlerce yılı arâmı

Arsa-yı dehre kâmu bağ-ı safâ-bahş etsen
Görmese bülbül-i tâbın keder-i alâmı

Pesd-i pay olsa felek rütbe-yi iclâlinden
Kasr-ı evvânına ser çekmese çarkın bâmı

Mütezelzil olur elbette bu bünyâd-ı vücud
Yıkılıp hak ile yeksan oliser endâmı

Hasılı vâde temameyn bulucak âlemde
Emr-i Hak ferke komaz kimseye subh-i Şâm’ı

Nitekim Şâm-ı Şerîf gibi mukaddes belde
N’oldu emr-i Hak ile dînle bu nev peygâmı

Izdırap aldı âle’l-gafle diyârın yer yer
Lerza-nâk oldu zemînim bu kadar ecrâmı

Ol diyar içre olan nice bina-yı muhkem
Münhedim oldu esasiyle bulup hitâmı

Hadım olup hayli mesâcid yeri tenhâ kaldı
Arsa-yı hâliye oldu nice beytin nâmı

Revnâk-i mabed-i İslâm Emevi Câmî’inin
Sahnine secdeye diz çöktü o sakf-i sâmi

Çok nüfus oldu telef sekf-i cidâr altında
Eyledi hâke beraber nice bin ecsâmı

Sallayup yattı biraz mehd-i zemîn ol şebde
Ayak altında kalıp girye eden eytâmı

Habe-gâhi nice nazik bedenin kabre dötüp
Yumup açulmadı nergislerinin badâmı

Ol Resûlü’s-sekaleyn hürmetine ya
Rahmân Dergâhından ederiz sıdk ile istirhâmı

Ey günahkârlara af ü keremi çok Mevlâ
Eyle kahrından emin bizlere sensin hâmi

Katre-yi bahr-i midadi mededin lutfeyle
Mahvede her günâhı mağfiretin aklâmı

Bu keder cümlemizi valeh-i hayrân etti
Ola kim hayrola Yarâbbi bunun encâmı

Ruhiyâ eylediler böyle rivâyet tarih
Gece saat ikide zelzele yıktı Şâm’ı (Özkan Bahar, 2011: 33-37).

Gelibolulu Sun’î (öl. 1533-1534) kendi memleketi Gelibolu’da yaşanan deprem ile ilgili bir tarih manzumesi yazar. Şair bu İlahî ikazın olma sebebini Geliboluluların “*fesat ve fitnesine*” bağlar. Gelibolu halkı o kadar çok günah işlemiştir ki yaptıkları muazzam binalar deprem sonunda yıkılmıştır:

Târih-i Zelzele-i ‘Azîm Ki Der-Gelibolu Vâkı’a Şûde-Bûd

Dimezler miydi nâsihler bu halka
Fesâd u fitneyi Sübhân götürmez

Günâhı ş’ol kadar yüklendiler kim
Bu tâg u taş degül mizân götürmez

Yaparlar kasrlar mânend-i gerdûn
Dimezler günbed-i gerdân götürmez

Gör âhir zelzeleyle yıkdı anı
Bu ululukları sultân götürmez

Bu vakfin tekyedânlardan birisi
Dimiş târihini *sultân götürmez* (Yakar, 2018: 31)

Son dönem divan şairlerinden Sofuzâde Tevfik Efendi (öl. 1960) ise 1939 ve 1940 yıllarında özellikle Kastamonu ve Erzincan’da yaşanan sel ve depremde halkın uğradığı zararları konu alan ve bu felaketlerin defî için dua mahiyetinde şiirler yazmıştır. Diğer zelzele şiirlerinde olduğu gibi bu şiirlerde de sosyal eleştiri vardır. Depremi defî için yapılan duadan birkaç beyit aşağıda verilmiştir:

Duâ gelmiş hükûmetten hidâyet eyle yâ Rabbi
Belâsı değmesin âmîn icâbet eyle yâ Rabbi

Namâzı fasl edip isyân ederler câhil adamlar
Kusûra bakmayıp muhlîs cemâ’at eyle yâ Rabbi

Fesâdı işleyenler nerde istiğfâr edenler kim
Belâyı fâside hasr ile nusret eyle yâ Rabbi (Abdulkadiroğlu, 1997: 77-78)

Deprem gibi insanı derinden etkileyen önemli ve acı vakıalara halk şairleri de kayıtsız kalmamış ve bu konuda destanlar yazmışlardır. Örneğin 17 Ağustos 1997 yılında meydana gelen Marmara depremi ile ilgili Alimî ve Derdiyâr gibi Sivaslı âşıklar destanlar yazmışlardır. Âşıklar destanlarında depremin tarihi, coğrafyası, sebebi ve deprem anında yaşananlar hakkında bilgi vermişlerdir. Aşağıda Alimî’nin Çaresiz adlı destanı verilmiştir:

Kara duman çöktü deniz üstüne
Parçalandı yerler yollar çaresiz
Telef oldu canlar bin bir üstüne
Yükseldi feryatlar kullar çaresiz

İzmit’le Yalova Gölcük kayboldu
Afat-ı arziye aniden oldu
Körpecik yavrular uykuda öldü
Çıkmıyor sesleri diller çaresiz

Ne yapsın Marmara kırık faylara
Acıları böldük sene aylara
Dayanmaz yürekler böyle vaylara
Ezilmiş vücutlar beller çaresiz

Bin dokuz yüz doksan dokuz senesi
On yedi Ağustos gece sinesi
Yıkıldı binalar viran hanesi
Kesilmiş nefesler haller çaresiz

Alimî böyledir vatan halleri
Allah estirmesin acı yelleri
Yetmiş milyon ağlar akar selleri
Sızlandı vatandaş eller çaresiz (Kaya, 2006: 704-719)

Depremi şiirimize yansımaları sadece divan ve halk edebiyatında değil Tanzimat sonrası Türk edebiyatında da görülür. Tevfik Fikret’in Balıkesir’de 1898 yılında meydana gelen depremle alakalı “*Verin Zavallılara*” adlı şiiri *edebiyat-tarih* veya *edebiyat-gerçeklik* ilişkisi açısından önemli bir yer tutar.

“1898, Balıkesir için bir felâket yılı olmuştur. Bu yılın ikinci ayında Balıkesir’de o güne kadar görülmeyen büyüklükte bir deprem meydana gelir. Bu deprem, Balıkesir’i maddi ve manevi yönden yerle bir eder. Böylesine büyük bir felâket, Türk edebiyatındaki en güzel aksini Tevfik Fikret’in şu şiirinde bulur:

Verin Zavallılara

-Balıkesir Musâbîni İçin-

Harâb-ı zelzele bir köy... Şu yanda, bir çatının
 Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden
 Çamur yığıntısı şeklinde bir zemîn katının
 Yıkık temelleri manzûr; uzakta bir mesken
 Zemîne doğru eğilmiş, heman sukût edecek;
 Önünde bir kadın... Of, artık istemem görmek!
 Bu levha kalbimi tahrîk içinse, kâfidir;
 Tasavvur eyleyemem bir yürek; velev münkir,
 Velev haşîn ü mülevves ki böyle bir hâli
 Görüp de sızlamasın... Şimdi siz bu timsâli
 Bu levh-i mâtemi her türlü dehşetiyle alın,
 Bu muhterem vatanın bir kenar-ı bâridine;
 Bütün o manzara-i cân-şikâfî bir de kalın
 Ridâ-yı berf ile örtün ki titresin de yine
 İçinde saklayarak sûzîş-i felâketiniyabancı
 gözlere göstermesin sefâletini...
 Nasıl tahammül eder sonra karşısında bunun,
 Bunun, bu sahne-i pür-ye’s ü girye-meşhûnun
 Biraz hamîyyet ü rikkatle sızlayan dil-i pâk?
 Derin, iniltîli çarpıntılarla sîne-i hâk
 Teessüratını söyler bu levh-i âlâma;
 Sizin de kalbiniz elbet acır, değil mi? Verin,
 Verin şu dullara, yoksul kalan şu eytâma,
 Verin enînine gayet, şu bir yığın beşerin!

20 Şubat 1313/1898” (Dayanç, 2007: 130-131).

1. XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinden Derviş Muhammed Emîn ve Dîvân’ı

Başta tezkireler olmak üzere biyografik kaynaklarda XVIII. yüzyıl divan şairlerinden Derviş Muhammed Emîn ile ilgili şu ana kadar bir bilgiye ulaşamadık. Şair hakkında bilgi ve değerlendirmelerimiz elimizdeki tek eseri Dîvân’ı üzerindedir. Asıl adı Muhammed olan şair, dîbâcedeki bilgiye göre “*Derviş Muhammed Emîn*” olarak bilinmektedir. Şair, şiirlerinde “*Emîn*” mahlasını

kullanmıştır. Bazı şiirlerde şair için “*Dervîş*” ve “*Hâce*” önağı da zikredilmektedir. Yine dîbâceden öğrendiğimize göre şairin babasının adı İbrahim’dir. Dîvân’daki şiirlerden yola çıkarak şairin Edirneli olduğu veya bir şekilde Edirne’de bulunduğunu da söyleyebiliriz. Şairin şu an için bilinen ve elimizde bulunan tek eseri mürettep Dîvân’ıdır.

Dervîş Muhammed Emîn Dîvânı’nın şu an için ulaşabildiğimize tek nüshası⁴ vardır. Bu nüshada 31 kaside, 15 musammat, 360 gazel, 27 rubai, 36 kıt’a, 28 matla, 28 müfred, 5 muamma, 8 lugaz ve 6 küçük mesnevi olmak üzere toplam 544 şiir bulunmaktadır. Dîvân nüshasının özellikleri şu şekildedir:

Eserin Adı : Dîvân
Yazarı : Dervîş Muhammed Emîn
Bulunduğu Yer : Medine
Arşiv Numarası : 58/811
Dîvânın Başı : Ĥamd-i füzûn u şükri-efzûn cenâb-ı Rabbü’l-
‘âlemîne olsun ki yed-i ģudretiyle vücûd-ı insânî
bir avuç ĥâkden ĥâĥ eyleyüp...

Ĥamd-i bî-ĥadd kim saña kân-ı ‘atâsın yâ İlah
Ĥâlîĥ-ı faĥr-i dü-‘âlem Muştafâsın yâ İlah

Dîvânın Sonu : Hîĥ senûñ řânuñ mı zıkr-i ĥâş u ‘âm
Eyle ey kilĥ-i gönül ĥatm-i kelâm
Bulunduğu Kütüphane : Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi
Koleksiyon : Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe
Yazmalar Bölümü
Boyut : 17x28 mm.
Yaprak : 90 varak
Satır ve Sütun : 21 satır, çift sütun
Yazı Türü : Ta’lik

Dîvân, mensur bir dîbâce ve kasidelerle başlar. Kasideler içerisinde kıt’a ve küçük mesnevi ile yazılmış şiirler de bulunmaktadır. Kasidelerin uzunluklarına baktığımızda divan şiiri kaside geleneğine kıyasla kısa oldukları görülecektir. Muhtevaları açısından bu bölümde “*tevhit, na’t, methiye, sıhhatnâme, teşrifnâme, kasriyye/dâriyye, tebriknâme ve bazı farklı konularda*” yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bu bölümdeki şiirlerle ilgili bilgiler tablo hâlinde aşağıda verilmiştir:

⁴ Dervîş Muhammed Emîn Dîvânı’nın şu an için bildiğimize tek nüshasını bizlere ulaştırma nezaketinde bulunan Dr. Hasan DOĞAN’a şükranlarımı sunarım. Dîvân üzerine çalışmalarımız devam etmekte olup kitap olarak yayımlanacaktır.

SIRA	NAZIM ŞEKLİ	BEYİT SAYISI	MUHTEVA
1.	Kaside	15	Tevhit.
2.	Kaside	11	Na’t.
3.	Kaside	11	Şeyh Pertev Efendi için teşrifnâme.
4.	Kaside	11	Musa Efendi için methiye.
5.	Kaside	11	Feridüddin Müftü Efendi için methiye.
6.	Kaside	14	Hızır Ağa methiyesi.
7.	Kaside	10	İsmail Ağa methiyesi.
8.	Kıt’a	11	Feridüddin Müftü Efendi için sıhhatnâme.
9.	Kaside	10	Kasriyye/dâriyye.
10.	Kıt’a	11	Kasriyye/dâriyye.
11.	Kıt’a	5	Kasriyye/dâriyye.
12.	Kıt’a	17	Kasriyye/dâriyye.
13.	Mesnevi	30	Ramazan ayında oruçlu olmayanlar hakkında mesnevi.
14.	Mesnevi	15	Feridüddin Müftü Efendi’nin itikâfı için tebriknâme.
15.	Kaside	13	Şiir söylemek ile ilgili kaside.
16.	Kaside	7	Na’t.
17.	Kaside	13	Gurbette şiddetli kar ve şiddetli kış ile ilgili kaside.

Dîvân’da 15 tane musammat bulunmaktadır. Bunlardan biri tercî-i bend, üçü müseddes ve on bir tanesi tahmistir. Musammatlarla ilgili bilgiler aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

SIRA	NAZIM ŞEKLİ	BEND SAYISI	AÇIKLAMA
1.	Tercî-i Bend	12	Münacat.
2.	Müseddes	4	Âşıkâne/rindâne.
3.	Müseddes	6	Âşıkâne/rindâne.
4.	Müseddes	5	Âşıkâne/rindâne.
5.	Tahmis	4	Şeyh Hüdâyi’nin gazeline tahmis.
6.	Tahmis	5	Şeyh İsmail Hakkı’nın gazeline tahmis.
7.	Tahmis	5	Şeyh İsmail Hakkı’nın gazeline tahmis.
8.	Tahmis	3	Şeyh Sezâyî’nin gazeline tahmis.
9.	Tahmis	5	Seyyid Rızâ’nın gazeline tahmis.
10.	Tahmis	5	Hıfzî Mustafa’nın gazeline tahmis.
11.	Tahmis	5	Şeyhülislam Yahyâ’nın gazeline tahmis.
12.	Tahmis	4	Hâfız-ı Şîrâzî’nin gazeline tahmis.
13.	Tahmis	4	Haşmet’in gazeline tahmis.
14.	Tahmis	4	Nürî Efendi’nin gazeline tahmis.
15.	Tahmis	8	Mahmûd Efendi’nin gazeline tahmis.

Dîvân’da kaside ve kıt’a nazım şekliyle yazılmış 23 tarih manzumesi bulunmaktadır. Tarih manzumelerine baktığımızda “*cülus, sadaret, viladet, vefat, hükümet ve mimari yapılar*” için yazıldığı görülmektedir. Tarih manzumeleriyle ilgili bilgiler aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

SIRA	NAZIM ŞEKLİ	BEYİT SAYISI	NİÇİN YAZILDIĞI
1.	Kaside	30	Sultan Osman’ın cülusu için.
2.	Kaside	10	Hekimoğlu Ali Paşa’nın sadareti için.
3.	Kaside	8	Yahya Paşazâde’nin viladeti için.
4.	Kaside	7	Viladet için.
5.	Kıt’a	15	Ev yapımı için.
6.	Kıt’a	5	Viladet için.
7.	Kaside	11	Hıfzî Efendi’nin hükümeti için.
8.	Kıt’a	11	Nakşibendi tekkesi için.
9.	Kaside	7	Saray için.
10.	Kaside	20	Saray için.
11.	Kaside	11	Hikmetî Efendi’nin vefatı için.
12.	Kaside	11	Kapıcıbaşızâde Ali Ağa’nın vefatı için.
13.	Kaside	4	Saray için.
14.	Kaside	5	Cami tamiri için.
15.	Kaside	5	Rûhî Efendi’nin hükümeti için.
16.	Kaside	4	Muhammed Efendi’nin vefatı için.
17.	Kaside	3	Viladet için.
18.	Kaside	4	Viladet için.
19.	Kaside	7	Saray için.
20.	Kaside	10	Vefat için.
21.	Kaside	10	Saray için.
22.	Kaside	7	Saray için.
23.	Kıt’a	3	Seyyid Muhammed’in vefatı için.

Tarih manzumelerinden sonra 8 tane lugaz yer almaktadır. Lugazlardan sonra ise gazeller bölümü gelmektedir. Mürettep Dîvân’da 28 harften toplam 360 gazel bulunmaktadır. En çok gazel ise 108 tane olmak üzere “ra” harfindendir. Aşağıda revî harfine göre gazellerin dağılımı verilmiştir:

ا	12	د	10	ض	1	ک	15
ب	12	ذ	10	ط	1	ل	11
ت	10	ر	108	ظ	1	م	23
ث	10	ز	17	ع	6	ن	11
ج	10	س	10	غ	11	و	2
ح	10	ش	10	ف	3	ه	15
خ	10	ص	1	ق	7	ی	13

Gazellerden sonra 27 rubai, 28 kıt’a, 28 matla, 28 müfred bulunmaktadır. Bu nazım şekillerinde dikkat çeken bir husus hepsinin “elif be” sırasına göre mürettep olmasıdır. Müfredlerden sonra 5 tane muamma yer almaktadır. Muammalardan sonra Dîvân’ın son bölümünde 4 küçük mesnevi ve 1 kaside yer almaktadır. Son bölümdeki şiirler ile ilgili bilgiler şöyledir:

SIRA	NAZIM ŞEKLİ	BEYİT SAYISI	MUHTEVA
1.	Mesnevi	81	Zelzelenâme
2.	Mesnevi	45	Teferrücnâme
3.	Mesnevi	31	Hikâye
4.	Kaside	24	Hikâye
5.	Mesnevi	38	Hitânnâme

2. Derviş Muhammed Emîn’in Zelzelenâmesi

Derviş Muhammed Emîn’in zelzelenâmesi Divân’ın son bölümünde yer almaktadır. Son bölümün ilk küçük mesnevisi mezkur zelzelenâmedir. Mesnevi 82b-84a varakları arasındadır. Mesnevinin “*Zelzele-nâme Berâ-yı İnhidâm-ı Ebniye-i Şehr-i Edirne Hafızanallâh minhâ*” şeklindeki başlığında muhtevaya gönderme yapılarak şiirin Edirne’de yaşanan depremle ilgili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca başlıkta bu tür afetlerden muhafaza olmak için bir dua ibaresi de vardır. Emîn, şiirinde recez bahrinin “*müstefilün müstefilün*” kalıbını kullanmıştır. Şair, müstakil ve küçük mesnevi geleneğindeki gibi aruzun kısa bahirlerinden birini tercih etmiştir. Zelzelenâmedeki aruz tasarruflarına baktığımızda şairin aruz kullanımının iyi derece olduğunu söyleyebiliriz. Mesnevide ağırlıklı olarak mücerred ve mürdef kafiye kullanılmıştır. Ancak birkaç beyitte mukayyed ve müesses kafiye de görürüz. 81 beyitlik küçük mesnevinin 78. beytinde şair, “*Emînâ*” şeklinde kendisine hitap ederek mahlasını kullanır.

Derviş Muhammed Emîn’in, nasihatle başlayıp nasihat ile biten zelzelenâmesini belli bir tertibe göre kaleme almıştır. Mesnevideki konu sıralaması şöyledir: *Depremın sebebi, deprem anı yaşananlar, insanların bu manevi ikazdan derslerini alıp pişman olmaları, Edirne halkının bir şeyhe gidip tövbe etmeleri.* Zelzelenâmenin muhtevasına göre tertibi şöyledir:

1. *Nasihatnâme ve dünyanın hâli*: 1-14. beyitler.
2. *Bir Ramazan akşamı Edirne halkının depremden önceki durumu ve depremin sebebi*: 15-39 beyitler.
3. *Depremın başlaması ve depremde yaşananlar*: 40-61. beyitler.
4. *Edirne halkının pişmanlığı ve tövbe için bir şeyhe gitmeleri*: 62-68. beyitler.
5. *Allah’ın tövbeleri kabul etmesi ve halkın evlerine girmeleri*: 69-77. beyitler.
6. *Hâtıme ve şairin nasihatleri*: 78-81. beyitler.

Aşağıda zelzelenâmenin söz konusu altı bölümünde neler anlatıldığı başlıklar hâlinde açıklanacak ve her bölümün ardından bölüm ile ilgili bazı tanık beyitler verilecektir.

Nasihatnâme ve Dünyanın Hâli: Derviş Muhammed Emîn’in zelzelenâmesine “*Dinle sözüm ey bi-haber.*” şeklinde bi-haber/gafil insana nasihat ederek başlar. Şaire göre insan fisk ve sefahetin dolu olduğu bu dünyada uzlete

çekilip Allah’a yakın olmalıdır. Allah’a yakın olma çabasındaki insan, *elst bezminin* kadehini yudumlayarak mest olmalıdır. Artık ahir zaman gelmiş, her yeri fitne sarmıştır. Bu nedenle insan fena ve fani olandan kaçınmalıdır. Derviş Muhammed Emîn, nasihatinde dünyadan ve fani işlerden hazer etmeyi öğütlerken telmih sanatıyla İbrahim Edhem misalini verir. Dünyanın fani işlerini idrak eden İbrahim Edhem, tacını ve tahtını terk eylemiş ve dervişliği seçmiştir. İnsan da İbrahim Edhem gibi maddiyattan kaçınmalıdır. Ahir zamanda insanı fenaya götüren yollar süslenmiş, sağlam ve dayanıklı din zayıflamış, Allah’ın kutsal emirlerine itaat azalmış, fık ve fesat her yerde görülmeye başlamıştır:

Diñle sözüñ ey bî-ñhaber
Fenn-i fenâdan kııl hâzer (b. 1)

Ol gūşe-i vañdet-nişin
Fehm itmesün kimse işin (b. 4)

İbrahîm Edhem-veş kaçın
Sîm ü zerûñ hâke şaçın (b. 6)

İrdi zamâne âñhire
Çıkdı şenâyi‘ zâhire (b. 9)

Hep fitne-i âñir-zamân
Şaldı cihâna sâye-bân (b. 11)

Fısq u fesâd olup ‘ayân
Memlûdurur kevn ü mekân (b. 14)

Bir Ramazan Akşamı Edirne Halkının Durumu ve Depremi Sebebi: Derviş Muhammed Emîn genel bir nasihatnâmeden sonra Ramazan ayında Edirnelilerin depremden önceki durumunu ve asıl olarak depremin sebebini açıklar. Şair “*Dinle Edirne şehrinin/Mücrim ibâdun kahrını.*” şeklinde okuyucuya seslenir. Burada şair, daha ilk beyitte Edirnelileri “*mücrim*” olarak niteler. 1752 yılının Temmuz, Ramazan ayıdır. Edirne halkı gündüz oruçlu, gece ise ayaktadır. Gaflet içerisinde olan insanlar Ramazan’ın kıymetini anlayamamışlardır. Herkes gafletten neşet eden bir sevinç içerisinde. Bu mutluluk ve sevinçle insanlar âdeta zamanının şahı gibidir. O kadar zevk ü sefaya dalmışlardır ki her köşeden mutluluk sedaları gelmektedir. Her köşede dostlar bir araya gelerek zevk ü sefa içinde bir meclis kurmuşlar ve haram helal demeden içip eğlenmektedirler. Âdeta herkes zevk almanın peşine düşmüştür. Sofralar kurulmakta, yemeklerden sonra kahveler zevkle yudumlanmaktadır. Ancak hiç kimse bu nimetlerin Allah tarafından imtihan için gönderildiğini tefekkür etmemektedir. Şair, Edirne halkının gafletini bu şekilde

açıklar ve depremi de halkın bu durumu üzerine gelen manevi bir ikaz olarak görür:

Diñle Edirne şehrini
Mücrim ‘ibāduñ ƣahrımı (b. 16)

Rūzunda anın şā’imān
Leylinde cümle ƣā’imān (b. 18)

Cümle ahālī şādımān
Her birisi şāh-ı zamān (b. 20)

Ĥōş şüretle şerbet-fürüş
Dir it mey-i ƣamrāyı nüş (b. 24)

Her kūşe aĥbāb ile pür
Bezm içre eyler neşr-i dūr (b. 25)

Bölük bölük zevƣ u şafā
Her bir ƣazādan bir şadā (b. 26)

Herkes olup şofra-nişīn
Kim fehm ider Ĥaƣƣın işin (b. 36)

Herkes ĥekīmāne şafā
Şadr üzre İskender-edā (b. 38)

Depremın Başlaması ve Depremde Yaşananlar: Büyük Edirne depremi⁵, 1165 (1752) yılının temmuz ayı, iftardan hemen sonra meydana gelmiştir. Edirne’nin batı tarafından tozlu topraklı bir duman yükselmiş, gün doğuşuna benzer bir aydınlık görülmüş, ansızın gelen depremle yeryüzü deniz gibi dalgalanmıştır. Depremın etkisiyle bütün binalar titremiş, minareler secdeye yatmış ve servi gibi sallanmış, birçok caminin kubbesi yuvarlak taneler gibi dağılıp toprağa karışmıştır. O gece sabaha kadar birlerce sarsıntı olmuş ve yer altından top sesi gibi korkunç sesler yükselmiştir. Mevsim yaz olduğu için insanlar bağ ve bahçelerinde iftar ettiklerinden can kaybı az olmuştur (Kazancıgil, 1999: 85). Derviş Muhammed Emîn deprem anını şöyle anlatır: Deprem iftar vaktinden hemen sonra, insanların hiç ummadıkları ve zevke daldıkları bir anda meydana

⁵ *Zelzel-i Azime* yani büyük Edirne depremi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için şu kaynağa bakılabilir: Cengiz, 2020.

gelir. Yemekler yenmiş, kahveler yudumlanırken Allah yer ve semaya ferman eder. Artık zeminde bir zelzele kopmuştur. Bu kızıl kıyamette yüzlerce ev, bina ve mescit yıkılmıştır. Yıkılan binalara âdeta “*Secde et!*” emri gelmiş ve binalar da bu emre uyarak secde eder gibi yerle bir olmuştur. Yüzlerce yapı yıkıldığı hâlde Sultan Selim Camisi ve onun dört halife misali minareleri ayakta kalmıştır. Zemine yayılan kahırla insanların kalbine müthiş bir korku düşmüştür. Bu ibretlik durum üzerine müezzinler ezan okumuşlardır. İnsanlar çığlık çığlığa koşuşturmakta, vaveylalar semaya yükselmektedir. Kimisi çocuğum, kimisi anam, kimisi babam diyerek figan etmektedir. Sonunda Edirne halkı, genç yaşlı herkes mahşer misali toplanmışlar ve saf saf dizilmişlerdir. Bu mahşeri kalabalıklardan göğe yükselen ise “*lâ-yemût*” yani “*Ölümsüz ve bâkî olan Allah’tır.*” sedalarıdır:

Fermân idüp Ḥayy ü Ḥudâ
Ditredi hep arz u semâ (b. 40)

Yıkıldı bunca yüz biñ ev
Her biri kâşâne-i nev (b. 43)

İrdikde *fescud* ḥamlesi
Secdeye vardı cümlesi (b. 47)

Ol cāmî^c -i Sulṭân Selīm
Buldı selâmet ez-rahīm (b. 49)

Kimi kızum dir baş açar
Kimi kızım dir yaş şaçar (b. 54)

Cânım ana dir kimisi
^cÖmrüm ata dir kimisi (b. 55)

Edirne Halkının Pişmanlığı ve Tövbe İçin Bir Şeyhe Gelmeleri: Bu arzî musibeti yaşayan ve pişman olan Edirne halkı, korku dolu kalpleriyle bir pîre gelirler ve pişmanlıklarını dile getirirler. Artık tövbe edenin haddi hesabı yoktur. Kimisi namaz kılmakta, kimisi dua etmekte, kimisi oruç tutmaktadır. Yüzlerini dergâha sürüp Allah’a dua etmektedirler. Havf/korku dolu kalpleriyle tövbe eden halkın gözyaşları Ceyhun ırmağı gibi akmaktadır:

Bir pîre gelüp şeyḫ ü şâb
Dirler bize it fetḫ-i bâb (b. 62)

Tevbe iden bi-ḥadd ü ^cad
Şaçın yolun bi-^cadd ü ḥad (b. 63)

Kimi ider Hâkka niyâz
Kimileri şavm ü namâz (b. 64)

Yalvaruben Allâhına
Yüzler sürüp dergâhına (b. 66)

Allah’ın Tövbeleri Kabul Etmesi ve Halkın Evlerine Girmeleri: Bu samimi yalvarmalar üzerine tövbeleri çokça kabul eden Allah, Edirne halkının tövbesini kabul buyurur. Allah, Edirnelilerin tövbesini bağı yanık âşıklar ve kalbi delik sadıklar yüzü suyu hürmetine kabul eder. Allah’ın tövbeleri kabul etmesiyle seyyiat mahvolur. Böylece halk, sürura ve sevdiklerine kavuşur ve emniyetli şekilde evlerine girerler:

Bağı yanık ‘âşıklara
Kalbi delik şâdıklara (b. 69)

Bu kulların ‘izzetine
Yüzi şuyı hürmetine (b. 72)

Bağışlayup Hayy u Hudâ
Ref itdi bizden şûretâ (b. 73)

Bulup ahâlî hep sürür
Hiç itmedi kimse gurür (b. 74)

Şıbyân u pîrân mevc mevc
Şehre çekildi fevc fevc (b. 76)

Hâtıme ve Şairin Nasihatleri: Derviş Muhammed Emîn zelzelenâmesinin sonunda “İtme Emînâ...” şeklinde kendine seslenir ve nefsi üzerinden okuyucuya nasihat eder. Son bölümdeki uyarılar da şiirin genel konusu ile ilgilidir. Şair, kendine ve okuyucuya Edirne depreminin sebeplerinden olan içkiden uzak durulmasını nasihat eder. İçkiden uzak durulmasını, meyhaneye girilmemesini ve fisk u fesattan uzak durulmasını salık verir. Bunlardan uzak durulunca sıkıntı ve eziyet çekilmeyecektir:

İtme **EMİNÂ** bunda şek
Top top öter dertli yürek (b. 78)

Gel çek ayağı meyüñden
Ref eyle postı peyüñden (b. 79)

Meyhâneye girmeyigör
Fısk u fesād itmeyigör (b. 80)

3. Metin

[82b]

Zelzele-nâme Berâ-yı İnhidâm-ı Ebniye-i Şehr-i Edirne Hafızanallâh minhâ

müstef’ ilün müstef’ ilün

1. Diñle sözüm ey bî-ḥaber
Fenn-i fenâdan kıl ḥazer
2. Ḥaḳ söze eyle bezl-i gūş
İt bâde-i ḥamrâyı nūş
3. Peymâne-i bezm-i elest
İtsin seni meskūr u mest
4. Ol gūşe-i vaḥdet-nişin
Fehm itmesün kimse işin
5. Kendüñi aḥz it ez-fenâ
Dīvâne ol mecnun-edâ
6. İbrahîm Edhem-veş kaçın
Sîm ü zerün ḥâke saçın
7. Dâ ’im çevür yüz durma hiç
Sem kâsesini durma iç
8. İt câmeñi çâk ey ḥ’âce
Oldı havâlar hep pūçe
9. İrdi zamâne âḥire
Çıkdı şenâyî’ zâhire
10. Ol târik-i zeyn-i fenâ
Hem daḥı ol pūş-ı ‘ abâ

11. Hep fitne-i âhîr-zamân
Şaldı cihâna sâye-bân
12. Ref olunup şer' -i şerîf
Dîn-i metin oldu za'îf
13. 'Ayyâr-ı kâmil der-cihân
Oldı nihân-ender-nihân
14. Fısk u fesâd olup 'ayân
Memlûdurur kevn ü mekân
15. Gel sözüme tut kulağın
Çek ez mehâlik ayağın
16. Diñle Edirne şehrini
Mücrim 'ibâduñ kahrını
17. Mâh-ı şıyâm idüp duğul
İtdi ferağ nice fuğul
18. Rûzunda anuñ şâ'imân
Leylinde cümle kâ'imân
19. Zînet-fezâ pencer menâr
Olmuş kara yerde karar
20. Cümle ahâlî şadımân
Her birisi şâh-ı zamân
21. Der-sûk-ı câmi' -i 'atîk
Zevk u şafâ baħr-i 'amîk
22. Şem' -i kanâdil şad-hezâr
Tâb-ı hidâyetle yanar
23. Bunca kepenk olup güşâd
Hep zevk u şöhetde 'ibâd

[83a]

37. Yinüp yemekler cümle hep
Ğusl olunuben dest ü leb
38. Herkes hekimâne şafā
Şadr üzre İskender-edā
39. Bir def' a kaḥve virilüp
Şevḳ ü şafāya girilüp
40. Fermān idüp Ḥayy ü Ḥudā
Ditredi hep arz u semā
41. Atıldı toplar 'adlile
İrdi zemīne zelzele
42. Kıpırdı bir ağlaşla ğarı
Verdi nice 'aşık seri
43. Yıkıldı bunca yüz biñ ev
Her biri kâşāne-i nev
44. Nīçe mesācid ü menār
Oldı zemīnde secde-kār
45. Cümle meḥārīb-i türāb
Oldı ḥarāb-ender-ḥarāb
46. Ma'bedler oldılar yebāb
Bāḳī menār yoḳ hep ḥarāb
47. İrdikde "Fescud"⁶ ḥamlesi
Secdeye vardı cümlesi
48. Şeddādı nīçe yüz binā
Yıkıldı hep buldı fenā
49. Ol cāmi' -i Sulṭān Selīm
Buldı selāmet ez-raḥīm

[83b]

⁶ فاسجد : Secde et.

50. Dört kûşesinde dört menār
Nuşret bulup ez-çār-yār
51. Virüp mü ’ezzinler ezān
Berg-i cenān olur hazān
52. Bākī mesācid-i şehir
Oldı zemīne hep qahir
53. Çağrışuben *vā-veyletā*⁷
Hem didiler *vā-ḥasretā*⁸
54. Kimi kızum dir baş açar
Kimi kızım dir yaş şaçar
55. Cānım ana dir kimisi
‘Ömrüm ata dir kimisi
56. Ol çehre-i nā-dīdeler
Esmāsı nā-şinīdeler
57. Zülfin yolup eyler figān
Ḥālet-fezā ḥüb-ı zamān
58. Hīç görmeyen rüy-ı güneş
Oldı figān ü zār-keş
59. Hep cem‘ olup pīr ü civān
Bağlandı şaf şaf kār-bān
60. Maḥlūṭ olup bāy u gedā
Mānende-i rüz-ı cezā
61. Cümle ahālī ez-buyūt
Çıkdı fezāya *lā-yemūt*
62. Bir pīre gelüp şeyḥ ü şāb
Dirler bize it fetḥ-i bāb

⁷ “Vay başıma gelenler!” anlamındaki Arapça ibare.

⁸ “Ne acı, eyvah eyvah!” anlamındaki Arapça ibare.

76. Şıbyân u pîrân mevc mevc
Şehre çekildi fevc fevc

77. Hep kavuşup yâr yârine
Girdiler herkes dârına

78. İtme *EMİNÂ* bunda şek
Top top öter dertli yürek

79. Gel çek ayağı meyünden
Ref eyle postı peyünden

80. Meyhâneye girmeyigör
Fısk u fesâd itmeyigör

81. Ol sübha-keş der-künc-i gam
Çekmeyesin renc ü elem

Sonuç

Divan şiirinin sosyal hayata bakan yönlerini örnekleyen şiirlerden bazıları deprem, yangın, sel, salgın hastalık gibi afetleri konu alır. İnsan hayatında kalıcı ve acı izler bırakan doğal afetlere karşı duyarsız kalmayan ve şiiriyle halkın acısına tercüman olan şairlerden biri de Emîn’dir. XVIII. yüzyıl divan şairlerinden olan Derviş Muhammed Emîn hakkında elimizde çok fazla bilgi yoktur. Asıl adı Muhammed olan şair, “*Derviş Muhammed Emîn*” olarak bilinmektedir. Şiirlerinde “*Emîn*” mahlasını kullanmıştır. Bazı şiirlerde şair için “*Dervîş*” ve “*Hâce*” ünvanı da zikredilmektedir. Dîvân’dan öğrendiğimize göre şairin babasının adı İbrahim’dir. Derviş Muhammed Emîn’in mürettep bir Dîvânı bulunmaktadır. Dîvân’da 31 kaside, 15 musammat, 360 gazel, 27 rubai, 36 kıt’a, 28 matla, 28 müfred, 5 muamma, 8 lugaz ve 6 küçük mesnevi olmak üzere toplam 544 şiir bulunmaktadır.

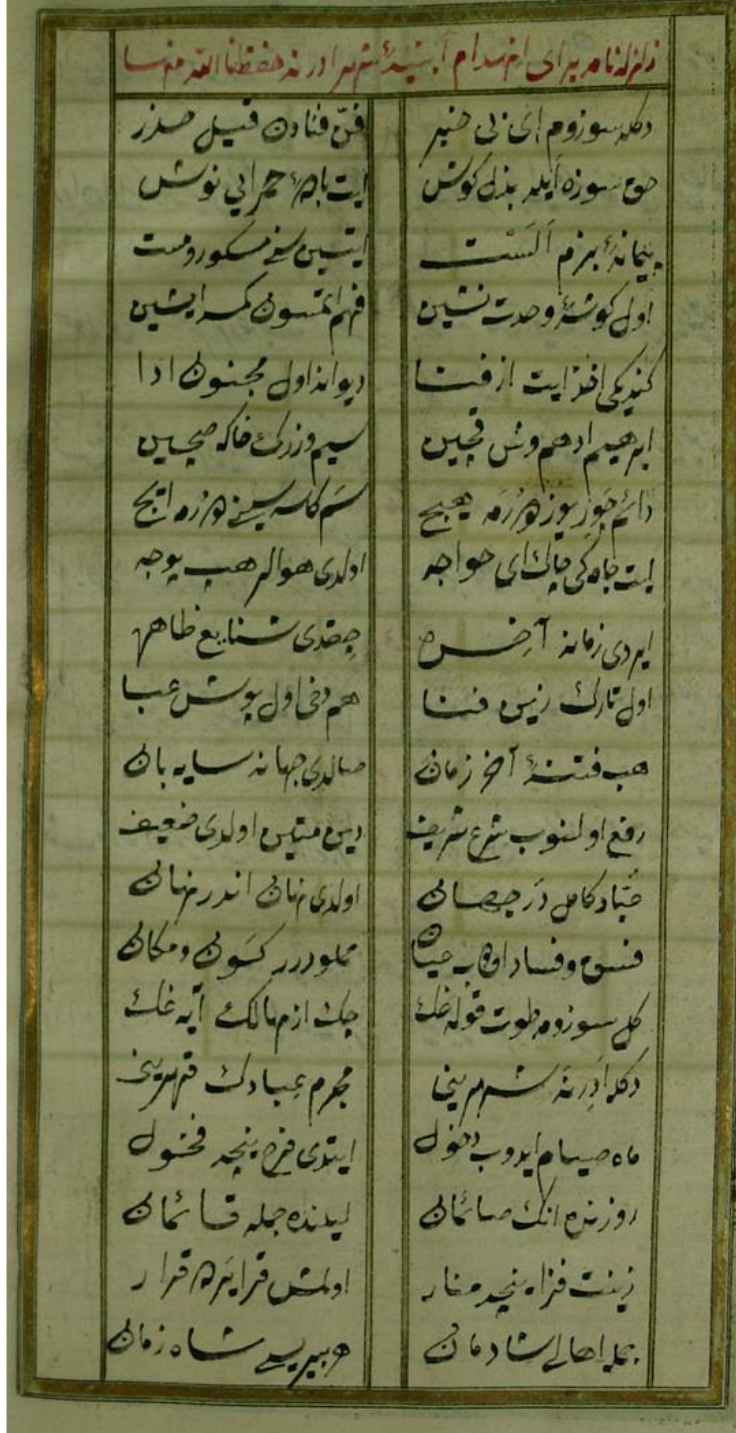
Derviş Muhammed Emîn’in küçük mesnevilerinden biri zelzelenâmedir. 81 beyitlik bu mesnevîde şair, 1752 yılının Ramazan ayında, Edirne’de meydana gelen büyük depremi tasvir etmektedir. Zelzelenâmede Emîn, öncelikle okuyucuya nasihatlerini sıralar ve ardından bir Ramazan akşamı Edirne halkının durumunu tasvir eder ve depremin niçin yaşandığını anlatır. Buna göre deprem, Edirne halkının mücrimliği, fisk, sefahat ve fesadı nedeniyle meydana gelmiştir. Şair daha sonra depremin başlaması, deprem anı ve depremde yaşananları anlatır. Deprem felaketini yaşayan Edirne halkı pişman olur ve tövbe için bir şeyhe giderler. Halkın samimi tövbeleri kabul edilir ve deprem sona erer. Edirneliler de rahat bir şekilde evlerine dönerler. Bu çalışma vesilesiyle daha önce bilinmeyen bir divan tanıtılmış ve zelzele şiirlerine küçük de olsa bir katkı sağlanmıştır.

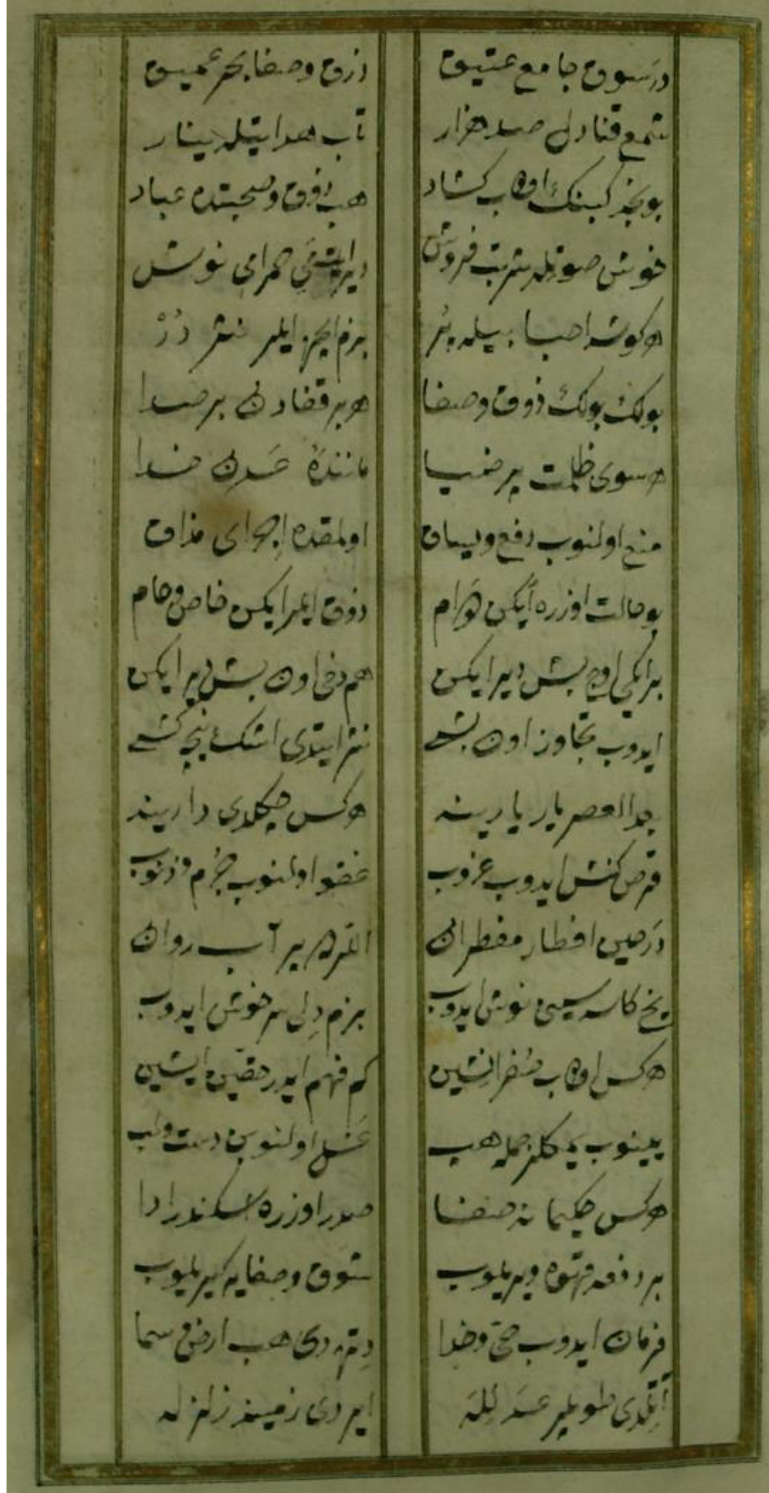
Kaynakça

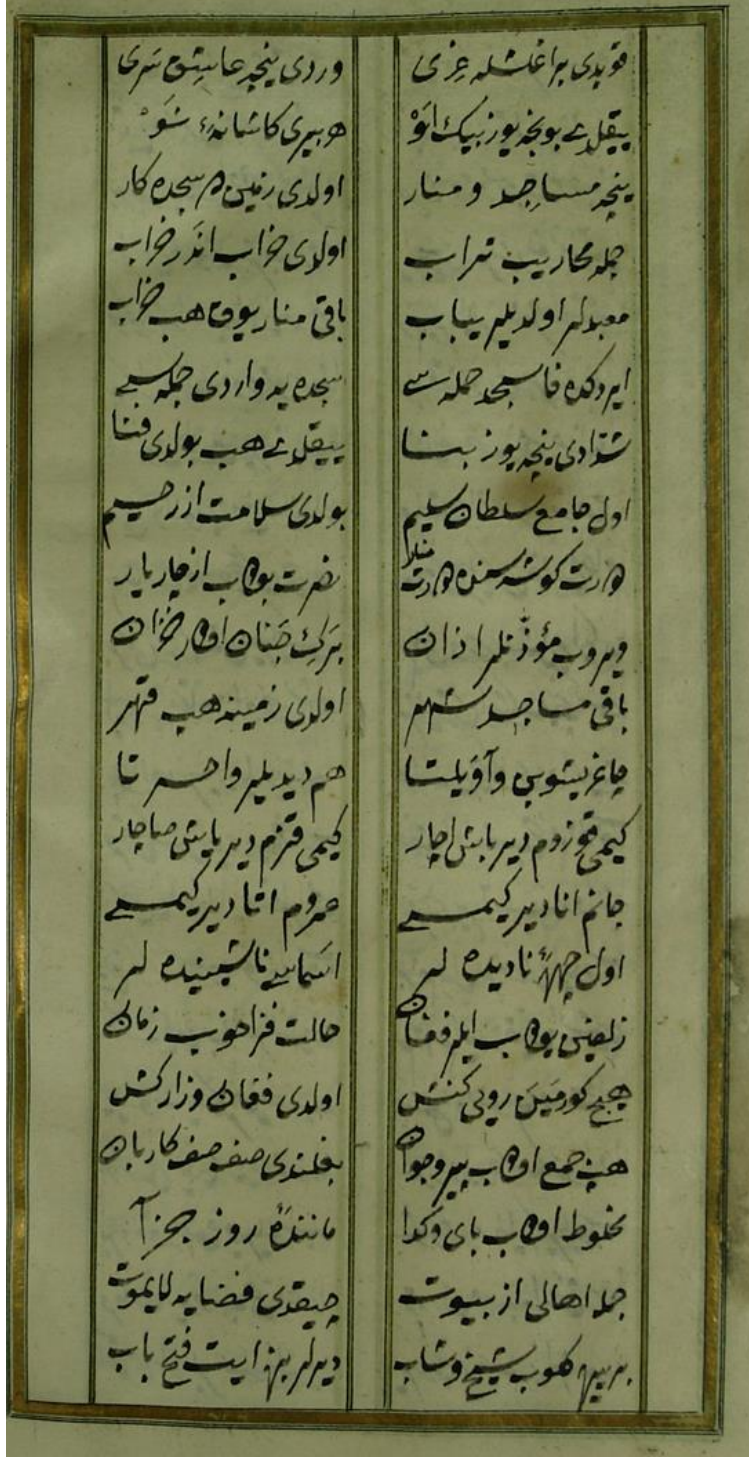
- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. (1997), *Kültürümüzden Esintiler*, Dağıtım Akademi Kitapevi, İzmir
- Bahar Özkan, Bahanur. (2011), *Kilis Şairleri*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Cengiz, Hasan Ali. (2020), *1752 Edirne depremi (Zelzel-i Azîme)*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- Çabuk, Vâhid. (1973), “XVII. Yüzyılda İstanbul Yangınları ve Kâtipzâde’nin 1070 (1660) Yangını Hakkında Manzum Bir Tarihi”, *Türk Kültürü Dergisi*, C 125, s. 286-290.
- Çetinkaya, Ülkü. (2009), “Divan Şiirinde Sosyal Hayattan Yansımalar: Necatî ve Hayretî’nin Arpa Kıtılığını Anlatan İki Manzumesi”, *Türkbilgi Dergisi*, C 17, s. 47-55.
- Dayanç, Muharrem. (2007), “Balıkesir ile Türkistan’da Deprem ve Tefik Fikret’e Sitem”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 8, S 2, s. 123-140.
- Gürgendereli, Müberra. (2021), “Şairlerin Gözünden Tarihte Edirne Kışları ve Nehir Taşkınları”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C 5, S 4, s. 1732-1750.
- Kaplan, Yunus. (2021), “Beytlere Akseden Ateş: Safvet’in Tophane ve Galata Yangınâmeleri”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature Dergisi*, C 7, S 1, s. 94-119.
- Kardaş, Sedat. (2019), “Divan Şiirinde Kıtılıkla İlgili Manzumeler”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 22, s. 489-524.
- Kaya, Doğan. (2006), “Sivaslı Âşıkların Marmara Depremi İle İlgili Destanları”, *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, C. I, s. 704-719.
- Kazancıgil, Ratip. (1999), *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi (1300-1994)*, Edirne Valiliği Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Filiz. (2020), “Kara Ölüm ve Divan Şairi”, *Turkish Studies*, C 15, S 4, s. 647-665.
- Kılıç, Orhan (2002), “Osmanlı Devleti’nde Meydana Gelen Kıtılıklar”, *Türkler*, C 10, s. 718-730.
- Öztürk, Murat. (2020), “Divan Şiirinde Veba”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, s. 125-154.
- Sakaoğlu, Necdet. (1994), “Yangınlar, Osmanlı Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C 7, s. 427-438.

- Tavukçu, Orhan Kemâl. (2020), ““Vebâ N’olur Kazâ-yı Âsmandur” Veba Salgınlarının Edebî Metinlerdeki İzleri”, *Prof. Dr. Avni GÖZÜTOK - Armağan Kitap- Atatürk Üniversitesi Yayınları*, s. 79-123.
- Ürekli, Fatma. (2010), “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C 8, S 16, s. 101-130.
- Yakar, Halil İbrahim. (2018), *Gelibolulu Sun’î Dîvânı*, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>., Erişim tarihi, 22.03.2020.
- Yoldaş, Kazım. (2013), “Doğal Afetlerin Klasik Türk Şiirine Yansımalarına Bir Örnek: Sâbir Pârsâ Divanı’nda Depremle İlgili Dört Tarih Manzumesi”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C 5, S 10, s. 259-265.

Ek: Zelzelenâmenin Tıpkıbasımı:

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KAYALIK ŞAHİN

Bartın Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Bartın/TÜRKİYE
kayalik_duygu@hotmail.com
ORCID

**HADÂ'İKUL-HAKÂ'İK Fİ
TEKMİLETİ'Ş-ŞAKÂ'İK'TA ESER
ÜZERİNE BİLGİ VE
DEĞERLENDİRMELER**

INFORMATION AND EVALIATIONS IN
HADÂ'KU'L-HAKÂ'İK Fİ TEKMİLETİ'Ş-
ŞAKÂ'İK ABOUT THE LITERARY WORK

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 04.11.2021
Kabul Tarihi: 01.01.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022

Article Information: Research Article
Received Date: 04.11.2021
Accepted Date: 01.01.2022
Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Kayalık Şahin, Duygu, "Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik'ta Eser Üzerine Bilgi ve Değerlendirmeler", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 166-199.

Kayalık Sahin, Duygu, "Information and Evaluations in Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik About the Literary Work", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 166-199.

10.28981/hikmet.1019078

Dr. Öğr. Üyesi Duygu KAYALIK ŞAHİN

HADÂ'İKU'L-HAKÂ'İK Fİ TEKMİLETİ'Ş-ŞAKÂ'İK'TA ESER ÜZERİNE BİLGİ VE DEĞERLENDİRMELER

INFORMATION AND EVALUATIONS IN HADÂ'İKU'L-HAKÂ'İK Fİ TEKMİLETİ'Ş-ŞAKÂ'İK ABOUT THE LITERARY WORK

ÖZ

Taşköprizâde'nin Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye adlı eserine, Atâyî'nin yazmış olduğu Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik isimli zeyilde 1135 biyografi bulunmaktadır. Bu biyografilerde Atâyî, kimi zaman eserlerin sadece ismini zikretmiş, kimi zaman mufassal kimi zaman da mülahhas tanıtımlar yapmış; eserlerin çeşitli hususiyetlerine yönelik pek çok ferdi değerlendirmeye de başvurmuştur. Atâyî, tabakat ve tezkire türündeki eserlerdeki süregelen biyografi yazım geleneğini devam ettirerek çeşitli disiplinlerde, farklı nazım şekilleri ve türlerinde telif edilen eserleri, sıfatlar kullanarak tasvir etmiştir. Atâyî'nin eserler hakkında verdiği bilgileri ve yaptığı değerlendirmeleri ortaya koymayı hedeflediğimiz bu çalışmada, öncelikle Atâyî'nin eseri sunuş tarzı ve eser hakkındaki değerlendirmeleriyle ilgili veriler tespit edilmiştir. Biyografi yazıcılığının öncülerinden kabul edilen Atâyî'nin müelliflere ait eserleri hangi şekilde tavsif edip kaleme aldığı ve eser değerlendirmelerini hangi boyutlarda gerçekleştirdiğini belirlemeye gayret gösterdiğimiz bu çalışmada, elde edilen bulgular, “eserin ismi”, “eserin telif tarihi”, “eserin telif mekanı”, “eserin telif sebebi”, “eserin dili”, “eserin türü”, “eserin muhtevası”, “eserin üslubu ve tertibi”, “eser üzerinde yapılan değişiklikler”, “eser üzerinde yapılan çalışmalar”, “eser değerlendirmeleri”, “eserin takdim edildiği kişiler” ve “Atâyî'nin şahsen gördüğü eserler ve eserlerle ilgili rivayetler” şeklinde on üç başlık altında tasnif edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şakâ'iku'n-nu'mâniyye, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, Atâyî, Taşköprizâde.

ABSTRACT

In the addendum written by Atâyî for the work written by Taşköprizâde and titled Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye, there are 1135 biographies. In these biographies, Atâyî sometimes referred just to the titles of the literary works whilst he sometimes introduced literary works either in detail or briefly, and also, he made personal evaluations about various specific characteristics of these works. Atâyî continued the biography writing tradition maintained in tabakat and tezkire works (collections of biographies), and by using adjectives, he described the works written in different poetry styles and types across a variety of disciplines. Aiming to introduce the information and evaluations presented by Atâyî about literary works, this study, first of all, found out data about Atâyî's style of presenting the work and his evaluations about the work. In this study endeavoring to identify how Atâyî who was acknowledged as the pioneer of biography writing described and wrote about the authors' literary works and in what dimensions Atâyî made evaluations about these works, the obtained findings were analyzed upon being categorized under 13 titles, namely, “the name of the literary work”, “the date of writing of the literary work”, “the place of writing of the literary work”, “the reason for writing the literary work”, “the language of the literary work”, “the type of the literary work”, “the content of the literary work”, “the style and arrangement of the literary work”, “the changes made on the literary work”, “works written about each work”, “the evaluations about the literary work”, “persons to whom the literary work was presented” and “the literary works that Atâyî personally saw and the rumors about literary works”.

Keywords: Şakâ'iku'n-nu'mâniyye, Hadâ'iku'l-Hakâ'ik Fî Tekmiletî'ş-Şakâ'ik, Atâyî, Taşköprizâde.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 965/1557-58 yılına kadarki zaman diliminde vefat eden âlimlerin biyografilerini ihtiva eden Taşköprüzâde Ahmed İsmâmeddin Efendi'nin (ö. Receb 968/Mart-Nisan 1561) *Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*'si, âlim ve şeyhlerin hayat hikâyelerini içeren bir tabakat kitabıdır. *Şakâ'ik*'a çok sayıda zeyil yazılmıştır. Bu zeyillerden birisi de Nev'îzâde Atâyî'ye (ö. 1046/1636-37) aittir. Türkçe kaleme alınan zeyillerin ilki, *Zeyl-i Şakâ'ik* ve *Zeyl-i Atâyî* isimleriyle meşhur olan *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fi Tekmiletî'ş-şakâ'ik*'tir.¹ Bu eserde, 965/1558-1044/1634 yılları arasında yetişen âlimlerin, şeyhlerin, ilim ve devlet adamlarının, şair ve yazarların hâl tercümeleleri kaleme alınmıştır. Manzum ve mensur çok sayıda eser telif eden Atâyî'nin bu zeyli, Rebûlevvel 1044/ Ağustos-Eylül 1634 tarihinde tamamlamıştır. “Onuncu Osmanlı hükümdarı olan Kânûnî Sultan Süleyman'dan on yedinci Osmanlı sultanı IV. Murad'a (ö. Şevval 1049/Ocak-Şubat 1640) kadar geçen süre, biyografi ve tarihî olaylar bağlamında, sekiz tabaka altında ele alınmaktadır. *Atâyî Zeyli*'nin ihtiva ettiği hâl tercemesi sayısı 1135'tir.” (Donuk, 2017: 38).

Şakâ'iku'n-nu'mâniyye'deki biyografi yazım geleneğinin ve biyografi tertibinin devam ettiği *Atâyî Zeyli*'nde hâl tercümeleleri, isim ve nisbe ile başlamış, doğum yeri, doğum zamanı, alınan eğitimler, üstlenilen görevler ve vefata dair bilgiler yer almıştır. Fizikî özelliklerin tavsifinden sonra tercüme sahibinin telif ettiği eserler zikredilmiş ve bu eserler hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur. Çoğu biyografi, bahsi geçen sıralama ile kaleme alınmışken, bazı biyografilerde bu sıralamanın değiştiği görülmektedir.

Devlet adamlarının, din görevlilerinin, âlimlerin, ediplerin ve muharrirlerin hâl tercümelelerini ihtiva eden *Şakâ'ik*'ta tefsir, kelam, hadis, tıp, astronomi, tarih ve edebiyat dalları başta olmak üzere çeşitli disiplinlerde telif edilen eserler zikredilmiştir. Bu eserler hakkında kimi zaman mufassal kimi zaman da muhtasar şekilde bilgiler verilmiş, değerlendirmeler yapılmıştır. Atâyî, kimi biyografide eserlerin telif tarihine, telif sebebine ve telif mekânına yönelik bilgi paylaşımlarında bulunurken kimi zaman eserin türünden, dilinden, üslubundan ve yarattığı etkilerden bahsetmiştir.

Şair tezkireleri gibi çok sayıda şair ve yazar biyografisinin bulunduğu eserde Atâyî, eserler hakkında çeşitli yönlerde bilgiler sunmuştur. Tezkirelerdeki şair ve şiiir değerlendirmelerini konu alan çalışmalardan² yola çıkarak *Atâyî Zeyli*'nde yer alan eser hakkındaki bilgilendirmeleri ve değerlendirmeleri belirlemeyi amaçladığımız bu makalede, elde ettiğimiz veriler “eserin ismi”, “eserin telif tarihi”, “eserin telif mekânı”, “eserin telif sebebi”, “eserin dili”, “eserin türü”, “eserin muhtevası”, “eserin üslubu ve

¹ Çalışma boyunca eserden *Atâyî Zeyli* olarak bahsedilecektir.

² Bu konu hakkındaki çalışmalar için bk. (Tolasa, 1983), (Filiz Kılıç, 1998), (Çapan, 1993), (Süleyman Solmaz, 2012).

tertibi”, “eser üzerinde yapılan değişiklikler”, “eser üzerinde yapılan çalışmalar”, “eser değerlendirmeleri”, “eserin takdim edildiği kişiler” ve “Atâyî'nin şahsen gördüğü eserler ve eserlerle ilgili rivayetler” olmak üzere on üç başlık altında tasnif edilerek incelenmiştir. Seçilen örnekler üzerinden veriler yorumlanmaya çalışılmış; tespit edilen diğer örnekler dipnotlarda işaret edilmiştir. Çalışmada, sadece takdim edilen eserler incelenmiş, biyografi sahiplerinin edebî yönü ve üslubu hakkındaki bilgi ve değerlendirmeler kapsam dışı tutulmuştur.

1. Eserin İsmi

Zeyl-i Şakâ'ik'ta eserlerin isminin iki şekilde verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, Atâyî'nin herhangi bir sıfat kullanmadan ve bir değerlendirmede bulunmadan eser ismini zikretmesi şeklindedir. Atâyî, “...Târîh-i Kebîr, Vefeyât-ı İbn Hallikân ve Târîh-i Sahâbe ve Târîh-i Hükemâ'yi câmi...” (Donuk, 2017: 267), “...Kütüb-i Sitte'yi cem' u tertîb...” (Donuk, 2017: 815), “...Risâle-i Kalemiyye'si vardır...” (Donuk, 2017: 900), “...Âsâr-ı celîlelerinden Silsile-i Meşâ'ih-i Halvetiyye yazmışlardır...” (Donuk, 2017: 1005) ve “...Terceme-i Akâ'id, Risâle-i Mantık, Nevâ-yı Uşşâk, Şerh-i dü beyt-i Mesnevî, Terceme-i Kissa-i Hızr u Mûsâ, Terceme-i Münşe'ât-ı H'âce-i Cihân, Dîvân-ı Münşe'ât, Tahkîk-i Mes'ele-i İcâb u İhtiyâr ve Dîvân-ı kâmil-i eş'âr...” (Donuk, 2017: 1143) örneklerindeki gibi biyografi sahiplerinin tahriratını kaleme almıştır.

Atâyî, müelliflerin bahsi geçen eserlere verdikleri isimleri “...Bâlî Bilen nâmı ile mevsûm bir lugat...” (Donuk, 2017: 1518), “...Nüzhëtü'l-cihân ve Nâdirü'z-zemân tesmiye itmişdür...” (Donuk, 2017: 1855), “...İddet tesmiye eylemişlerdür...” (Donuk, 2017: 1609), “...Teşnîfu'l-mesma' fî Şerhi'l-mecma' tesmiye eylemişdür...” (Donuk, 2017: 1425), “...el-İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-harâm tesmiye itmişdür ve târîh-i Yemen imlâ idüp el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-Osmânî ismi ile müsemma kılmışdır...” (Donuk, 2017: 815), “...Evezahu'l-mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-buldân ve'l-Memâlik ismi ile mevsûm kitâbı vardır...” (Donuk, 2017: 906) ve “...ed-Dürri'l-manzûm fî Ahvâl-i Ulemâ'ir- Rûm tesmiye itmişdür...” (Donuk, 2017: 843) örneklerinde olduğu gibi belirtmiştir.³

Atâyî, biyografilerin bir kısmında, “...Metn-i Vikâye'yi şerh idüp tevfiik münâsebeti ile Tatbîk tesmiye itmişdür...” (Donuk, 2017: 320) ve “...Tarîk-ı hacda te'lîf itmek münâsebeti ile nâmını Mesâlik ve şerhün ismini Hevâdî itmişdür...” (Donuk, 2017: 572) örneklerinde görüldüğü üzere müellifin, eserine verdiği ismin sebebini de dile getirmiştir.

³ Daha fazla örnek için bk. (Donuk, 2017: 828, 1072, 1111, 1221).

2. Eserin Telif Tarihi

Atâyî, dokuz eserin telif tarihini biyografilere eklemiştir. Taşköprüzâde Efendi'nin *Târîh-i Hükemâ'sı*⁴, Pârepâre-zâde'nin *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân'*⁵, Adlî'nin *Şâh u Gedâ'sı*⁶, Sâdikî Gîlânî'nin *Tefsîr-i Beyzâvî Hâşiyesi*⁷ ve *Tefsîr-i Kâzî Hâşiyesi*⁸, Cinânî'nin *Riyâzü'l-cinân'*⁹ ve Takıyyüddin-i Mısrî'nin *Tabakât-ı 'Ulemâ-yı Hanefiyye'si*¹⁰ telif tarihlerinin açıkça belirtildiği eserlerdir.

*Atâyî Zeyli'*nde, eserlerin telif zamanına düşürülen tarihlere yer verilmiştir. Ebced alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden istifade edilerek herhangi bir hâdiseye, hesaplandığında o hâdisenin meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, bir cümle, bir mısra veya bir beyit söylemek (Yakıt 2010, 66) şeklinde tanımlanan tarih düşürme sanatı, eserlerin telif tarihini ifade etmekte de kullanılmıştır. Murâdî'nin *Fûtûhât-ı Sıyâm*'ının telif tarihi için "...fenn-i tasavvufda *Fûtûhât-ı Sıyâm* adlu bir kitâb te'lîf itmişler idi. Vâlid-i merhûm '*Fûtûhât-ı mülûkî*' (1001) lafzını târîh düşürmüş idi..." (Donuk, 2017: 1057) şeklinde Muradî'nin babasının bir tarih düşürdüğünü kaleme alan Atâyî, Nevî'nin *Terceme-i Füsûsu'l-hikem* adlı eserinin telif zamanı için düşürülen tarih manzumesini de alıntılamıştır:

"...Türkî âsâr-ı celîlelerinden *Terceme-i Füsûsu'l-hikem ki Sultân Murâd Hân emriyle yazmışlardır. Târîh:*

Temâm oldukda ol şerhun Fedâyî-i senâ-güster

Didi târîhini Şerh-i Fusûs-ı Nev'î kâmil..." (Donuk, 2017: 1142).

3. Eserin Telif Mekânı

*Atâyî Zeyli'*nde, eserin telif mekânı hakkında iki türlü bilgi verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, "...Tokuz yüz elli bir Muharrem'inde Mısr'da temâm eyleyüp..." (Donuk, 2017: 406) örneğinde görüldüğü üzere mekânın doğrudan ifade edilmesi şeklindedir.

⁴ "...Târîh-i Hükemâ 'yı câmi'dür... Târîh-i itmâmı tokuz yüz otuz sekizdür. Ba'dehu kitâb-ı mezbûrî ihtisâr idüp tevârîh-i enbiyâyî ve ahvâl-i mülûk-i 'Acem 'i ilhâkeylemişlerdür..." (Donuk, 2017: 267).

⁵ "...tokuz yüz otuz iki târîhinde...Tevârîh-i Âl-i 'Osmân nazmını isnâd eylemiş..." (Donuk, 2017: 291).

⁶ "...Şâh u Gedâ bahrinde manzûm kitâbları vardır. İsmi ve târîhi âhir-i kârdur..." (Donuk, 2017: 1539).

⁷ "...Tefsîr-i Beyzâvî 'ye hâşiyeye şerîfe ta'likidup mebâhis-i gâmıza tahkîkitmişdur. Bu hakîr, bir nushasın gordum. Tokuz yuz elli uc Muharrem'inde temâm olduğu hatt-ı musannifden nakl olunmuş idi..." (Donuk, 2017: 406).

⁸ "...Sâdikî Gîlânî [*Tefsîr-i Kâzî 'ye hâşiyesi vardır ve dîbâcesinde İbrâhîm Paşa merhûma senâ idüp diyâr-ı Rûm'ı terke anların intikâli bâ'is olduğunı beyân itmişdür. Bu hakîr, nüşhasın gördüm. Tokuz yüz elli bir Muharrem'inde Mısr'da temâm eyleyüp Medîne-i Münevvere'ye irtihâlin yazmışdur.]...*" (Donuk, 2017: 406).

⁹ "...Cinânî Riyâzü'l-cinân...Tokuz yüz toksan beş târîhinde itmâm eyleyüp..." (Donuk, 2017: 1083).

¹⁰ "...Takıyyüddin-i Mısrî...Tabakât-ı 'Ulemâ-yı Hanefiyye'si vardır. ... Toksan üç târîhinde itmâm itmiş idi..." (Donuk, 2017: 1110-1111).

Atâyî'nin eserin telif edildiği mekânı dolaylı olarak da bildirdiği görülmektedir. Eserin tamamlanma tarihinde müellifin görev yaptığı mekânın söylenmesi, eserin telif mekânı hakkında bir değerlendirme yapmamıza imkân vermektedir. Aşağıdaki örneklerin ilkinde Taşköprizâde Efendi'nin Üsküp'de müderrisen *Târîh-i Hukemâ'yı* telif ettiğini; ikinci örnekte, Pârepârezâde'nin Silivri'de kadılık yaparken *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân'*ı kaleme aldığını; üçüncü örnekte ise, eserin telif edildiği mekândan ziyade Nevâlî'nin eseri telif ettiği zamanda bulunduğu görev yeri belirtilmiştir:

"...Târîh-i Hukemâ'yı câmi'dür. Üsküb'de İshak Paşa müderrisi iken yazmışlar..." (Donuk, 2017: 267).

"...Silivri kâzîsi iken Şeh-nâme bahrinde Tevârîh-i Âl-i 'Osmân nazmını isnâd eylemiş..." (Donuk, 2017: 291).

"...Mu'allim-i şeh-zâde iken Aristû'ya mensûb olan Kitâbu'r-riyâset'i Türkî inşâ ile terceme idüp..." (Donuk, 2017: 1072).

4. Eserin Telif Sebebi

Atâyî, çok sayıdaki eserin telif edilme sebeplerini de kaleme almıştır. Aşağıdaki örneklerde, devrin padişahlarının emriyle sırasıyla Celalzâde Salih Efendi'nin, Nâdirî'nin, Tatar İbrahim Efendi'nin, Nevî'nin ve Taşköprizâde Kemal Efendi'nin eser telif ettikleri görülmektedir:

"...şeh-zâde-i şehîd Sultân Bâyezîd emri ile Câmi'ü'l-hikâyât nâm kitâbı zebân-ı Derî'den Türkî'ye nakl eyleyüp..." (Donuk, 2017: 347).

"...Sultân 'Osmân Hân emri ile iki bin beyt mikdârı Şeh-nâme'leri vardır..." (Donuk, 2017: 1734).

"...Bu hakîr, Sûre-i Nûr'dan âyet-i meşhûre tefsîrine müte'allik tahrîrini gördüm. Sultân Murâd Hân emri ile yazmışlar..." (Donuk, 2017: 1028).

"...Türkî âsâr-ı celîlelerinden Terceme-i Füsûsu'l-hikem ki Sultân Murâd Hân emriyle yazmışlardır..." (Donuk, 2017: 1143).

"...Sultân 'Osmân Hân emriyle mensûr Şehnâme yazmışlardır..." (Donuk, 2017: 1609).

Aşağıdaki örneklerde ise sırasıyla, İmamzâde Efendi'nin, Kadızâde Efendi'nin ve Meylî'nin bilinen bir eseri tamamlamak, sadeleştirmek ve bir esere zeyil yazmak amacıyla eser telif ettikleri kaleme alınmıştır:

"...Kâfiye ve Misbâh ve 'Avâmil'i zebân-ı mahdûmına teshîl için Türkî'ye terceme eylemiş idi..." (Donuk, 2017: 358).

"...İbn Hümâm'ı itmâm itmek üzere Kitâb-ı Vekâle'den âhir-i kitâba dek Hidâye'ye şerhi..." (Donuk, 2017: 799)

“...Kitâbu'l-vekâle'den âhir-i kitâba varınca İbn Hümâm'a zeyl olmak üzere yazmışlardır...” (Donuk, 2017: 936)

5. Eserin Dili

Atâyî Zeyli'ndeki eser tavsiflerinin bazıları eserin dili hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. Atâyî, “...Arabî Âl-i Selçûk Târîhi yazmışdır...” (Donuk, 2017: 537), “...Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye'yi tezyîl idüp... Arabâne inşâdur...” (Donuk, 2017: 843), “...vakfiyyelerini Türkî inşâ itmişlerdür...” (Donuk, 2017: 876), “...Tezkiretü's-şu'arâ yazup Türkî vü Tâzî inşâ-perdâzî kılmış idi...” (Donuk, 2017: 889), “...lisân-ı Türkî'de Letâ'if-nâme nâm eserin tuhfe-i 'avâm itmiş idi...” (Donuk, 2017: 337), “...Fârisî târîhin terceme itmişlerdür...” (Donuk, 2017: 1168) ve “... lisân-ı Türkî'de nazm eylemişdür...” (Donuk, 2017: 1389) örneklerinde olduğu gibi eserlerin dilini Türkçe, Arapça ve Farsça olarak belirtmiştir.¹¹

Atâyî, bilhassa tercüme ve şerh türündeki eserlerin, “...Dîvân-ı Hâfız'ı ve Gülistân ve Bostân'ı Türkî şerh eylemişdür...” (Donuk, 2017: 953), “...Gülistân'a Türkî şerhi...” (Donuk, 2017: 1221), “...İlm-i kırâ'atda Cezerî'ye Türkî şerhleri vardır...” (Donuk, 2017: 1013), “...Kitâbu'r-riyâset'i Türkî inşâ ile terceme idüp...” (Donuk, 2017: 1072), “...Dîvân-ı Hâfız'ı ve Gülistân ve Bostân'ı bunlar dahı Türkî şerh eylemişdür...” (Donuk, 2017: 953), “...Sultan Bayezîd emri ile Câmî'u'l-hikâyât nâm kitâbı zebân-ı Derî'den Türkî'ye nakl eyleyüp...” (Donuk, 2017: 347), “...Kutb-ı Mekkî'nün el-A'lam fî Ahvali Beledi'llahi'l-haram namı ile mu'allem kitabını zebân-ı Türkî ile mütercem kılmışlardır...” (Donuk, 2017: 1179) ve “...Hüseyn-i Va'iz'ün risale-i 'aliyyesini lisan-ı Türkî'ye nakl eylemişlerdür...” (Donuk, 2017: 1609) örneklerinde görüldüğü üzere Türkçe yazıldıklarına işaret etmiştir.

Atâyî, Sürûrî'nin üç dilde telif ettiği eserleri dil bazında tasnif etmiş; bu tasnifte ferdî değerlendirmelere yer vermemiştir:

“...Tesânîf-i Arabiyye: el-Havâşî'l-kübrâ 'alâ Tefsîri'l-Kâzî, el-Havâşî's-sugrâ 'aleyhi eydan, Şerhu'l-Buhârî (nisfa karîb), Hâşiyetü't-Telvîh, Hâşiyetü 'alâ Evâ'ili'l-Hidâye, Şürûhu'l-mütân el-Muhtasıra, Merâh ve Mısbâh ve İsâgûcî gibi Emsile şerhi.

Tesânîf-i Fârisiyye: Şerh-i Mesnevî (kerârîs-i kibâr ile yüz cüz'dür), Şerh-i Gülistân, Şerh-i Bostân, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl [Gülistân ve Bostân şerhi 'Arabîdür].

Tesânîf-i Türkiyye: Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hüseyn, Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mollâ Câmî, Risâle-i Mu'ammâ, 'ilm-i nücûmda bir kitâb, muhâzarâtda Ravzu'r-reyâhîn, 'ilm-i tıbdâ Terceme-i Mûcîz, 'ilm-i şî'r ü kâfiyede Bahru'l-ma'ârif ve gayruhâ, elsine-i selâsede eş'ârı kalem-i dü-zebân ile ihsâ olunmak mertebesinden 'âlidür...” (Donuk, 2017: 298-299).

¹¹ Daha fazla örnek için bk. (Donuk, 2017: 904, 603, 1412, 1758).

6. Eserin Türü

6.1. Zeyil Eserler

Sözlük anlamı ek, bir yazıya/esere yapılan ek anlamlarına gelen zeyil, “bir asıl metnin veya eserin içeriğini tamamlamak için ona ek olarak yazılan eserdir” (Durmuş, 2013: 339). İslam telif geleneğinden itibaren tabakat-tezkire tarzı eserler başta olmak üzere çeşitli ilim dallarında zeyil eserler tahrir edilmiştir. *Atâyî Zeyli*'ndeki dört biyografide, Taşkoprîzâde Ahmed'in mezkûr eserine yapılan zeyiller tanıtılmıştır. Atâyî, Âşık Çelebi'nin *Şakâ'ik*'a Arapça bir zeyil yazıp sadrazam Mehmed Paşa'ya sunduğunu ve bu zeyil sayesinde Üsküp'e kadı olarak atandığı bilgisini “...*Arabî Zeyl-i Şakâ'ik'i Sadr-ı a'zam Mehmed Paşa'ya ihdâ eyledükde kayd-ı hayâtla Üsküb kazası ita olındı...*” (Donuk, 2017: 594) ifadeleriyle vermiştir.

Uzun Bâlî diye bilinen Ali b. Bâlî'nin *Şakâ'ik*'i tezyîl edip ona bir isim verdiği “...*Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye'yi tezyîl idüp ed-Dürrü'l-manzûm fî Ahvâl-i 'Ulemâ'ir- Rûm tesmiye itmişdür...*” (Donuk, 2017: 843) ifadeleriyle bildirilmiştir. Seyrekzâde'nin biyografisinde müellifin *Şakâ'ik*'a bir zeyil yazdığını belirten Atâyî, mezkûr eserde aynı zamanda Seyrekzâde'ye ait ilhâkâtın bulunduğunu da söyler. Mezkûr eser hakkında “...*Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye'ye zeyli ve kenârında ilhâkâtı vardır...*” (Donuk, 2017: 172) şeklinde bir değerlendirme bulunmaktadır.

Hamidli Karaca Ahmed Efendi'nin *Şakâ'ik*'a bir zeyil yazdığını ve bu eserde kendi zamanına yetişen âlimlerin hâllerini kaleme aldığını belirten Atâyî, “...*Zeyl-i Şakâ'ik yazup zemânına yetişdüğü 'ulemânun ahvâlini beyân itmiş idi. Evrâk-ı hazân gibi perîşân oldı...*” (Donuk, 2017: 1470) ifadeleriyle bu eserin hazan yaprakları gibi perişan olduğu bilgisini paylaşmaktadır.

Atâyî, “...*Tevârîh-i Âl-i 'Osmân eyyedehumu'llâhu ilâ âhiri'd-devrân tahkîkında Heşt Behîşt nâm kitâbına zeyli vardır...*” (Donuk, 2017: 653) ifadeleriyle Fazlî'nin, babasının eserine bir zeyil yazdığını belirtmiştir.¹²

6.2. Tercüme Eserler

Atâyî'nin eser tavsiflerinde tercüme eserler de yer almaktadır. Biyografilerin birçoğunda Atâyî, “...*Ravzatü's-şühedâ'yı terceme itmişdür...*” (Donuk, 2017: 595), “...*Mutavvel'i terceme itmiş idi...*” (Donuk, 2017: 1855), “...*Nisâbu'l-ihtisâb nâm kitâba tercemesi vardır...*” (Donuk, 2017: 843) ve “...*Sihâh-ı Cevherî 'yi terceme...*” (Donuk, 2017: 926) örneklerinde olduğu gibi tercüme edilen eserlerin sadece isimlerini zikretmiştir.

Atâyî *Zeyli*'nde yer alan “...*Terceme-i Tefsîr-i Hüseyin-i Vâ'iz, Terceme-i Zahîre-i Hârezmşâhî, Terceme-i Ahlâk-ı Muhsinî vardır...*” (Donuk, 2017: 653), “...*Vâlidlerinün ecell-i te'lîfâtı olan Mevzû'âtü'l-'ulûm'ı terceme itmişlerdür ve Hüseyin-i Vâ'iz'ün risâle-i 'aliyyesini lisân-ı Türkîye nakl eylemişlerdür*” (Donuk, 2017: 1609), “...*Sibt İbn Cevzî'nün Mir'âtu'z-zemân nâm kitâbını terceme*

¹² Daha fazla zeyil eserler için bk. (Donuk, 2017: 593, 595, 637, 779, 792, 843, 929, 970, 988).

eylemişdür...” (Donuk, 2017:1442), “...Me’âlimu’l-yakîn ismi ile müsemmâ terceme-i Mevâhib-i Ledûniyye ve Terceme-i Fezâ’ilu’l-cihâd ve Kutb-ı Mekkî’nün el-A’lâm fî Ahvâli Beledi’llâhi’l-harâm nâmı ile mu’allem kitâbını zebân-ı Türkî ile mütercem kılmişlardur...” (Donuk, 2017: 1179), “...Kutb-ı Mekkî’nün Târîh-i Yemen’in terceme itmişdür...” (Donuk, 2017: 924), “...H’âce Muhammed-i ‘Assâr’un Mihr u Müşteri’sini terceme itmişlerdür...” (Donuk, 2017: 813) ve “...İmâm-ı Gazâlî’nün Kîmyâ-yı Sa’âdet nâm kitâbını terceme itmişdür...” (Donuk, 2017: 926) şeklindeki değerlendirmelerde, tercüme edilen eserlerin isimlerinin belirtilmesinin yanı sıra müelliflerin isimlerinin zikredildiği görülmektedir.

Bâkî’nin Hz. Eyyüp’ten rivayet edilen hadisleri toplayıp tercüme ettiğini “...Hazret-i Eyyûb müderrisi olmak takrîbi ile ol güzîn-i ashâb-ı kirâm un nakl eylediği ehâdîs-i şerîfe-i gevherîn-nizâmı cem’ idüp terceme itmişler idi...” (Donuk, 2017: 1179) sözleriyle bildiren Atâyî, Bâkî’nin bir eser tercüme ettiğini söylemiş fakat eserin ismi hakkında bir bilgi vermemiştir.

Atâyî, tercüme olduğunu belirttiği eserlerden bazılarının çeşitli özelliklerini de beyan etmiştir. Ahîzâde Halîmî’nin Şevâhidü’n-nübüvve’yi beğenilen, latif ve makbul bir dil ile tercüme ettiğini, mezkûr eserin onun bu sahadaki maharetinin en büyük şahidi olduğunu “...İnşâ-yı dil-pezîr ile Şevâhidü’n-nübüvve’yi terceme itmişlerdür. Hakkâ ki ol vâdîde dahî rûsûh-ı kalem-i mu’ciz-beyânlarına a’zam-ı şevâhiddür...” (Donuk, 2017: 1311) şeklinde ifade eder. Vücûdî Efendi’nin Gazâlî’den tercüme ettiği eserin üslubunun su gibi aktığını “...İmâm-ı Gazâlî’nün et-Tibrü’l-mesbûk fî Nesâ’ihî’l-mülûk nâm kitâbını zebân-ı Türkîye nakl eyleyüp gamâm-ı aklâmın ol vâdîde münsecime kılmişdur...” (Donuk, 2017: 1442) sözleriyle belirtir. Ârifî’nin Hüseyin Vâiz’in Reşehât adlı eserini tercüme ettiğini ve bu eserin gül suyundan hikmetlerle dolu olduğunu, güzel kokular saçtığını ve bu kokuların ömrü uzattığını “...Âsâr-ı ‘irfânından Reşehât-ı Hüseyin-i Vâiz’i terceme eyleyüp haylî ‘avârif-i ma’ârif ilhâk itmekle ol reşehât-ı gül-âb-ı mütekâtır, nefehât-ı enfâs-ı ekâbir ve ‘abîr-i ta’bîr ile ‘âtır olup mânend-i âb-ı buhûr rûh-efzâ, mâhiyyet-i uhrâ peydâ eylemiş idi...” (Donuk, 2017: 944) sözleriyle ifade eden Atâyî, benzer şekilde Vusûlî’nin tercümesinde yer alan ifadelerin amber karıştırılmış bir muma benzediğini “...Âsâr-ı celîlelerinden İmâm-ı Tarsûsî’nün Sirâc-ı Vehhâc nâm kitâbını terceme idüp leme’ât-ı ‘ibârâtın zebâne-i zebân-ı Türkî de cilveger ve nefehât-ı ‘ibârât u ‘abîr-i hüsn-i ta’bîrle mânend-i şem’-i mu’anber itmiş idi...” (Donuk, 2017: 913) ifadeleriyle dile getirir.

Nevâlî’nin, Kîmyâ-yı Sa’âdet tercümesini süslü bir edayla yazdığını “...Kitâb-ı Kîmyâ-yı Sa’âdet tercemesine i’ mâl-i kar’ u enbîk-ı devât u kalem ve semt-i inşâda tahrîk-i hâme-i zîbende-rakam kılmişlar idi...” (Donuk, 2017: 1072) sözleriyle belirten Atâyî, Kâmî Efendi’nin de latif bir üslupla mezkûr eseri tercüme ettiğini fakat eserin tamamlanamadığını “...İmâm-ı Gazâlî’nün Kîmyâ-yı Sa’âdet nâm kitâbını latîf inşâ ile terceme idüp itmâmına eyyâm müsâ’id olmamış idi...” (Donuk, 2017: 794) şeklinde vurgulamıştır.

Takiyyüddin-i Mısırî'nin tercüme eseri, "...hurûf-ı mu'cem üzere mütercem Tabakât-ı 'Ulemâ-yı Hanefiyye'si vardur..." (Donuk, 2017: 1110) şeklinde tavsif edilmiştir. Nevâlî'nin, Aristo'nun *Kitâbu'r-riyâset'i* ni tercüme edip ona *Ferruhnâme* ismini verdiği de "...Mu'allim-i şeh-zâde iken Aristû'ya mensûb olan Kitâbu'r-riyâset'i Türkî inşâ ile terceme idüp Ferruh-nâme dimişdür..." (Donuk, 2017: 1072) sözleriyle belirtilmiştir.

Atâyî, terceme eserleri tavsif ederken eserler hakkında anekdot da paylaşmıştır. Âşık Çelebi'nin *Şakâ'ik'i* tercüme ettikten sonra eseri Taşköprizâde'ye sunduğu, Taşköprizâde'nin de Âşık Çelebi'ye "...Mevlânâ 'Âşık, biz bunu Türkî yazmış-idük. Tercemede bîhûde zahmet ihtiyâr itmîşsüz.' diyü latîfe idüp..." (Donuk, 2017: 595) ifadeleriyle latife ettiği hâdis, biyografiye derc edilmiştir.¹³

6.3. Risaleler

Belli bir konuda yazılmış hacim bakımından küçük kitap anlamına gelen risale, "geleneksel edebî kategorilerden herhangi birine dâhil edilip isimlendirme imkânı bulunmayan çalışmalar için de genel başlık vazifesi görmüştür" (Er, 2008: 35/112). *Atâyî Zeyli*'nde de çok sayıda risalenin ismi geçmektedir.

Atâyî, biyografilerin birçoğunda müelliflerin risale/risaleler yazdıklarından bahseder. Taşköprizâde'nin biyografisinde "...risâleleri vardur ki her biri risâle-i tâc-ı hûrşîd olmaga sezâvâr ve irsâliyye-i hizâne-i feyz-i kudîsî dinilse vechi vardur..." (Donuk, 2017: 267) ifadeleriyle Taşköprizâde'nin çok sayıda risale sahibi olduğunu vurgulayan Atâyî, risalelerin önemi ve değeri hakkında değerlendirmelerde bulunur.

Arabzâde Efendi'nin, çok sayıda risale telif ettiğini "...resâ'il-i kesîresi vardur..." (Donuk, 2017: 1199) sözleriyle belirten Atâyî, mezkûr risaleler hakkında teferruatlı bilgi paylaşmamıştır. Benzer şekilde Nevî'nin de çok sayıda risale kaleme aldığını, "...otuz mikdârı resâ'il-i zîbâ, cümleden sûr-ı sultânîde yazdukları risâle..." (Donuk, 2017: 1143) ifadeleriyle bildirmiştir.

Atâyî, risalelere verilen isimleri de açıkça yazmıştır. Aşağıdaki örneklerde isimleri verilen risaleler sırasıyla Hüdâyî, Nevî, Tûsî ve Takiyyüddînzâde Hasan Efendi'ye aittir:

"...Câmi'u'l-fezâ'il ve Kâmi'u'r-rezâ'il nâm risâleleri..." (Donuk, 2017: 1861).

"...Risâle-i Kelâm-ı Nefsî ve Risâle-i Ca'l-i Mâhiyye ve Risâle-i 'İlmiyye..." (Donuk, 2017: 1143).

"...Ahlâku's-saltana ismi ile müsemmâ kitâbı ve Risâle-i Selciyye'si..." (Donuk, 2017: 1091).

¹³ Diğer tercüme eserler için bk. (Donuk, 2017: 276, 299, 346, 358, 368, 379, 6490, 630, 695, 707, 921, 944, 953, 1013, 1134, 1142, 1143, 1146, 1168, 1169, 1769, 1219, 1384, 1814, 1819, 1855).

“...Vâlidî merhûm ol münâsebetle veled-i ‘âkkevsâfına müte‘allik bir risâle tertîb eylemişdür. es-Seyfu'l-berrâkî ‘Unukî'l-veledî'l-‘âkk tesmiye itmişdür...” (Donuk, 2017: 1111).

Atâyî Zeyli’nde kimi risalenin muhtevasına yönelik açıklamaların yapıldığı görülmektedir. Şeyhzâde Ahmed Efendi’nin konusunda, detaylı bir risale kaleme aldığı¹⁴; Feyzî’nin, enbiyaların mucizeleri hakkında Türkçe risaleler ve belagat ilminin üstatları hakkında bir risale yazdığı¹⁵; Fâzıl Ali Bey’in, kaza ve kader hakkında bir risalesi ve anlaşılması güç konuların araştırılması hakkında çeşitli risaleleri olduğu¹⁶; Levhhan İbrahim Efendi’nin, Kuran tefsiriyle alakalı çeşitli risaleler yazdığı¹⁷; Müftü Mustafa Efendi’nin, imtihan hakkında bir risale inşa ettiği¹⁸; Kınalızâde Hasan Çelebi’nin, makbul görülen çeşitli risalelerinin bulunduğu¹⁹; Sinaneddin Yusuf’un, hacda yapılması gereken ibadetlerin anlatıldığı bir risale tertip ettiği²⁰ ve Nevî’nin Molla Ahmed Efendi’nin imtihanına dair bir risale kaleme aldığı²¹ bilgisi okura sunulmuştur.²²

Atâyî, Yakup Efendizâde Sinan Çelebi’nin biyografisinde, müellifin devran ve sema risalesi hakkında, Sinan Çelebi’nin babasından naklettiği bir anekdotu paylaşmıştır ki bu tutumu, biyografiyi zenginleştirmiştir.²³

¹⁴ “...Sun’ullâh Efendi merhûmun Hâşîye-i Keşşâf evâ’ilinde olan isti‘âre mebbasine mufassal risâlesi vardır...” (Donuk, 2017: 1691).

¹⁵ “...Mu‘cizât-ı enbiyâ-yı ‘izâm ‘aleyhimu’ s-salâtu ve s-selâm hakkında Türkî risâleleri vardır... Üstâdân-ı fenn-i belâgat resmi üzere Risâle-i Kalemîyye ibdâ’ eylemişdür...” (Donuk, 2017: 1389).

¹⁶ “...kazâ vü kadere risâlesi ve mesâ’il-i gâmîza tahkîkında resâ’ili vardır...” (Donuk, 2017: 1522).

¹⁷ “...Tefsîr-i şerîfe müte‘allik resâ’il-i kesîresi...” (Donuk, 2017: 1337).

¹⁸ “...Âsâr-ı ‘ilmîyyelerinden imtîhân mahalline risâlesi...” (Donuk, 2017: 1345).

¹⁹ “...ve mevâzî-ı ‘adîdeye resâ’il-i makbûlesi vardır...” (Donuk, 2017: 1300).

²⁰ “...menâsike müte‘allik Türkî risâle yazmışdır...” (Donuk, 2017: 1124).

²¹ “...otuz mikdârı resâ’il-i zîbâ, cümleden sûr-ı sultânîde yazdukları risâle ve Mollâ Ahmed Efendi imtîhânına risâle ve Risâle-i Kelâm-ı Nefsî ve Risâle-i Ca’l-i Mâhiyye ve Risâle-i ‘İlmîyye...” (Donuk, 2017: 1142).

²² Risale türündeki daha fazla eser için bk. (Donuk, 2017: 274, 275, 279, 282, 284, 294, 299, 319, 339, 340, 341, 343, 345, 352, 354, 363, 401, 427, 429, 434, 437, 494, 505, 511, 526, 531, 553, 572, 601, 610, 625, 626, 633, 646, 674, 690, 707, 710, 739, 744, 752, 785, 786, 779, 809, 826, 829, 844, 852, 900, 907, 916, 918, 921, 926, 940, 991, 999, 1000, 1013, 1088, 1093, 1119, 1121, 1123, 1165, 1191, 1194, 1196, 1198, 1200, 1222, 1230, 1235, 1244, 1311, 1315, 1345, 1387, 1390, 1438, 1491, 1515, 1522, 1603, 1604, 1609, 1656, 1661, 1759, 1804, 1835, 1859, 1863).

²³ “...devrân u semâ’ hakkında risâleleri vardır. Ol risâlede vâlidlerinden nakl iderler ki pederleri Ya’kûb Efendi buyururlarmış: ‘Şeyhüm, ‘azîzüm Sünbül Sinân Efendi ehl-i semâ’ idi. Kendüleri bile kalkarlar idi. Her kaçan şeyh semâ’a gelse câmi’un kubbesi ref’ olup hevâda melâ’ikenün devrânların görürdük. Ol zemânda münkirler var idi. Vâ’iz Mollâ ‘Arab haylî itâle iderdi. Bu sebebden ‘ulemâiki fırka olmuşlar idi. Ekseri şeyh tarafında idi. Zîrâ şeyhe mübâhase-i ‘ilmîyyede kimse gâlib olmaz idi. Bir gün mevâlî-i ‘izâm Sultân Mehmed Câmi’i’ne cem’ olmuşlar. Şeyhi da’vet eylemişler. Fukarâ ile varduk. ‘Azîz mihrâba geçüp oturdı ve iki cânibine nazar eyledi. ‘Ne hûb cem’iyyetünüz var. Sebebi nedür?’ diyü su’al eyledi. Ol târîhde İstanbul kâzîsi olan Sarı Gürz galzû’t-tab’ âdem idi. Cevâba mübâderet idüp ‘Senün dervişlerin tevhîd iderken devrân u semâ’ iderler. Bunun aslı nedür, delîli nedür? Beyân eyle ve illâ men’ eyle.’ Şeyh ayıtdı: ‘Bir kimsenin ihtiyârı elinde olmasa ana şer’an ne hükm olunur?’ Sarı Gürz ayıtdı: ‘Bunlar meslûbu’l-ihtiyâr mıdır?’ Şeyh ayıtdı: ‘Bî-ihtiyâr hareket idenleri dahı vardır.’ Sarı Gürz ayıtdı: ‘Aklı başında turur

6.4. Haşiyeye ve Talikat

Kitapların sayfa boşluklarına metinde geçen bir konuyla alakalı olarak yazılan açıklamalar haşiyeye olarak adlandırılır. Zamanla bir eserin içerisinde yer alan kimi mevzuyu açıklamak için yazılan kitapların adı olarak anlam kazanmıştır. Talik kelimesinin çoğulu olan talikat ise, “iliştirme; ilıştırılan nesne ve eklenen not demek olup terim olarak haşiyeye amacıyla yapılan ilaveleri ve açıklamaları ifade eder.” (Topuzoğlu, 1997: 16/419).

Osmanlı uleması, haşiyeye-talikat türünde çok sayıda eser kaleme almışlardır. Bu sebeple *Atâyî Zeyli*'nde de bu eserler hakkında çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Atâyî, “...*Bundan mâ'adâ fünûn-ı 'adidede te'lifâtı ve mütâla'ası sebk iden kütüb kenârında ta'likâtı olduğın ba'z-ı mütercimîn isbât eylemişlerdür...*” (Donuk, 2017: 273) ve “...*Sûre-i kerîme-i Kehf tefsîrine hâşiyeleri vardır...*” (Donuk, 2017: 1609) örneklerinde görüldüğü üzere müelliflerin haşiyeye ve talikat kaleme aldıklarını ifade etmiştir.

Genel ifadelerin yanında “...*Şerh-i Miftâh'a hâşiyesi ve Şerh-i Mevâkıf ve Sadru's-şerî'a'ya ta'likâtı...*” (Donuk, 2017: 797), “...*Şürûh-ı Miftâh'a ta'likâtı...*” (Donuk, 2017: 1691), “...*Şerh-i Sirâciyye-i Mollâ'ya hâşiyesi...*” (Donuk, 2017: 1597); “...*Dürer ü Gurer'e hâşiyesi vardır...*” (Donuk, 2017: 1438), “...*Şerh-i Miftâh-ı Şerîfi'ye hâşiyesi ve Sadru's-şerî'a evâ'iline hâşiyesi ve mebhas-i mâhiyyetden Şerh-i Tecrîd'e hâşiyesi ve Telvîh ve Mevâkıf'a ta'likâtı...*” (Donuk, 2017: 799-800), “...*Hâşiyeye-i Tehâfut-i Hâce-zâde ve Hâşiyeye-i Heyâkilü'n-nûr ve Hâşiyeye-i Evâ'ilü'l-Mevâkıf ve Telvîh ve Hidâye ve Miftâh'a ta'likâtı...*” (Donuk, 2017: 1142-1143), “...*Âsâr-ı 'ilmiyyesinden Hâşiyeye-i Tecrîd'e hâşiyesi vardır...*” (Donuk, 2017: 906), “...*İbn Musannife hâşiyesi...*” (Donuk, 2017: 1110) ve “...*Tefsîr-i Beyzâvî'nün ba'z-ı mevâzî'na ta'likâtı...*” (Donuk, 2017: 781) örneklerindeki gibi biyografi sahiplerinin hangi eserlere haşiyeye ve talikat yazdıkları belirtilmiştir.²⁴

mı, yohsa meczûb mı olur?’ Şeyh ayıtdı: ‘Hayır, ‘akılları kâmindür.’ Sarı Gürz ayıtdı: ‘Ne ‘aceb, hem bî-ihyâr ü meczûb olalar ve hem ‘akılları tura. Bu ne makûle sözdür.’ Şeyh ayıtdı: ‘Hiç seni hummâ tutmamış mıdır?’ Ayıtdı: ‘Belî’. Şeyh ayıtdı: ‘Niçün ditreyüp hareket iderdün, ‘Aklun başunda yok mı idi? Bî-ihyârlık ‘aklun zevâlin îcâb eylemez. Sen evvel dahı hamâkat üzere idün. Fülân medresede bilür misün, ikimüz dânişmend iken benüm hücremün öninden geçmege hazer iderdün. Yine ben ol Sünbül Sinân’um. Ma’a ziyâde.’ diyüp ilzâm eyledi. Sonra dönüp sadâretten mütেকâ'id iken Sahn müderrisi olan Gürz Seyyidî’ye ayıtdı: ‘Efendi, sen Mustafâ Paşa vezîr-i a’zam iken medresemüzde müderris idün. Paşa cum’a gicelerinde dervîşlerin sohbetine hâzır olurdu. Sen dahı hâzır olup ‘örfün ve sûfun çıkarup sûfilerle semâ’ iderdün. Ol zemânda bu mes’eleyi bilmez miydün. Yohsa bilüp paşa hazretlerine hoş gelsün diyü mi iderdün? Agrâz-ı nefsâniyyeden ne hâsil olur? Varun hâlinüzde olun.’ diyüp minbere çıkmışlar ve ol denlü hakâ’ik u dakâ’ik neşr eylemişler ki mevâliden nice kimseler bî’at eyleyüp on sekiz dânişmend terk-i cübbe vü destâr idüp ‘azm-i râh-ı hakikat itmîşler idi.’ (Donuk, 2017: 1005-1006).

²⁴ Diğer örnekler için bk. (Donuk, 2017: 267, 275, 276, 279, 282, 284, 294, 299, 305, 325, 335, 340, 341, 343, 344, 345, 348, 352, 354, 358, 362, 364, 406, 420, 485, 494, 505, 511, 516, 517, 528, 531, 537, 544, 553, 570, 572, 578, 580, 599, 601, 610, 615, 626, 633, 640, 646, 653, 658, 710, 742, 752, 758, 761, 779, 785, 791, 796, 800, 803, 809, 822, 826, 827, 829, 834, 843, 844, 858, 861, 867, 876, 878, 916, 917, 926, 936, 940, 1002, 1072, 1088, 1097, 1095, 1111, 1124, 1131, 1146, 1172, 1193, 1196, 1212, 1221, 1225, 1244, 1293, 1300, 1306, 1307, 1311, 1337,

6.5. Şerhler

Bir ilim dalında meşhur olmuş, genellikle muhtasar metinler üzerine kaleme alınan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserler olarak tanımlanan şerhler (Şensoy, 2010: 38/555), tefsir, tasavvuf, hadis, kelim, fıkıh ve edebiyat gibi çeşitli ilim dallarında tahrir edilmişlerdir.

Atâyî Zeyli'nde çok sayıda şerh tanıtılmıştır. Biyografilerin bazılarında Atâyî, "...ba'z-ı mukaddemâta şerhi vardır..." (Donuk, 2017: 832), "...İlm-i sarfda bir metn ü şerhi..." (Donuk, 2017: 843) ve "...sad kelimeye şerhi vardır..." (Donuk, 2017: 916) örneklerinde görüldüğü üzere, bir değerlendirme olmaksızın müellifin sadece şerh türünde eser kaleme aldığını bildirmektedir.

Şerh türündeki eserlerin tanıtımında, "...Mecma'u'l-bahreyn'i şerh idüp Teşnifu'l-mesma'fi Şerhi'l-mecma'tesmiye eylemişdür..." (Donuk, 2017: 425) ve "...Âsâr-ı celîlelerinden Şir'atü'l-İslâm'a şerhleri vardır. Mürşidu'l-enâm ilâ Dâri's-selâm tesmiye eylemişlerdir..." (Donuk, 2017: 1013) örneklerindeki gibi müelliflerin, şerh türündeki eserlerine verdikleri isimler de zikredilmiştir.

Şerhler tanıtılırken, kimi zaman şerhin hangi ilmî disipline mensup olduğu da açıklanmıştır. Zeyn bin Nuceym'in fıkıh ilminde bir şerh yazdığını "...Usûlden Menâr'a şerhi vardır..." (Donuk, 2017: 319) sözleriye vurgulayan Atâyî, Ayşî Efendi'nin de hem fıkıh hem de edebiyat disiplinindeki eserlere şerhler yazdığını "...Fürû'dan Mülteka'l-ebhûr'ı ve Fârisî'de Gülistân'ı şerh itmişdür..." (Donuk, 2017: 1367) ifadeleriyle belirtmiştir. Kurd Efendi'nin kıraat ilminde tahrir edilen Cezerî'ye bir şerhi olduğunu "...İlm-i kırâ'atda Cezerî'ye Türkî şerhleri vardır..." (Donuk, 2017: 1013) şeklinde belirten Atâyî, aynı zamanda Arapça eserin Türkçe şerh edildiğini de bildirmiştir.

Şerh edilen eserlerin bazılarının "...Kasîde-i Su'lûkiyye'ye şerhi..." (Donuk, 2017: 1522), "...Eşbâh u Nezâ'ir-i Fıkhiyye'yi şerh idüp..." (Donuk, 2017: 1504), "...Kasîde-i Münferice'ye Türkî şerhleri var imiş..." (Donuk, 2017: 1506), "...Dîvân-ı İbn Fâriz'a şerhi..." (Donuk, 2017: 1864), "...Uyûnu'l-mezâhib'e şerhi..." (Donuk, 2017: 1199), "...Gülistân'a Türkî şerhi..." (Donuk, 2017: 1221), "...Mesnevî-i Şerîfe şerhi vardır. Dîvân-ı Hâfız'ı ve Gülistân ve Bostân'ı Türkî şerh eylemişdür..." (Donuk, 2017: 953), "...Dîvân-ı Hâfız'ı ve Gülistân ve Bostân'ı bunlar dahı Türkî şerh eylemişdür. Mesnevî-i Şerîfe şerhi..." (Donuk, 2017: 953) ve "...Âsâr-ı 'ilmiyyelerinden Mülteka'l-ebhur'a şerhi ve dört cildde Şifâ'ya şerhi vardır..." (Donuk, 2017: 1864) örneklerinde görüldüğü üzere sadece isimleri zikredilmiştir.

Atâyî, şerh türündeki eserler hakkındaki bazı değerlendirmelerde, "...Hazret-i 'Alî kerrema'llâhu vechehu cenâblarına mensûb olan hırz-ı şerîfi şerh eylemişdür..." (Donuk, 2017: 781) ve "...Ebu's-su'ûd Efendi merhûmun Kasîde-i Mîmiyye'sine şerh-i latîfi vardır..." (Donuk, 2017: 420) örneklerindeki gibi şerh

1345, 1353, 1363, 1369, 1388, 1389, 1392, 1422, 1435, 1456, 1461, 1470, 1480, 1523, 1567, 1603, 1624, 1732, 1733, 1750, 1782, 1787, 1813, 1830, 1835, 1863, 1864).

edilen eserlerin ismiyle birlikte müelliflerini de açıklamış; bazı değerlendirmelerde de “...İlm-i kırâ’atda Cezerî’ye Türkî şerhleri vardır...” (Donuk, 2017: 1013) ve “...Âsâr-ı ‘ilmiyyesinden dört cildde Kudûrî’ye şerhi...” (Donuk, 2017: 1491) örneklerinde olduğu gibi sadece şerh edilen eserlerin müellifleri zikredilerek, mezkûr müelliflerin meşhur olan eserlerine atf yapılmıştır.²⁵

6.6. Divanlar ve Diğer Manzum Eserler

18 şairin biyografisinde, “...Müretteb Dîvân’ı...” (Donuk, 2017: 1648), “...Müretteb ü mükemmel Dîvân-ı eş’ârı...” (Donuk, 2017: 1780) ve “...müretteb ü mükemmel Dîvân-ı belâgat-intimâları vardır...” (Donuk, 2017: 1709) örneklerindeki gibi divan türündeki eserleri müretteb, mükemmel ve belagat-unvan sıfatlarıyla niteleyen Atâyî, “...tertîb-i dîvân-ı rubâ’iyyât eylemişlerdür...” (Donuk, 2017: 1813) ifadeleriyle Azmîzâde Hâletî’nin rubailerden oluşan bir divan tertip ettiğini dile getirmiştir.²⁶

Divan dışındaki manzumelere de eserinde yer veren Atâyî, Hocaşâde Mehmed Efendi’nin²⁷, Es’ad Efendi’nin²⁸, Şerîfî’nin²⁹ ve Küçük Mahmûdzâde’nin³⁰ *Kasîde-i Bürde’ye* tahmisleri olduğunu ifade etmiştir. Atâyî, Arapça olan *Berîyye Kasidesi*’nin tahmisini “...Berîyye nâm kasîde-i ‘Arabîyyeyi tahmîs ve hamîs-i sûtûr-ı belâgat-enîs ile bünyân-ı fasâhati te’sîs itmişlerdür...” (Donuk, 2017: 1609) ifadeleriyle Kemâlî’nin kaleme aldığını bildirmiştir.

Atâyî, manzum eserlerin nazım şekilleri hakkında birtakım bilgiler vermiştir. “...Sünbül Kasidesi’n misâl-i sünbül-i dânedâr pîrâye-i destâr-ı i’tibârları kılmış idi...” (Donuk, 2017: 1174), “...Şem’iyye ve kalemiyye tarzı üzere ‘Arabî inşâ ile Bahriyye’si vardır...” (Donuk, 2017: 1412) ve “...Bu hakîr, hattı ile gördüğüm Kasîde-i Rûhiyye’sindendir...” (Donuk, 2017: 930) örneklerinde manzum eserlerin kaside nazım şekilleri ile yazıldıkları belirtilmiştir.

Mahzen adlı eserin vezninde ve mesnevi nazım şeklinde Cinânî’nin bir eser telif ettiğini “*Mahzen bahrinde Riyâzû’l-cinân nâmına mesnevîsi haylî hoş-âyende vü güşâde nazmdur...*” (Donuk, 2017: 1082) sözleriyle bildiren Atâyî, benzer şekilde Âzerî’nin de *Mahzen’in* vezninde süslü bir manzume kaleme

²⁵ Şerh türündeki diğer eserler için bk. (Donuk, 2017: 267, 273, 275, 276, 299, 305, 313, 320, 335, 340, 341, 343, 348, 354, 401, 427, 533, 537, 571, 576, 580, 610, 611, 633, 640, 706, 739, 779, 785, 791, 796, 797, 799, 800, 809, 831, 834, 837, 838, 844, 876, 936, 940, 1088, 1111, 1142, 1191, 1311, 1337, 1369, 1371, 1389, 1461, 1470, 1523, 1597, 1794, 1797, 1813, 1869).

²⁶ Divan türündeki diğer eserler için bk. (Donuk, 2017: 391, 465, 553, 580, 595, 653, 748, 853, 936, 953, 1096, 1143, 1150, 1179, 1221, 1302, 1352, 1402, 1417, 1505, 1540, 1648, 1709, 1733, 1748, 1758, 1813, 1814, 1861, 1864).

²⁷ “...Kasîde-i Bürde’ye tahmîsleri...” (Donuk, 2017: 1476).

²⁸ “...Kasîde-i Bürde’yi tahmîs itmişlerdür...” (Donuk, 2017: 1709).

²⁹ “...Kasîde-i Bürde’ye tahmîsi ve kasâ’id-i bedî’ası vardır...” (Donuk, 2017: 1824).

³⁰ “...Kasîde-i Bürde’ye tahmîsi...” (Donuk, 2017: 1838).

aldığını “...Mahzen bahrinde Nakş-ı Hayâl ismi ile mevsûm manzûme-i belâgat-nişânı vardır...” (Donuk, 2017: 853) ifadeleriyle belirtmiştir.

Adlî Efendi'nin, *Şâh u Gedâ* isimli eserin vezninde, ismi ve telif tarihi *Âhir-i Kâr* olan bir manzum kitap kaleme aldığını “...*Şâh u Gedâ bahrinde manzûm kitâbları vardır. İsmi ve târîhi âhir-i kârdur...*” (Donuk, 2017: 1539) sözleriyle ifade eden Atâyî, “...*Leylî vü Mecnûn'ı ve Sâkî-nâme'si vardır...*” (Donuk, 2017: 1648), “...*Hasbi Hâl nâm manzûme-i bedî'u'l-minvâl...*” (Donuk, 2017: 1143) ve “...*Hayâl u Yâr ve Şâhid u Ma'nâ ismi ile mevsûm iki manzûm kitâbı vardır...*” (Donuk, 2017: 1442) şeklinde sırasıyla Fâ'izî, Nevî ve Vücûdî'ye ait manzum eserleri tanıtmıştır.

Atâyî, “...*Tahmîs ve tesdîs vâdîsine revnak-ı bî-endâze ve murabba'ları çâr-cihet-i âleme âvâze salmışdır...*” (Donuk, 2017: 553) ifadeleriyle Fevrî'nin tahmîs, tesdis ve rubai nazım şekillerindeki manzumeleriyle şöhret bulduğunu, “...*Mevlid-i Nebevî nazm itmişdür...*” (Donuk, 2017: 863) ifadeleriyle Bahrî Hasan Çelebi'nin mevlid türünde bir manzumesi olduğunu ve “...*vasıyyet-nâmesi meşhûr ve ba'z-ı mecmû'alarda mestûrdur...*” (Donuk, 2017: 596) sözleriyle de Âşık Çelebi'nin bazı mecmualarda bulunan bir manzumesi olduğunu kaleme almıştır.

Manzumelerin dili hakkında değerlendirmelerde bulunan Atâyî, Asamm Ahmed Çelebi'nin Türkçe bir manzume kaleme aldığını “...*lisân-ı Türkî'de Letâ'if-nâme nâm eserin tuhfe-i 'avâm itmiş idi...*” (Donuk, 2017: 337) şeklinde, Piri Reis'in de Türkçe bir eser yazdığını “...*Vikâye'yi Türkî nazm itmişdür...*” (Donuk, 2017: 363) sözleriyle belirtmiştir.

Bursalı Cinanî'nin manzum eserleri olduğunu “...*Manzûm ve mensûr birkaç kitâbı ve 'Arabî ve Fârisî ve Türkî eş'âr-ı revâ-nisâbı vardır...*” (Donuk, 2017: 1082) ifadeleriyle dile getiren Atâyî'nin, manzumelerin birim sayısından da bahsettiği görülmektedir. Ârif'in altmış bin beyitten müteşekkil manzume yazdığını “...*Altmış bin beyit Şehnâme'yi temâm idüp Sultân Süleymân Hân hazretlerine virmişdür...*” (Donuk, 2017: 311) sözleriyle dile getiren Atâyî, “...*H'âce Muhammed-i 'Assâr'un Mihr u Müşterî'sini terceme itmişlerdür. Bin beyt mikdârı olmuş iken ba'z-ı alâ'ik 'â'ik olup nâ-temâm kalmışdır...*” (Donuk, 2017: 813) şeklindeki değerlendirmeyle de Azmî Efendi'nin *Mihr u Müşterî* isimli eseri, bin beyit kadar tercüme etmişken tamamlayamadığını bildirir.

Paşazâde Hüseyin'in biyografisinde muammalardan, lugazlardan ve manzum bir mektuptan “...*Rengîn mu'ammâları ve üstâdâne lugazları vardır. Mısr'a gitdikleri esnâda Gazâlî tarzında diyâr-ı Rûm'a bir manzûm mektûb göndermişlerdür. Gâhî mecmû'alarda görülür...*” (Donuk, 2017: 1464) ifadeleriyle bahsedildiği görülmektedir.

6.7. Muhtasar Eserler

Kısaltılmış, özetlenmiş anlamına gelen muhtasar (ihtisâr) ile mûcez (îcâz), ayrıca mûlahhas (telhîs), hulâsa, mühezzeb (tehzîb), muhtâr (ihtiyâr), mûnteka (intika), mûntehab (intihâb) ve mücerred (tecrîd) kelimeleri

arasında anlam benzerliği bulunmakla birlikte bazı farklar da mevcuttur. Muhtasarda bir eserin kısaltılması, mülahhasa özetlenmesi temel düşüncedir. Mühezzebde hareket noktası eseri yeniden gözden geçirmek, ondaki fazla ve zayıf bilgileri ayıklamak suretiyle kısaltma yapmaktır. Muhtâr, münteka ve müntehabda bir eserin muhtevasından seçmeler yapılır. Mücerredde ise delil, sened vb. bilgilerin ayıklanması söz konusudur. Bu farklara rağmen sözü edilen kavramların hepsinde “kısaltma yapma” ortak noktadır (Durmuş, 2006: 31/57).

Atâyî, biyografilerin çoğunda müelliflerin eserleri sadeleştirdiklerini, özetlediklerini, kısalttıklarını ifade etmiştir. Aşağıda, sırasıyla İmâm-ı 'Arabzâde'nin, Pervîz Efendi'nin, Aysî'nin, Ma'ânîci Hasan Efendi'nin, Munuk Ali Efendi'nin, Mollacık Efendi'nin ve Takıyyüddin-i Mısrî'nin muhtasar tarzda eser telif ettiklerine dair yapılan değerlendirmeler gösterilmiştir³¹:

“...Şerh-i Zeylâ'î'yi ihtisâr itmişdür...” (Donuk, 2017: 537).

“...Telhîs-i Miftah'ı telhîs idüp...” (Donuk, 2017: 785).

“...Birgili Mehemed Efendi'nün Tarikat-ı Muhammediyye nâm kitâbını ve Ravza-i İmâm Zendüstî'yi ihtisâr itmişdür...” (Donuk, 2017: 1367).

“...Metn-i Miftâh'ı ihtisâr idüp ehl-i 'ilmâne tertîb ü tehzîb itmişdür...” (Donuk, 2017: 831).

“...Dürer ü Gurer'i Islâh ve İzâh tarzında tagyîr u tenkîh itmişdür...” (Donuk, 2017: 843).

“...Fetâvâ-yı Kâzî Hân'ı ser-â-pâ mütâla'a eyleyüp tashîh ve mahall-i kelâm olan mevâzî'nı tenkîh eylemişdür...” (Donuk, 2017: 1661)

“...Se'âlibî'nün Yetîme'sini ihtisâr itmişdür...” (Donuk, 2017: 1111)

6.8. Diğer Türlerdeki Eserler

Atâyî Zeyli'nde tercüme, şerh, haşiye, talikat ve muhtasar türündeki eserler ile divanlar başta olmak üzere çeşitli nazım şekli ve türünde telif edilen manzum eserler haricinde pek çok türde eser zikredilmiştir. Bunlardan biri münşeât türündeki eserlerdir. Atâyî, Nâdirî'nin bir münşeât kaleme aldığını ve bu münşeâtı dostlarına hediye ettiğini “...Münşe'ât-ı şerîfelerin dahi tedvîn eyleyüp meclis-i ahbâba tuhfe-i güzîn itmişlerdü...” (Donuk, 2017: 1733) sözleriyle ifade etmiş; Celalzâde Salih'in bir münşeât tertip ettiğini “...Eş'âr u

³¹ Daha fazla muhtasar tarzdaki eserler için bk. (Donuk, 2017: 267, 288, 319, 610, 815, 830, 831, 904, 1245, 1476, 1498, 1609, 1624, 1648, 1661, 1709, 1780, 1824, 1838).

münşe'âtını tedvîn eyleyüp her birini eser-i güzîn-i dil-nişîn itmişdür..." ifadeleriyle bildirmiştir (Donuk, 2017: 348).³²

"...Âsâr-ı celîlesinden sâhibü'l-Kâmûs'un Cevherî'ye îrâd itdüğü i'tirâzâtına cevâb ve dakâ'ik-ı lugât-ı 'Arabiyye'de bir kitâb yazmışdır..." (Donuk, 2017: 1758) ve "...Câmi'u'l-fusûleyn'i tertîb ve mükerrerât-ı mesâ'ilden tehzîb eyleyüp akvellerine cevâb yazmışdır. Nûru'l-'ayn fî Islâhi Câmi'i'l-fusûleyn ismiyle müsemmâ kitâb-ı müstetâbdur..." (Donuk, 2017: 1624) örneklerinde olduğu gibi eserlerin cevap niteliğinde telif edildiklerini belirten Atâyî³³, "...Makale-i Seyfiyye'si vardır..." (Donuk, 2017: 744), "...na'il-i derece-i kabûl olmuş ba'z-ı makalesi vardır..." (Donuk, 2017: 339) ve "...kurt-ı misma'a-i kabûl olmuş makâleleri vardır..." (Donuk, 2017: 1661) örneklerinde görüldüğü üzere müelliflerin makaleler kaleme aldıklarını ifade etmiştir.³⁴

Atâyî, "...Dîvân-ı hümâyûn hizmetinde iken selâtîn-i 'Acem'e gönderilmek için inşâ itdüğü nâmeleri ve suver-i mekâtîb-i belîgatul-esâlîbi cem' ü tertîb eyleyüp mecmû'a-i hâtır-firîb eylemişdür..." (Donuk, 2017: 794) ve "...emsâl-i 'Arab 'da bir mecmû'a-i câmi'a tertîb eylemişdür..." (Donuk, 2017: 1111) örneklerindeki görüldüğü üzere mecmua türündeki eserleri tasvir etmiştir.³⁵

"...Elsine-i selâsede nazm-ı dil-güşâları ve hoş-âyende vü musanna' inşâları vardır..." (Donuk, 2017: 1476), "...kâbil-i kabûl eş'ârı vardır..." (Donuk, 2017: 1371), "...Arabâne eş'ârı vardır..." (Donuk, 2017: 1380), "...Bahusûs inşâları müdde'a ile gevherîn-revâc ve tarh-ı cevher-i iksîr gibi latîfû'l-îmtizâc olup her mektûbı sebîke-i halisü'l-'ayar gibi şâyân-ı tamga-i i'tibârdur..." (Donuk, 2017: 1769), "...tezkirelerde mestûr ba'z-ı eş'ârı vardır..." (Donuk, 2017: 754) ve "...ekser-i eş'ârı şikâyet-gûne ve kemâl-i zucretinden tatâyyurnümûnedür..." (Donuk, 2017: 1814) örneklerinde olduğu gibi şiirlerin ve inşaların dili, muhtevası, üslubu üzerinde değerlendirmelerde bulunulmuştur.³⁶

³² Münşeât türündeki diğer eserler için bk. (Donuk, 2017: 311, 490, 601, 1143, 1215, 1301, 1814).

³³ Cevap niteliğindeki eserler için bk. (Donuk, 2017: 276, 391, 431, 612, 614, 619, 649, 650, 655, 663, 874, 1020, 1083, 1085, 1139, 1140, 1166, 1182, 1204, 1439, 1445).

³⁴ Makale türündeki diğer eserler için bk. (Donuk, 2017: 345, 531, 946, 1093, 1111, 1196, 1221, 1235, 1311, 1320, 1406, 1515, 1656, 1727, 1756, 1758).

³⁵ Mecmua türündeki diğer eserler için bk. (Donuk, 2017: 288, 387, 505, 578, 595, 601, 749, 767, 829, 916, 977, 1048, 1131, 1251, 1406, 1424, 1498, 1604, 1648, 1733, 1734, 1815).

³⁶ Şiir ve inşâ türündeki diğer değerlendirmeler için bk. (Donuk, 2017: 257, 266, 267, 284, 299, 311, 312, 316, 324, 341, 348, 358, 391, 401, 421, 429, 464, 465, 485, 488, 491, 494, 510, 516, 523, 544, 546, 553, 570, 579, 583, 595, 598, 601, 653, 681, 769, 771, 791, 793, 794, 797, 815, 824, 834, 853, 874, 876, 885, 888, 889, 902, 904, 907, 920, 921, 924, 936, 938, 944, 952, 954, 960, 1001, 1010, 1016, 1018, 1046, 1057, 1072, 1078, 1082, 1086, 1091, 1093, 1095, 1096, 1099, 1103, 1116, 1119, 1126, 1129, 1139, 1150, 1167, 1169, 1179, 1180, 1181, 1183, 1184, 1204, 1213, 1223, 1235, 1242, 1245, 1253, 1301, 1302, 1311, 1312, 1339, 1352, 1369, 1370, 1371, 1380, 1389, 1402, 1408, 1412, 1417, 1434, 1436, 1442, 1459, 1464, 1465, 1482, 1488, 1494, 1495, 1503, 1506, 1551, 1567, 1581, 1585, 1609, 1619, 1640, 1646, 1647, 1648, 1653, 1679, 1698, 1709, 1723, 1724, 1733, 1758, 1760, 1769, 1770, 1772, 1780, 1794, 1801, 1815, 1824, 1833, 1838, 1840, 1851, 1852, 1853, 1861, 1862).

Mu'îdzâde'nin³⁷, Takıyyüddin-i Mısrî'nin³⁸ ve Taşköprüzâde'nin³⁹ muhakeme tarzında eserler tahrir ettiklerini ifade eden Atâyî, "...Fetâvâsı Kârî'ül-Hidâye es'ilesi gibi cem' ü tedvîn olunmuşdur..." (Donuk, 2017: 319) örneğinde olduğu gibi fetvaların cem ve tedvin edildiği hususuna da değinmiştir.

Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan eser olarak tanımlanan nazire türündeki eserlere Atâyî Zeylî'nde beş biyografide yer verilmiştir. İbrahim Gülşenî'nin İbn Fâriz'ın Tâiyye'sine bir nazire yazdığını "...Tâ'iyye-i İbn Fâriz'a nazîresi vardır..." (Donuk, 2017: 391) ifadeleriyle belirten Atâyî, Molla Lârî'nin Kasîde-i Mîmiyye nazîresini "...Ebu's-su'ûd Efendi merhûmun Kasîde-i Mîmiyye-i meşhûresine nazîresi vardır..." (Donuk, 2017: 610) sözleriyle; Kınalızâde Ali'nin Kasîde-i Lâmiyye-i Mûlemma'a'sına Feyzî'nin yazdığı nazireyi ise "...Cümleden Kınalızâde 'Alî Efendi'nün Kasîde-i Lâmiyye-i Mulemma'a'sına nazîresi vardır..." (Donuk, 2017: 1402) şeklinde belirtmiştir. Kâmî Efendi'nin Kâtibî'ye ait Şütür u Hücre adlı esere bir nazire yazdığını "...Kâtibî'nün Şütür u Hücre'sine nazîre diyüp gül ü hâr iltizâmını ziyâde itmişdür..." (Donuk, 2017: 794) şeklinde beyan eden Atâyî, Fazlî'nin Hâfız Divanı'nı, gazel gazel aynı ölçü ve kafiye ile nazire ettiğini "...H'âce Hâfız-ı Şirâzî Dîvânı'na gazel-be-gazel nazîreyi iltizâm ve mucerred tanzîr-i bahr u kâfiye ile bu emr-i hatîre ikdâm itdükleridür..." (Donuk, 2017: 653) sözleriyle bildirmiştir.

Atâyî, biyografilerde takriz değerlendirmelerine de yer vermiştir. Genellikle yazarın isteği üzerine meşhur bir edip tarafından yazılıp eserin baş tarafına eklenen takdim yazısı şeklinde tanımlanan takriz, bir eseri yazı vasıtasıyla övmek manasına da gelmektedir. Takıyyüddinzâde Hasan Efendi'nin risalesinin Mısır âlimleri tarafından takriz edildiği "...veled-i âkk evsâfına müte'allikbir risâle tertîb eylemişdür. es-Seyfû'l-berrâk fî 'Unuki'l-veledi'l-âkktesmiye itmişdür. 'Ulemâ-yı Mısr takrîz eylemişdür..." (Donuk, 2017: 1111) şeklinde belirtilmiştir.

Bostanzâde Efendi'nin faziletli kimselerin risalelerine takrizler yazdığını "...resa'il-i efâzıla takrîzat-ı fasâhat-medârları vardır..." (Donuk, 2017: 1119) şeklinde açıklayan Atâyî'nin, Şeyh Ali Makdisî'nin bu risalelerden birine yazdığı Arapça takrizden⁴⁰, Muhassülül-kelâm isimli risalesine Bostanzâde Efendi'nin babasının yazdığı takrizden⁴¹, Tabakât-ı Hanefiyye'ye yazılan takrizden⁴², Derzîzâde Mahmûd Çelebi'nin Fezâ'il-i Cihad'ına

³⁷ "...Âsâr-ı celîlelerinden Tefsîr-i Kâzî ile Keşşâf beyninde muhâkemâtı vardır..." (Donuk, 2017: 752).

³⁸ "...Elfiyye Şerhi İbn Musannif 'e hâşiyesi vardır. Ekser-i kelimât-ı şerrâhı cem' idüp muhâkeme itmişdür..." (Donuk, 2017: 1111).

³⁹ "...Mesâlikü'l-Halâs fî Mehâlikü'l-Havâss, isti'âre-i tebe'iyeye mebhasinde sa'deyn-i fâzileyn miyânında muhâkemedür..." (Donuk, 2017: 267).

⁴⁰ İlgili takriz örneği için bk. (Donuk, 2017: 1121-1122).

⁴¹ İlgili takriz örneği için bk. (Donuk, 2017: 1123).

⁴² İlgili takriz örneği için bk. (Donuk, 2017: 1089-1090).

Şeyhülislam Yahya Efendi'nin yazdığı takrizden alıntı yaptığı da görülmektedir.⁴³

7. Eserin Muhtevası

Atâyî Zeyli'ndeki eser tavsiflerinde eserlerin muhtevaları hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Atâyî, Nişancı Ramanzâde'nin kaleme aldığı *Tevârîh-i Âl-i Osman*'ı Hz. Âdem'den başlatıp II. Selim devri ile sonlandırdığını ve eserde bilhassa Hz. Muhammed'in hayatını tafsilatıyla anlattığını bildirmiştir.⁴⁴ Hüseyin Çelebi'nin *Fâlnâme* adı verdiği eserinin *Hâfız Divanı*'ndan ve diğer fala bakılan eserlerden garip vakaları ve acayip hikâyeleri topladığını⁴⁵ dile getiren Atâyî, Takıyyüddin-i Mısırî'nin *Tabakât-ı Ulemâ-yı Hanefiyye* adlı eserinde Anadolu âlimlerinin de biyografilerine yer verdiğini söylemektedir.⁴⁶

Eserlerin muhtevalarına yönelik açıklamalarda bulunan Atâyî, eserlerin hangi ilim dallarında telif edildiklerini de belirtmiştir. Nevî'nin *Netâ'icü'l-fünûn* adlı eserinin on iki fenden mürekkebe olduğunu "...*Netâ'icü'l-fünûn ki on iki fenden mürekkebe bir kitâb-ı mevzûndur...*" (Donuk, 2017: 1143) sözleriyle beyan eden Atâyî, Murâdî'nin *Fütûhât-ı Mülûkî* adlı eserinin tasavvuf ilminde kaleme alındığını "...*fenn-i tasavvufda Fütûhât-ı Sıyâm adlı bir kitâb te'lîf itmişler idi...*" (Donuk, 2017: 1057) ifadeleriyle, Tabib Beyzâde'nin de tıp ilminde latif bir telifi olduğunu da "...*fenn-i tıbda bir te'lîf-i latîfi vardır...*" (Donuk, 2017: 1603) sözleriyle belirtmiştir.

Muhyî Efendi'nin bir lugat kaleme aldığını ve bu sözlükte kelimelere farklı adlandırmalar verdiğini açıklayan Atâyî, "...*Bâli Bilen nâmı ile mevsûm bir lugat ihdâs eyleyüp vird-i zebân-ı bî-kârân ü nev-hevesân ve meşgale-i bîhûde-pesendân ü nâfile- nüvîsân olmuş idi. Meselâ baklavaya anzarlıva ve kazâna kızan ve kazmaya kazan gibi*" (Donuk, 2017: 1518) ifadelerinde görüldüğü üzere muhtevayla ilgili örnekler de vermiştir.

Garseddin Efendi'nin hesap ve yıldız ilimlerinde eser tahrir ettiği "...*ilm-i hisâbda Tezkire nâm kitâbı...İlm-i zâ'îçede te'lîfi...*" (Donuk, 2017: 420) şeklinde, Kurd Efendi'nin kıraat ilminde bir şerh yazdığı "...*İlm-i kırâ'atda Cezerî 'ye Türkî şerhleri vardır...*" (Donuk, 2017: 1013) ifadeleriyle ve Nevî'nin kelimeler ilminde *Muhassılu'l-kelem* isimli bir eser yazdığı "...*İlm-i kelâmda "Muhassılu'l-kelem nâm metn-i metîn..."*" (Donuk, 2017: 1142) sözleriyle belirtilmiştir.

⁴³ Diğer takrizler için bk. (Donuk, 2017: 352, 724, 1089, 1111, 1119, 1380, 1381, 1476, 1515, 1603, 1634, 1721, 1734, 1813, 1814, 1824).

⁴⁴ "...*Beda'-i 'âlemden evâ'il-i devr-i Selîm-i Sâni'ye gelince Tevârîh-i Âl-i 'Osmân yazmışdur. Muhtasar u mu'îd eser ve muntahab-ı mecmû'a-i âsâr u siyerdür...*" (Donuk, 2017: 578).

⁴⁵ "...*Kur'ân-ı Kerîm 'den ve lisânü'l-gayb olan Dîvân-ı Hâfız'dan ve gayrıdan tefe'ül idenlerin garâ'ib-i vâkı'âtın ve 'acâ'ib-i hikâyâtın cem' eyleyüp Fâl-nâme tesmiye itmışdür...*" (Donuk, 2017: 1221).

⁴⁶ "...*Âsârından hurûf-ı mu'cem üzere mütercem Tabakât-ı Ulemâ-yı Hanefiyye'si vardır. 'Ulemâ-yı Rûm'ı dahi ilhâk eyleyüp kâmil ve şâmil târîh eylemişdür...*" (Donuk, 2017: 1110).

Belagat ilminde yazılan *Munkahât-ı Meşrûha*'nın "...ma'âniden *Munkahât-ı Meşrûha nâm kitâb yazmışdur...*" (Donuk, 2017: 1367) sözleriyle maânide yazıldığını belirten Atâyî, "...usûlden bir metn..." (Donuk, 2017: 1367), "...Fürû'dan Mülteka'l-ebhûr'ı..." (Donuk, 2017: 1367) ve "...Mesâ'il-i fikiyyeden bir mecmû'a-i girâmî cem' itmişlerdür..." (Donuk, 2017: 1131) örneklerinde görüldüğü üzere fıkıh ilmiyle alakalı telif-tercüme edilen eserleri zikretmiştir.

Siyer ilminde Veysi'nin bir eser telif ettiğini "...Dürretü't-tâc fî Sîreti Sâhibi'l-mi'râc ismi ile mevsûm Türkî siyer-i belâgat-rûsûm inşâ itmişdür..." (Donuk, 2017: 1758) sözleriyle belirten Atâyî, hadis ilminde de Kutbî'nin bir tahririni "...Âsâr-ı celîlesinden hadîs-i şerîfde Câmî' nâm te'lîfi mânend-i rüste-i kandîl-i lâmi..." (Donuk, 2017: 815) ifadeleriyle tavsif etmiştir.

Atâyî, tarih ilminde Taşköprüzâde'nin eserler telif ettiğini "...Târîh-i Kebîr, Vefeyât-ı İbn Hallikân ve Târîh-i Sahâbe ve Târîh-i Hukemâ 'yı câmi'dür..." (Donuk, 2017: 267) sözleriyle; Nişancızâde Seyyid Mehmed Efendi'nin mufassal tarihini, "...İbtidâ-yı bedâ-yı âlemden evâhir-i devlet-i Süleymâniyyeye gelince mufassal târîhi vardır. Mir'ât-ı Kâ'inât nâmı ile mevsûm, sifr-i belâgat-rûsûmdur..." (Donuk, 2017: 1624) ifadeleriyle; Molla Lârî'nin tarihini, "...Târîh-i Kebîr-i Fârisî, bed-i 'âlemden kendü zemânına muntehî olunca yazmışdur..." (Donuk, 2017: 610) şeklinde; Kutbî'nin iki farklı tarih kaleme aldığını, "...Dört cildde Tabakât-ı Hanefiyye cem' itmişdür. Muhît u kâmil târîhdür ve târîh-i Mekke yazmışdur. el-İ'lâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-harâm tesmiye itmişdür ve târîh-i Yemen imlâ idüp el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-'Osmânî ismi ile müsemma kılmışdur..." (Donuk, 2017: 815) sözleriyle; Cenâbî'nin Arapça bir tarih yazdığını, "...Âsâr-ı celîlesinden "el-'Aylemu'z-zâhir fî Ahvâlil-evâ'il ve'l-Evâhir " ismi ile mevsûm bir 'Arabî târîhi vardır. Meşâhîr-i selâtînun silsilelerini yazmışdur..." (Donuk, 2017: 904) ifadeleriyle ve Hanbelizâde Mehmed Efendi'nin iki tarih telif ettiğini, "...târîh-i Haleb'de ez-Zübd ve'd-Darb ve 'ulemâ-yı Haleb'de Dürrü'l-hubeb nâm te'lîfleri vardır..." (Donuk, 2017: 341) sözleriyle bildirmiştir.

Atâyî, "...Fünûn-ı 'akliyye vü nakliyyede nice müdevven kitâbı, be-tahsîs 'ulûm-ı riyâziyyeye etemm intisâbı var idi..." (Donuk, 2017: 292), "...fenn-i ferâ'izde bir müdevven kitâbı var idi..." (Donuk, 2017: 340), "...fenn-i hikmetde 'Atâ'ullâh-ı İskenderî'nün kitâb-ı meşhûrın şerh itmişdür..." (Donuk, 2017: 341), "...mu'ammâda risâlesi vardır..." (Donuk, 2017: 341), "...fünûn-ı şettâda resâ'il-i 'adîdesi vardır..." (Donuk, 2017: 511), "...Ed'îye-i salât-ı mefrûzaya müte'allik risâlesi ve kelimât-ı çihâr yâr-ı güzîne ve sad kelimeye şerhi vardır..." (Donuk, 2017: 916), "...Bahru'l-'ulûm " ismi ile mevsûm tefsîr-i şerîfi te'lîf itmişlerdür..." (Donuk, 2017: 428), "...Mesâ'il-i fikiyyeden muhtârât cem' eylemişdür..." (Donuk, 2017: 767), "...Bahr-ı serî'de Cemşâh u 'Aleşşâh nâm kitâbı..." (Donuk, 2017: 580), "...Fenn-i sarfda bir metni ve Maksûd 'a şerhi ve 'ilm-i tecvîdde risâlesi ve ta'dîl-i erkân-ı salâtda risâlesi ve mevâ'ize müte'allik Tarîkat-ı Muhammediyye nâm kitâbı ve Emâlî tarzında fünûn-ı 'âliyeden mebâhis-i şerîfe tahkîkına müte'allik risâlesi ve nesâ'îha müte'allik Cilâ'u'l-kulûb nâm risâlesi vardır ve nahvde İzhâr-ı Esrâr nâm muhtasarı ve Şerh-i 'Avâmil'i ve fenn-i

tasrîfde Kifâyetü'l-mübtedî'si ve Emsile'si..." (Donuk, 2017: 633) ve "...*Arûz-ı Endülüsî'ye şerhi ve ehâcî vü mu'ammâda risâleleri ve 'ilm-i hisâbda 'Uddetü'l-hâsib ve 'Umdeti'l-mahâsib ve kâ'ide-i Şâfi'îyye üzere Şerhu'l-mıkleteyn ve Meshi'l-killeteyn nâm ve fenn-i hisâbda Ref'u'l-hicâb ve hendeseden Tezkire nâm kitâbı vardır...*" (Donuk, 2017: 341) örneklerinde olduğu gibi çeşitli ilim dallarında yazılan eserleri tanıtarak okurun eserin muhtevası hakkında bilgi sahibi olmasına imkân sağlamıştır.

8. Eserin Üslubu ve Tertibi

Atâyî, biyografilerde ismi geçen bazı eserlerin üslubu ve tertibi hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Atâyî'nin, eserlerin üslubunu, başka eserlerin üslubuyla ilişkilendirdiği görülmektedir. Sarı Gürzzâde Efendi'nin eski ediplerin tarzında, *Kalemiyye'sini yazdığını "...Eslâf-ı üdebâ tarzında Risâle-i Kalemiyye'si..."* (Donuk, 2017: 809) ifadeleriyle dile getiren Atâyî, Rızâyî'nin *Kârî'u'l-Hidâye* ve *Hânûtî'ye* benzer on tane fetva kitabı tertip ettiğini "...*Kârî'u'l-Hidâye ve Hânûtî emsâlinden on 'aded fetâvâyı kibârı cem'ü tertîb ve tenkîh u tehzîb idüp bir eser-i dil-firîb itmîşdür...*" (Donuk, 2017: 1780) sözleriyle ifade etmiştir.

Ahîzâde Yahya Çelebi'nin şem'îyye ve kalemiyye tarzında bir eser telif ettiğini "...*Şem'îyye ve kalemiyye tarzı üzere 'Arabî inşâ ile Bahriyye'si vardır...*" (Donuk, 2017: 1412) sözleriyle belirten Atâyî, Mecdî'nin de kalemiyye tarzında bir risale tahririnden "...*Kalemiyye tarzında Risâle-i Şem'îyye'si vardır...*" (Donuk, 2017: 921) şeklinde bahseder.

Sipâhîzâde'nin *Evezahu'l-mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-buldân ve'l-Memâlik* isimli eserini, *Tabakâtu'l-memâlik* ve *Mu'cemu'l-buldân* tarzında kaleme aldığı Atâyî⁴⁷, Kefevî Mahmud Efendi'nin *Ketâ'ib* ismi verdiği eserinin *Cevâhir-i Muzî'* tarzında kaleme aldığı bildirmiş, ayrıca eserin tertibi hakkında da "...*Ketâ'ib tesmiye itmîşdür. Tabakât-ı fukahâyı ketîbe ketîbe yazup her ketîbeye kalb u cenâh ve kadem u sâk tertîb eyleyüp her tercemenün âhirinde sâhibü't-tercemeye bir eser-i dil-firîb yazmışdır. Meselâ müctehidînün ve ashâb-ı tercîhun 'alâ merâtibihim müteferrid oldukları mes'elelerden naklinde fâ'ide olanları yazmışdır. Müte'ahhirîni dahi müntahab kelimâtı ile tahrîr ve 'ulemâyı Rûm'un meşâhîrini bu resme tastîr itmîşdür...*" (Donuk, 2017: 828) şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.

Atâyî *Zeyli'*nde eserlerin tertiplerine yönelik çeşitli bilgilerin paylaşıldığı görülmektedir. Okçuzâde Şâhî'nin *Ahsenü'l-hadîs* isimli kırk hadis türünde bir telifi olduğunu zikreden Atâyî, her bir hadisi bir kitada nazm eyleyip tafsilatlı bir şekilde Türkçeye şerh ettiğini "...*Ahsenü'l-hadîs ismi ile müsemâ hadîs-i erba'îni vardır. Her bir hadîs-i şerîfi mîsrâ'-ı râbî' olmak üzere birer kıt'ada nazm eyleyüp müşebba'u mufassal Türkî şerh itmîşdür...*" (Donuk, 2017: 1794) sözleriyle belirtmiştir.

⁴⁷ "...*Evezahu'l-mesâlik ilâ Ma'rifeti'l-buldân ve'l-Memâlik* " ismi ile mevsûm kitâbı vardır. *Tabakâtu'l-memâlik* ve *Mu'cemu'l-buldân* tarzında tîrâzende-i te'lîf olmuşlar idi..." (Donuk, 2017: 906).

Atâyî, Fâ'izî'nin her bir şairin divanını ve mesnevilerini gördükten sonra belagat hususiyetlerinin ön planda olduğu beyitleri belirleyip, *Zübdetü'l-eş'âr* isimli eserine alıntıladığını "...Zübdetü'l-eş'âr cem' itmişdür. Her şâ'irün bütün dîvânını ve mecmû'-ı mesneviyâtını görüp vâsıl-ı nisâb-ı belâgat olan ebyâtını isbât eylemişdür. Arabî ve Fârisî devâvîni dahi tettebbu' eyleyüp intihâb etmiş idi..." (Donuk, 2017: 1648) şeklinde ifade etmiştir.

Atâyî, Muhyî Efendi'nin, *Lisânü't-tayr* isimli esere benzer *Bâlî Bilen* isimli bir lugat kaleme aldığını "...Lisânü't-tayr gibi Bâlî Bilen nâmı ile mevsûm bir lugat ihdâs eyleyüp..." (Donuk, 2017: 1518) şeklinde belirtmiştir.

Atâyî Zeyli'nde, Nevâlî'nin *Ferruhnâme* isimli eserini bir mukaddime ve on altı bab üzere inşa ettiği "...Mu'allim-i şeh-zâde iken Aristû'ya mensûb olan Kitâbu'r-riyâset'i Türkî inşâ ile terceme idüp Ferruh-nâme dimişdür. Câ-be-câ bir mukaddime ve on altı bâb üzere latîfkitâb olmışdur..." (Donuk, 2017: 1072) şeklinde; Hüdâyî'nin, başka tefsircilerin eserlerinden yararlanmadan bir Kuran tefsiri kaleme aldığı "...Hüdâyî Mecâlis-i Tefsîr-i Şerîf temâma karîbdür. Tefâsîre mürâca' at itmedin yazmışlardur..." (Donuk, 2017: 1861) ifadeleriyle beyan edilmiştir.

Atâyî Zeyli'ndeki sekiz biyografide eserlerin vezinlerine dair değerlendirmelerde bulunulmuştur. Mezkûr eserlerin vezinlerinin, şöhret sahibi eserlerin vezinlerinin zikredilmesiyle ifade edildiği görülmektedir. Nizamî'nin *Mahzenü'l-esrâr* isimli eseriyle aynı bahirde yazılan sırasıyla Nâdirî'ye, Âzerî'ye, Cinanî'ye ve Üsküp Müftüsü Mehmed Efendi'ye ait eserlerin değerlendirmeleri aşağıda gösterilmiştir:

"...Mahzen bahrinde dahı tırâzende-i tarz-ı mesnevî ve nüvâzende-i nevâ-yı nagz-ı ma'nevî olup..." (Donuk, 2017: 1734).

"...Mahzen bahrinde Nakş-ı Hayâl ismi ile mevsûm manzûme-i belâgat-nişânı vardır..." (Donuk, 2017: 853).

"...Mahzen bahrinde Riyâzu'l-cinân nâmına mesnevîsi haylî hoş-âyende vü güşâde nazmdur..." (Donuk, 2017: 1082) .

"...Bu hakîr, Mahzenü'l-esrâr bahrinde nazm eylediği Nefhatü'l-ezhâr nam mesnevîde ..." (Donuk, 2017: 1424).

Azmîzâde Efendi'nin *Şehnâme* bahrinde bir eser kaleme aldığını "...Şeh-nâme bahrinde Sâkî-nâme nazm eylemişlerdür..." (Donuk, 2017: 1814) şeklinde belirten Atâyî, Pârepârezâde Ahmed Efendi'nin de aynı bahirle bir tarih kaleme aldığını "...Şeh-name bahrinde Tevarîh-i Al-i 'Osman nazmını isnad eylemiş..." (Donuk, 2017: 291) sözleriyle ifade etmiştir.

Atâyî, Nevî'nin *Münâzara-i Tûtî vü Zâğ* adlı muhtasar mesnevisini "...Leylî vü Mecnûn bahrinde bir muhtasar mesnevîdür..." (Donuk, 2017: 1143) ifadeleriyle tavsif etmiş, Adlî Efendi'nin *Şâh u Gedâ* bahrinde bir eser yazdığını

"...Şâh u Gedâ bahrinde manzûm kitâbları vardır. İsmi ve târîhi Âhir-i Kâr'dur..." (Donuk, 2017: 1539) şeklinde belirtmiştir.

"...Eşbâh u Nezâ'ir'dür. El-hakk üslûb-ı zarîf üzere te'lîf-i latîfdür..." (Donuk, 2017: 319) ve "...Tefsîr-i Kazî üzere haşiyesi vardır. Üslûb-ı bedî' ve tarz-ı garîb üzere tertîb itmişdür..." (Donuk, 2017: 358) örneklerinde görüldüğü üzere Atâyî, eserlerin zarif ve bedî bir üslupla kaleme alındıklarını ifade etmiştir.

9. Eser Üzerinde Yapılan Değişiklikler

Atâyî'nin eser değerlendirmelerinde, eser üzerinde yapılan değişikliklerin de yer aldığı görülmektedir. Beş biyografide örneğine rastladığımız bu değerlendirmelerden ilki Taşköprizâde'nin *Târîh-i Hükemâ* adlı eseri hakkındadır. Taşköprizâde'nin öncelikle eseri ihtisar edip sonrasında esere enbiya tarihi ve Acem meliklerinin hâllerini eklediği "...Târîh-i Hükemâ'yı câmi'dür... Ba'dehu kitâb-ı mezbûrı ihtisâr idüp tevârîh-i enbiyâyı ve ahvâl-i mülûk-i 'Acem' i ilhâk eylemişlerdür..." (Donuk, 2017: 267) sözleriyle bildirilmiştir.

Şeyhülislam Ali Cemal'in *Muhtârâtü'l-mesâ'il* isimli eserini inşa ettikten sonra şerh ettiğini "...Âsâr-ı celîlelerinden Muhtârâtü'l-mesâ'il cem' itmişlerdür. Ba'dehu şerh eylemişler idi..." (Donuk, 2017: 837) şeklinde dile getiren Atâyî, Kerim Çelebi'nin tahrir ettiği Arapça *Vefeyât'ı*, sonrasında Türkçe tercüme ettiğini "...Arabî Vefeyât'ı vardır...Ba'dehu terâcim-i mezbûreyi inşâ-yı Türkî ile terceme..." (Donuk, 2017: 1769) sözleriyle ifade etmiştir.

Atâyî, Feyzî'nin, Muhsin-i Kayserî'nin *Ferâ'iz* isimli eserini Türkçeye tercüme ettikten sonra şerh ettiğini "...Ferâ'iz-i Muhsin-i Kayserî'ye iktidâ eyleyüp lisân-ı Türkîde nazm eylemişdür. Ba'dehu şerh eyleyüp ifâ-yı merâm eylemişdür..." (Donuk, 2017: 1389) şeklinde belirtmiş, Cenâbî'nin de telif ettiği Arapça tarihi, sonrasında sadeleştirerek tercüme ettiğini "...Âsâr-ı celîlesinden el-'Aylemü'z-zâhir fî Ahvâl-il-evâ'il ve'l-Evâhir ismi ile mevsûm bir 'Arabî târîhi vardır...Ba'dehu kitâb-ı mezbûrı ihtisâr üzere terceme eylemişdür..." (Donuk, 2017: 904) sözleriyle bildirmiştir.

10. Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Atâyî, eserler hakkında bilgiler sunarken biyografilere, bahsi geçen eserle ilgili başka bir müellif tarafından yapılan çalışmalar hakkındaki bilgileri de derc etmiştir. Dört biyografide rastladığımız bu bilgilerden ilki Molla Ahmed Kazvîni biyografisinde yer almaktadır. Kazvîni'nin *Ferâ'iz-i Seyyidîn'e* yazdığı haşiyesini Hanbelîzâde'nin, *Târîh-i Haleb* adlı eserinde tercüme ettiği bilgisi "...Ferâ'iz-i Seyyidîn'e hâşiyesi vardır. Mollâ-yı merhûma cevâb iltizâm eylemişdür. Hanbelî-zâde Târîh-i Haleb'de tercemesin yazup..." (Donuk, 2017: 276) şeklinde verilmiştir.

İbn Nuceym'in tahriri olan *Eşbâh ü Nezâ'ir'i* Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin imza ettiğini ve bazı Anadolu bilginlerinin de şerh ettiklerini "...Eşbâh u Nezâ'ir'dür. El-hakk üslûb-ı zarîf üzere te'lîf-i latîfdür. Şeyhü'l-İslâm

Ebu's-su'ûd Efendi merhûm imzâ eyleyüp ba'z-ı 'ulemâ-yı Rûm şerh itmişlerdür..." (Donuk, 2017: 319) sözleriyle belirten Atâyî, Azmî Efendi'nin tamamlamadığı *Mihr ü Müşterî'sini*, mahdûmu Hâletî Efendi'nin tamamlamaya çalıştığını fakat "...H'âce Muhammed-i 'Assâr'un Mihr ü Müşterî'sini terceme itmişlerdür. Bin beyt mikdârı olmuş iken ba'z-ı alâ'ik 'â'ik olup nâ-temâm kalmışdur. Ba'dehu mahdûm-ı mükerrerleri Hâletî Efendi beş yüz beyt zamîme idüp terk itdiler..." (Donuk, 2017: 813) ifadelerinde görüldüğü üzere nihayete erdiremediği bilgisini iletmektedir.

Atâyî, Abdulganî Efendi'nin telif ettiği *Tefsîr-i Beyzâvî*'ye talikatlarını ve kelimatını mahdûmu Nâdirî Efendi'nin cem etmeye niyet ettiğini fakat emeline ulaşamadığını "...*Tefsîr-i Beyzâvî'nün hevâmişinde cân-âviz ta'lîkâtı ve kurt-ı misma'a-i kabûl olmuş kelimâtı vardır. Mahdûm-ı kerîmleri Nâdirî Efendi ol gülberg-i perîşânı cem' idüp hâşiyelerine ilhâk niyyetinde idi. Rûzgâr müsâ'id olmadı...*" (Donuk, 2017: 876) sözleriyle paylaşmaktadır.

11. Eser Değerlendirmeleri

Biyografilerde zikri geçen eserlerin önemi ve literatürdeki değeri hakkında ferdî değerlendirmelerde bulunan Atâyî'nin, eserleri niteleyen çeşitli sıfatları kullanarak eser tenkidi yaptığı görülmektedir.

Eserlerin tavsifinde, "...*bî-bedel takrîzleri...*" (Donuk, 2017: 1380), "...*bî-nazîr eserdür...*" (Donuk, 2017: 829), "...*letâfet-i imlâda fâ'ikdür...*" (Donuk, 2017: 319), "...*eser-i güzîn itmişdür...*" (Donuk, 2017: 1425), "...*mükemmel yazmışlardır...*" (Donuk, 2017: 1733) ve "...*makbûl eserdür...*" (Donuk, 2017: 834) örneklerinde görüldüğü üzere bî-bedel, bî-nazîr, fâ'ik, güzîn, mükemmel ve muteber⁴⁸ gibi terimleri kullanarak değerlendirmelerde bulunan Atâyî, eserlerin kıymetini yüceltmıştır. Ayrıca, kâmil, metin, hemvâr ve rasîn gibi sağlam ve eksiksiz anlamlarına gelen terimleri kullanarak "...*Şâmil ve kâmil târîhdür...*" (Donuk, 2017: 904), "...*inşâsı metîn ve elfâzı rasîn...*" (Donuk, 2017: 1794) ve "...*Haylî hemvâr ü pâk, nazm-ı sûznâkdur...*" (Donuk, 2017: 348) örneklerinde olduğu gibi eserlerin hâiz-i ehemmiyetine değinmiştir.

Atâyî, "...*Nâfi' u câmi' kitâbdur...*" (Donuk, 2017: 1425), "...*Nâfi' eserdür...*" (Donuk, 2017: 1609), "...*Nâfi' risâledür...*" (Donuk, 2017: 1604), "...*nâfi' ve zîver-i mücelledât ü mecâmi'dür...*" (Donuk, 2017: 1402) ve "...*Nâfi' ve câmi' eserdür...*" (Donuk, 2017: 1244) örneklerinde görüldüğü üzere eserleri faydalı olarak nitelemiştir.

⁴⁸ "...*Kur'ân-ı Kerîm 'den ve lisânü'l-gayb olan Dîvân-ı Hâfîz'dan ve gayrıdan tefe'ül idenlerin garâ'ib-i vâkî'âtın ve 'acâ'ib-i hikâyâtın cem' eyleyüp Fâl-nâme tesmiye itmişdür. Silik-i gevher gibi mu'teber ve zarîf ü dil-nişîn eserdür...*" (Donuk, 2017: 1221); "...*Muhimmâtı mutazammın makbûl eserdür ve mesâ'il-i evsîyâ tertîb eylemişlerdür. Kavî-i vasî gibi mu'teberdür...*" (Donuk, 2017: 834); "...*Mu'cizât-ı enbiyâ-yı 'izâm 'aleyhimu' s-salâtu ve s-selâm hakkında Türkî risâleleri vardır. Vâdîsinde dil-nişîn ve mu'teberdür...*" (Donuk, 2017: 1389).

Eserlerin sanatlı yapısını nitelerken belâgat-'unvân⁴⁹, belâgat-nişân⁵⁰, belâgat-şî'âr⁵¹ ve belâgat-nisâb⁵² gibi terimler kullanan Atâyî, "...Eser-i makbûldür..." (Donuk, 2017: 1168), "...ehliyanında makbûl eserdür..." (Donuk, 2017: 1057), "...makbûl eserdür ve... mu'teberdür..." (Donuk, 2017: 834), "...Ta'vîz-i bâzû-yı erbâb-ı kabûldür..." (Donuk, 2017: 1168) ve "...kurt-ı misma'a-i kabûl olmuş ta'likâtı vardır..." (Donuk, 2017: 1306) örneklerinde olduğu gibi eserleri kabûl ve makbûl gibi terimlerle niteleyerek bu eserlerin zümreler tarafından kabul gördüğünü belirtmiştir.

Atâyî, "...Tefsîr-i Beyzâvî'nün hevâmişinde cân-âviz ta'likâtı..." (Donuk, 2017: 876), "...eser-i dil-firîbdür..." (Donuk, 2017: 537), "...Vâdisinde dil-nişîn ve mu'teberdür..." (Donuk, 2017: 1389), "...mecmû'a-i hâtır-firîb eylemişdür..." (Donuk, 2017: 1794) ve "...Haylî hemvâr ü pâk, nazm-ı sûznâkdür..." (Donuk, 2017: 348) örneklerinde yer alan cân-âviz, dil-firîb, dil-nişîn⁵³, hâtır-firîb ve sûznâk gibi niteleyici terimleri kullanarak eserlerin okur üstündeki etkilerini dile getirmiştir.

Eserleri tavsif ederken "...ulemâyı Rûm te'lîflerinün a'lâlarındandır..." (Donuk, 2017: 843), "...Selîs ü hoş-âyende nazmdur..." (Donuk, 2017: 1389), "...te'lîf-i latîfdür..." (Donuk, 2017: 319), "...hoş-âyende ve selîs-tabîr ile kitâb-ı nefis itmiş idi..." (Donuk, 2017: 347), "...zarîf ü dil-nişîn eserdür..." (Donuk, 2017: 1221), "...nazm-ı sûznâkdür..." (Donuk, 2017: 348) ve "hikâyât-ı rengîn-ibârâtdur..." (Donuk, 2017: 1758) örneklerinde görüldüğü üzere a'lâ, hoş-âyende⁵⁴, latîf⁵⁵, nefis, zarîf, pâk ve rengîn gibi sıfatlarla eserler hakkında sıklıkla olumlu değerlendirmeler yapan Atâyî'nin, Yılcık Efendi'nin Şakâ'ik zeyli için "...Elfâzı süst u terâkîbi nâ-dürüstdür..." (Donuk, 2017: 929) şeklinde olumsuz değerlendirme yaptığı da görülmektedir.

Atâyî, "...ehl-i 'ilmâne eserdür..." (Donuk, 2017: 1794), "...Haylî müdekkikâne yazmışlardır..." (Donuk, 2017: 876), "...haylî müsta'iddânedür..." (Donuk, 2017: 572), "...hoş-âyende ve selîs-tabîr ile kitâb-ı nefis itmiş idi..."

⁴⁹ "...müretteb Dîvân -ı belâgat-'unvânî dîvân-ı Süleymânî gibi meşhûrdur..." (Donuk, 2017: 465); "...Dîvân -ı belâgat-'unvânların tertîb eyleyüp..." (Donuk, 2017: 553); "...Arabî vü Fârisî eş'âr-ı belâgat-'unvânî vardır..." (Donuk, 2017: 553); "...kâbil-i kabûl eş'âr-ı belâgat-'unvânî vardır..." (Donuk, 2017: 682).

⁵⁰ "...Nakş-ı Hayâl ismi ile mevsûm manzûme-i belâgat-nişânî vardır..." (Donuk, 2017: 853).

⁵¹ "...Husrev ü Şîrîn ve Şâh u Gedâ nâmına iki manzûme-i belâgat-şî'ârî vardır ve bi'l-cümle 'aynül-a'yân ve nâdire-i devrân idi..." (Donuk, 2017: 537).

⁵² "...müretteb Dîvân-ı belâgat-nisâbî vardır..." (Donuk, 2017: 580); "...kitâb-ı belâgat-nisâbî vardır..." (Donuk, 2017: 843).

⁵³ "...Kur'ân-ı Kerîm 'den ve lîsânü'l-gayb olan Dîvân-ı Hâfîz'dan ve gayrıdan tefe'ül idenlerin garâ'ib-i vâkı'âtın ve 'acâ'ib-i hikâyâtın cem' eyleyüp Fâl-nâme tesmiye itmişdür. Silk-i gevher gibi mu'teber ve zarîf ü dil-nişîn eserdür..." (Donuk, 2017: 1221).

⁵⁴ "...Câmi'u'l-hikâyât nâm kitâbı zebân-ı Derî'den Türkî'ye nakl eyleyüp hoş-âyende ve selîs-tabîr ile kitâb-ı nefis itmiş idi..." (Donuk, 2017: 347); "...Düstûrül-'amel nâmına üç cüz' mik- dârı makâle-i bî-bedel ihtirâ' eylemişdür. Mevzû'ı mübâhât-ı envâ'-ı 'ibâdât ve münâzaralarına müte'allik hikâyât-ı rengîn-ibârâtdur..." (Donuk, 2017: 1758).

⁵⁵ "...Ebu's-su'ûd Efendi merhûmun Kasîde-i Mîmiyye'sine şerh-i latîfi vardır..." (Donuk, 2017: 420); "... Mu'allim-i şeh-zâde iken Aristû'ya mensûb olan Kitâbu'r-riyâset'i Türkî inşâ ile terceme idüp Ferruh-nâme dimişdür..." (Donuk, 2017: 1072).

(Donuk, 2017: 347) ve "...âsâr-ı kalem-i turfe-nikâti vardır..." (Donuk, 2017: 1131) örneklerinde görüldüğü üzere 'ilmâne, müdekkikâne, müsta'iddâne, selîs⁵⁶ ve turfe-nikât terimleriyle eserlerin üsluplarına dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Eserlerin kurgulanma şekilleri hakkında, "...Zübdetül-eş'âr cem' itmişdür. Her şâ'irün bütün dîvânını ve mecmû'-ı mesneviyâtını görüp vâsıl-ı nisâb-ı belâgat olan ebyâtını isbât eylemişdür. Hakkâ ki münakkah mecmû'adur..." (Donuk, 2017: 1648) ve "...Nûru'l-'ayn fî Islâhi Câmî'i'l-fusûleyn ismiyle müsemma kitâb-ı müstetâbdur..." (Donuk, 2017: 1624) örneklerinde görüldüğü üzere münakkah ve müstetap sıfatlarını kullanan Atâyî, bahsi geçen eserlerin seçki tarzında telif edildiklerini belirtmiştir.

Eserlerin fizikî özellikleri hakkında değerlendirmelerde bulunan Atâyî, "...Cümleden Hâşîye-i Tecrîd'i makbûl-i 'ulemâ-yı a'lâm ve gâşîye-i gül-gûn-ı ruhsâr olan hatt-ı 'anber-fâm gibi matbû' u dil-nişîn-i enâmdur..." (Donuk, 2017: 275) ifadeleriyle Zülfînigâr Efendi'nin *Hâşîye-i Tecrîd*'inin ve "...Hidâye ve Ekmel kenârında ta'lîkâtı ve resâ'il-i tahrîrâtı makbûl-i efâzıl ve matbû'-ı emâsildür..." (Donuk, 2017: 572) sözleriyle Küçük Nureddin Efendi'nin talikatlarının ve risalesinin matbu olduklarını belirtmiştir.

Şöhret bulan eserler hakkında pek çok değerlendirmelerin bulunduğu *Atâyî Zeyl*'nde, Kudsî'nin *Şerh-i Hidâye*'sinin halk arasında makbul ve meşhur olduğu⁵⁷, İyânî'nin *Makâle-i Şucâ'iyye*'sinin halk arasında yayıldığı⁵⁸, Hüdâyî'nin bütün eserlerinin şöhret sahip olduğu⁵⁹, Üsküp Müftüsü Pir Mehmed'in cem ettiği mecmuanın hayli şöhret sahibi olup rağbet gördüğü⁶⁰, Azmî Efendi'nin *Mekârimü'l-ahlâk* eserinin her yerde meşhur olduğu⁶¹ ve Molla Ahmed Efendi'nin telif ettiği çok sayıdaki risale ve makalelerin meşhur olduğu⁶² ifade edilmiştir.

Atâyî, "çok meşhur, çok şöhretli" manalarına gelen eşer sıfatı ile eserleri değerlendirerek eserlerin konumu hakkında bilgi vermiştir. İbrahim-i Lakanî'nin en şöhretli eserinin kelim ilminde olan manzumesi ve mezkûr eserin şerhi olduğunu "...Eşher musannefâtı 'ilm-i kelâmda olan manzûmesi ve şerhidür..." (Donuk, 2017: 1863) sözleriyle belirten Atâyî, Kınalızâde Hasan Çelebi'nin de en şöhretli eserinin *Tezkiretü's-su'arâ* olduğunu belirtip

⁵⁶ "...Ferâ'iz-i Muhsin-i Kayserî'ye iktidâ eyleyüp lisân-ı Türkîde nazm eylemişdür. Selîs ü hoş-âyende nazmdur..." (Donuk, 2017: 1389).

⁵⁷ "...Şerh-i Hidâye 'si meşhûr u makbûl-i cumhûrdur..." (Donuk, 2017: 305).

⁵⁸ "...Makâle-i Şucâ'iyye 'si hod mecmû'alarda mestûr ve zebân-zed-i cumhûrdur..." (Donuk, 2017: 1406).

⁵⁹ "...Cümlesi envâr-ı hûşîd-i tâbdâr gibi şöhre-i şehri ü diyârdur..." (Donuk, 2017: 1861).

⁶⁰ "...Zemân-ı nasbında iftâ eylediği suver-i mesâ'ili nukûli ile cem' eyleyüp cem'-i ahhâba şem' itmiş idi. Ol mecmû'a-i makbûle kütüb-i fihîyye nemati üzere tensikü tertîb ve tafsîl ü tevbîb olunup zemânımızda haylî şöhreti ve efâzıl-ı sâde miyânında vâki'ât ü nüvâzil denlü ragbeti vardır..." (Donuk, 2017: 1424).

⁶¹ "...Âsâr-ı dil-guşâlarından Mekârimü'l-ahlâk nâm kitâbları meşhûr-ı âfâkdur..." (Donuk, 2017: 813).

⁶² "...risâleler ve makâleler yazılmışdur. Meşhûrdur..." (Donuk, 2017: 1196).

Hümâyunnâme ve babasının *Ahlâk* isimli eserinden sonra, mezkûr eserin gördüğü rağbeti ve itibarı başka bir Türkçe kitaba nasip olmadığını “...*Eşher-i âsârı Tezkiretü’ş-şu’arâ’dur ki Humâyûn-nâme ile pederlerinün Ahlâk’ından sonra ol kitâba nasîb olan ragbet ü i’tibâr Türkî münşe’âtda bir kitâba nasîb olmamışdur...*” (Donuk, 2017: 1301) şeklinde kaleme almıştır.

*Kâfiye ve Mısbâh ve ‘Avâmil’*i tercüme eden İmamzâde Mehmed Efendi’nin bu tercümesini yeni yetişen talebelerin Kuran cüzü gibi koltuk altlarında taşıdıklarını ve kendilerine mezkûr kitabı düstûr edindiklerini dile getiren Atâyî, şöhret kelimesini kullanmadan bahsi geçen eserin meşhur olduğunu “...*Kâfiye ve Mısbâh ve ‘Avâmil’i zebân-ı mahdûmına teshîl için Türkî’ye terceme eylemiş idi. Mübtedîler süpâre gibi der-bagal ve zemân-i tahsilde düstûru’l-‘amel iderler...*” (Donuk, 2017: 358) sözleriyle ifade etmiştir.

Atâyî’nin meşhur eserleri tavsif etmekle birlikte, şöhret bulmayan eserleri de zikrettiği görülmektedir. Ali Cemalî’nin *Muhtârâtü’l-mesâ’il*i cem edip ardından şerh ettiği fakat şerhinin meşhur olmadığı “...*Muhtârâtü’l-mesâ’il cem’ itmişlerdür. Ba’dehu şerh eylemişler idi. Lâkin şerhi meşhûr degüldür...*” (Donuk, 2017: 838) sözleriyle ifade edilirken Seyrekzâde Hüseyin’in *Şakâ’ik-ı Nu’mâniyye’ye* zeylinin şöhret bulmamasının sebebinin küfür içermesi olduğu “...*Şakâ’ik-ı Nu’mâniyye’ye zeyli ve kenârında ilhâkâtı vardır. Ekseri şütûm olmanın şöhret bulmamışdur...*” (Donuk, 2017: 1172) ifadeleriyle açıklanmaktadır.

*Atâyî Zeyli’*nde, tamamlanamayan eserler de değerlendirilmiştir. Atâyî, Kâmi Efendi’nin *Kimyâ-yı Sa’âdet*i latif inşa ile tercüme etmeye başladığını fakat tamamlaya ömrünün yetmediği, “...*İmâm-ı Gazâlî’nün Kimyâ-yı Sa’âdet nâm kitâbını latîf inşâ ile terceme idüp itmâmına eyyâm müsâ’id olmamış idi...*” (Donuk, 2017: 794) şeklinde, Mollacık Efendi’nin *şer’i* meselelerden bir eser tertibine başladığını ve nihayete erdiremediğini “...*mesâ’il-i şer’iyyeden el-Kavli li-Men tertîbine tahrîk-i hâme-i hezâr-fenn idüp itmâmına eyyâm müsâ’id olmamış idi...*” (Donuk, 2017: 1661) sözleriyle ifade etmiştir. Asamm Ahmed Çelebi’nin Kuran tefsirine niyet ettiğini fakat ömrünün sona ermesiyle eserin tamamlanamadığı bilgisi “...*Âsâr-ı celîlesinden on iki cildde bir tefsîr-i şerîfte ‘lîf itmişdür. Sûre-i Mücâdele’ye müntehî oldukda garîm-i nâgâh-gîr-i ecel kat’-ı münâzara vü cedel itmiş idi...*” (Donuk, 2017: 337) sözleriyle ve Veysî’nin *Mekkiyye ve Medeniyye*’sinin tamamlanamadığı bilgisi “...*Mekkiyye ve Medeniyye’si iki cild olmak üzere ta’yîn-i vakâ’i’ ve tebyîn-i bedâ’i’ iderek melhame-i Bedr’i tahkîk-ı enîk itdükden sonra seriyye-i ‘asîr-i nâ-bünyâde-mâh-ı serî’u’s-seyr-i ‘ömri temâm ve dîde-dûz-i cânib-i dârü’s-selâm olup defter-i âmâl-i bî-me’âlî gibi nâ-temâm kalmışdur...*” (Donuk, 2017: 1758) ifadeleriyle kaleme alınmıştır.

Atâyî, Ali Makdîsî’nin ömrünün yetmeyip, en meşhur eserini tamamlayamadığını, “...*Âsâr-ı ‘ilmiyelerinün eşheri en-Nehru’l-fâ’ikfi Şerhi Kenzi’d-dakâ’ik’dür ki Bahr-ı Râ’ik sâhibinden sonra yazup İbn Nuceym’e mu’âhezât-ı kesîresi vardır. İtmâmına müsâ’ade-i eyyâm olmamagla encâma irmemişdür...*” (Donuk, 2017: 1088) ifadeleriyle, Lütfi Beyzâde Mehmed

Çelebi'nin de *Tezkiretü's-şu'arâ'sını* Türkçe ve Arapça düzenlemek için ömrünün vefa etmeyip tamamlayamadığını "...*Tezkiretü's-şu'arâ yazup Türkî vü Tâzî inşâ-perdâzî kılmış idi. İkisini dahi itmâma eyyâm müsâ'id olmadı...*" (Donuk, 2017: 889) sözleriyle bildirmiştir.

Atâyî Zeyli'nde, Azmî Efendi'nin *Mihr ü Müşterî* tercümesinin bazı sebeplerle tamamlanamadığı "...*H'âce Muhammed-i 'Assâr'un Mihr ü Müşterî'sini terceme itmişlerdür. Bin beyt mikdârı olmuş iken ba'z-ı alâ'ik 'â'ik olup nâ-temâm kalmışdur...*" (Donuk, 2017: 813) sözleriyle belirtilmiştir. Azmî Efendi'nin oğlu Hâletî'nin de babasının bahsi geçen tercümesini tamamlamaya niyet etse de "...*Vâlid-i mâcidlerinün Mihr ü Müşterî tercemesini itmâm kasd eyleyüp bir iki yüz dâne beyt-i gevher-nizâma sübhavârî intizâm ve ni'met-i h'ân-ı senahına câşnî-i A'câm virmişler idi. Tekmîli müyesser olmadı...*" (Donuk, 2017: 1814) ifadelerinde görüldüğü üzere nihayete erdiremediği anlatılmıştır.

Atâyî Zeyli'nde ayrıca, Kâmî'nin *Tevârîh-i Âl-i 'Osmân*'ının⁶³, Kudsi'nin tertip ettiği haşiyeye ve talikatlarının⁶⁴, İbn Nuceym'in *el-Bahru'r-râ'ik fî Şerhi Kenzi'd-dakâ'ik*'inin⁶⁵, Celalzâde Salih Efendi'nin *Şakâ'ik* tarzındaki eserinin⁶⁶ ve Nişancızâde'nin Kuran irabı hakkındaki eserinin⁶⁷ tamamlanamadığı belirtilmiştir.

Eserlerin tavsifinde, teşbihin ve mübalağanın gücünden yararlanarak eserine ivme kazandıran ve okur üstünde etki yaratan Atâyî, edebî sanatlarla başvurarak değerlendirmelerine renk katmıştır. Atâyî, Feyzî'nin *Fetâvâ-yı Kâzî Hân'a* yazdığı fihristi, toplanmış ve ciltlenmiş eserlerin süsü⁶⁸; İbrahim Gülşenî'nin *Tâ'iyye-i İbn Fâriz'a* yazdığı naziresini, şahlara lâyük bir inci⁶⁹; Küçük Nureddin'in *Hevâdî* isimli eserini, istirdiyenin içindeki parlak bir inci tanesi⁷⁰; Ahîzâde Halîmî'nin *Hidâye Şerhi*'ni, şahlara yakışan bir inci tanesi⁷¹;

⁶³ "...*Tevârîh-i Âl-i 'Osmân ve 'ulemâ-yı 'izâm menâkıbına tahrîk-i hâme-i gevher-efşân eyledükleri şâyî'dur. Anlar dahi nâ-temâm kaldı...*" (Donuk, 2017: 794).

⁶⁴ "...*Tefsîr-i Beyzâvî'ye havâşisi ve Hidâye ve 'İnâye'ye ta'lîkâtı ve İbn Hümâm'a kelîmâtı ve Sadru's-şerî'a ve Şerh-i Miftâh'a hâşiyeleri vardır. Ekserini cem' u tertîbe muvaffak olamayup...*" (Donuk, 2017: 305).

⁶⁵ "...*Âsâr-ı celîlesinden el-Bahru'r-râ'ik fî Şerhi Kenzi'd-dakâ'ik kesret-i ifâde ve letâfet-i imlâda fâ'ikdür. Bâbü'l-icâretî'l-fâside esnâsında nâ-temâm kalmışdur...*" (Donuk, 2017: 319).

⁶⁶ "...*Şakâ'ik sâhibine iktidâ idüp hâlet-i 'amâsında 'ulemâ-yı Rûm'un letâ'if ü mutâyebâtın ve nevâdir ü müfâkehâtın cem' eyleyüp Şakâ'ik tarzında tîrâzende-i te'lîf olmuş idi. İtmâma irmedin kitâb-ı 'ömri encâm ve 'ikdu'l-cevâhir-i eyyâmı halhâl-i hitâm buldı...*" (Donuk, 2017: 348-349).

⁶⁷ "...*Âsâr-ı 'ilmiyyesinden i'râb-ı Kur'ân-ı 'Azîm'e ibtidâ, İbn Semîn ve Sefâkîsî'ye iktidâ eyleyüp Sûre-i A'râf'a îsâl itmiş idi...*" (Donuk, 2017: 781).

⁶⁸ "...*Fetâvâ-yı Kâzî Hân'a fihrist yazup... zîver-i mücelledât ü mecâmî'dür...*" (Donuk, 2017: 1402).

⁶⁹ "...*Âsâr-ı celîlelerinden Tâ'iyye-i İbn Fâriz'a nazîresi vardır. Âdâb-ı sulûk ve merâtib-i tarîk tahkîkında silk-i gevher-i şehvârdur...*" (Donuk, 2017: 391).

⁷⁰ "...*Tarîk-ı hacda te'lîf itmek munâsebeti ile nâmını Mesâlik ve şerhun ismini Hevâdî itmişdür. Sade-i deffeteyn icinde gevher-i şeh-dâne...*" (Donuk, 2017: 571-572).

⁷¹ "...*Hidâye'ye şerhleri vardır. Hâlâ evrâk-ı gül gibi her cuz'dânun mâye-i şerefi ve gevher-i şehvâr-ı sadefîdür...*" (Donuk, 2017: 1311).

Kasım Bin Süleyman'ın *Tatbîk* isimli eserini, hüner madeninin cevheri⁷² ve Bâkî'nin talikatını Ka'be muallakatı olarak tasvir etmiştir.

Atâyî, Azmîzâde Hâletî'nin *Sâkînâme*'sini, İran'ın önde gelen şairlerinden Hâfız ve Câmî'nin neşe veren eserlerine; *Sâkînâme*'nin her bir beytini de Kirâmî'nin müfredlerine ve Sam Mirza'nın *Tuhfe-i Sâmî* isimli tezkiresine teşbih etmiştir.⁷³

Veysî'nin *Vâkıanâmesi*'nin Yusuf Kıssası gibi güzel ve eşi benzeri olmadığını, hatta "kıssaların en güzeli" şeklinde tasvir edilebileceği⁷⁴; tahrir edilen Arapça lugatın da hüner deryasının dalgıcının dür tanesi ve lugat âlimi İbn Berrî'yi hayret deryasında boğacak derecede kıymetli olduğu ifade edilmiştir.⁷⁵

Azmîzâde Hâletî'nin *Şehnâmesi*'nin eşsiz güzellikteki sözlerden oluştuğunu ve Hâletî'nin bu üslubuyla Kâsım-ı Günâbâdî ve Hâtîfî gibi devrin önemli şairlerinin yolundan gittiğini ifade eden Atâyî⁷⁶, Feyzî'nin tahrir ettiği vakfiyye ve temessükâtının ressam ve nakkâş olan Mânî'nin tasvirleri gibi eşsiz olduğunu⁷⁷ ve Behîstî'nin *Hayâlî Hâşiyesi*'nde gönülçelen nakışların adeta hayal iğnesiyle nakışlanan ipek elbise gibi tasvir edilip Rûmî ve Hatâyî gibi üstadların eskimiş resimlerini unutturduğunu⁷⁸, teşbih ve mübalağa sanatları vasıtasıyla dile getirmiştir.

Müstakil eser değerlendirmeleri haricinde biyografi sahiplerinin telifatının geneline de değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Fâzıl⁷⁹, dil-guşâ⁸⁰, behredâr⁸¹, kâmil⁸², cedîd⁸³, müfîd⁸⁴, güzîn⁸⁵, müsta'iddâne⁸⁶ ve

⁷² "...Metn-i Vikâye'yi şerh idüp tevfiik münâsebeti ile Tatbîk tesmiye itmişdür... gevher-i kân-i hünerdür..." (Donuk, 2017: 320)

⁷³ "...Şeh-nâme bahrinde Sâkî-nâme nazm eylemişlerdür. Hakkâ ki neşve-engîz-i Hâfız u Câmî ve her beyti bir müfred-i Kirâmî ve Tuhfe-i Sâmî'dür..." (Donuk, 2017: 1814).

⁷⁴ "...Beyâza çıkan bir cüz' mikdârı bir Vâkî'a-nâme'si vardır. Kıssa-i Yûsuf gibi bed' ü dil-pezîr ve hîdâ'-ı ihtirâ'ına ahsenü'l-kasas dinilse hüsn-i ta'birdür..." (Donuk, 2017: 1758).

⁷⁵ "...Âsâr-ı cellesinden sâhibü'l-Kâmûs'un Cevherî'ye îrâd itdüğü i'tirâzâtına cevâb ve dakâ'ik-i lugât-ı 'Arabîyye'de bir kitâb yazmışdur. El-hakk dürretü'l-gavvâs-ı deryâ-yı hüner ve İbn Berrî'yi gark-ı bahr-ı hayret idicek eserdür..." (Donuk, 2017: 1758).

⁷⁶ "...Sultân 'Osmân Hân emri ile iki bin beyt mikdârı Şeh-nâme'leri vardır. Îrâd-ı mezâmîn-i bed'â ve kıssa-güzârîde Kâsım-ı Günâbâdî ve Hâtîfî'ye pey-revlik itmiş yürümişdür..." (Donuk, 2017: 1734).

⁷⁷ "...tahrîr itdüğü suver-i vakfiyye vü temessükât tasvîr-i Mânî gibi bî-bedel ve huddâm-ı mahâkime düstûrül-'ameldür..." (Donuk, 2017: 1389).

⁷⁸ "...itdüğü nakş-ı dil-keş, süzen-i hayâlîle misâl-i harîr-i münakkaş olup köhne-resm-i üstâdân-ı Rûmî ve Hatâyî'ye kalem-i nisyân çekmiş..." (Donuk, 2017: 580).

⁷⁹ "...dört cildde Şifâ 'ya şerhi vardır. Her biri fâzıl-ı müsellemdür..." (Donuk, 2017: 1864)

⁸⁰ "...her fenn-i şerîfden âsâr-ı dil-guşâsı vardır..." (Donuk, 2017: 1750).

⁸¹ "...Mecmû'-ı mü'ellefâtı şu'â'-ı sa'âdetden behredâr, mütedâvil ü meşhûr-ı dâr u diyârdur..." (Donuk, 2017: 319).

⁸² "...Dört cildde Tabakât-ı Hanefiyye cem' itmişdur. Muhît u kâmil târîhdür..." (Donuk, 2017: 815).

⁸³ "...Her biri eser-i cedîd ve muhtasar u müfîddür..." (Donuk, 2017: 633).

⁸⁴ "...Her biri eser-i cedîd ve muhtasar u müfîddür..." (Donuk, 2017: 633).

edîbâne⁸⁷ gibi sıfatlar kullanarak eserlerin değerine, üsluplarına ve özelliklerine dair değerlendirmelerde bulunan Atâyî, "...Âsârı dâ'ire-i tahdîd ü ihsâdan hâric ve rütbe-i kabûle 'âricdür..." (Donuk, 2017: 831) ve "...Cümlesi edîbâne vü makbûl ve dest-hoş-ı erbâb-ı kabûldür..." (Donuk, 2017: 844), örneklerinde görüldüğü üzere tahrir edilen eserlerin kabul olduğunu; "...Cümlesi makbûl ü müselleme ve pesendide-i müşkil-pesendân-ı âlemdür..." (Donuk, 2017: 1179), "...Bunlardan gayrı resâ'il ü ta'likâtı ve kasâ'id ü mukatta'âtı vardır. Cümlesi edîbâne vü makbûl ve dest-hoş-ı erbâb-ı kabûldür..." (Donuk, 2017: 844) ve "...Mütâla'a itdûgi kütüb hevâmîşinde ta'likâtı ve makbûl u matbû' kelimâtı vardır..." (Donuk, 2017: 917) örneklerinde görüldüğü üzere telifatın makbul olduklarını söyleyip, beğenildiklerini belirtmiştir.

12. Eserin Takdim Edildiği Kişiler

Atâyî Zeyli'ndeki eser tavsiflerinde, eserin takdim edildiği kişi bilgisinin de paylaşıldığı görülmektedir. Âşık Çelebi'nin *Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye*'yi tercüme edip Taşkoprîzâde Efendi'ye arz eyleyip Taşkoprîzâde'nin de Âşık Çelebi'ye hitap edip "Biz bunu zaten Türkçe yazmıştık, boşa tercüme etmişsiniz" diye latife ettiği hâdiseyi tahkiye tekniğiyle aktardıktan sonra müellifin *Tezkiretü'ş-Şuarâ*'sını padişaha, *Zeyl-i Şakâ'ik*'i ise Sadrazam Mehmed Paşa'ya hediye ettiğini dile getirmiştir.⁸⁸

Atâyî, Derzîzâde Mahmud Çelebi'nin *Fezâ'il-i Cihâd* adlı eserini kölelere hediye ettiğini⁸⁹; Veysî'nin *Vâkı'a-nâme*'yi Sadrazam Nasuh Paşa'ya arz eylediğini⁹⁰; Bâkî'nin *Lâmiyye-i Hilâliyye* isimli eserini Kubâd Paşa'ya, *Râ'iyye Kasidesi*'ni mevlevîlere ve *el-A'lâm fî Ahvâli Beledi'llâhi'l-harâm* isimli eserin tercümesini de Sultan Murad'a arz ve hediye ettiğini⁹¹; Lem'î Çelebi'nin aruz ve kafiyede bir risale tertip edip Şehzâde Sultan Mehmed Han'a arz edip

⁸⁵ "...Üstâdı Sa'dî Efendi'nün Hidâye ve Ekmel hevâmîşinde olan kelimâtını cem' u tedvîn ve ol cevher-i mensûre ile silk-i sutûrı tahliye vu tezyîn ve Kâmûs 'a olan hâşiyelerin cem' idup her birini bir eser-i guzîn eylemişdür..." (Donuk, 2017: 742).

⁸⁶ "...Risâle-i Kalemîyye ve Makâle-i Seyfiyye 'si vardır. Haylî müsta'iddâne eserlerdür..." (Donuk, 2017: 744).

⁸⁷ "...Bunlardan gayrı resâ'il u ta'likâtı ve kasâ'id u mukatta'âtı vardır. Cümlesi edîbâne vu makbûl ve dest-hoş-ı erbâb-ı kabûldür..." (Donuk, 2017: 844).

⁸⁸ "...Tezkiretü'ş-şuarâ'yı pâdişâh-ı 'atâ-bahşâya ve 'Arabî Zeyl-i Şakâ'ik 'ı Sadr-ı A'zam Mehmed Paşa'ya ihdâ eyledükde..." (Donuk, 2017: 594); "...Şakâ'ik-ı Nu'mâniyye'yi terceme eyleyüp Taşkoprî-zâde Efendi merhûma 'arz eyledükde 'Mevlânâ 'Âşık, biz bunı Türkî yazmış-idük. Tercemede bîhûde zahmet ihtiyâr itmîşsüz.' diyü latife idüp kitâb-ı mezbûrun sehlû'l-ahz olduğına işâret iderler..." (Donuk, 2017: 595).

⁸⁹ "...Fezâ'il-i Cihâd yazup rikâb-ı hümâyûn-ı pâdişâhiye ihdâ itmîş idi..." (Donuk, 2017: 1515).

⁹⁰ "...Vâkı'a-nâme 'si vardır... Sadr-ı A'zam Nasûh Paşa'ya 'arz eyledükde Ahsenül-kizbe latîfesini itmîşlerdür..." (Donuk, 2017: 1758).

⁹¹ "...Ol târihde Haleb Beglerbegisi Kubâd Paşa 'ya Lâmiyye-i Hilâliyye 'lerin ve cenâb-ı mevlevîye Kasîde-i Râ'iyye 'lerin ihdâ itmîşler idi..." (Donuk, 2017: 1175); "...Kutb-ı Mekkî 'nün el-A'lâm fî Ahvâli Beledi'llâhi'l-harâm nâmı ile mu'allem kitâbını zebân-ı Türkî ile mütercem kılmişlardur. Mekke'den geldüklerinde pâye-i serîr-i Murâd Hânî'ye 'arz itmîşler idi..." (Donuk, 2017: 1179).

inayete mahzar olduğunu⁹² ve Menteşeli Hüsam'ın da haşiyesini Hoca Efendi'ye arz edip ihsana nail olduğunu açıklamıştır.⁹³

13. Atâyî'nin Şahsen Gördüğü Eserler ve Eserlerle İlgili Rivayetler

Atâyî, bizzat gördüğü eserleri açıkça belirtmektedir. Biyografilerde kendisinden hakir ve fakir olarak bahseden Atâyî, "...Bu hakîr, hattı ile bir mecmû'a-i mütûn ve bir Islâh [ve] İzâh nüshasını gördüm..." (Donuk, 2017: 829), "...Bu hakîr, ba'z-ı resâ'ilini gördüm..." (Donuk, 2017: 1804), "...Bu hakîr, bir meclis-i âlîde hatt-ı musannif ile yedi cild mu'ellefâtını gördüm..." (Donuk, 2017: 1787), "...Bu hakîr, hatları ile bir cönklerin gördüm..." (Donuk, 2017: 884) ve "...Bu hakîr, Sûre-i Nûr'dan âyet-i meşhûre tefsîrine müte'allik tahrîrini gördüm..." (Donuk, 2017: 1028) örneklerinde olduğu gibi kahraman bakış açısıyla biyografilere dâhil olmuştur.

Takiyyüddin-i Mısrî'nin *Tabakât-ı Hanefiyye'sini*⁹⁴, Fâzıl Emir'in *Câmî evâ'iline* hâşiyesini⁹⁵, Niksârî'nin *Kitâb-ı Hayz'a* ta'lîk ettiği risâleyi⁹⁶, Sadıkî Gılanî'nin *Tefsîr-i Kâzî'ye*⁹⁷ ve *Tefsîr-i Beyzâvî'ye* hâşiyelerini⁹⁸ ve Kasım bin Süleyman'ın *Tatbik* isimli kitabını⁹⁹ gördüğünü dile getiren Atâyî, Kızılca Hayreddinoğlu'nun *Kasîde-i Münferice'ye* olan Türkçe şerhlerinin bir nüshasını bizzat kendisine yadigâr olarak hediye ettiğini "...*Kasîde-i Münferice'ye* Türkî şerhleri var imiş. Bu fakîre yâd-gâr için nüshasını ihsân eyleyüp tevdi'-kûnân revân oldılar..." (Donuk, 2017: 1506) sözleriyle bildirmiştir.

Üsküp Müftüsü'nün kaleme aldığı *Nefhatü'l-ezhâr*'ın bazı beyitlerini nazma çekip dostlarına ulaştırdığını "...Bu hakîr, Mahzenü'l-esrâr bahrinde nazm eylediği Nefhatü'l-ezhâr nâm mesnevîde birkaç dânesin silk-i nazma keşîde ve mesâmi'-iyârâna resîde kalmış idüm..." (Donuk, 2017: 1424) sözleriyle dile getiren Atâyî, Şeyhülislam Ali Cemalî'nin *Muhtaratü'l-mesa'il* isimli eserinin bir nüshası ile müşerref olup, mezkûr kitabı canı gibi sakladığını ve muska gibi kutsal gördüğünü "...Bu hakîr, bir nüshası ile müşerref olmuşumdur. El-ân hırz-ı cânum ve ta'vîz-i bâzû-yı 'irfânumdur..." (Donuk, 2017: 37) ifadeleriyle belirtmektedir. Atâyî, Kefevî Mahmûd Efendi'nin *Keta'ib* isimli

⁹² "...Fenn-i 'arûz u kâfiyede bir risâle tertîb idüp Şeh-zâde Sultân Mehemmed bin Süleymân Hân cenâb-ı refî'ine 'arz eyledükde mazhar-ı lutf u 'inâyet olup mülâzemet için şefâ'at buyurmuşlar idi..." (Donuk, 2017: 284).

⁹³ "...Sadru's-şerî'a 'ya hâşiyesi vardır. Egri seferine giderken H'âce Efendi merhûma 'arz eyleyüp mazhar-ı lutf-ı bî-kerânı olmuş idi..." (Donuk, 2017: 1212).

⁹⁴ "...Bu hakîr, *Tabakât-ı Hanefiyye'sini* gördüm..." (Donuk, 2017: 1111).

⁹⁵ "...Bu hakîr, *Câmî evâ'iline* hâşiyesini gördüm..." (Donuk, 2017: 1002).

⁹⁶ "...Bu hakîr, *Sadru's-şerî'a'nun Kitâb-ı Hayz'ına* ta'lîk ettiği risâlesini gördüm..." (Donuk, 2017: 294).

⁹⁷ "...*Tefsîr-i Kâzî'ye* hâşiyesi vardır ... Bu hakîr, nüshasını gördüm..." (Donuk, 2017: 406).

⁹⁸ "...*Tefsîr-i Beyzâvî'ye* hâşiyeye-i şerîfe ta'lîk idüp ... Bu hakîr, bir nüshasını gördüm..." (Donuk, 2017: 406).

⁹⁹ "...*Metn-i Vikâye'yi* şerh idüp tevfiik münâsebeti ile *Tatbik* tesmiye itmişdür. Bu hakîr, *kitâb-ı mezbûrî* gördüm..." (Donuk, 2017: 320).

eserini bizzat tetkik ettiğini de “...Bu hakîr, mütâla’a itmiş idüm...” (Donuk, 2017: 828) sözleriyle açıklamaktadır.

Tavsif edilen eser hakkında Atâyî'nin, başkalarından duyduğu ve öğrendiği birtakım rivayetlere yer verdiği görülmektedir. İbn Nüceym'in *Ziyâdât*'a bir şerhi olduğunun *Bahr-i Râ'ik* ve *Kitâb-ı Da'vâ*'da zikredildiğini belirten Atâyî'nin¹⁰⁰, bu şerhi görememiş olduğu aşikârdır.

Atâyî, eserler hakkındaki bilgileri, “...Mervîdür ki kırk günde Mesnevî-i Mevlevî cevâbında Ma'nevî nâm kitâb-ı müşkîn-erkâmı temâm itmişler ...” (Donuk, 2017: 391), “...Ba'zı sikâtdan nakl olunur ki...” (Donuk, 2017: 576) ve “...Assâr'un Mihr ü Müşterî'sini terceme itmişdür dirler...” (Donuk, 2017: 1169) örneklerinde olduğu gibi birilerinden duyduğunu ifade etmiştir.

Sonuç

1135 biyografinin yer aldığı *Atâyî Zeyli*'nde, eserler hakkında bilgi verilmiş, değerlendirme yapılmıştır. Tefsir, hadis, kelam, tarih, coğrafya ve edebiyat disiplinlerinde yazılan eserlerin takdim ediliş şeklini ve eserler hakkında bilgilendirme ve değerlendirme yöntemini tahkik etmeye çalıştığımız bu makalenin nihayetinde, Atâyî'nin kimi zaman sade kimi zaman da çeşitli sıfatlar bezenmiş tafsilatlı bir tasvir üslubu benimsediği görülmektedir.

Şakâ'iku'n-nu'mâniyye'deki biyografi yazım geleneğinin devam ettiği *Atâyî Zeyli*'nde, müelliflerin hayatına dair bilgiler paylaşıldıktan sonra, biyografi sahibinin telif ettiği eserler tanıtılmıştır. Atâyî, bu bölümlerde kimi zaman sadece eserin ismini zikretmiş kimi zaman eserler hakkında detaylı bilgi vermiş kimi zaman da eserler hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Çoğu biyografi, bahsi geçen sıralama ile kaleme alınmışken, bazı biyografilerde bu sıralamanın değiştiği görülmektedir.

Biyografilerdeki eser tanıtımlarının bazılarında Atâyî'nin, eserin ismini zikretmeden, müelliflerin manzum veya mensur eserleri olduğunu dile getirdiğini görmekteyiz. Biyografilerin birçoğunda ise eserlerin ismi zikredilmiş, müelliflerin eserlerine verdikleri isimler de alenen ifade edilmiştir.

Dokuz eserin telif tarihinin belirtildiği *Atâyî Zeyli*'nde, eserlerin telif zamanına düşürülen iki tarihe de yer verilmiştir. Atâyî, eserlerin telif mekânlarına dair bilgiler de sunmuş, doğrudan telif mekânına işaret ettiği gibi müelliflerin görev yaptıkları mekânı zikrederek mezkûr mekânda eser kaleme aldıklarını dolaylı olarak anlatmıştır.

Biyografilerde, müelliflerin eser telif etme sebeplerini açıklayan Atâyî, başta devrin padişahlarının isteği doğrultusunda eser telif edildiğini dile getirmiştir. Ayrıca müelliflerin, bir eseri tamamlamak, sadeleştirmek,

¹⁰⁰ “...Hidâye evâ'iline şerhi vardır. Ziyâdât'a şerhi olduğun *Bahr-i Râ'ik*'da, *Kitâb-ı Da'vâ*'da zikr itmişdür...” (Donuk, 2017: 319).

açıklamak ve zeyil yazmak gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda eser telif ettikleri ifade edilmiştir.

Bahsi geçen birçok eserin telif edildiği dilin de vurgulandığı *Atâyî Zeyli*'nde Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde yazılan çeşitli türlerdeki eserler takdim edilmiştir. Zeyil, tercüme, risale, haşiye, talikat, şerh, muhtasar, münşeât, mecmua, takriz, makale ve divan gibi çeşitli türlerdeki manzum ve mensur eserler tanıtılmıştır.

Atâyî, eserlerin muhtevasına yönelik olarak kimi zaman muhtevadan örnekler vererek, kimi zaman muhtevayı anlatarak kimi zaman da eserin hangi ilim sahasında yazıldığını zikrederek bilgilendirmeyi tercih etmiştir. *Atâyî Zeyli*'nde, edebiyat, tarih, felsefe, fıkıh, coğrafya, kelam, hadis, belagat ve tefsir disiplinleri başta olmakla birlikte, akla gelebilecek hemen her ilimde telif edilen eserlere yer verildiği görülmektedir.

Eserlerin üslubuna dair değerlendirmelere başvuran Atâyî'nin, bahsettiği eseri, kendinden önce yazılan ve şöhret bulan diğer eserlerle ilişkilendirerek ele aldığı fark edilmiştir. Eserlerin bazılarında, eserin tertibine dair açıklamalarda bulunan Atâyî, manzum eserlerin bir kısmının vezinlerini de zikretmiştir. Tıpkı eserlerin üslup değerlendirmelerinde olduğu gibi eserlerin vezinlerini de aynı vezinle yazılan ve şöhret bulan manzumelerle ilişkilendirerek okura takdim edilmiştir. Eser sahibinin eser üzerinde yaptığı değişiklikleri dile getiren Atâyî, başka müellifler tarafından eser üzerinde yapılan çalışmaları da kaleme almıştır.

Atâyî'nin eser üzerindeki değerlendirmeleri tetkik edildiğinde, tezkire yazarlarının benimsediği sanatlı ve bol sıfat kullanımlı biyografi yazım üslubuna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Eserleri her yönüyle değerlendirirken edebî sanatlara da başvuran Atâyî, eserin takdim edildiği kişiler hakkında bilgi vermiştir. Bizzat gördüğü eserleri de alenen açıklamış, eserler üzerindeki ferdi çalışmalarından da bahsetmiştir. Atâyî, anekdotlu biyografi yazım geleneğini tercih ettiği biyografilerde, eserle ilgili rivayetlere de yer vermiştir.

Kaynakça

- Çapan, Pervin. (1993), *XVIII. Yüzyıl Tezkirelerinde Edebiyat Araştırma ve Tenkidi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Donuk, Suat. (2017), *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fi Tekmiletî'ş-şakâ'ik: Nev'izâde Atâyî'nin Şakâ'ik Zeyli*, I-II, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Durmuş, İsmail. (2006), "Muhtasar", *DİA*, C 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Durmuş, İsmail. (2013), "Zeyil", *DİA*, C 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Er, Rahmi. (2008), "Risale", *DİA*, C 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, Filiz. (1998), *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Solmaz, Süleyman. (2012), *Onaltıncı Yüzyıl Tezkirelerinde (Ahdî, Gelibolulu Âlî, Kınalızâde, Beyânî) Şâirin Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şensoy, Sedat. (2010), "Şerh", *DİA*, C 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tolasa, Harun. (2018), *Sehi, Latîf ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyıldaki Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Topuzoğlu, Tefik Rüştü. (1997), "Haşiye", *DİA*, C 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yakıt, İsmail. (2010), *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Dr. Abdullah UÇAR

Aksaray Üniversitesi
Rektörlük
Türk Dili Bölümü
Aksaray/TÜRKİYE
ucarabdullah@gmail.com
ORCID

**BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ
MS. OR. OCT. 3058'DE KAYITLI
ŞİİR MECMUASININ MESTAP'A
GÖRE TASNİFİ**

CLASSIFICATION OF THE POETRY
JOURNAL NUMBER MS. OR. OCT. 3058
IN THE BERLIN STATE LIBRARY
ACCORDING TO MESTAP

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 15.12.2021	Received Date: 15.12.2021
Kabul Tarihi: 03.03.2022	Accepted Date: 03.03.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Uçar, Abdullah, "Berlin Devlet Kütüphanesi MS. OR. OTC. 3058'de Kayıtlı Şiir Mecmuasının MESTAP'a Göre Tasnifi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 200-246.

Uçar, Abdullah, "Classification of the Poetry Journal Number MS. OR. OTC. 3058 in the Berlin State Library According to MESTAP", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 200-246.

10.28981/hikmet.1037223

Dr. Abdullah UÇAR

**BERLİN DEVLET KÜTÜPHANESİ MS. OR. OCT. 3058'DE KAYITLI ŞİİR
MECMUASININ MESTAP'A GÖRE TASNİFİ**

CLASSIFICATION OF THE POETRY JOURNAL NUMBER MS. OR. OCT. 3058 IN THE
BERLIN STATE LIBRARY ACCORDING TO MESTAP

ÖZ

Mecmualar, klasik Türk edebiyatı geleneğinde divanlar ve mesnevilerden sonra belki de en önemli eserlerdir. Şekil, muhteva ve dil bakımından farklı özelliklere sahip olan mecmualar, şairlerin divanlarında yer almayan bazı şiirlerini, kaynaklarda hayatı hakkında bilgi bulunmayan şairlerin şiirlerini ve şu an için herhangi bir nüshası elde olmayan bazı eserleri ihtiva etmeleri bakımından oldukça önemlidir.

Yazıldıkları dönemin zevkini yansıtması bakımından da önemli olan mecmualar, derleyenin şahsî tercihi göre tertip edildiği için muhteva bakımından farklılık gösterir. Mecmualar genellikle farklı nazım şekilleri ve türleriyle yazılmış şiirleri ihtiva ederler fakat belli nazım şekilleriyle yazılmış şiirleri içine alan mecmualar da bulunmaktadır.

Çalışmamızın konusu olan Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3058'de kayıtlı bu şiir mecmuasında, 25 şairin 185 şiiri bulunmaktadır. İstinsah tarihi bilinmeyen, 15. ve 16. yüzyıl şairlerine ait şiirleri ihtiva ettiği için 16. yüzyıl sonlarında yazıldığını tahmin ettiğimiz 70 varaklık bu mecmua, bilinen şairlerin divanlarında bulunmayan şiirleri ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bu çalışma, hem bu şiirleri tespit etmek hem de Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Berlin Devlet Kütüphanesi, Ms. or. oct.

ABSTRACT

Journals are one of the most important manuscripts in classical Turkish literature after divans and masnavis. Journals, which have different features in terms of poetry form, content and language features, are very important. Because these journals contain some poems of poets that are not found in their divans, poems of poets whose life is not known in classical books, and some works that do not have any manuscripts.

Journals are also important in terms of reflecting the taste of the period in which they were written. Since the journals are arranged according to the personal preference of the compiler, they differ in terms of content. Journals generally contain poems written in different poetic forms and genres, but there are also journals containing poems written in the same poetic form.

There are 185 poems by 25 poets in this poetry journal, which is the subject of this study, registered the number Ms. or. oct. 3058 in the Berlin State Library. The date of writing of this 70-page journal is unknown. Since there are poems of the 15th and 16th centuries in the journal, we guess that it was written at the end of the 16th century. This journal is important because it contains poems that are not found in the divans of famous poets. This study has been prepared both to identify these poems and to contribute to the Systematic Classification of Journals Project (MESTAP).

Keywords: Berlin State Library, Ms. or. oct. 3058, poetry journal, MESTAP, classification.

Giriş

Klasik Türk edebiyatının temel kaynakları arasında yer alan şiir mecmuaları, değeri son zamanlarda daha iyi anlaşılan önemli edebî ve tarihî eserlerimizdendir. Mecmualar, hem barındırdığı biyografik bilgiler hem de mevcut edebî eserleri doğrulayıcı ve tamamlayıcı işleviyle araştırmacıların ilgisini çekmiş, böylece yeni projelerin merkezinde yer almıştır. (Süngü, 2020: 918)

30 Haziran 2012'de Ankara'da düzenlenen "Osmanlı Şiirinin Hazinesi: Mecmualar ve Cönkler" isimli çalıştayda mecmuaları pek çok yönden tasnif edebilmek, bir mecmua havuzu oluşturabilmek ve edebiyat tarihi açısından tüm bu verilerden en üst seviyede istifade edebilmek adına Prof. Dr. M. Fatih Köksal öncülüğünde Mecmuaların SistematiK Tasnifi Projesi (MESTAP) adıyla başlatılan projenin temelleri atılmıştır. Bu çalıştaydan sonra şiir mecmuaları üzerinde çalışmalar hız kazanmış, 2019 yılında zirveyi görmüştür. (Süngü, 2020: 1051)

Projenin temelleri atıldıktan sonra, yapılan çalışmalarla büyüyen MESTAP sayesinde mecmualardan müteşekkil büyük bir kültür hazinesi oluşturulmaya devam edilmektedir. Bu amaca yönelik ikinci çalıştay da 27-28 Ekim 2017'de yine Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

MESTAP projesi kapsamında kütüphanelerimizde bulunan yazma şiir mecmuaları araştırmacılar tarafından gerek tez olarak gerek makale olarak çalışılmıştır ve çalışılmaya devam edilmektedir. MESTAP tamamlandığında binlerce mecmuanın tasnifinden müteşekkil bir veri tabanı oluşturulacaktır.

Mecmualar hakkında son yıllarda pek çok önemli çalışma yapıldığı için bu çalışmada mecmua hakkında geniş bilgi vermek yerine konuyu detaylı şekilde ele alan çalışmaların birkaçının künyesi verilmekle yetinilecektir.¹ Kamil Ali Gıynaş tarafından yayımlanan *Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası* adlı makalede ve Zeynep Süngü tarafından yayımlanan *Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve MESTAP* adlı makalede şiir mecmuaları üzerine yapılan çalışmalar yer almaktadır. Bu sebeple burada çalışmamıza konu olan mecmua hakkında genel bilgiler verilip MESTAP tablosu paylaşılacaktır.

Ms. or. oct. 3058 Numaralı Şiir Mecmuası

Çalışmamızın konusu olan mecmua, Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3058 numarada kayıtlıdır. 70 varaktan oluşan mecmuanın her sayfasında 16 veya 17 satır bulunmaktadır. Mecmua, başlıklar ve bazı beyitler hariç her sayfada iki sütun bulunacak şekilde düzenlenmiştir. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Yazmaya sonradan hem Arap rakamlarıyla hem de Doğu

¹ Tarlan, 1946: 122-137; Kut, 1986: 170-174; Aydemir, 2001: 731-744; Aydemir, 2001: 147-155; Yılmaz, 2008: 255-280; Kılıç, 2012: 77-96; Gürbüz, 2012: 97-114; Köksal, 2012: 409-431; Köksal, 2017.

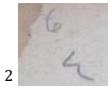
Arap rakamlarıyla varak numarası verilmiştir.² Bu çalışmada Doğu Arap rakamlarıyla yapılan numaralandırma esas alınmıştır. Mecmuada varak eksikliği yoktur fakat bir varağın yerinin yanlış olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Ekler). Yazmada derkenar, serlevha ve cetvel yoktur. Mecmuada 15. ve 16. yüzyıllarda yaşamış 25 şaire ait toplam 185 şiir bulunmaktadır, başlıklar için mahlaslar kullanılmıştır. Mecmuada en çok bulunan nazım şekli gazeldir, toplam 147 gazel yer almıştır. Mecmuada en fazla şiiri bulunan şair Zatî'dir. Mecmuanın tamamı harekesiz nesih kırması ile kaleme alınmıştır. Mecmuada başlıklar sürh, diğer yazılar siyahtır.

Mecmuayı oluşturan kişinin bazı şiirlerde (özellikle kasidelerde) pek çok beyti yazmadığı, beyitlerin yerlerini değiştirdiği ve bazen de kelimeleri farklı şekillerde kaydettiği tespit edilmiştir. Mecmuadaki şiirler şairlerin divanlarında, tezkirelerde veya diğer kaynaklarda tespit edilerek mukayesesi yapılmış, divanlarda tespit edilen farklılıklar dipnot olarak kaydedilmiştir. Örneğin Cem Sultan Divanı'nda 126 beyitten oluşan bir kaside, mecmuada 74 beyit olarak yer almıştır, mecmuadaki kasidede mahlas da yer almamaktadır. Bu ve buna benzer durumlar dipnotlarla açıklanmıştır.

Mecmualar, kaynaklarda hayatları hakkında bilgi bulunmayan veya kaynaklarda hayatları hakkında bilgi bulunduğu hâlde divanı elde olmayan şairlerin şiirleri ile, divanları günümüze ulaşan şairlerin bu divanlarında bulunmayan şiirlerini ihtiva etmeleri bakımından oldukça önemlidir (Köksal, 2012: 88-89). Çalışmamızın konusu olan mecmuada da divanlarda bulunmayan şiirler yer almaktadır. Bunlardan Hasbî (ö. 1553'ten sonra) ve Mealî'ye (ö. 1535/36) ait olan şiirler Muvaffak Eflatun tarafından iki makale neşri ile literatüre kazandırılmıştır.³ Bunların dışındaki şairlerin, divanlarında bulunmayan veya henüz yayımlanmamış şiirleri tarafımızca yayıma hazırlanmış olup makale yayım sürecindedir.

Mecmuada Bulunan Şairler ve Şiir Sayıları

Mahlas	Nazım şekli / sayısı	Mahlas	Nazım şekli / sayısı
Zatî	Gazel/115	Hayâlî	Gazel/2
Hasbî	Muaşşer/1, Murabba/1	Celîlî	Gazel/1
Cem Sultan	Kaside/1	Kıyâsî	Tahmis/1
Feyzî	Murabba/1	Za'fî	Gazel/1
Necâtî	Gazel/11, Kaside/18	İlmî	Gazel/1

2

³ Eflatun, 2015: 91-124.

Eflatun, 2016: 159-178.

Meâlî	Gazel/5, Kaside/5, Muhammes /1, Matla/1	Müderris	Gazel/1
Fakîrî	Gazel/2	Ravzî	Gazel/2
Sabûhî	Tahmis/1	Vâlihî	Tahmis/1
Necmî	Gazel/1	Bâkî	Gazel/1
Muhibbî	Gazel/2	Firâkî	Tahmis/1
Lutfî	Tahmis/1	Hayretî	Tesdis/1
Mesihî	Gazel/1	Misâlî	Gazel/1

Ayrıca mecmuada biri Deli Birader Gazalî'ye (ö. 1534/36) ait olmak üzere 2 kıt'a ve bir tarih matla'ı vardır. Mecmuada en fazla şiiri bulunan şair Zatî'dir, en çok kullanılan nazım şekli gazeldir.

Mecmuanın vikaye varaklarında bazı şiir bentleri vardır. Bunlardan biri Kâşif mahlaslı bir şaire ait şiirdir. Bir kısmı, mecmuanın katalog kaydında da yer alan şiirin ilk bendi şu şekildedir (bkz. Fotoğraf-3):

Bilemem bende nedür cürm ü kuşûr u işyân
 Kılmaduñ gitdi baña lutf u inâyet ihsân
 Bûlbûlâsâ iderüm nâle vü feryâd u fiğân
 Âşikâr oldı derûnumda olan sırr-ı nihân

Vikaye varaklarında mahlası tespit edilemeyen şiirler de yer almaktadır. Ayrıca esas metinden sonra Bâkî'ye ve Sabit'e ait birer beyit bulunmaktadır. Bu bentler/beyitler mecmuaya sonradan eklendiği için MESTAP tablosuna dâhil edilmemiştir.

Mecmua'da Kullanılan Nazım Şekilleri

Mecmua'daki 185 şiirin nazım şekli ve sayısı şöyledir:

Nazım Şekli	Adet
Gazel	147
Kaside	24
Murabba	2
Muhammes	1
Tahmis	5
Tesdis	1

Muaşşer	1
Kıt'a	2
Matla'	2

MESTAP Tablosunun Hazırlanması

Mecmuanın içeriği tabloya aktarılırken ilk sütunda şiirlerin başlangıç ve bitiş varakları gösterilmiştir. İkinci sütunda şairin mahlası, üçüncü sütunda şiirin matla beyti/bendi yer almıştır. Dördüncü sütunda makta beyti/bendi gösterilmiştir. Makta beytinde mahlas geçmemişse mahlasın geçtiği beyit de aynı sütunda gösterilmiştir. Açıklamalar sütununa şiirlerin başlığı yazılmış, açıklama gerektiren durumlar, ilgili tabloyu bozmamak adına dipnotlarla belirtilmiştir.

Şiirlerdeki ek veya kelime eksikliklerini tamamlamak için şiirin tespit edilebildiği kaynaklara başvurulmuş, bu kaynaklardan alınan kısımlar köşeli parantez içerisinde verilmiştir. Mecmua ve tespit edilebilen kaynaklar karşılaştırılırken metni vezin/anlam olarak doğru tamamlayan kelime esas alınmıştır. Bu iki metin arasındaki fark dipnot olarak gösterilmiştir. Bu dipnotlardaki "D." divanı, "M." mecmuayı ifade etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma ile edebiyat tarihimizde sayısız örneği bulunan; müstensihî, intinsah tarihi ve hangi amaçla oluşturulduğu tespit edilemeyen şiir mecmualarından biri daha sahip olduğu şekil ve muhteva özellikleriyle tanıtılmaya çalışılmıştır. Çalışmamıza konu olan Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3058 numaralı ve 70 varaklı şiir mecmuasında bulunan 185 şiir, MESTAP tarafından belirlenen bir düzene göre tertip edilmiştir.

Bu şiir mecmuası, sahip olduğu muhtevasıyla edebiyat araştırmacılarına imkânlar sunmuş bir kırkambar niteliğindedir. Bu mecmua, içinde yer alan bazı şairlerin, yayımlanmış divanlarında veya diğer yayımlarda tespit edilemeyen şiirlerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

Ambros, Edith. (1982), *Candid Penstrokes The Lyrics of Meâlî, an Ottoman Poet of the 16th Century*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin.

Armutlu, Sadık. (1998), *Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

Aydemir, Yaşar (e-kitap), Ravzî Dîvânı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196580/ravzi-divani.html>

- Bingölçe, Filiz. (2007), *Kitab-ı Dâfi-ü'l-Gumûm*, AltÜst Yayınevi, Ankara.
- Çavuşoğlu, Mehmed, Tanyeri, M. Ali. (1981), *Hayretî Divan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çavuşoğlu, Mehmed, Tanyeri, M. Ali. (1987), *Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: III. Cild)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Büşra. (2019), "16. Yüzyıl Şairlerinden Fakîrî ve Şiirleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2) , 787-844.
- Eflatun, Muvaffak. (2015), "Meâlî'nin Yayınlanmamış Şiirleri", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (10), 91-124.
- Eflatun, Muvaffak. (2016), "Hasbî'nin Şehzade Mustafa Mersiyesi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (15), 159-178.
- Erdoğan, Mustafa. (2000), "Zamâne Şiirleri Yahut Nazîre Muhammesler", *Türk Kültürü*, 448, 479-497.
- Ersoylu, Halil. (1981), *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Tercüman, İstanbul.
- Gıynaş, Kamil Ali. (2011), "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), s. 245-260.
- Gıynaş, Kamil Ali. (2013), *Pervâne Bey Mecmuası*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yozgat.
- Kaplan, Yunus. (2018), "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Kayıtlı T 5480 Numaralı Musammat Mecmuası ve MESTAP'a Göre Tasnifi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, 401-540.
- Kılıç, Filiz (e-kitap), *Âşık Çelebi Meşâî'rü's-Şu'arâ*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-210485/asik-celebi-mesairus-suara.html>
- Köksal, M. Fatih. (2012), Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP), *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, İstanbul: Kesit Yayınları, s. 83-101.
- Küçük, Sabahattin. (1994), *Bâkî Dîvânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mengi, Mine. (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Süngü, Zeynep. (2020), "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Yeni Çalışmalar Bibliyografyası ve MESTAP", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (25), 917-1056.

Tarlan, Ali Nihad. (1945), *Hayâlî Bey Dîvânı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Tarlan, Ali Nihad. (1963), *Necatî Beg Divanı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

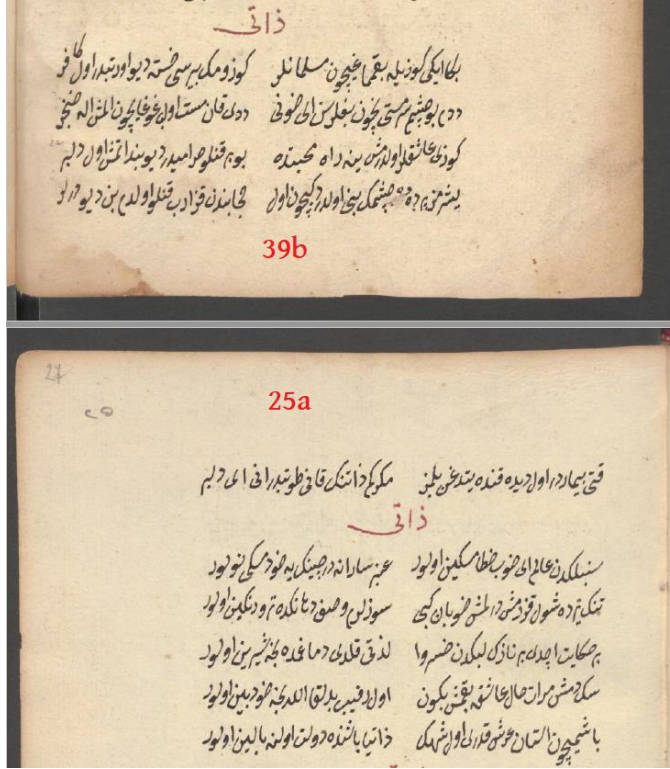
Tarlan, Ali Nihad. (1967), *Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: I. Cild)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Tarlan, Ali Nihad. (1970), *Zatî Divanı (Gazeller Kısmı: II. Cild)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

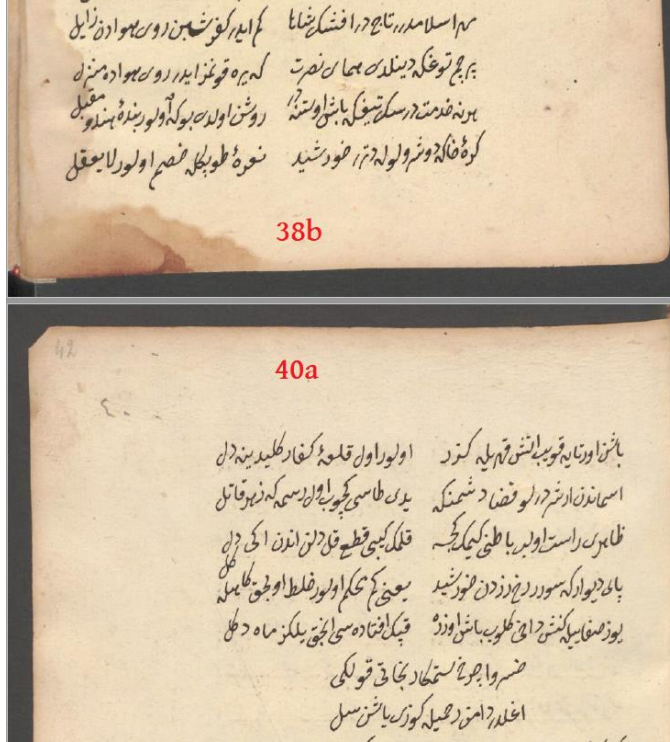
Yavuz, Kemal, Yavuz, Orhan. (2016), *Muhibbî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.

<http://teis.yesevi.edu.tr/>

EKLER

Fotoğraf 1- Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3058 Numaralı Şiir Mecmuası.
39. varak yerine yerleştirilince Zâtî'nin gazeli tamamlanmaktadır.

Fotoğraf 2- Aynı eser. 39. varak yerine yerleştirilince Necâtî Bey'in kasidesi de yerine yerleşmiş olmaktadır.

303 Ms. or. oct. 3058. Staatsbibliothek, Marburg

1927. 40. Starkes, bräunliches Papier. 73 Bl. 1a, 3a und 73a unbeschrieben. 21×13 cm. 16×8,5 cm. Zweispaltig. 16 Zl., schwankend. Kursives Neşî.

A (1b): بیلهم بنده ندر جرم قصور و عصیان
قیلمدک کندی بکا لطف و عنایت احسان
بلبل اسا ایدرم ناله و فریاد و فغان اشکار اولدی درویمده اولان سر نهان
E (72b): قطعه:
بزه بر دلبر دهنده کرکک لیلری دایما دهنده کرکک
اودمز سیدی غازی تکیه سیدر بزه اینده و رونده کرکک
تاریخ:
رجب اینده رحلت ایلدی چون حضرت شاتون انکیچون طوتندلر مام فلکده مهرله مرخ

206

Nr. 303–304

Anthologie aus Dichtern des 15. und 16. Jh.

Bl. 1b–2a: Gasels und Qoşmas von 'ÄŞİQ KÂŞİF. Bl. 3b–21a: ZÂTİ, Fünfer und Gasels. Bl. 21a–22b: HÂSBI, Trauerkasside auf den Tod des Prinzen Muştafâ. Bl. 22b–24b: ĞEM SULFÂN (st. 1495, vgl. İA III 69ff.), Lobkasside auf den Propheten. Bl. 25a: FEYZİ, Gasel. Bl. 25a–27a, 30b–40b, 42a–57b, 58a–b: NERŪÂNİ (st. 914/2. Mai 1508, vgl. İA VIII 164ff.), Gasels und Kassiden. Bl. 27a–29a, 30a–b, 42a: ZÂTİ (st. im Ramazân 953/Nov. 1546, vgl. EI IV 1319), Gasels. Bl. 29a–b, 41a–b, 57b: ME'ÂLİ, Gasels. Bl. 58b–66a: ME'ÂLİ (st. 942/1536, vgl. GOD II 214f.), Kassiden. Bl. 41a: FAQİRİ (lebte um 1500, vgl. GOD I 278, HOP II 237), Gasel. Bl. 66a: ŞUBŪHİ (vgl. GOD II 453f.), *taḥmîs*. Bl. 66b ff.: Gasels von NEŪMÎ (vgl. GOD II 640?), MUḤİBBİ (= Sultan Süleymân I.), MEŞİHİ (st. 918/1513, vgl. İA VII 124ff.), HAYALİ (st. 964/1557, vgl. İA IV 384), ÇELİLİ (es gibt 3 Dichter dieses Namens aus jener Zeit, vgl. İA III 66), FAQİRİ, 'İLMÎ (s. GOD II 471ff.), HÂSBI, ZÂTİ, RAVZİ, VÂLİHİ (vgl. GOD II 554f.), BÂQİ (st. 1600, vgl. İA II 243ff.), YAḤYÂ, FIRÂQİ, HAYREŪİ, MIŞÂLİ (st. 1010/1601, vgl. GOD III 127); Fünfer von LUṬFİ und QVÂSİ (vgl. GOD I 282). Bl. 72b: ein Bruchstück und Chronogramm. Bl. 73b: Verse von BÂQİ und ŞÂİR.

Fotoğraf 3- Ms. or. oct. 3058 Numaralı Şiir Mecmuasının Katalog Kaydı

هئكمت - Hikmet - حکمت

Mecmuanın MESTAP'a Göre Tasnifi

Yer No: Berlin Devlet Kütüphanesi Ms. or. oct. 3058							
Varak No.	Mahlas	Matla' beyti / bendi	Makta' beyti / bendi	Nazım şekli / birimi	Nazım türü	Vezin	Açıklama
1b	Zātī	‘Adū-yı zāğ elinden bir tezerv-i şive-kār aldum Daḥı ben şāh-bāz-ı ‘ışk olaldan bir şikār aldum	Nuḳūd-ı şabr u dil virdüm metā‘-ı derdine yārūñ Görenler Zātīyā cānlar virür bir yādigār aldum	Gazel/ 5 beyit		.---/---/---/---	
1b	Zātī	Ġabġabuñ ƣopım görüp nice yıkıldum bilmedüm Ķubbe ² -i eflāki gümletmiş inildim bilmedüm	Gün olur ‘ışk içre Zātī ‘aşıġ olan kendüyi Gāh bilür gāh bilmez dime bildüm bilmedüm	Gazel/ 5 beyit		---/---/---/---	Başlık: Zātī
1b-2a	Zātī	Sākiyā tā ki gönülden gide ƣül-i emelüm Şāhid-i cāmı getür bezme ƣudaġın emelüm	Zātīyā sihrile cādū gözi gönüm alalı Beni seḥḥār şanur kim ki görürse ġazelüm	Gazel/ 5 beyit		---/---/---/---	Başlık: Zātī
2a	Zātī	Öliceġ luƣf idüp āb-ı yaḡ ile yuñ bedenüm Sīnemüñ sūziyıla ƣutışa şāyed kefenüm	Yana yana dirisem yār beni yaġduġını Zātīyā od biraġur ḥırmen-i dehre ¹ sūḥanum	Gazel/ 5 beyit		---/---/---/---	Başlık: Zātī
2a-2b	Zātī	Nār-ı düzaḡ bir şerer köynüklü āhumdan benüm Mülk-i zulmet bir eṣer düd-ı siyāhumdan benüm	Baña cān viren ġula böyle cān virem dimiş Buyidi Zātī ümüdüm pādişāhumdan benüm	Gazel/ 7 beyit		---/---/---/---	Başlık: Zātī

¹ dehre: çarġa D.

2b	Zātī	Götürün ayağı gülşende karar eyleyelüm Gül gibi varumuzu 'ıyşā ² nişār eyleyelüm	İşümüz cevher ü altun ola tā rüyumızı Der-i meyhānede ey Zātī ğubār eyleyelüm	Gazel/ 5 beyit	..-/.-/.-/.-/-	Başlık: Zātī
2b	Zātī	Eyleme vaḳti degül billāhi gitmek niyyetin Ben fakīrūn hey begüm yas atma sūr-ı şoḫbetin	Bir Müselmān olsa şol pīr-i muġānuñ oĝlına Vāy yetiştirse beni Zātī iderdüm hıdmetin	Gazel/ 5 beyit	-.-/-.-/-.-/-./-	Başlık: Zātī
2b-3a	Zātī	Çekmişem çok gözleri cellādlar işkencesin Görmedüm bi-merḫametlükde nigārā sencesin	Naqd-i kalb ü şabr u 'aql u ihtiyārı kalmadı Zātī rāh-ı 'aşqda ḫarc eyledi olancasın	Gazel/ 5 beyit	-.-/-.-/-.-/-./-	Başlık: Zātī
3a	Zātī	Ey gönül kimseye mihr itme o māhuñ variken Kime kul olasın anuñ gibi şāhuñ variken	Didi dilber seni cevriye ne lāzım yaḫmaḫ Zātī 'ālem yaḫıcı āteş-i āhuñ variken	Gazel/ 5 beyit	..-/.-/.-/.-/-	Başlık: Zātī
3a	Zātī	Bir yire cem' olalum şāfi ayaklar yürüsün Çāder-i 'işretimüz dāmen-i çarḫı bürüsün	Zātī ye hūbile ḫaşr olma diyü pend itme Vā'izā ḫaşr olıcaḫ sen mi verürsin şorusın	Gazel/ 5 beyit	..-/.-/.-/.-/-	Başlık: Zātī
3a-3b	Zātī	Çeşme-i la'lüniçün āh iderem kuru kuru Şusuz ölürsem eger aĝzuma ḫamzırmaya şu	Ayağı tozını gözüüm yaşı nem-gin idicek Didi yār gözüñçün şunu Zātī sere ḫo	Gazel/ 5 beyit	..-/.-/.-/.-/-	Başlık: Zātī
3b	Zātī	Ḳorḫum bu ki cānā bedenüm yaralarından Ḳanıla bile aḫa yürek pārelerinden	Seyr eylemede 'ālemi Zātī bu yedi beyt Ḳalmaz felegün seb'a-i seyyārelerinden	Gazel/ 7 beyit	-./-./-./-./-	Başlık: Zātī
3b	Zātī	Ḳan oldı yürek ğamze-i bürrānuñ ucından Cānuma geçüpdür güzelüm anuñ ucından	Ānuñ güzelüm öte ucıdur senüñ ānuñ Zātī seni ğāyetde sever anuñ ucından	Gazel/ 5 beyit	-./-./-./-./-	Başlık: Zātī

² 'ıyşā: 'ışka D.

4a	Zātī	Virme yā Rab baña yār-ı bî-miṣāl eksüklüğün Görmesün bende şeh-i şāhib-cemāl eksüklüğün	Zātī yi sürme қаpuñdan Hақ Te‘ālā virmesün Gülsitāna bülbül-i şūrīde-hāl eksüklüğün	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
4a	Zātī	Hör baқma ‘āşıқа derdüñ ³ yükün odur çeken Gör ne hikmetdür ki ol bir tağı bir müdur çeken	Mülk-i ‘aşқа pādişāh olmaz begüm Zātī kadar Sancaқ-ı āhi toқuz қat қal‘aya budur çeken	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
4a-4b	Zātī	Dostum sen ictināb itmek neden aḥbābdan Faḥr-ı ‘ālem hiç yüz döndürmedi aḥḥābdan	Zātī yā ol āfetüñ kirpükleri leşker ⁴ çeküp Gözi üzre geldi tā fitne uyandı ḥ‘ābdan	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
4b	Zātī	Şafālar isteyen sāķī müdām ayağūña düşsün Gelüp meydān-ı meclisde mey-i gül-gūna baş қоşsun	Eger kim ḥasret-i la‘l-i ⁵ lebüñle cān vire Zātī Açuқ koñ қабринüñ bir cānibin cānā mekes üşsün	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
4b	Zātī	Ger dilerseñ tutasın vuşlat-ı dil-dār etegin Dimegil sevdüğün elden қоma inkār etegin	Secdeden başını қaldurmaya tā rüz-ı kıyām Zātī ye eylese seccāde eger yār etegin	Gazel/ 7 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Zātī
4b-5a	Zātī	‘Aşkuñuñ şükri namāzın kıлмаға ey nūr-ı ‘ayn Çeşme eşkinden vuzū‘ kıлмақ olupdur farz-ı ‘ayn	Zātī yle nice çıқsun seyre ol cābük-süvār Hem-rikābı bir gedā olmaқ ⁶ şehün gāyetde şeyn	Gazel/ 7 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
5a	Zātī	Şehr-i derdüñde olupdur gözlerüm şaқķā Hüseyn ‘Aşķıla ⁷ her dem sebīl eyler yoluñda mā Hüseyn	Cānını şusuz viren şāh-ı şehīdān ‘aşķına Zātī -i dil-teşneye şun āb-ı la‘lün ā [Hüseyn]	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī

³ derdüñ: cevrüñ D.

⁴ leşker: ḥaңcer D.

⁵ la‘l-i: ḥāl-i M.

⁶ olmaқ: olmış D.

⁷ ‘Aşķıla: ‘Aşķuña D.

5a-5b	Zātī	Pir oldum egildüm ki geçem bāb-ı ecelden Ammā ki daḥı giçemizin hiç güzelden	Maḥbūblaruñ zūlfine el urmada fikri Zātī daḥı fāriğ olımaz tūl-i emelden	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī
5b	Zātī	Ey mihr-i ruḥuñ hem- nefesüm şubḥ-ı ezelden ‘Āşıkılarına ḥaṭṭuñ eṣer şām-ı ecelden	Sengin dilüni vaşf idüp āh eyledi Zātī Taşlar bile saḥt oluban āh itdi cebelden	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī
5b	Zātī	Baḥa bir cāme iḥsān it seg-i kūyuñ palāsından Ḥalāş eyle beni cübbe kabā ⁸ itmek belāsından	Şu kim gözden geçürmek isteye Zātī gözi tutsun Yine vaşf eyle yārūñ ḥāk-i rāḥi tütüyāsından	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
5b-6a	Zātī	İki bükdi kāmētüm fark olmaz oldum kāfdan Bār-ı miḥnet ādeme sengin degül mi kāfdan	Cevher-i Zātiye şor ol gevher-i yek-dāneyi Añlagil ḥüsñ ü behā-yı cevheri şarrāfdan	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
6a	Zātī	Beni itdi gözün ölümlü şayru Görenler didiler dirlik degül bu	Delü kanlıluğ itmiş Zātī eşküñ Bulanmayınca çurılmazımış şu	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/---	Başlık: Zātī
6a	Zātī	Silerse yaşımı bir dem eger ol mäh tal‘atlu Ziyāde ṭālī‘um gökcek sitārem gey sa‘ādetlü	Yararsın bir kılı biñ sen nigāruñ bili vaşfında Gerekdür Zātiyā şā‘ir olan gāyetde diḳkatlü	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
6a-6b	Zātī	Dirigā bilmedüm kadrin yigitlik cevheri kanı Egilüp ⁹ ararın şimdi yitirdüm āh kim anı	Semen-zār oldı sebzün Zātiyā bü-yı fenā virdi Ümüdüm budurur Ḥaḳdan ki yoldaş ide imānı	Gazel/ 6 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
6b	Zātī	Çıkduḳça na‘l-i esb-i şanemden şerāreler Güyā hilālī çevre alurlar sitāreler	Zātiyi şalma külle-i kühsār-ı firḳāte Ey şir-i ner peleng-i ḡamuñ anı pāreler	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī

⁸ cübbe kabā: bu cübbe çāk D.

⁹ Egilüp: Egildüm D.

6b	Zātī	La'lüñ ey cān-pāresi gāyetde tatlu yārdur Misli yoğ dirlerse ger didüklerince vardur	Dün gice seyrümde öpdüm ağzını ol goncanuñ Yine yoğ yirden gelür Zātī naşībüm vardur	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
7a	Zātī	Ey perī sıhriyle çeşmüñ gamzeñi ki tır ider Ki du'ā-yı seyf oğur bir hoş güzel şemşir ider	Geldügince yār şevküñ gālib olur Zātīyā Mihri gün geldükçe ol māhuñ saña te'sir ider	Gazel/ 7 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
7a	Zātī	Seni ol at kim ey server-i hūbān götürür Kıyma billāhi inen sürme yazuđ cān götürür	Ger gele kabrine bir hūb kıyāmet dem urup Zātīyi hākten ol çeşme-i hayvān götürür	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Zātī
7a-7b	Zātī	Cümle 'ālem derdine cānā devā ol derdedür Ben aña varmağa cānlar virdügüm ol derdedür	Ey melek yerden göge hayf oldı sensüz Zātīye Bir ucu feryādinuñ gökde bir ucu yirdedür	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
7b	Zātī	Şol cām-ı mey ki 'aks-i lebüñle şafāsı var Başda (Serde) ¹⁰ habāb-ı mey gibi sākī hevāsı var	Zātīnüñ āhı başına od yağdı sensüz āh Odlar yanar başında beğāyet belāsı var	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī
7b	Zātī	Yem-i firkatde dil dürr-i vişāle tālib olmuşdur Ne kim oldıysa ol deryā-yı 'aşka tālib olmuşdur	Meger kim 'ilm-i ihfā öğredüpdür Zātīye derdüñ ¹¹ Ṭabībüm ¹² za'fila hākuñ gözinden gāyib olmuşdur	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
7b-8a	Zātī	Qalbimiz sākī gam-ı devrān elinden hāstedür Şaķiyā niçün ayağuñ cünbişi āhededür	Göñlüme illerden artuğ kār iderse n'ola 'ışk Mihrüñ ekser Zātīyā te'siri gāyet pestedür	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī

¹⁰ Metinde şu şekildedir: . Divanda *serde* şeklinde yazılmıştır. (Tarlan, 1968: 405)

¹¹ derdüñ: 'ışkuñ D.

¹² Ṭabībüm: Anuñçün D.

8a	Zātī	Bu bezm-i gülşen-ārānuñ içinde cāmlar güldür Şurāhī gonca vü āvāzesi feryād-ı bülbüldür	Bu meclis bir güzel ra'nā teferrüc-gāhdur Zātī Şurāhī çeşme-sār olmuş aña āb-ı revān müldür ¹³	Gazel/ 7 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
8a-8b	Zātī	Şarāb-ı bezm-i a'dādan 'izāruñ yine gül güldür Beni ey dost ıtap ağlat yiter düşmenleri güldür	Çarārın yile vir luft it raķibi ebr-vār ağlat Gel ey tāze bahārum ra'd gibi Zātīyi güldür	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
8b	Zātī	Beñzümi zer eyleyen bir dilber-i zer-kübdur Ađırı altun deđer sīmīn-beden maħbūbdur	Cāmī'-i ķadrinde eflāk ol nigāruñ Zātīyā Birbiri iķre ıokuz ra'nā ¹⁴ muşanna' ıopdur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
8b	Zātī	Vefā ķılmaķda süst āh o ¹⁵ püserler Cefā ķılmaķda ammā şīr-i nerler	Eyā Zātī bu dürlü dürlü sözler Serāser defter-i dürri durerler	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---	Başlık: Zātī
8b-9a	Zātī	Tiğ-ı aşķa düşdüm el çekdüm özümden dostlar Mā-ħaşal kesdüm ümīdi kendüzümden dostlar	Düşmene yüz virdüğin yüz yirde añdum ağladum Vah ki bizār oldılar Zātī yüzümden dostlar	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
9a	Zātī	Sāķiyā nüş eyleyenler cāmuñı şīr oldılar Dūd-ı āh u eşķ-i çeşm anlara zencīr oldılar	Zātīnūñ eşķi vü āhı yiri göđi tutdılar Devlet-i sulţān-ı 'ışķuñda cihān-gīr oldılar	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
9a	Zātī	Görmesem bir gün yüzüñ ey meh beni ğam öldürür Ger görürsem şevķ ü şādī gördüğüm dem öldürür	Çekme zaħmet Zātī-i dil-ħasteyi öldürmege Ey ıabībüm derd-i ğuşaşāñ anı bir dem öldürür	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī

¹³ Bu gazel, Zātī'nin *Şem' ü Pervāne* mesnevisinin içinde yer alan bir gazeldir, Zātī Divanı'nda bulunmamaktadır. (Bkz. Armutlu, 1998: 522)

¹⁴ ra'nā: ğarrā D.

¹⁵ āh o: āhū D.

9a-9b	Zātī	Çokuz pervānedür eflāk ü anuñ 'ışk nārıdır O nāruñ māhıla hūrşid iki dāne şirārıdır	Gönül fülkin yine bir baħr-ı derde şaldı kim Zātī Belā vü ğuşşadur mevci ecel anuñ kenārıdır	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
9b	Zātī	Yürek cānā maħabbet pādīşāhınuñ diyārıdır O başlar kim var anda ol diyāruñ kūh-sārıdır	Duħān-ı sūz-ı sīnemdür menār-ı cāmi ^c -i miħnet Aña Zātī kanādil āteş-i āhum şirārıdır	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
9b	Zātī	Zülfine bir şeb haṭāyıla didüm müşġin kemend Baña ol hūb-ı Hıṭā anuñ ucımdan geçdi bend	Sidre kaddin müntehā medħ eyle ol servüñ diyü Geldi hātıfden baña Zātī bir āvāz-ı bülend	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
9b-10a	Zātī	Şol ṭālib-i 'ilmüñ ki dinür adına Maħmūd Anuñ ḍav ^c -ı mişbāḥ-ı cemāli bize maḳşūd	Ġāyetde ḥasen ola anuñ ḥāli cihānda Zātīye eger ḥāş Ayazı şuna Maħmūd	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
10a	Zātī	Açılmazdı seher vaḳtinde ol verd O cevr işşı seher-vār olmasa serd	Ġamından Zātīyā bir nev-bahāruñ Ḥazān bergi gibi oldı yüzüm zerd	Gazel/ 7 beyit	.---/---/---	Başlık: Zātī
10a-10b	Zātī	Şaç şaḳal anuñ beyāzi aşfarıdır rüy-ı zerd Oñmaduḳ başum benüm bir beyza-ı 'anḳā-yı derd	Pul pul oldı Zātī-i zāruñ döġünmekden teni Oynayaldan ol kamer ḥalvetde āġyārıla nerd	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
10b	Zātī	Didüm niçün baña raḥm itmez ol şeh kul ḥod anuñdur Dimiş ol server-i ser-cümle hūbān kul Ḥudānuñdur	O şāhuñ ni'met-i endühna şükr eylemek dāyım Senüñ elḥamdülillāh Zātīyā vird-i lisānuñdur	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
10b	Zātī	On dördini ki ol meh-i bedr-i dücā sürer Gördükçe nūr-ı ḥüsnini ḳalbüm şafā sürer	Zāhid riyāzātıla riyāz-ı cinān umar Dīdāra ḳarşu Zātīyi gör kim şafā sürer	Gazel/ 7 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī

10b-11a	Zātī	Her kimüñ kim lāle-veş destinde la'lin cāmı var Gül gibi ğāyetde vaḳti hoş güzel ārāmı ¹⁶ var	Zātīye vaşf-ı cinān eylersin anda vā'izā Sākī-i meclis ḳadar bir dilber-i ra'nā mı var	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
11a	Zātī	Ol māh-ı burc-ı behcet bir āfitāb olupdur Mihri ḫarāretinden 'ālem ḫarāb olupdur	Yār itleriyle hemdem ğāyetde vaḳti hoşdur Şimdi uludı Zātī 'ālī-cenāb olupdur	Gazel/ 5 beyit	--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
11a	Zātī	Ḳalbūme ḳuvvet viren ḳüt-ı şeker-ğüftāridur Rūḫuma rāḫat viren yāḳūt-ı gevher-bāridur	Ol ki yokdan 'ālemi var itdi anuñ ḫaḳḳiçün Luḫf u ḳahruñ Zātīnūñ 'ālemde yoğı varıdur	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
11b	Zātī	Ey gönül āzurdesin yār-ı dil-āzāruñ mı var 'Aşḳa cevr idici bir bī-vefā yārūñ mı var	Naḳd-i 'aḳl u şabruñ ey Zātī oğurlanmış yine Uğrın Uğrın baḳıcı bir çeşm-i 'ayyāruñ mı var	Gazel/ 7 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
11b	Zātī	Zaḫmum idinüp bir niçe peykānuñ dişler Şekker ḳamışığı gibi gelen tīreñi dişler	Çeng eyledi ḡam ḳāmetümi bezm-i belāda Zātī gözüümüñ yaşı aña ḫaḳdı kirişler	Gazel/ 7 beyit	--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
12a	Zātī	Acır ol şīrīn-dehen düşmen beni incitmesin Dostlar billāhi söyleñ ¹⁷ cānumuz acıtmasın	Tīr-i āhı Zātīyā evc-i Şüreyyādan geçür Menzil-i 'iştāḳ içre hergiz kimse saña yitmesin	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
12a	Zātī	Beni dūr itmesin devrān o māhuñ āsītānından Ḳamu bildüklerin eylerse derdüm yok ḳalanından	'Aceb mi Zātīyā rengin olursa şāhid-i naḫmuñ Belāḡat ḳaşrına ḳıḳdı feşāḫat nerdübānından	Gazel/ 5 beyit	.---/-.---/-.---/-.---	Başlık: Zātī
12a-12b	Zātī	Hecrile rişte-i cāna niçe āteş urasın Boynumı şem' fetili gibi niçe burasın	Dil-i dīvāne 'aceb şerbetile uşlana mı Zātīyā la'l-i leb-i yāra mükerrer şorasın	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Zātī

¹⁶ ārāmı: eyyāmı D.

¹⁷ söyleñ: ayduñ D.

12b	Zātī	Kim bilür zülfün ğamından yine güm oldı helāk Dest-i berķile bulut çekdi yaķasın itdi ¹⁸ çāk	Añma adum Zātī düşmenden hāzer kıl didi dost İsm-i A'zam okuyan insāna şeytāndan ne bāk	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
12b	Zātī	Niçe zabṭ eyleyeyin yaşımı ben maḥzūnuñ Bir avuç ḥāk yolın bağlayımaz Ceyḥūnuñ	Şıfr-ı dāğ altına çek sīne[de] Zātī bir elif ‘Aşķına düşdüğüñi ṭā bile ondan onuñ	Gazel/ 7 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Zātī
12b- 13a	Zātī	Görinen şanma kenārında şafaķ gerdūnuñ Ağzımı dāmenine sildi içüpdür ḥūnuñ	İndi eş‘ārı anuñ ḥalk terāzūsından Zātī vaşf ideli ey serv ḫad-i mevzūnuñ	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Zātī
13a	Zātī	İndi nūr āyeti rüy-ı meh-i tābānuñiçün Okuduķca dili pūr-şevķ ider anuñiçün	Oķumuñ her birisi rūḥa ğidādur didi yār Zātīyā sinede şaķla kerem it cānuñiçün	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
13a	Zātī	Esir-i ṭavķ-ı mihrūñ olalı ey māh-rū gerden Cihānda geçmemiş miḥnet mi ḫalmışdur ‘aceb serden	Ḳomaz ey cevher-i iksir-i devlet mihrūñi elden Şafāsı ḫalb-i Zātīnūñ ziyāde ‘ayn-ı cevherden	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
13b	Zātī	Şol şanem Allāh ne āfetdür Ḥudā bağışlasun Billāh ol kān-ı kerem adın baña bağışlasun	Naķşı nāziūk ‘aşķa bir demde yüz biñ naķş ider Bir niğaruñ varımış Zātī Ḥudā bağışlasun Görmesün dünyāda herğiz dūr-ı gerdūndan elem Her zamān sīni aña anı saña bağışlasun ¹⁹	Gazel/ 6 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
13b	Zātī	Gözümüñ görmedüm ol meh temāşāsında taķşirin İlāhī nūr-ı Aḫmed ḫaķķiçün nūr it anuñ yirin	O Yūsuf-ḥüsni şol deñlü ḥasen medḥ itdi kim Zātī Düşinde görmedi Ḥassān u Şaḫbān ḥüsni-i ta‘birin	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī

¹⁸ itdi: iki D.

¹⁹ Bu beyit Zātī Divanı’nda mevcut değildir. (Bkz. Çavuşoğlu, Tanyeri 1987: 47)

13b-14a	Zātī	Başuñı yar nişān it derise taşumiçün Buyruğı başumuñ üstine benüm başumiçün	Yaşı çoğ olsun ol iki gözümüñ Nüh-şıfat Nüh tūfānı dimiş Zātī benüm yaşumiçün	Gazel/ 5 beyit	..-/.-./..-/.-.	Başlık: Zātī
14a	Zātī	Eyā hercāyī dil meyyālimişsin Benüm gibi perīşān-ḥālmişsin	Didüm kim noçtadur varısa ağzuñ Ayıtdı Zātīyā remmālimişsin	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
14a	Zātī	Ağzum açdurma çıkar odlar ²⁰ dehānumdan şakın Şehri yaqar nāle-i āteş-feşānumdan şakın	Yañılup Zātī vefāsuz dil-rübāya virme dil Ḳanuña girme sirişk-i ḥūn-feşānumdan şakın	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
14a-14b	Zātī	Ölürsem istemez göñlüm k'olam āzād efendümden Acıtısa zulmile devrān irişür dād efendümden	Ġulāmam gerçi ben bende cihānuñ şāhıyam Zātī Biḥamdillāh benüm göñlüm degül nāşād efendümden	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
14b	Zātī	Ne burcuñ mehisin ne yir ²¹ ādemisin Niçe şūḫ olursın kimüñ hem-demisin	Ḳulum dimezise o şeh saña Zātī Cihānda 'aceb sen de bir kimse misin	Gazel/ 6 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
14b	Zātī	Na'ralardan mestler taldurdılar meyḥāneyi Añdılar meclisde beñzer ol gözi mestāneyi	Zülfi-i şehde ḳalb-i 'uşşāka şeb-ḥūn itmege Zātīyā şaf bağlamış gördüm bugün ben şāneyi	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
15a	Zātī	Ḳāmetüñ rüz-ı kıyāmetden 'alāmet gösterür Rāstı sen servi ol ḡāyet kıyāmet gösterür	Göricek ol āfeti Zātī nice cān vermesün Anı ol cellād-ı ḡamze ḡāyet āfet gösterür	Gazel/ 7 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī

²⁰ odlar: āteş D.

²¹ yir: mülk D.

15a	Zātī	Cānumı itdüm revān bir kām̄eti şimşādiçün Çık̄sa serv üzre n'ola kumrı revān ²² feryādiçün	İşidenler Zātīyā cānlar virürler üstine Bir gazel didüm yine ol gözleri cellādiçün	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
15a- 15b	Zātī	Baňa ol çeşm-i bīmāruñ naẓar itmezse ²³ sağ olsun Gelür gön̄lüm yazar haṭṭ-ı siyāhuñ yüzi ağ olsun	Hevā-yı sünbülünle ṭağa düşdi ebr-veş Zātī Yetiş ey serv-i gül-ruḥsār aña ṭağ üsti bağ olsun	Gazel/ 5 beyit	.---/.---/.---/.---	Başlık: Zātī
15b	Zātī	Kime şikāyet idem ²⁴ şehruñ güzellerinden Vaşlı dirig iderler gāyet maḥallerinden	Germ olup ehl-i meclis şoḥbet kızardı vā'iz Oķınsa yana yana Zātī gazellerinden	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī
15b	Zātī	Rüz-ı hicrūñ fark-ı yok ey meh şeb-i deycūrdan Çeşm-i bī-insāf var anda eser yok nūrdan	Kim enāniyyet cüz'in oda yakarsa Zātīyā Oķısa olur ene'l-Ḥaḫ dersini ²⁵ Mañşūrdan	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
15b- 16a	Zātī	Ben nice ğam yimeyem ğam-ḥvāredür gön̄lüm benüm Ṭig-i cünd-i ğuşşadan pür-yaradur gön̄lüm benüm	Māh-rūlar mihriyile gice gündüz Zātīyā Seyr ider her menzili seyyāredür gön̄lüm benüm	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
16a	Zātī	Ben ki evşāf-ı şarāb-ı la'l-i dildār eyleyem Āşık-ı dil-ḥasteye anuñla timār eyleyem	Ḳūy-ı dilberden sürüp 'arz itmeler ger cenneti Zātīyā didār ḥaḫḫı ğirmege 'ār eyleyem	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
16a	Zātī	Yir yir göge āteş ḳorise ṭañ degül āhum Aḫşamlamadı bir gice benümle o māhum	Şüretlü kişi oluridüm Zātī cihānda Āyine-şifat ḳılsa naẓar bendeye şāhum	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī

²² n'ola kumrı revān: revān kumrı nola D.

²³ itmezse: kılmazsa D.

²⁴ idem: itsem D.

²⁵ dersini: sırrını D.

16b	Zātī	Yiter ağlatduñ ahu bir dem āmān iki gözüm Ölürüm bir gün olur arada kan iki gözüm	Eşk-i Zātī felegüñ tāsını pür-hün ide ger Sen ki görünmeyesin çeşme revān iki gözüm	Gazel/ 5 beyit	..-/.-./..-/.-.	Başlık: Zātī
16b	Zātī	Çanıdur bağrumdaki başuñ ağan yaşum benüm Oñmadı cānā cihānda oñmaduğ başum benüm	Naqd-i cānı rehzen-i firqat alurdu Zātīyā Ger ümid-i vaşl-ı yār olmasa yoldaşum benüm	Gazel/ 7 beyit	-.-/-.-/-.-/-..	Başlık: Zātī
16b- 17a	Zātī	Ol perī bir gün kabūl eylerse sāķī da'vetüm Yiridür kändil-i 'arş olursa cām-ı şoḥbetüm	Sāķiye Zātī 'aceb divānelük eyler didüm Ger ²⁶ olup didi ki içmezse 'acebdür şerbetüm	Gazel/ 5 beyit	-.-/-.-/-.-/-..	Başlık: Zātī
17a	Zātī	Dirlügüm anuñla rūḥ-ı revānum var benüm Şāğ olam ansuz bu 'ālemde ne cānum var benüm	Çand-ı la'li üzre Zātī bitmemiş hergiz nebāt Çoğ şükür ben tūṭi-i şekker-zebānum var benüm	Gazel/ 5 beyit	-.-/-.-/-.-/-..	Başlık: Zātī
17a	Zātī	Seni ağıyarıla gördüm bugün ğayetde 'ār itdüm Gel ey hūnī beni öldür ölümüm ²⁷ ihtiyār itdüm	Demādem yana yana okusunlar derdile Zātī Bu şir-i sūz-nāki ehl-i derde yādigār itdüm	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī
17a- 17b	Zātī	Bu deñlü derdi çekmekden cihānda buyidi derdüm Ṭabībüm bir nefes baña seni hem-dem ola dirdüm	Niğaruñ tiri derdinden müşebbek oldı ten Zātī Cihānda Ḥazret-i Eyyūbdur varise hem-derdüm	Gazel/ 5 beyit	.-./.-./.-./.-.	Başlık: Zātī

²⁶ Ger: Germ D.

²⁷ ölümüm: ölümü D.

17b	Zātī	Figān kim āsitān-ı server-i hūbāndan ayrıldum Belālu bülbülem gūyā bahāristāndan ayrıldum	Aña Hāq virmiş ol āni görenler Zātī yā anı Virür cāmī aña āni bugün ben andan ayrıldum	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
17b	Zātī	Şaçınuñ istedüm büyin şabādan Didi miskīn yūri geç bu hevādan	Dem-ā-dem Zātī nüñ sögüp nigārā Tudağūñ ağızına añsun du'adan	Gazel/ 5 beyit	---/---/---	Başlık: Zātī
18a	Zātī	Yine ol sīm-beden bir kemer-i zer kuşanur İşidüp vaşfını gencīne yılanlar kuşanur	Zātī ol 'arızı meh şevkile Mirrih-şifat Seni öldürmege bir tığ-ı mücevher kuşanur	Gazel/ 5 beyit	..-/..-/..-/..-	Başlık: Zātī
18a	Zātī	Gül üzilsün gönca açılsun baña sen gül yiter Ağlasun bülbüllerüñ ey gönca tek sen gül yiter	Açılup gül kalmasa hergiz neğam bülbül ne ğam Cām-ı gül Zātī şurāhī ğulğuli bülbül yiter	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
18a- 18b	Zātī	Ol ebrūlar seher vaktinde düşmiş iki mışra'dur Hilāl-i 'id vaşfında yazılmış hūb maṭla'dur	O haṭ kim görünür levh-i meh-i enverde ey Zātī O māhuñ 'arızı vaşfındaki [şî'r-i] muşanna'dur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
18b	Zātī	Yaşduğı ol 'aşıkuñ kim iç işigüñ taşıdur Cennete meyl eylemez olursa içi taşı dūr	Didüm ey 'aynum nazardadır dem-i naqd eşk-i sīm Didi ey Zātī gerekmez dānesin ²⁸ göz yaşıdur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
18b	Zātī	La'l-i şîrinüñ ğamından öldüğümçün ey nigār Dest-i Ferhādile çāk itdi yıkasın kūhsār	Dembedem āh itdükçe pāre pāre dil çıkar Zātī yā āteş yanınca nite kim vāfir şîrār	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
18b- 19a	Zātī	Gerçi ki cihānuñ içi pūr-cevr ü cefādur Ammā ki bahār irişecek zevk ü şafādur	Aķar şu güzel şüret ü sebz ü mey-i şāfī Zātī maraž-ı ğuşşa vü endūha devādur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
19a	Zātī	Hālūmi zıkr eylesem kevn ü mekāmı ağladur Derdümi añsam zemīn ü āsumāmı ağladur	Yok ķararı ebr-veş ne yirde ve ²⁹ ne gökdedür Zātī ye zülfün ğamı virmez emāmı ağladur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
19a	Zātī	Bülbül-i dil al tūṭī la'l-i cānānın bilür Sözini cānıla diñleñ kim sözüñ cānın bilür	And dirseñ içeyin vallāhi Zātī la'lüñi Süre-i Kevşer Hāķıçün kendünüñ cānın bilür	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī

²⁸ dānesin: dartasın D.

²⁹ yirde ve: yirdedür D.

19a-20b	Hasbî	Şol sa'âdet milketinde şâh-ı şulţân Muştâfâ Şol sipihr-i salţanatda mâh-ı sulţân Muştâfâ Şol ğazâ ehline devlet-ı h'âh sulţân Muştâfâ Şevketiyle mefhar-ı dergâh sulţân Muştâfâ Muşbil ü maşbül-i ehlullâh sulţân Muştâfâ Mazhar-ı âsar-ı 'izz ü câh sulţân Muştâfâ Oldı kurbân fi-sebilillâh sulţân Muştâfâ Cennetullâh ola seyranġâh-ı sulţân Muştâfâ Okurum elhukmulillâh ³⁰ âh sulţân Muştâfâ Âh sulţân Muştâfâ eyvâh sulţân Muştâfâ	Hasbîyâ çün 'aksine döndi sipihr-i ser-nigün Ejdehâ olsañ ider dest-i ecel baġruñı h'ün Kime tir ursa kıılır kavş-ı kazâ zâr u zebün Haġ kelâmulâhda buyurdu <i>lâyeste'hirün</i> ³¹ <i>Lâ yemütüne</i> ³² yazılmışdur <i>verâ'e'l-mu'minün</i> ³³ Kimseye bâkî degül fânîdurur dünyâ-yı dñn Devletinüñ evveli devletdür aña âhîrün Muştâfâ şer'in koma elden odur dine sûtün Raġmetullâhi 'aleyh <i>innâ ileyhi râci'tün</i> ³⁴ Âh sulţân Muştâfâ eyvâh sulţân Muştâfâ	Mütekerrir Muaşşer / 7 bent	Mersiye	---/--/--/--/--	Başlık: Hasbî
20b-22b	Yok ³⁵	Nasb olalı cihâna livâsı Muġammedüñ Eflâke irdi şer'î nidâsı Muġammedüñ	Sâye şalarsa işiġine arş yüz sürer Dil hânesine dârı cihârı Muġammedüñ	Kaside/ 74 beyit ³⁶	Naat	---/--/--/--/--	Başlık: Cem Sulţân

³⁰ Hüküm Allah'ındır.

³¹ Geri kalmazlar. (Araf 7/34)

³² Ölümsüzdürler. (Nisa 4/18)

³³ Müminlerin ardından. Dil bilgisi kurallarına göre *mu'minin* şeklinde olmalıdır.

³⁴ Şüphesiz O'na döneceġiz. (Bakara 2/156)

³⁵ Mecmuada bu kasidede mahlas beyti ve mahlas bulunmamaktadır, mahlas Cem Sultan Divanı'nda 126. beyitte zikredilmiştir. (Ersoylu 1981: 43)

³⁶ Bu kaside Cem Sultan Divanı'nda 129 beyittir. (Ersoylu 1981: 33)

23a	Feyzî	Mevsim-i güldür yine 'âlem mücellâdur gider Şebnem eşküm-ile gülşen pür-şüreyyâdur gider Bir gözi sermestiçün her güşe gavgâdur gider Bülbül ağlar gül güler 'âlem temâşâdur gider	Feyziyâ gel devridür nüş it şarâb-ı dil-keşâ Ber-ķarâr olmaz bilürsin çünki çarķ-ı bî-vefâ Aç gözünü bir nazar kıl ıarf-ı gülşenden yaña Bülbül ağlar gül güler 'âlem temâşâdur gider	Murabba/ 5 bent	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Feyzî
23a- 23b	Necâti	Yine ferzâne gönül 'aşkıla bî-hüş olsun Yine divânelere câm-ı belâ nüş olsun	Ey Necâti ye sa'âdet güneşi çeşm-i ümîd Pertev-i mihr-i ruhuñdan niçe bir yoş olsun Ehl-i dilden çü cihân boş olıyardur yarın Benden ol pîre-zen-i dehr bugün boş olsun	Gazel/ 8 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Necâti
23b	Necâti	Ķo gönül büseñe cânıla ģarîdâr olsun Billâh ey ģonca-dehen yoķ dime bâzâr olsun	Öpmege Ķoçmaģa yir yoķ diriseñ ey yüzi gül Ķo Necâti Ķuluñı 'aşık-ı didâr olsun	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--/..--	Başlık: Necâti
23b- 24a	Necâti	Zülfün ģamını 'anber-i sârâya virmez La'lüñ ģamını şâdi-i şahbâya virmez	Eglenmege Necâti ye divârı sâyesin Ķisû-yı ģür u zülf-i semen-sâya virmez	Gazel/ 8 beyit	--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necâti
24a	Necâti	Yara n'eyler 'arızuñda ey yanaģı ģülsitân ³⁷ Bir elifdür ol 'izaruñ ortasında bî-ģümân	Yara n'eyler 'arızuñda ģâşe lillâh dostum Kendi kendinden Necâti ģab'ın eyler imtiģân Ben bilürdüm bu tegel aģır dikilür yüzüne Şol nefes kim yaķalar çâķ itdüñ ey ģonca-dehân	Gazel/ 11 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necâti

³⁷ yanaģı ģülsitân: boyu serv-i revân D.

24a- 24b	Necātī	Olmayuben ³⁸ cemālūne pervāne yā neyin Yanmayuben ³⁹ firāk ⁴⁰ odına yā ne yanayın	Dāyim Necātī nāleye āheng ider gönül Ben ⁴¹ erġanūn-ı āhıla efgāna yanayın	Gazel/ 7 beyit		--./-./.-./-.-	Başlık: Necātī
24b	Necātī	Delü qanlulara uyduñ delisin Gönül tanışmadın öldürmelisin	Necātī ekme-i 'ālem olursañ Çü yoķ bir ħabbe 'aşkuñ ekmelisin	Gazel/ 5 beyit		.---./---./---	Başlık: Necātī
24b	Necātī	Qatl-i 'ām itdükçe artar çeşm-i fettān uyġusu Keşret-i qandandurur ⁴² ħikmetde insān uyġusu	Aġladuġumca ider ol gözleri mestāne ħ'āb Ey Necātī ħoşdurur ⁴³ insāna bārān uyġusu	Gazel/ 5 beyit		-.--./-.-./-.-./-.-	Başlık: Necātī

³⁸ Olmayuben: Olmayayın D.

³⁹ Yanmayuben: Yanmayayın D.

⁴⁰ firāk: firākuñ M.

⁴¹ Ben: Tā D.

⁴² qandandurur: demdendürür D.

⁴³ ħoşdurur: ħoş gelür D.

25a	Zātī	Gazelin ilk kısmı 39b'dedir. ⁴⁴	Çatı bımârdur ol dide kânde yatduğm bilmez Meger kim Zātī nün çanı çutupdur anı ey dilber	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	
25a	Zātī	Sünbülünden ʿâlem ey hûb-ı Hıfâ miskîn olur ʿAnber-i sârâ nedür Çinûn yâ hûd miski nolur	Başumiçün âsitân-ı ʿarş-ı kadri ol şehûn Zātiyâ başında devlet olana bâlin olur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
25a	Zātī	Niñ key kodı cenânuma bir serv-i lâle-had Görse yüzün cinânı yaça âteş-i hâsed	Firkat iderdi cismümi seyl-i fenâya ğarķ Vuşlat ümîdi olmasa Zātī eger ki sed	Gazel/ 7 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
25a- 25b	Zātī	Çaldum ayakda çur ey çâpük-süvâr öldüm meded Gitdi destümünden ʿinân-ı ihtiyâr öldüm meded	Hîç şaymazsın hêsâba anı tâ rûz-ı hêsâb Dirse Zātī hey kıyâmet bî-şümâr öldüm meded	Gazel/ 7 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
25b	Zātī	ʿÂşık-ı bî-ʿilletem meylüm benüm didâredür Dostlar Ferhâdıla Mecnûn iki zen-bâredür	Bir dem ey serv-i kamer-ruh görmese Zātī seni Yaşiyıla ⁴⁵ âhına yiri ve gögi aradur	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī

⁴⁴ Mecmuada 39. varâğın yanlış yerde olduğu tespit edilmiştir. Bu varak 24 ve 25. varaklar arasında olmalıdır. 39. varak yerine yerleştirilince 25a'da bulunan Zātī mahlaslı makta beyti, 39b'de 4 beyti bulunan gazeli tamamlamış olacaktır. (Bkz. Ekler kısmı 1. fotoğraf)

⁴⁵ Yaşiyıla: Eşki ile D.

25b- 26a	Zātī	Ol nigār-ı gönca-leb kim çehre-i gül-rengi var Bâğ-ı 'aşkında hezārān bülbül-i dil-tengi var	Cür'adan sinesi esrār-ı 'ışkından tolar ⁴⁶ Adı Zātī kendüzinden bî-ḥaber bir bengi var	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
26a	Zātī	Nikābın açdı tā ol meh cemāli āfitābından Ser-ā-ser on sekiz biñ 'ālemi pür kıldı tābından	İlāhī Zātī yi ḥaşr eyle anuñla kıyāmetde Kıyāmet eyle ḥālin kırtarup ṭamu 'azābından	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
26a	Zātī	Aklıkda sen pilāv u ben şarılıkda zerde Hem-şofra olalum gel bir hoş laṭif yirde	Şevkile baqlavā-veş yufka yürekli Zātī Vaşf itdi la'l-i nābuñ yoğ lezzeti şekerde	Gazel/ 7 beyit	--./--./--./--	Başlık: Zātī
26a- 26b	Zātī	Bu nidā irdi şehir-geh gūşuma eflākden Menzilüñ 'arş-ı mu'allā kıl 'urüc it ḥakden	Zātī yā şāyed <i>ene'l-Ḥağ</i> sırrın izhār eyleye ⁴⁷ Sen aña uyma ḥazer eyle dil-i bî-pākden	Gazel/ 6 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
26b	Zātī	Ḥorūs-ı 'arşuñ efgānum ḥuzūrını uçurmuşdur Kevākib leşkerin āh-ı şehir-gāhum göçürmüşdür	Senüñ bezmüñde neyler Zātī yi şüride-ḥāl itdi Meger neyzenlerüñ sıḥr eyleyüp cānā üfürmüşdür	Gazel/ 7 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī

⁴⁶ tolar: tolu D.

⁴⁷ sırrın izhār eyleye: sırrımı izhār ide D.

26b- 27a	Zātī	Saňa ben miskinüñ ey divâne dil bir pendı var Key şakın zencir-i zülfine tolaşma bendi var	Zātī ağzından düşürmez vaşf-ı la'l-i nābuñı Tūṭi-i güyādurur ağzında güyā kandı var	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
27a	Zātī	Sürhile yazıldı şanma saňa firqat-nāmeler Aña odlar şaçdı ateş-dān-ı dilden hāmeler	Sözlerüm sūzından ol ateş-‘izāra yanmağa Zātīyā bir pāre od olup gidüpdür nāmeler	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
27a	Zātī	Bitdi sinemde döğünmekden duhāni lāleler Üstine anuñ sirişkünden şaçıldı jāleler	Bir iki cür‘ayla bir hoş hālete irdüm ki ben Görmedi seyrinde Zātī zāhid-i şad-sāleler	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
27a- 27b	Me‘ālī	Ehl-i nazar görüp bir iki tel şakalımı Bilür kiyāsetümi vü añlar kemālümü	Taḥsīn idüp Ḥayālī Me‘ālīye baş ege Görse ṭariḫ-i şīrde bunca ḥayālümü	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Me‘ālī
27b	Me‘ālī	Bir vaḫtidi baña der-i dilber mekānidi Eyyām o günleridi zamān ol zamānidi	Ey pīr olası ile Me‘ālīde diyesin Bir hoş muşāhibidi vü ‘ārif cüvānidi	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Me‘ālī
27b	Me‘ālī	Ḥayāl-i çeşm ü ebrū-yı nigārumdur gözi kaşı Göñül taşvirdür güyā ki olmış ‘ışk nakḫāşı	Me‘ālī bi-nihāyet sim-i eşke kādīridüm ben Velī başına şu koydı dirigā gözlerüm yaşı	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Me‘ālī

27b	Me'ālī	Sevdüğünün yolına kişi gerek kim hāk ola ‘Aşkına başıyla cān oynamada çālāk ola		Matla'		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Me'ālī
28a	Zātī	Öldürdüğün raķībūni ‘aşıķ sūrūr yürür Cānā meşeldürür bu iti öldüren sürer	Şol bezmi Zātīyā felege virme kim müdām Hūrşid gibi anda ayak devr ider yürür	Gazel/ 7 beyit		--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
28a	Zātī	Her kanda görse yār beni hışmıla yürür Bir laħza tūr disem baña taşlar urur tūrur	Mir'āt-ı hūsni-i yāre muķābil olursa māh Rūşen budur ki Zātī yüzi aģını görür	Gazel/ 5 beyit		--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
28a- 28b	Zātī	Cānın alup ⁴⁸ illerūn gönüllerin ol cān yapar Baña cān virmez diyü gönülüm yıķar bührtān yapar	Zātīyā hışmıyla birkaç taş urursa başuña Dest-i luţfiyla dil-i virānuñi cānān yapar	Gazel/ 5 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī
28b- 30a	Necātī	Şol bostānda kim ola bir gül-‘izār serv Her hām-deste dime şaķın zinhār serv	Şāhā Necātī şī‘rine kuşlar mı ķondurur Kim eyledi redifin anuñ iħtiyār serv ... Maķbül ide cihānda seni Hāyy-ı lā-yenām Hūrrem ol hemişe çü her dem-bahār serv	Kaside/ 58 beyit	Medhiye	--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī ⁴⁹

⁴⁸ alup: alur D.

⁴⁹ Divan'da kasidenin başlığı “Kasīde-i Serv ve Medh-i Hazret-i Sultān Mahmūd” şeklindedir.

30a-31b	Necātī	Ey vezāret eline rāst gelen zer ḥatem Görmedi çeşm-i felek ṭapuña beizer hatem	Kendi gibi ṭutar ucdan uca āfākı niçün Dimeye ṭab ^c -ı Necātī ye füsünger ḥātem ... Devletüñ destini ⁵⁰ ṭonatmağıçün bedr ü hilāl Gāh āyine-i sīmīn ola geh zer ḥatem	Kaside/ 45 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī ⁵¹
31b-33a	Necātī	Yañağūñ alını açar ser-i zülfi-perişānuñ Ḳarağū giceler açar cemālin mäh-i tābānuñ	Necātī bermurād olduñ da ^c ā-yı devlete başla Du ^c ā-yı devleti ḥod virdidür bu cümle insānuñ ... Mevālīd-i şülüş olduḡça mevcūd olsun ey server Zafer ḡulağuzuñ himmet demiñ devlet nigebānuñ	Kaside/ 40 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī ⁵²
33a-34a	Necātī	Leb-i cān-baḡşuñıla ḡāmet-i dilkeş şānemā Yeter ol ‘āşık-ı dil-ḡastalara bāl ü belā	Getirür bende Necātī ḡapuña iki şefi ^c Birisi ḡüsn-i ḡaṭ u birisi şī‘r-i ḡarrā ... Rüz nevrüz u şebüñ Ḳadr ola baḡtuñ pīrüz Her murāduñ müyesser ide Allāh saña	Kaside/ 33 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī
34a-34b	Necātī	Yine dil ‘īd-i ḡümāyūñıla şād olsa gerek Yine aḡvāl-i cihān oldı cināndan yegrek	Felege şalma Necātī nüñ işini zinhār Yine sensin ḡuluña luṭf u teraḡḡüm idecek ... Dilegüm bu ki ḡapuñdan bula her kişi murād Baḡşışüñ ire cihān ḡalkına günde bek bek	Kaside/ 27 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī ⁵³

⁵⁰ destini: nāz ile D.

⁵¹ Divan’da kasidenin başlığı “Kasīde-i Hātem-i der-Vasf-ı Ali Paşa” şeklindedir.

⁵² Divan’da kasidenin başlığı “Kasīde-i der-Vasf-ı Ali Paşa” şeklindedir.

⁵³ Divan’da kasidenin başlığı “Der-Vasf-ı Sultān Mahmūd” şeklindedir.

35a-36a	Necâtî	Huş aldı Hâzret-i Han Bâyezîd-i 'Osmânî Kili ile Kara Boğdandan Aşkirmânı	Du'âya başla Necâtî ki şeh medâyihiñiñ Diyârına bulmaz pây-ı nuṭṭ pâyânı ... Nice kim aç a felek kal'asın güneş topı Hemîşe fetḥ-i kılâ' ola şâha erzânî	Kaside/ 41 beyit	Medhiye		Başlık: Necâtî ⁵⁴
36a-38a	Necâtî	Nevbahâr irişdi yapraklarla zeyn olurdu zemîn Bârekallâh ey kemâl-i şun'-ı Rabbu'l-'âlemîn	Gevher-i vaşfuñla ⁵⁵ zeyn oldı Necâtî sözleri Umarum ki aña taḥsîn ide taḥsîn âferîn ... Dört yanında du'â-yı Çâr Yâr-ı aşfiyâ Hem naşîr ü hem zâhîr ü hem şefî' ü hem mu'în	Kaside/ 59 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necâtî ⁵⁶
38a-38b		Oldı çünkim melaḥ-ı berf havâdan nâzil Mezra'-ı sebz-i ṭarîden göñül umma ḥâşıl	Bu kasidenin devamı 40'adadır. ⁵⁷	Kaside/ 38 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necâtî ⁵⁸
39a	Faķîrî	Maḥabbet bî-sütünîdür benüm bu oñmaduḡ başum Olupdur tişe-i Ferhâd-ı bî-dil Husrevâ ḡaşum	Boyar her gice ebr-i zülfini dūd-ı siyâhumla Faķîrî olmaḡ ister bu 'arūs-ı dehr oynaşum	Gazel/ 5 beyit		.-.-/.-.-/.-.-/.-.-	Başlık: Faķîrî

⁵⁴ Divan'da kasidenin başlığı "Kasîde der-Feth-i Kara Boğdan ve Medh-i Sultân Bâyezîd" şeklindedir.

⁵⁵ vaşfuñla: medhüñle D.

⁵⁶ Divan'da kasidenin başlığı "Kasîde der-Medh-i Sultân Bâyezîd" şeklindedir.

⁵⁷ Mecmuada 39. varâğın yer deġiştirdiġi tespit edilmiştir. Bu varak 24 ve 25. varaklar arasında olmalıdır. 39. varak yerine yerleştirilince Necâtî Bey'e ait olan ve 38a'da başlayan bu kaside, 40a'da 10 beyti bulunan kasideyi tamamlamış olacaktır. (Bkz. Ekler kısmı 2. fotoğraf)

⁵⁸ Divan'da kasidenin başlığı "Kasîde-i Muhammed Han" şeklindedir.

40a-41a	Necātī	Āsitānuñ her küdüretten zihī ‘ālī-cenāb Pāk ider cārüb-ı zerrinile her şubḥ āfitāb	Çıl nazar ‘ayn-ı ‘ināyetle Necātī bendeñe K’āsītān-ı ‘ālemārāña idüpdür intisāb ... Dāyimā fazl u hünlerle olasın ‘ālemde sen Kām-bīn ü kām-rān u kām-baḥş u kām-yāb	Kaside/ 28 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī ⁶¹
41a-42b	Necātī	Bir dün ki çekmişidi ⁶² cemāline āfitāb Müşgīn külālesin gicenüñ ‘anberin niḳāb	Kimüñ uzattı ‘ömri ipini Necātī çarḥ Kim virmedi şoñ uci şanem zülfi gibi tāb ... Gündüzi ‘ıd ü gicesi ḳader ola dembedem Bārī ḳatında her dilegi ola müstecāb	Kaside/ 52 beyit	Medhiye	--./-.-./-.-./-.-	Başlık: Necātī ⁶³
42b-44a	Necātī	İdindi ğamzeden ol çeşm-i nātüvān ḥançer Ki resmdür ḫaḳınur cümle Türkmān ḥançer	Necātī nazm idegör sen şenā güherlerini Ki şaldı ḳāfiyeyi genc-i şāyegān ḥançer ... Hezār sāl ola devr-i ḳamer gibi ‘ömrüñ Meh ola gāh siper gāh zer-nişān ḥançer	Kaside/ 40 beyit			Başlık: Necātī ⁶⁴

⁶¹ Divan’da kasidenin başlığı “Kasīde der-Vasf-ı Abdurrahmān Efendi” şeklindedir.

⁶² çekmişidi: kılmışidi D.

⁶³ Divan’da kasidenin başlığı “Der-Medh-i Sultān Berreyn ve Hākān-ı Bahreyn Sultān Bāyezīd” şeklindedir.

⁶⁴ Divan’da kasidenin başlığı “Kasīde-i Hançer der-Medh-i Sultān Bāyezīd Han” şeklindedir.

44a-46a	Necâtî	Ey ceng-cüy u 'arbede-sâz u yegâne tîğ Vey hışm u kîn ü hiddet odına zebâne tîğ	Kec-tab' olanlar eylese ta'nı ⁶⁵ Necâtiyâ Şabr idelüm şu resme ki ider kemâna tîğ ... Rûy-ı zemîn kılcıñuñ efgendesi ola Şalduqça âfitâb zemîn ü zamâna tîğ	Kaside/ 65 beyit		--./-./.-./-./-.	Başlık: Necâti ⁶⁶
46a-47b	Necâtî	Yılda bir kerre menâr-ı şâhdan didâr gül Gösterür nite ki nûr-ı Aḥmed-i Muḥtar gül	Gülşen-i vaşfuñda her beyti Necâti çâkerüñ Beñzer ol mevzûn nihâle kim ucında var gül ... Tâcverler üzre şâhâ şehriyâr ol şehriyâr Nite kim her nevbahâr olur şeh-i ezhâr gül	Kaside/ 43 beyit		-.--/-.-/-.-/-.-.	Başlık: Necâti ⁶⁷
47b-49a	Necâtî	Ey 'izzet ü sa'âdetile mu'teber nişân Vey nâm pâdişâh-ı cihâna maḡar nişân	Dem-beste eyledükce Necâtiyî zülf-i dost Luḡfıla ḡatırın ele alup yazar nişân ... İnşâf-ı ⁶⁸ Şehriyârıla elfâz-ı bendeye Bu nazm-ı âbdâr yiter ⁶⁹ muḡtaşar nişân	Kaside/ 51 beyit	Medhiye	--./-./.-./-./-.	Başlık: Necâti ⁷⁰

⁶⁵ Kec-tab' olanlar eylese ta'nı: Kec-tab'lar tefevvük iderse D.

⁶⁶ Divan'da kasidenin başlığı "Kasîde-i der-Vasf-ı Tîğ berây-ı Sultân Bâyezîd" şeklindedir.

⁶⁷ Divan'da kasidenin başlığı "Gül Kasîdesi" şeklindedir.

⁶⁸ İnşâf-ı: Evşâf-ı D.

⁶⁹ âbdâr yiter: dilpezîrdurur D.

⁷⁰ Divan'da kasidenin başlığı "Der-Medh-i Sultân Mahmûd" şeklindedir.

56a	Necātī	Dil ğarīb olduĝuĉün yüzine baĝmaz ħabīb Gerĉi kim merĝüb olur her nesne kim ola ğarīb	Luĝf-ı ŧab'undur Necātī saña miĝnet ⁸⁰ ĉekdüren 'Udı yaĝar nāfeyi āvāre kıılır ⁸¹ yaĝşı ŧīb	Gazel/ 7 beyit		-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Necātī
56b	Necātī	Dimez niĉe sürinürsin ĉapumda sen de ğarīb Kimesne bencileyin olmasun vaĝanda ğarīb	Şabā gibi yüzi üzre görüp Necātī yi dost Dimez niĉe sürinürsin ĉapumda sen de ğarīb	Gazel/ 8 beyit		.---/..--/..---/..--	Başlık: Necātī
56b- 58a	Me'ālī	Yine 'arz itdi cemālin nev-'arūs-ı gülsitān Oldı nesrīn ü semen üstine sīm ü zer-feşān	Ķıl nazar aĝvāline luĝf it Me'ālī bendeñüñ Anı ŧopraĝdan götür billāh ey şāh-ı cihān ... Şaĝ esen ol gülsitān-ı dehre esdükce şabā Bostān-ı rif'atüñe irmesün bād-ı ħazān	Kaside/ 51 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Me'ālī
58a- 60a	Me'ālī	Ey gönül murĝı yine cūşa gel irişdi bahār Naĝme-i bülbülile oldı müşerref gülzār	Ey Me'ālī o gülistan-ı 'adālet gülünüñ Var ola sencileyin bülbül-i meddāĝı hezār ... 'Ömrünü devletünü kıla ziyāde bāĝı 'İzzet ü salĝanatuñ artıra Bārī her bār	Kaside/ 55 beyit	Medhiye	..---/..--/..---/..--	Başlık: Me'ālī

⁸⁰ miĝnet: zaĝmet D.

⁸¹ kıılır: eyler D.

60a-61b	Me'ālī	<p>Țoldı a'lām-ı ŧitāyile yine rūy-ı zemīn Başladı ceyš-i bürüdet açmağa yer yer kemīn</p>	<p>Girmeden sīne ölüp ŧāhā Me'ālī kemterūñ Mañşıbıla amı ihyā kıl be-ħaħħ-ı yā vü sīn ... Raħmet-i Yezdān aña kim bu du'āmı işıdüp Cān u dilden eyde āmīn yā mucibü's-sā'ilīn</p>	Kaside/ 52 beyit	Medhiye	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Me'ālī
61b-63a	Me'ālī	<p>Bir dün ki encümile müzeyyendi āsumān Pür-ŧevħidi meh-i felek-ārāyıla cihān</p>	<p>İtnāb çünki mūcib-i ŧaşaddı'dür hemīn İcāzıla Me'ālī me'āniyi ħıl beyān ... Olsun ziyāde salħanatuñ 'izzetūñ füzūn Ol baħt-ı kāmurānıla mesrūr u ŧādumān</p>	Kaside/ 55 beyit	Medhiye	--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Me'ālī
63b-64a	Me'ālī	<p>Dil virme ŧaħın 'āleme kim ŧoñı elemdür Ķılma naħamına hevesi k'āħiri ħamdur</p>	<p>Çoħdur bu Me'ālī ħulunuñ gerħi ħünāhi İllā ki recā eylediħi luħ u keremdür ... ŧol dostuñuñ ħürmetiyiçün ki ħudāyā Sultān-ı rusül ŧāh-ı 'Arab ŧūħ-ı 'Acemdür</p>	Kaside/ 17 beyit		--./-.--/-.--/-.--	Başlık: Me'ālī
64a	ŧabūħī	<p>Düşme dilā ger ādemiseñ ħırş-ı dāneye Țutulma dām-ı miħnete uyma fesāneye Çünkim gider ŧoñ evci gelenler bu ħāneye Teslīm eyle her ne ħazā gelse lāneye Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye</p>	<p>Ĥaħħ-ı cihān ger eyleseler 'unf-ile ħiħāb İdüp mülāyemet aña luħfile vir cevāb Her nesneye muħayyed olup çekmegil 'azāb Pendüm ħabül eyle ŧabūħī budur ŧavāb Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye⁸²</p>	Tahmis/ 5 bent		--./-.--/-.--/-.--	Başlık: ŧabūħī

⁸² Bu tahmis, Esra Bal tarafından yüksek lisans tezi olarak ħalışılan *Karamanlı ŧabūħī Divanı*'nda ve Mehmet Sarı tarafından doktora tezi olarak ħalışılan *ŧabūħī ŧeyh Ahmed Dede* konulu divanda tespit edilememiştir.

64b	Necmî	Yine bir dîlrübâ kaçşabuñ oldum çulı kırbânı Yolında şerha şerha itseler terk itmezem anı	N'ola bî-çäre Necmî de umarsa orta pehlüdan Begüm cömerd cânıçün sen aña eyle iğşanı ⁸³	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Necmî
64b	Muhibbî	Şeb-i ⁸⁴ ğamda nazâr iden kişi tâb-ı tenüme Didi fânüs-ı belâ perdesi pîrâhenüme	Ey Muhibbî dime aġyâra seg-i yâr saġın Neyiçün beñzedesin dostumı düşmenüme	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--/..-	Başlık: Muhibbî
64b- 65a	Luţfi	Dâyim yüzüñi sür bir ulu âsitâneye Çonma hümâ-şıfat yürî her âşiyâneye Diñle sözümi çutma çulak her fesâneye Muçrib ne sâz düzse sen uy ol terâneye Gördüñ zamâne uymadı uy sen zamâneye	Luţfi eger ki çilmüñüñ olduñsa çâmili Seksen kazâya virme şaġın beyt-i kâмили Āyâ zamânededen mi ya ġod gelmedi yili Şabr idelüm zamâne ne gösterse ġaşılı Gördüñ zamâne uymadı uy sen zamâneye	Tahmis/ 7 bent	--/---/---/---	Başlık: Luţfi
65b	Mesihî	Süz ile âh ideydüm ġadden eger ziyâde Çuşlar kebâb olaydı ⁸⁵ döne döne havâda	Ta'lim-i çışk ideydüm Ferhâda ger Mesihî Çomazdı iki taşî taġlarda ⁸⁶ bir arada	Gazel/ 5 beyit	--/---/---/---	Başlık: Mesihî

⁸³ Bu gazel Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü'ş-şu'arâ* adlı eserinde tespit edilmiştir. (Kılıç, e-kitap: 369)

⁸⁴ Şeb-i: Nâr-ı D.

⁸⁵ olaydı: olurdu D.

⁸⁶ taġlarda: çâlemde D.

66b	Faķiri	Nā-ehle viren āfet-i devrānı s*kem ben ‘Uşşākına raħm itmeyen oğlanı s*kem ben	Geç geç gelüp ānide giden yāri Faķiri Bir sen daħı olursañ eger anı s*kem ben	Gazel/ 5 beyit	--./--./--./--	Başlık: Faķiri
66b- 67a	Za‘fi	Göñlümün āşināsı dilbercik Gözümün rūşināsı dilbercik	Bir gice Za‘fi hüccesine gelüp Aylarca çalası dilbercik	Gazel/ 6 beyit		Başlık: Za‘fi
67a	Hasbī	Götürse ‘aceb mi bu cihānuñ berekātı ‘Aksine dönüpdür haşerātuñ harekātı Eksik degül a*-ile g*tüñ heç feterātı Hayfā ki gulām-pāraluğun gitdi sebātı	Hasbī s*kine nisbet iden g*t şama urdı Büzük penisinden t*şağına yeme urdı G*t kıtluğına uğradı miskīn a*a urdı Hayfā ki gulām-pāraluğun gitdi sebātı	Murabba/ 5 bent	--./--./--./--	Başlık: Hasbī
67a- 67b	‘ilmī	Sen şehī ey meh şikār itmek diler beñzer hazān Kim nişār eyler ayağun toprağına zer hazān	Ger hevādār olmasaydı ‘ilmīyā bir goncaya Olmaz-idi çehre-i ‘āşık gibi aşfar hazān	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: ‘ilmī
67b	Zātī	N’olduñ inñlersin felek hercāyī cānānuñ mı var Her maķāmı seyr ider ⁹¹ bir māh-ı tābānuñ mı var	Zülf-i dilber gibi ey Zātī perişānsın yine Cevri bī-ħad yoħsa bir yār-ı perī-şānuñ mı var	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Zātī

⁹¹ Her maķāmı seyr ider: Seyr ider her menzili D.

67b	Hayālî	Gül yüzünde ey perî zülf-i perîşānuñ mı var Gülşen-i cennetdür anda taze reyḥānuñ mı var	Bu Hayālî ḥastayı öldürmek istersin şehā Ka'be-i küyuñda yoḥsa yine ḳurbānuñ mı var	Gazel/ 5 beyit	-.--/-.--/-.--/-.--	Başlık: Hayālî
68a	Müderriş	İlāhî ben ḡarîbe kıl 'ināye Ḳamu işümde sen eyle hidāye	Müderriş sülḥteyi ḳıl ekmelüddîn Ola tā müste'id ḳurb-ı Ḥudāya ⁹²	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--	Başlık: Yahyā Çelebi
68a	Ravzî	'Arızuñ 'arz idüp çün ey yüzi nür Beni 'aşḳuñla eyledüñ meşḥür	Çıkarup sāhil-i sūrūra ⁹³ yine İde tā ḳalb-i Ravzî yî mesrür	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--	Başlık: Ravzî
68a- 68b	Ravzî	Seni görmezse 'aşḳuñ ey ḥür Eylemez cennet içre daḥı ḥuzür	Ḥāküm üzre geleydi bir gün o māḥ Ḳabrüm olurdu Ravzî yā pür-nür	Gazel/ 5 beyit	..--/..--/..--	Başlık: Ravzî
68b	Vālihî	Aldandı şol ki dār-ı fenāda fesāneye Tîr-i murādı irmedi ḳaldı nişāneye Virseñ eline gevheri deymez bahā neye Ey dil anuñla baḥş ü cedel dāyimā niye Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye	Dil 'ālemine eyledüm ey Vālihî nazar Bulдум rumüz-ı nükteyi hep anda ser-be-ser Gördüm ṭurur ol arada bir levḥ-i mu'teber Ḳudret eliyle kâtib-i ḥikmet bunı yazar Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye	Tahmis/ 5 bent	..--/..--/..--/..--	Başlık: Vālihî

⁹² Enis Tombul'un hazırladığı "Beşiktaşlı Yahya Efendi's Diwan" adlı yüksek lisans tezinde ve diğer kaynaklarda tespit edilemedi.

⁹³ sūrūra: sūrūda D.

69a	Bākī	Hürşid kim fezā-yı felekdür mesîr aña Degmez gedâlar içre işigüñde yir aña	Bākī sühanda farq-ı sipihre başar kadem ⁹⁴ Luţf-ı Hudâ olursa eger dest-gîr aña	Gazel/ 5 beyit	--./-./.-./.-	Başlık: Bākī
69a	Zātī	Bugün meclisde bir gönca yaqasın çekdi çāk itdi Ser-ā-ser büy-ı hulkıyla kamu halkı helāk itdi	Elifler çekdi ol serv-i revān sinemde ⁹⁵ ey Zātī Ferahdan cübbe-i cismi yine cān çekdi çāk itdi	Gazel/ 5 beyit	.---/---/---/---	Başlık: Zātī
69a- 69b	Zātī	Zahmete girüp ⁹⁶ ‘ilac itmeñ baña şimden girü Derdüme ölmekden özge yoq devā şimden girü	Ten hişārın ser-te-ser ⁹⁷ virdi fenāya ceş-i gam Rihlet it sehr-i beķāya Zātīyā şimden girü	Gazel/ 5 beyit	---/---/---/---	Başlık: Zātī
69b	Firākī	Serkeşlükile töhmet ider hep cihān baña Baş egmemek cihāna gelüpdür hemān baña Devr-i zamāna uy dime var ey fülān baña Geçmez felek gibi dilegüñ her zamān baña Ne ben zamāneye uyarın ne zamān baña	Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye Dilerse tütma güşuñı heç bu fesāneye Ne dāma düş Firākī ne meyl eyle dāneye Cārüb kılma çehreñi her āsitāneye Ne ben zamāneye uyarın ne zamān baña	Tahmis/ 5 bent	--./-./.-./.-	Başlık: Firākī

⁹⁴ başar kadem: kadem başar D.

⁹⁵ sinemde: sineme D.

⁹⁶ girüp: girmeñ D.

⁹⁷ ser-te-ser: ser-be-ser D.

70a-70b	Hayretî	Kime i'läm ideyin hâlümü cānānumdan Kime yanam yaqılam dildeki buhrānumdan Görmedüm meyl ü maḥabbet şeh-i hūbānumdan Bezdüm Allāh bilir bu ğamile cānumdan Kime feryād ideyin nāle vü efgānumdan Kime ḳan ağlayayın dide-i giryānumdan	Bād-veş rāh-ı maḥabbetde olup āvāre Yileyin irmekiçün hāk-i reh-i dildāre Hayretî hālümü i'läm ideyin ol yāre Niçe bir hem-dem olam böyle fiğān u zāre Kime feryād ideyin nāle vü efgānumdan Kime ḳan ağlayayın dide-i giryānumdan	Tesdis/ 5 bent	..--/..--/..--/..--	Başlık: Hayretî
70b	Yok ⁹⁸	Medārisle mu'allim-hāne yapup Şular kim ḥayr umar divānelerdür	Mu'allim-hāneler dāru'l-livāṭa Medāris ḥod ḳamu mey-hānelerdür	Ḳıṭ'a	.---/---/..--	Başlık: Ḳıṭ'a
70b	Mişālî	Ey kökezlükde müntehā dilber Ḳarı dünyā gibi ḳoca dilber	Bu Mişālî dahı uşülü bilir Dāyirün ḡāhî çaldır a dilber ⁹⁹	Gazel/ 5 beyit		Başlık: Mişālî
70b		Bize bir dilber-i dehende gerek Lebleri dāyimā dehende gerek	Odamuz seyyid-i ḡāzî tekyesidür Bize āyende vü revende gerek	Ḳıṭ'a		Başlık: Ḳıṭ'a

⁹⁸ Kıt'a, Deli Birader Gazâlî'ye aittir. Bu kıt'a Filiz Bingölçe tarafından yayıma hazırlanan *Kitab-ı Dâfi-ü'l-Gumûm* adlı eserde tespit edilmiştir.

⁹⁹ teis.yesevi.edu.tr'deki bilgilere göre Türk edebiyatında Misâlî mahlasını kullanan 4 şair bulunmaktadır. Misâlî mahlasını kullanan iki şairin hâlen yaşadığı ve diğer ikisinin 16. yüzyıl şairleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu gazelin 16. yüzyılda yaşamış Misâlî mahlaslı bahsi geçen iki şaire ait olması gerekmektedir. Bu şairler Gül Baba (Misâlî) ve Hasan Çelebi (Misâlî)'dir. Bu şairlerin divanları çalışılmıştır. Fakat bu gazel, Deva Güneş'in hazırladığı *Mişâlî Divânı* adlı yüksek lisans tezinde ve Mehmet Dede'nin hazırladığı *Divân-ı Gül Baba* adlı yüksek lisans tezinde tespit edilememiştir.

70b		Receb ayında riḥlet eyledi çün ḥazret-i ḥātūn Anuñçün ṭutdılar mātem felekde Mihrile Meriḥ		Maṭla ^c	Tarih	.---/.---/.---/.---	Başlık: Tārīḥ
-----	--	---	--	--------------------	-------	---------------------	---------------

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Dr. Hasan DOĞAN

Ürdün Üniversitesi
Yabancı Diller Fakültesi
Türkçe Bölümü
ÜRDÜN
hasandogan143@gmail.com
ORCID

**VA'DÎ'NİN HEŞT BEHİŞT
MESNEVİSİ VE BU
MESNEVİDE YER ALAN
Mİ'RACİYYE**

VA'DI'S HEST BEHIST MASNAVI
AND MI'RACIYYE IN THIS
MASNAVI

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 31.01.2022	Received Date: 31.01.2022
Kabul Tarihi: 28.04.2022	Accepted Date: 28.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Doğan, Hasan, "Va'dî'nin Heşt Behişt Mesnevisi ve Bu Mesnevide Yer Alan Mi'raciyye", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 247-271.

Yıldız, Enes, "Va'di's Hest Behist Masnavi and Mi'raciyye in This Masnavi", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 247-271.

10.28981/hikmet.1065525

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Dr. Hasan DOĞAN

**VA'DÎ'NİN HEŞT BEHİŞT MESNEVİSİ VE BU MESNEVİDE YER ALAN
MİRACIYYE**

VA'DI'S HEST BEHIST MASNAVI AND MİRACIYYE IN THIS MASNAVI

ÖZ

Sözlük anlamı yükselmek, göğe çıkmak olan ve Türkçeye merdiven şeklinde tercüme edilen miraç, istilâh olarak hicretten bir buçuk yıl sonra Recep ayının 27. gecesi Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya oradan da göğe yükselerek yedi kat semayı kat etmesi ve Allah'ın huzuruna çıkması mucizesine verilen addır. Hz. Peygamber'in en önemli mucizelerinden olan miraç, Müslüman toplulukları büyük oranda etkilemiş ve sanatın çeşitli dallarında etkisini hissettirmiştir. Bu mucize, sanatın bir dalı olan edebiyat sahasında da büyük rağbet görmüştür. Müslüman şair ve ediplerden bazıları çeşitli eserlerinde bu mucizeye bir veya birkaç bölüm ayırmışken bazıları ise sadece bu olayı merkeze alan manzum veya mensur müstakil eserler kaleme almışlardır. Bu muhtevalı eserlerden biri de 17. yüzyıl divan şairlerinden olan Va'dî Ahmed Efendi'nin Heşt Behişt isimli mesnevisinin giriş kısmında yer alan mi'raciyyedir. Bu çalışmada öncelikle miraç genel hatlarıyla nakledilmiş, mi'racnâme/mi'raciye adı verilen edebî türün genel özellikleri ortaya konmuş ve bu türde kaleme alınmış öne çıkan eserlere genel hatlarıyla değinilmiştir. Ardından bugüne kadar henüz üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış Heşt Behişt mesnevisi tanıtılacaktır. Yazının son bölümünde ise Va'dî Ahmed Efendi'nin mi'raciyesi şekil ve muhteva hususiyetleri ile ele alınmış ve söz konusu manzumenin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Böylelikle bu çalışma ile hem bilinmeyen bir mesnevi tanıtılacak hem de yeni bir mi'raciye literatüre eklenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Miraç, mi'racnâme, mi'raciye, Va'dî Ahmed, Heşt Behişt, mesnevi.

ABSTRACT

Mirac, whose dictionary meaning is to rise, to ascend to the sky and translated as a ladder in Turkish, is the word of the Prophet, one and a half years after the hijrah, on the 27th night of the month of Rajab, from the Masjid al-Haram of the Prophet to the Masjid-i Aksâ, and from there to the sky, reaching seven floors of the sky. It is the name given to the miracle of his coming into the presence of Allah. Hz. Miraj, one of the most important miracles of the Prophet, greatly influenced Muslim communities and made its impact felt in various branches of art. This miracle has also been in great demand in the field of literature, which is a branch of rhetoric. While some of the Muslim poets and literati have devoted one or a few chapters to this miracle in their various works, some have written detached works in verse or prose that only center on this event. This study focuses on the mi'raciye in the introductory part of the masnavi named Heşt Behişt by Va'dî Ahmed Efendi, one of the 17th century poets. In the study, first of all, the Miraj event will be conveyed in general terms. The general features of the literary genre called mi'racnâme/mi'raciyye will be revealed and the prominent works written in this genre will be mentioned in general terms. Then, Heşt Behişt masnavi, which has not been studied yet, will be introduced. In the last part of the article, the mi'raciyye of Va'dî Ahmed Efendi will be discussed in terms of form and content, and the transcribed text of the aforementioned poem will be given.

Keywords: Mirac, mi'racnâme, mi'raciye, Va'dî Ahmed, Heşt Behişt, masnavi.

GİRİŞ

Miraç kelimesi, Arapça yukarı çıkmak, yükselmek anlamına gelen ‘*urûc*’ “عروج” fiilinin mif’âl vezninde türetilmiş şeklidir. Gramer bakımından ism-i âlet olan *mi’rac*, Osmanlı sözlüklerinde bu yapıya uygun şekilde yükselmeye, yukarı çıkmaya vasıta olan şey yani merdiven/süllem olarak tercüme edilmiştir (Mütercim Asım, ts.; Vankulu Mehmed, ts.). Terim olarak ise *mi’rac*, Hz. Peygamber’in Recep ayının 27. gecesinde göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir. Kaynaklarda daha ziyade *isra* ve *mi’rac* olarak geçen söz konusu olayda Hz. Muhammed’in Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya gidişi ve oradan da yükselme çıkışı kastedilmektedir. Türkçede daha ziyade *mi’rac* kelimesi kullanılmakta ve bu kullanımlarda her iki olay kastedilmektedir. Günümüz Türkçesinde ise *miraç* şeklinde bir imla ve söyleyiş söz konusudur. İslâmî kaynaklarda *miraç* hadisesinin iki aşamada gerçekleştiği belirtilmektedir. Buna göre Hz. Muhammed’in bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya yaptığı yolculuğa *isrâ*, oradan göklere yükselmesine ise *miraç* denilmiştir. Söz konusu olayın Mescid-i Aksâ’ya kadar olan kısmı Kur’an-ı Kerîm’de de zikredilmiş ve bu olay bir sûreye ad olmuştur (Yavuz, 2005: 132).

Miraç mucizesi, İslâm milletlerinin büyük bir kısmını etkilemiştir ve bu etki neticesinde edebiyat, müzik, minyatür, hat ve kitap sanatlarında bu olayın aksedildiği sayısızca eser ortaya çıkmıştır. Söz konusu olayın edebiyata yansıyan ürünleri Türk ve Fars kültüründe *mi’raciyye* veya *mi’racnâme* isimlendirmeleriyle müstakil bir alan oluşturmuş ve bu sahada başta manzum olmak üzere çok sayıda metin vücuda getirilmiştir (Uzun, 2005: 135). Türk edebiyatındaki manzum *mi’racnâmeler* üzerinde kapsamlı bir çalışma yapan Metin Akar (1980: 123-132) *miraç* konulu eserleri başta mensur ve manzum olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Manzum *mi’racnâmeler* ise çeşitli şekil ve formlarda olabilmektedir. Klâsik Türk edebiyatındaki *mi’racnâmeler* şu gruplar altında incelenebilir:

- a) Sire(t), mevlid, hilye, mu’cizât gibi eserlerde bir bölüm teşkil eden *mi’raciyyeler*,
- b) Bazı mesnevilerde bir bölüm teşkil eden *mi’raciyyeler*,
- c) Mürettep divanlardaki *mi’raciyyeler* ve
- d) Müstakil manzum *mi’racnâmeler* (Akar, 1980: 132-155)

Divanlarda yer alan *mi’raciyyeler* daha çok kaside nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bununla beraber divanlarda *miraç* hadisesinin konu edildiği kısa/küçük mesneviler de bulunmaktadır.¹ Müstakil olarak kaleme alınan *mi’racnâmeler* ise büyük oranda mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmışlardır. Divanlarda yer alan ve müstakil olarak keleme alınan *mi’racnâmelerin* uzunlukları şairlerin tercihlerine göre değişkenlik göstermektedir. Söz konusu olayın tüm ayrıntılarıyla ele alındığı, uzun gece tasvirlerinin yapıldığı uzun *mi’racnâmeler* bulunduğu gibi bu mucizenin genel hatlarıyla anlatıldığı kısa metinlere rastlamak da mümkündür. Müstakil

¹ Miraç hadisesini konu edinen divanlardaki küçük/kısa mesnevilerin incelendiği kapsamlı bir çalışma için bk. Yıldız, 2019: 257-268.

olarak kaleme alınan mi'racnâmelerin divanlardaki manzumelere oranla daha uzun metinler olduğunu söylemek yanlış olmaz.²

Kaynakların bildirdiğine göre Arapça en eski mi'racnâme İmam Gazzâlî (öl. 1165) tarafından mensur olarak kaleme alınan *Me'âricü'l-Kuds fî Medârici Ma'rifeti'n-Nefs* isimli eserdir (Akar, 1980: 109). Farsça en eski mi'racnâme ise Nizâmî (öl. 1203)'nin *Hamse*'sinde yer alan manzum metindir (Akar, 1980: 112). Türk edebiyatındaki en eski mi'racnâme ise Çağatay sahası şairlerinden Hakîm Süleyman Atâ (öl. 1186?) tarafından hece vezni ile yazılan manzum metindir (Akar, 1980: 115). Anadolu sahasında müstakil olarak kaleme alınan en eski manzum mi'racnâme de Ahmedî (öl. 1412-13) tarafından nazmedilen *Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl* adlı mesnevidir (Akdoğan, 1989: 267).

Şairlerin miraç tasavvurları her zaman aynı olmamıştır. Bazı şairler bu mucizeyi ve önemini Kur'an ve hadîs merkezli ele alırlarken mutasavvıf birtakım şairler ise miraç olayını bazı tasavvufî düşüncelerle manzumelerine konu etmişlerdir. İkinci gruptaki bu tür metinlerde Hz. Peygamber'in miraç yolculuğu *seyr-i süluk* ve *vahdete erişmek* gibi tasavvufî istihlamlarla işlenir. Mi'racnâmelerde bir üslup özelliği olarak dikkat çeken bir diğer nokta ise gece tasvirleridir. Bu durum hiç şüphesiz söz konusu olayın gece meydana gelmesi nedeniyledir. Ayrıca bazı mi'racnâmelerde gök cisimlerinin çeşitli mecaz ve kelime oyunları ile nakledildiği de dikkat çekmektedir (Yıldız, 2019: 268).

1. HEŞT BEHİŞT MESNEVİSİNİN ŞAİRİ VA'DÎ

1.1. Va'dî Mahlaslı Şairler ve On Yedinci Yüzyıl Şairlerinden Va'dî Ahmed

Tezkireler ve diğer biyografik kaynaklarda zikredilen bilgilere göre Va'dî mahlasıyla şiir yazan iki şair bulunmaktadır. Bu şairlerden ilki asıl adı Mehmed olan Va'dî'dir. Nükteleri ve latifeleri ile tanınan ve Bursa'da doğduğu belirtilen Mehmed Va'dî, 1059 / 1649 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Kaynaklarda herhangi bir eseri olup olmadığı belirtilmeyen şairin şu ana kadar tespit edilebilen bir eseri de bulunmamaktadır (Atlansoy, 2020).

Va'dî mahlaslı diğer şair ise İstanbul'da doğan ve asıl adı Ahmed olan şairdir. Doğum tarihi bilinmeyen Va'dî Ahmed Efendi, öğrenimini tamamladıktan sonra Üsküdar mahkemesinde kâtip olmuş, yeteneği ve gayreti ile daha sonra başkâtiplik mertebesine yükselmiştir. Kaynaklarda *Divan'ı ve Fîrûz u Dil-efrûz* isimli bir mesnevisi olduğu bildirilen Va'dî'nin başka bir eseri olup olmadığı belirtilmemiştir. 1094 / 1682-83 yılında vefat ettiği bildirilmiştir (Aksoyak, 2020). Va'dî Ahmed Efendi'nin *Divan'ı ve Fîrûz u Dil-efrûz* mesnevisi iki farklı çalışmaya konu olmuştur. Fakat ne biyografik kaynaklarda ne de söz konusu iki çalışmada Va'dî'nin çalışmamıza konu olan mi'raciye mesnevisinin yer aldığı *Heşt Behişt* isimli eseri hakkında bilgi verilmemiştir.

² Metin Akar (1980: 377), bahse konu çalışmasında tespit ettiği müstakil mi'racnâmelerden en kısasının 102, en uzununun ise 1855 beyit olduğunu belirtmekte ve manzum mi'racnâmelerin ortalama 300 ile 700 beyit olarak tanzim edildiklerini düşünmektedir.

Mesnevinin Sonu	:	Gerdūna raqam itdi ' Uṭārid fi'l-ḥāl Hem silk-i Şüreyyā ola bu silk-i le 'āl
Bulunduğu Yer	:	Medine / Suudi Arabistan
Kütüphane	:	Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi
Koleksiyon	:	Türkçe Yazmalar Bölümü
Arşiv Numarası	:	263/811
Varak	:	76 varak
Satır ve Sütun	:	Ortalama 15-19 satır, çift sütun
Yazı Türü	:	Ta'lik
İstinsah Tarihi	:	1087 / 1676-77

2. HEŞT BEHİŞT MESNEVİSİNİN ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.1. Eserin Adı ve Va'dî Ahmed Efendi'ye Aidiyeti

Va'dî ile ilgili bilgiler barındıran kaynaklarda zikredilmeyen eserin tespit edebildiğimiz tek nüshası üzerinde yaptığımız incelemelerde nüshanın 10a yüzündeki;

Şafā-yı bāğ-ı cinānı virür bu *Heşt Behişt*

Nesīm-i luṭfi olursa eger çemen-pīrā

beytinden de anlaşılacağı üzere bahse konu eserin müellif tarafından zikredilen ismi *Heşt Behişt*'tir. *Heşt Behişt*, sekiz cennet anlamındadır. Şairin bu ismi tercih etmesinin nedeni eserde sekiz meclisin yer almasıdır. Yine mesnevinin giriş kısmındaki;

Ol perde-kiyān-ı aşka maḥrem

Va'dî gibi ' āşıkāne her dem [vr. 2b]

...

Va'dî bu kerem ḳamuya şāmil

Sen de bu keremden olma ḡāfil [vr. 7a]

...

Va'dî yere sür ruḡ-ı niyāzı

Tā kim bula rūy-ı imtiyāzı [vr. 75a]

beyitlerinde görüldüğü gibi eser Va'dî mahlaslı şaire aittir. Söz konusu mesnevinin yukarıda hayati verilen Va'dî Ahmed Efendi'ye ait olduğunu gösteren bir diğer önemli delil ise mesnevinin ferağ kaydından sonraki varakta yer alan müstensih kayıdır. Yazı şekli ve mürekkep rengi dikkate alındığında mesnevi metni ile aynı kalemde çıktığı anlaşılan bu kayıta müstensih mesnevi şairi Va'dî hakkında

birtakım bilgiler sunar. Söz konusu kayda göre *Heşt Behişt*'in müellifi Üsküdar mahkemesinde çalışan, marifet ehli ve hoş tabiatlı seçkin bir kimsedir. Mahlası ise Va'dî'dir:

“*Va'dî: Bu Heşt Behiştüñ mü'ellifi Üsküdârî mahkeme
hidmetinde erbâb-ı ma'rifetüñ bir necîb-i humûl olan
güzîdelерinden hoş-tab' bir kimesne imiş. Mahlaşı Va'dîdür.*”
[vr. 76a]

Bu kayıttan hareketle eldeki nüshanın müellif nüshası olmadığını söylemek yanlış olmaz. Zira söz konusu kayıta yazma eser kültüründe sıklıkla rastlanan *el-hakîr, el-fakîr, li-muharririhî vb.* gibi kalıplaşmış ifadeler yer almamaktadır.

2.2. Heşt Behişt'in Telif Sebebi ve Telif Tarihi

Genelde Doğu edebiyatlarında özelde ise Türk edebiyatında binlerce örneği bulunan mesnevilerin büyük bölümü belirli bir şablona göre kaleme alınmışlardır. Bu bağlamda mesnevilerin sebab-i te'lif adı verilen bölümlerinde mesnevilerin yazılış nedenleri dile getirilmektedir. Türkçe mesnevilerin yazılma/kaleme alınma sebepleri üzerine kapsamlı bir çalışma yapan Hasan Kavruk (2013: 29-371) mesnevileri sebab-i teliflerine göre on gruba ayırırken bu konuda birçok çalışmaları bulunan Ahmet Kartal ise (2014: 137-139) Türkçe mesnevilerin kaleme alınma nedenlerini yirmi dört başlık altında değerlendirmektedir.

Çalışmamıza konu olan mesnevide de benzer örneklerde bulunduğu gibi müstakil bir sebab-i te'lif bölümü yer almaktadır (vr. 7b-8b). Va'dî, sebab-i te'lif bölümüne bir rubai ile başlar. Ardından *âifat-ı nevrûz* başlığı altında mesneviyi kaleme alma nedenine değinir. Bu bölümde nakledildiğine göre şair, bahar mevsiminde *âfitâb-çehre* olarak nitele(lendir)diği (ve) şiirden, nesirden ve nükteyi sözlerden anlayan bir güzelin isteği üzerine mesnevisini kaleme alır. Şair, bahar mevsiminde hasta ve bitap düşmüştür. Bu esnada sözü edilen güzel dilber Va'dî'ye şöyle seslenir: “*Ey söz sanatının baş tacı, bu gül mevsiminde senden bir taze eser olsa ve bu suretle dimağlara lezzet sunsan layık olmaz mı?*” Söz konusu beyitler şu şekildedir:

Bir faşl-ı çemen ki bād-ı nevrûz
Olmışdı bahârda baht-ı firûz

Feyz-dem-i nev-bahâr ü şebnem
İtmişdi fezâ-yı bāğı hürrem

Çıkmışdı seher şabûha yekser
Her nergis-i mest elinde sâgar

Şahn-ı çemen ü fezâ-yı gülşen
Olmışdı ferağ-fezâ-nişîmen

Gelmişdi biraz ferâğ-ı hâtır
Bu mevsim-i dil-güşâda âhır

Fıkr ü hevesüm kenâra düşdi
Şebnem gibi lâle-zâra düşdi

Olmışdı dil nizâr ü haste
Zencîr-i cünûn-ı aşğa beste

Ya' nî ki bir ehl-i dil-civānuñ
Meftûnı idi o nükte-dānuñ

Ammâ ki ol âfitâb-çehre
Mâ' il idi tab' ı nazm ü neşre

....
Güftâra gelüp o tûti-i nâz
Bu vechile kıldı nuṭka âğâz

K'ey tâc-ı ser-i suḥan-şināsân
Ey fenn-i suḥanda merd-i meydân

Lâyık mı degül bu faşl-ı gülşen
Bir tâze eşer olursa senden

Bir vechile kı l şeker-feşâmı
Pür-lezzet ide dimâğ-ı cāmı [vr. 8a-8b]

Şaire seslenen ve ondan bir eser yazmasını isteyen o âfitâb yüzlü güzel istenen eserin çerçevesini ve şeklini de genel olarak belirler. Şöyle ki o güzel, Va'dî'den istediği eserin, selefle yani eskilerle aynı tarzda olmamasını ister. Ayrıca eserdeki mazmunun klâsik aşk hikâyeleri kahramanlarından Kays ve Vâmık gibi kahramanlarla doldurulmamasını belirtir. Bu güneş gibi parlak güzel Va'dî'den talep ettiği eserde kendi güzelliğinin anlatılmasını da ister:

Ammâ ki özüñ melâmet itme
Tarz-ı selefte ri' âyet itme

Ya' nî ki gülşen-i hayâlün
O dil-keş ü dil-güşâ maḳâlün

Mazmûnunu itme Kays ü Vâmık
Olmaz dil-i ehl-i aşğa lâyıḳ

Güftâr-ı bülende himmet eyle
 Çaddüm ğaraz it nezâket eyle

Her tîr-i ħayâle nâzikâne
 İtsün ten-i nâzüküm nişâne

Her nükte ki ola anda mevcûd
 Andan ben olam murâd ü maşşûd

Her söz ki gele zebâna senden
 Bir ħâlet ola nühüfte benden

Her luţfuñı kıl enîs-i cānum
 Çaşd eyle leb-i şeker-feşānum

El-ħaşılı ey edîb-i kâmil
 Ol nüshada benden olma ğâfil [vr. 8b]

Mesnevilerin sebep-i te'liflerinde nakledilen olayların büyük oranda kurmaca metinler olduğu düşünölmektedir. Bahse konu *Heşť Behişt*'in ilgili bölümünde nakledilen olayı da bu bağlamda düşünmek gerekmektedir. Va'dî mesnevisini bahar mevsiminde düşöncelere dalmış bir hâldeyken ona seslenen bir güzelin isteği üzerine yazdığını dile getirir. Bahsedilen bu sesin hâtiften geldiğini söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda Va'dî'nin *Heşť Behişt* mesnevisi Kavruk ve Kartal'ın tasniflerinde (Kavruk, 2013: 29-371; Kartal, 2014: 137-139) yer verilen "Hâtiften duyulan ses sonucu yazılan mesneviler; şair düşünde veya kendi âleminde dalmışken, Hâtiften gelen bir sesin ondan böyle bir mesneviyi yazmasını istemesi" başlıklarındaki ikinci grup mesneviler altında değerlendirilebilir.

Heşť Behişt mesnevisinin hâtime kısmının sonunda Va'dî, eserini tamamladığı tarihi tarih kıt'ası ile belirtmiştir. Va'dî, söz konusu manzumedeki bu pakize eserin nihayete erdiğini belirterek ebced hesabıyla mesnevinin tamamlandığı tarihi düşürür. Tarih manzumesinin son mısraındaki harflerin ebced değeri 1087 / 1676-77 yıllarına tekabül etmektedir.³ Bu durumda Va'dî *Heşť Behişt* mesnevisini bu tarihte tamamlamış olmalıdır.

Pâyāna irişdükde bu pākîze maķāl
 Tārîħin iderken dil-i pür-şevķ-i ħayāl

Gerdūna raķam itdi 'Uţārid fi'l-ħāl
 Hem silk-i Şüreyyā ola bu silk-i le'āl

³ *Heşť Behişt*'in ulaşabildiğimiz tek nüshasında müstensih söz konusu tarih manzumesinin çözümünü ilgili beyitlerin sağ ve sol yanlarına kaydetmiştir. Bu nedenle, tarih hesaplanırken sadece bahse konu son mısra dikkate alınmıştır.

هم سلك ثريا اوله بو سلك لال [vr. 75b]
1087 / 1676-77

Va'dî Ahmed Efendi'nin 1094 / 1682-83 yılında vefat ettiği bilindiğine göre *Heşt Behişt*'in söz konusu şaire aidiyeti hususunda şüpheye mahal bırakmamaktadır.

2.3. Heşt Behişt'in Tertip Hususiyetleri

Mesneviler temel olarak belirli bir şablona göre kaleme alınmaktadır. Bu bağlamda mesnevilerin ekseriyeti “*giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü*” olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır (Ünver, 1986: 432). *Heşt Behişt* mesnevisi de geleneğe uygun bir formdadır. Söz konusu mesnevi geleneksel anlayışa göre şu bölümlere ayrılabilir:

1. 1b-2a varakları dîbâce,
2. 2a-12b varakları arası giriş bölümü,
3. 13a-74b varakları arası konunun işlendiği bölüm ve
4. 74b-75b varakları hâtîme bölümüdür.

Azımsanmayacak hacimde olan *Heşt Behişt*, manzum mensur karışık bir dîbâce ile başlamaktadır. Bu bölümde şair, klasik eserlerin birçoğunda görüleceği üzere söze hamdele ve salvele ile başlar. Dîbâcedeki birkaç cümlelik mensur kısımda bazı hadîs-i şerîf ve Arapça kelâm-ı kibârlardan alıntılar yapılır. Ardından kalem ile ilgili bir manzumeye yer verilmiştir. Kalemin, dolayısıyla da ilmin methedildiği bu manzumelerden sonra tevhid, münacat, na'at ve mi'raciye manzumeleri yer almaktadır. Daha sonra dönemin padişahı Sultan IV. Mehmed (M.1648-1687) methiyesine geçilir. Bu methiyeden sonra da sebep-i te'lif başlığı altında mesnevinin yazılma nedenleri dile getirilir ve ardından da Musahip Mustafa Paşa övgüsüne yer verilir.

Heşt Behişt, muhteva bakımından zengin bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle mesnevideki başlıklar bir hayli fazladır. Mesnevinin isminden de anlaşılacağı üzere eserde sekiz meclis yer alır. Her mecliste de farklı konu ve olay başlıklarına yer verilir. Bazı meclislerdeki başlıklarda benzer hatta aynı ifadelerin kullanıldığı da dikkat çekmektedir. *Heşt Behişt*'in giriş bölümü ile konunun işlendiği bölümdeki sekiz meclis altında yer verilen başlıklar aşağıdaki gibidir:

Bölümler	Başlıklar ve Varak Numaraları
Giriş bölümü	<ol style="list-style-type: none"> 1. Şıfat-ı hâme-i mu'ciz-demdür [2a] 2. Oldı bu kılîk-i dürr-efşâna hitâb [2a] 3. Tevhîd-i Bârî 'azze ismühü [2b] 4. Tevhîd [3b] 5. Münâcât [4a] 6. Na't [4b] 7. Mi'râciyye [5b]

		<p>8. Bu silk-i le'âl-şenâ şehriyâr-ı cihân Ğazî sultân Mehemmed Hân hazretlerinüñ dâmen-i iclâl ü zeyl-i ihtirâmlarına işâr olan gevher-i girân-bahâdur [7a]</p> <p>9. Sebeb-i te'lîf [7b]</p> <p>10. Şıfat-ı nevrüz [8a]</p> <p>11. Der-medh-i hazret-i memdüh Muşâhib Muştâfâ Paşa [8b]</p> <p>12. Tetimme [9a]</p> <p>13. Laţîfe [9b]</p> <p>14. Kıt'a [10a]</p> <p>15. Maţla'-ı kelâm-ı Heşt Behişt [10b]</p> <p>16. Şehzâde-i gül-endâm mîr-i dilârâm ve üstâd-ı vâcibü'l-ihtirâmla 'alâ's-seher hem-'inân olup faşl-ı bahârda cânib-i gülzâra 'azîmetleridür [11b]</p> <p>17. Şıfat-ı zerrîn-mümtâz [12a]</p> <p>18. Şâhâne [12b]</p> <p>19. Dil-keş [12b]</p> <p>20. Mîr-i ezhâr [12b]</p> <p>21. Yek-merdî [12b]</p> <p>22. 'Âlem-ârâ [12b]</p> <p>23. Mihr-i rahşân [12b]</p> <p>24. Şeh-nâz [12b]</p> <p>25. Yegâne [12b]</p> <p>26. Cihân-gîr [12b]</p>
Konunun işlendiği bölüm	1. Meclis	<p>27. Şıfat-ı meclis [13a]</p> <p>28. Su'âl-i şehzâde [13a]</p> <p>29. Cevâb-ı üstâd [13b]</p> <p>30. Şıfat-ı Nüşîn-revân ve 'adl-i u [13b]</p> <p>31. Şıfat-ı şeb [15a]</p> <p>32. Şıfat-ı lâle [15b]</p> <p>33. Zîbâ [15b]</p> <p>34. Nev-zuhûr [15b]</p> <p>35. Gül-reng [15b]</p> <p>36. Ebr-nümâ [15b]</p> <p>37. Yâķût [15b]</p> <p>38. Dîbâ [15b]</p> <p>39. Gül-rû [15b]</p> <p>40. Dil-cû [15b]</p> <p>41. Gül-püş [16a]</p> <p>42. Gül-rîz [16a]</p>
	2. Meclis	<p>43. Şıfat-ı meclis [16a]</p> <p>44. Şıfat-ı Hâtem ve vücûd-ı u [16b]</p> <p>45. İmtihân-ı vâli-i Şâm [17a]</p> <p>46. İmtihân-ı Kayşer [18a]</p> <p>47. İmtihân-ı hâkim-i Yemen [19b]</p> <p>48. Şıfat-ı şeb [22a]</p>

		49. Şıfat-ı sünbül [22a] 50. Merdüm [22b] 51. Elvân [22b] 52. Şeyh [22b] 53. Haţţât [22b] 54. ‘Ālem-ārâ [22b] 55. Dürr-i şeh-vâr [22b] 56. Dil-cû-yı mu‘un [22b] 57. Hândân [23a] 58. Dilefrûz [23a] 59. Cihân-gîr [23a]
	3. Meclis	60. Şıfat-ı meclis [23a] 61. Şıfat-ı Muşlih ve tedbîr-i u [24a] 62. Şıfat-ı şeb [26b] 63. Şıfat-ı zerrîn [27a] 64. Gülşen-ārâ [27a] 65. Dil-ferîb [27a] 66. Dil-nüvâz [27a] 67. Dil-pesend [27a] 68. Āşüfte [27a derkenar ve 27b] 69. Cihân-tâb [27b] 70. Dil-güşâ [27b] 71. Dil-rübâ [27b] 72. Hõş-nümâ [27b] 73. Hâkânî [27b]
	4. Meclis	74. Şıfat-ı meclis [27b] 75. Şıfat-ı ‘afv-ı şâhân [29a] 76. Bu gevher dağı ol şâdef-i gevherîdür [29b] 77. Bu dür-dâne ol riştedendür yine [30a] 78. Bu şehvâr-ı dürrîde ol sübhâdan şay [31a] 79. Şıfat-ı şeb [32a] 80. Şıfat-ı zerrîn [32a] 81. Dil-ārâ [32b] 82. Küşâde [32b] 83. Şîrîn [32b] 84. Cihân-dâr [32b] 85. Şîve-kâr [32b] 86. Tâc-ı ezhâr [32b] 87. Süheyl [32b] 88. Semen-sâ [32b] 89. Şüreyyâ [32b] 90. Nâz-perver [32b]
	5. Meclis	91. Şıfat-ı meclis [33a] 92. ‘Ulüvv-i himmet ve netîce-i u [34a]

	<p>93. Şıfat-ı şeb [36b] 94. Şıfat-ı zerīn [36b] 95. Yektā [derkenar: dürr-i yektā] [37a] 96. Rengīn [37a] 97. Bülend [37a] 98. Şūrīde [37a] 99. Dilefrüz [37a] 100. Hānde-rū [37a] 101. Müsellem [37a] 102. Dil-cū [37a] 103. Hōş-reng [37a] 104. Cām-ı Cem [37a]</p>
6. Meclis	<p>105. Şıfat-ı meclis [37b] 106. Şıfat-ı Me'mūn ve şefkat-i u [38a] 107. Şıfat-ı Sebük-tegīn ve şefkat-i u [39a] 108. Temşīl [40a] 109. Şıfat-ı şeb [40a] 110. Şıfat-ı zerrīn [40b] 111. Tāc-ı Cem [40b] 112. Sulṭānī [40b] 113. Cān-baḥş [40b] 114. Şāh-ı ezhār [40b] 115. Cihān-pesend⁴ [40b-41a] 116. Ser-efrāz [41a] 117. Nādire [41a] 118. Rūḥ-efzā [41a] 119. Mīr 'Alī [41a] 120. Mülūkī [41a]</p>
7. Meclis	<p>121. Şıfat-ı meclis [41a] 122. Şıfat-ı rızā ve tevekkül [42a] 123. Bunuñ da me'ālī rızā ve tevekkül [46b] 124. Tertīb-i meşāff-ı şehriyār Mütevekkil [47a] 125. Şıfat-ı esbāb-ı neberd [47a] 126. Şıfat-ı şeb [48a] 127. Şıfat-ı şubḥ [48b] 128. Behişt-ārā [49b] 129. Rūḥ-baḥş [49b] 130. Tuḥfe-cinān [49b] 131. Cihān-ārā [50a] 132. Nūr-baḥş [50a] 133. 'Ālem-efrüz [50a] 134. Şīr-ser [50a]</p>

⁴ Bu başlık iki kez yazılmıştır.

	<p>135. Ra' nâ [50a] 136. Nâzende [50a] 137. Raḥşân [derkenar: ḥoş-âyende vü raḥşân ü sulṭânî ve pesendîde vü müsteşnâ ve tühfetü'l-ezhâr ü sulṭânî] [50a]</p>
8. Meclis	<p>138. Şıfat-ı meclis [50b] 139. Sergüzeşt-i Şâpür Şâh ve ḥaḳîḳat-i vezîr-i u [51b] 140. Şıfat-ı vezîr-i Şâpür Şâh [52b] 141. Tedbîr ü vezîr-i Şâpür Şâh [53a] 142. Şâpürün bünyâd-ı ülfetidür [53b] 143. Vezîr dâ'imâ Baṭrîk ile olup Şâpürü ferâmûş itmez idi [54b] 144. Ḳayserün a'yân-ı vilâyeti ve erkân-ı devletine tertîb edilmesidür [54b] 145. Vezîrün Şâpûra naşîhatidür [55a] 146. Ḳayserün Şâpûrdan şüret-i ihtirâzı ve Şâpürün keyfıyyet-i hâlidür [55a] 147. Ḳayser cülûd-ı baḳardan bir baḳara vaz' idüp üzerine baḳarât-ı seb' uñ cülûdını taṭbîḳ itdiler ve anuñ fevḳinde bir ḳapu vaz' itdiler Şâpürü idḫâl içün [56b] 148. Vezîrün Baṭrîk-i bî-nürdan destûri ile 'asker-i Ḳaysere vuşulıdur [57b] 149. Şâpürün rûzgârından şikâyetidür [60a] 150. Vezîr Şâpür Şâha işitdirmek ve ḫalâşını bildirmek ricâsıyla muṭrânı iḡfâl içün Seyyidetü'n-nâr nâm bir ma'sûḳe ve 'Aynü'l-ehl nâm bir 'âşîḳuñ ḫikâyesin ref ile baş itdigidür [61a] 151. Ve bir 'acüz ced'an ve 'avran ve şevhan ve maḳtû'atü'l-yedi aña müvekkil ḳodı [62a] 152. 'Aynü'l-ehlüñ şüret-i hâlin inkân ve 'acüzün baş-ı maḳâlidür [62b] 153. Ḫikâye [62b] 154. Ya'nî 'Aynü'l-ehl Zî'bün 'avratı Seyyidetü'l-zehebe 'âşîḳ olup tek ü püsende olmaḡla Zî'bün esîr-i ḳayd ü bendi olduḡın 'acüze iḳrâr eyledi [65a] 155. Şeb-i diġer muṭrânün vezîre ḳıssa-i düşenbenün itmâmını iltimâsıdur [66a] 156. Ḫikâye [66b] 157. Vaḳt-i ḡayyîḳde ḡazâlün feryâd-res olmaduġından âhü-beççenün izhâr-ı melâlîdür [69a] 158. Şaġîr bir şahrâ uyḫuda iken âhü gelüp uyarup anı vâḳi' -i hâle muṭṭalı' idüp mâ-beynleri müzâfât üzere oldıġıdur [69a] 159. Vezîr ḫikâyeyi bu araya getürüp yarın ḡice itmâm idelüm didikde muṭrân elbette bu ḡice pâyâna irmek gerekdür deyü niyâz itdigidür [69b] 160. 'Acüzün 'Aynü'l-ehle i'tizârıdur [70a] 161. 'Acüzün kendi sergüzeştidür [70b] 162. Vezîr Şâpür Şâhı dâru'l-'uḳbâdan ḫalâş itdigidür [72a] 163. Şıfat-ı şeb [73b] 164. Şehzâdeye pederünden nâme geldigidür [74a] 165. Şehzâdenün sarây-ı pâdişâha 'azîmetidür [74a]</p>

Heşt Behişt mesnevisinde, alışlagelmiş mesnevi düzeninden farklı birtakım tertip hususiyetleri de dikkat çekmektedir. Va'dî, mesnevisindeki her bir bölüme bir rubai ile başlayarak veya bölüm sonlarına birer rubai kaydederek mesnevisini şekil olarak monotonluktan kurtarmayı amaçlamış ve bu şekilde bir özgünlük arayışına girmiştir. Ayrıca mesnevide yer yer kıt'a nazım şeklinin kullanıldığı da görülmektedir.

Heşt Behişt mesnevisi aruzun *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Elimizdeki tek nüsha olan Medine nüshasına göre, her bölümdeki beyit sayıları değişkenlik göstermekle beraber, mesnevi toplamda 2681 beyitten oluşmaktadır. Ayrıca başta dîbâce olmak üzere bazı bölümlerde çok kısa mensur metinler de dikkat çekmektedir.⁵

3. VA'DÎ'NİN MİRACİYESİ

3.1. Mir'aciyenin Şekil Özellikleri

Heşt Behişt mesnevisinin eldeki tek nüshasında 5b-7a sayfaları arasında yer alan mi'raciye mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Bununla beraber *Heşt Behişt*'in büyük kısmında görülen tertip hususiyeti bu manzumede de görülmekte olup söz konusu mi'raciye de bir rubai ile başlamaktadır. Ayrıca söz konusu manzumenin içeriğine uygun olarak kırmızı renkli mürekkep ile “mi'raciyye” başlığı kaydedilmiştir.

Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan mi'raciye, *Heşt Behişt*'in giriş bölümünde yer almaktadır. *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ülün* kalıbıyla kaleme alınan 49 beyitlik manzumede mücerred, mürdef, müesses ve mukayyed kafiyeleri kullanılmıştır. Redif olarak ise çok sık olmamakla beraber ek ve ek+kelime hâlinde rediflerin tercih edildiği görülmektedir. Va'dî'nin aruz kullanmada maharetli olduğu söylenebilir. Zira genelde mesnevide, özelde ise çalışmamıza konu olan mi'raciyede aruz kusurlarının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Üslup bakımından söz konusu manzumede, somutlaştırma, teşbih, tezat vb. gibi anlatım tekniklerinin kullanıldığı da dikkat çekmektedir.

3.2. Mi'raciyenin Muhteva Hususiyetleri

Va'dî'nin mi'raciyesi, benzer örneklerde görüldüğü üzere belirli bir tertip ile kaleme alınmıştır. Mi'raciyenin başında verilen rubai ile okuyucu konuya hazır hâle getirilir. Rubaide kutsal kanatlı bir bülbül Hz. Peygamber'e seslenir; Allah'ın ona sırlar bahçesinde bir dinlenme yeri yaptığını, bunun için yükselme çıkması gerektiğini bildirir. Mi'raciyenin bölümleri ve bu bölümlerde ele alınan konular şu şekildedir:

- 1.-5. *beyitler*: Bu giriş bölümünde Va'dî, kalemini ve kendi nefsinin vesile kılarak okuyucuya seslenir ve *mi'rac-ı nebi*'yi anlatmaya başlar.
- 6.-20. *beyitler*: Bu bölümde isra/miraç gecesinin tavsifi yapılır. Mucizenin gerçekleştiği gece anlatılırken *mâh, felek, hilâl, revak, sipihr* gibi

⁵ Mesnevi tarafımızca çalışılmakta olup “*Va'dî ve Heşt Behişt Mesnevisi*” adı ile yakın zamanda yayımlanacaktır.

kozmetik unsurlar ile *fânûs*, *şu'le*, *çerâğ* vb. gibi çeşitli kelimeler arasında ilgi kurulur.

21.-23. *beyitler*: Bu beyitlerde Cebrail'in gelişi ve Hz. Peygamber'i davet edişi anlatılır.

24.-34. *beyitler*: Bu bölümde Va'dî, Hz. Muhammed'in Cebrail eşliğindeki yolculuğunu anlatır. Bu bölümde şair fazla detaya girmez ve Hz. Peygamber'in yükselişini genel ifadelerle anlatır. Fakat bununla beraber benzer örneklerde görüleceği üzere *mihir*, *zühre*, *eflâk*, *hurşîd*, *âfitâb* gibi kozmik unsurların çeşitli vesilelerle zikredildiği görülür. Ayrıca Hz. Peygamber'in *hümâ* kuşu ile yükseldiği ve nice perdeler aşarak huzura vardığı nakledilir.

35.-44. *beyitler*: On beyitlik bu bölümde Va'dî, Hz. Muhammed'in *Zülcelâl* olan Allah'ın huzuruna varışını konu eder. Bu buluşmanın gerçekleştiği yer tavsif edilirken *mekândan*, *idrâk* ve *nişândan münezzeh* ifadeleri kullanılır. Allah'ın, *habibine bî-misâl cemâlini* gösterdiği belirtilir. Daha sonra da Allah'ın Hz. Peygamber'e seslenişi ve Hz. Muhammed'in ümmetinin kurtuluşu için Allah'a secdeler etmesi anlatılır.

45.-46. *beyitler*: Bu iki beyitte şair Hz. Muhammed'in Miraç'tan dönüşünü ve ümmeti için getirdiği müjdeleri nakleder.

47.-49. *beyitler*: Mi'raciyenin bu son beyitlerinde şair öncelikle dua eder. Hz. Muhammed'in getirdiği müjdelerden olan *kıyâmla* (namazla) *kâyim* olunmasını temenni eder ve kendi nefesine seslenerek *kamuya şâmil* olan *bu keremden gâfil* olunmaması duasında bulunur. Son beyitte ise yüce makamların ilimsiz elde edilemeyeceğini belirtir.

Va'dî, mi'raciyesinde benzer örneklerin birçoğunda görülen ayet ve hadis iktibasları yapmamıştır. Ayrıca manzumede tasavvufi yorumlara mahal verecek herhangi bir kavram da zikredilmemiştir. Söz konusu metinden hareketle Va'dî'nin gösterişsiz, meramını sade ve açık ifadelerle dile getiren bir şair olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat bu durumun çalışmamıza konu olan mesneviye özgü bir husus olduğu da söylenebilir. Zira Va'dî Ahmed Efendi'nin divanında yer alan diğer üç mi'raciyede Farsça / Arapça kelime ve terkiplerin daha sık kullanıldığı; yer yer âyet ve hadislerden iktibasların yapıldığı görülmektedir. Divanda yer verilen her üç mi'raciye de kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Bu mi'raciyelerden ilki 89 beyitken ikincisi 57 ve diğer manzume ise 63 beyittir (bk. Yücel, 2001: 46; 55; 61).

3.3. Metin

[5b]

Mi' rāciyye

Bir gice irüp bülbül-i kudsî-pervāz
İtdi bu terennüm ile nevāya āgāz

Bālāya hırām eyle ki ey serv senūñ
Ārām-gehūñ eyledi Hāḡ gülşen-i rāz

[*Mef' ūlū Mefā' ilūn Fe' ūlūn*]

1. Ey hāme-i hoş-edā vü hoş-dem
Rāz-ı dile āşinā vü maḡrem

2. Ser-çeşme-i Hızruñ ol delīli
Göster bize gel o selsebīli

3. Şebnem gibi kııl güher-feşānı
Sīrāb-ı ter it bu gülsitānı

[6a]

4. Bülbül gibi bu çemende yine
Başla naḡamāt-ı dil-nişīne

5. Ey tūḡi-i şūḡ u meclis-ārā
Mi' rāc-ı nebīde ol şeker-Hḡ

6. Bir şeb ki muḡiḡ-i pūr-telāḡum
Ya' nī ki bu bāz-gūne ḡulzüm

7. Çün lücce-i çeşm-i hūn-ı bālā
Hep gevherin itdi āşikārā

8. Māh-ı nev-i tāb-nāk ü enver
Keşti-i sipihre oldı lenger

9. Zer-fülke sefīne kim şitābān
Fānūsunı yıḡdı māh-ı tābān

10. Efsūn-ı felek hilālī gāhī
Gösterdi şebīkesinde māhī

11. Oldı nice şu'leler nümāyān
Anda meger indiler çerāgān
 12. Virmişdi o şeb o şeh muḥaḳḳaḳ
'Azmiyle bu nüh-revāḳa revnaḳ
 13. Olmuşdı o şeb o faḥr-i 'ālem
Maḥbūb-ı Ḥudā Resūl-i Ekrem
 14. Mihmān-serā-yı Ümmü Hānī
Āsūde-serīr-i mihrībānī
 15. Emriyle sürüş irmişdi fi'l-ḥāl
İtdi ḳadem-i Resūle rū-māl
 16. K'ey serv-i çemensitān-ı rif'at
Ṭur kim saña ṭıtdı yüz sa'ādet
 17. Teşrīf-i vişāli ey mübārek
Ḥāş eyledi saña Ḥaḳ tebārek
 18. Hem saña idüp taḥiyyat-ı tām
Hem eyledi da'vetiyle ikrām
 19. Ol merḥale-sāz-ı rāh-ı maḳşūd
Esbāb-ı sefer ḳamusı mevcūd
 20. Gül-ğonca-i bāg-ı ṭab'ı ol dem
Güller gibi oldı şād u ḥurrem
 21. Cebrā'ille ol melek ḥaşā'il
Çün oldı ḥarīm-i ḳudse vāşıl
 22. Taḳdīm ile buldı ḳadr ü pāye
Ervāḥ-ı 'izām-ı enbiyāya
- [6b]
23. Ol bāgdan ol gül-i muṭabbaḳ
Virdi ṭabaḳāt-ı çarḫa revnaḳ

24. ' Aks-i ruḥı māh-tāba düşdi
Şermende olup ḥicāba düşdi
25. Oldı virüp iḥtisābı mihre
Ser-rişte-i subḥa tār-ı zühre
26. Gerd-i reh-i ' azmin itdi bī-bāk
Rīk-i raḡam-ı debīr-i eflāk
27. Ḥūrşīd-i cemāli pertevinden
Kıldı ruḡ-ı āfitābı rüşen
28. İtdi güher-i sitāre-tābı
Bercīsi çerāğ-ı āfitābı
29. Gözden geçirüp bu şābitātı
Behrāmı ḡul itdi iltifātı
30. Virdi şeref-i ' ulüvv-i şāmı
Keyvāna neşāt-ı cāvidānī
31. Andan o hümā-yı evc-i i' zāz
Sūy-ı melekūta itdi pervāz
32. Ümmīd-i vişāl ü şevḡ-i dīdār
İtdi o ḡadar ki germ-i refār
33. Her perdeyi pūr-şitāb geçdi
Çok perde vü çok ḥicāb geçdi
34. Bir ' āleme irdi kim ḡarab-nāk
Bī-tāb olur anda ' aḡl-i ḡālāk
35. Çün irdi ḡuzūr-ı Zü'l-celāle
İrdi meh-i rif' ati kemāle
36. Ol dem ol mekāndan münezzeh
İdrāk ü nişāndan münezzeh

37. ' Arz itdi ḥabībīne cemālin
Gösterdi cemāl-i bī-miṣālin
38. Ol ru 'yet ü ol tecelli-i zāt
Güncāyiş ide ḥayāle heyhāt
39. Hem ol güher-i girān-bahāya
Luṭf u kerem itdi bī-nihāye
40. Hem didi ki ben seni muḳarrer
İtdim her iki cihāna server
41. Levḥ-i ezelīde ey mükerrem
Nūruñla raḳam-zed oldu ' ālem
[7a]
42. Her luṭf u kerem ki itdi bī-çün
Biñ cānile oldu gerçi memnūn
43. Ammā ki za' īf-i ümmetinden
Yād itdi kemāl-i şefḳatinden
44. Hem anları kıldı ol germ-sāz
İ' zāz-ı sücūdile ser-efrāz
45. Geldi bu ḳadar tuḥafla ol şāh
İtdi kerem-i Ḥudādan āgāh
46. Yā Rab kereminden eyle iḥsān
Eyle bizi ol keremle ḥandān
47. Eyle bizi ol tuḥafla ḳāyim
Olsun işimiz ḳıyām dāyim
48. **Va' dī** bu kerem ḳamuya şāmil
Sen de bu keremden olma ġāfil
49. Kimse derecāt-ı ' āli bulmaz
Bulmaḳsa ġarāz ' ilimsiz olmaz

Sonuç

Türk edebiyatında en yaygın dini türlerden olan mi'raciyeler farklı formlarda keleme alınabilmektedir. Divanlardaki mi'raciyelerin büyük kısmı kaside nazım şekliyle kaleme alınırken müstakil olarak kaleme alınan mi'raciyeler genellikle mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bununla beraber uzun mesnevilerin içerisinde ayrı bir bölüm olarak yer verilen mi'raciyelere de rastlanmaktadır. Bu çalışmada ele aldığımız mi'raciye bu türden bir örnektir.

On yedinci yüzyıl divan şairlerinden olan Va'dî Ahmed Efendi'nin kaynaklarda zikredilmeyen *Heşt Behişt* isimli mesnevisi bulunmaktadır. Bugüne kadar hiçbir çalışmaya konu olmayan söz konusu mesnevinin tespit edebildiğimiz tek nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 263/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu çalışmaya konu olan mi'raciye *Heşt Behişt* mesnevisinin giriş bölümünde yer almaktadır.

Bir rubai ile başlayan Va'dî'nin mi'raciyesi, hezec bahrinin *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* vezni ile kaleme alınmıştır. 49 beyit olan mi'raciyede Va'dî öncelikle kendi nefesine seslenerek konuya giriş yapar. Ardından mucizenin gerçekleştiği gece genel hatlarıyla tavsif edilir. Cebrail'in gelişi, Hz. Peygamber'i davet etmesi ise birkaç beyitle aktarılır. Daha sonra Hz. Muhammed'in Cebrail'in refakatiyle göklere yükselmesi ve nice felekler/perdeler aşması anlatılır. Sonraki beyitlerde de Hz. Muhammed ile Allah'ın görüşmeleri ve aralarındaki konuşmalar nakledilir. Bu görüşmenin ardından Hz. Peygamber ümmeti için birtakım hediyelerle geri döner. Mi'raciyenin son bölümünde ise Va'dî kendi nefisini vesile kılarak birtakım nasihatlerde bulunur. Bu beyitlerde şair, Hz. Muhammed'in miraç mucizesi sonrasında getirmiş olduğu müjdelere kulak verilmesi ve her daim namazla meşgul olunması gerektiğini vurgular. Son olarak da yüce makamların ancak ilim ile elde edilebileceği belirtilir. Va'dî'nin mi'raciyesinde benzer örneklerde görüleceği üzere *mâh*, *felek/eflâk*, *hilâl*, *revak*, *sipih*, *fânûs*, *şu'le*, *çerâğ*, *mihir*, *zühre*, *hurşîd*, ve *âfitâb* gibi kelimelerle çeşitli mecaz ve kelime oyunları yapılmıştır. Bu bağlamda somutlaştırma, teşbih, tezat vb. gibi anlatım tekniklerine başvurulmuştur.

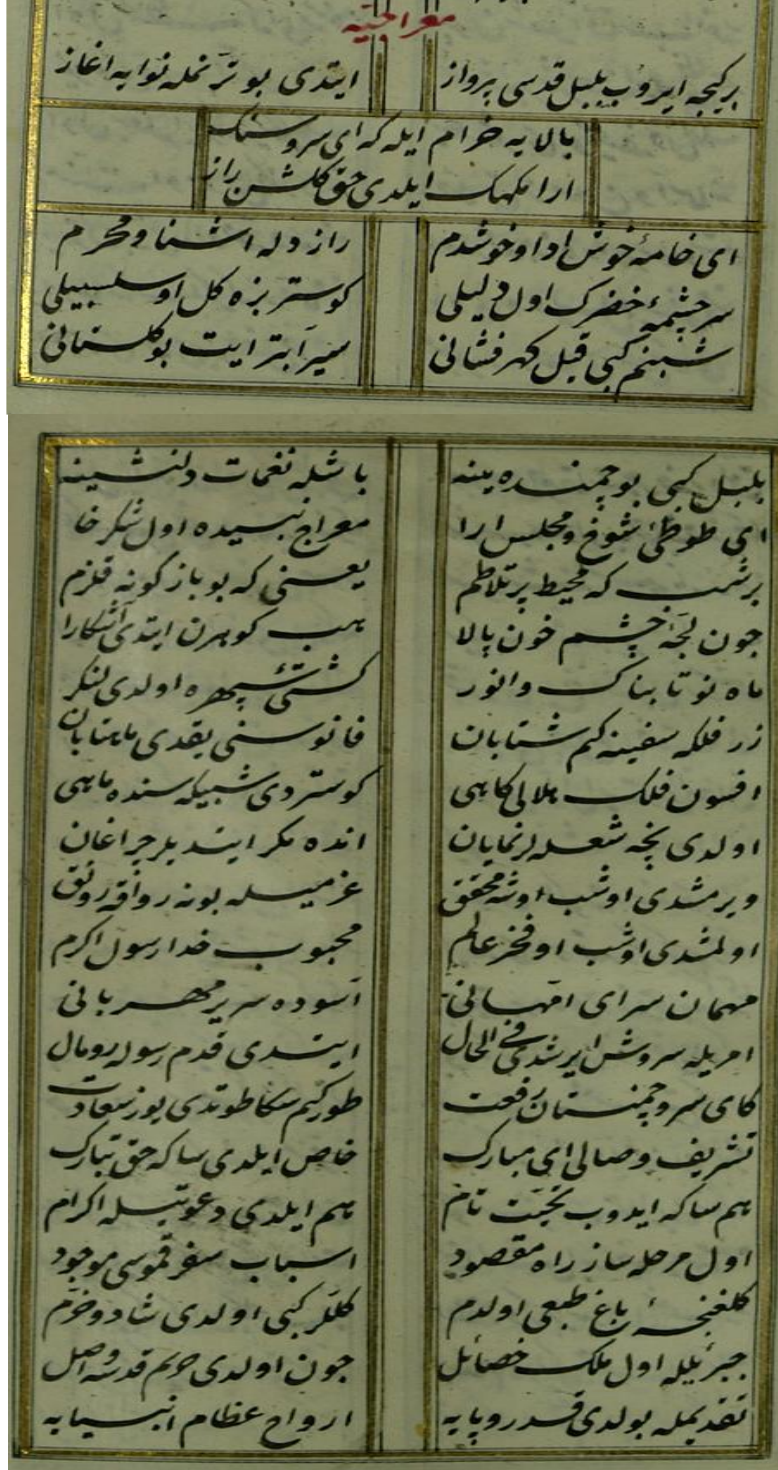
Bilindiği üzere Va'dî Ahmed Efendi'nin divanında da mi'raciye türünde keleme alınmış üç manzume bulunmaktadır. Çalışmamıza konu olan mi'raciye ile bu üç mi'raciye karşılaştırıldığında divandaki manzumelerin daha ağıdalı bir dille keleme alındığı görülürken bu çalışmada değerlendirdiğimiz mesnevinin daha sade bir dille keleme alındığı dikkat çekmektedir. Bu durum özelde Va'dî'nin, genelde ise divan şairlerinin eser üretme amaçlarına bağlı olarak üsluplarının da değişkenlik gösterdiğine işaret etmektedir. Va'dî örneğinde de görüleceği üzere şair okuyucuya nasihat vermeyi amaçlıyorsa daha sade ve anlaşılır bir dil kullanırken sanat gösterisinin ön planda olduğu metinlerde daha süslü bir anlatım tercih edilmektedir.

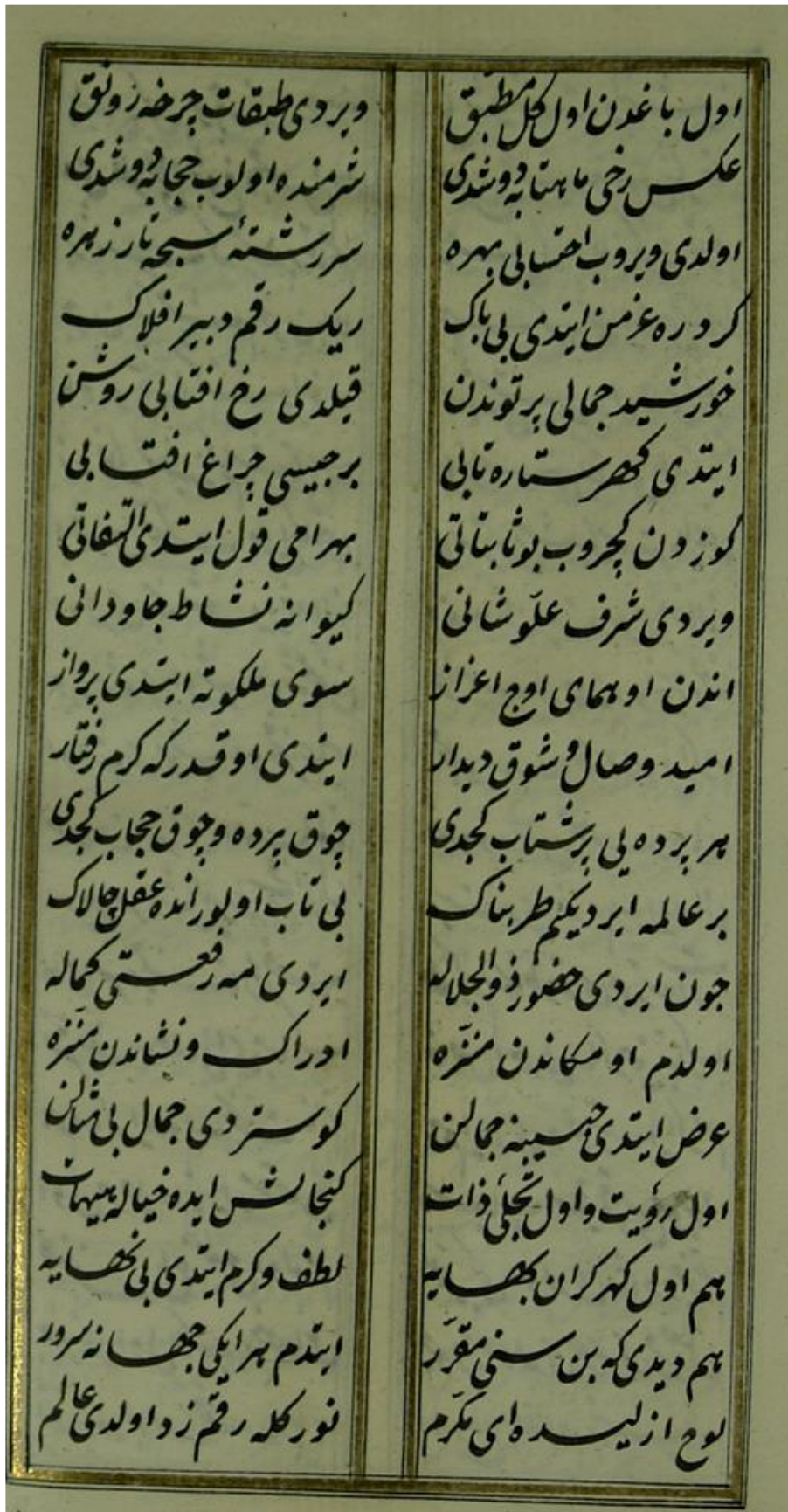
Bu yazı ile Va'dî Ahmed Efendi'nin hayatı ve eserlerine katkı sunularak henüz literatüre girmeyen bir mesnevi tanıtılmış ve yeni bir mi'racnâme metni ile literatüre katkıda bulunmaya çalışılmıştır. Bu sayede mi'raciye türündeki edebi birikim hususunda mukayeseli çalışmalar yapılmasına imkân aralanmıştır.

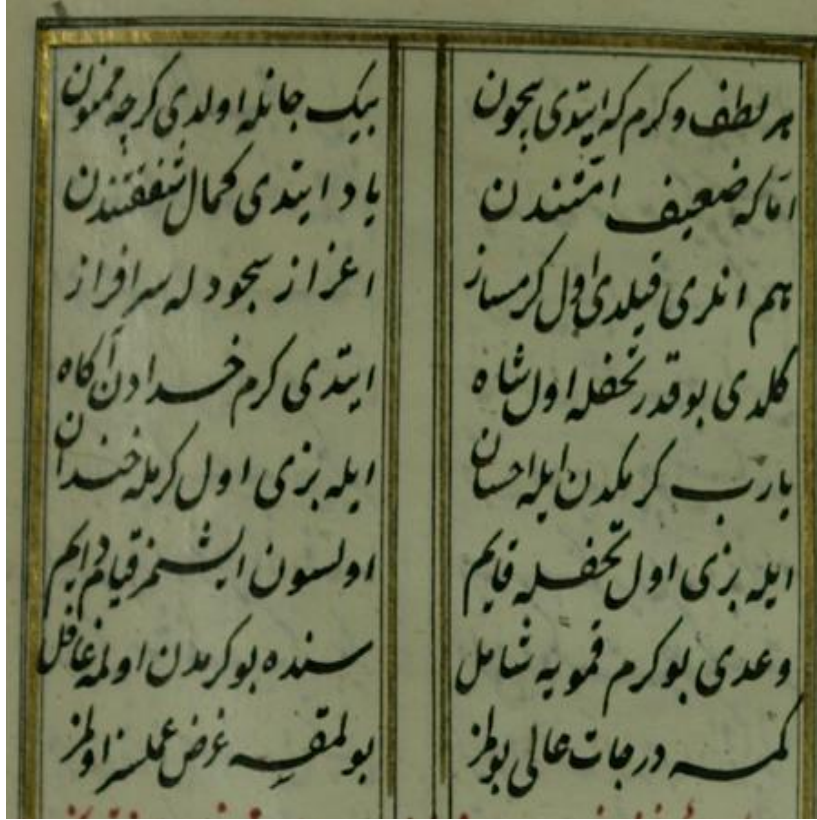
Kaynakça

- Akar, Metin. (1980), *Türk Edebiyatında Manzum Mi'racnâmeler*, Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Akdoğan, Yaşar. (1989), “Mi'râc, Mi'râcnâme ve Ahmedî'nin Bilinmeyen Mi'râcnâmesi”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S 9, s. 263-310.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (2020), “Va'dî, Ahmed Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, y.y., <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vadi-ahmed-efendi> [erişim tarihi: 01.01.2022].
- Atlansoy, Kadir. (2020), “Va'dî, Mehmed”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, y.y., <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vadi-mehmed> [erişim tarihi: 01.01.2022].
- Kartal, Ahmet. (2014), *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul.
- Kavruk, Hasan. (2013), *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lif (Eser Yazma Sebebi)*, Özserhat Yayıncılık, Malatya.
- Mütercim Âsım Efendi. (ts.), *el-Okyânûsu'l-Basût fi Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît*; <http://www.kamus.yek.gov.tr/> [erişim tarihi: 29.01.2022].
- Sabuncu, Zeynep. (2005), *Va'dî'nin Fîrûz u Dil-efrûz Mesnevisi*, Simurg Yayınları İstanbul.
- Uzun, Mustafa İsmet. (2005), “Mi'râciyye”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.30, TDV Yayınları, İstanbul: 135-140.
- Ünver, İsmail. (1986), “Mesnevi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.52, S.415-416-417, Türk Şiiri Özel Sayısı - II (Divan Şiiri), Temmuz - Ağustos - Eylül 1986: 430-563.
- Vankulu Mehmed Efendi. (ts.), *Vankulu Lügati*, <http://www.kamus.yek.gov.tr/> [erişim tarihi: 29.01.2022].
- Yavuz, Salih Sabri. (2005), “Mi'rac”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C 30, TDV Yayınları, İstanbul:132-135.
- Yıldız, Enes. (2019), *Divanlarda Küçük Mesneviler*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana.
- Yücel, Mahmut. (2001), *Va'di Divânı (Tenkitli Metin)*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

EKLER: Mi'raciye'nin Tıpkıbasımı

Rumeysa GÜVEN

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
İstanbul/TÜRKİYE
rumeysabayram12@gmail.com
ORCID *

**CEVDET PAŞAZÂDE ALİ
SEDÂD'IN ARUZA DAİR
RİSALESİ: ARÛZ-I OSMÂNÎ**

CEVDET PASHAZADE ALİ SEDAD'S
TREATISE ON ARUZ: ARUZ-I
OSMANI

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 22.02.2022
Kabul Tarihi: 18.03.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022

Article Information: Research Article
Received Date: 22.02.2022
Accepted Date: 18.03.2022
Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Güven, Rumeysa, "Cevdet Paşazâde Ali Sedâd'ın Aruz Dair Risalesi: *Arûz-ı Osmânî*", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 272-314.

Güven, Rumeysa, "Cevdet Pashazade Ali Sedad's Treatise on Aruz: *Aruz-ı Osmani*", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 272-314.

10.28981/hikmet.1077613

Rumeysa GÜVEN

CEVDET PAŞAZÂDE ALİ SEDÂD'IN ARUZA DAİR RİSALESİ: ARÛZ-I OSMÂNÎ*

CEVDET PASHAZADE ALİ SEDAD'S TREATİSE ON ARUZ: ARUZ-I OSMANI

ÖZ

Arap asıllı dil ve edebiyat âlimi Halîl b. Ahmed'in sisteme kavuşturduğu "aruz" ilmi, Arap edebiyatında neşet etmiş olup buradan Fars ve Türk edebiyatlarına intikal etmiştir. İran edebiyatı teorisyenleri 11. yüzyıldan itibaren Araplardan aldıkları "aruz"u kendi dillerine uygun hâle getirerek sistemleştirmişlerdir. Türkler ise ilk olarak Arap edebiyatı kaynaklarını kullansalar da "aruz"u genel olarak kendi dil ve edebiyatlarına daha yakın olarak gördükleri İranlılardan almışlardır. Aruz'a dair ilk eserler, Arap ve Fars yazarlarının bu konuya hasredilmiş eserlerinin çevirisinden ibaret iken zamanla Türk şiirinin aruza intibakının belirli bir seviyeye gelmesi ile aruza dair Türkçe eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu makalede; 19. yüzyılda, Ahmed Cevdet Paşa'nın oğlu Alî Sedâd tarafından kaleme alınmış Arûz-ı Osmânî adlı Türkçe aruz risalesi ele alınacaktır. Babasından aldığı aruz derslerinden, hatırladığı kadarını yazıya döken Alî Sedâd bu aruz risalesinde, 11 aslî bahri örnek beyitlerle destekleyerek tanıtmaktadır. Bu risaleyi, yazıldığı dönemdeki aruz risalelerinden ayıran en önemli özellik, "şiir" in kısa bir tarihçesinin verilerek o dönemde nasıl bir durumda olduğundan bahseden orijinal bir mukaddimeye sahip olmasıdır. Daha önce müstakil bir çalışma ile ele alınmadığı tespit edilen Arûz-ı Osmânî adlı risale bu makale ile tanıtılacak olup kendisinden evvel ve sonra yazılmış aruz risalelerinin de bir dökümü yapılarak Arûz-ı Osmânî'nin bunlar arasındaki yeri ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Aruz, Aruz Risaleleri, Alî Sedâd, Arûz-ı Osmânî

ABSTRACT

The prosody system, which was systematized by the Arab language and literature scholar Khalil b. Ahmad, originated in Arabic literature and later transferred to Persian and Turkish literature. Since the eleventh century, the theorists of Iranian literature systematized the prosody they received from the Arabs by adapting it to their own language. On the other hand, although the Turks first used the sources of Arabic literature, they received prosody from the Iranians, whom they generally considered closer to their own language and literature. While the first manuscripts on prosody consisted of the translations of Arabic and Persian writers' works devoted to this subject, with the harmony of prosody with Turkish poetry reaching a certain level, Turkish manuscripts on prosody began to be written. In this article, the Turkish prosody treatise named "Arûz-ı Osmânî", which was written by Ali Sedad, son of Ahmed Cevdet Pasha, in the nineteenth century is discussed. Ali Sadad, who wrote down as much as he remembered from the lessons he received from his father, introduces the 11 main prosodies in this treatise by supporting it with exemplary couplets. The most important feature that distinguishes this treatise from the prosody treatises of the period when it was written is that it has an original preface that gives a brief history of the "poetry" and tells about its situation at that time. The treatise named "Arûz-ı Osmânî", which was not previously dealt with in a separate study, is introduced with this article. Then, a literature review of the prosody treatises written before and after it is conducted and the place of "Arûz-ı Osmânî" among them is revealed.

Keywords: Poetry, Prosody, Prosody Treatises, Ali Sadad, Arûz-ı Osmânî

* Bu makalede ele alınan risalenin varlığından beni haberdar edip çalışmanın her safhasında desteğini benden esirgemeyen, makaleyi baştan sona kontrol ederek değerli katkılarda bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Sadık Yazar'a müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Giriş

İslamiyet'in yayılması ile kendini geliştirme imkânı bulan Arap edebiyatı, şekil ve muhtevaya yönelik problemlerini büyük oranda çözerek ciddi bir gelişme göstermiş ve gittiği yerlere Arap dili ile beraber yetkin edebî ürünlerini de taşımıştır. Sırası ile önce İranlılar daha sonra da Türkler, bazı düzeltmelerle bu edebî birikimi taklit yoluna gitmişlerdir. Bu vesile ile de Müslüman toplumlar, başka unsurların yanı sıra Arap ölçü sistemlerinden biri olan “aruz”u da kendi şiir dünyalarına dahil etmişlerdir (İsen, 1991: 119).

Arap edebiyatından intikal etmiş olan aruz, Fars ve Türk edebiyatlarına farklı şekillerde girmiştir. Daha 11. yüzyıldan itibaren İran edebiyatı teorisyenleri, Fars dilinin özelliklerini göz önünde bulundurarak hangi bahirlerin alınıp hangilerinin sisteme dahil edilemeyeceği, nerelerin değiştirilmesi gerektiği gibi hususlara dikkat ederek İran aruzunu sistemleştirmiş ve Arap aruzundan farklı bir İran aruzu ortaya koymuşlardır. Türk edebiyatına dahil olan aruz ise, İran aruzunda olduğu gibi teorisyenler grubunun çalışmaları ile değil, şairlerin deneme yanılma yoluyla ortaya koydukları çalışmaların neticesinde gelişme imkânı bulmuştur. Türk araştırmacılar ilk etapta genel olarak Arap, çoğunlukla da Fars yazarlarının bu konuya hasredilmiş eserlerini çevirmekle yetinmişlerdir (İsen, 1991: 119).

Aruz ilmi ile ilgili yapılan çalışmaların genelinde; 15. yüzyıldan itibaren aruzla ilgili kaleme alınmış Türkçe eserlerde, Arap ve İran aruz bilgisinin genel olarak aynen nakledildiği, İranlıların Arap aruzuna yaptığı sistematik türden bir katkının Türkler tarafından yapılmadığı dile getirilmektedir (Yazar, 2014: 83). Yaşadıkları çevre ve yetişme tarzları göz önünde bulundurulduğunda Arapça ve Farsça bilen Türk aydınlarının aruz nazariyatına dair ilk kaynakları, uzun zaman Arapça ve bilhassa Farsça eserler olmuştur. Ancak zamanla ilk olarak Türk şiirinin aruza intibakı ile ilgili uygulama boyutunda eserler ortaya konulmuş, Türk şiirinin aruza intibakında belirli bir seviyeye gelmesinden sonra ise aruzla ilgili Türkçe nazarî eserler kaleme alınmaya başlanmıştır (Çetin, 1991: 433).¹

15. yüzyılda başlayıp 19. yüzyıl sonuna kadar devam etmiş olduğu bilinen aruzla ilgili nazarî eserler, özellikle 19. yüzyılda daha da rağbet görmüştür. Bu çalışmada da bu yüzyılın bir mahsulü olan ve tarihçi Ahmed Cevdet Paşa'nın oğlu Alî Sedâd tarafından kaleme alınan Türkçe aruz risalesi tanıtılacaktır. Aruzun gelişimi ile ilgili genel bilgilerin verildiği bu “Giriş” bölümünden sonra, Osmanlı Döneminde kaleme alınmış olduğu tespit edilen Türkçe aruz risalelerine dair bir literatür taramasına yer verilecektir. Akabinde, müellif Alî Sedâd'ın biyografisine kısaca değinilerek kendisinden evvel ve sonra yazılmış aruz risaleleri arasındaki yerinin anlaşılması adına *Arûz-ı Osmânî* adı ile maruf olan risalesi tanıtılacaktır. Çalışmanın sonunda, *Arûz-ı Osmânî*'nin transkripsiyonlu metnine yer verilecektir.

¹ Türk edebiyatında aruza dair yapılmış çalışmaların bibliyografya dökümü için bk. (Belenkuyu, 2020).

Osmanlı Döneminde Kaleme Alınmış Türkçe Aruz Risaleleri

Kaynakların zikrettiğine göre Anadolu sahasında kaleme alınmış aruz konulu en eski Türkçe eser Ahmedî'nin *Risâletü'n fi'l- 'Arûz'*udur. Fazla hacimli olmayıp altı veznin söz konusu edildiği bu risale, doğrudan vezinlerle başlamakta ve bahrin ismi ile fer'i yazıldıktan sonra birer örnek ve taktî ile örneklendirilmektedir (Aslan, 2021: 15).

14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Ahmed-i Dâî'nin *İlm-i Arûz'u*, Anadolu'da yazılmış ilk manzum Türkçe aruz risalesi olarak kabul edilmekte olup aruzun 29 farklı kalıbının birer dörtlükle açıklanmasından ibarettir. Ahmed-i Dâî bu risalesini, Reşîdüddîn-i Vatvat'ın *Muhtasar Aruz Risalesi*'ni örnek alarak vücuda getirmiştir (Sevgi, 2007).

Mutahhar b. Ebî Tâlib-i Lârendî tarafından 824/1421'de yazıldığı iddia edilen *Ravzatu'l-Evzân* adlı aruz risalesi de ilk Türkçe aruz risaleleri arasında anılmaktadır. Eser, Karamanoğlu Mustafa Bey'e sunulmak üzere kaleme alınmıştır. Aruzla ilgili manzum risaleler arasında zikredilebilecek bu eser, "mukaddime ve evzân" olmak üzere iki bölümden müteşekkildir. 22 beyitten oluşan mukaddime bölümüne hamdele ve salvele ile başlanılmış, ardından aruz kalıplarını meydana getiren sekiz aslî rükün, fer'leri ve bahirleri hakkında bilgi verilmiştir. Aruz vezinlerinin söz konusu edildiği ikinci kısımda ise 24 vezin anlatılmıştır. Bu vezinler kıtalar halinde ve her kıta da bahis mevzuu edilen vezinle yazılmıştır (Aslan, 2021).

15. yüzyılda yaşadığı bilinen Amasyalı Ali b. Hüseyin Hüsâmeddîn'in kaleme aldığı *Risâletün mine'l-Arûz ve Istılâhi's-Şi'r* isimli risalesi de aruzla ilgili yazılan ilk eserler arasında zikredilebilir. Risaleye kısa bir hamdele, salvele ve sebep-i telif ile başlanılmış, ardından aruz, şiir, beyt, mısra, mesnevî, rubâî ve gazel gibi şiir istilahları hakkında bilgi verilerek edebî sanatlar üzerinde durulmuştur. Edebî terimlerin ağırlıkta olduğu bu ilk bölümden sonra aruz konusuna geçilmiştir. Bu kısımda aruzun sekiz rükünü, bu rükünlerden elde edilen 16 bahr ve taktî ile ilgili kurallara değinilerek 33 aruz kalıbı birer Türkçe ve Farsça beyit örnekleriyle tanıtılmıştır (Coşkun, 2003).

Ahmed-i Bardahî'nin "isimler", "fiiller", "harfler", "ayların isimleri" ve "kavâid-i şî'riyye" olmak üzere beş bölümden oluşan *Câmi'u'l-Fâris* adlı eserinin beşinci bölümü, aruzla dair bazı bilgiler ihtiva etmesi açısından bu risaleler arasında zikredilmelidir. 1474-1477 yılları arasında yazılmış olduğu tahmin edilen eserin aruzla ilgili bölümü; aruz, aruzun cüzleri ve taktî'e dair kısa bilgilerin verilmesinden sonra 33 kalıbın Türkçe birer kıta ve Farsça birer beyit ile örneklendirilmesini ihtiva etmektedir (Sevgi, 2008).

Sürûrî'nin ilk belagat kitaplarından kabul edilen *Bahru'l-Ma'ârif*'i de aruz konusunda kaleme alınmış önemli eserlerden biridir. Hamdele, salvele ve sebep-i telif bölümleri ile başlayan eser, mukaddime, üç makale ve hatimeden müteşekkildir. Aruzla ilgili kısımlar mukaddime bölümünde ve birinci makalede yer almaktadır. Mukaddime bölümünde, aruzun şiir için gerekliliği

ve faydalarından bahsedip bunları anlayabilmek için şiir ıstılahları ve edebî sanatları bilmek gerektiğine değinilmiştir. Bu minvalde şiir ıstılahları ve edebî sanatlar ele alındıktan sonra tekrar aruz konusuna dönülerek aruzun kaideleri, vezinleri, cüzleri, cüzleri teşkil eden sebep, veted ve fâsıla Arapça ve Farsça birer örnek ile izah edilmiştir. Daha sonra taktî meselesine ve cüzlerin oluşumlarına değinilerek birinci makaleye geçilmiştir. Bahir ve vezinlerin anlatıldığı bu bölümde, 19 aslî bahir tanıtılmıştır. Ardından illet ve zihafklar ile fer'lerinin oluşumlarına değinilerek 47 aruz kalıbı birer beyitle örneklendirilmiştir (Şafak, 1991).

16. yüzyılın sonlarında yaşamış olduğu tahmin edilen Aşkî'nin *Arûsu'l-Arûz* adlı aruz risalesi de Türkçe aruz literatürüne dahil edilebilecek eserlerden biridir. Bu eserde hamdele, salvele ve sebep-i telif bölümlerinden sonra aruzun lügavî ve ıstılâhî anlamları, aruz isimlendirmesinin sebebi, şiiri oluşturan sekiz cüz, bu cüzleri oluşturan sebep, veted ve fâsıla ayrıntılı bir şekilde açıklanıp 19 aslî bahir ve bunların fer'leri tanıtılmaktadır. Aşkî, kendisinden öncekilerden farklı bazı fer'ler ile ortak aruz kalıpları üreterek bu vezinleri kıtalar halinde tanıtmaktadır. Bahirleri oluşturan illet ve zihafkların isimleri kıtalar içerisinde, ıstılâhî anlamları ise haşiyelerde açıklanmıştır (Yazar, 2014).

Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî tarafından mensur olarak kaleme alınan *Risâle fi'l-Arûz* adlı eser de aruz ilmini öğretmek amacıyla *Tuhfe-i Şâhidî*'deki bahir ve vezinlerin ele alındığı bir risaledir. Bazı katalog kayıtlarına *Şerh-i Tuhfe-i Şâhidî* olarak kaydedilen bu eser, bir şerhten ziyade bahir, vezin ve aruz ıstılahlarının öğretilmeye çalışıldığı bir aruz risalesi mahiyetindedir. Esere geleneğe uygun olarak hamdele, salvele ve sebep-i telif ile başlanmış, ardından vezin ve bahirlerin anlaşılması için gerekli görülen bazı bilgiler beş başlık altında verilmiştir. Akabinde bahirler zikredilerek Şâhidî'den alınan beyitler ile de örneklendirilmiştir. Son kısımda ise vezinlerin harekeli ve sakin harflerinin sayısı ve sıralanışları bahsine değinilerek risale hitama erdirilmiştir (Turan, 2019).

Bosnalı Atfî Ahmed Efendi tarafından kaleme alınan *Miftâh-ı Kavâid-i Tuhfe* başlıklı aruzla ilgili eser, bir mukaddime, iki fasıl ve bir hatimedden müteşekkildir. Hamdele, salvele ve sıbyan mekteplerindeki öğrencilerin aruzun temel bilgilerinden daha iyi faydalanabilmeleri için yazıldığını ifade eden sebep-i telif bölümünden sonra, aruz ilminin temel unsurlarından olan sebep, veted ve fâsıla kavramları açıklanmıştır. Sekiz kısımdan oluşan aruz vezinlerinin rükünleri ve aruz vezninin cüzleri hakkında bilgi verilerek *Şerh-i Tuhfe*'deki sekiz cüzden biri hariç diğer yedi cüz tanıtılmıştır. Buradan sonra eser iki fasla ayrılarak birinci fasılda, yedi cüzde geçen illetler ve zihafklardan bahsedilmiş; ikinci fasılda ise *Şerh-i Tuhfe*'de şerh edilen 27 kıtadaki 13 bahir ele alınarak bu kıt'alardaki illet ve zihafklara değinilmiştir. Aruz ilmi ile ilgili bazı kurallardan bahseden hatime bölümü ile eser hitama erdirilmiştir (Ekici, 2017).

Kamil Ali Gıynaş ve Özer Şenödeyici tarafından bir makale ile ilim âlemine tanıtılmış Sûdî ve Fedâyî'ye ait, telif tarihleri bilinmeyen iki aruz

risalesi de mevcuttur.² Sûdî'nin *der-Beyân-ı Istilâhât-ı Arûz* başlıklı manzum aruz risalesi, oldukça kısa olup yalnızca aruz kalıplarının isimlerini ve özelliklerini ihtiva etmektedir. İlk beyitlerde bir aruz kalıbı, ikinci beyitlerde ise ilk beyitle aynı vezinde yazılmış olan açıklamalar bulunmaktadır. Toplamda 28 beyitten oluşan bu risalede, 28 farklı aruz vezni tanıtılmıştır (Gıynaş ve Şenödeyici, 2010: 230-232).

Fedâyî'nin *İcmâl-i Arûz* adlı risalesi, mensur olarak kaleme alınmış olup eserin yazılma nedeni ve isminin zikredilmesi ile başlamaktadır. Ardından aruzu oluşturan sebep, veted ve fâsıla hakkında bilgi verilerek aruz kalıpları ve bunların oluşumları izah edilmiştir. Son olarak mısraı oluşturan sadr, aruz, ibtidâ ve darb kavramları ile illet bahsine de değinilerek risale hitama erdirilmiştir (Gıynaş ve Şenödeyici, 2010: 237-239).

Kim tarafından yazıldığı belli olmayan *Manzûme-i Arûz* da bu risaleler arasında zikredilmesi gereken bir eserdir. El-Endelusî'nin *Arûzü'l-Endelusî* adlı eserine nazire olarak yazılmış bu manzum aruz risâlesi, klasik metinlerin özelliklerine uygun olarak hamd ü senâ ile başlamış, şiir ıstılahları ve aruz cüzlerinin tanıtılmasından sonra illet bahsi ile hitama erdirilmiştir (Atik Gürbüz, 2010).

Şirvanlı Ahmed Hamdî'nin 1872 yılında Terakki Matbaası'ndan basılan *Teshîlü'l-Arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi* adlı eseri de aruz vezninin ele alındığı ilk bölümü dolayısıyla bu risaleler arasında zikredilmeye değerdir. Bir mukaddime ile on fasıldan oluşan eserde aruz, aruz terimleri, Arap ve İran aruzu, daireler, bahirler ve vezinler örneklerle ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır (Çaldak, 2022: 10-36).

Mustafa Reşîd'in 1876'da Arap harfli olarak basılan *Zübdetü'l-Arûz* adlı risalesi, bir mukaddime ve beş fasıldan müteşekkildir. Birinci fasılda; aruzu oluşturan sebep, veted ve fâsıla ile vezinlerin oluşum aşamalarından bahsedilmektedir. Bahsi geçen bu hususların tanım ve örneklerinden sonra bir tablo halinde işlenen konularla ilgili soru ve cevaplara yer verilmiştir. Tablolar halinde fasılda geçen konu ile ilgili hazırlanan soru ve cevaplar, her bölümünün sonunda uygulanmıştır. İkinci fasıl; zihafı ve fer'ler bahsine ayrılmıştır. Üçüncü fasılda; mısraı oluşturan sadr, aruz, ibtidâ, darb ve haşv kavramları ile sâlim, meştûr ve meczû terimleri açıklanmıştır. Dördüncü fasıl, taktî bahsine ayrılmış, beşinci fasılda ise aruzun 19 bahri tanıtılmıştır (Mum, 2010).

Arûz-ı Türkî, İlm-i Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'rîyye ve İlm-i Bedî' adı ile maruf olan eser, Türkçe bir aruz ve belagat kitabı olarak Alî Cemâleddîn tarafından Tanzimat Döneminde kaleme alınmıştır. Alî Cemâleddîn'in bu eseri aslen üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci ve en hacimli olan kısım, aruz ilminin anlatıldığı "Arûz-ı Türkî"; ikinci kısım, kafiye bilgisinin ve çeşitlerinin

² Bahsi geçen bu makalede, "Gedâ" mahlaslı birine ait olduğu dile getirilen bir aruz risalesi daha tanıtılmıştır. Ancak aynı risale, İncinur Atik Gürbüz tarafından da yayınlanmış olup Gürbüz tarafından müellifinin belirsiz olduğu ve kütüphane kataloglarına "Manzûme-i Arûz" adı ile kaydedildiği iddia edilmiştir (Atik Gürbüz, 2010).

anlatıldığı “İlm-i Kavâfi”; üçüncü kısım ise edebî sanatların ve nazım şekillerinin anlatıldığı “Sanayi’-i Şi’riyye ve İlm-i Bedî” bölümüdür. Eserine, aruz ilminin önemi ile başlayan Alî Cemâleddîn, daha sonra kendisinin neden böyle bir eser yazmak istediği üzerinde durmuştur. Sebeb-i telifte zikrettiği bilgilere göre müellif, herkesin okuduğunda rahatlıkla anlayabileceği Türkçe bir aruz kitabının yazılmasını hayal etmiş ve bu sebeple de *Arûz-ı Türkî* adını verdiği eseri kaleme almıştır. Sebeb-i telif bölümünden sonra sebeb, veted ve fâsıla ile sadr, aruz, ibtidâ, darb ve haşiv kavramları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Ardından ilel, zihaf ve taktî kavramlarına değinilerek taktî konusu uygulamalı olarak da beyitler üzerinde gösterilmiştir. Taktî konusundan sonra aruz hadiseleri de söz konusu edilerek bahirlere geçilmiştir. Arap ve Acem’de olan bahirlerden bahsedilip ikisinde de ortak olan bahirlerin ayrıntılı tavsif edilmesi gerektiğine dair vurgu yapılarak her birine ayrı ayrı yer verilmiştir. Bahirlere dair bu şekilde bir giriş yapıldıktan sonra “İbtidâ-yı Buhûr ve Ebyât” başlığı altında bu bahirlere ayrı ayrı başlıklar açılmıştır. Bu kısımda hangi bahirde hangi veznin yer aldığı, hangi daireye mensup oldukları konusu, örnekler ve bu örneklerin taktileri ile birlikte verilmiştir (Öztürk, 2010).

Selim Sâbit tarafından, 1885 yılında Rüştiye mekteplerinde okutulmak üzere kaleme alınan *Mi’yârü’l-Kelâm*, aslen bir belagat kitabıdır. Üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelen eserin ilk faslı kelamla ilgili lafızlara, ikinci faslı edebî sanatlara, üçüncü faslı da manzum ve mensur yazı türlerine hasredilmiş olup aruzla ilgili olan kısmı, üçüncü faslın sonunda yer alan kısa bir bölümden ibarettir. Bu bölümde aruzu oluşturan sebeb, veted ve fâsıla açıklanarak 19 bahir tablo halinde gösterilmiştir. Ardından aruz kusurları da birer cümle ile izah edilerek sadr, aruz, ibtidâ, darb, haşv ve taktî kavramları da kısaca açıklanmıştır. Son olarak hezec bahrinden bir beyit örnek verilerek taktili bir şekilde okunuşu gösterilmiştir (Gökçe, 2006).

Şükrü Bey’in 1886 yılında Mahmut Bey Matbaası’nda basılan *Sahbâ-yı Mükerrrem* adlı eseri de müstakil olarak aruz hakkında bilgi veren eserler arasında zikredilmeye değerdir. Eser, hamdele, salvele ve eserin kime sunulduğunu izah eden bir mukaddime ile sekiz fasıldan müteşekkildir. Eserin aruzla ilgili olan kısımları ilk dört fasılda yer almaktadır. Birinci fasılda; şiirin binası, vezinler ve zihafklar üzerinde durulmuştur. İkinci fasılda; şiir, beyt ve mısra kavramları açıklanarak daireler, bahirler ve vezinler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü fasılda; taktî konusu, örneklerle birlikte ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Dördüncü fasılda; sadr, aruz, ibtida ve haşv kavramları açıklanarak ilk üç bölümde ele alınan bahirler, vezinler ve zihafklar, beyitler üzerinde uygulamalı olarak gösterilmiştir (Aydın Göksoy, 2019).

es-Seyyid Hüseyin Hüsnî Burdurî tarafından kaleme alınan *Mizân-nâme-i Şu’arâ* adlı aruzla ilgili eser, bir mukaddime, üç bâb ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Eserin mukaddime bölümünde kafîye, redif, gazel, kaside vb. şiirle ilgili bazı terimler kısaca açıklanarak sebeb, veted ve fâsıladan bahsedilmiştir. Ardından, sekiz kısımdan oluşan vezin rükunları, vezin cüzleri ve on dokuz aruz bahri üzerinde durularak söz konusu on dokuz

bahir, üç bab altında izah edilmiştir. Birinci babda; Türkçe, Farsça, Arapça ve diğer dillerde bilinen on bir bahrin usul ve fer'leri, ikinci babda, Acem'e mahsus üç bahrin usul ve fer'i, üçüncü babda ise Arab'a mahsus beş bahrin usulleri tanıtılmıştır (Demirel, 2011).

Manastırlı Mehmed Rifat'ın 1890 yılında Kasbar Matbaası'nda neşredilen on üç ciltlik *Mecâmi'ü'l-Edeb* isimli belagat kitabı, “Usûl-i Fesâhat”, “İlm-i Meânî”, “İlm-i Beyân”, “İlm-i Bedî”, “İlm-i Arûz”, “Fenn-i Kâfiye”, “Aksâm-ı Şiir”, “Ahvâl-i Tahrîr”, “Usûl-i Kitâbet ve Hitâbet” ve “Usûl-i Tenkîd” başlıklarını ihtiva eden on bölümden müteşekkildir. Aruzla ilgili olması açısından beşinci kitapta yer alan “İlm-i Arûz” bölümünün, burada zikredilen risaleler arasına dahil edilmesi mümkündür. “İlm-i Arûz” bölümüne aruz ilmini öğrenmenin faydaları ile başlanılmış, daha sonra Arap ve Fars aruzunun gelişimi hakkında bilgi verilerek birbirlerinden aldıkları ortak bahirlere değinilmiştir. Ardından aruzu meydana getiren, sebep, veted, fâsıla ve bunların çeşitleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durularak ilel ve zihaf bahsine geçilmiştir. Taktî konusuna da değinildikten sonra Fars ve Türk aruzunun aslî cüzlerinin toplandığı dört daireden ve bu daireleri oluşturan on dört bahirden ayrıntılı bir şekilde bahsedilerek örneklerle birlikte izah edilmiştir (Mehmed Rifat, 1308).

Muallim Nâci'nin aruzla dair müsvedde halinde aldığı notlar, onun vefatından sonra Kitapçı Kırkor tarafından *Arûz Nümûnesi/Taktî* adıyla kitaplaştırılmıştır. Geleneğe bağlı diğer aruz risalelerinden farklı olarak bu eser, adından da anlaşılacağı üzere yalnızca “taktî” bahsine hasredilmiştir. Taktî hakkında verilen birtakım bilgilerden sonra Remel bahrinden 21, Hezec bahrinden 11, Recez bahrinden 7 vezin beyitlerle örneklendirilmiş, yeri geldiğinde açıklamalar ile birlikte lafızların vezne tatbiki gösterilmiştir (Zülfe, 2011).

Mahmûd Âsım'ın 1896 yılında neşredilen *İlm-i Arûz* risalesi, “İfâde-i Mahsûsa” başlığı altında önsöz mahiyetindeki bir bölüm ile başlamaktadır. Müellif bu girişte, eserin kaç bölümden oluştuğunu ve muhtemel çıkacak hatalardan ötürü affedilmeyi umduğunu telkin etmektedir. Eser, beş bâbdan müteşekkildir. Birinci bâb; arûz kavramı, aruzu oluşturan unsurlar ve kuralları, tefâil vezninin terkibi, şiir ıstılahları, kafiye konusu ve şiirin kısımlarını muhtevlidir. İkinci bâb; bahirlere, üçüncü bâb; bahirler ve gayr-ı sâlimlere, dördüncü bâb; aslî bahirlerin fer'lerine, beşinci bâb ise meşhur olan bazı şiirlere hasredilmiştir. Son dönemlerde yazılmış aruzla ilgili risaleler ile karşılaştırıldığında, Mahmûd Âsım'ın *İlm-i Arûz*'u, en hacimli aruz risaleleri arasında zikredilmeye müsaittir (Mahmûd Âsım, 1314).

Manastırlı Sâlih Fâik'in *Türkçe Arûz* adlı eseri, alışlagelmiş aruz risalelerinden farklı bir anlayış ile kaleme alınmıştır. Nitekim Manastırlı Fâik bu eserinde “aruz”u, Arap edebiyatı kaynaklı olan şiir ölçüsü yerine değil; Türk şiirinin millî ölçüsü olarak kabul edilen hece ölçüsü yerine kullanmıştır. Taktî edilmesi için verilen örnekler de hece ölçüsü ile yazılmış şiirler arasından seçilmiştir (Kalyon ve Çelik, 2017).

Akşehirli Müftîzâde Mehmed Lütî'nin 1911 yılında, Dersâadet matbaasında neşredilen *Mülhakâtü İlmü'l-Arûz* risalesi, birincisi aruza, ikincisi kafiye konusuna hasredilmiş iki bölümden müteşekkildir. Aruzla ilgili olan birinci bölüme müellif, taktî'nin tarifini yaparak başlar ve bu hususu uygulayabilmek için aruzu oluşturan sebep, veted ve fâsılanın bilinmesi gerektiğine işaret ederek bu kavramların tanımlarını yapar. Kavramların açıklanmasından sonra uygulamalı olarak tekrar taktî bahsi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulur. Taktî bahsinden sonra “Tevesü'ât-ı Lafziyye ve Zarûrât-ı Şi'riyye” başlığı altında, ilk olarak Arapça, Farsça ve Türkçe bazı kelimelerin birkaç farklı okunuşları listelenmiş, ardından zarûrât-ı şî'riyye içerisine dahil edilen “medd”, “kasr”, “iskân”, “tahrik”, “vasl”, “kat”, “tahfif”, “kalb”, “hazf” vb. yirmi dört kavram izah edilmiş ve kafiye konusuna geçilmiştir. Diğer risalelerden farklı olarak bu eserde, bahirlerin zikredilmesinden ziyade aruz uygulamaları üzerinde durulmuştur (Müftîzâde Mehmed Lütî, 1330).

Mustafa Nâsır'ın 1911 yılında Necm-i İstikbâl Matbaası'nda neşredilen *Arûz ve Vezn-i Millî* başlıklı aruz risalesi, “remel”, “hezec”, “münserih”, “muzâri”, “müctess”, “serî”, “cedîd”, “hafif”, “münkarib”, “mütêdârik”, “kâmil” ve “recez” olmak üzere 12 bahirde yer alan aruz kalıpları ve bunların örneklendirilmesi ile başlamıştır. Daha sonra rubâi vezinlere de örnekler verilerek “parmak hesabı” denilen hece veznine geçilmiştir. Üçlü hecelerden başlayarak on dokuzlu heceye kadar olan şiirlerin örneklendirilmesi ile risale hitama erdirilmiştir. Bu risalede, farklı vezinlerdeki şiirlerin bir araya getirilerek vezin bilgisinin örnekler üzerinden verilmeye çalışıldığı görülmektedir (Mustafa Nâsır, 1329).

Manastırlı Fâik'in eserinden faydalanılarak ortaya konulan *Millî Arûz* risalesi de hece vezninin savunusu konumundadır. Türkçülük akımının önemli isimleri arasında yer alan Necîb Âsım'ın kaleme aldığı bu risale, hece vezninin imkanlarını; hece sayısı, kafiye, takti ve şekil olmak üzere dört kısımda sorunsallaştırmaktadır. Hece sayısının ele alındığı bölümde, dörtten on altı heceye kadar olan hece vezinlerine örnek teşkil edecek şiirler ve atasözleri işlenmiştir. Bölümün sonunda Yunus Emre'nin bir şiirini zikrettikten sonra bu şiirin, Nefî'nin “Esdî nesîm-i nevbahâr açıldı güller subhtan” mısraıyla başlayan kasidesinden aşağı kalmadığını söylemesi, hece vezni ile aruz vezni arasında bir karşılaştırma gayesi güttüğüne işaret etmektedir. Kafiye bahsinin ele alındığı ikinci bölümde, anlamın kafiyeye feda edilmemesi gerektiği birkaç cümle ile aktarılmıştır. Taktî'nin söz konusu edildiği üçüncü bölümde, ilk bölümde bahsi geçen bazı şiirler, taktî kurallarına göre bölümlenmiş ve durakları tespit edilmiştir. Şekil kategorisine ayrılan dördüncü bölümde ise kısaca hece vezniyle gazel, kaside gibi şekillerde eser verilip verilmediği sorgulanmıştır (Güngör ve Büyüker Güngör, 2018).

Tâhirü'l-Mevlevî'nin 1913 yılında Mahmut Bey Matbaası'nda basılan *Nazm ve Eşkâl-i Nazm* aslı risalesi, iki kısımdan müteşekkil olup birinci kısım aruz ve kafiyyeye, ikinci kısım ise nazım şekillerine hasredilmiştir. Nazm hakkında bilgi vererek eserine başlayan müellif, nazm ve musiki arasında

ilişki kurarak musikideki usulün nazmdaki vezne benzediğini ifade etmiştir. Ardından aruz ve hece vezinleri hakkındaki düşüncülerine yer vererek on aruz bahrini ve bu bahirlerin vezinlerini taktîsine de işaret edecek şekilde örneklerle ele almıştır (Baran, 2016).

Çalışmanın bu bölümünde, Osmanlı Döneminde kaleme alınmış olduğu tespit edilen aruzla ilgili 26 Türkçe eser kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Bunlardan bazıları müstakil olarak aruza hasredilmişken bazıları ise belagat kitaplarının içerisinde, aruza ayrılmış bölümleri ihtiva etmektedir. Manastırlı Sâlih Fâik'in *Türkçe Arûz*'u ile Necîb Âsım'ın *Millî Arûz* risaleleri, hece vezninden bahsetseler dahi bu risaleler arasında zikredilmeye değer görülmüştür. Nitekim bu risaleler vasıtası ile 19. yüzyılın belli bir döneminden sonra "aruz"un hece vezni yerine de kullanılmaya başlandığı sonucuna varmak mümkündür.

Burada bahsi geçen risalelerin büyük bir çoğunluğu, günümüz araştırmacıları tarafından bir çalışma dahilinde ele alınıp incelenmiştir; ancak bunlardan birkaçı üzerinde henüz yapılmış herhangi bir çalışma mevcut değildir. Nitekim bu çalışma çerçevesinde incelenecek olan *Arûz-ı Osmânî* de –yaptığımız tarama ve araştırmalar neticesinde görebildiğimiz kadarıyla- daha önce müstakil olarak herhangi bir çalışmaya dahil edilmemiştir.

***Arûz-ı Osmânî*'nin Müellifi: Cevdet Paşazâde Alî Sedâd**

Alî Sedâd, Osmanlı tarihine dair meşhur eseri ile bilinen tarihçi Ahmet Cevdet Paşa'nın oğludur. Kaynaklardan edinilen bilgiye göre 10 Nisan 1858 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. İlk eğitimini Sıbyan mekteplerinde alan Alî Sedâd, Halep Rüştîye Mektebi'nde eğitimine devam etmiştir. Galatasaray Lisesi, Mahrec-i Aklâm ve Hukuk Mektebi gibi dönemin önemli okullarında da eğitim görmüş ve Hukuk Mektebi'nde mantık dersleri vermiştir. Ahmed Cevdet Paşa, oğlunun eğitimine özel bir ilgi göstermiş, Arapça, Fransızca ve İngilizce öğrenmesini sağlamıştır. Mustafa Bey'den özel olarak fizik ve kimya dersleri alan Alî Sedâd, küçük yaştan itibaren pozitif bilimlere ilgi duymuş, yalnızca fizik, mantık ve matematik sahalarında değil hukuk, felsefe ve kelâm alanlarında da birikim sahibi olmuştur. Alî Sedâd, 1900 yılında vefat etmiş olup Fatih haziresinde babasının yanına defnedilmiştir (Muhtaroglu, 2020: 11-16).³

Alî Sedâd, mantık alanında yazmış olduğu *Mizânu'l-ukûl fi'l-mantık ve'l-usûl* adlı telif eseri ile tanınmıştır. Bu eserin yazılış hikayesine göre; Ahmet Cevdet Paşa İslam kültür geleneğine uygun olarak bir mantık kitabı yazmış ve oğlunun adını vererek bu kitabı *Mi'yar-ı Sedâd* diye isimlendirmiştir. Alî Sedâd da babasının bu iltifatına karşılık olarak *Mizânu'l-ukûl*'u kaleme almıştır. Bu eserin önemi, Avrupa'da pozitif bilimlere dair doğan yeni fikirlere, tümevarım, yüklem niceliği ve riyazi mantıktan ilk

³ Alî Sedâd, mantık alanındaki başarısı dolayısı ile bu tür eserler içerisinde bahsi geçen bir şahsiyet olsa da hayatından bahseden kaynaklar sınırlıdır. Hayatı hakkında bilgi için bk. (İbrahim Alâaddin, 1933).

defa bahsedip münakaşasını yapmasında saklıdır. Alî Sedâd bu eseri ile mantığın Avrupa'daki gelişmesinden haberdar olduğunu ve bu vesile ile de geleneğin etkisinde kalan bir mantık anlayışının taraftarı değil yeni fikirlerin münakaşasını yaparak çeşitli cereyanlara karşı savunduğu Aristo mantığının şuurlu bir taraftarı olduğunu göstermiştir.⁴

Bahsi geçen *Mizânu'l-ukûl* adlı mantık kitabı dışında Alî Sedâd yine mantığa dair *Lisânü'l-mîzân* ile fiziğe dair *Kavâ'idü't-tahavvülât fi harekâti'z-zerrât* adlı Türkçe eserler kaleme almıştır (Öner, 1989: 442). Babası Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-i Osmâniyye* adıyla yayınladığı eserin, Abdurrahmân Süreyyâ Mirduhizâde tarafından eleştirilmesi üzerine Mehmed Faik, Mahmud Esad ve Alî Sedâd da *Redd-i Tahlîl* adlı eseri yayınlamışlardır. Akabinde Mahmud Esâd *İtmâm-ı Temyîz*, Alî Sedâd da *İkmâl-i Temyîz* risalesini yayınlarak Mirduhizâde'yi eleştirmeyi sürdürmüşlerdir. Alî Sedâd'ın bu risalesinden anlaşıldığına göre tartışma belâgat ilminin sınırlarını aşarak rasyonalizm-emprizm tartışmasına ve sonlara doğru da kelam ve mantık tartışmasına doğru evrilmiştir (Demir ve Özbay, 2017: 36). Telif eserleri dışında Fransız matematikçi Sone'nin eserini *Hesâb-ı Tefâzülî ve Temâmî* adı ile Türkçe'ye tercüme ettiği çevirisi de bulunmaktadır. Muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanmış ilmî ve edebî makaleleri dışında bu çalışmanın da temelini oluşturan *Arûz-ı Osmânî* adında bir aruz risalesi mevcuttur (Öner, 1989: 442).

Arûz-ı Osmânî

Alî Sedâd b. Cevdet tarafından kaleme alınmış olup 1314/1897 yılında Malûmât Matbaası'nda neşredilen *Arûz-ı Osmânî*, özgün bir mukaddime bölümünden sonra aslî bahirlerden 11'inin örneklerle birlikte tanıtıldığı, muhtasar bir aruz risalesidir. 19. yüzyılın son demlerinde kaleme alınan bu risale, anlaşılır bir dil ve üslup ile yazılmıştır. Risale; nazm, aruz ve hece ölçüsü gibi nağmeli bir şekilde söylenip şiirin dairesine giren hususların tarihçesinden ve risalenin yazıldığı dönemde nasıl bir durumda olduğundan bahseden bir mukaddime; şiirin vezinleri ve cüzleri başlığı altında 11 aslî bahrin anlatıldığı ana bölüm ve şiirin terakkisinde yeniden bir çığır açmaları için Osmanlı ediplerine bazı önerilerin teklif edildiği lâhika başlığı olmak üzere üç bölümü ihtiva etmektedir.

Arûz-ı Osmânî, kendisinden evvel ya da sonra yazılmış aruz risalelerinden, aruzla ilgili verdiği nazarî bilgiler hususunda farklılık arz etmemektedir. Bu risaleyi diğerlerinden farklı ve değerli kılan en önemli özellik, orijinal bir mukaddimeye sahip olmasıdır. Nitekim bu risalenin mukaddimesine, konuyu aruza getirebilmek için “nazm”ın nasıl ortaya çıktığına dair bir girişle başlanmıştır. Müellifin nazmın husulü ile ilgili verdiği bilgilere göre; insan dünyaya geldiğinde kendisinden çıkan seslerle tabiatta duyduğu sesler arasında bir ilgi kurmaya çalışmış, kuşların seslerini taklit ederek tabiatta duyduğu seslerden hareketle konuşmaya yetecek derecede

⁴ Eserin içeriği ve önemine dair daha ayrıntılı bilgi için bk. (Öner, 1959)

lisan ediniş duyularına tercüme olabilmesi adına manzum söz üretmeye başlamıştır. Tabiatın insana öğrettiği nazım ve müzikî, tarihin bile tahmin edemeyeceği bir zamanda başlamıştır. Öyle ki tarihi rivayetleri anlatmak, savaşa teşvik etmek, savaşta cesaretlendirmek, savaşın durumlarından bahsetmek hep “nazım” ile olmuştur.

Nazımın, insanlığın başlangıcından beri var olduğuna işaret ederek yapılan bir girişten sonra söz nesre de getirilmiştir. Her ne kadar inşa türü metinlere rağbet çok fazla olsa da geleneksel algıya göre nazım, nesirden üstün görülmüştür. Alî Sedâd da sözü nesre getirirken insanların medeniyet yolunda ilerledikçe maksatlarını ifade etme konusunda fesahat ve belagatin tesirini anladıklarını ve güzellikte nazımdan aşağı kalmayan nesirler de meydana getirdiklerini zikretmektedir. “Nazımdan aşağı kalmayan nesirler” ifadesi, bazı nesir türlerinin en fazla nazıma eşit olabileceğine, nazımdan üstün olamayacağına delalet etmesi açısından bu genel algıya yakın olsa gerektir.

Alî Sedâd, lisanlarının zenginliği, fikirlerinin güzelliği ve fitratlarında olan zekadan ötürü nazm ve nesirde en ileri gelen topluluğun Araplar olduğunu dile getirerek sözü fesahat ve belagate getirmektedir. Nitekim Arapların şiir söylemek için herhangi bir kaideleri yok iken dahi kendi lisanlarında mevcut olan fesahat ve belagatleri güzel sözler söylemelerine yardımcı olmuştur. Bunun en büyük kanıtı olarak da Cahiliye Döneminde fesahat ve belagatin en yüksek derecesine sahip kasidelerin yazılması gösterilmiştir. Arapların, ellerinde bulunan fesahat ve belagati fark etmeleri Kur’ân’ın indirilmesi ile olmuştur. Kur’ân’ın nüzulünden sonra Araplar, benzerini vücuda getirmenin imkânsız olduğu o muciz kelimadan ilim ve edebi öğreniş belagat vadisinde bir merteye daha yükselmişlerdir.

İlk olarak nazma, akabinde ise belagate değinen Alî Sedâd sözü, şiirin tüm bu unsurlarını birleştirip bir sistem haline getiren aruza getirerek asıl konuya giriş yapmıştır. Bilindiği üzere aruzu, Arap asıllı dil ve edebiyat âlimlerinden biri olan Halîl b. Ahmed sisteme kavuşturmuştur (Topuzoğlu, 1997). Alî Sedâd’ın ifadelerine göre İmam Halîl aruzu icat ettiğinde nazımın letafeti, o zamana kadar gizli kalan bir takım doğal kurallara uygun olduğunu ispat etmiştir. Burada aruz için “kavâid-i tabî’iyye” ifadesini kullanan Alî Sedâd, bunun sebebinin; tabiatın, en güzel şiirlerini o vakte kadar meçhul olan bu kurallara uyarak söyletirmesi ile açıklamıştır.

Araplara erişilemese dahi diğer topluluklar tarafından da güzel eserler ortaya konulduğunu ifade eden müellif, şiirin Batı’daki durumuna değinmeden geçmemiştir. Mantık alanındaki çalışmaları dolayısıyla Batı’daki ilimlerden haberdar olduğu bilinen Alî Sedâd, Batı’nın çoğu ilim dalında gelişme kaydettiği hâlde şiirde gerekli dereceye ulaşamadığını dile getirmektedir. Hatta Arap ve Acem’in en parlak eserlerinden biri Avrupa diline tercüme edilecek olduğunda Avrupalıların eserlerinin çok üstünde olacağını ve bu durumu Avrupalıların da tasdik ettiğini vurgulamaktadır. Yunan ve Latinlere özenerek şiire heves eden Avrupalıların şiirde ilerleyememelerine, lisanlarının müsaade etmemesi sebep gösterilmiştir.

Şiirin Batı'daki durumundan bahsedip doğuda şiirin daha gelişmiş olduğunu dile getiren ifadelerinden sonra müellif, doğuda gelişen şiire dair de birkaç özeleştiri yapmaktan kaçınmamıştır. Alî Sedâd, “Hangi şairin eserlerini göz önüne alırsanız ezelden beri lezzet aldığı şeyleri zikrettiğini ve teşbihlerini de tabiattaki eşyalar üzerine inşa eylediğini görürsünüz” diyerek bir nevi 19. yüzyılda klasik Türk edebiyatına cephe alarak eleştiri getiren kişileri desteklemiş olur. Nitekim bu yüzyılda yetişen birçok şair/şiir eleştirmeni, klasik Türk edebiyatının karşısında durmuş ve bu edebiyatı monoton, taklitçi, mazmuncu, dar kalıplı gibi bazı ithamlarla suçlama yoluna gitmiştir.⁵ Alî Sedâd da bu eleştirilerden haberdar olsa gerek ki itidalli bir tavır takınmak adına klasik Türk şiirini önce birkaç açıdan eleştirir; ancak ardından bu şiiri yine de üstün gördüğünü açık eden cümleler kurmaktan kaçınmaz.

Alî Sedâd, yaşadığı dönemde tedavülde olan şiir algısı için eski şiirlere benzer şiir söylemek dairesinden dışarı çıkılmadığı, sürekli gelişmektense daha da geriye gidildiği gibi eleştirilerde bulunmuştur. Bu şiirde “gül”, “bülbul”, “şarap”, “at” gibi kavramlara çokça tesadüf edilirken “şimendifer lokomotifinin” vasfına niçin tesadüf edilmediğini, son zamanların mahsulü olan yeni gelişmelere dair şiirlerde neden çok az şeye rastlanıldığını sorgulayan müellif, bu şiirin eski zamanda bulunduğu daire içerisinde kalmasından ve yeni fikirlere henüz açık olmamasından yakınmaktadır. Ancak şunu eklemek gerekir ki Alî Sedâd bu eleştirileri, klasik Türk şiirinin bütün dönemlerine değil, yalnızca yaşadığı döneme mahsus olarak dile getirmektedir. Nitekim eski şairlerin bazı ilimlerin kurallarını bile nazm ettiğini ifade ederken yaşadığı dönemde ortaya çıkan yeni fikirlerin şairlerin bir türlü gündemine girememesinden rahatsız olduğunu dile getirmesi bunu destekler mahiyettedir.

Alî Sedâd söz konusu bu eleştirileri zikredip birkaç örneklendirme yaptıktan sonra bu hususta şairlerin suçlu olmadığını, her ne kadar bilim ve sanat gelişse de hikmet, insanlar arasında yaygınlaşmadığı için şiirin bu durumda olduğunu dile getirerek eleştirilerini yumuşatmış olur.

“Şiir”in bir nevi kısa bir tarihçesi olarak addedilebilecek bu sözlerden sonra Alî Sedâd konuyu aruz ilmine getirir. İmam Halîl’in, Arap şiirlerini “*fe‘ûlün, mef‘â‘ilün, müstef‘ilün, fâ‘ilâtün*” gibi vezinlerle taktî ederek aruz ilmini sistemleştirdiğini, İranlı ediplerin de kendi lisanlarına uygun bir şekilde bu ilmi aldıklarına değinerek “aruz”un her iki topluluktaki farkları üzerinde durmuştur. Birbirlerinden alınmış olsa da mısraların ve cüzlerin oluşumlarında görülen farklılıklardan ötürü Türk şairlerin aruzu, lisanlarına daha yakın olan İranlı şairlerden aldığı ifade edilmiştir. Fars aruzuna ait olan vezinlerin de hepsinin değil bazılarının seçildiği vurgulanarak söz, bu risalenin sebab-i telifine getirilmiştir.

Alî Sedâd, böyle bir risaleyi kaleme alırken Osmanlı ediplerine yol göstermek gibi bir niyetinin bulunmadığını özellikle vurgulamaktadır. Onun

⁵ Klasik Türk edebiyatına dair getirilen bu eleştiriler için bk. (Kahraman, 2016).

asıl maksadı, ömürlerini bu edebiyata adanmış olan şairlerin, şiiirlerini hangi vezinlerde yazmış olduklarını tayin etmektir. Bu risalede zikrettiği bilgilerin de babasından aruz eğitimi aldığı dönemde ezberinde tutabildiği vezinlerden ibaret olduğunu ekleyerek asıl konuya giriş yapmadan önce kısaca “parmak hesabı” denilen hece vezninden bahsetmektedir.

Journal Asyatik dergisinden aldığı birkaç mâni ve Manastırlı Fâik’in *Türkçe Aruz* adlı eserinden alıntılıdığı İzzet Molla’ya ait bir şarkıyı örnek göstererek hece vezni ile de belîğ ve selis şiiirler yazılabildiğini göstermeye çalışan Alî Sedâd, muhtemelen bu düşüncesinde de babası Ahmed Cevdet Paşa’dan etkilenmiştir. Nitekim İslamiyet’in öncesinden beri var olan hece vezni, Tanzimat’ın sonra daha da rağbet görmüş ve Ahmed Cevdet Paşa da buna binaen *Kıyas-ı Enbiyâ*’nın 12. cüzünde ve Manastırlı Fâik’in *Türkçe Aruz* risalesine yazdığı takrizde, hece veznini savunup bu vezinle ilgili bilgiler vermiştir (Albayrak, 1998). Alî Sedâd da Manastırlı Fâik’in *Türkçe Aruz* adlı eseri ile eskiden beri var olan bu usulü yeniden canlandırdığını ve şiiir yazma yolunu genişlettiğini dile getirerek takdire şayan bir hizmette bulunduğunu savunur.

Yaşadığı devirde gündemde olan hece vezninin, kısa bir şekilde savunmasını yaptıktan sonra Alî Sedâd, sözü asıl konuya, yani “aruz” a getirmiştir. İlk olarak “Şiiirin Erkân ü Eczâsı” başlığı altında aruzun cüzlerini oluşturan “sebeb”, “veted” ve “fâsıla”dan bahsetmektedir. Alî Sedâd, aruzun cüzlerini oluşturan bu terimlerin çeşitlerinden bahsederek örneklerle açıklama yolunu tercih etmiştir. Buna göre sebeb “sebeb-i hafîf” ve “sebeb-i sakîl” olmak üzere iki türe ayrılmakta olup sebeb-i hafîf harekeli bir harf ile sakîl bir harften ibaret olan lafza; sebeb-i sakîl ise iki harekeli harften ibaret olan lafza denilmektedir. Vetted de “vetted-i mecmû” ve “vetted-i mefrûk” şeklinde ikiye ayrılmakta olup iki harekeli harf ile bir sakinden ibaret olan lafza vetted-i mecmû; iki harekeli harf arasında bir sakîl bulunan lafza ise vetted-i mefrûk denilmektedir. Fâsıla ise “fâsıla-i sugrâ” ve “fâsıla-i kübrâ” olarak iki türe ayrılmakta olup fâsıla-i sugrâ üç harekeli harf ile bir sakinden ibaret olan lafza; fâsıla-i kübrâ da dört harekeli harf ile bir sakinden ibaret olan lafza denilmektedir. Alî Sedâd’ın sebeb, vetted ve fâsıla için yapmış olduğu tasnif ve örneklendirmelerini aşağıdaki şu tablo ile tarif etmek mümkündür:

Sebeb	Sebeb-i hafîf	<i>Gül, mül, hel, fî</i>
	Sebeb-i sakîl	<i>Gele, me^a, leke, bile</i>
Veted	Veted-i mecmû ^c	<i>Çemen, semen, alâ</i>
	Veted-i mefrûk	<i>Lâle, jâle, keyfe, haysü</i>
Fâsıla	Fâsıla-i sugrâ	<i>Sanemâ, darabet</i>
	Fâsıla-i kübrâ	<i>Darabeküm, semeketen</i>

“Şiirin Erkân ü Eczâsı” başlığı altında aruz cüzlerinin kısaca tanıtilmesinden sonra bu nevi lafızların birbirine imtizacı ile tef'ilelerin ortaya çıktığından bahsedilerek bu terkîp yolu ile aslî yedi cüzün elde edildiğine, bunlardan ikisinin humâsî (fe^cülün, fâ^cilün), beşinin de subâî (mütefâ^cilün, mufâ^caletün, müste^cilün, fâ^cilâtün, me^cülâtün) olduğuna değinilmiştir. Alî Sedâd bu kısımda, Cevherî'nin me^cülât'ı aslî cüzlerden kabul etmediğini dile getirirse de kendisi me^cülât'ı aslî cüzler arasında zikrederek Cevherî'ye katılmadığına işaret etmiştir.

Bu bahisten sonra da hazf ve teskin hadiseleri ile aslî vezinlerin uğradıkları değışimlere işaret eden zihâf ve illetten bahsedilmektedir. Cüzler arasındaki değışiklik “sebeb”leri ortaya çıkardığında zihâf; vetedler ile “sebeb”lere sirayet ettiğinde illet denildiği zikredilmektedir. Alî Sedâd'ın örneklerle izah etmeye çalıştığı zihâf ve illet hadiselerini şu ifadelerle göstermek mümkün olsa gerektir:

Müste^cilün > müste^cilün > müfte^cilün = zihâf

Mefâ^caletün > me^calt > me^cil = zihâf

Mütefâ^cilün > mütefâ^cilinn > mütefâ^cilân = illet

Mufâ^caletün > me^cil > fe^cülün = illet

Bu başlığın sonunda birinci mısraın birinci cüzünün **sadr**, son cüzünün **arûz**, ikinci mısraın birinci cüzünün **ibtidâ** ve son cüzünün **darb**, sadr ile aruzun ya da ibtidâ ile darbın arasında bulunan cüzlerin de **haşv** şeklinde isimlendirildiğinden bahsedilerek “Bahır” başlığı altında bahirler mevzuuna geçilmektedir.

Alî Sedâd, “Bahır” başlığına, bahirlerin nasıl oluştuğu ile başlayarak Arap ve Fars edebiyatlarında hangi bahirlerin kabul gördüğü konusu ile devam etmektedir. İmâm Halil'e göre 15, Ahfeş-i Nahvî'ye göre 16 bahrin bulunduğunu zikreden Alî Sedâd, İran şairlerinin Fars diline özgü olmak üzere istihraç ettikleri 3 bahirle beraber, toplam bahir sayısının 19'a yükseldiğini aktarmaktadır. Verilen bu bilgiler, müellifin İmâm Halil ve Ahfeş'in aruza dair eserlerine kaynak gösterdiğine ya da kendisinden evvel yazılmış aruz risalelerinden bu bilgileri edindiğine işaret etmesi açısından mühimdir.

Bahirler zikrine geçmeden evvel “Devâir-i Evzân-ı Şîr” başlığı altında aruz dairelerine değinen müellif, beş daire ve her dairede yer alan bahirler hakkında bilgi vermektedir. Birinci ve ikinci dairede yer alan bahirler, vezinleri ile birlikte zikredilirken üç, dört ve beşinci dairelerde yer alan bahirlerin yalnızca isimlerinden bahsedildiği görülmektedir. Müellifin birinci ve ikinci daireler için vermiş olduğu bahir ve vezin bilgilerini aşağıdaki tablo ile göstermekte fayda olsa gerektir:

I. Daire (Daire-i Muhtelif)	
Bahr-i Tavîl	fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün
Bahr-i Müstatîl (Bahr-i Tavîl'in Aksi)	mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün mefâ ^o îlün fe ^o ülün
Bahr-i Medîd	fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün
Bahr-i Medîd'in Aksi	fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün fâ ^o îlün fâ ^o îlâtün
Bahr-i Basît	müstefîlün fâ ^o îlün müstefîlün fâ ^o îlün müstefîlün fâ ^o îlün müstefîlün fâ ^o îlün

II. Daire (Daire-i Mu'telif)	
Bahr-i Vâfir	müfâ ^o aletün müfâ ^o aletün müfâ ^o aletün müfâ ^o aletün müfâ ^o aletün müfâ ^o aletün
Bahr-i Kâmil	mütefâ ^o îlün mütefâ ^o îlün mütefâ ^o îlün mütefâ ^o îlün mütefâ ^o îlün mütefâ ^o îlün

Birinci ve ikinci dairede bahsi geçen bu bahirlerin, Fars aruzunda kullanılmadığını yalnızca bahr-i kâmilin nadiren kullanılmışsa da çok rağbet görmediğini zikreden müellif, bahr-i kâmilin Türk aruzunda kullanıldığını ve bu bahirde yazılmış çok güzel şiirlerin de olduğunu ilave etmektedir.

Müellifin bu kısımda verdiği bilgilere göre daire-i müctelibe olarak bilinen üçüncü dairede hezec, recez ve remel olmak üzere üç bahir bulunmaktadır ve bunlar Osmanlı Türkçesinde oldukça rağbet gören bahirlerdendir. Daire-i müşebbehe olarak bilinen dördüncü dairede ise dokuz bahir bulunmakta olup bunların altısı hem Arap hem de Acem'de kullanılırken üçü yalnızca Fars şiirine özgüdür. Arap ve Acem'de ortak olan altı bahir; serî, münserih, hafif, muzârî, muktezib ve müctess'dir. Yalnızca Acem'e özgü olan üç bahir ise cedîd, münserid/karîb ve muttarid/müşâkil'dir.

Daire-i müttefika olarak bilinen beşinci dairede ise bahr-i mütedârik ve bahr-i mütekârib olmak üzere iki bahir bulunmaktadır.

Daireler ile ilgili verilen bir diğer bilgiye göre, dördüncü daire olarak bilinen daire-i müşebbehedeki dokuz bahir, Fars aruzunda iki daireye taksim edilmiştir. Bu taksime göre bahr-i münserih, muzâri, muktezib ve müctessin içerisinde bulunduğu daireye daire-i muhtelif; serî, cedîd, karîb, hafif ve müşâkilin içerisinde bulunduğu daireye ise daire-i müntezia denilmiştir.

Beş dairenin bu şekilde bahsinden sonra sırası ile *bahr-i hezec*, *bahr-i recez*, *bahr-i remel*, *bahr-i kâmil*, *bahr-i serî*, *bahr-i münserih*, *bahr-i hafif*, *bahr-i muzâri*, *bahr-i müctess*, *bahr-i mütekârib* ve *bahr-i mütedârik* olmak üzere 11 bahir örneklerle tanıtılmıştır. İlk olarak her bahirin içerisinde yer alan vezinler hakkında bilgilendirme yapılmış; ardından Türk şairlerinin söz konusu vezinle yazmış oldukları beyitlere yer verilerek örneklendirme yapılmıştır. Hezec bahrinin anlatıldığı bölümde, Farsça beyit örneklerine öncelik verilerek Türkçe şiirler sonradan zikredilmiştir. Ayrıca bu bahrin anlatıldığı bölümde, verilen her beyit örneğinin taktîsi üzerinde de özellikle durulmuştur.

Bahirler bahsinden sonra “İhtar” başlığı altında en çok bu 11 bahrin rağbet görmesinden ve burada zikredilmeyen diğer bahirlerle yazılmış şiirlerin de yeterince şairane bulunmamasından ötürü bunlarla iktifa edildiği dile getirilmektedir. En sonda bahsi geçen bahr-i mütedârik’in de sınırlı sayıda kullanılmasından ötürü bu bahirler arasına dahil edilmesinde tereddüt yaşandığından ancak bu bahirle yazılıp bestelenmiş bazı güzel şiirlerin bulunması hasebiyle de aslî bahirler arasına dahil edildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Alî Sedâd, daha önce yazılmış aruz kitaplarında, bahirlerin ve darpların ortaya çıkış aşamalarından bahsedildiğinden burada bu konuya değinmediğini zikreder ve bahsi geçen bahirlerden başka, güzel şiirlerin yazıldığı bahirlerin olma ihtimalinin de her zaman göz önünde bulundurularak bundan sonra aruza dair eser verecek kişilerin de o bahirleri bunların arasına ilave etmesini tavsiye eder. Böylece “İhtar” başlığını hitama erdirmiş olur.

Arûz-ı Osmânî, “Lâhika” başlığı altında aruza dair birtakım genel bilgilerin verildiği bölüm ile sona ermektedir. Burada, Endülüs’te ortaya çıkan muvaşşah ve zecel türlerinden, parmak hesabı ile yazılmış bazı şiirlerin aruz usulüne uymama durumundan ve şiirin selis kabul edilmesinde ahengin ve söyleyişin öneminden bahsedilmektedir. Muvaşşah veya müstezad tarzında, dilin söyleyişine uygun düşen şiirler yazıp yeni bir çığır açmak isteyen Osmanlı ediplerine de bir çağrıda bulunularak risale sona erdirilmektedir.

Alî Sedâd’ın, babası Ahmed Cevdet Paşa’dan almış olduğu aruz ilmi ile meydana getirdiği bu aruz risalesinde, yalnızca 11 aslî bahir ele alınarak örneklerle tanıtılmıştır. Verilen beyit örneklerinin ekseriyeti Cevdet Paşa’dan alınmış olmakla birlikte Fuzûlî, Nevî, Nev’izâde Atâyî, Musullu Esad, III. Selim, Arpaemînzâde Sâmi ve Sâbit’ten alınmış beyitler de bulunmaktadır. Örneklendirmelerin bu şairlere aidiyeti tarafımızca tespit edilmiştir. Zira beyit

başlarında, şiiirlerin kime ait olduğuna dair yalnızca Cevdet Paşa ve Sâbit'in şiiirlerinde bilgilendirme yapılmış olup diğer beyitlerin başında ya "Beyt-i Lâedrf" ya da yalnızca "Beyt" başlıklarının yazıldığı görülmektedir.

Sonuç

Ahmed Cevdet Paşa'nın oğlu Alî Sedâd tarafından kaleme alınmış olan *Arûz-ı Osmânî*, Türkçe aruz risaleleri arasında zikredilmeye değer bir eserdir. Alî Sedâd bu risaleyi, babasından aruz dersleri aldığı zamanlarda, hatırında kalan notlardan hareketle kaleme almıştır. Risaleyi kendisinden evvel ve sonra yazılmış risalelerden ayıran en önemli husus, orijinal bir mukaddimeye sahip olmasıdır. Mukaddimede şiiir evvela, tabiatıta duyulan sesler ile ilişkilendirilmiş ve insanın doğası gereği var olan manzum sözün, tarihin bile tahmin edemeyeceği bir zamanda başladığı üzerinde durulmuştur. Burada müellifin anlatmak istediği asıl husus, şiiir ile mûsikînin yani nağmeli sözün, ezelden beri bir bütün olduğudur. Ardından, Kur'ân'ın nüzülü ile Arapların lisanlarında zaten var olan belagat ve fesahat vadisinde, daha da yükselerek benzeri görülmemiş eserler ortaya koyduklarına değinilmiştir.

Şiiirin, "şiiir olabilmesi için" gerekli görülen, nağmeli söz ve belagat unsurlarının bahsinden sonra Alî Sedâd Batı'daki şiiir ile doğudaki şiiiri karşılaştırma yoluna gitmiştir. Biyografisinde de değinildiği üzere Alî Sedâd, daha çok mantık alanındaki eserleri ile bilindiğinden Batı'daki ilimlere de vakıftır. Dolayısıyla Batı'daki şiiirden de mutlak surette haberdar olduğu tahmin edilen müellifin, bu karşılaştırma ile ilgili sözleri kayda değerdir. Alî Sedâd'ın ifadelerine göre; çoğu ilim dalında gelişme kaydeden Avrupalılar, lisanlarının müsaade etmemesinden ötürü şiiirde ilerleyememiştir. Hatta Arap ve Acem şiiirleri, Avrupalıların şiiirlerinden çok daha gelişmiş olup Avrupalılar da bu durumu tasdik etmektedirler.

Batı'daki şiiir ile Doğu'daki şiiirin kısa bir mukayesesinden sonra müellif, kendi devrinde yazılan şiiire de eleştiri yapmaktan geri durmamıştır. Alî Sedâd'ın, içinde bulunduğu topluluğun şiiirine dair yaptığı eleştiri, yeni fikirlerin şiiirde söz konusu edilmemesidir. Nitekim 19. yüzyılda sanat ve bilim dalında birçok gelişme yaşanmışken bunların şiiire dahil edilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmişse de insan tabiatının maziden daha çok zevk aldığı ifadeleri ile de bu eleştiriler yumuşatılmıştır.

Babasının hece veznini savunan bazı yazılarından da etkilenmiş olsa gerek ki hece veznine değinmeden geçmeyen Alî Sedâd, hece veznini kısaca tanıtarak yaşadığı dönemde rağbet gören bu veznin de savunmasını yapmaktan geri durmamıştır. Bu konu ile ilgili de Manastırlı Fâik'in *Türkçe Arûz* adlı eserinin referans alındığı bildirilmiştir.

Risalenin asıl konusunu oluşturan kısımda, 11 aslî bahir çoğunlukla Cevdet Paşa olmak üzere Fuzûlî, Nevî, Nev'izâde Atâyî, Musullu Esad, III. Selim, Arpaemînzâde Sâmi ve Sâbit'ten alınmış beyitler ile örneklendirilerek tanıtılmıştır. Bu bölümde verilen bilgiler, kendisinden evvel yazılmış risalelerin bir nevi muhtasar bir hâlidir. Diğer aruz risalelerinde aslî olarak 19

bahir tanıtılırken Alî Sedâd, daha çok rağbet gördüğünü düşündüğü 11 bahri ele almıştır. Bazı aruz risalelerinde, daha evvel zikredilmeyen bahirler söz konusu edilirken *Arûz-ı Osmânî*'de böyle bir gayenin olmadığı açıktır. Her ne kadar kendisinden evvel yazılmış bazı risaleler gibi farklılık iddiası olmasa da *Arûz-ı Osmânî*, aruzla ilgili genel bilgiler edinmek isteyen okurların, belli başlı şairlerden alınmış örnek beyitler eşliğinde alıştırma yapabilecekleri muhtasar bir başvuru kaynağı olarak zikredilmeye değerdir.

‘Arûz-ı Osmânî⁶

[2] Muqaddime

İnsân şadâsını ‘âlem-i tabî‘atde duyduğu şadâlara beñzetmege çabaladığı sırada elhân u nağamât-ı tıyûrî da taqlîden terennüm ü teğannîye ve gide gide hissiyât-ı derûnını da hı bu şüretle tercümeye başlamış ve daha sonra nuṭṭ u beyâna muḳtedir olacak derecede lisân ediniş birbirine uygun kelimâtdan kelâm-ı manzûm te‘lif eylemek yolunu bulmuşdur. İşte ekser-i tabî‘iyyûnuñ nazmıñ [3] şüret-i zuhûrına dâ‘ir olan fikirleriniñ hülâşası bundan ‘ibâretir.

Şu kavle göre mûsikî şi‘erden ve hattâ kelâmıdan bile evvel başlamış olması lâzım gelir. Fi‘l-vâkı‘ tabî‘atiñ insâna ta‘lîm eylediği mûsikî ve nazm, târîhîñ bile taḥmîn edemeyeceği bir zamândan beri başlamışdır. Nazm, aḳvâm-ı kadîme nezdinde nazar-ı ‘itibâra alınış ilâhîler, merşiyeler ve gâzeller söylenilmiş ve vukû‘ât-ı ḥarbiyye vü rivâyât-ı târîhiyye nazm ile bildirilmişdir. Vukû‘âtı ḥalka bildirmek ve rivâyâtı muḥâfaza edebilmek ḥuşuşunda nazmıñ pek ziyâde yardımı var idi. Efrâdı ḥarbe teşvîḳ için nazmen ba‘zı ḥikâyât irâd olunur idi. Ḥarbede cesâret ve benî nev‘ine ḥamiyyet ibrâz edenler nazm ile alkışlanır idi.

[4] Cem‘iyyât-ı beşeriyye tarîḳ-ı medeniyetde ilerledikçe ifâde‘-i merâmıda feşâḥat ve belâğatiñ te‘şiri görölüp neşren güzel ḥuṭbeler söylenmege başlamış ve letâfetde nazmdan aşağı kalmayacak şüretde bir tarz-ı şâ‘irânede neşrler meydâna gelmişdir. Gerek nazm gerek neşr yolunda eñ ziyâde ileri giden kavm ‘Arab’dır. Fikirleriniñ sâdeliğiyle berâber lisânlarınıñ zenginliği ve zekâvet-i fitriyyeleri şi‘er ü ḥiṭâbda ‘Arabları cem‘-i aḳvâm-ı ‘âleme tefevvuk etdirdi. ‘Arablarda şi‘er için hîç bir kâ‘ide yok iken feşâḥat ü belâğat-i tabî‘iyyeleri, kendileriniñ güzel kelâmlar inşâd eylemekde olan heveslerine yardım ederdi. Zamân-ı câhiliyyetde öyle kaşîdeler söylendi öyle ḥuṭbeler

⁶ Bu metnin çeviriyazısı yapılırken 19. yüzyıl imlası esas alınmıştır. Ancak manzum metinlerin transkripsiyonunda kafiye, ahenk vb. hususları göz ardı etmemek adına klasik imla usulüne uygun hareket edilmiştir.

oğundu ki feşâhat [5] ü belâgatiñ derecât-ı ʿaliyyesine geçdi. Kurʿân-ı Kerîmiñ nüzülü üzerine ʿArablar tâkat-i beşeriñ mâ-fevkinde bulunan feşâhat ü belâgati de gördüler. Ve mişlini vücûda getirmek müsteħil olan ol kelâm-ı muʿcizden ʿilm ü edebi öğrenip vâdî-i belâgatda bir mertebe daha ilerlediler.

Meşhûr İmâm Hâlîl (ʿaleyhi rahmetü'l-celîl) ʿarûzu icâd eyledi. Ve nazmıñ letâfeti henüz o zamâna degin hafî kalan birtakım kavâ'id-i tabîʿiyyeye muvâfakatiyle olduğunu işbât eylemiş oldu. Evet. ʿArûza kavâ'id-i tabîʿiyye diyeceğiz. Çünkü tabîʿat eñ güzel eşʿarı henüz ol vaqt mechûl olan bu kavâ'ide tatbîk ile söyletirmiş idi. Feşâhat ü belâgatda hiç bir kavim ʿArablarıñ kaʿbına vâşil olamadı. Şiʿrde anlara kimse [6] erişemedi. Şanʿat-i şiʿr soñradan günden gün tenezzüle yüz tuttu. Şu kadar ki şarkda şuʿarâ-yı ʿAcem ve Rûm oldukça kuvve-i şiʿriyyeyi muhâfazaya gayret eylediler. Ve pek güzel âşâr huşûle getirdiler.

Ėarabda ekşer-i ʿulûm terakkiyât-ı külliyyeye mazhar olduğu hâlde şiʿr, derece-i lâzımede terakki edemedi. Yunan ve Latinler'e taklîden nazm-ı kelâma heves eden Avrupalıların lisânlarının müsâ'adesizliğinden nâşî bu bâbda dūçâr-ı şuʿubet oldular. Zâten Yunâniler'de kâfiye pek de ma'lûm degil idi. Fakat şiʿrlerinin evzânî mükemmel idi. Fransız şuʿarâsı ise telaffuzlarıñ yalnız ʿadedini hesâb ile telaffuz müddetine yaʿnî uzun veyâ kışa bir zamânda telaffuz olduğuna itibâr etmediler. Ve bu yolda bir mertebe daha geri kaldılar.

[7] Avrupanıñ İspanya'daki ʿArablarla ihtilâtı kâfiyelerin işlâh ve nazar-ı diğkate alınmasına yardım eyledi. Ve bunun için anların eşʿarı muvaşşahât-ı Endüliyye kabîlinden oldu. Avrupa, terakkiyât-ı ʿilmiyyenin eñ parlak derecesinde bulunduğu bu gününde bile şiʿr ve inşâca şarka tefevvük edememiştir. Bugün ʿArab ve ʿAcemiñ eñ parlak âşârından birisi Avrupa lisânlarına tercüme olduğda Avrupalıların âşârınıñ mâ-fevkinde olduğu görölüyor. Ve bu huşûş ekşeri Avrupalılarca bile taşdîk olunuyor. Bunu biz kendimiz de tecrübe edebiliriz.

Avrupa'da müsikî bu kadar terakki eylediği ve egri bügrü borular ve irili ufağlı kemânçeler icâd olduğ hâlde bizce bizim kemân ve kânûnumuz ve nây u ʿüdumuzun yanında bir [8] ʿadî gürültü gibi kalır. Ve hattâ yalnız bizim için böyle olmayıp bizim müsikimiz erbâbı tarafından yolunda bir şüretle icrâ-yı âheng olunur ise ecnebîlere bile teʿşîr eyler. Kendilerini alafranganın cemîʿ huşûsâtından mütelezziz göstermege mecbûl olan şeyyıklarımız bir tarafa şu ifâdâtımız her bir şâhib-i zevk u vicdân tarafından taşdîk olunacağında şüphe yokdur. Tiyatrolarda görölüyor mu? Şimdi bizde de icrâ olunmağda olan operalarıñ ʿarûzumuz ve müsikimize muvâfîk düşen parçaları ne kadar güzel ve ne kadar müʿeşşirdir.

Ma'âfih bizde de şi'r ilerlemiş denilemez. Hemân eş'âr-ı kadîmeye beñzer şi'r söylemek dâ'iresinden çıkılmadığı hâlde kaşâ'id-i °Arabîyyeye beñzetilebilmiş bir eşere de [9] her zamân teşâdüf olunamaz. Bereket versin ki hevâ vü heves şu'arâmızı teğazzüle teşvîk eylediği gibi medâyiḥ u târiḥ gibi âşâr da tekeşşür eylemiştir.

Hülâsa-i kelâm şi'r dünyâda bir ḥayli zamândan beri terakḳî edemeyip belki tedennî bile etmiştir. Bunun işbâtı pek kolaydır: Kaḡı bir şâ'irin âşârını göz önüne getirseñiz insânîñ daha °alem-i bedâvetde iken müteleziz olduğu şeylerin zikrini ve teşbîhâtîñ hep eşyâ-yı tabî'yye üzerine cereyân eylediğini görürsünüz. Gül ü bülbül ve şarâb u at vaşfına dâ'ir pek çok şeylere teşâdüf eylesiñiz; lâkin aşlâ bir şimendüfer lokomotifiniñ vaşfına teşâdüf etmezsiñiz.

Bunun gibi terakḳiyât-ı ahîreniñ maḥşülü olan bunca şanâyi° ü bedâyi°e dâ'ir eş'ârda pek az şeylere teşâdüf olunur. °Ale'l-°umûm [10] eş'âr eski zamânda bulunduğu dâ'ire dâhilinde bulunuyor. Eş'ârda güneşin tülû u gurûbı veyâḥûd ufkuñ üzerine çıkıp altına indigi yolunda pek çok şeyler vardır. Lâkin küre-i arzîñ devr ile °ale't-tevâlî emâkin ü mevâki°i, şemse °arz u muḳâbil eylediğine dâ'ir bir lâf bile yokdur. Ve eger var ise nâdirdir. Ḳalb, merkez-i iḥsâsât gibi pek çok yerlerde zikr olunur. Ammâ dimâḡ ḳâle alınmaz.

Demek olur ki şi'r pek eski zamânların efkâr-ı felsefiyyesine ve ahvâl[in]e muvâfiḳdir. Zamânımızîñ ahvâlî ve efkâr-ı felsefiyyesi henüz şi're geçmemiştir. Fi'l-ḥaḳîḳa eskiden ba°zî °ulûmuñ ḳavâ'idî bile nazm edilmiştir. Ve ba°zî efkâr-ı felsefiyyeye dâ'ir kaşîdeler söylenilmiştir. Lâkin zamânımızîñ [11] efkâr-ı cedîdesi henüz şu'arâya maḥşûş olan ta°bîrât sırasına girememiştir.

Firenk eş'ârı da bu hâldedir. Zamânîñ °ulûm u ma°ârifine muvâfiḳ eş'âr anlarda da pek az olup ekşeri şi'rleri ḥikmet ve efkâr-ı kadîmeye muvâfiḳdir. Hele anlarıñ eñ güzel °add olunan eş'ârını insân muḫâlâ'a eder iken Yunân şâ'ir-i meşhûru Omeros'uß *Ilyada* ve *Odysseia*'sını okuyorum zann eder. Bugüne ḳadar ḥurâfât-ı Yunâniyye'yi bırakamamışlardır. Bugün bile şi'rlerinde Jüpiter ve Venüs maşallarını zikr ederler.

Şi'rîñ şu hâli şu'arânîñ ḳuşûrundan degildir. Bunun başka sebepleri vardır: Şu soñ zamânlarda her ne ḳadar fûnûn u şanâyi° pek ziyâde ilerlemiş ise de ḥikmet, efrâd arasında ta°ammûm edememiştir. Meşelâ ba°zî [12] iḥsâsât ile müte°essir olanlar bugünde bile elini ḳalbine götürür ve fizyolojiniñ merkez-i hiss olmak üzere ta°yîn eylediği dimâḡî ḥâtırına bile getirmez. °Havada şovuk

var” der ama hikmet-i tabîiyyeye muvâfık olarak “derece-i harâret tenezzül etdi” demez. “Güneş doğdu” der, “küre-i arz döndü” demez. Demek olur ki değil şi'r tıruq-ı ifâde-i merâm dağı sâ'ir ahvâl ile mütenâsiben terakkî edememiştir. Bunuñ için şu'arâ arzı, bisâta ve semâyı da kubbe-i atlasa teşbîh ederler. Ve şi'rlerini hep müşâhedât-ı zâhiriyye hakkında söylerler. Bunuñla beraber insânın bir gözi mâzide ya'nî şu tecemmülât-ı mütekeşşirenin verdiği şıktıntılardan dolayı arzûsı sâdelikte olduğundan insân bu gibi eş'ardan daha ziyâde hoşlanıyor.

[13] Naşıl olursa olsun şi'r her hâlde hissiyât-ı ulviyyeyi tahrik eder bir şey olup taşvîr etdiği huşûşu haqqikaten te'sîr ettirerek ifâde vü efkârı taşfiye eder olduğundan her zamân nazar-ı rağbetdedir. Lisânımızın aşlı olan Türkçe'nin zâten şivesi rengin ve elfâz u kelimâtı bir âheng-i tâma tâbi olduğu hâlde Arabî vü Fârisî gibi şi're müsâ'id olan iki mükemmel lisân ile zenginleştirilmiştir. Bunlardan alınan lügatlerle ifâde-i merâmda ve tezyîn-i kelâmda vüs'at hâşıl olur. Ammâ bu yolda dağı şüret-i itidâli gözetmek lâzımdır. Bir çok lügât-ı gayr-ı me'nüseyi toplayıp te'lîf-i eş'âr etmek belâgate muvâfık düşmeyeceği gibi o mişilli eş'arda selâset de bulunmaz. İştîlâh-ı ulûmu vaz' için Arabî vü Fârisî'den lügatler ta'yîn u taşşîn olduğuna [14] gibi şi'rde dağı bunlardan lisânımızda şu'arânın kullanmadıklarını isti'mâlî gayr-ı câ'idir.

Lisânımızda şi'rin şüret-i terkîbi esâsen eş'âr-ı Arabiyye'ye muvâfık olmağla beraber ba'zı cihetle andan mütefâvitdir. İmâm Halîl eş'âr-ı Arabiyye'yi tetebbu' u fi'l maddesinden müştak olan fe'ülün, mefâ'ilün, müstef'ilün, fâ'ilâtün gibi evzân ile anları taqtî ederek şi'rin envâ'mını ta'yîn edip bir fenn-i maşşûş tedvîn ve ilm-i arûz tesmiye eylemiş idi. Üdebâ-yı İrân dağı İmâm Halîl'in vaz' eylediği kavâ'id ü istîlâhatı isti'mâl etmekle beraber arûzu kendi lisânlarının şivesine tevfiq eylediler.

Arûz-ı Fârisî, arûz-ı Arabiyye'den me'ñüz ise de beynlerinde ba'zı cihetle fark vardır: [15] Meşelâ Arablar bir beyti kelâm-ı müstakill add eylediklerinden eş'âr-ı Arabiyye'de bir kelimenin bir kısmı mışrâ-ı evvelde ve diğer kısmı dağı mışrâ-ı ahîrede kalabilir. Eş'âr-ı Fârisiyye'de ise her mışrâ bir kelâm-ı müstakill itibâr olunur. Binâ'en aleyh Arabî'de baħr-i hezec ve remelin her beyti altı cüz'den ziyâde olmadığı hâlde Fârisî'de bu bahirler ekşeriyâ sekizer cüz'den terkîb olunur.

Şu cihetle arûz-ı Fârisî lisânımıza daha ziyâde tevâfuq eylediğinden üdebâ-yı Rûm arûz-ı Fârisî üzere şi'r söyleyegelmişlerdir. Ammâ eş'âr-ı Fârisiyye'deki evzânın cümlesi lisânımızda isti'mâl olunmayıp içlerinden ba'zıları münteħab olarak müsta'mel olmağla lisânımız için müstakill bir arûz tertîbi lâzıme-i

hâlden bulunmuşdur. Binâ'en °aleyh bu bâbda bir çığır açmak üzere eş°arımızı evzânından kesb-i ıttılâ° olursa [16] bilenleriniñ beyânına ibtidâr olunmuşdur.

Şu teşebbüs-i nâçizâne üdebâ-yı °Osmâniye'ye ta°yîn-ı tarîk edilmek şüretinde telakkî olunmamalıdır. Ya°nî lisânımızda her şi'r söyleyecek olanlara bir kıâ°ide ve hudûd ta°yîn olunmak isteniliyor gibi añaşılmamalıdır! Burada maqşad °aşırılca şarf-ı nakdîne-i himmet ile âşâr-ı nefîselerini yâdigâr kılmış olan üdebâ-yı °Osmâniye'niñ söylemiş oldukları eş°arın °ale'l-ekşer kanğı vezinlere mutâbık olduğunuñ ta°yîninden °ibâretidir. Bu ise peder-i merhûmdan °ilm-i °arûz tederrüs eylediğim şırada zabt u hıfz edebilmiş olduğum evzândan °ibâretidir. Bunların hâricinde envâ°-ı sâ°ire var ise ta°yîni erbâb-ı himmete muhavveldir.

Bir de lisân-ı Türkî'de bir kıâ°ide vardır ki aña parmak hesâbı denir. Bu ise her [17] harekeyi bir hesâb edip sâkin harfleri hesâbdan hâric tutmaktan °ibâretidir. Meşelâ *Journal Asyatik*'iñ sekizinci kısmınıñ on dördüncü cildinde toplanılmış olan mânîlerden (ma°ânî):

*Elma virdüml almazsın
Sen elmasdan kıalmazsın
Hangi bâğuñ gülisiñ
Zemheride şolmazsın*

mânîsi parmak hesâbıyla yedi şayıdır. Faqat evzân-ı °Arabiyye vü Fârisiyye'den birine uymaz. Ve yine:

*Şaş üstine taş kıodum
Bir yaşdığa baş kıodum
Yârim gelecek diyü
Şağ yanımı boş kıodum*

mânîsi dahı şayıllağla berâber ba°zı mertebe-i °arûz-ı Fârisî'ye dahı temâss ederek [18] baħr-i hezceden *mef°ülü mef°ilün* veznine tevâfuq eder gibi görünür. Bu teşâdüf kıabîlindedir. °Arûz-ı Fârisî üzere söylenen eş°ar ekşeriya parmak hesâbına dahı uyar. Meşelâ baħr-i remelden:

fâ°ilâtün fe°ilâtün fâ°ilün

vezni parmak hesabıyla on bir gelmekle bu vezinde söylenen eş'âr iki kâ'ideye de uyar. Ammâ nâdiren Fârisî kâ'idesi üzre vezni-şahîh olduğu hâlde parmak hesabına uymaz. Ez-cümle baħr-i remelden:

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

veznindeki fe'îlün ba'zen 'aynîñ kesri ve ba'zen daħı sükûnıyla gelmekle parmak hesabına göre mısrâ'îñ biri digerinden bir nâķış olmuş olur.

Parmak hesabıyla daħı vaktiyle pek güzel [19] eş'âr söylenmiş ve e'âzım-ı üdebâdan ba'zılarının bu yolda güzel eserleri görülmüş ise de mu'ahħaren bu uşûl terk olunarak fakat meşâyih ve saz şâ'irlerinin ba'zı âşârı ile efvâh-ı 'avâmda dürlü tahrişata dūçar olmakdan hâlî kalmayan dâsitân u mâniler kalmışdır. Meşelâ yine *Journal Asyatik*'den me'hûz olan:

*Ķal'aniñ üsti taşdur
Şacıñı belden aşdur*

beytiniñ mısrâ'-ı evveli ile ikinci mısrâ'ınıñ ma'naları hiç bir vechile yekdigerine ta'alluk etmediginden bu gibi eş'ârın kıymet ü itibârı olamaz. Lâkin selâsetine diĶkat olunmak ve eczâsınıñ ma'anîsi beyninde bir irtibât bulunmak şartıyla bu yolda da pek güzel eş'âr söylenilmiştir. Ez-cümle 'İzzet Molla merħümüñ parmak hesabı üzre söylemiş olduğu şarkısından:

[20] *'Aşķıñı şaķlarum göñlümde nihân
Gizlice gizlice ağlarum hemân
El gibi cefâdan eylemem fiĶân
Seni sevdim odur benim günâhım*

ķıřası ne kadar belîĶ ve ne kadar selîs olduğu zâhirdir. Bu şarkı üdebâ-yı benâmdan ve fuzalâ-yı ma'ârif-ittisâmdan Manastırlı Fâ'îķ Beg Efendi'niñ *Türkçe 'Arûz* 'unvânıyla te'lîf eylemiş oldukları eser-i mu'teberlerinde görülmüşdür. Mîr-i mûmâ-ileyh bu uşûlü yeñiden ihyâ ve inşâd-ı şî're vâsi' bir yol açmakla edebiyâtımıza haķîkaten şâyân-ı taĶdîr bir Ķidmetde bulunmuşdur.

Şî'rîñ Erkân ü Eczâsı

Aşħâb-ı fenn-i 'arûz, elfâzı bi-hasebi'l-vezn üç kısım itibâr edip **sebeb**, **veted** ve **fâşıla** tesmiye eylemişlerdir. Sebeb iki nevc olup birincisi **sebeb-i** [21] **ħafîf**dir ki bir Ķarf-i müteħarrik ile bir de sâkinden 'ibâret olan lafzdır: *Gül*,

mül, hel ve *fî* gibi. İkincisi dağı **sebeb-i şakıl** olup iki harf-i müteharrikden ‘ibâret olan lafzdır: *Gele, me’a, leke* ve *bile* gibi. Hafî olmaya ki burada, mâ-ğablindeki harfîñ harekesini iş‘âr için yazılıp telaffuz olunmayan ħurûf-i imlâ hesâba dâhil degildir.

Veted dağı yâ iki müteharrik ile bir sâkinden ‘ibâret olup **veted-i mecmû’** denir: *Çemen, semen, ‘alâ* gibi. Veyâĥûd iki müteharrikiñ beyninde bir sâkin bulunup **veted-i mefrûğ** denilir: *Lâle, jâle, keyfe* ve *ĥayşü* gibi.

Fâşıla sebeb-i şakıl ile sebeb-i hafifden ya‘nî üç müteharrik ile bir sâkinden mürekkeb olup **fâşıla-i suğrâ** denir: *Şanemâ, ħarabet* gibi Yâĥûd sebeb-i şakıl ile veted-i mecmû‘adan [22] ya‘nî dört müteharrik ile bir sâkinden mürekkeb olup **fâşıla-i kübrâ** denir: *Īarabeküm, semeketen* gibi.

İmdi kelâm-ı mevzûnuñ eczâsı, elfâz u erkân-ı mezkûreniñ terekküb ü imtizâcından taĥaşşül eder. Meşelâ veted-i mecmû‘u sebeb-i hafife tağdîm ile fe‘ülün ve sebeb-i hafifi veted-i mecmû‘a tağdîm ile fâ‘ilün ve sebeb-i hafifi iki veted-i mecmû‘a tağdîm ile mefâ‘ilün vezinleri ĥaşıl olur.

Ehl-i ‘arûz bu yolda terkîb eyledikleri yedi cüz‘ü eczâ-yı aşliye ‘add ederler ki bunlarıñ ikisi ĥumâsî ve beşi subâ‘îdir: Ĥumâsî olanlar *fe‘ülün, fâ‘ilün*; subâ‘î olanlar dağı *mütefâ‘ilün, mufâ‘aletün, müstefîlün, fâ‘ilâtün, mef‘ülâtün* vezinleridir. Ammâ Cevherî ‘indeinde mef‘ülât uşûlden ma‘dûd degildir. İşbu evzân-ı aşliyeye tağayyür ve ba‘zen ziyâde [23] ve noğşân ‘arîz olmasıyla evzân-ı sâ‘ire teferru‘ eder. Eger tağayyür, esbâba ‘arîz olur ise **ziĥâf** denilir. Meşelâ müstefîlün cüz‘-i aşlisiniñ fâ’sı ĥazf olunarak “müste‘ilün” ħalmağla bu dağı “müfte‘ilün” cüz‘-i fer‘isine nağl olunur. Ve yine mefâ‘aletün cüz‘ünüñ lām’ı teskîn ile nûn’ı ĥazf olunarak “mufâ‘alt” ħalmağla bu dağı “mefâ‘il” veznine nağl olunur.

Ve eger tağayyür, evtâd ile esbâba sârî olur ise **illet** denir ve illet bir ħaşideniñ birinci beytine ‘arîz olsa her beytde ol şüretle devâm eder. Ziĥâf ise bir beytde vâkı‘ olduğı ĥâlde ol ħaşideniñ diğeri beytinde olmayabilir. ‘İllet ziyâde yâ noğşân ile vâkı‘ olur. Meşelâ mütefâ‘ilün cüz‘ünüñ âĥirine bir sâkin ‘ilâve olunarak “mütefâ‘ilinn” olmağla “mütefâ‘ilân” [24] veznine nağl olunur. Ve yine mufâ‘aletün vezninden “tün” ĥazf ve “lām” dağı teskîn olunarak mefâ‘il olmağla fe‘ülün veznine nağl olunur.

Ehl-i ‘arûz bir beytiñ mışrâ‘-ı evveliniñ birinci cüz‘üne **şadr** ve cüz‘-i âĥirine ‘arûz derler. Ve mışrâ‘-ı şânîniñ cüz‘-i evveline **ibtidâ** ve cüz‘-i âĥirine **ħarb**

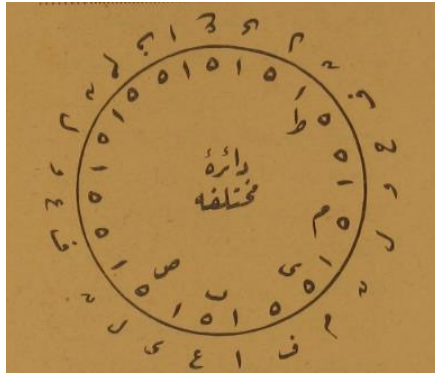
tesmiye ederler. Şadr ile ʿarûzuñ ve ibtidâ ile ʿdarbıñ mâbeyninde bulunan eczâya dağı **haşv** tesmiye ederler.

Baħr

Evezân-ı aşliye vü ferʿiyyeniñ yekdigeriyle terekübünden yâhûd ʿaynı vezniñ tekerrüründen baħr teşekkül eder. Baħirler İmâm Ĥalîl'e göre on beş olup bunlarıñ her birinde ʿarîzîñ tenevvuʿuyla on beş baħirde otuz dört ʿarûz ve ʿdurûbuñ tenevvuʿuyla dağı altmış üç ʿdarb bulunur. Ammâ Aħfeş-i Naħvî bunlara bir de baħr-i mütedâriki [25] ʿilâve etmekle baħriñ ʿadedi on altıya bâliğ olduğundan otuz altı ʿarûz ve altmış yedi ʿdarb bulunmuş olur. İşbu baħirlerden beşi faķať ʿArab'a maħşûş olup şuʿarâ-yı İrân anlarıñ lisân-ı Fârisî'de istiʿmâlini muvâfık-ı ʿtabʿ bulmamışlardır. Ol baħirler *taṣīl*, *medīd*, *basīṭ*, *vâfir* ve *kāmīl*dir. Şuʿarâ-yı İrân sâʿir baħirleri istiʿmâl ile berâber lisân-ı Fûrs'e maħşûş olmak üzere yeñiden üç baħir daha istiħrâc eylemişlerdir ki bunlar da *cedīd*, *karīb* ve *müşâkīl*dir. Bu hâle göre baħirleriñ mecmûʿ-ı ʿadedi on toķuza varmış olur.

Devâir-i Evzân-ı Şiʿr

İşbu 5 işâreti müteħarrik 1 işâreti dağı sâkin ĥarfleri işʿâr eylemek üzere şu vechle:

[26]

bir dâire teşkîl olunsa bunuñ “ı” ile işʿâr olunan ĥarf-i müteħarrikden ʿtibâren bir defʿa devr olunmak üzere sâkin ve müteħarrik ĥarfler tefâʿile taťbîķ olunarak dâire, *feʿülün meşʿâʿilün feʿülün meşʿâʿilün* vezni çıkar. İşbu vezniñ iki defʿa tekrarı olan

[27] *fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün*
fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün

vezni baħr-i tavîliñ aşıdır. Yine bu dâ'irede “mim” ile iş'ar olunan ħarf-i müteħarrikden bed° ile berice sâbık tefâ'ile taṭbıķan devr olunarak

fâ'ilātün fâ'ilün fâ'ilātün fâ'ilün

vezni bulunur ki bunuñ daħı iki def'a tekrarı baħr-i medîdiñ aşıdır. Ve kezâlik “be”den bed° ile

müstef'ilün fâ'ilün müstef'ilün fâ'ilün

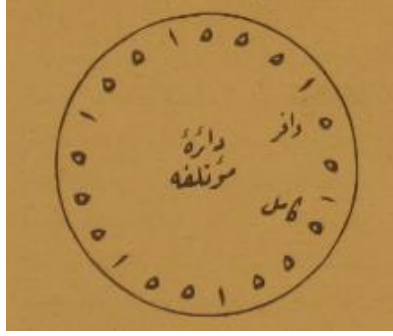
vezni bulunur. Bunuñ iki def'ası daħı baħr-i basîtiñ aşıdır. Dâ'ireniñ diğer maħallerinden bed° olunarak diğer baħirler daħı istiħrâc olunabilir ise de anları °Arab isti'mâl etmediginden müħmelâtdan °add olunurlar. Faķaṭ dâ'ire-i mezkûreniñ [28] “se” ve “şad” ile iş'ar olunan maħallerinden bed° ile istiħrâc olunan iki baħri ba'zı müvellidîn isti'mâl eylemişlerdir. “Se”den bed° ile müstaħrec olan iki def'a

mefâ'ilün fe'ülün mefâ'ilün fe'ülün

veznine baħr-i müstaṭîl tesmiye olunmuşdur ki baħr-i tavîlüñ maķlûbı ya'ni °aksidir. Ve “şad”dan bed° ile istiħrâc olunan iki def'a

fâ'ilün fâ'ilātün fâ'ilün fâ'ilātün

vezni daħı baħr-i medîdiñ maķlûbudur. İmdi böyle bir dâ'ire, baħirleriñ eczâ-yı aşliyesine nazaran yekdigesine ta'alluķ ve irtibâtiñı ta'yîn eylemekle ehl-i °arûz baħirleri beş dâ'irede cem° eylemişlerdir. Bâlâda mezkûr olan dâ'ire anlarıñ birincisi olan dâ'ire-i muħtelifedir ki eczâsının ba'zısı ħumâsî ve diğer ba'zısı sübâ'î olarak muħtelif olmaları [29] cihetiyle böyle tesmiye olunmuşdur. İşbu dâ'ire-i muħtelifeniñ ħâvî olduğu baħirler lisân-ı Fârisî'de müsta'mel olmayıp olsa da maṭbû° düşmemişdir. Dâ'ire-i şâniye daħı işbu:

dâîresi olup bunuñ cemî'e-i eczâsı sübâ'î olarak i'tilâf eylemeleriyle dâîre-i mu'telife tesmiye olunmuştur. Bu dağı baħr-i vâfir ile baħr-i kâmilî hâvîdir. [30] Baħr-i vâfirîñ aşlı iki kere

müfâ'aletün müfâ'aletün müfâ'aletün

olup baħr-i kâmilîñ aşlı dağı iki kere

mütefâ'ilün mütefâ'ilün mütefâ'ilün

veznidir. Bu baħirler dağı Fârisî'de müsta'mel degildir. Ba'zı müte'abħîrîn lisân-ı Fârisî'de baħr-i kâmilîden inşâd-ı şî'r eylemişler ise de şu'arâ-yı 'Acem anlarda 'uzûbet ü le'âfet bulamadıklarından ehl-i 'arûz-ı Fârisî ol baħirleriñ fîrû'unu istiħrâc ve beyâna taşaddî etmemişlerdir. Ammâ lisânımızda baħr-i kâmilîden söylenilmiş olan eş'âr pek la'îfdir. Şu kadar ki lisânımızda isti'mâl olunan đurûb u 'arûzu kendine maħşûş olup 'Arabî'ye tevâfuğ etmez.

Dağıre-i şâliše dâîre-i müctelibedir ki üç baħri hâvîdir. Bunlar dağı hezec, recez, remeldir. [31] Ve bu üç baħir Fârisî'de ve lisân-ı 'Osmânî'de keşîrû'l-isti'mâldir. Dâîre-i râbi'a dâîre-i müşebbehedir ki toğuz baħri hâvî olup bunlarıñ altısı hem 'Arab'da ve hem de 'Acem'de müsta'meldir. Diger üçü eş'âr-ı Fârisî'ye maħşûşdur.

İşbu doğuz baħirden 'Arab ve 'Acem'de müşterek olan altı baħir: serî'e, münserih, hafîf, muzâri'e, muđteżib, müctesşdir. 'Acem'e maħşûş olan üç baħir dağı cedîd, münserid (ta'bîr-i Fârisî ile qarîb) ve muğtarid (ta'bîr-i Fârisî ile müşâkil)dir.

Ehl-i 'arûz-ı Fârisî mezkûr doğuz baħri iki dâîreye vaz'e eylemişlerdir. Ve dâîreleriñ tertîb ü tesmiyesinde dağı 'Arab'a muħâlif olarak baħr-i münserih

ve muzâri° ve muktezîb ve müctessîñ °â'id olduğu dâ'ireye dâ'ire-i [32] muhtelife deyip serî°, cedîd, qarîb, hafîf ve müşâkiliñ dâ'iresine dağı dâ'ire-i müntezi°a demişlerdir. Ve °Acemiñ dâ'ireteyn-i mezkûreteyne tevzi° eyledikleri buğür tis°a-i mezkûreniñ aşilları olmayıp fûrû°udur.

Devâ'ir-i evzândan beşincisi dağı dâ'ire-i müttefîka olup bađr-i mütedârik ile bađr-i mütekâribi hâvîdir. İmdi eş°âr-ı °Arab'ıñ evzânını hâvî olan devâ'ir-i hamseden ikisi Fârisî'de müsta°mel olmayan bağirlere müte°allık olduğundan ve dâ'ire-i müctelibedeki bağirler dağı iki dâ'ireye vaz° kılandırğında devâ'ir-i evzân-ı °Acem dört olur. Ammâ lisân-ı °Osmânî'de bađr-i kâmil isti°mâl olduğundan °arûz-ı °Osmânî'ye dâ'ire-i mütelife dağı dâhil olur. Ve °arûz-ı °Osmânî'de devâ'ir-i [33] evzân-ı °Arab'dan dört dâ'ire bulunup dâ'ire-i müctelibeniñ bağirleri uşûl-i °Acem üzre iki dâ'ireye tevzi° olunması itibâriyle eş°âr-ı °Osmâniyye evzânınıñ beş dâ'iresi bulunmuş olur. Burada ittihâz eyledigimiz ıarîk-i ihtisâra nazaran artık bađirleriñ ağvâl-i mađşûsalarınıñ beyânına gelelim.

Bağr-i Hezec

Bu bađriñ dâ'irede aşlı altı def°a mefâ°ilün vezniniñ tekrâridir. Ve bunuñ °Arabî'de isti°mâli faķať iki đarb üzeredir.

<i>mefâ°ilün mefâ°ilün</i> <i>mefâ°ilün mefâ°ilün</i>	}	Đarb-ı evvel
<i>mefâ°ilün mefâ°ilün</i> <i>mefâ°ilün fe°ülün</i>	}	Đarb-ı şânî

Đarb-ı evveliñ mişâli Yezîd'ıñ işbu:

[34] *Ene'l-mesmümu mâ °indî*
Bi-tiryâkin velâ rākî
Edir ke°sen ve nâvilhâ
Elâ yâ eyyühe's-sākî

şi°ridir. Taķtî°i ya°nî tefâ°ile tağbîki

*Ene'l- mesmû / mu m̄a 'indī
mefā 'ilün / mefā 'ilün*

mişilli olup diğere mışra'ları dağı bu vechile taqtı' olunur. Lisānımızda işbu dārb-ı evveliñ mişāli vardır: Ez-cümle

*Niçün a sevdiğim niçün
Seni sevdiğim budur suçum
Taralanmış güzel saçın
Çözen benden beter olsun*

şarkısı ol kabildendir. Fārisī'de bu bahriñ dūrüb-ı keşiresi [35] olduğu gibi Türkideki dārb-ı evveliñ mişāli vardır. İşbu müşemmenü'l-eczā olan

*mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün
mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün*

dārb-ı evveliñ Fārisī'deki mişāli Hāfiz'in:

*Elā yā eyyühe 's-sākī edir ke'sen ve nāvilhā
Ki 'ışk āsān nemüd evvel velī üftād müşkilhā*

olup mişāl-i Türkisi dağı Nābī'niñ

*Tutup ke'siñ kenārından zarāfet birle hörpüldet
Disünler qahve içmekde bu 'emmi amma kāmil hā*

ve diğere bir mişāli dağı

(Beyt li-Cevdet Paşa)

*Tenezzül 'ay-n-ı rif'at olduğun seyr et ki şun'-ı Haq
Maqarr-ı kāküli bālā-yı çeşm-i 'izzet etmişdür*

olup işbu beytiñ taqtı'ı dağı zīrdeki vechiledir.

[36] *Tenezzül 'ay / n-ı rif'at ol
mefā'ılün / mefā'ılün*

*duğun seyr et / ki şun'-ı Haq
mefā'ılün / mefā'ılün*

bu bahriñ Türkî'de müseddesü'l-eczâ olarak müsta°mel olan diger iki ÷arbu dağı

1 *mefâ°ilün mefâ°ilün mefâ°ilün*
mefâ°ilün mefâ°ilün mefâ°ilün

2 *mefâ°ilün mefâ°ilün fe°ülün*
mefâ°ilün mefâ°ilün fe°ülün

olup birincisinin mişâli

Gehî vuşlatda °aşıķ gâh mehcür
Bu dünyâdur gehî mâtem gehî sūr

ikincisiniñ mişâli

Cihânda zevķ u şevķ-i kâ-m-râni
Mey ü maħbûb u eyyâm ü civânî

ve yine bu bahriñ bir °arûzu dağı

[37] *mef°ülü mefâ°ilün fe°ülün*
mef°ülü mefâ°ilün fe°ülün

olup mişâli

Ser-māye-i şā°irān tükenmez
Dünyā tükenür yalan tükenmez

bunuñ taķtî°i dağı şu vechiledir:

Ser-māye / -i şā°irān / tükenmez
mef°ülü / mefâ°ilün / fe°ülün

Dünyā tü / kenür yalan / tükenmez
mef°ülü / mefâ°ilün / fe°ülün

Rübâ'ı

Şu'arâ-yı °Acem baħr-i hezecden rubâ'ı veyâ dü-beyt °unvânıyla ba'zı evzân istiħrâc eylemişler ve iki beyt üzre bu yolda °uzübetli şi'rlere söylemişlerdir. Ve bu nevc eş'âra terâne daħı demişlerdir. Lisân-ı °Osmânî'de daħı bu vezinler üzre pek laţif eş'âr söylenmiştir. [38] Fârisî'de bunuñ şuver-i °adîdesi vardır. Eş'âr-ı °Osmâniyye'de vâkıf olabildiğimiz:

*mef'ülü mefâ'ülü mefâ'ülü fe'ülün
mef'ülü mefâ'ülü mefâ'ülü fe'ülün*

*mef'ülü mefâ'ülü mefâ'ülü fe'ül
mef'ülü mefâ'ülü mefâ'ülü fe'ül*

vezinleri olup birincisiniñ mişâli:

*Nüşhañ marâz-ı °aşka °ilâc eylemedi hîç
Ey şeyh-i kerâmât-fürûş az da şuyuñ iç*

ikincisiniñ mişâli daħı

*Nâdir bulunur fînet-i kâmilde kuşūr
Kim mâyeden eyler ne ki eylerse zuhūr*

ve yine ba'zı zihâfât ile

*Dilbend-i ümîd olduğum evkât-ı neşâtı
Hem-reng-i şabâh-ı Ramazân eyleme yâ Rab*

°Arab'dan ba'zı müvellidîn daħı rubâ'ı tarzında [39] eş'âr söylemişler ve bu yoldaki evzâna baħr-i silsile tesmiye eylemişlerdir.

Baħr-i Recez

Baħr-i receziñ aşlı altı kere müstef'ilün veznidir. Bu baħrden eş'âr-ı °Osmâniyye'de muţtali° olduğumuz üç şüretidir: Evvelâ iki kere

*müstef'ilün müstef'ilün
müstef'ilün müstef'ilün*

vezni olup mişâli:

*Gel devr-i ʿiṣ eyyāmıdır
Zevk u şafâ hengāmıdır
ʿAşıklarıñ bayramıdır
Bu mevsim-i ferhunde-dem*

Ve şâniyen iki kere:

müstefʿilün müstefʿilün

vezni olarak mişâli:

*Gül devridür gül-zâra gel
Gül açıl ey verd-i emel*

Ve şâlişen yine iki kere olmak üzere:

müstefʿilâtün müstefʿilâtün

[40] vezni olarak bunuñ dağı mişâli:

*Gitdikçe oldı ey şüh-ı raʿnâ
Hüsnüñ ziyâde ânen fe-ânâ*

beytidir.

Baħr-i Remel

Bu baħriñ aşı altı kere fâʿilâtün veznidir. Fârisî ve Türkî’de eʿarîz u ğurûb-ı ʿadîdesi müstaʿmeldir. Lisân-ı ʿOsmânî’de bu baħriñ müşemmenü’l-eczâ olarak müstaʿmel olan şüretleri:

*fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün
fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilât
feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün
fâʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilât
fâʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün
fâʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilât*

[41] dır ki bunlarıñ her bir satırı ikişer kere yazılmağ lâzım gelir iken li-ecli'l-ihtisâr burada birer kere yazılmışdır. Mişâlleri dağı ber-vech-i zîr beyân olunur:

Beyt-i Lâedrî

*Yâr için ağıyâra minnet etdigim eayb eyleme
Bâğbân bir gül için biñ hâre hizmetkâr olur*

Beyt

*Çanda varsa eâşık-ı bî-çâre cānāniñ arar
Mübtelâ-yı derd olan elbetde dermānın arar*

Beyt

*Bağrına taş başup almış eline āhen-eaşā
Kūy-ı cānāni arar ditreyerek kıble-nümā*

Beyt

*Gördi çün derd-i dil-i zārımı raħm etdi tabīb
Didi ey haste-i hicrān saña dermān ağlar*

[42] İşbu bahriñ lisān-ı eOsmānî'de müseddesü'l-eczā olarak müstaemmel olan çurüb u eārîzî dağı her biri iki kere alınmağ üzere:

*fā'ilātün fā'ilātün fā'ilün
fā'ilātün fā'ilātün fā'ilāt
fā'ilātün fe'ilātün fe'ilāt*

olup mişâlleri:

Beyt-i Lâedrî

*Kısmetiñdür yıldırın yer yer seni
Ġāfil olma eākıbet yer yer seni*

Beyt-i Cevdet Paşa

*Nâz ile gülzâra gel ey gül-îzâr
Gül yüziñ görsün gül olsun şerm-sâr*

Beyt-i Şâbit

*Tokunup pâyı döküldi sâğar
Devletin tepdi yine zâhid-i har*

[43] Baħr-i Kâmil

Dâire-i mu'telifeye müte'allık olan baħirlerden baħr-i kâmilîñ 'Arabî'de çurub u e'arîz-ı 'adîdesi olduğu hâlde Fârisî'de isti'mâlî şâyi' degildir. Lâkin lisân-ı 'Osmânî'de bu baħirden pek laţîf eş'âr söylenebilir. Muţţalî' olabildigimiz bir şüreti

*mütefâ'ilün fe'ülün mütefâ'ilün fe'ülün
mütefâ'ilün fe'ülün mütefâ'ilün fe'ülün*

olup bu daħı çurub u e'arîz-ı 'Arabiyyesi'nden başka bir tarzda terekkeb eylemişdir.

Baħr-i Serî'

'Arabîñ dâire-i müctelibede cem' eylediği ve 'Acemiñ dâire-i müntezi'asına müte'allık olan baħirlerdendir. Ve dâirede aşlı iki kere *müste'fîlün müste'fîlün mef'ülâtün* veznidir. Fürû'undan [44] lisân-ı 'Osmânî'de müsta'mel olanı:

*müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilün
müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilât müfte'ilün müfte'ilün fâ'ilât*

vezinleridir. Bunlarıñ mişâlleri daħı:

(Ez-Ġazel-i Cevdet Paşa)

*Ol şanemiñ luţfi bütün yâda mı
Hep sitemi 'aşık-ı nâ-şâda mı
Çeşmini maħmûr eden ey mest-i nâz
Dâ'îye-i işve midür bâde mi*

Beyt

*Şubh şalup māh-ı ruhuñdan niķāb
Çık ki temāşāya çıka āfītāb*

Baħr-i Münserih

Bu bahriñ aşlı iki kere *müstef'ilün mef'ülāt müstef'ilün mef'ülāt* olup lisān-ı 'Osmānî'de müsta'mel olduğuna muṭṭali' olabildiğimiz şüreti:

[45] *müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün
müfte'ilün fā'ilün müfte'ilün fā'ilün*

Baħr-i Hāfif

Bu bahriñ aşlı iki kere *fā'ilātün müstef'ilün fā'ilāt* olarak lisān-ı 'Osmānî'de müsta'mel olan ḍurūbu

*fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün
fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün fā'ilātün mefā'ilün fe'ilün
fā'ilātün mefā'ilün fe'ilāt fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt
fā'ilātün mefā'ilün fe'ilāt fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt*

olup mişālleri:

Beyt

*Żabt olunmaz 'inān-ı āh-ı seher
Çāresiz keşf-i rāz ider gön'lüm*

[46] Beyt

*Hüner ehli zamānede gülmez
'Ākıl etmez 'abeş yere ḥande*

Beyt

*Seni gördükçe hem-nişin-i rakīb
Alur ey şūh ızırāb beni*

Baħr-i Muzâri°

İşbu baħriñ aşlı daħı iki kere *mefâ°ilün fâ°ilâtün mefâ°ilün* vezni olup °Arabî'de faķaķ bir °arûz ve bir ķarbı vardır. Ve baħr-i muzâri° (Fârisî'de müsta°mel olduğu ģâlde lisânımızda münâsib bir mişâlini bulamadığımız, baħr-i muķtezib gibi) °Arabî'de ķalîlü'l-isti°mâl olup bu baħirlerde mükemmel bir ķaşıdeye teşâdüf olunamamış ve ancak bir iki beytden °ibâret eş°âr görülmekte bulunmuşdur.

[47] Ammâ baħr-i muzâri°iñ lisân-ı °Osmânî'de isti°mâli epeyce şâyi° olarak müsta°mel olan fûrû°u

mef°ülü fâ°ilâtün mef°ülü fâ°ilâtün
mef°ülü fâ°ilâtü mef°âilü fe°ülün } Her birinden ikişer kere
mef°ülü fâ°ilâtü mef°âilü fâ°ilân

olup mişâlleri:

Beyt

Bîmâr gözlerinden câna irişdi âfet
Şimden gerü efendüm siz şağ biz selâmet

Beyt-i Cevdet Paşa

Ey şâne ķîl ü ķâl ile tel kırmadan varup
Şerħ eyle yâre ģâl-i perîşânı mü-be-mü

Beyt

Câmun şarâb-ı jâle pür etmişdi lâleniñ
Bezm içre ķâse-lîs idi ģurşîd-i tâb-dâr

Baħr-i Müctess

Aşlı iki kere *müstef°ilün fâ°ilâtün fâ°ilâtün* [48] olup °Arabî'de müsta°mel olan şüreti bir °arûz ve ķarbdan °ibâretdir. Lisân-ı °Osmânî'de müsta°mel olan fûrû°u her birinden ikişer def°a olarak:

mefâ°ilün fe°ilâtün mefâ°ilün fe°ilün
mefâ°ilün fe°ilâtün mefâ°ilün fe°ilât

olup mişâlleri:

(Ez-Ġazel-i Cevdet Paşa)

*Ẓuhūr idince bahār-ı haṭuñ olup mecnūn
Çemende şāhib-i sevdā gider gezer de gelür*

Beyt

*Hazākat ile bakıp nabzıma buyurdı ṭabīb
Bu ilet ehline hoşdur hevā-yı kũy-ı ḥabīb*

Beyt

*Şemīm-i nāfeye dā'ir şabāda var bir eṣer
Aceb o āhũ-yı nāzende kākũlũn mi ṭarar*

[49] Baḥr-i Mütেকārib

Dā'ire-i müttefaḳaya mütte'allık olan ḥumāsīyũ'l-eczā iki baḥriñ biri olup dā'irede aşlı sekiz def'a fe'ũlũn veznidir. Lisānımızda müsta'mel olan şüretleri, beheri iki kere itibār olunmaḳ üzere

*fe'ũlũn fe'ũlũn fe'ũlũn fe'ũl
fe'ũlũn fe'ũlũn fe'ũlũn fu'l*

olup mişâlleri:

Beyt-i Cevdet Paşa

*Buyur meclis-i ünse ey mest-i nāz
Ney ü mey müheyyā kemān dil-nüivāz*

Velehü eyḏan

*Bu firḳat ne yapdı ne etdi baña
Ne mümkün beyān edebilmek saña*

[50] Baḥr-i Mütedarik

Dā'ire-i müttefaḳadandır. Aḥfeş'iñ bulup İmām Ḥalīl'iñ vaz'e eylemiş olduḡu on beş baḥre ilḥāḳ eylediḡi işbu baḥr-i mütedarikdir ki muḥdeş veyā muḥteri'e

dağı denir. Bunuñ aşlı dağı sekiz defa fâ'ilün veznidir. Bu bahirden lisânımızda şunu bulduk:

°Aşıkım ben saña iltifât it baña

Bunuñ vezni dâ'iredeki vezn-i aşlıye muvâfık olmak üzere:

fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün fâ'ilün

İhtâr

Lisânımızda isti°mâli şâyî° olan bahirler buraya kadar beyân olunan on bir bahirden °ibâretidir. Bunlarıñ hâricinde olan diğeri bahirlerden [51] dağı ba°zı eş°ara teşâdüf olunmuş ise de °uzûbet ve leîâfetden °arî olduğundan vezinleri °arûz-ı °Oşmânî'den °add olunması tecvîz olunmadı. Bu bâbda bahr-i mütedârik hakkında dağı tereddüd olunmuş idi. Zîrâ bu bahriñ, lisânımızda isti°mâli mañdûddur. Ma°amâfih bu bahirde ba°zı külfetsiz eş°ar söylenip hafîf bestelere dağı uydurulmuş olduğundan buraya derc olundu. Bahirleriñ ve ðarblarıññ tarîk-i istihrâcına °âid bir çok ta°bîrât u ıstîlâhât, °arûz kitâblarında tafşîl olunmuş bulunmaları hasebiyle li-ecli'l-ihtîşâr burada terk olundu. Mezkûr onbir bahirden başka bahirleriñ ba°zı e°arîz u ðurûbunda şâyân-ı istimâ° eş°ar söylenilmiş olması ihtimâlden ba°id olmadığından [52] bi't-tetebbu° bunlarıñ dağı °arûz-ı °Oşmânî'ye °ilâvesi erbâb-ı himmete muhâvvelidir.

Lâhika

°Arabıñ Endülüs şuarası bir aralık nazmı bir başka tarza döküp muvaşşah tesmiye eylediler: Muvaşşahda bir kıt°anıñ her iki beyti arasına bir kâfiyede üç mısrâ° idhâl olunur ve bu mısrâ°-ı lâhikaniñ kâfiyesi ebyât-ı aşlıye-i mezkûreniñ kâfiyesine tevâfuk etmez. Ve ba°zen dağı gerek ebyât-ı aşlıyenin her bir mısrâ°ınıñ ve gerek mısrâ°-ı munzamanıñ evvellerine münâsib kâfiyede birer kelime veyâ kelâm-ı mevzûn °ilâve ederler.

Şuarâ-yı Endülüs böylece °arûzuñ kavâ'id ü hudûdını tecâvüz ile ol zamâna kadar mer°î olan tarzıñ gayrı bir tarzda şi'r inşâd eyledikleri mişilli müvellidîn-i °Arab'dan [53] bir çok şâirler kâide-i i°râba dağı mürâ°ât etmeksizin kendileriniñ luğat-i müsta°cemeleri üzere zeceller söylemişlerdir. Muvaşşahât her ne kadar kavâ'id-i °arûza ve ezcâl dağı hem °arûz ve hem de nañve tevâfuk etmez ise de bu yoldaki eş°arda dağı leîâfet ve °uzûbet

bulunduğu erbābınca muşaddaktır. Muḫaddime-i tāriḫ-i ibn-i Ḥaldūn'da bu bābda baʿzı maʿlūmāt vardır.

Lisānımızda daḫı ḳavā'id-i ʿarûz ḫāricinde olarak parmak ḫesābıyla söylenmiş olan şiʿrlerin içinde baʿzı eşʿār-ı laṭife görülmektedir ki tefʿil uşûlüne tevāfuḳ etmiyor diye bunların mehcūr-ı nazar-ı iʿtibār olmaları tecvîz olunamaz. Tefʿil uşûlünde söylenmiş olan eşʿārın baʿzılarında, şırf Türkçe olan kelimāt zāten med ü imāleye gelmedikleri ḫâlde, eñine [54] boyuna pek ziyāde çekip çekişdirerek vezne uydurulmuş olduklarından ṭabʿa muḡāyir düşmüşlerdir. Bu ḳabilden olan bir beyit şīve-i lisāna tevfiḳan okunsa vezinsiz olur. Vezne tevfiḳan okunsa tatsız olur. Şiʿrin selīs olması için bu gibi ʿuyūbdan āzāde bulunması ile berāber bir de lisānımızın āheng-i maḫşūşuna tevāfuḳ etmesi lāzım gelir. Lisānımızda müteʿaddid lisānlardan pek çok kelimāt alınmış ise de her ḫâlde bir dereceye ḳadar terk-i lisānının āheng-i maḫşūşu muḫāfaza olunmuş olduğundan eşʿarda daḫı bu āhengiñ bozulmasına diḳḳat olunmak şīve-i lisān iḳtizāsındandır.

Bu yolda şīve-i lisānıñ muḫāfazası tefʿil uşûlünün icrāsı ḳadar mühimdir. Parmak ḫesābıyla söylenilmiş olan eşʿār'dan tefʿil [55] uşûlüne tevāfuḳ etmeyenleri ol āhenge muvāfiḳ oldukları ḫâlde yine diñlenebilir. Vāḳıʿan hem şīve-i lisāna ve hem de uşûl-i tefʿile muvāfiḳ olan eşʿār daha mükemmel ve aʿlā ise de bu yolda nazm-ı kelām daḫı ḳolay degildir. Ḥālbuki tiyatro piyesleri ve sâʿir o yolda uzun boylu şeyler için nazm-ı kelāmda sūhūlet aranmaḡla anlarda tefʿil uşûlüne riʿāyet olunamamaḡdadır.

Parmak ḫesābıyla daḫı *keyfemā ittefaka* söylenen sözlere mevzūn denilemeyip bunda daḫı baʿzı ḳavā'idde riʿāyet olunmak lāzım geleceḡi añlaşılmaktadır. Lākin bu ḳavā'id henüz lāyḳı vechile maʿlūm olmadığından bunları taḫdīd ü taʿyīn için ol emirde bu yoldaki eşʿarı cemʿ ü intihāb etmeli ve anlarıñ ne gibi ḳavā'idde teṭābuḳ etmesiyle selīs olduklarını teṭebbuʿ ve taʿyīn eylemelidir. İşte ehl-i himmete, edebiyāt-ı ʿOsmāniye'ye ḫidmet için bu bir vāsiʿ yoldur. [56] Parmak ḫesābında ʿaded-i ḫarekāt Manastırlı Fāʿikʿ Beg Efendi'niñ netice-i teṭebbuʿātına göre 7, 8, 10, 11, 13, 15 miḳdārları bulunup Fransızca'da olduğu gibi birden on ikiye ḳadar degildir. Ve şāyān-ı diḳḳatdir ki taḳṭiʿāt-ı mezkūre meyānında Fransızlarıñ eñ ağır eşʿarının ölçüsü olan on iki taḳṭiʿi yokdur. Ve bir nazmıñ cümle mışrāʿları ʿaynı taḳṭiʿde bulunur. Fransızca'da olduğu gibi uzunlu ḳışalı taḳṭiʿde bulunan mışrāʿlar birbiriyle imtizāc etmez. Maʿamāfih muvaşşah veyā müstezād tarzında ve şīve-i lisāna tevāfuḳ edecek bir şüretle şiʿrler söyleyerek yeñiden bir çığır açmak daḫı üdebā-yı ʿOsmāniye'niñ ḫuşūle getirecekleri teraḳḳiyāt cümlesinden olmak üzere beklenilebilir.

Kaynakça

- Ahmed Hamdî Şirvanlı. (1288), *Teshîlü'l-arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi'*, *Kısm-ı Evvel*, Terakki Matbaası, İstanbul.
- Albayrak, Nurettin. (1998), “Hece Vezni”, *DİA*, C 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Aslan, Üzeyir. (2021), “Sultan II. Murad Devrine Ait Aruz Konulu Bir Eser: Mutahhar B. Ebî Tâlib'in Ravzatu'l-Evzân'ı”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S 24, s. 9-36.
- Atik Gürbüz, İncinur. (2010), “Aruz Eğitimi Üzerine Yazılmış Bir Eser: Manzûme-i Arûz”, *Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu (15-16 Mayıs 2009) Bildiriler Kitabı*, Adıyaman Üniversitesi Yayınları, s. 321-333.
- Aydın Göksoy, Ayşegül. (2019), *Sahbâ-yı Mükerrerem (İnceleme-Metin)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- Baran, Yılmaz. (2016), *Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tadrîsât-ı Edebiyyeden Nazm ve Eşkâl-i Nazm'ı*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aksaray.
- Belenkuyu, Bekir. (2020), “Türkçe Aruz Kaynakçası”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 24, s. 137-172.
- Coşkun, Menderes. (2003), “Edebî Terimler ve Aruzla İlgili Bir Eser: Alî b. Hüseyin Hüsameddîn Amasî'nin Risâletün Mine'l-Arûz ve Istilâhi's-Şi'r'i”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi (The Journal of Turkish Cultural Studies)*, S 8, 97-130.
- Çaldak, Yusuf Kenan. (2022), *Ahmed Hamdî Şirvanî ve Teshîlü'l-arûz ve'l-Kavâfi ve'l-Bedâyi'si*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- Çetin, Nihad M. (1991), “Arûz”, *DİA*, C 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Demirel, Şener. (2011), “Es-Seyyid Hüseyin Hüsni Burdurî'nin Aruzla İlgili Mizân-Nâme-i Şu'arâ Adlı Eseri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Klâsik Türk Edebiyatında Mizah-Halil Erdoğan Cengiz Adına)*, C 6, S 2, s. 367-402.
- Ekici, Hasan. (2017), “Atfî Ahmed Efendi'nin Aruz Dair Bir Eseri: Miftâh-ı Kavâid-i Tuhfe”, *HİKMET: Akademik Edebiyat Dergisi*, C 3, S 7, s. 140-161.
- Gıynaş, A. Kamil, Şenödeyici, Özer. (2010). “Teorik Açıdan Aruz İlmi ve Üç Aruz Risalesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 3, S 14, s. 226-240.

- Gökçe, Hasan. (2006), *Selim Sâbit Mi'yâru'l-Kelâm (Metin-İnceleme-Sözlük)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Gövsa, İbrahim Alâaddin. (1933), *Meşhur Adamlar: Hayatları ve Eserleri*, C 4, (Haz.) Sedat Simavî, İstanbul.
- Güngör, Bilgin, Büyüker Güngör, Nilgün. (2018) “Necip Asım’ın Millî Aruz Risalesi (İnceleme-Metin)”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C 4, S 4, s. 953-974.
- İsen, Mustafa. (1991), “Aruzun Anadolu’daki Gelişme Çizgisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C 39, S 1991, s. 119-125.
- Kahraman, Mehmet. (2016), *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, AkademikKitaplar, İstanbul.
- Kalyon, Abuzer, Çelik, Nebi. (2017), “Manastırlı Sâlih Fâik’in “Türkçe Aruz” Eserinden Hareketle Aruzdan Kastedilen Şiir Ölçüsü”, *KÜLLİYAT: Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, S 3, s. 37-50.
- Mahmûd Âsım. (1314), *İlm-i Arûz*, Asır Kütüphanesi, İstanbul
- Mehmed Lütfi, Akşehirli. (1330), *Mülhakâtü İlmü'l-Arûz*, Dersaâdet.
- Mehmed Rifat, Manastırlı. (1308), *Mecâmü'l-Edeb*, 5. Kitâb: *İlm-i Arûz*, Kasbar Matbaası, İstanbul.
- Muhtaroglu, Nazif. (2020), “Ali Sedâd Bey: Hayatı ve Eserleri”, *Ali Sedâd, Kavâ'idü't-Tahavvülât Fî Harekâtî'z-Zerrât*.
- Mum, Cafer. (2010), “Mustafa Reşid'in Arûza Dair Bir Eseri: Zübdetü'l-Arûz”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (İbn Rüşd Özel Sayısı), C 3, S 6, s. 123-133.
- Mustafa Nâsır. (1329), *Arûz ve Vezn-i Millî*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul.
- Öner, Necati. (1959), “Türkiyede Yeni Mantık Cereyanlarının İlk Habercisi: Ali Sedad”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 4, S 4-1, s. 60-69
- Öner, Necati. (1989), “Ali Sedad”, *DİA*, C 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Erdem Can. (2010), *Ali Cemâleddin Arûz-ı Türkî, İlm-i Kavâfi, Sanâyi'-i Şi'riyye ve İlm-i Bedî': İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım*, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.
- Sevgi, Ahmet. (2007), “Ahmed-i Dâî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: İlm-i Arûz”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 18, s. 1-11.
- Sevgi, Ahmet. (2008), “Ahmed-i Bardahî'nin Türkçe ve Farsça Manzum Aruz Risalesi”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 19, 37-55.

- Şafak, Yakup. (1991), *Sürûri'nin Bahru'l-Ma'ârif'i ve Enîsü'l-Uşşâk ile Mukayesesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Topuzoğlu, Tefik Rüştü. (1997), "Halîl b. Ahmed", *DİA*, C 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turan, Muhittin. (2019), "Penbe-zâde-i Erzen-i Rûmî'nin Risâle fi'l-Arûz'u", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, C 7, S 18, s. 107-152.
- Yazar, Sadık. (2014), "XVI. Yüzyılda Yazılmış Türkçe Bir Aruz Risalesi: Aşki'nin Arûsu'l-Arûz'u", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S 10, s. 83-130.
- Zülfe, Ömer. (2011), "Muallim Nâcî'nin Aruza Dair Eseri: Arûz Nümûnesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 6, s. 189-208.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Dilek ÜNLÜ

Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Kayseri/TÜRKİYE
dilekunlu66@gmail.com
ORCID

**06 MİL YZ A 8188 ARŞİV
NUMARALI MECMÛ'A-İ
İLÂHİYYAT'IN İHTİVÂ ETTİĞİ
İLÂHÎLER ÜZERİNE NOTLAR**

NOTES ON THE USUL HYMNS
CONTAINED BY MECMÛ'A-İ
İLÂHİYYAT WITH ARCHIVE
NUMBER 06 MİL YZ A 8188

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 03.03.2022	Received Date: 03.03.2022
Kabul Tarihi: 07.04.2022	Accepted Date: 07.04.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Ünlü, Dilek, "06 Mil Yz A 8188 Arşiv Numaralı Mecmû'a-i İlahiyyat'ın İhtivâ Ettiği Usûl İlâhîler Üzerine Notlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16 Bahar 2022, s. 315-338.

Ünlü, Dilek, "Notes on the Usûl Hymns Contained by Mecmû'a-i İlahiyyat with Archive Number 06 Mil Yz A 8188", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 315-338.

10.28981/hikmet.1082511

Dilek ÜNLÜ

**06 MİL YZ A 8188 ARŞİV NUMARALI MECMÛ'A-İ İLÂHIYYÂT'IN İHTİVÂ ETTİĞİ
USÛL İLÂHÎLERİ ÜZERİNE**

NOTES ON THE USUL HYMNS CONTAINED BY MECMÛ'A-İ İLAHIYYAT WITH
ARCHIVE NUMBER 06 MIL YZ A 8188

ÖZ

Türk edebiyatının edebî türlerinden biri de mecmû'alardır. Mecmû'alar, sadece edebiyat ilmine dâir değil, diğer ilimleri yakından ilgilendiren konuları da ihtivâ edebilirler. Bu ilimler veyâ bilgiler târih, müzik, tasavvuf, biyografi, din, tıp bilgisi vb. olabilir. Hazîne değerinde olan bu tür eserlerden ne kadar istifâde ediliyor? Bu konunun ayrıca ele alınması gereklidir.

Bu yazıda, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188 arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan bir Mecmû'a-i İlâhiyyât adlı eserin ihtivâ ettiği "usûl ilâhîleri" hakkında tespitler sunulacaktır. Hem Türk edebiyatını hem de Türk mûsikisini yakından ilgilendiren bu mecmû'a, edebiyat ve mûsikî münâsebeti için incelenmesi mühim bir eserdir. Adı geçen eseri, Erciyes Üniversitesi'nde Prof. Dr. Atabey KILIÇ nezâretinde doktora tezi olarak da çalışmaktayız.

Anahtar Kelimeler: İlâhî mecmû'ası, dînî mûsikî, usûl ilâhîleri.

ABSTRACT

One of the literary genres of Turkish literature is Mecmû'as. Mecmû'as can cover not only the science of literature, but also the subjects that are closely related to other sciences. These sciences or knowledge are history, music, mysticism, biography, religion, medical knowledge, etc. How much being benefited from such works that are worth a treasure? This issue needs to be dealt with furthermore.

In this article, determinations will be presented about the "Usûl Hymns" that are included in a work called Mecmû'a-i İlâhiyyât consisting of 208 leaves, registered with the archive number 06 Mil Yz A 8188 in the Ankara National Library Manuscripts Collection. This Mecmû'a, which is closely related to both Turkish literature and Turkish music, is an important work to analyze for the relationship between literature and music. The aforementioned work, We are also working as a doctoral thesis at Erciyes University under the supervision of by Prof. Dr. Atabey KILIÇ.

Keywords: Hymn Mecmu'asi, religious music, usul hymns.

Giriş

“Allah adın zikr idelim evvelâ
Vâcib oldur cümle işte her kula”
(Süleymân Çelebi)

Mecmû'a, Arapça *cem'* masdarından türemiş bir kelimedir ki “*toplanılmış, bir araya getirilmiş*” demektir. Günümüzde mecmû'a denilince akla ilk gelen derleme bir yayın olan dergiler olsa da mecmû'a, aynı zamanda Türk edebiyatında edebî bir türün de adıdır. Bu türlerin ayrıca kendi içinde mecmû'a-yı eş'âr, mecmû'a-yı fevâid, münşeât mecmû'ası, ilâhî mecmû'ası, güfte mecmû'ası gibi çeşitleri bulunmaktadır. Bu yazıda, hem güfte hem de ilâhî mecmû'ası türünde bir yazma eser olan, *Ankara Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188* arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan *Mecmû'a-i İlâhiyyât* adlı yazma eserin ihtivâ ettiği dînî Türk mûsikî formlarından usûl ilâhîlerine dâir metinlerle ilgili tespitler sunulacaktır.

Mecmû'a çalışmalarıyla birlikte, mecmû'a nasıl değerlendirilmeli, ne şekilde incelenmeli, mecmû'alarından ne kadar istifâde ediliyor gibi husûslar üzerinde de yeni düşünceler ortaya konulmaktadır. Bu düşünceler doğrultusunda mecmû'aların edebiyat ve edebiyat dışında etkili olduğu alanlar ve faydaları, mecmû'aların rolleri, kazanımları, tasnifine dâir çalışmalar yapılmış hâlâ da yapılmaya devam edilmektedir.¹ Yazımızın kaynağı olan *Mecmû'a-i İlâhiyyât*'ın da yukarıda geçen husûslar konusunda istifâdeye açık, değerli bir yazma eser olduğunu düşünmekteyiz. Bilhassa edebiyat ve mûsikî arasındaki münâsebetin farklı açılardan incelenmesine kaynaklık edecek mâhiyettir.

Burada öncelikle mezkûr eserin mecmû'a tasnifleri içindeki konumu belirlenmelidir. Mecmû'alarla ilgili en kapsamlı tasnif denemesi Atabey Kılıç tarafından yapılmıştır. (Kılıç, 2012: 75-96). Bu tasnifteki başlıklara göre Mecmû'a-i İlâhiyyât, cilt ve tertip husûsiyetleri bakımından, belirli bir konu etrafında tertiplendiği için “mürettep mecmû'alar” sınıfındadır. Müretteb durumuna göre ise “mürettibi bilinmeyen mecmû'a”dır. Şekil bakımından “manzum metin mecmû'aları” içinde, hem “ilâhî mecmû'aları” hem de “güfte mecmû'aları” sınıfına dâhil edilebilir. Dil bakımından ise “Türkçe mecmû'alar” sınıfındadır. Ayrıca mecmû'adaki ilâhîleri/şiirleri güfte özelliği ile değerlendireceğimiz için eserin, güfte mecmû'aları içindeki konumu da belirlenmelidir. Güfte mecmû'alarının tasnifi üzerine en kapsamlı çalışma Recep Uslu hocamız tarafından yapılmıştır. (Uslu, 2001:161). Bu tasnife göre söz konusu Mecmû'a, “düzenleri ve konularına göre”; hemen başında bir fihrist bulundurması, belirli makâmlar etrafında belirli usûller ile bestelenmiş ilâhîleri ihtivâ etmesi ve bölümlere ayrılmış olması ile *düzeni* bakımından “*tam mecmû'alar*” sınıfına; *konularına* göre de ilâhîleri ihtivâ ettiği için “*dînî konulu mecmû'a*” sınıfına dâhil edilebilir.

¹ Çalışmaların bazıları için bkz: Aydemir, 2001: 147-153; Aydemir, 2007: 122-137; Aydemir, 2011: 87-100; Kılıç, 2012: 75-96; Gürbüz, 2013: 67-74; Kurnaz ve Aydemir, 2013: 51-64; Haksever, 2014: “65-76. Ayrıca bkz: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Aynı çalışmada güfte mecmû'larının şekil özellikleri ile ilgili verilen bilgilerde, *tezhipli olan mecmû'aların saray etrafındaki mûsikîşinâslara ait olabileceği* ifade edilmektedir. Mecmû'a-i İlâhiyyât'ın da tezhipli olması, tertibine özen gösterilmesi, hattın ve kâğıdın kullanımının özenli olması gibi husûsları dikkate alındığında, özel bir mecmû'a ve saray etrafında olan özel bir kişiye âit olması ihtimal dâhilindedir.

İlâhîleri ihtivâ eden mezkûr Mecmû'a belirli bir düzende tertiplenmiştir. İçerisinde 27 bölümden oluşan bir fihrist bulunmaktadır. 20 bölüm başlığı bir makâm ismi ile, kalan 7 bölüm ise sırasıyla *savt*, *usûl ilâhîleri*, *tesbîhler*, *mersiyetü's-su'adâ*, *kıt'a*, *hamdiyye* ve *bâzı ilâhiyyâtlar*² şeklinde adlandırılmıştır. Bölümlerdeki ilâhî sayıları ise çeşitlilik göstermektedir. Nesih hatla kaleme alınmış olan Mecmû'a'nın, bazı bölüm sonlarında rik'a hattı ile sonradan eklendiğini düşündüğümüz ilâhîler de bulunmaktadır.

Mecmû'a-i İlâhiyyât adlı yazma eserde “usûl ilâhîleri” adlı bölüm başlığı altında 23 ilâhî yer alır. *İlâhî* başlığı ile isimlendirilen her bir ilâhînin, nota bilgisi bulunmayıp sadece güfteleri mevcuttur. Bu ilâhî güfteleri hem edebiyatımız hem de mûsikîmizde incelenecek özelliktedirler.

Edebiyatımız ve mûsikîmiz arasında kadîm bir dostluk vardır. Bu dostluk elbette birbirinden etkilenmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu etkileşimler hem muhtevâ hem de biçim sûretinde olup “ilâhî” terimi de bu etkileşime bir misâl olarak gösterilebilir. Bu durum aynı zamanda müşküller de ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki; ilâhî hem edebiyatımızda hem de mûsikîmizde ortak kullanılan bir terimdir. Edebiyatımızda ilâhînin konumu, çoğu araştırmacı tarafından tür olarak kabul görülsede kesinlik kazanamamıştır. İlâhî, hem nazım biçimi ve türü hem de her ikisini birden karşılayan bir edebî terim olarak tanımlanmaktadır. (Albayrak, 2009: 133-186). Mûsikîde ise ilâhî, genel anlamıyla “bestelenmiş dînî-tasavvufî şiir” (Uzun, 2000:64-68) şeklinde tanımlanır. Bu bilgilerle edebî bir tür olan Mecmû'a-i İlâhiyyât'a bakıldığında koşma, gazel, tahmis gibi çeşitli nazım şekilleriyle ve na't, münâcât, mersiye gibi türlerle yazılmış manzûmeler bulunduğu görülmektedir. Mûsikî cihetiyle Mecmû'a'ya bakıldığında ise bu manzûmeler türlü muhtevâyaya sahip temcîd, ilâhî, nefes, durak gibi dînî mûsikî formların özelliklerini de gösterebilmektedir. Fakat manzûmelerin başlığına fark belirtilmeksizin “*ilâhî*” yazılmıştır. Bu durumda, ilâhîleri Mecmû'a'da edebî bir tür olarak mı yâhut bir mûsikî terimi olarak mı değerlendirmek gerekir? Sorusu karşımıza çıkar. Mecmû'a'nın mûsikî yönünün daha belirgin olması sebebiyle burada ilâhî'nin “bestelenmiş dînî-tasavvufî şiir” şeklinde tanımlanan bir mûsikî terimi olarak yer aldığı düşünülebilir. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki terimler meselesi hâlâ çözülmeyi bekleyen bir müşkül olarak karşımızda durmaktadır. Bu müşkül de müstakîl olarak ayrı bir yazıda incelenmelidir. Mâmâfih, Mecmû'a'daki ilâhî teriminin kullanımı ile ilgili mezkûr tasarrufların da/tercihlerin de, ilâhîyi anlamak, adlandırmak ve sınıflandırmak adına yapılan tartışmalara/görüşlere fikir verebileceğinden dolayı dikkate alınması gerekir.

² Başlıkta iki kere çoğul eki kullanılmış olması dikkatimizi çekmiştir. Fakat Mecmû'a'da yer aldığı şekli ile buraya eklemenin daha doğru olacağını düşündük.

Yazının ana konusu *usûl ilâhîleri* olduğundan dînî Türk mûsikîsi ilmine mensup bu terimi daha iyi anlamak için bilgi verilmelidir.

Dînî Türk mûsikîsi *câmi ve tekke mûsikîsi* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aynı zamanda ortak formları bulunan bu iki mûsikî türünde ilâhî ortak formlar arasında yer almaktadır. İlâhî, mûsikîde hem câmi hem de tekkelerde okunan bir form olup kendi içinde türleri bulunmaktadır. Usûl ilâhîleri bu türlerden biri olarak kabul edilir. Usûl ilâhîleri hakkında kaynaklarda bilgi yok denecek kadar azdır. Araştırmamızda müstakil olarak konuyla ilgili sadece bir çalışmaya rastladık. Bu çalışma, M. Uygun'un "Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhîleri" adlı yazısıdır. Çalışmada usûl ilâhîleri hakkında şu ifâdeler yer almaktadır:

"Tekkelerde zikir yapılırken okunan ilâhîler tasavvuf geleneğinde camilerde okunan ilâhîlerden farklı olarak icra edilir. Zikrin belirli aşamalarında farklı anlayışları uyaran bu ilâhîlerin de belirli çeşitleri vardı. Her tarikin zikri sırasında okunan bu eserlerin "usûl ilâhîleri", "kıyam ilâhîleri", "devran ilâhîleri", "şugul", "durak" gibi isimlendirilen çeşitleri de farklı uygulamalarla sunulurdu. Usûl ilâhîleri ise, "oturularak veya ayakta yapılan zikirlerde kelime-i tevhid zikrinden sonra veya devrana kalkılırken cumhur olarak okunan ilâhîlerdi. Konu itibari ile tasavvufî heyecanı artırıcı ve sırlı ifâdeler taşıyan mısralardan meydana geldiği görülür. Aynı zamanda güftelerin bazısında belirli tariklerin ve bunların pîrlerinin isimlerinin anıldığı görülmektedir. ... Usûl ilâhîsi okunması ile, zikre başlayan dervişlerin yola olan bağlılıklarını artırma amacı hedeflenmiştir. Bazı ilâhîlerde yol büyüklerinin isimlerinin anılması dervişlerde aidiyet duygusunu güçlendirmeye yönelikti." (Uygun, 2014: 31-42).

Bu bilgilerle Mecmû'a'ya bakıldığında tespit edilen bilgiler şöyledir: "Usûl ilâhîleri" başlığı altında teorik bir bilgi bulunmamaktadır. İlâhîlerin muhtevâsı tasavvufî olmakla birlikte çoğunlukla da tarikat büyüklerine övgüdür. Bu ilâhîler, çeşitli yüzyıllardaki şâirlere âittir. İlâhîler gazel ve koşma nazım biçimi ile yazılmış olup bunların 7'si koşma 16'sı gazel şeklindedir. Hem aruz hem de hece vezni kullanılmıştır. Seçilmiş olan bu ilâhîlerden hareketle şâirlerin tarikatlarla olan münâsebet derecesi, devrin mûsikî anlayışı, hangi şâirin şiirinin tercih edildiği gibi husûsları anlamak ve yorumlamak adına usûl ilâhîleri başlığı altındaki 23 ilâhînin güftekârları ve mensûbu oldukları tarikatın isimleri aşağıda gösterilmiştir.

Şemseddîn-i Sivâsî Hz. (v.1597), Şemsiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Abdurrahîm Tirsî Hz. (v. 1519-27?), Eşrefiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Akşemseddîn Hz. (v.1459), Bayrâmiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Eşrefoğlu Rûmî Hz. (v.1469), Eşrefiyye tarîkatından, 4 ilâhî.
Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî Hz. (v.1751), Uşşâkiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Gîsûdâr Şeyh Ahmed Kâdirî Efendi Hz. (v.1675), Kâdiriyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Zâkirî Hasan Efendi Hz. (v.1623) Halvetiyye tarîkatından, 2 ilâhî.
Bursalı Âşık Yûnus Hz. (v. 1439) 4 ilâhî
Şeyh Mehmed Nazmî Hz. (v.1701), Sivâsiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Seyyid Nizâmoğlu Hz. (v.1601); Sinâniyye tarîkatından, 2 ilâhî.
Dervîş Yûnus Hz. (v.1712) 1 ilâhî
İbrahim/Ümmî Sinân Hz. (v.1568), Sinâniyye tarîkatından, 2 ilâhî.
Abdülahad Nûrî Hz. (v.1651), Halvetiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Şâh İsmâil (v.1524), 1 ilâhî.

Mecmû'ada 121a-127a varakları aralığında yer alan söz konusu ilâhî metinleri / güfteleri ise şu şekildedir:³

UŞÛL İLÂHİLERİ

İlâhî

1. (Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

(.---/.---/.---/.---)

1. Ne yatarsın be hey gâfil durı gel âh u zâr eyle

Çü dünyâ mülkine geldiñ dürüş bir hoşça kâr eyle

³ Metinler Mecmû'a'da görüldüğü şekli ile aktarılmış olup hatâli imlâlarda düzeltmeler yapılmıştır.

2. Niçe bir nefsiñe ulsun gözün aç Rabb'ini añla
Niçe bir halka ulluqlar efendiñ añla 'ar eyle
3. Şaın kimsin emîn olma ecel ardınca alibdir
Seni şayd (a) itmeden zinhâr 'ameller ıl şikâr eyle
4. Vücüdün 'âli ma'cendir şaın kim eyleme zâyî'
Anı (her) [tîşe-yi] zıkr ile gice (vü) gündüz timâr eyle
5. asâvet aplamış albiñ hevâ yeller ile ışdır
Ou âyât-ı ur'an'ı anıñla hoş behâr eyle
6. Bu dünyâ lezzeti **Şemsî** dimâğın eylemiş muhtel
Aña ma'cün-ı zıkr ile gice gündüz timâr eyle

İlâhî

2. (8+8=16'lı Hece Vezni)
 1. Ey bizi şoran ardaşlar bize âdiriler dirler
Ey gerçek 'aşık olanlar bize âdiriler dirler
 2. İrşâdı 'âleme oldı ulu kiçi amu geldi
Münkirler ikrâra geldi bize âdiriler dirler
 3. ubû'l-aâbdır bildiler meşâyı boyun egdiler
Cümlesi muî' oldılar bize âdiriler dirler
 4. 'Abdü'l-âdir'i sevenler cân u gönülden gelenler
Şalâdur dosta gidenler bize âdiriler dirler

5. **Bu ‘Abdü’r-Rahîm** Tirsî Şeyh Eşref-zâde bendesi
‘Abdü’l-Ķâdir ħalîfesi bize Ķâdirîler dirler

İlâhî

3. (8’li Hece Vezni)
1. ‘Āşık oldım saña cāndan
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî
Fâriğ oldım dü cihāndan
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî
2. Sensin Allāh’ın velîsi
İki cihānın çolısı
Evliyâlarıñ ulusu
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî
3. Sensin Mevlâ’nın hem dostı
Nûr berç urur yanar üsti
Server Muĥammed’in dostı
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî
4. Uzak mıdır illeriñiz
Açıldı mı gülleriñiz
Feryâdda (mı) bülbülleriñiz
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî
5. **Aķşemsü’-d-dîñ** söyler sözi
Nûr berç urur yanar özi
Maĥşerde bulasın bizi
Pîrim Ħâcî Bayrām Velî

İlâhî

4. (7+7=14'lü Hece Vezni)
 1. Her kim dir ise dâ'im Lâ ilâhe illa'llâh
Gönlünde tura kâ'im Lâ ilâhe illa'llâh
 2. Endîşe-yi Hağ ola göñli nûr ile tola
Mağşere diyü gele Lâ ilâhe illa'llâh
 3. Şol dem ki göçe cānı *Lâ havfün*⁴ ola şānı
Çürütmeye hiç teni Lâ ilâhe illa'llâh
 4. Aldatımaya şeytān mūnisi ola Raḥmān
Hem kırtarısar⁵ imān Lâ ilâhe illa'llâh
 5. Ol gün ki kıza yüzler [hem] söylenmeye diller
Hoş hüccet olup söyler Lâ ilâhe illa'llâh
 6. Var Eşrefoğlı Rūmî terk itme bu kelāmı
Di sen 'ale'd-devāmı Lâ ilâhe illa'llâh

İlâhî

5. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün)
(.---/.---)
 1. Reh-i zāt reh-nümāsıdır
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
Dil ehli muḳtedāsıdır
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn

⁴ Ahkâf/ 13. "Onlara (hiçbir) korku yoktur." Bkz. Yılmaz, 1992: 100.

⁵ Eski Anadolu Türkçesi'nde gelecek zaman eki olan "-isar/-iser" eki.

2. Muṭahhardır şerī'atla
Müzeyyendir ʔarīḳatla
Münevverdir ḫaḳīḳatla
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
3. İdüp Ḥaḳ aña iḥsānı
Ol oldı ğavṣ-ı Rabbānī
İder her derde dermānı
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
4. İzi işr-i Resūlullāh
Yolı rāh-ı vişāllu'llāh
Ser-i cünd-i Resūlullāh
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
5. **Cemālī** ḳulınıñ ḳulu
Şeh-i bāṭındır ol ulu
Pirim 'Uşşāḳidür yā Hū
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
6. (6+5=11'li Hece Vezni)
 1. Benim şeyḫim seni Ḥaḳḳ'a götürür
Niçe müşkillerin anda bitürür
Muḫammed'iñ şancağını götürür
'Abdü'l-ḳādir Sulṭān dirler şeyḫime
 2. Anlardan ḳalmışdır yol erkān uşūl
Etegin ṭutanlar olmışdır ḫāşıl

5. Ger dilerseñ evliyâ içinde sultân olasıñ
Hizmetinden olma hâlî Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’iñ
6. Bülbül-i ‘âşık gibi gülzâr-ı nâmin vird ider
Verd-i Cennetdür cemâli Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’iñ
7. Dem-be-dem feyz-i nefesler irişür dil-ğasteye
Ķâdiri’niñ hep mecâlî **Şeyh ‘Abdü’l-kâdir’iñ**

İlâhî

8. (7+7=14’lü Hece Vezni)
 1. Zıkr idelim Mevlâ’yı yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû
Ol a’lâdan a’lâyı yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû
 2. Bir yere gelüp ihvân zıkr iderler zâkirân
Olur semâ‘ [u] devrân **yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû**
 3. Varlığı hâk iderler qalbleri pâk iderler
Sîneler çâk iderler yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû
 4. Ħalvetiler dervişler gerçek ere irmişler
Niçeler cân virmişler yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû
 5. Dizler çöküp Ħalvetde oturanlar ‘uzletde
Giderler şoñ riğletde yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû
 6. Ol terk eyleyen varın girüp cennetde yarıñ
Görü[r]ler Ħağ didârîñ **yâ Hû [yâ Hû] yâ men Hû**

7. **Zākiri** zikriñ okı irmedin ecel okı
Bulanlar buldı Haqq'ı **yā Hū [yā Hū] yā men Hū**

İlâhî

9. (8+8=16'lı Hece Vezni)
1. Dost gülzârıñ gülleri Hâlvetiler dirler bize
Gülşen-i cân bülbülleri Hâlvetiler dirler bize
2. Gice gündüz cünbişleri Haqq'ı zıkr itmek işleri
Seyyid Yahyâ dervişleri Hâlvetiler dirler bize
3. Hâlvetlerde dizler çöken gözlerinden kan yaş döken
Yıldı dört erba'ın çeken Hâlvetiler dirler bize
4. Her dem behârdur ilimiz açılır tâze gülümüz
Zıkr ider şol dilimiz Hâlvetiler dirler bize
5. Giyerler şâl u pâlâ[sı] silerler gönülden pası
Zākiri'dir eñ ednâsı Hâlvetiler **dirler bize**

İlâhî

10. (7+7=14'lü Hece Vezni)
1. 'Âlemler müştâk saña şeffîc ol yâ Muḥammed
Hükümün yürür her yaña **şeffîc ol yâ Muḥammed**
2. Bir ismi Muştafâ'dır hükmi Kâf'dan K[â]f'adır
Kalbiñ nürdan şafâdur şeffîc ol yâ Muḥammed

3. Muşafâ'dır bir adın cānlarda durur dadın
Cebrâ'îl'dür üstâdın şeffîc ol yâ Muḥammed
4. Dîne direk sen(i) oldın beş vaḳti ḳâ'im ḳıldıın
Ḥaḳ Çalab'ın bir bildin şeffîc ol yâ Muḥammed
5. Ḥaḳ Çalab'ın dostısın dostı hem [Resûlisin]
İki cihân faḥrısın şeffîc ol yâ Muḥammed
6. **Yûnus** da seni sever görmege cānı iver
Ḥaḳ rahmet ide meger şeffîc ol yâ Muḥammed

Muḥin ol yâ Muḥammed

İlâhî

11. (Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün)
(--./ --./ --./--.-)
1. Ḥaḳ yoludur rehber bize Nürileriz Şemsileriz
Necm-i Hüdâ dirler bize Nürileriz Şemsileriz
2. Dünyâyı tutdı şürümüz 'ışḳ u muḥabbet kârımız
Nür-i 'Alî'dir nürümüz Nürileriz Şemsileriz
3. Ef'âlimüz fi'l-i şavâb aḳvâlimüz faşl-ı ḥiṭâb
Bizde sünnet bizde kitâb Nürileriz Şemsileriz
4. Ḥükm-i şerî'atle reşid 'ilm-i tarîḳatle mezîd
Sırr-ı ḥaḳîḳatle vahîd Nürileriz Şemsileriz

5. Ebū Hānīfe mezhebiz Hālveti zevk ü meşrebiz
Nazmī tarīk-i hākla biz Nūrileriz Şemsileriz

İlāhī

12. (11'li Hece Vezni)
1. Seyyāh olup şol 'ālemi ararsañ
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
Ceddi Muḥammed'dir eger şorarsañ
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
2. Mevlām yüce devlet virmiş başına
Meşgūl olmuş Yaradanıñ işine
Allāh ile Resūl ile āşinā
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
3. Cümle evlādına yeşil yaraşır
'İşkı gelür şu cānıma dolaşır
Saña mürīd olan Hāḫḫ'a ulaşır
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
4. [Cūşa] gelür dervīşleri dirilür
Erkānıla ihyāları sorılır
Hāḫ katında naşibleri virilür
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
5. Hāḫ yeri gögü yaradup düzeli
Hoş nazar kılmışdur aña ezeli
Evliyānıñ ser-çeşmesi güzeli
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz

6. ‘Âşık **Yūnus** çekilme[ye] ğayreti
Üstümüze hāzır ola himmeti
Oğlum dimiş aña Resŭl Hāzreti
‘Abdü’l-ķādir gibi bir er bulunmaz

İlahî

13. (7+7=14’lü Hece Vezni)

1. Cem‘ olmuş dervîşleri Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ
Yolında şādıklarī Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ
2. Elim virdim eline ķurbān oldım diline
Cānım fedā yolına Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ
3. Arısınıñ balıyam ğoncasınıñ güliyam
Bāğınıñ bŭlbŭliyam Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ
4. Saña direm ey kişi çıkar ķalbden teşvîşi
Oda yanmaz dervîşi Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ
5. Hāķ ķatında ulıdır iki cihān ŧoludur
Eşrefoğlı ķulıdır Sulţān ‘Abdü’l-ķādir’iñ

İlahî

14. (7+7=14’lü Hece Vezni)

1. ‘İşķiñ ile ‘āşķlar yansun yā Resŭllullāh
İçŭp ‘işķiñ şerābiñ ķansun yā Resŭllullāh

Ente ta'r[î]f keyfe hâli yâ Resüllullâh şefâ'at
Yâ Hâbibullâh emân yâ Resüllullâh meded yâ Hâbibullâh
Meded yâ nebî Allâh huz biyedi

2. Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara
Mü'min olan tenlere cânsın yâ Resüllullâh
Eyzan
3. Şol seni seven kişi virir yolına başı
İki cihân güneşi sensin yâ Resüllullâh
Eyzan
4. 'Âşık Yûnus' uñ cānı '[ā]lem şefâ'at kânı
'Âlemleriñ sulţānı sensin yâ Resüllullâh

İlâhî

15. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mef â'ilün Mefâ'ilün)

(.---/.---/.---/.---)

1. Bu 'ışk bir baħr-ı ummândır buña hadd ü kenâr olmaz
Delîlim sırr-ı Kûr'an'dır bunu bilende 'âr olmaz
2. Süre geldik ezeliiden pirim Muħammed 'Alî'den
Şerâb-ı lâ-yezâlîden içenlere ħumâr olmaz
3. Eger 'âşık iseñ yâra şaķın aldanma aġyâra
Düş İbrâhîm gibi nâra bu gülşende yanar olmaz
4. Kıyamazsañ baş [u] cāna ıraķ dur girme meydāna
Bu meydānda niçe başlar kesilür hiç şorar olmaz

5. Hâk'ıla Hâk olanlara kendi nefsiñ bilenlere
Dost yol[ında] ölenlere çan pahâsı dinâr olmaz
6. ⁶Seyfu'llâh sözünde mestdir şeyhiñden aldığı dersdir
Divâne-râ kalem nîstir ne söylese çanar olmaz

İlâhî

16. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün)
 1. Olupdur luğf-ı Sübhânî
Tariğ-i Ümmi Sinânî
İdüp in'âm-ı rûhânî
Tariğ-i Ümmi Sinânî
 2. Derün peyler sürür eyler
Göñülden kîr[i] dür eyler
Dem-â-dem çalb[i] nür eyler
Tariğ-i Ümmi Sinânî
 3. Düşen 'âşık bu sevdâya
Gider firdevs-i a'lâya
Sebebdür vaşl-ı Mevlâya
Tariğ-i Ümmi Sinânî
 6. Kimiñ tevḥîd kârıdır
Muğadder baḡs-i yârîdir
Bize baḡşîş-i Bârîdir
Tariğ-i Ümmi Sinânî

⁶ Mısrânın vezni kusurludur.

7. **Yunus** ‘ışkın idüp peydâ
Budur çün *kenz-i lâ-yefnâ*⁷
İlâhî bulmasın ifnâ
Tarîk-i Ümmi Sinânî

İlahî

17. (8’li Hece Vezni)

1. Seyrimde bir şehre vardım
Gördüm serâyı güldür gül
Başındaki tâc u tahtı (bâğ-ı dîvârı)
Gördüm serâyı güldür gül
2. Gül alurlar gül şatarlar
Gül den terâzî tutarlar
Gül ile b[ö]yle yiterler
Çârşû pâzârı güldür gül
3. Gül den kurulmuş bir çadır
İçinde ni‘meti hâzır
Kapucısı İlyâs Hızır
La‘li şerâbı güldür gül
4. Gül den degirmeni döner
Yine gül den gül öğündür
Açar şuyı döner çarhı
Bend[i] buñarı güldür gül

⁷ “Kanâ’at tükenmez bir hazinedir.” Hadis-i Şerîf, (Yılmaz, 1992: 91).

5. **Sinān Ümmī** gel vaşf eyle

Gül ile bülbül derdini

Yine bu garīb bülbülüñ

Āh u fiğānı güldür gül

İlāhī

18. (8+8=16'lı Hece Vezni)

1. Bir dertliyim derdim var[dır] ya ben nice dönmeyeyim

Dā'im işim āh u zārdır ya ben nice dönmeyeyim

2. Münkirler bu sırra irmez Hāq cemāliñ gözler görmez

Ay u güneş düz durmaz ya ben nice dönmeyeyim

3. Biziz ol kavm-i nāciler ya ben nice dönmeyeyim

Ka'be'de döner hācılar ya ben nice dönmeyeyim

4. Yeller eser deñiz coşar ırmaqlar tağlar düz aşar

Döne döne şular taşar ya ben nice dönmeyeyim

5. **Seyyid Nizām**oğlu tekdür münāfıķıñ işi şekdir

Evvel āhır dönmek hāķdır ya ben nice dönmeyeyim

İlāhī

19. (Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Me'fâîlün)

(--./---/--./---)

1. Yanmağdan uşanmazam pervāne miyem bilmem

Hiç soñını şaymazam dīvāne miyem bilmem

2. Her şām u seher zārım gūş eylemez ol yāre

Bağmaz baña hünkārım bigāne miyem bilmem

3. albirinde ocağım var bu sinede dağım var
Āteşde durağım var hep yana mıyam bilmem
4. Dil-hāne arāb oldu yıkıldı tūrāb oldu
Her cānibi bāb oldu vīrāne miyem bilmem
5. **Nūrī** dem-i dehşetde baħr-[ı] ğam u fūrkatde
a'r-ı yem-i ayretde dŪrdāne miyem bilmem

İlāhī

20. (8+8=16'lı Hece Vezni)
 1. 'Aceb midŪr deli olmak 'ıřk odına yanan kiři
'ıřka yakın yŪrimezsin eyŪ adın řanan kiři
 2. Kim şağınur eyŪ adın birağsın elden 'ışk odın
Tīz[ce]çaldırımış şanadın daldan dala şonan kişi
 3. Gelen geđer sŪrŪn sŪrin ya bayrāmdır yāhŪd dŪğŪn
GelŪr mi ola yarın bugŪn benim gŵnlŪm alan kiři
 4. řol gŵzlerŪm yola bađar bařım dŵner yařım ađar
Ĝayrıya ol nice bağar dost cemāliñ gŵren kişi
 5. şol gŵzlerim şola şola aldı beni ırağ yola
'Āřık hālinden kim bile yŪregi řađ olan kiři
 6. Yine řođdı 'ıřk gŵneři **YŪnus** yola řo(n)dı baři
řol mŪnkirler atar řaři gelsŪn řā'il olan kiři

İlâhî

21. (8+8=16'lı Hece Ölçüsü)

1. Yol içinde yol şorarsañ yol Muḥammed 'Alî'niñdir
Yetmiş iki dil içinde dil Muḥammed 'Alî'niñdir
2. Kanı bizden evvel gelen beş vaqtını dâ'im kılan
On parmağı pınar olan el Muḥammed 'Alî'niñdir
3. Varma cāhiliñ yanına uğrarsañ çarḥıñ seline
La'net yezîdiñ cānına dîn Muḥammed 'Alî'niñdir
4. Cennet kapısı açıldı misk ü 'anber saçıldı
Bâğ da bağçe de açıldı gül Muḥammed 'Alî'niñdir
5. Söyler pîr sultānum söyler Ḥaḫḫ'ın birliğini birler
Toğmış şu 'āleme parlar nūr Muḥammed Alî'niñdir
6. Gice olur gündüz olur cümle 'ālem dümdüz olur
Gökde kaç biñ yıldız olur ay Muḥammed 'Alî'niñdir
7. **Ḥatâyî** ḥaste olmuş iñler 'āşıqlarıñ göñlün egler
Nūr olmuş 'āleme toğar nūr Muḥammed 'Alî'niñdir

İlâhî

22. (11'li Hece Vezni)

1. Cemāliñ seyr idüp ismiñ aındığım
Bize himmet eyle Şeyḫ 'Abdü'l-kādir
'İşkuñ ile paslı göñlüm açdığım
Bize himmet eyle Şeyḫ 'Abdü'l-kādir

2. Mürîdleriñ hañalardan şaklarsuñ
Münkirleri ser oñıla oñlarsuñ
Ñuñb-ı zamān dört kũşeyi beklersuñ
Bize himmet eyle Şeyh 'Abdü'l-kādir

3. Eşrefoğlı Rūmî 'ıñkıñ elinde
Kimse mañrūm kalmaz seniñ yolında
Eger bunda eger Bağdād ilinde
Bize himmet eyle Şeyh 'Abdü'l-kādir

İlāhî

23. (7+7=14'lü Hece Vezni)

1. Erenleriñ soñbeti ele giresi degil
İkrār eyler gelenler mañrūm kılması degil

2. İkrār gerek bir ere göz açup dīdār göre
Şarrāf gerek gevhere nādān bilesi degil

3. Bir bīñārıñ başına bir bardağı kaysalar
Yüz yıl anda tırursa kendi tılası degil

4. Degme kişi er olmaz bu yolda ihtiyār olmaz
'Amelsiz dīdār olmaz Hāññ'ıñ rızāsı degil

5. Ümmî Sinān yol 'ayān olupdur bellü beyān
Dervīşlik yolu hemān tāt u hırkası degil

Sonuç

Edebiyat târihimizin kaynaklarından biri de mecmû'a türü eserlerdir. Bu tür eserlerden biri de *Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188* arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan *Mecmû'a-i İlâhiyyât* adlı yazma eserdir. Yazımızda, mezkûr Mecmû'a üzerine yaptığımız incelemelere, tekke mûsikîsi türlerinden *usûl ilâhîleri* ile ilgili tespitlerimize, ilâhînin, edebiyatımızda bir nazım biçimi ve türü kabul edilmesinden ve aynı zamanda mûsikîde bir form olmasından dolayı kaynaklanan bâzı müşküllere dâir tespit, görüş ve önerilerimizi belirttik. Ayrıca Mecmû'a'da bulunan usûl ilâhîlerinin metinlerine yer verdik. Hangi ilâhî güftelerinin bilhassâ “usûl ilâhîleri” türünde değerlendirildiği, hangi yüzyıla göre hangi ilâhîlerin ve şâirlerin tercih edildiği bilgilerini paylaştık. Bütün bu bilgilerle mûsikî ve edebiyat arasındaki güçlü bağları bir kez daha hatırlatmak ve bu münâsebet üzerine yapılacak daha pek çok çalışma olacağını da ifade etmek istedik. Mûsikî ilmiyle ilgilenen araştırmacıların da yazımızın konusu üzerinde elbette yeni görüş ve önerileri olacaktır. Yazının yeni araştırmalara fikir sağlamasını temennî ederiz.

Kaynakça

- Ak, Ahmet Şahin. (2009), *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Albayrak, Nurettin. (2009) “Türk Halk Şiirinde Biçim Ve Tür Sorunu” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C 2, S 3-4, s. 133-186.
- Gönül, Mehmet.(2018), “Türk Mûsikîsinin Tasnîf ve Tesmiyelerine Bir Bakış”, *İstem Dergisi*, S 31, s. 35-46.
- Kılıç, Atabey. (2012), “Mecmûa Tasnifine Dâir”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*, VII: Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı, (Hazırlayan Hatice Aynur ve vd.): Turkuaz Yayınları, s. 75-96, İstanbul.
- Mecmû'a-i İlâhiyyât, *Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8188*.
- Turabi, Ahmet Hakkı (ed.). (2020) *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Uslu, Recep. (2000) “Türk Müzik Târihinde Güfte Mecmuaları ve İnceleme Esasları Üzerine Tespitler” *Müzikte 2000 Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 158-168, Ankara.
- Uygun, Mehmet Nuri, (2014), “Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhîleri”, *Rast Müzikoloji Dergisi*, C 2,S 2, s. 31-42.
- Uzun, Mustafa. (2000), “İlahî”, *DİA*, C 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Dr. Davut ERTEM

Milli Eğitim Bakanlığı
dvtrtm@hotmail.com
ORCID

**ALİ SALÂHADDİN'İN
ŞİİRLERİNDE EHL-İ BEYT
SEVGİSİ**

AHL AL-BAYT LOVE IN ALI
SALAHADDIN'S POEMS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 13.02.2022	Received Date: 13.02.2022
Kabul Tarihi: 22.04.2022	Accepted Date: 22.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Ertem, Davut, "Ali Salâhaddin'in Şiirlerinde Ehl-i Beyt Sevgisi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16 Bahar 2022, s. 339-355.

Ertem, Davut, "Ahl al-Bayt Love in Ali Salahaddin's Poems", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 339-355.

10.28981/hikmet.1072949

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Dr. Davut ERTEM

ALİ SALÂHADDİN'İN ŞİİRLERİNDE EHL-İ BEYT SEVGİSİ

AHL AL-BAYT LOVE IN ALI SALAHADDIN'S POEMS

ÖZ

Temel karakteristik özelliğini İslam kültüründen alan, İslamî Türk edebiyatı ya da Türk İslam edebiyatı olarak da adlandırabileceğimiz Klâsik Türk edebiyatının dinî-tasavvufî konuları işleyen nazım türleri incelendiğinde Hazreti Peygamber sevgisinden sonra en çok Hazreti Ali'nin şahsında Ehl-i Beyt sevgisinin işlendiği görülür. Çünkü Hazreti Ali Peygamberimizin damadı, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in babası olması hasebiyle Müslümanların nazarında büyük bir değer atfedilen aynı zamanda dinî ilimlere ve tasavvufî manada ledün ilmine sahip, cesaret ve kahramanlık timsali olan önemli bir şahsiyettir. Hazreti Ali'ye olan bağlılık, Hazreti Hüseyin'in Kerbela Hadisesi'nden duyulan acı ve Ehl-i-Beyt'e duyulan derin muhabbet, Klâsik Türk edebiyatında öteden beri işlenegelen temalar olmuştur. Bu makalede öncelikle XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında yaşamış dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan, Dîvân şiir geleneğine bağlı kalmakla beraber Tanzimat sonrası ortaya çıkan yeni şiir anlayışından da etkilenen Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun hayatı, şairliği ve eserleri ile ilgili bilgi verilmiştir. Ardından Aşkın Ses'i adlı Dîvân'ındaki Türkçe ve Farsça şiirleri ile Sebîlü'r-Reşâd mecmuasında yayımlanmış bir şiirinde işlediği Ehl-i Beyt sevgisi ele alınmış ve incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salâhî, Aşkın Sesi, Farsça Şiirler, Sebîlü'r-Reşâd, Ehl-i Beyt.

ABSTRACT

When the verse types that deal with the religious-mystical subjects of Classical Turkish literature, which we can call Islamic Turkish literature or Turkish-Islamic literature, which take their main characteristic feature from Islamic culture, it is seen that the love of Ahl al-Bayt is mostly processed in the person of Hz. Ali, after the love of the Prophet. Because Hz. Ali is the son-in-law of our Prophet and the father of Hz. Hasan and Hz. Hüseyin he is an important person who is a symbol of courage and heroism, who has a great value in the eyes of Muslims and also has religious sciences and the knowledge of ledun in the mystical sense. The devotion to Hz. Ali, the pain felt by Hz. Hüseyin's Karbala Incident, and the deep affection for the Ahl al-Beyt have been themes in Classical Turkish literature for a long time. In this article, first of all, XIX. between the end of the century and the XX. Information about the life, poetry and works of Ali Salahaddin Yigitoglu, with the pseudonym of Salâhî, who was one of the important representatives of religious-mystical Turkish literature at the beginning of the 20th century, was influenced by the new poetry understanding that emerged after the Tanzimat, while adhering to the Divan poetry tradition. Then, his Turkish and Persian poems in his Divan named Aşkın Ses'i and the love of Ahl al-Bayt that he wrote in a poem published in Sebîlü'r-Reşâd magazine were discussed and analyzed.

Keywords: Salâhî, Aşkın Sesi, Persian Poems, Sebîlü'r-Reşâd, Ahl al-Bayt.

Giriş

Edebiyatımızda Peygamberimizin ev halkını ifade etmek için âl, kisâ, itre, üsre, beyt, ehl gibi çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Bu tabirlerden “ehl” ve “beyt” sözcüklerinin oluşturduğu Farsça bir tamlama olan Ehl-i Beyt, Peygamberimizin ailesini ifade etmek için Klâsik Türk edebiyatının nazım ve nesir türlerinde kullanılagelen en yaygın tabir olmuştur.

Ehl-i Beyt, Peygamberimizin ev halkına verilen ad. Kendisi, damadı Hazreti Ali, kızı Fatıma ve torunları Hasan ile Hüseyin'den ibarettir (Pala, 1995: 166).

Kur'an-ı Kerim'de ehl ve beyt kelimeleri birçok ayette geçer. Bu ayetlerden anlaşıldığına göre ehl, “sahip, taraftar” gibi sözlük anlamlarından başka “aynı mekanı paylaşanlar; bir dine yahut peygambere inananlar; zevce”; beyt de “ev, Allah evi(cami)” ve “aile” manalarında kullanılmıştır. Ehli-Beyt terkihi ise üç ayette geçmektedir. Bunların birinde Hazreti İbrahim'in (Hud 11/73), birinde Hz Musa'nın (el-Kasas 28/12), birinde Hazreti Peygamber'in (el-Ahzab 33/33) Ehl-i Beyt'i zikredilerek Hazreti Musa'nın ev halkı, diğerlerinde de hanımları kastedilmiştir. Hazreti Peygamber'in hanımlarına hitap eden ayette Allah'ın onları buyruklarına itaat etmeye çağırıldığı ve böylece kendilerini günahlardan temizlemeyi dilediği anlatılmıştır (Öz, 1994: 498).

İslam tarihinde Hazreti Hasan neslinden gelenlere şerif, Hazreti Hüseyin soyundan gelenlere seyit adı verilmiş, her ikisinin de soyundan gelenlere hürmet ve muhabbet göstermek Hazreti Peygamber'i sevmekle bir tutulmuştur.

Müslümanlar, Ehl-i Beyt sevgisini imandan sayarak Hazreti Ali'yi, Hazreti Fatma'yı, Hazreti Hasan'ı ve Hazreti Hüseyin'i sevmişler, onların hayatlarını kendilerine örnek almışlar, onlara olan bağlılıklarını çeşitli vesilelerle dile getirmişler ve onlardan övgü dolu sözlerle bahsetmişlerdir. Özellikle pek çok tarihî ve edebî eserde Hazreti Ali'nin ilmî yönü ve kahramanlıkları ile Hazreti Hüseyin'in Kербela'da 681 yılında Muharrem'in onuncu günü, Emevi hükümdarı Muaviye'nin oğlu Yezid taraftarlarınınca şehit edilmesi bu dinî-tasavvufî türlerin başlıca konularından olmuştur (Güzel, 2009: 322).

Ehl-i Beyt sevgisi, her dönem Türk şiirinin özellikle de methiye ve mersiyelerin başlıca konularından olmuştur. Ehl-i Beyt'in özellikleri, faziletleri, menkıbeleri ve maruz kaldıkları üzücü olayları konu edinen çok sayıda nazım ve nesir parçalarının yer aldığı eserlerin yanı sıra müstakil eserler de yazılmıştır.

Türk edebiyatının ilk İslamî ürünlerinden olan *Kutadgu Bilig*'de Ehl-i Beyt sevgisi şu şekilde dile getirilmiştir:

Ehl-i Beyt, Peygamberin uğrudur. Ey Kardeş! Sen de onları, sevgili peygamber hakkı için sev (Arat, 1988: 313).

Kutadgu Bilig'den sonra kaleme alınan diğer geçiş dönemi ilk İslamî ürünlerde de Ehl-i Beyt sevgisinin işlendiği görülür. 13.yüzyılda Pir-i Türkistan olarak adlandırılan Dîvân-ı Hikmet şairi Hoca Ahmet Yesevi'den feyz ve ilham alan ve Anadolu'da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden sayılan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre ve Hacı Bektâş-ı Velî gibi sûfî

Onun ilk şiirleri Halil Edib'in mecmuasında intişar etti. 1908 inkılabından sonra Refei Avnî'nin neşrettiği haftalık *Merâm*'da da şiirleri neşretti. Bu mecmuanın edebî muharrirliğini de yapıyordu. Sonra *Misbah*, *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstâkîm* gibi mecmualarda bazı şiir ve nesirleri çıktı (Ergun, 1936: 463).

Yetiştigi kültürel çevre, ders aldığı hocalar Salâhî'yi son derece üretken ve başarılı bir şair kılmıştır. Dîvân edebiyatı şiir geleneğinin inkıza yüz tuttuğu XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan ve döneminin şairleri arasında dinî, tasavvufî ve ahlakî şiirin unutulmaması icap eden önemli temsilcilerinden biri olan Salâhî'nin vefat yeri ve tarihi ile ilgili olarak Fevziye Abdullah Tansel makalesinde şu bilgilere yer vermiştir:

“Davudpaşa, Üsküdar Orta Mektebi, İstanbul Kız Lisesinde, Erkek Muallim Mektebinde, Hayriyye ve Pertevniyal Liselerinde Türkçe ve Edebiyat hocası olmuştur. 1936'da elli dokuz yaşında iken kendi isteği ile Pertevniyal Lisesinden emekliye ayrıldığını biliyoruz. Son demlerinde akciğer kanserinden muztarıptı; İstanbul'da Gureba Hastahanesi'nde 19 Zi'lkade 1358 (31 Aralık 1939)'da vefat etmiştir. Merkez Efendi Mezarlığı'nda gömülüdür.” (Tansel, 1973: 286)

2. Şairliği

Ali Salâhaddin, Klâsik Türk şiir anlayışı ile Tanzimat sonrası önceki dönemlerden ayıran modernleşmeye özgü Türk şiir anlayışının sunduğu imkanlardan birlikte yararlanmıştı. *Aşkın Sesi* adlı Dîvân'ında Batı'dan alınan sone nazım şekli ile bir şiir, çapraz diziliş diye de tanımlanan “rimes croisées” nazım şekliyle de iki şiir yazmıştır. Aruz vezniyle Klâsik nazım şekillerinden murabba, muhammes müseddes gibi türleri kullanmakla beraber bu nazım şekillerinde yapı olarak değişikliğe gitmiş nazım şekillerindeki bu yenilik Tanzimat döneminde başladığı için Tanzimata özgü diyebileceğimiz her bendi kendi içinde uyaklı murabba, muhammes ve müseddesler yazmıştır. Tanzimat sonrası başlayan şiirdeki yeni anlayışın gereği olarak bazı gazellerinde ise içerik olarak değişikliğe gitmiş, başlığı ve konu bütünlüğü olan gazeller yazmıştır. Aynı şekilde gelenekten farklı olarak her beyti kendi içinde uyaklı mesnevi nazım şekliyle ancak içerik olarak kaside ve gazeli andıran şiirler de yazmıştır.

Klâsik Türk şiirinin iyice gözden düştüğü ve temsilcilerine nadiren rastlanan XX. yüzyılda yaşayan Salâhî, gelenekten ayrı düştüğü hususlardan biri de soyut ve bireysel temalardan sosyal temalara yönelmesidir. Salâhî, XX. yüzyıl dinî-tasavvufî şiirin temsilcisi olarak Dîvân şiir geleneğinden farklı olarak yaşadığı dönemin tarihî hadiselerine tanıklık etmiş, döneminin adeta fotoğrafını çekmiştir. Milli Mücadele temalı *Dumlupınar Şehîdlerine*, *İzmir'e Kavuştuk*, *Şanlı Ordu* ve *Hasbihâl-i Hilâl* gibi şiirleri dinî ve millî duyarlılıkla yazılmıştır. Vatan, bağımsızlık, zafer coşkusunun vurgulandığı bu şiirlerinde Mehmet Âkif ve Namık Kemal'in coşkun üslûplarından etkilenme vardır.

İslamcılık fikrine bağlı Mehmed Âkif ve arkadaşlarının eserlerinin basıldığı *Sırât-ı Müstâkîm*, daha sonraki adıyla *Sebilü'r-Reşâd* da şiirleri yayımlanan Ali Salâhaddin'de, özellikle de *Aşkın Sesi* adlı Dîvân'ında yer alan

3.1.3. Mehâsin-i Ahlâk

Mensur eserlerinden yalnız biri, Hafız Osman'ın takrizini ihtiva eden *Mehâsin-i Ahlâk* basılmıştır. Eser, 1908 yılında Matbaa-i Kütübhâne-i Cihân tarafından yayımlanmıştır. *Mehâsin-i Ahlâk*, Ali Salâhaddin'in yayımlanan ilk eseridir. Başında Musullu Hafız Osman'ın manzum-mensur Arapça takrizinden sonra Ali Salâhaddin'in mukaddimesi yer alır.

Ali Salâhaddin, *Mehâsin-i Ahlâk*'ta insanı insan yapan, olgunlaştıran ahlakın iyi ve güzel yönlerini anlatan mefhumları bazen doğrudan doğruya, bazen da aksi cihetten ele almıştır. Ahlakı güzelleştiren şeylerin neler olduğuna dair bilgi vermek, kendileri ve toplum için nasıl kimselerin faydalı ve iyi sayılabileceğini anlatmak düşüncesiyle yazılan *Mehâsin-i Ahlâk*, ifade bakımından, çağdaşlarınkine göre oldukça ağır, Arapça, Farsça kelime ve kaidelerle yüklüdür; yer yer seci'li ibare ve cümlelere de rastlarız (Tansel, 1973: 266).

Tezkire yazarlarının eserleri ile ilgili değerlendirmelerine baktığımızda Ali Salâhaddin'in genel manada manzum ve mensur eserlerinde ahlakî bir gaye güttüğü söylenebilir.

3. 2. Tercüme Eserleri

Ali Salâhaddin'in tercüme eserleri biri hariç Arapçadan Türkçeye çeviri şeklindedir. Bu tercüme eserlerin bir kısmı Ankara Milli Kütüphanede bir kısmı da Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde kayıtlıdır.

Salâhî'nin Arapçadan çevirdiği tercüme eserleri şunlardır:

(Fusûsü'l-Hikem, İbn-i Fâriz Dîvânı, Nuhbetü'l-Emsâl, Tedbirâtü'l-İlâhiyye fi Islâhi'l-Memleketi'l-İnsâniyye, Tercüme-i İnşâü'd-Devâir, Tercüme-i Ukletü'l- Müstevfiz, Tehzibi's-Şiyem fi Nazmi'l-Hikem, Şerhü'l-Esmâi'l- Hüsnâ)

Ali Salâhaddin'in Arapçadan dilimize çevirdikleri arasında, *İbn-i Fâriz Dîvânı*'nın tamamıyla tercüme ve şerhi, Neseî'nin *İbn Teymiye Reddiyyesi* ile Muhyiddin Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye*'sinden bazı parçaları tercümesi ve son zamanlarında birçok Arapça atasözlerini nazm şeklinde tercümesi de vardır (Ergun, 1936: 463).

Ali Salâhaddin'in önemli tercüme eserlerinden biri de *Nuhbetü'l-Emsâl* adlı eseridir. Arapça atasözleri ile ilgili bu eser Ali Salâhaddin'in Arap dil bilgini Ahmed Meydanî'nin 5000 Arap atasözü ihtiva eden *Mecmaü'l- Emsâl* inden ve diğer emsal kitaplarından seçmiş olduğu yaklaşık bin meselin nazmen tercümesinden ibarettir. Ali Salâhaddin bu eserde bazı mesellerin çıkış öykülerine de yer vermiştir. Bu meselleri kısaca tercüme ettikten sonra mesellerle ilgili aruz ölçüsü ile bazen birer beyit bazen birer dörtlük şiir yazmıştır. Eser bu yönüyle telif eser özelliği gösterir.

Ali Salâhaddin, İran edebiyatının ünlü mutasavvıf şairlerinden Molla Câmî'nin vahdet-i vücûd hakkındaki rübailerini Türkçeye nesir şeklinde tercüme ve şerh etmeye çalışmıştır. Tamamlanamadığı anlaşılan bu tercümeleri, kahverengi kaplı bir defterdedir ve yirmi beş sayfadan ibarettir. Bu, Helmut Ritter'in, İslam

Ansiklopedisi'nde “*Câmi*” maddesinde kaydettiği, *Risâle der-Rubâiyât ki hod fermude-end* in tercemesi olabilir (Tansel, 1973: 266).

4. Salâhî'nin Dîvân'ındaki Türkçe Şiirlerde Ehl-i Beyt Sevgisi

Ali Salâhaddin'in *Dîvân*'ında, Ehl-i Beyt'ten en çok Hazreti Ali, çeşitli unvan ve vasıfları ile hem dinî hem de tasavvufî şiirlere konu olmuştur.

Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*'nde Hazreti Ali'yi, “Hazreti Peygamberin amcası oğlu, damadı ve dördüncü halifesi olan ve İslamî ların arasında ilim ve fazilet, mürüvvet ve fütüvvetle mümtaz bulunan zattır.” şeklinde kısaca tanıtp önemli vasıflarını belirttikten sonra çeşitli unvanlarını saymıştır (Onay, 2013: 54).

Hazreti Ali; Allah'ın arslanı, şir-i Yazdan, Ebu Tûrab, Haydar, Haydar-ı Kerrar, Saki-i Kevser, Dürr-i Necef, Mürteza, gibi unvanlarıyla asırlarca kahramanlık temalı halk hikâyelerinde, Dîvân şiirlerinde özellikle de kasidelerde ve gazellerde Ehl-i Beyt'ten önemli bir şahsiyet olarak ön plana çıkmıştır.

Ali Salâhaddin de XX. yüzyılda yaşamış ve Dîvân şiiri geleneğine bağlı bir şair olarak Hazreti Ali'yi başta Bû Tûrab lakabı olmak üzere, Haydar, Mürteza, Dürr-i Necef gibi öteki lakablarıyla doğrudan veya dolaylı olarak şiirlerinde anmıştır. *Dîvân*'ında Hazreti Peygamber'e yazılan bir kasideden hemen sonra Hazreti Ali için müseddes-i mütekerrir nazım şekli ile bir kaside yazmış olması Hazreti Ali'ye dolayısıyla Ehl-i Beyt'e duyduğu derin bağlılık ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Müseddes-i Mütekerrir ¹

(*Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lā tūn/ Fā i lūn*)

- 1 Naḥl-ı gülzār-ı şafāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā
 Ḳurretü'l-‘ayn-ı vefāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā
 Şāh-ı merdān-ı Ḥudā’sîñ yā ‘Alī el-Murtezā
 ‘Ayn-ı envār-ı Ḥudā’sîñ yā ‘Alī el-Murtezā
Pîşvā-yı evliyāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā
Müḳtedā-yı asfiyāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā
- 2 Ma'den-i ‘ilm-i ḥaḳīḳat, kenz-i ḥikmet sendedir
 Zāhir ü bāḥında miftāh-ı kerāmet sendedir
 Devlet-i faḳr u fenā, iklīl-i ‘izzet sendedir
 Menba-ı ‘ilm-i ledün, feyz-i nübüvvet sendedir
Pîşvā-yı evliyāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā
Müḳtedā-yı asfiyāsîñ yā ‘Alī el-Murtezā

¹ İncelediğimiz bu müseddes, transkribe ettiğimiz *Salâhî Dîvân*'ndan alınmıştır. Bkz. Ertem, 2021: 183-184.

- 3 Bendegānîñ evliyā vü aşfiyâdır serteser
Dergeh-i vahdet-penâhîñ her veliye tâc-ı ser
Dergehîñden başka bir dergâha kim ki meyl eder
Şüphe yok ki derbederdir debederdir derbeder!
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
- 4 Bir muhammes beyt-i ma‘ mür edeb-i âl-i ‘abâ
Mısrâ‘-ı bercestesi sensiñ becâh-ı müctebâ
Sensiñ ancak bir ‘alemdâr-ı ‘ulûm-ı Muştafâ
Müktedâ-yı her tarîkâtsîñ *feni‘me’l-müktedâ*
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
- 5 Kerbelâ bir ibtilâ şahrâsıdır şerh eylesem
‘Alemlî mâtemlere ğarķ eylerim hep lâ-cerem
İstemem tecdîd-i mâtem, maķşadım celb-i himem
Sen rıza meydânına dördüñde çıktıñ ber-‘alem
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
- 6 ‘Aşķ ile yanmış, dutuşmuş pâk cevher ma‘ denim
Şanki bir la‘l-i müzâbım (ney) le hemdem şivenim
Şafha-i ruhsârda gûyâ siyeh-rû bir benim
Sıbt-ı Zühre’den nasıl mehcûr olur rûhum benim?
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
- 7 Hep Haydar’dır bezm-i âyînimiz hem dînimiz
Hırķa-i âl-i kisâ da atlas-ı temkînimiz
Kurretü’l-‘ayn-ı Muhammed dîde-i Hâķ-bînimiz
Pâye-i ķurb u meveddet câh-ı ‘illiyînimiz
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
- 8 Bir gedâ-yı Mürtezâ olmaķta buldum ni‘meti
Bende-i âl-i ‘abâ olmaķta buldum devleti
Hâķpâ-yı Bû Tûrâb olmaķta buldum ‘izzeti
Ey Şalâhî rû be-hâķ olmaķta buldum rıf‘ati
Pîşvâ-yı evliyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ
Müktedâ-yı asfiyâsîñ yâ ‘Alî el-Murtezâ

Müseddes-i mütekerrir nazım şekliyle yazılan “*Der vâsf-ı seyidi’l-evliyâ sâlâr-ı kavâfil-i şühedâ Hazret Alî (kerremallâh veche)*” başlıklı yukarıdaki şiirin,

Tahmis²

(me fâ î lûn/ me fâ î lûn/ me fâ î lûn/ me fâ î lûn)
 Rûsûm i' tilâdan, şâ'ibât-ı māsivâdan geç
 Ridâ-pûş-ı melâmet ol Süreyyâ'dan şerâdan geç
 Yoluñ uğrarsa kôrğma meşhed-i kerb ü belâdan geç
 Hüseynî meşreb ol bir cân için havf u recâdan geç
 Fezâ-yı Kerbelâ-yı 'aşka gir merdâne merdâne

(Allah'tan gayri her şeyden, alışkanlıklar ve adetlerden geç, kınanma elbisesini giy, dünyadan, dünyanın yüksek makamlarından, insanları Allah'tan alıkoyan masivadan geç diyerek, tasavvufî manada ehl-i tarike yol göstermiştir. Yolun uğrarsa gam, keder ve bela (Kerbela) kabri olan yerden (Hazreti Hüsey'in şehid düştüğü yer, gömüldüğü yer) geçerken korkma. Kısacası Hüseyinî meşreb ol aşka Kerbela'ya can korkusundan ve bir şeyler ummaktan, yalvarmalardan geçerek mertçe, fedakârca gir.)

Ali Salâhaddin, bu bentte kınansa da yalnız da kalsa inananların canı pahasına doğru bildiği hak ve hakikat yolunda cesaretle yürümleri gerektiğini vurgulayarak sahip olunması gereken bu özelliğe “Hüseynî-meşreb” kavramı ile isim vermiştir, denilebilir. Dini-tasavvufî edebiyatımızda Hüseyinî-meşreb, idealize edilmiş bir karakter olarak özellikle mersiyelerde ve methiyelerde çokça kullanılmıştır.

Hem Türkçe hem de Farsça gazellerinde Hazreti Ali'nin lakabı olan başta “Bû Tûrab” olmak üzere “Haydar” ve “Mürteza”yı sıklıkla kullanması, yine birçok beyit ve bentte Kerbela ile Ehl-i Beyt'e telmihlerle göndermede bulunması Salâhî'nin Ehl-i Beyt'e gönülden bağlılığını ve onları ne çok sevdiğini gösterir:

Hâkpâ-yı Bû Tûrâb olmak Şalâhî bir şeref
 Mürg-i lâhûtî nevâdır rûh-ı ser âzâdımız (Yiğitoğlu, 1925: 129)

(Ey Salâhî, Hazreti Ali'nin ayağının tozu, toprağı olmak bir şereftir. Özgür olan ruhumuz, adeta ulûhiyet âlemine ait bir kuşun nağmesidir.)

Rûy-mâl-ı hâkpâ-yı Bû Tûrâb'ım tâ ezel
 Bâ'is-i mi' râc-ı şebnem şems-i pür-envâr-ı 'aşk (Yiğitoğlu, 1925: 131)

(Ben ta ezelden beridir Hazreti Ali'nin ayağının toprağına yüz sürenim. Şebnemin yükselmesinin, yücelmesinin sebebi aşkın çok parlak olan güneşidir.)

Rûy-mâl-ı hânkâh-ı Haydar'ız her şubh u şâm
 Hıbb-ı Ehl-i Beytdir âyînimiz hem dinimiz (Yiğitoğlu, 1925: 127)

² İncelediğimiz bu tahmis, transkribe ettiğimiz Salâhî'nin *Divân*'ından alınmıştır. Bkz. Ertem, 2021: 251.

(Biz her sabah ve akşam Hazreti Ali'nin dergâhına yüz süreniz. Ehl-i Beyt'in sevgisidir kanunumuz ve dinimiz.)

Ali Salâhaddin, yukarıdaki üç beyitte de Hz. Ali ve dolayısıyla Ehl-i Beyt muhabbetinde zahiren kendini alçaltan, toprak gibi alçak gönüllü olan kimselerin inancına göre aslında ne yüce derecelere sahip olduğunu ifade etmek istemiştir.

*Kerbelâ yâdıyla âğlarsa Şalâhî çok mudur
Hep Ehl-i Beyt'dir âyînimiz, kânûnumuz (Yiğitoğlu, 1925: 126)*

(Kerbela'yı anıp ağlarsa Salâhî ona çok görmeyin. Çünkü devamlı Ehl-i Beyt'tir kanunumuz, dinimiz.)

*Merd-i yek-reng-i beyâbân-ı rızâyım bilmiş ol
Kerbelâ-yı 'aşқта kerb u belâ bilmem nedir (Yiğitoğlu, 1925: 128)*

(Rıza çölünün tek renkli merdiyim. Aşk Kerbela'sında gam, keder ve bela nedir bilmem.)

*Ey Şalâhî bir beyâbân-ı kazâdır râh-ı 'aşk
Teşnegân-ı Kerbelâ'yı şorma hiç dil-sîrden (Yiğitoğlu, 1925: 140)*

(Ey Salâhî, aşk yolu bir kaza, kader çölüdür. Kerbela susamışlarını gönlü gözü, tok ve kanmış olanlardan hiç sorma.)

Ali Salâhaddin, örnek beyitlerde görüldüğü üzere bazı gazellerin makta beyitlerinde duygu yoğunluğunu artırarak kendini Aşk Kerbelası yolunda susamış bir yolcu olarak görür. Bu aşk yolunda veya çölünde çektiği sıkıntıları eziyetleri görmez olmuştur. Ayrıca Ehl-i Beyt sevgisini inanılıp çok bağlanılan bir ülkü, inanç anlamında bir ayine, kanuna hatta dine benzetmiştir.

5. Dîvân'daki Farsça Şiirlerde Ehl-i Beyt Sevgisi

Salâhî, *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ının son bölümünü tasavvufî içerikli Farsça şiirlerine ayırmıştır. Bu bölümdeki Farsça şiirler, tahmis ve gazellerden oluşmaktadır. Salâhî, çeşitli vesilelerle yeri geldikçe Ehl-i Beyt'i yad etmiştir.

Salâhî, "*Tahmis-i Gazel-i Hafız*" başlığını taşıyan şiirlerinde iki bendi Ehl-i Beyt sevgisine ayırmış ve duygularını şu şekilde dile getirmiştir:

*Her girânist ser-i-bendegî-i âl-i 'Alî (Yiğitoğlu, 1925: 149-158)
Ne-tevân şud be-cihân merd-i Hudâ, merd-i velî
Bîdil ânest ki dâred be-hevâyeş meylî
Bâde u muṭrib u gul, cumle muheyyâst velî
'İş bi-yâr muheyyâ ne-şevêd, yâr kucâst*

(Her değerli zat, Hazreti Ali'nin ehlinin kulu ve kölesinin önde geleni, başıdır. Allah'ın veli kulları bu dünyaya olamıyorlar. Dünyalık değiller. Aşık odur ki heva

ve heves sahibi olsun. Şarap, çalgıcı ve gül her şey hazır ancak yiyip içme, eğlence sevgilisiz, dostsuz hazır olmuyor. O sevgili, dost nerededir?)

Şevk-i pâyende merâ ḥubb-ı nebî, ḥubb-ı ‘Alî (Yiğitoğlu, 1925: 149-158)
 Ḥubb-ı evlād-ı ‘Alî ‘ayn-ı muvālāt-ı velî
 Bende-i ḥāk-ı dereş şāh-ı ser-efrāz belî
 Gerçi şîrîn dehenān pādīşehānend velî
 Ū Suleymān-ı zamān est ki ḥātem bā-üst

(Daimi, kalıcı şevk bizim için Hazreti Muhammed ve Hazreti Ali sevgisidir. Hazreti Ali'nin evlatlarının sevgisi velilerin dostluk ve karşılıklı sevgisi gibidir. Kapısının toprağının bekçisi, kulu dik başlı bir padişah sayılır tabiki. Tatlı sözlüler gerçi padişahlırlar, ama o zamanın Süleyman'ıdır ki yüzük ondadır.)

“Tahmis-i Gazel-i Hacı Ali Efendi” başlıklı bir şiirinde ise Salâhî, Ehl-i Beyt sevgisinin ne anlama geldiğini şu şekilde ifade etmiştir:

Āl-i ‘abā dem-be-dem atlas-ı eflāk-ı mā (Yiğitoğlu, 1925: 156)
 Ḥubb-ı ‘Alî, āl-i vey rehber-i her du serā
 Ez-der-i evlād-ı ū dūr me-kun ey Ḥudā
 Ger ne-şevem cān-fedā der-i beyt ey Muctebā
 Ravza-i ḥuld-ı berīn sāḥa-i eyvān kist

(Ehl-i Beyt, devamlı bizim göklerimiz atlas, ipek kumaşıdır. Hazreti Ali sevgisi ve ehlinin sevgisi her iki dünyada yol göstericimiz, rehberimizdir. Allah'ım beni onun evlatlarının kapısından uzak etme. Eğer canımı onun yoluna feda etmesem yüce bahçe ve cennetler yüksek, âli makamlar da kim oluyor, nedir?)

Ali Salâhaddin, genel itibarıyla Farsça tahmislerinde tıpkı Türkçe gazel ve tahmislerinde olduğu gibi Ehl-i Beyt'in kapısında kendini bekçi veya kul sayan, toprak misali alçaltan kimselerin hakikatte padişahlık gibi yüksek konumlara velayet makamı gibi ulvi derecelere sahip olduğunu ifade etmek istemiştir. Yanı sıra Ehl-i Beyt muhabbetini iki dünyada da yol gösterici olarak görür ve bu muhabbet yolunda kendi canını vermezse nazarında yüce derecelerin, cennetin bir anlamı olamayacağını vurgulayarak kendisini Ehl-i Beyt'in sevgisinden, kapısından uzak etmemesi için Allah'a samimi bir şekilde niyaz etmiştir.

‘Arş-ı bālā-yı meveddet āsitān-ı Bū Turāb
 Bende-i ḥāk-ı dereş-rā şāh-ı devrān yāftem (Yiğitoğlu, 1925: 150)

(Muhabbetin yüce, yüksek arşı, Hazreti Ali'nin kapı eşığıdır. Kapısının tozu toprağının bendesini zamanın, devranın padişahı addederim.)

Sīne-sūzan, dīde giryān ey Şalāhī dem-be-dem
 Mācerā-yı Kerbelā deryā-yı ḥūn ālā-yı men (Yiğitoğlu, 1925: 151)

(Ey Salâhî, devamlı sine yanık, göz ağlamaklıdır ve Kerbela macerası kan denizi ve bayrağımdır benim.)

Ali Salâhaddîn, Farsça gazellerinde yukarıda verilen iki örnek beyitle Ehl-i Beyt'i anmıştır. Birinci beyitte toprağın babası anlamına gelen “Bû Tûrab” lakabı ile Hazreti Ali'ye bağlı, onu seven kimselerin ne kadar yüceldiklerini ikinci beyitte ise Kerbela için neler hissettiğini ve Kerbela'nın kendisi için ne anlam ifade ettiğini zikretmiştir.

6. Sebîlür-Reşâd'da Yayımlanan Bir Şiirde Ehl-i Beyt Sevgisi

Kaside³

(fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lâ tûn/ fâ i lûn)

- 1 ‘ Ayn-ı hûnîn mâcerâdır hâdişât-ı Kerbelâ
Gizlidir Rabb’îñ beyâbânında hep kerb ü belâ
- 2 Sîne-zen olsa revâdır seng-i hârâlar bütün
Hep mesâmât-ı hâcer bir çeşme-sâr-ı ibtilâ
- 3 Şabr-ı Eyyüb istemem şimdi sezâdır ağlamak
Görmedi çeşm-i felek bir böyle hûnîn mâcerâ
- 4 Bir kulağ verseñ duyarsñ kalbgâh-ı ‘ aşkıma
İnleyen bir ney gibi hep nâle-i vâ-hasretâ
- 5 Şehr-i mâtemdir muharrem, zevkler ‘ ayn-ı harâm
Gördüğüñ encüm birer dâğ-ı derûn-ı Muştâfâ
- 6 Kurretü’l-‘ ayn-i Resûl’ü kim severse ağlasın
Yutdular hûnâb-ı gâm âl-i Resûl-i Müctebâ
- 7 Kerbelâ’nîñ her taşından dide-i hûnîn çıkar
Muhtefidir her gubârında şehidân-ı kazâ
- 8 Âh yandım şu ’le-zâr-ı ‘ aşk-ı pākiden bütün
Leytenî mâ küntü şabben yâ habîbî fi ’s-sabâ
- 9 Hürmet-i âl-i abâ-yı hetk edenler hep şakî
Zâde-i Peygâmbere lâyıq mıdır böyle cefâ
- 10 La’l-gün oldu bu hâletle şafağlar Şemsler
Şehper-i Cibrîl’i yakdı âh-ı sükkân-ı semâ

³ İncelediğimiz bu kaside, Bağcılar Belediyesi yönetiminde M. Ertuğrul Düzdağ’ın hazırladığı *Meşrutiyetten Cumhuriyete Yakın Tarihimizin Belgesi Sebîlür-Reşâd Mecmuası* adlı çalışmada yer almaktadır. Bkz. *Sebîlür-Reşâd Mecmuası*, 1920: 131.

- 11 Dîde-i hûnbâr-ı Zehrâ oldu bir dürr-i Necef
Hükûm-i taqdîr-i Hudâ'ya Mürtezâ verdi rızâ
- 12 Bir lisân-ı iştikâ rîk-i revân-ı Kerbelâ
Teşne-lebler kâse kâse yutdular zehr-i 'ınâ
- 13 Ey perîşan rûzgâr, ey 'aşık-ı ser-der-hevâ
Ey Fîrât u Dicle'yi pür cüş eden bād-ı şabâ
- 14 Sende böyle mübtelâ, bî-pâ vü sersîñ anladım
Aldığıñ he nefhâ destâvîz-i gülzâr-ı vefâ
- 15 Kõkõla reyhân-ı Nebî'niñ gezdiği şahrâları
Soñra neşr eyle dil-i müştâkıma bûy-ı şafâ
- 16 Gülleri şermende kılmışdır nesîm-i anberîñ
Neğ-i tıyb-i yâre zîrâ hep şabâdır âşinâ
- 17 Mâhlar kurbân-ı hüsnuñ ey Hüseyin-i bin Ali
Âsumân âyîne-i kitî-nümâ olmuş saña
- 18 Hâk-i dergâhıñdır ancak tütüyâ-yı çeşm-i cân
Ey metâf-ı âşikân ey cevher-i 'arz u semâ
- 19 Cânını kim ki fedâ eylerse rûğ-ı pâkine
Zinde-i cāvîd odur hem muktedâ-yı aşfiyâ
- 20 Ey Salâhî derd-i Ehl-i Beyt ile âh eyle sen
Çünkü zulmetzâr-ı âhından çıkar Bedrî'd-dücâ

Ali Salâhaddin

Sebîlür-Reşâd dergisinde neşr edilen bu şiirde Ali Salâhaddin, genel anlamda Kerbela Hadisesi'ni, bu acı hadisenin Ehl-i Beyt'te ve kendisinde yol açtığı derin yıkımı ve öfkeyi anlatmıştır. Kerbela'nın tasvirini yaparken her taşında kanlı gözyaşı, toprağının her parçasında şehitlerin saklı olduğunu, Peygamber çocuklarına bu zulmü reva görenlerin eşkıya olduğunu, Ehl-i Beyt'in bu cefaya ve vahşete layık olmadıklarını ifade etmiştir. Ali Salâhaddin kim ki Peygamberimizin göz nuru olan torunlarını, bu güzide nesli seviyorsa peygamber ehlinin çok gam yediği acı Kerbela Hadisesinden dolayı üzülp ağlaması, yas tutması gerekliliğini hüznü bir eda ile dile getirmiştir. Mersiye'nin bir çeşit dua olan son beyitlerinde Ali Salâhaddin, Hazreti Hüseyin'e seslenerek mahların güzelliğine kurban olduğunu, dergahının toprağı, tozu, can gözünün sürmesi olduğunu, kim ki canını pak ruhuna feda ederse ölmez bir hayat sahibi hem de asfiyanın önde gideni sayılacağını belirtmiştir. Ali Salâhaddin, en son kendisine seslenerek Ehl-i Beyt'in

derdi ile ah et, diyerek ancak ahının karanlığından karanlığın bedr'i (dolunayı) çıkacağını ifade etmiştir.

Sonuç

Asırlarca Klâsik Türk edebiyatı ile dinî-tasavvufî halk edebiyatında Hazreti Peygamber sevgisi ve halk nazarında dini bir vecibe gibi görülen ve peygamber sevgisi ile bir tutulan Ehl-i Beyt muhabbeti işlenen temel konulardan biri olmuştur. 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yaşayan ve Dîvân şiiri geleneğinin son temsilcilerinden Salâhî mahlaslı Ali Salâhaddin Yiğitoğlu'nun da *Dîvânî*'nda dikkatleri celp edecek şekilde Ehl-i Beyt sevgisini işlediği görülür. Ali Salâhaddin'in gerek Türkçe gerekse de Farsça şiirlerinde toprağın babası anlamında “Bû Tûrab”, seçilmiş anlamında “Mürteza” ve cesur manasına gelen “Haydar” unvanlarıyla yad edilen Ehl-i Beyt'ten Hazreti Ali'nin ilmî yönüne, cesaret, yiğitlik, tevazu gibi karakteristik özelliklerine vurguda bulunmuştur. Ali Salâhaddin'in Türkçe ve Farsça gazellerinde Hazreti Ali, özellikle “Bû Tûrab” lakabı ile tasavvufî bağlamda ele alınmış ve çeşitli tasavvufî kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Hazreti Peygamberin torunu Hazreti Hüseyin'i ise Kerbela Hadisesi dolayısıyla şiirlerinde işleyip çokça anıştıran ve bir Ehl-i Beyt sevdalısı olduğu anlaşılan Ali Salâhaddin, Hazreti Peygamber'in ehline reva görülen muameleleri bir türlü hazmedememiş, yapılan eza ve eziyetlere anlam verememiştir. Başta Hazreti Ali olmak üzere Ehl-i Beyt'i ve onlara bağlı olanları gönülden seven ve sayanları, onlar için yas tutup samimi gözyaşı dökenleri şiirlerinde yüceltmiş onlara saygısızlık ve kötülük yapanları ise sert bir dille kınamıştır. Ali Salâhaddin'in şiirlerinde Ehl-i Beyt'e sıklıkla telmihte bulunması bilhassa Hazreti Ali'ye olan sevgisini ziyadesiyle öne çıkarması akıllara her ne kadar onun Bektaşî-meşreb bir şair olabileceği düşüncesini getirirse *Ravzatü'l-İhlâs* adlı eserinde diğer din ve tasavvuf büyükleri için yazdığı şiirlerini de göz önünde bulundurduğumuzda Ali Salâhaddin'in sadece Ehl-i Beyt'e değil birçok din ve tasavvuf büyüğüne yoğun ve samimi bir sevgi beslediğini söylememiz mümkün. Sonuç itibarıyla Ali Salâhaddin, *Aşkın Sesi* adlı *Dîvân*'ındaki bir kasidede, tasavvufî Türkçe ve Farsça içerikli gazellerinde ve *Sebîlür-Reşâd* dergisinde yayınlanmış bir mersiyesinde Ehl-i Beyt sevgisini kimi zaman dinî çoğu zaman da tasavvufî boyutta içten bir dille ve sıklıkla işlemiştir.

Kaynakça

- Arat, Reşit Rahmeti. (1988), *Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig*, TTK Yayınları, Ankara.
- Ceyhan, Abdullah. (1991), *Sırat-ı Müstâkîm ve Sebîlürreşâd Mecmuaları Fihristi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Devellioğlu, Ferit. (2017), “*Osmanlıca-Türkçe Asiklopedik Lugat*”, Aydın kitapevi 3. Baskı Hazreti Aydın Sami Güneyçal, Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk Şairleri, Suhulet Basımevi*, İstanbul.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. (1936), *Türk Şairleri*, Suhulet Basımevi, İstanbul.

- Ertem, Davut.(2021), *Salâhi'nin Dîvân'ı ve Nuhbetü'l Emsâl'i*, (Yayımlanmamış Doktor Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güzel, Abdurrahman. (2009), *Dini-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İpekten, Haluk. (2013), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal. (1969), *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Onay, Ahmet Talat. (2013), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (hzl. Cemal Kumaz), Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Öz, Mustafa, (1994), “Ehl-i Beyt”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi,(DİA)*, C 10, TDV Yayınları, İstanbul.
- Pala, İskender. (1995), *Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tansel, Fevziye Abdullah. (1977), XX. Asır Türk Edebiyatının Unutulmaması Gerekli Şairlerinden Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3 Ankara, s.265-282.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2013), *XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Ünver, İsmail. (1992), *Arap Harfli Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar*, Eski Türk Edebiyatı Kolegyomu, Ankara.
- Ünver, İsmail. (1993), *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*, Türkoloji Dergisi, C.XI, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Yiğitoğlu, Ali Salâhaddin. (1341), *Aşkın Sesi*, Suhulet Matbaası, İstanbul.
- Yiğitoğlu, Ali Salâhaddin. (1920), *Sebilü'r-Reşad*, C 18, S 453, (hzl. M. Ertuğrul Düzdağ), Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul.

Prof. Dr. Beyhan KANTER

Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Mardin/TÜRKİYE
beyhankanter@gmail.com
ORCID

**MEŞRUTİYET YILLARININ
'POPÜLER AŞK ROMANI'
YAZARI: MUAMMER ENİSE AZMİ**

MUAMMER ENİSE AZMİ: AS A
ROMANTIC NOVELIST IN THE
SECOND CONSTITUTIONAL ERA

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 06.02.2022	Received Date: 06.02.2022
Kabul Tarihi: 21.02.2022	Accepted Date: 21.02.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Kanter, Beyhan, "Meşrutiyet Yıllarının 'Popüler Aşk Romani' Yazarı: Muammer Enise Azmi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 356-367.

Kanter, Beyhan, "Muammer Enise Azmi: As a Romantic Novelist in the Second Constitutional Era", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 356-367.

10.28981/hikmet.1068932

Prof. Dr. Beyhan KANTER

**MEŞRUTİYET YILLARININ “POPÜLER AŞK ROMANI” YAZARI: MUAMMER
ENİSE AZMİ**

**MUAMMER ENİSE AZMI: AS A ROMANTIC NOVELIST IN THE SECOND
CONSTITUTIONAL ERA**

ÖZ

Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı basını açısından oldukça hareketli ve velut bir dönemi içerir. Basın hayatındaki hareketliliğe bağlı olarak okuryazar kadınlar da makalelerini, mektuplarını ve çeşitli türlerde kaleme aldıkları edebî metinlerini dergilere gönderirler. Ancak dönem içerisinde edebî eserler kaleme alan bazı kadın yazarların zaman içerisinde yazma faaliyetlerini bıraktıkları da görülmektedir. Meşrutiyet yıllarında popüler aşk romanı yazan, edebiyat dergilerinde hikâye ve deneme türünde eserler yayımlayan Muammer Enise Azmi de Cumhuriyet'ten sonra yazma faaliyetlerinden uzaklaşarak eğitim ve politika ile ilgilenmiştir.

Bu makalede, hayatı ve eserleri hakkında daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olan Muammer Enise Azmi'nin biyografisi hakkında bilgi verilerek yazarın Tokat milletvekili Muammer Develi olduğu ortaya konulacaktır. Ayrıca yazarın Meşrutiyet Dönemi dergilerinde yayımladığı eserler de yorumlanarak popüler aşk romanı türüne giren Aşk ve Günah romanı tematik ve kurgusal açıdan irdelenecektir. Aşk ve Günah'ın popüler roman özelliklerini taşıyan yönleri belirlenerek karşılaştırmalı bir biçimde yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muammer Enise Azmi, Meşrutiyet Dönemi, Aşk ve Günah, popüler roman.

ABSTRACT

The Second Constitutional Era involves a very dynamic and productive era for press of the Ottoman Empire. Literate women sent their articles, letters and literary texts in several genres to journals of that period, depending on this dynamism in press activities. However in this era, it is seen that some women writers abandoned their writing activities over time. Muammer Enise Azmi wrote a popular romance novel in the Second Constitutional Era. He also published some works in the genre of stories and essays in literary journals. After proclamation of the republic, he became interested in education and politics by leaving his writing activities.

There are no studies about Muammer Enise Azmi's life and works. This article will provide information about his biography and it will be claimed that this author is Muammer Develi, a member of parliament from Tokat. In addition, his works in journals of this era will also be discussed. As a popular romance novel, Aşk ve Günah will be analyzed thematically and fictionally. In this way, the characteristic of popular novel of Aşk ve Günah will be determined and interpreted comparatively.

Keywords: Muammer Enise Azmi, the Second Constitutional Era, Aşk ve Günah, popular novel.

Giriş

Meşrutiyet Dönemi, Osmanlı basını açısından oldukça velut ve hareketli bir süreci içerir. Matbuattaki hareketliliğe bağlı olarak kadınların da gazete ve dergilere makale ya da edebî metinlerini gönderme oranlarında artış görülmeye başlanır. Kadınlara yönelik gazete ve dergilerin yaygınlaşmasının yanı sıra kız çocuklarının okullaşma oranının artmaya başlaması, kadınları bilinçlendirecek konferansların, seminerlerin düzenlenmesi gibi pek çok etken, kadın yazarların Türk basınında daha fazla görünür olmalarına etki eder. Zira kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi onların yazı ve edebiyat alanında, düşünce ve fikir alanında kendilerini ifade etmelerini mümkün kılar. Bunda sosyolojik koşulların da kadınların edebî üretimlerini destekleyecek yöne doğru evrilmesinin etkisi söz konusudur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Meşrutiyet Dönemi’nde yazı yazan kadınların önemli bir kısmının zaman içerisinde yazma faaliyetlerini bırakarak farklı alanlara yönelmeleri, yazma eyleminin farklı saiklerle beslendiğini göstermektedir.

Meşrutiyet yıllarında, hikâye, deneme ve roman türünde yazdığı eserlerle literatüre giren ancak daha sonra yazı faaliyetlerine ara veren kadın yazarlardan biri de Muammer Enise Azmi’dir. Darülfünun mezunu olan Muammer Enise Azmi, *Aşk ve Günah* adlı popüler türdeki romanının yanı sıra tespit edebildiğimiz kadarıyla *Şebâb* dergisinde deneme türünde eserler, *Peyâm-ı Sabah* gazetesinde “Maestro”, *Zümrüd ü Anka* dergisinde “Kara Adam” başlıklı hikâyeler yayımlamıştır. Öte yandan *Aşk ve Günah* romanının arkasında, “*derdest-i tab’ bulunan âsâr*”, “*Hazan: Muammer Enise Azmi Hanım’ın âlem-i edebiyata ikinci bir hediyesidir*” şeklinde bir not düşülmesine karşın bahsi geçen eserle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Muammer Enise Azmi’nin Biyografisine Dair Notlar

Meşrutiyet yıllarında sınırlı sayıda edebî eseri ile görünen Muammer Enise Azmi’nin hayatına dair ilk bilgiyi, 23 Temmuz 1336-24 Şubat 1337 arasında “*edebî, içtimai, felsefi haftalık mecmua*” alt başlığıyla Osmanlı basın hayatında yer edinen *Şebâb* dergisinde yayımlanan bir yazısı vesilesi ile öğrenebilmekteyiz. Derginin 4. sayısında yayımlanan yazının altına dergi yönetimi tarafından düşülen notta; “*Kıymettar mensûrelerini yukarıya derc ettiğimiz hanım muavinîn-i muharririyemizden Hekimbaşızâde Azmi Muhiddin Bey’in refikaları olup Darülfünûn-ı Osmanî mezûnelerinden ve Kandilli Sultanisi muallimelerindendir. Kendilerini karielerimize tanıtmakla kesb-i şeref ederiz.*” (13 Ağustos 1336: 77) ifadelerinin yer alması önemli veriler içermektedir. Bu veriler çerçevesinde Muammer Enise’nin 1920 öncesinde Darülfünûn-ı Osmanî’den mezun olması gerekmektedir. 1914’te açılan ve üç yıl eğitim veren İnas Darülfünunu ilk mezunlarını 1917-1918 eğitim-öğretim yılında verir. Yasemin Tümer Erdem’in (2007), İnas Darülfünunu öğrencileri ile ilgili verdiği listede, 1916-1917 eğitim-öğretim yılı öğrencileri arasında Tabiiyat şubesinin III. sınıfında Muammer Hanım isminin geçmesi ve 1916-1917 eğitim-öğretim yılı mezunları arasında “Asitaneli Muammer Hanım” kaydının bulunması, Muammer Enise’nin 1917 yılı mezunlarından olduğuna dair verileri güçlendirmektedir. Öte yandan “İnas Darülfünununda öğrenci olan hanımlar[ın] aynı zamanda öğretmenlik yapmaları”

(Tümer Erdem 2007: 387) Muammer Hanım’ın da öğretmenlik yapıyor olabileceği ihtimalini doğurmakla birlikte Yasemin Tümer Erdem tarafından İnas Darülfünunu öğrencisi olup öğretmenlik yapan kadınların sunulduğu listede Muammer Hanım’ın ismi yer almamaktadır. Yine İnas Darülfünunu kayıtlarında 13 numaralı Muammer Hanım’ın ikamet adresi Şehremini olarak geçmektedir ki (Arslan vd, 2012: 32) Muammer Enise Azmi de *Şebâb*’ta yayımlanan yazılarının altına Şehremini notu düşmektedir.

Bilgi Yurdu Işığı dergisinin 6. sayısında 1917 yılında İnas Darülfünunundan mezun olanların listesinde de Muammer Hanım’ın adı geçmektedir. Dergide, “*bu hanımları memleketimizin ilk darülfünun mezunları olmak ve kadınlık irfanının artık tekâmüle doğru muvaffakiyetle yürüdüğünü göstermek itibarıyla alkışlar ve tebrik eder ve emsalinin kesir olmasını Cenab-ı Hak’tan temenni eyleriz*” (Akt. Talay Keşoğlu, Keşoğlu, 2019: 193) ifadelerinin yer alması ilk mezunların dön em açısından önemini ortaya koymaktadır. İnas Darülfünunu kayıtlarına göre Muammer Hanım, Telgraf Nezareti’nden emekli Hüseyin Hüsnü Efendi’nin kızıdır (Baskın, 2007: 237).

Şebâb dergisinde Muammer Enise Azmi’nin Darülfünun mezunu olduğu ve Kandilli Sultanisi muallimelerinden olduğu bilgisinin verilmesi, yazarın 6. ve 7. dönem Tokat milletvekilliği yapan 1897 İstanbul doğumlu Muammer Develi olduğunu ortaya çıkarmaktadır. TBMM kayıtlarındaki bilgilere göre; Muammer Develi, Molla Gürani İnas Rüştüyesi’nde okur, 1914’te Çapa Kız Muallim Mektebi’nden, 1917’de İstanbul Darülfünun Fen Fakültesinden, 1928’te Darülfünun Tıp Fakültesine bağlı olan Dişçi Mekteb-i Âli’sinden mezun olur. Nitekim Çapa Kız Muallim Mektebi’nden mezun olması, İnas Darülfünunu kayıtlarındaki 13 numaralı Muammer Hanım’ın Darülmualimat mezunu olması bilgisiyle de örtüşmektedir. Fatih Kocamustafapaşa Numune Mektebi’nde, Erenköy Numune Mektebi’nde ve Kandilli Kız Lisesi’nde öğretmenlik yapan Muammer Develi, bu sırada Berlin’e gider. Berlin’de 3 sene incelemelerde bulunur. Muammer Enise Azmi imzasıyla 23 Temmuz 1338 tarihli *Peyâm-ı Sabah*’ta yayımlanan bir hikâyenin altına Berlin notu düşülmesi de bu bağlamda önem arz etmektedir. Muammer Develi, 1924’te Selçuk Hatun ve Üsküdar Kız Sanat mektepleri teknoloji öğretmenliğine, 1931’de Tokat ortaokul tabiiyye öğretmenliğine tayin edilir. (Günay, 2007: 697).

Öte yandan 1929 tarihli *Akşam* ve *Vakit* gazetelerinde Muammer Azmi Hanım ile yapılan mülakatlara yer verilmesi, yazarın sosyal hayat içerisinde aktif olduğunu göstermektedir. *Akşam* gazetesinde “Bekârlık Vergisi” münasebetiyle yapılan bir neşriyatta “*Diş tabibi Muammer Azmi Hanım bu vergiye taraftar değil*” alt başlığıyla bir haber yayımlanır. Söz konusu haberde “*Darülfünun mezunlarından olup aynı zamanda diş tabibi bulunan Muammer Azmi Hanım*” (4 Nisan 1929: 1), “Bekarlık Vergisi”nin uygulanmasının olumsuz etkilerini dile getirir. 7 Mayıs 1929 tarihli *Vakit* gazetesinde de “İş hayatında Kadın” başlığı altında Enise Muammer Azmi ile yapılan bir mülakata yer verilir ve bu mülakatta Muammer Azmi’nin “*Darülfünun tahsilini ikmal ettikten sonra lise ve orta mekteplere tabiiyat hocalığı et[tiği] bir taraftan da Tıp Fakültesi Dişçilik şubesine girerek mektebi bitir[diği]*”, (7 Mayıs 1929: 1) ifade edilir. Söz konusu mülakatta

Muammer Enise Azmi, 1333 (1917) senesinden beri çalışma hayatının içinde bulunduğunu belirtir.

Almanca ve Fransızca bilen Muammer Enise Azmi, pek fazla edebî eser vermese de aktif olarak kadın hareketlerinin içerisinde yer alır. Söz gelimi 1924’te Nezihe Muhiddin tarafından kurulan Türk Kadınlar Birliği’ne Terbiye Encümeni (1927) olarak katılır. (Zihnioğlu, 2003: 190). Tokat Hava Kurumu Kadınlar Kolu Başkanlığı yapar. 1954’te Mediha Gezgin tarafından kurulan Kadın Haklarını Koruma Derneği’nin üyeleri arasında yer alır (Ediz, 1994: 83). Muammer Enise Azmi, 27 Mayıs 1959’da vefat eder.

Muammer Enise Azmi’nin Edebî Faaliyetleri

Muammer Enise Azmi, *Şebâb* dergisinde deneme tarzında olmakla birlikte yer yer mensur şiir özelliği de gösteren iki yazı yayımlar. Derginin 4. sayısında yayımladığı “Elem” başlıklı yazıda, insan ruhu ve elem arasındaki ilişkiyi psikolojik tespitlerle açıklar. Paskal’ın “Bütün insanlar mesut olmak isterler” sözü üzerinden mutluluk ve elem arasındaki sınırı derinleştiren Muammer Enise, tabiatın insan ruhunda oluşturduğu duygu durumları ile mazi ve hayaller arasında bir bağ olduğunu dile getirir. İnsan ruhunun derinliklerine inilen yazıda ıstıraplar, acılar, dış dünyanın etkileri ve hatıralar; tabiat-insan ilişkisi üzerinden yorumlanarak sanatkarların eserlerindeki acılarla, iniltilelerle yaşantıları, hatıraları arasında bağ kurulur. Muammer Enise’nin yazısında Chopin’den, Mozart’tan bahsetmesi ve onları sanatkarlığa yönlendiren amiller üzerinde durması musikiye de ilgi duyduğunu göstermektedir ki söz konusu ilgiyi “Maestro” adlı hikâyesinde ve *Aşk ve Günah* romanında da görmek mümkündür.

Muammer Enise, *Şebâb*’ın 18. sayısında ise “Heyecan İhtiyacı” (16 Kanunuevvel 1336: 446- 449) başlıklı bir yazı yayımlar. Bu yazısında, halk ile aydınlar arasında anlaşmanın olması için müşterek duyguların bulunması gerektiğini ve bu duyguların idaresi, yaşaması için eğitim ile desteklenen harekete, heyecana lüzum olduğunu dile getirir. Cemiyet içerisinde muvaffakiyetlerin bu şekilde gerçekleşebileceğini söyleyen yazar, mefkurenin insanları birçok karışık ve muhtelif yollardan sonra kendi etrafında topladığını ve böylelikle de her ferdin yaşayışı, terbiyesine uygun bir yol aldığını ifade eder. Öte yandan başarılı olan fertlerde heyecan ve hararetin etkili olduğunu belirterek insanların heyecanı bir fail olarak görmeleri gerektiğini, heyecanın tedrisle değil telkin ve hareketle geldiğini iddia eder. *Şebâb* dergisinde yayımlanan bu yazılar, insan ruhunun derinliklerine odaklanan bir yaklaşımla kaleme alındığı gibi yazarın bu dikkatlerini kurmaca metinlerinde de görmek mümkündür.

Muammer Enise Azmi, “*Bunu da sen yaşattığın için sana ..*” epigrafıyla başlayan ve sonunda 4 Mart 1336 (4 Mart 1920) tarihinin yer aldığı *Aşk ve Günah* adlı bir aşk romanı yayımlar. Kadınların roman okumalarına dair tartışmaların devam ettiği bir süreçte Muammer Enise Azmi’nin bir aşk romanı yazması dikkate değerdir. “Hissi ve millî roman” alt başlığıyla basılan *Aşk ve Günah*, Meşrutiyet yıllarında oldukça yaygınlaşan ve ciddi bir okur kitlesi bulunan popüler aşk romanlarının genel karakteristiklerini barındırmaktadır. *Aşk ve Günah*, devrin gazetelerinde de tanıtılarak tavsiye edilir. Söz gelimi; *İkdâm*’da “*Kütüphanenizi*

gayet nefis bir surette tab’ edilmiş kıymetli bir eserle tezyin etmek isterseniz Darülfünun-ı Osmânî mezunelerinden Kandilli Sultanisi muallimelerinden Muammer Enise Azmi Hanımefendi’nin ‘Aşk ve Günah’ını alınız” (13 Teşrinievvel 1336 : 4) şeklinde bir ilana yer verilir.

Konunun işlenişi bakımından basit kurgulu olan ve sade bir dille kaleme alınan eserde detaylı tasvirlerin yapılması, bireyin iç dünyasını yansıtacak bir derinliğe ulaşılmaya çalışılması, eseri devrindeki popüler romanlara yaklaştıran unsurlar arasındadır. Zira “kişinin iç dünyasına yönelik incelemeler ve betimlemeler, tam belirgin olmasa da yer yer varlığını sezdirenen psikolojik realizm, II. Meşrutiyet sonrası romanının karakteristiğini oluşturur.” (Gündüz, 2006: 102). Murat Kacıroğlu, 1919-1928 yılları arasında yazılan romanları incelediği çalışmasında *Aşk ve Günah*’ı “aslında bir hatıranın anlatılması” olarak değerlendirir (2008: 17). Kacıroğlu’nun bu değerlendirmesinde romandaki olayların ben-anlatıcı tarafından aktarılması, vaka zamanında anlatıcı konumundaki Semra ve arkadaşı Sahire dışındaki şahısların yer edinmemesi etkindir.

Romanın dış çerçevedeki kurgusu, anlatıcı konumundaki Semra’nın okul arkadaşı Sahire ile diyaloglarından ve Sahire’nin Semra’ya yazdığı bir mektuptan oluşmaktadır. Kurgunun asli mekânı, Boğaziçi’nde bir yalıdır. Şaban Sağlık, popüler romanlarda olayların geçtiği temel mekânın İstanbul olduğunu ya da İstanbul’la bir biçimde bağlantı kurulduğunu, iç mekân olarak köşk, yalı, yazlık evi, çiftlik evinin yer aldığını bu nedenle de popüler romanlara “köşk romanı” denildiğini belirtir (2010: 160). Bu bağlamda *Aşk ve Günah*’ta Boğaziçi’nde bir yalının mekân olarak kullanılması ile de popüler anlatıların karakteristiklerine yer verilmiştir.

İç çerçevesinde, Sahire’nin anlattığı ölümcül bir aşk hikâyesinin yer aldığı romanda kurguyu başlatan unsur, anlatıcının Sahire’den “*Bütün aile geldik, yaldayız. Seni bekliyorum*” şeklinde bir telgraf almasıdır. Davet mektubu niteliğindeki telgraflar, özellikle Meşrutiyet’ten sonra yazılan romanlarda entrik kurguyu oluşturmak, merak duygusunu harekete geçirmek veya vaka akışını gerçekleştirmek için kullanılan bir tekniktir. Söz gelimi Halil Hamid’in popüler aşk romanı *Ölmeyen Aşk*’ta da (1919) entrik kurgunun oluşumunu, başkişinin öğrencisi Münir’in yalıya geleceğini bildiren bir telgraf göndermesi hazırlar. *Aşk ve Günah*’ta Semra’nın telgrafı aldığı gün ertesi günü ilk vapur ile Hisar’a gitmesi, *Ölmeyen Aşk*’ta ise Münir’in telgraf çektikten bir süre sonra yalıya gitmesi okurun iç çerçevedeki hikâyeyi öğrenmesi için aracı kılınır.

Aşk ve Günah’ın asli karakterlerini oluşturan Semra ve Sahire, Meşrutiyet yıllarındaki popüler aşk romanlarının pek çok karakteri gibi entelektüel, Batı kültür ve edebiyatına hâkim seçkin tipler olarak yansıtılır. Romanda karakterlerin bedensel özelliklerine, gündelik hayatlarına ve sosyal iletişimlerine pek fazla yer verilmemesi, nedensellik ilkesinin yer yer ihlal edilmesi ve şahıs kadrosunun çok sınırlı olması teknik anlamda bazı kusurlara yol açmıştır. Kurgudaki olayların merkezinde yer alan Sahire’nin romantikliği ve santimantalliği ise önce Semra’ya anlattıklarıyla daha sonra ise ruhsal bir karmaşanın hâkim olduğu mektubuyla ortaya konulur. Romanda mektuba yer verilmesi de Sahire’nin hikâyesinin devamının aktarılması ve tek bir mekânda anlatımın gerçekleşmesinin oluşturacağı

monotonluğun kırılması bakımından dikkate değerdir. Mektup, hatırat, günlük gibi türler karakterin iç dünyasını, arzularını ve aşklarının yıkıcı etkilerini aktarmasına imkân tanıdığından dolayı popüler aşk romanlarında sıklıkla kullanılmaktadır. *Aşk ve Günah*, hatıralar üzerinden ilerlediği için geriye dönüş tekniği de önemli bir yer edinmektedir. Vaka zamanından geriye dönüşler, öncelikle Semra'nın, Sahire'nin evinin duvarında gördüğü bir resme bakarken okul günlerini hatırlaması ile gerçekleştirilir. Resimde, “*bütün masumiyetiyle gülen çehre*” (1336: 2) başkişiye maziye gösteren “*Zavallı Sahire*”dir. Romanda, duvarda asılı resme vurgu yapılması, Güzide Sabri'nin popüler aşk romanı *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*'nden (1905) esinlendiği hissi oluşturmaktadır. Güzide Sabri'nin söz konusu romanının başında da duvarda görülen bir resim, felaketle neticelenen bir aşk hikâyesinin anlatılmasına aracılık eder. *Aşk ve Günah*'ta duvardaki resim aracılığıyla hatırlanan mazideki Sahire, romantik, münzevi, hayaller arasında yaşayan, güzellik ve manzara üzerine tefekkür eden, hissi ve içli bir karakterdir. *Aşk ve Günah* ile *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi* arasındaki bir başka benzerlik de her iki romanın başında anlatıcıların uzun zamandır görüşmedikleri ve Mısır'dan yeni dönen bir arkadaşlarını ziyarete gitmeleridir. Ancak *Aşk ve Günah*'ta felaketle sonuçlanan yasak aşk, anlatıcının arkadaşı Sahire'nin başından geçerken *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*'nde ise anlatıcının arkadaşı Suat'ın teyzesadesi Fikret'in başından geçmektedir. *Aşk ve Günah*'ta da anlatıcı, okul arkadaşı Sahire ile zorunlu bir ayrılık nedeniyle görüşemez. Altı senelik ayrılıktan sonraki buluşma Sahire'nin oturduğu yalıda gerçekleşir ve Sahire, babasının görevi nedeniyle gitmek zorunda kaldıkları Mısır'daki hayatını anlatır. Mısır'da iken Şahab Nezih adlı bir öğretmenden keman dersi alan Sahire, öğretmenine âşık olur. Bedbin ve hastalıklı derecede hissi bir karakter olan Şahab'ın da Sahire'ye ilgisi vardır.

Romanda musikiye atfedilen değer, özellikle Servet-i Fünun sanatkârlarının da etkisiyle, Türk romanında musikinin hem entelektüel birikimi ve sanatsal duyarlılığı göstermesi hem de aşka aracılık etmesi ile ilgilidir. Bu çerçevede kendisine keman dersi verecek bir öğretmen bulduğu söylenince Sahire'nin rüyasında Chopen'in aşkı, Beethoven'ın operalarıyla uğraştığını dile getirmesi, musiki ve operanın kurguyu şekillendirmeye etkisini yansıtan detaylardandır. Popüler romanlarda aşkın veya melankolik duyguların ifade biçimlerinden biri olarak musikiye özellikle de piyanoya ayrıcalıklı bir yer atfedilmektedir (Sağlık, 2010: 160). Ancak *Aşk ve Günah*'ta dönem romanlarından farklı olarak piyano değil, keman ön plana çıkmaktadır. Öte yandan Sahire'nin arkadaşına Mısır'da iken Werther'in müteverrim hislerini tahlil ettiğini ve “*bütün feci aşklar böyle birer şiir midir?*” (1336: 5) gibi bir sorgulayış içerisinde girdiğini söylemesi, dönemin popüler aşk romanlarındaki kadın karakterlere benzeyen marazi özelliklerle donatıldığını yansıtır. Nitekim “*bence en büyük aşklar en iniltili olanlardı ki bunların kıymeti yalnız acılıklarıyla artıyordu*” (1336: 5) ifadeleri, bu durumu ortaya koymaktadır. Sahire'ye, kıymeti sadece acılıklarıyla artan iniltili aşkı ve “*müteverrim hisleri*” yaşatan, musiki öğretmeni Şahab Nezih olur. Osmanlı Dönemi Türk romanında genel bir karakteristik olarak -dönemin sosyolojik koşullarının etkisiyle- aşklar akrabalar arasında, eve gelen doktor ile hastası arasında ya da özel ders veren öğretmen ile öğrenci arasında ortaya çıkar. Söz

gelimi Güzide Sabri'nin *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*'nde Fikret ile doktoru arasındaki aşk, Halil Hamid'in *Ölmeyen Aşk* romanında anlatıcı konumundaki öğretmenin öğrencisine duyduğu tek taraflı aşk, *Handan*'da Handan ile kendisine özel ders veren Nazım arasında neticeye ulaşmayan aşk gibi daha birçok örnek verilebilir.

Servet-i Fünun romanından itibaren Türk romanında yaygınlaşmaya başlayan marazi bireyler, popüler aşk romanlarında aşkları için intihar eden, verem olan ya da “tecennün eden” tipler olarak âdeta belli şablonların içine yerleştirilirler. Nitekim *Aşk ve Günah*'ın âşik karakterleri Şahab Nezhî ve Sahire'de de romantik, melankolik ve marazi karakterlerin bütün özellikleri tecessüm etmektedir. Söz gelimi Şahab Nezhî'in “*Seninle böyle uzaklara... Mesela okyanuslara, kutuplara kadar ilerlemek istiyorum. Nasıl sen de bu uzun, çetin yolda bana refakat edersin, değil mi? Ama düşün! Oralara kadar önümüz hep çalılık, hep dikenlik...*” (1336: 13- 14) ifadelerinde romantik hayallere karışan acı realitenin soğuk yüzü yansıtılmaktadır. Sahire'nin bütün zamanlarına, bütün hayallerine tahakküm kurarak Nezhî'in, istikbali sürekli karanlık olarak görmesinin sebebi, Sahire'nin babasının Nezhî'in İstanbul'da evli ve bir çocuğu olduğunu söylemesiyle açığa çıkar. Romanda, evli erkek-bekâr kadın aşkı üzerinden gelişen yasak/imkânsız aşk teması, toplumsal değerlerle çatışmaktan ziyade Sahire'in ruh durumu ve vicdani hassasiyeti üzerinden işlenir. Nitekim Sahire, popüler aşk romanlarının tematik bir karakteristiğini yansıtacak biçimde “mukaddes hayalleri”nin yıkılması neticesinde aşk acısının etkisiyle ölümü arzular ve hastalanır. Öte yandan evli ve çocuklu olduğunu bildiğini Nezhî'e hissettirir. İstanbul'a döndükten sonra Sahire'nin, babasından Nezhî'in de İstanbul'a tedavi için geleceğini öğrenmesi, aşk acısının şiddetlenmesine etki eder. Romanda Nezhî'in hastalığının detayları ile ilgili bilgi verilmemesine karşın aşırı hassasiyetten kaynaklanan ve etkileri bedenine yansıyan bir hastalığı olduğu sezilir.

Aşk ve Günah'ta âşikların İstanbul'da karşılaşmaları ve bu karşılaşma sırasında yaşananlar Sahire'nin anlatıcıya gönderdiği mektup aracılığıyla kurguya taşınır. Marazi duygulara yer verilen bu uzun ve hissî mektupta Sahire duygularını aktarırken “*yakacı terlerle titreten*”, “*bu kadar ızdırap, bu kadar ümitsizlik*” gibi ibarelerle ruhsal psikozunu hissettirir. İstanbul'da görüştükları zaman ikisinin de titremesi, mücrim gibi durmaları, birbirlerine bakmaktan adeta korkmaları, aşklarının gücünü yansıtacak bir retorik etki için kurguya eklenmiş gibidir. Öte yandan romanda aşkın gücünün musiki ile tecessüm ettirilmesi, Şahab Nezhî'in bestelediği *Aşk ve Günah* adlı eser aracılığıyla ortaya konulur. Beste yapma ve keman ile icra etme, Reşat Nuri'nin 1924'te yayımlanan *Dudaktan Kalbe* romanında başkişi Hüseyin Kenan ile yeniden ve daha estetik bir kurguyla karşımıza çıkar.

Aşk ve Günah'ta, Şahab Nezhî ve Sahire'nin hislerinin yoğunluğu *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*'nde olduğu gibi kasvet ve karamsarlık içeren benzetmeler üzerinden yansıtılmaktadır. Aşkın ruhsal bir hastalık hâlini alması ve bedeni içten içe çürütmeye başlaması ise Şahab Nezhî'in aşkı yüzünden öleceğini söylemesiyle ortaya çıkar. Evli bir adam olması onun aşk ve toplumsal normlar arasında sorgulama yapmasına ancak aşkı her şeyden daha kutsal ve ulvi görmesine

yol açar. “*İzzet-i nefis için aşkını gömen hiçbir zaman onu ruhunda bulmuş değildir. Ben, sevdikten sonra da insanlığı düşünebilenlere “âşık” diyemem ve onların aşkına inanmam. Bence ya aşk vardır, ya ölüm. Bundan başkası adeta herkesin hissedebileceği sevgidir.*” (1336: 26) ifadeleri, hakiki aşkın toplumsal değerlerle ölçülemeyeceğine ilişkin cesur bir tavrı barındırır. Nitekim kendisini *hasta*, Sahire’yi de bir *günahkâr* olarak nitelmesi, genç kadının aşkına karşılık vermemesi ile ilgilidir. Sahire’nin anlık bir duygulanma ile aşkını itiraf etmesi, Şahab Nezih’in romantik söylemlerini derinleştirir:

“*Bütün gurubları baş başa seyretmek, bütün mehtaplarda aynı havayı teneffüs etmek, bütün tuların şebnemlerini birlikte içmek, bu levs, dedikodu ve çamur kütesinden ayrılmak, kaçmak... Melekler, nurlar kadar yükselmek ve sonra... Oh, orada semaviler gibi saf ve temiz bir ebediyet yaşatmak! Gel, gel Sahire, bu ebediyeti takdis edelim.*” (1336: 28).

Şahab Nezih’in hayallerini içeren bu söylemlerin ardından bedenen yakınlaştıkları bir anda Sahire’nin Şahab’ı sevmediğini söyleyerek ondan uzaklaşması, popüler aşk romanlarının pek çoğundaki felaketle sonuçlanan trajik sonu ortaya çıkarır. Sahire’nin bayılması, ayıldıktan sonra günlerce kendine gelememesi ve Şahab’ın intihar etmesi, sanrılar gören, gerçeklik duygusunu yitiren Sahire’nin hastalığıyla neticelenir. Anlatıcıya yazdığı mektupla duygularını ve içinde bulunduğu ruhsal buhranı psikolojik bir derinlikle dile getiren Sahire, mektubun sonunda artık hayalperest olmayacağını vurgulamasına rağmen anlatıcı birkaç gün sonra ziyaretine gittiği Sahire’nin “*tecennün ettiğini*” görür. Aradan geçen yıllara rağmen Sahire, sabahları sahilde “*kemanının ‘Aşk ve Günah’ feryatlarıyla dalgalardan bir şeyler sor[ar]*”. Bu bağlamda “romantik ve duygusal bir yapıya sahip olan bu iki insanın sonu, karakterlerine uygun olarak bir faciayla neticelenir” (Kacıroğlu, 2008: 17). Benzer bir son *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*’nde de görülmektedir. Tema bakımından *Aşk ve Günah*’a benzeyen ancak kurgusal açıdan daha zengin bir içerikle donatılan *Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrukesi*’nde ise evli ve çocuklu olan doktoruna âşık olan, musiki istidadı olan hastalıklı Fikret’in trajedisi, kendisinin ölümü, sevdiği adamın akli muvazenesini kaybetmesi ile ortaya çıkar. Güzide Sabri’nin romanında Fikret de evli bir adam olan Nejad’ı sevmesine rağmen başkasıyla evlenir, kocası trajik bir biçimde ölür, kendisi de Nejad’ın karısının ağır ithamlarına maruz kaldıktan sonra ölür. Öte yandan her iki romanda da evli bir erkeğe âşık olan bedbaht genç kadınların vicdani duyarlıklarının ön plana çıkarılması da benzer yönler içermektedir.

Aşk ve Günah’ta evli bir adamla genç bir kızın ümitsiz aşklarının ya da yaşanan olayların kati bir neticeye bağlanmasının çözümü olarak ölüm temasına yaslanması, Türk romanında sıklıkla işlenen bir durumdur. Söz gelimi *Eylül*’de (1900) Suat ve Necip’in yanarak ölmelerinde benzer bir yaklaşımı görürüz. Öte yandan Sahire ve Şahab Nezih, Mehmet Rauf’un *Ferdâ-yı Garâm* (1897) romanındaki marazi ve melankolik tipler Sermet ve Macid’i çağrıştırırlar. *Ferdâ-yı Garâm*’da her iki karakter marazi hâllerinin etkisiyle suda intihar ederlerken *Aşk ve Günah*’ta açıkça belirtilmese de “*şu beyaz köpüklü mavi dalgalar onu gömmüş, uyutmuştu*” (1336: 29) ifadeleri ile Şahab Nezih’in, kendisini Boğaz’ın sularına attığı hissettirilir. Elbette *Eylül* ve *Ferdâ-yı Garâm* estetik yönleri ağır basan ve

sağlam kurgularla oluşturulan romanlardır. Ancak dönemin sosyolojik koşulları ve karakterlerin psikolojik durumları bakımından Muammer Enise Azmi'nin dönemin Türk yazarlarından ciddi anlamda etkilendiğini söylemek mümkündür. Romanda intihar ve melankolinin yanı sıra aşka bağlı derin ve marazi romantizmde *Genç Werther'in Acıları*'nın da etkisi sezilmektedir. Nitekim romanda Werther'in “müteverrim hislerine” vurgu yapılması da bu etkilenmeyi sezdirmektedir.

Özellikle Meşrutiyet matbuatında yaygınlaşmaya başlayan popüler aşk romanlarından biri olan *Aşk ve Günah*'ta kurgunun basitliğine ve teknik kusurlara rağmen titiz bir dil kullanılmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Öte yandan popüler romanlarla ilgili genel yargılardan birini yansıtan ticari kaygının *Aşk ve Günah* için geçerli olmadığı kanaatindeyiz. Erol Üyepazarcı, popüler roman yazarların temel kaygılarının sanat olmadığını düşünülebileceğini ancak genel bir hükümle ticari yargısına varmanın haksızlık olacağını dile getirir (2019: 24). Nitekim Muammer Enise Azmi'nin *Aşk ve Günah* romanı da ticari kaygılardan ziyade yazma hevesinin/arzusunun ortaya çıkardığı bir roman denemesi olarak değerlendirilebilir.

Muammer Enise Azmi, *Peyâm-ı Sabah*'ın 23 Temmuz 1338 tarihli sayısında da trajik bir aşk hikâyesini merkeze aldığı “Maestro” adlı bir hikâye yayımlar. Fahrunnisa Fahreddin'e ithaf edilen hikâyede, vaka Berlin'de geçmektedir. Hikâyenin dış çerçevesini bir maestronun ölümünü yazan gazete haberi ve Sara'nın hatıra defterine yazdıklarını okuması oluşturmaktadır. Hatıra defterinde; maruf bir bestekâr olan maestronun imkânsız aşkı ve musiki aracılığıyla varlığını ve hayatı anlamlandırması anlatılmaktadır. Maestro, aristokrat bir aileden varlıklı bir genç kızla konservatuarda okurlarken sevgili olur; ancak genç kız aşkına rağmen sınıf farkından dolayı evlenmek istemez. Aradan geçen iki sene zarfında sevgilisinin hasta olduğunu duyan maestro, onun köşküne yakın bir ormana giderek birlikte iken dinledikleri bir parçayı çalar; müziğin sesini duyan sevgilisi maestronun yanına gider; ancak hastalıklı genç kız yaşadığı heyecana dayanamayarak ölür. “Maestro” hikâyesinde, Muammer Enise'nin müzik ilgisi, karakterlerden birinin bestekâr olması ve bestelerini “mazisi ve heyecanına” borçlu olması üzerinden yansıtılır. Hikâyede, aşk temasını destekleyen ve âşıkların duygularını temsil eden Tosca Operası'dır. Maestronun operada Tosca'yı çaldırırken kalp krizi geçirmesi de esere musiki üzerinden hissî bir duyarlık katar.

Muammer Enise Azmi'nin *Zümriüdü Anka*'da yayımlanan 19 Teşrinisani 1923 tarihli “Kara Adam” hikâyesinde de *Aşk ve Günah*'ta olduğu gibi yasak aşk teması işlenmekle birlikte psikolojik derinlikten ziyade olay ve durum aktarımına ağırlık verilmiştir. Üç kişilik bir ailenin gündelik hayatından kesitler sunulan hikâyenin erkek karakteri Süha, Tevfik Fikret'in “Süha ve Pervin” şiirindeki “hakikati hülyaya hep feda ed[en]”, “melâli çehre-i eşyaya pek yaraştır[an]” Süha'ya benzemektedir. Bedbaht olmak hülyalarına dalan, sevinçleri kadar kederlerine de hâkim ve yakın olmak isteyen Süha, mutlu aile hayatı içerisinde melankoli özlemi içerisinde. Süha'nın melankolik ve santimental duyuş tarzı; simsiyah perişan saçları, korkunç dolaşık sakalı, kirli beyaz gömleği ile evlerinin etrafında dolanan ve çocukları Vedat'ın “Kara Adam” ismini verdiği kişiyle ilgili bilgi verirken de ortaya çıkar. Hikâyenin iç çerçevesinde Kara Adam'ın yıkıcı

etkilerle neticelenen trajik aşk öyküsüne yer verilmesi, entrik kurgunun oluşumunu gerçekleştirmek amacı taşımasına rağmen psikolojik realizmin göz ardı edilmesi teknik anlamda kusurlara sebep olmuştur. Roma Sanayi-i Nefise mezunu olan Kara Adam’ın âşık olduğu kadının evli olduğunu acı bir biçimde öğrenmesi, dağılan ilhamları ve yıkılan emelleri neticesinde ölüm arzusuyla cepheye gitmesi, Süha tarafından romantik söylemlerle anlatılır. Kara Adam’ın trajik aşk öyküsündeki evli kadının Süha’nın karısı Vedia olmasına rağmen duygu aktarımı tam olarak yansıtılmamıştır. Öte yandan Süha’nın anlattığı hikâyenin etkileyiciliği ile Vedia’nın gerçekleri itiraf etmesi ve çocuklarının babasının da Kara Adam olduğunu birdenbire söylemesi -özellikle dönem koşulları da göz önüne alındığında- hikâyeyi gerçeklik düzleminden uzaklaştırmaktadır.

Sonuç

Meşrutiyet’ten sonra sınırlı da olsa Osmanlı basınında yer alan Muammer Enise Azmi’nin tespit edebildiğimiz kadarıyla *Şebâb*, *Peyâm-ı Sabah* ve *Zümriid ü Anka*’da yayımlanan eserleri dışında, *Aşk ve Günah* adlı popüler bir aşk romanı bulunmaktadır. *Aşk ve Günah*’ın arkasında derdest-i tab’ bulunan eserler arasında *Hazan* adlı bir eserinden bahsedilse de eserle ilgili bilgiye ulaşılamamıştır.

Şebâb’taki yazılarında insanın iç dünyasına ve hayat karşısındaki konumuna odaklanan ve bu bağlamda tahliller yapan Muammer Enise Azmi, *Peyâm-ı Sabah*’ta yayımlanan “Maestro” hikâyesinde ise aşk temasını müzik ve duygular arasındaki ilişki üzerinden işler. Popüler aşk romanları kategorisine dâhil edebileceğimiz *Aşk ve Günah*, dönem içerisinde öğretmen evde özel ders verdiği öğrencisine âşık olması ve bu bağlamda ortaya çıkan imkânsız aşk teması etrafında şekillenir. Benzer bir tema Halil Hamid’in *Ölmeyen Aşk* romanında da görülmektedir. Romanda, mekân ve karakterler oldukça sınırlı olmakla birlikte tasvirler ve karakterlerin iç dünyalarının yansıtılmasına ağırlık verilmiştir. Hissi yönünün ağırlıklı olması, âşıklardan birinin ölmesi, birinin delirmesi bakımından Meşrutiyet’ten sonra yazılan popüler aşk romanlarının karakterlerini taşıyan *Aşk ve Günah*, klişe bir tema etrafında kurgulansa ve basit bir olay örgüsünden oluşsa da yazarın titiz bir dil kullanmaya özen gösterdiği ve psikolojik gerilim yaratmaya çalıştığı söylenebilir. Roman, edebî yönden estetik bir değeri haiz olmasa da Meşrutiyet sonrası popüler romanların özelliklerini barındırması bakımından dikkate değerdir. Öte yandan romanda Muammer Enise’nin hem Doğu hem de Batı kültürüne dair metaforlar, benzetmeler kullanması entelektüel donanımını göstermektedir.

İyi bir eğitim alan, Almanca ve Fransızca bilen, müzik ve edebiyat kültürüne aşina olan Muammer Enise Azmi, edebî anlamda pek üretken olmamıştır. Yazarın, üretken olmayışı, hakkında çalışma yapılmayışının sebepleri arasında gösterilebilir. Hakkında daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmayan Muammer Enise Azmi’nin biyografik bilgisi de kaynaklarda yer almamaktadır. Bu makalede, Muammer Enise Azmi’nin eserleri hakkında bilgi verilerek yazarın Cumhuriyet’in ilanından sonra çeşitli okullarda öğretmenlik yapan, iki dönem milletvekilliği yapan Muammer Develi olduğu ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Akşam (4 Nisan 1929) “Bekarlık Vergisi Meselesi,” s. 1.
- Arslan, Ali; Selçuk Mustafa; Nam Mehmet. (2012), *Türkiye'nin İlk ve Tek Kız Üniversitesi, İnas Darülfünunu (1914- 1918)*, İdil Yayıncılık, İstanbul.
- Baskın Bahar. (2007), *2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ediz, Zerrin. (1994), *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kadın Örgütlenmeleri, Kadın Hakları Açısından Bir İnceleme,(1923-1993)*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Günay, Ş. Şenal. (2007), *Türk Parlamento Tarihi C. V*, TBMM Yayınları, Ankara.
- Gündüz, Osman (2006) “II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Romanında Yeni Açılımlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S 8, s.101- 164.
- Kacıroğlu, Murat. (2008), *Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanı*, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Muammer Enise Azmi (1336) “Elem”, *Şebâb*, S 4, s. 76-77.
- Muammer Enise Azmi. (1336), *Aşk ve Günah*, Evkaf Matbaası.
- Muammer Enise Azmi (16 Kanunuevvel 1336), “Heyecan İhtiyacı” *Şebâb*, S 18, s. 446- 449.
- Muammer Enise Azmi (23 Temmuz 1338), “Maestro”, *Peyam-ı Sabah* S. 1306, s. 3.
- Muammer Enise Azmi (1924) “Kara Adam,” *Zümrüd ü Anka Salnamesi 1924*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul.
- Sağlık, Şaban. (2010), *Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Talay Keşoğlu, Birsen; Keşoğlu Mustafa. (2019), *Yeni Harflerle Bilgi Yurdu Işığı (1917- 1919)*, Libra Kitap, İstanbul.
- Tümer Erdem, Yasemin. (2007), *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Üyepazarcı, Erol. (2019), *Unutulanlar, Hiç Bilinmeyenler ve Bilinmek İstemeyenler*, Oğlak Yayınları, İstanbul.
- Vakit (7 Mayıs 1929) “İş Hayatında Kadın, Cinsiyetten Ziyade İnsanlık”. s.1, 4.

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

Anadolu Üniversitesi
Açıköğretim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Eskişehir/TÜRKİYE
gokhantunc@anadolu.edu.tr
ORCID

**EKOELEŞTİRİ VE GÜLTEN
AKIN'IN "YÜKSEK EVDE
OTURANIN TÜRKÜSÜ"
BAŞLIKLİ ŞİİRİ**

ECOCRITICISM AND GÜLTEN
AKIN'S POEM CALLED "YÜKSEK
EVDE OTURANIN TÜRKÜSÜ"

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 11.03.2021
Kabul Tarihi: 26.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022

Article Information: Research Article
Received Date: 11.03.2021
Accepted Date: 26.03.2021
Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tunç, Gökhan, "Ekoeleştiri ve Gülten Akın'ın "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" Başlıklı Şiiri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 368-382.

Tunç, Gökhan, "Ecocriticism and Gülten Akın's Poem Called "Yüksek Evde Oturanın Türküsü"", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2021, p. 368-382.

10.28981/hikmet.1101877

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ

**EKOELEŞTİRİ VE GÜLTEN AKIN'IN "YÜKSEK EVDE OTURANIN TÜRKÜSÜ"
BAŞLIKLİ ŞİİRİ**

**ECOCRITICISM AND GÜLTEN AKIN'S POEM CALLED "YÜKSEK EVDE OTURANIN
TÜRKÜSÜ"**

ÖZ

Gülten Akın (1933-2015); özgün imge kullanımı, kadın sorunsalına estetik planda eğilmesi ve geleneksel kültürle kurduğu metinlerarası ilişkilerin yanı sıra bireyselle toplumsal olanı ustalıkla bir şekilde birleştirmesiyle modern Türk şiirinin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Şair, kendisinin de doğrudan ifade ettiği gibi, şiiriyle kişisel yaşantısı ve yaşadığı çağın sorunları arasında her daim yakın bir ilişki kurmuştur. İçinde bulunduğu çağın sorunları bağlamında Akın'ın özellikle dikkat çektiği noktalardan biri kentleşmenin olumsuzlukları ve doğanın yok edilmesidir. Makalede söz konusu çerçevede Akın'ın "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" başlıklı şiiri örneklem olarak alınmış ve doğaya karşı gösterdiği hassasiyet ekoeleştiri perspektifinden tartışılmıştır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle ekoeleştirin tanımı, temsilcilerine, yönelimlerine ve temel kavramlarına değinilmiş; daha sonra ikinci bölümde Akın'ın "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" başlıklı şiiri yükseklik-alçaklık kavramı, doğa-kültür çatışması, insan merkezli/ekomerkizli bakış açısı ve derin ekoloji gibi unsurlar açısından incelenmiştir. Son noktada, ele alınan şiir doğanın içsel değerini bizlere tekrar duyumsatma çabası ve tüm hiyerarşileri ortadan kaldırıp ekomerkizli bir bakışla doğayla bütünleşme çağrısı olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Gülten Akın, ekoeleştiri, modern Türk şiiri, "Yüksek Evde Oturanın Türküsü"

ABSTRACT

Gülten Akın (1933-2015), who is accepted as one of the prominent names of modern Turkish poetry, is famous for his original and distinctive images, his aesthetical approach to pain point of women, the intextual relationships that he has brought into with the traditional culture as well as his ingeniously combination of the personel and social elements in his poems. Like himself was saying at first hand, the poet always establishes a close relationship between the poetry and his personel life besides the key issues of the age he lives in. Within the context of the age's key issues, important points that Akın calls attention are negative aspects of urbanization and destruction of the nature. In this study, Akın's poem called "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" was taken as the sample and the poet's sensibility about the nature was discussed through the perspective of ecocriticism. Within this context, primarily the definition, main concepts and tendencies of ecocriticism were discussed; afterwards in the second chapter Akın's poem called "Yüksek Evde Oturanın Türküsü" was reviewed in terms of the concepts like highness-lowness, nature-culture conflict, deep ecology and anthropocentric/ecocentric perspectives. In the final analysis, the poem is interpreted as an effort to make us sense again the inherent value of nature and as a call of integration with an ecocentric point of view by removing all hierarchies through the nature.

Keywords: Gülten Akın, ecocriticism, modern Turkish poetry, "Yüksek Evde Oturanın Türküsü"

Giriş

Yozgat’ ta doğan ve çocukluğunu da burada geniş bir ailenin içinde, doğayla baş başa geçiren Gülten Akın (1933-2015) ilk şiirsel ürünlerini 1950’li yıllarda verir. Bahsedilen yıllarda İkinci Yeni şiirinin etkili ve baskın poetika olmasıyla paralel olarak Akın’ın ürünlerinde de söz konusu topluluğun etkisini gözlemlemek mümkündür. Şairin şiire ilk başladığı dönemden itibaren dinamik bir poetik bilince sahip olduğunu söylemek olanaklıdır. Bu bağlamda 1950’lerden 2000’lere kadar uzanan şairlik macerasında şiirlerini kaleme alırken farklı teknik ve üslupları denediği, sürekli kendini yenilediği, geliştirdiği vurgulanmalıdır. Nitekim 1950’lerdeki bireysel imgeciliği giderek toplumsal olana, yalın anlatıma kaymış, 1960’larda Anadolu yaşantısı şiirlerinin temasını belirlemiş, 1970’lerde kapsamlı destanlar kaleme almış ve nihayetinde 1990’larda biyografi temelli içe dönük bir şair profili çizmiştir (Asiltürk, 2018: 37). Bahsedilen farklı poetik yönelimlere rağmen düzyazılarında da sıklıkla dile getirdiği gibi, Akın’ın şiiriyle kişisel yaşantısı ve yaşadığı çağın sorunları arasında her daim yakın bir ilişki olmuştur. Zira Akın’ın kadınların sorunlarına eğilmesi; kentleşmenin olumsuzluklarına ve doğanın yok edilmesine getirdiği eleştiriler bu bağlamda dikkat çekicidir. Bu makalede söz konusu çerçevede Akın’ın “Yüksek Evde Oturanın Türküsü” başlıklı şiirinde doğa ve kültür unsurlarını alımlayışı, ekoeleştiri perspektifinden tartışılacaktır. Böylelikle bilhassa son dönemlerde hem bazı şair ve yazarlarca hem de akademik çevrelerce benimsenen ekoeleştirin getirdiği bakış açısının, Akın’ın 1976 yılında yayımladığı kitabının bir şiirinde nasıl derinlikli şekilde var olduğu yorumlanacaktır. Bu yolda ilk bölümde ekoeleştirin tanımına, temsilcilerine, yönelimlerine ve temel kavramlarına değinilecektir. İkinci bölümde ise Akın’ın “Yüksek Evde Oturanın Türküsü” başlıklı şiiri yükseklik-alçaklık kavramı, doğa-kültür çatışması, insan merkezli/ekomerkezli bakış açısı ve derin ekoloji gibi unsurlar açısından incelenecektir.

Ekoeleştiri Kavramı

Ozon tabakasıyla ilgili çalışmasıyla Nobel Ödülü’ne lâyık görülen Paul Crutzen, “Geology of Mankind” adlı makalesinde, son üç yüz yılda insanın çevre üzerindeki etkisinin arttığını belirtir. Bu son üç yüz yılda insan nüfusu on kat artmış, metan üreten sığır sayısı 1,4 milyara ulaşmıştır. Kara yüzeyinin %30-50’sini kullanan insanlık, erişilebilir su kaynaklarının da yarısından fazlasını tüketmektedir. Fosil yakıt kullanımı ve tarım ile ortaya çıkan sera gazı son 400 yılda en yüksek değere ulaşmıştır. Doğaya hâkimiyeti ve eyleme gücünü göz önüne alarak Crutzen insanlığın, büyük bir salgın ya da dünya savaşı olmadıkça binlerce yıl büyük bir çevresel güç olacağını söyler (2002: 23). Bu bağlamda ilk kez olmak üzere Antroposen kavramını kullanır. Sanayi Devrimi’nden bu yana insanın dünya üzerindeki etkisinin stratigrafik kayıtlarla kanıtlanabileceğini iddia eden İngiliz jeolog Jan Zalasiewicz ve meslektaşları 2008’de jeolojik olarak Holosen Çağı’nın bittiğine ve Antroposen Çağı’nın başladığına yönelik ilk savı ortaya atarlar (Zalasiewicz vd., 2008: 7). Günümüzde akademik ve sanatsal çalışmalarda adı geçen Antroposen kavramının irdelediği insanın doğa üzerindeki etkisi sadece hava kirliliği, canlı türlerinin ve türlerin sayılarının azalması olarak düşünülmemelidir (Leal Filho vd., 2021: 1).

Antik Yunanca anthropos (insan) ile kainos (yeni, yakın) sözcüklerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulan Antroposen; felsefe, sanat, siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji ve antropoloji gibi disiplinler içerisinde de ilgi gören bir kavrama dönüşmüştür (Ertürk, 2017-18: 199). Öncelikle jeolojik bir terim olarak ileri sürülen Antroposen, daha sonra insanın teknolojinin de desteğiyle çevresel süreçlere müdahale etmesine ve onların doğasını değiştirecek kadar muktedir olabilmesine gönderimde bulunur. Antroposen’e göre insan, yerküreyi paylaştığı diğer biyolojik türlerin hayatını etkileyecek kadar baskın bir tür, yerkürenin ekosistemlerine müdahil olup bu sistemlerin doğal işleyişlerini değiştirecek şekilde büyük bir baş aktördür (Aykanat, 2016: 49). Antroposen kavramı her ne kadar bilim dünyasında kesin kabul görmese de insanı merkeze koyan bir anlayışı ve insanın doğaya kötü etkisini açığa vurması açısından dikkat çekicidir. Nitekim Antroposen’in kutup buzunda hapsolmuş havanın analizlerinde karbondioksit ve metan konsantrasyonlarının artmasıyla başladığının söylenmesi bu açıdan anlamlıdır. Bu tarihin James Watt’ın buhar makinesi tasarımının tarihi ile örtüşmesine de ayrıca vurgu yapılmalıdır (Crutzen, 2002: 23). İnsanlığın dünyaya etkisinin en üst seviyelere çıktığı söz konusu çağda, insan yapımı nesnelere ağırlığının 2020 yılının sonunda dünyadaki tüm canlıların toplam ağırlığını aşmış olacağı tahmin edildiği de belirtilmelidir (Briggs, e-makale: 1). İnsan merkezli bir bakışın hüküm sürdüğü bu süreçte onun doğaya trajik müdahalesi, kaçınılmaz olarak ekoeleştiri gibi egosentrik bakışı yıkmaya çalışan farklı düşüncelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Ekoeleştirin, bozulan ekolojik dengelerin sosyal ve kültürel etkilerini sosyo-kültürel bağlamlarda incelediği (Oppermann, 2012: 9) bu aşamada gündeme getirilebilir. Peki ekoeleştiri nasıl tanımlayabiliriz? Ekoeleştiri en basit anlamıyla edebiyat ile fiziksel çevre ilişkisinin çalışılmasıdır (Glotfelty, 1996: XVIII). Biraz daha ayrıntıya girersek ekoeleştiri; edebî metinlerin, beşeri faaliyetler ile doğal veya beşeri olmayan olgular arasındaki etkileşime istinaden ele alınmasıdır (Childs ve Fowler, 2006: 65). İfade edilen tanımlardan da anlaşılacağı şekilde, feminist eleştirin dili ve edebiyatı toplumsal cinsiyet bilinciyle incelemesi ve Marksist eleştirin metin okumalarına üretim ve ekonomik sınıf bilincini getirmesi gibi ekoeleştiri de edebiyat çalışmalarına dünya merkezli bir yaklaşım getirir (Glotfelty, 1996: XVIII). Bu noktada dünya kavramı üzerinde özellikle durmak gerekir. Bilindiği gibi edebiyat kuramı üç temel olmak üzere yazar, metin ve dünya arasındaki ilişkileri inceler. Ancak çoğu edebiyat kuramında “dünya” topluma, yani toplumsal olanla eş anlamlıdır. Buna karşılık ekoeleştiri, “dünya” kavramını tüm atmosferi kuşatacak şekilde genişletir (Glotfelty, 1996: XIX).

Canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilim dalı olan ekolojinin isim babası Charles Elton olarak kabul görür. Bununla birlikte ekoeleştiri teriminin ilk kez kullanan kişinin ise William Rueckert olduğuna yönelik bir kanaatten bahsedilebilir. Buna göre 1978’de Rueckert, “Literature and Ecology: an Experiment in Ecocriticism” adlı makalesinde ekoeleştiri kavramını kullanmış ve bununla ekoloji ile ekolojik kavramların edebiyat araştırmalarına uygulanmasını kastetmiştir (Rueckert, 1996: 107). Daha sonrasında Cheryll Glotfelty ve Harold Fromm’un editörlüğünde çıkan *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* ile Lawrence Buell’in *The Environmental Imagination* adlı çalışmalarının sonucunda ekoeleştiri kavramı resmî olarak ortaya çıkar.

Geniş araştırma kapsamına ve farklı karmaşıklık seviyelerine rağmen, tüm ekolojik eleştiriler, insan kültürünün fiziksel dünyayla bağlantılı olduğu, onu etkilediği ve ondan etkilendiği şeklindeki temel önermeyi paylaşır (Glotfelty, 1996: XIX). Bu ortak önermeye rağmen genel olarak ekoleştirinin iki eğilim üzerinden yorumlandığı gözlemlenebilmektedir. İlk olarak küresel çevre krizine yanıt olarak ortaya çıkan ve büyüyen, “yeşil” sorunlarla meşgul ekoliteratür kanon görünürlük kazanır (Childs ve Fowler, 2006: 65). Bu açıdan ekoleştiri okuru bilinçlendirmek ve uyarmak gibi görevleri de üzerine alarak dünya gündeminde giderek daha çok yer bulan çevre felaketleriyle ilgili aktif bir rolü sahiplenmiş olur. İkinci ve daha zorlu olanı ise edebî kanonun ekoleştirel terimlerle yeniden okunmasını, yani insan olmayan dünyayla insanın ilişkileri hakkında ortaya koydukları ışığında “standart” edebî metinleri ele alma girişimini içerir (Childs ve Fowler, 2006: 65). 1990’lardaki ilk evresinde özellikle Henry David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold, Edward Abbey, Wendell Berry, Annie Dillard, Barry Lopez ve Terry Tempest Williams gibi Amerikalı doğa yazarlarının eserleri üzerine odaklanılmıştır. Bununla birlikte doğa yazınına odaklı ilk çalışmalar yürüten kişiler arasında Scott Slovic, Jonathan Bate, Karl Kroeber gibi isimler ön plana çıkar. İkinci dalga olarak da adlandırılan ekoleştirinin söz konusu evresinde ise Michael Bennet, David W. Teague, Sylvia Mayer ve Donelle N. Dreese gibi yazarlar dikkat çekici çalışmalar üretmişlerdir (Oppermann, 2012: 18-23).

Ekoleştirinin ikinci dalgasıyla birlikte edebiyat eserleri yalnızca doğanın nasıl yansıtıldığı açısından incelenmez. Bununla birlikte doğaya yüklenen simgesel anlamlar, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıpları, nehirler, denizler, toprak, bitki ve hayvan türlerinin insanların kültürlerini nasıl şekillendirdiği, dilin nasıl kullanıldığı, çevre sorunlarına yaklaşım biçimleri, metin içindeki değer yargıları ve benlik kavramları tartışılır (Oppermann, 2012: 25). O hâlde ekoleştirinin tek konusunun doğa olduğunu söylemek doğru olmaz. Bu eleştiri anlayışını “biyo-merkezci” dünya görüşüne dayanan gezegen odaklı bir akım olarak düşünmek mümkündür (Oppermann, 2012: 26). Peki ekoleştirmen kimdir? Bu soruya Howarth şöyle cevap verir: Doğayı kutlamaya yönelik bir bakış açısıyla, onu yağmalayanları azarlamak ve onların verdiği zararı politik eylem yoluyla tersine çevirmek amacıyla kültürün doğa üzerindeki etkilerini betimleyen yazıların erdemlerini ve hatalarını değerlendiren kişidir (1996: 69). Howarth’ın ekoleştirmenin vasfı olarak gördüğü özellikler, tartışma konusu eleştiri anlayışının sınırları genişledikçe daha kapsamlı hâlde gelir. Bu anlamda ekoleştirmenin çok farklı sorular sorduğu söylenebilir. Buna göre o, geçmişten günümüze doğa algımızı araştırır ve çevreye yaklaşımımızın ne tür değişikliklere uğradığını belirlemeye çalışır; çevresel değişikliklerin farklı coğrafyalarda ve dillerde ne tür edebî eserlerin, anlatıların, metaforların ortaya çıkmasına yol açtığını sorgular; insanın diğer canlılarla ilişkisini insan merkezli olmayan bir bakış açısıyla tartışır; doğa bilimleri ile kültürel üretim arasındaki etkileşimi yorumlar (Ergin, 2014: 18). Ekoleştirmenin sorduğu ya da sorması gereken sorularla birlikte ekoleştirinin işlevi ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Ekoleştiri doğal çevrenin belirli bir tarihî dönemde kültürel bir topluluğun hayal gücünde nasıl bir rol oynadığını, o kültürde doğa kavramının nasıl tanımlandığını, doğaya hangi değerlerin ne sebeple yüklendiğini veya yüklenmediğini ve insanoglu ile doğa arasındaki ilişkinin nasıl tasavvur edildiğini

inceleyerek analiz eder (Heise, 1997: 4). Bu noktada ekoleştirinin özellikle insan ve insan olmayan arasındaki ilişkiye odaklanmasının ve insanlığın evren üzerindeki yıkıcı etkisine dair endişeler içerdiğinin altı bilhassa çizilmelidir. Nitekim Pippa Marland da ekoleştiriyi; insan ve insan olmayan arasındaki ilişkinin literatürdeki (ve diğer kültürel biçimlerdeki) temsilini, büyük ölçüde insanlığın biyosfer üzerindeki yıkıcı etkisi etrafındaki endişeler perspektifinden araştıran bir dizi eleştirel yaklaşım için şemsiye bir terim olarak tanımlar. Yazar, ekoleştirinin şemsiye terim olarak bünyesinde “çevreci eleştiri” ve “yeşil kültürel çalışmaları” barındırdığını da ekler (Marland, 2013: 846). Bahsedilen yaklaşımların yanı sıra sığ ve derin ekoloji hareketleri, şemsiye bir terim olan ekoleştiriyeye geniş bir yorumlama imkânı kazandırmaktadır.

Sığ ve derin ekoloji kavramlarının ortaya çıkmasında Arne Naess’in 1973 yılında yayımlanan “Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects” adlı makalesi önemli bir işlev görür. Naess’in yanı sıra birçok savunucusu bulunan derin ekoloji düşüncesi, sığ ekoloji ile karşıtlık ilişkisi içinde daha anlamlı hâle gelir. Naess, sığ ekoloji hareketinin kirlenmeyle ve kaynakların tükenmesiyle mücadele ederken ana hedefinin gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlığı ve refahı olduğunu söyler (2022 : 67). Yine derin ekoloji hareketini savunanlara göre sığ ekoloji insan merkezli oluşturma işaret eder. Bu bağlamda sığ ekoloji, insanı doğanın üstünde ya da dışında, tüm değerlerin kaynağı olarak görür. Böylesi bir bakış açısında doğanın ise yalnızca araçsal veya kullanım değeri bulunur (Capra, 1995: 20). Bir başka ifadeyle sığ ekolojiye göre doğa, insanın kendi çıkarları için istediği gibi kullanabileceği, tahakküm edebileceği bir nesnedir. Naess, insanın üstünlüğüne ilişkin bahsedilen görüşün kaynağını ise Batılı felsefe geleneğinde ve tek tanrılı dinlerde görür. Buna karşılık Budizmle derin ekoloji arasında daha yakın bir ilişki olduğunu ileri sürer (Naess, 2015: 79). Derin ekoloji ise sığ ekolojinin ve insan merkezli bakışın karşısında yer alır. Bu kapsamda derin ekoloji, insanları çevreden ayırmadığı gibi, ondan başka hiçbir şeyi de ayırmaz (Capra, 1995: 20). Dünyayı izole nesnelere topluluğu olarak değil, temelde birbirine bağlı ve birbirine bağımlı bir fenomenler ağı olarak görür (Capra, 1995: 20). Bu noktada ekolojinin birinci yasası olan “Her şey her şeyle bağlantılıdır.” ilkesi hatırlanabilir. Bu karmaşık ve dinamik küresel sistemde enerji, madde ve fikirler sürekli etkileşim hâlinindedir (Glottfelty, 1996: XIX). Öyle ki bu dinamik ve karışık sistemde oluşan küçük bir bozulma, daha sonra çok büyük etkilerle kendini gösterebilir. İnsanlar da ifade edilen ekosistemin bir parçasıdır. Naess bu bağlamda şöyle der: “Çevre insanlığın *dışında* algılanır. Oysa, insanlar dünyadaki ekosistemlerin *içerisinde*dir.” (Aktaran Dindar, 2012: 61). Bu şekilde derin ekoloji, canlı varlıkların içsel değerlerini tanır ve insanları yaşam ağındaki belirli bir parça olarak görür (Capra, 1995: 20). İnsanı doğanın, canlı ve cansız varlıkların üstünde görmeyen, aksine onu ekosistemin bir parçası olarak alımlayan derin ekoloji, doğa-kültür ikiliğini bir karşıtlık ilişkisi içinde düşünmeyi sonlandırma çağrısında bulunur. Arne Naess, “The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects” adlı makalesinde derin ve sığ ekolojilerin ekolojik sorunlara yaklaşım tarzını karşılaştırır. Bu bağlamda dikkat çekici farklılıklardan biri, söz konusu iki hareketin çevre kirliliği sorununa yaklaşım tarzıdır. Sığ ekolojik yaklaşım; teknolojiyi kullanarak kirliliği azaltmaktan, kanunlarla belirli önlemler almaktan, hatta çevre kirliliğine yol açan sanayileri geliştirmekte olan ülkelere transfer

etmekten yana bir tavır alır. Oysa derin ekolojik yaklaşım çevre kirliliğinin sadece insanlar üzerindeki etkisine odaklanmayıp tüm türlerin ve ekosistemlerin yaşam hakkını göz önünde bulundurarak “bir bütün olarak yaşam” ilkesini benimser (Dindar, 2012: 62). Dolayısıyla derin ekoloji için esas olan düşünce, insan dışı yaşam biçimlerine içkin değer atfeden insan merkezli olmayan bir teori geliştirmektir (Capra, 1995: 20). Derin ekolojiyi savunanlar için insanların ve insan olmayanların yaşam biçimlerinin zenginliğinin ve çeşitliliğinin kendine özgü bir değeri vardır (Callenbach, 2011: 43). Tam da bu aşamada ekomerkezcilik kavramına değinilmelidir. Ekomerkezcilik, insan türünü diğer tüm organizmalardan daha değerli gören egomerkezci anlayışın karşısında durur ve tüm doğada içkin bir değer bulur. Çevre filozofu Holmes Rolston’un “Bazı değerler zaten oradadır, değerlemeyi yapan tarafından üretilmeden keşfedilmiştir.” sözü bu bağlamda önem kazanır. Ekomerkezciliğe göre dünyadaki yaşam doğası gereği iyidir ve ona insanın değer vermesinden bağımsız şekilde onun içsel değeri vardır (Washington vd., 2017: 37). Yine ekomerkezciliği savunanlar, yaşamın metaforunu organizma değil dünya olarak konumlandırırlar. Daha da ötesi dünya bizim hizmetkârimız değildir. Aksine o, bizim hizmet eden parçaları olduğumuz bütündür (Washington vd., 2017: 36). Diğer taraftan insanı dünyanın merkezine koyan anlayış, doğadaki her türlü oluşumda insan faktörünü görür. Bu durumun temel nedeni insanın kendi dışındaki varlıklarda düşünme ya da eyleyici olma vasfını görmemesidir. Hâlbuki son zamanlarda yapılan çalışmalar insan olmayan varlıkların da insanlar gibi çevresiyle iletişim hâlinde olduğunu ve insan etkisi olmadan birçok oluşumun gerçekleşebildiğini ortaya çıkarmıştır. Öznesiz eyleyici olarak da vasıflandırılan bahsedilen olgu, insanın dünyadaki bütün oluşumların temel belirleyicisi olmadığını kanıtlamıştır (Yılmaz, 2012: 132-135). Ayrıca, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi doğaya karşı yükümlülüklerimizi hatırlatarak etik bir temele oturtmak isteyen ve bu yönüyle kendinden önce gelen doğa yazınından ayrılan Aldo Leopold’dan (Özdağ, 2017: 49) ve Leopold’un alana kazandırdığı toprak etiği kavramından da bahsetmek gerekir. Aldo Leopold’un toprak etiği olarak adlandırdığı yaklaşımda “topluluk” kavramının içinde sadece insanlar bulunmaz. Kara, su, bitki ve hayvanlar da topluluğun içinde yer alırlar. Burada insan, aynı topluluk içinde yaşadığı diğer canlıların hâkimi değildir, onlarla eşit bir konumdadır. İnsanın sadece bir üyesi olduğu bu toplulukta üyelerin birbirine ve ait oldukları topluluğa saygı duyma ödevleri vardır (Leopold, 2013: 213-214). Bu açıdan insanın doğayla ilişkisi onu tüketmeye, ondan faydalanmaya, faydalandığı ölçüde değer vermeye değil, varoluşa ve yaşama saygı çerçevesindedir (Leopold, 2013: 214). Son olarak ekoeleştiri ile posthümanizm ilişkisine değinilebilir. Özellikle son dönemde hayvan çalışmaları, nesne-odaklı ontoloji, beden ötesi cisimcilik, yeni maddecilik gibi araştırma alanlarından beslenen ekoeleştirin, posthümanizm şemsiyesi altında “maddesel dönüşüm” yaşadığı söylenebilir (Ergin, 2014: 19).

Ekoeleştiri Bağlamında Gülten Akın’ın “Yüksek Evde Oturann Türküsü” Şiiri

Bu bölümde, Gülten Akın’ın “Yüksek Evde Oturann Türküsü” adlı şiiri bir önceki başlıkta temel kavramlarına ve özelliklerine değinilen ekoeleştiri anlayışı çerçevesinde değerlendirilecek ve böylelikle metnin doğaya, insana dair söyledikleri

açım lanmaya çalışılacaktır. Söz konusu çerçevede ilk olarak tartışma konusu şiir verilebilir:

“Yüksek Evde Oturanın Türküsü”

Evleri yüksek kurdular
Önlerinde uzun balkon
Sular aşağıda kaldı
Aşağıda kaldı ağaçlar

Evleri yüksek kurdular
On bin basamak merdiven
Bakışlar uzakta kaldı
Uzakta kaldı dostluklar

Evleri yüksek kurdular
Cama betona boğdular
Usumuzdaydı unuttuk
Topraklar uzakta kaldı
Toprağa bağlı olanlar. (Akın, 2000: 234)

Gülten Akın’ın tartışma konusu şiirini ekoleştirme kuramı merkezinde inceleme uğraşında öncelikli olarak başlık üzerinde durulmalıdır. Zira başlık, şiirin ekoleştirmeyle ilişkisinin somutlanmasında önemli bir anahtar işlevi görür. Bu bağlamda öncelikle türkü kavramı merkezinde bir sorgulamaya girişilebilir. Türkü, çeşitli “ezgilerle söylenen, bir anonim halk şiiri nazım biçimidir.” Halk arasında heyecan uyandıran her olayla ilişkili olabilen türkü, Anadolu halkının acılarını ve sevinçlerini içerebilmektedir (Dilçin, 2005: 289). Bu noktada şöyle bir soru gündeme gelir: Modern Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olan Gülten Akın’ın şiirine türkü demesinin nedeni ya da nedenleri nelerdir? Şiirin başlığında yer alan türkü ifadesi, herhangi bir türküye gönderimde mi bulunur? Bilhassa ikinci soruya cevap olabilmesi için Akın’ın *Şiiri Düzde Kuşatmak* adlı kitabında türkü gibi halk şiiri nazım biçimlerini ne zaman ve ne şekilde kullandığını açıklayan ifadeleri dikkat çekicidir:

“Ağtılarım, türkülerin konuları beni yüreğimden vuran konular oluyor. Bir durulma döneminden sonra kişileri, olayı yine titizce inceliyorum. Duygularım beni ne denli zorlarsa zorlasın, bir kez bile, ağtın, türkünün konu kişisini ya da olayını, onu yetiştiren, oluşturan toprağıyla, tarihiyle öğrenmeden, doğrudan yazmaya geçmedim. Dedim ya, ilk duygusal algılamamı, tepkimi soğuttuktan sonra. Konumu, yaşamım doğasından çıkarıp sanatın doğasına almaya çalışıyorum.” (Akın, 2001: 36)

Akın, alıntılanan cümlelerinde, seçtiği türküyü özellikle konu bakımından zemin olarak kullanıp şiiri onun üzerine nasıl inşa ettiğini somutlar. Böylelikle ne kadar çok etkilenirse etkilensin, soğukkanlılıkla türküyü, ağtı ayrıntılı bir şekilde araştırdığını, daha sonra onları sanatsal düzleme taşıdığını dile getirir. O hâlde şiirin

başlığındaki türkü ifadesini bir ipucu olarak alımlarsak, Akın’ın seçtiği bir türküyü, Gérard Genette’nin kavramsallaştırmasıyla, palimpsestin ilk yüzeyi olarak görüp onun üzerine bir şiir kurduğunu söyleyebilir miyiz? Yazma eylemine zemin niteliğinde olan türkünün belirlenmesi konusunda okura yol gösterici olan nokta, “yüksek evde oturan” a yapılan vurgudur. Bu bağlamda “Yüksek Evde Oturanın Türküsü” başlığı bizi, “Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar” türküsüne ve yüksek tepede oturan Zeynep’in öyküsüne götürür. Bahsedilen türkünün öyküsü şöyledir: Çok eski zamanlarda köylerden birinde Zeynep adlı çok güzel bir kız vardır. Bir düğün için yabancı (aşırı) bir köyden gelen Ali, henüz on altı yaşına basmış Zeynep’i görür ve onu çok beğenir. Ali, köyüne döndüğünde Zeynep’e görücü gönderir ve nihayetinde kısa zaman sonra düğünleri olur. Düğün sonrası Ali, Zeynep’i kendi köyüne götürür. Ancak Zeynep’in köyü ile Ali’nin köyü arasındaki ulaşım üç gün üç gece çektiği için Zeynep ailesini tam yedi yıl göremez. Zeynep’in ailesine duyduğu özlem her geçen gün daha da büyüyerek dayanılmaz bir hâl alır. Bu nedenle Zeynep köyün yüksek bir tepesinde bulunan evinin bahçesine çıkıp doğup büyüdüğü köye karşı kendi yaktığı türküyü mırıldanır:

“Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar
Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler
Annesinin bir tanesini hor görmesinler
Uçan da kuşlara malum olsun ben annemi özledim
Hem annemi hem babamı ben köyümü özledim.
Babamın bir atı olsa binse de gelse
Annemin bir yelkeni olsa açsa da gelse
Kardeşlerim yollanmı bilse de gelse”

Eşine karşı eski sevgisi kalmayan Ali, Zeynep’in özlemine anlayış göstermediği gibi onu horlamaya başlar. Özlem ve horlanma nedeniyle Zeynep yataklara düşer. Eşinin hastalığı nedeniyle Ali, eşinin annesine ve babasına haber verir. Altı gün altı gece süren yolculuktan sonra Zeynep’le kavuşan anne ve babası, onu yatakta türküsünü mırıldanırken görürler. Bu hâl karşısında bütün köy kadınları duygulanarak gözyaşı dökerler, annesi ise fenalık geçirir. Zeynep hasretini bir nebze giderse de onulmaz hastalık yüzünden ölür. Bütün köy halkı Zeynep için gözyaşı döker. “İşte o gün bu gündür bu türkü ayrılığın türküsü olarak söylenip durur.” (Güven, 2005: 522-523)¹

Hikâyesi verilen türkü, birçok bağlamsal farklılığa karşılık, yüksekliğin getirdiği ayrılık içeriğiyle Gülten Akın’a şiirini inşa edeceği zemin işlevini görür. Ancak özellikle altı çizilmesi gereken nokta, türküde ayrılığı getiren yüksek tepelere ev kurma durumunun, şiirde evin yüksek kurulması şekline dönüşmesidir. İfade edilen özellik, modern mimarinin ortaya çıkardığı bir durumdur. Bununla birlikte makalenin ilerleyen kısımlarında somutlanacağı gibi yükseklik kavramı, farklı sembolik değerlere sahip olsa da bu noktada onun kültürel bir değişimi imlediği ileri sürülebilir. Sosyal, kültürel ve ekonomik dönüşümün sonucunda oluşan kentleşme

¹ Türkünün hikâyesi şu kaynaktan alınmıştır: Güven, 2005: 522-523.

ve yoğun nüfus, beraberinde yüksek binaları getirir. Zygmunt Bauman *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları* adlı kitabında bu durumu modernliğin doğayı tahtından indirip yetkisizleştirmesi olarak anlamlandırır (2013: 114). Nitekim tartışma konusu şiirde de binaların yüksekliğine karşılık doğaya gönderimde bulunan suların ve ağaçların aşağıda kalmasına vurgu yapılır. Doğanın aşağıda, insan yapımının yüksekte kalışının, Bauman’ın ifade ettiği gibi doğanın değerinin yerle bir olmasıyla ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Öte yandan şiirlerinin hayatından izler taşıdığını düşünen Gülten Akın’ın çocukluğu, doğa ile ilgili düşünceleri ve kentleşme ile ilgili söyledikleri, şiirin anlaşılması açısından önemlidir. Şair, bilhassa çocukluğunda Yozgat’ta doğa ile bütünleşmesini, orada doğanın kokusu, dereleriyle onu cezbedişini anlatır:

“Çerkez pınarına, küçük pınara varırdık. Küçük pınarı, yanındaki sarnıcı kendi yaptırmış. Bakardı onarılacak yerleri var mı diye. Çimenliği geçer, mezarlıkta oyalanır biraz, ordan dağ eteklerine giderdik. Bundan sonsuz tad alırdım. Dedem yürüyemez olduğunda kendi kendime kaçıp gittim oralara. Dünya susardı. Ürkütücü bir ıssızlık değildi bu. Sonsuzluktu.” (Akın, 2001: 182)

Esrik bir hâlde doğadan sonsuz tat alan, doğada sonsuzluğu hisseden şair, kentleşme ile birlikte bunu kaybeder. Söz konusu aşamada doğa-kültür ikili karşıtlığı açığa çıkar. Bununla birlikte Akın’ın “Sanatın İşlevi II” yazısında, ekoeleştirel açıdan değerlendirmese de insanın doğaya üstünlük sağlama çabasına vurgu yapması dikkat çekicidir (Akın, 2001: 15). Yükseklik, tam da bu bağlamda kavramsal bir anlama bürünür. David Harvey’in *Kent Deneyimi* kitabında, yükseklik, yüksekte bakmak ve hâkim olmakla ilgili söyledikleri insan ve doğa ilişkisini yorumlamak açısından işlevseldir:

“Hiç tanımadığı bir kente gidip yüksek bir yerden bakarak aşağıdaki karmakarışık manzarada yer alan sokakları, binaları ve insan selini izleme fırsatını hangimiz kaçırmaz? Şehrin sakinlerinin nadiren (sadece misafirler geldiğinde) akıl ettikleri bir şeyi neden böylesine merak ederiz ve bunu yaparak ne kazanırız? Michel de Certeau (1984) New York’taki Dünya Ticaret Merkezinin tepesine tırmanırken aklından geçenleri aktarıyor ve bu soruya ilginç bir yanıt veriyor: Yükselme, diye yazıyor, bizi kentten pençesinden kurtarır, sokaklardaki hayatın hummalı hareketinden çeker alır; bir an için de olsa ‘röntgenciye’ dönüşürüz. Yükseliş, insanı ‘ele geçiren’ büyüleyici dünyayı gözlerimizin önüne serilen bir metne dönüştürür. Onu okumamızı mümkün kılar, bir tanrı gibi aşağılara bakan güneş Gözüne dönüştürür bizi. Böyle bir bakış açısından, şehir tarafından ele geçirilmek yerine hayal gücümüzde biz şehri ele geçiririz.” (Harvey, 2016: 13)

Harvey’in alıntılanan ifadelerinde altı çizilmesi gereken nokta, yukarıdan bakmakla ele geçirmek ve hâkim olmak arasında kurulabilecek sembolik ilişkidir. Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi* adlı kitabında ileri sürülen düşünceyle paralel olarak mekânda yönlerin sembolik değerlerinden söz eder. Ona göre sağ, sol, ama özellikle yukarı ve aşağı yönleri sembolik değerdedir. Yükseklik muktedir olmaya işaret eder. “[Y]atay mekân itaati simgeler; dikey mekân gücü; yeraltı mekânı ölümü.” (Lefebvre, 2014: 247-248). Yükseklik ve aşağıda olmak arasında kurulan karşıtlık

ilişkisi, makalenin konusu olan ekoeleştiri için temel önemdedir. Zira şiirin genelinde bir ikili karşıtlığın varlığından bahsedilebilir. Doğaya ait olan unsurlar aşağıdayken insanın yaptığı ürünler/kültür yukarıdadır:

Doğa	İnsan Yapımları/Kültür
Su	Yüksek Ev
Ağaç	Uzun Balkon
Toprak	Merdiven
	Cam
	Beton

Yukarıdaki ikili dizgide, ev, balkon, cam ve beton; doğanın ve doğal olanın karşısında yapay olanın timsalidir. Ayrıca evlerin “yüksek” kurulması, “uzun” balkon ve “on bin” basamaklı merdiven gibi ifadeler, insanların yapıp etmelerindeki güçlerini, muktedir oluşlarını somutlamaya yöneliktir. Böyle bir durumda insanlar doğaya araçsal bir değer atfedip onu dönüştürme ve ona istedikleri biçimi verme çabası içine girerler. Nitekim doğayla kurulan hiyerarşik ilişki, on bin basamaklı merdiven metaforu ile de güçlendirilmiştir. Beton ve cam gibi imgesel unsurların yanı sıra balkon imgesinin modernizm kapsamında insanların, egosentrik bir bakışla doğayı sömürmelerine gönderimde bulunduğu dile getirilmelidir. Türk şiirinde balkon imgesinin benzer kullanımına şahit olunabilmektedir. Zira İkinci Yeni şiirinde sıklıkla gözlemlenen balkon imgesinin (Kanter, 2013: 43,44,142,143) en bilinen kullanımlarından biri, Sezai Karakoç’un 1957 yılında yazdığı “Balkon” şiiridir (Karakoç, 2004: 81). Karakoç, bahsedilen şiirinde balkon imgesiyle özelde modern mimariye, genelde ise modernleşmeye eleştiride bulunur. Akın şiirinde balkon imgesine yer vererek Karakoç’un “Balkon” şiirinin güçlü çağrışımsal özelliğiyle de bir söyleşim içine girer.

Akın, yukarıda dile getirilen ikili dizgesel yapı ile insanoğlunun doğaya hükmetmesine, onu nesne olarak kullanıp yağmalamasına ve dolayısıyla egosentrik bakış açısına eleştiri getirir. Naess’in kavramsallaştırmasıyla söylersek (2022: 68), yukarı metaforu ile somutlandığı şekilde insanlar kendilerini efendi olarak görürken aşağıdaki doğayı köle şeklinde alımlarlar. Bu bağlamda Lakoff ve Johnson’ın *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil* kitaplarında ortaya koydukları iyi olan yukarıda, kötü olan aşağıdadır kavramsal metaforu hatırlanabilir (Lakoff ve Johnson, 2005: 37-39). Akın, yukarı ve aşağı arasında var olan hiyerarşik özelliği ortadan kaldırır. Bir başka deyişle şair insanı ve onun yapıp ettiklerini doğanın ve diğer canlıların üstüne koyan hiyerarşik algıyı sorgular. Doğa ve insan/kültür arasındaki ikili karşıtlığı yok eden Akın, bütünlük kavramını temel alır. Şiir bu şekilde derin ekolojik bir bakışa sahip olur. Yine derin ekolojik bakışla anlamlandırılabilir şekilde Akın, insanı doğanın bir parçası olarak algılar. Tam da bu noktada şiirde geçen “Usumuzdaydı unuttuk / Topraklar uzakta kaldı / Toprağa bağlı olanlar” mısraları göz önünde bulundurulabilir. Şiirdeki anlatıcının dediği gibi toprak insanların usundayken ve onunla bir bütün hâlinde ona bağlı yaşanırken bu durum unutulmuştur. Eski bağlılığın ve bütünlüğün aksine insan merkezli bir bakışla ona hükmedilmeye, özelde toprak genelde ise doğa araçsallaştırılmaya başlanmıştır.

Diğer bir ifadeyle insan kendisini doğadan üstün görüp onu kendisi için hizmetkâr olarak düşünmüştür. Bu aşamada şairlerinde hayatından yola çıktığını ifade eden şairin çocukluğunda doğayla kurduğu bütünlük duygusunu kaybetmesi hatırlanabilir. Böylelikle şiir, kaynak metin olan “Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar” türküsünde olduğu gibi bir ayrılığın öyküsüne dönüşür. Doğayla kurulan bütünlük, eşitlik, doğallık kaybedilmiş ve onunla yükseklik kavramıyla ifade bulan hiyerarşik bir ilişki kurulmuştur. Derin ekolojideki ekosentrik bakış, bize doğanın birbirinden bağımsız nesnelere bir araya gelmesi ile oluşmuş eklektik bir yapı olmadığını söyler. Derin ekoloji, doğayı karşılıklı bağımlılık ve bağlantı içindeki olgular ağı olarak değerlendirir. Böyle bir yapıda insan, hayat ağının iplerinden yalnızca biridir. Doğa ile insan “bir”liği burada esastır (Capra, 1995: 20). “Her şeyin her şeyle bağlantılı olduğu” bu ekolojik sistemde (Commoner, 2020: 29) kaos teorisinde olduğu gibi ufak bir kanat çırpış giderek artan bir etkiye sahip olacaktır. Hâl böyleyken doğa ile insanın birliğinin ve eşitliğinin bozulduğu, doğanın tahrip edildiği tartışma konusu şiirde, insani olanın da bu durumdan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bir başka ifadeyle insan merkezli bir tavırla doğa üzerinde tahakküm kuran, doğayı yağmalayan ve onu istediği gibi dönüştüren özneler, doğayla içsel birliklerini yitirip ondan ayrı düştükleri gibi birbirlerinden de uzaklaşmışlardır. Şiirde dile getirilen “Bakışlar uzakta kaldı / Uzakta kaldı dostluklar” mısraları, bahsedilen durumu somutlar. Doğayla birlikteliğini yitiren, onunla hiyerarşik bir ilişki geliştiren özneler, nihayetinde cama ve betona boğdukları yüksek evlerde, birbirlerinden de ayrı kalmışlardır. Ekoleştirinin bozulan ekolojik dengelerin sosyal ve kültürel etkilerini incelediği düşünüldüğünde (Oppermann, 2012: 9), şairin mısralarının ekoleştiri açısından önemi artar. Naess’in ifadesiyle doğayla ve başka yaşam formlarıyla kurduğumuz efendi-köle ilişkisi, beraberinde insanın kendine yabancılaşmasını getirmiştir (2022: 68). Söz konusu şiirde insan aynı nedenlerle hem kendisine hem de diğer insanlara yabancılaşmış hâldedir. Diğer taraftan bahsedilen doğa ve insan ayrılığına rağmen Akın şiirinde, örtük bir şekilde söz konusu iki unsurun birliğine, bütünlüğüne tekrar kavuşması gerektiği mesajını verir. O, poetikasıyla ilgili konuşurken açıkladığı şekilde “doğayla içten ilişkisini” (Akın, 2001: 50) bulma çabasıdır. Sanatın olanı da olması gerekeni de bağrında taşıdığına inanan (Akın, 2001: 20) şair, şiirinde doğanın içsel değerini bizlere tekrar duyumsatır. Doğa ile ayrılığın gerçekleşmesine vurgu yapan şair, şiiriyle derin ekolojideki yeşil toplum düşüncesiyle paralel olarak “doğayla insan arasında beton engeli kaldırılmalı ve insan doğayla iç içe olmalıdır.” (Kırıışık, 2015: 43) mesajını verir.

Sonuç

Antik Yunanca anthropos (insan) ile kainos (yeni, yakın) sözcüklerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulan Antroposen sözcüğü; öncelikle jeolojik bir terim olarak ileri sürülmüş, daha sonrasında ise felsefe, sanat, siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilimler disiplinleri içerisinde de ilgi gören bir kavrama dönüşmüştür. Söz konusu kavram, insanın yer küreyi paylaştığı diğer biyolojik türlerin hayatını etkileyen baskın bir tür oluşuna ve insan merkezli anlayışa gönderimde bulunur. Antroposen kavramı, bilim dünyasında yeterli kabulü görmemesine rağmen insanın doğaya kötü etkisini açığa çıkarması açısından dikkat

çeker. Öte yandan Antroposen Çağı olarak vasıflandırılan dönem, insan merkezli düşünceyi yıkmaya çalışan ekoeleştiri gibi düşüncelerin doğmasına neden olmuştur. En genel anlamda edebiyat ile fiziksel çevre ilişkisinin çalışılması çabasını içeren ekoeleştiri; insan kültürünün fiziksel dünyayla bağlantılı olduğu, onu etkilediği ve ondan etkilendiği şeklindeki temel önermeyi ileri sürer. Ekoeleştiri, insan ve insan olmayan arasındaki ilişkiye odaklanmasının yanı sıra insanlığın evren üzerindeki yıkıcı etkisini araştıran bir dizi eleştirel yaklaşımı içerir. Ekoeleştiri, derin ekoloji kavramıyla insan merkezli düşüncenin yerine ekomerkezci bakışı ikame eder. Bu şekilde dünyayı izole nesnel topluluğu olarak değil, temelde birbirine bağlı fenomenler ağı olarak alımlar. Zira derin ekolojiye göre insan ekosistemin merkezinde değil, onun bir parçasıdır. Yine derin ekoloji, insan merkezci düalist anlayışı reddederek doğa-kültür karşıtlığına dayalı düşünceyi sonlandırma çağrısında bulunur.

Gülten Akın’ın “Yüksek Evde Oturanın Türküsü” adlı şiirini ekoeleştiri bağlamında okuma uğraşında özellikle başlık dikkat çekicidir. Şiirde geçen türkü vurgusuyla birlikte “yüksek evde oturan” a yapılan vurgu okuru, “Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar” türküsüne ve yüksek tepede oturan Zeynep’in öyküsüne götürür. Bahsi geçen türkü yüksekliklerin getirdiği ayrılığı anlatması ile Akın için palimpsestvari bir zemin olur. Nitekim şiirde “Evleri yüksek kurdular.” mısrayla somutlandığı şekilde yükseklik kavramının çok önemli bir yer tuttuğu gözlemlenir. Daha da dikkat çekici olan insan yapılarının yukarıda doğanın ise aşağıda olacak şekilde ikili karşıtlığa dayalı bir yapının şiire hâkim olmasıdır. İnsan merkezli bakışı somutlayan bu ikilikte yukarı; otoriteyi, muktedir olmayı ve gücü sembolize eder. Akın ise bahsedilen insan/kültür ikili karşıtlığını, hiyerarşik bakışı -derin ekolojiyle paralel olarak- yok eder. Onun yerine ise bütünlük ve eşitlik kavramını esas alır. Zira Akın’ın düzyazılarında çocukluğunda doğayla kurduğu bütünlük duygusunu dile getirmesi ve bunun daha sonra yok olduğunu vurgulaması önemlidir. Böylelikle şiir, başlıkta gönderimde bulunulan türküyle koşut olarak, doğa ve insan bütünlüğünün kaybedilmesini, doğaya tahakküm kurularak ondan ayrı kalınmasını anlatır. Doğa ile insanın birliğini kaybetmesi, nihayetinde insan ilişkilerine de yansiyacak ve insanların bakışları da birbirinden ayrı kalacaktır. Sonuç olarak “Yüksek Evde Oturanın Türküsü” adlı şiiri, doğanın içsel değerini bizlere tekrar duyumsatma çabası ve tüm hiyerarşileri ortadan kaldırıp ekomerkezli bir bakışla doğayla bütünleşme çağrısı olarak yorumlayabiliriz.

Kaynakça

- Akın, Gülten. (2000), *Toplu Şiirler I: 1956-1976*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Akın, Gülten. (2001), *Şiiri Düzde Kuşatmak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Asiltürk, Baki. (2018), “Gülten Akın Şiirinde Dönemler”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 1, s. 19-38.
- Aykanat, Fatma. (2016), “Antroposen Çağının Öykü Anlatıcıları: Sanat ve Edebiyat”, *Şarkî: Üç Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi*, S 2, s. 44-57.
- Bauman, Zygmunt. (2013), *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev.) İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

- Briggs, Helen. (e-makale), "Antroposen Çağı: İnsan Yapımı Nesnelerin Ağırlığı Dünyadaki Tüm Canlıların Ağırlığını Aştı", *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55252792> (Erişim Tarihi: 21.03.2022).
- Callenbach, Ernest. (2011), *Ekoloji*, (Çev.) Egemen Özkan, Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul.
- Capra, Fritjof. (1995), "Deep Ecology: A New Paradigm", *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, (Editör George Sessions), Shambala, Boston&London.
- Childs Peter, Fowler Roger. (2006), *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, Routledge, New York.
- Commoner, Barry. (2020), *The Closing Circle: Nature, Man, and Technology*, Dover Publications, New York.
- Crutzen, Paul Jozef. (January 2002), "Geology of Mankind", *Nature*, S 415, s. 23.
- Dilçin, Cem. (2005), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dindar, Gülşah. (2012), "Derin Ekoloji Hareketi ve Ekoleştirme: Bir Garip Şair Orhan Veli", *Ekoleştirme: Çevre ve Edebiyat*, (Editör Serpil Oppermann), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Ergin, Meliz. (2014), "Ekoleştirme", *Fener: Koç Üniversitesi Araştırma Dergisi*, S 9, s. 18-20.
- Ertürk, Necati Erbil. (Kasım, Aralık, Ocak 2017-18), "Bir Antroposen Eleştirisi: İnsan Merkezlikten 'Teknik' Farkındalığa", *Doğu Batı*, C 21, S 83, s. 199-209.
- Glotfelty, Cheryll. (1996), "Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis," *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, (Editörler Cheryll Glotfelty, Harold Fromm), The University of Georgia Press, Athens.
- Güven, Merdan. (2005), *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Harvey, David. (2016), *Kent Deneyimi*, (Çev.) Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Heise, Ursula K. (1997), "Science and Ecocriticism", *The American Book Review*, S 18, s. 4-6.
- Howarth, William. (1996), "Some Principles of Ecocriticism", *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (Editörler Cheryll Glotfelty, Harold Fromm), The University of Georgia Press, Athens and London.

- Kanter, Beyhan. (2013), *Şiirsel Kimlikten Mekânsal Sınırlara: İkinci Yeni Şairlerinin Mekân Algısı*, Okur Akademi, İstanbul.
- Karakoç, Sezai. (2004), *Gün Doğmadan*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- Kırışık, Fatih. (2015), "Ekolojik Sorunların Çözümünde Derin Ekoloji Yaklaşımı", *Siyasal Ekoloji* (Editörler Fatih Kırışık, Özcan Sezer), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Lakoff George, Johnson Mark. (2005), *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*, (Çev.) Gökhan Yavuz Demir, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Leal Filho Walter, Hunt Julian, Kovaleva Marina. (2021), "Garbage Patches and Their Environmental Implications in a Plastisphere", *Journal of Marine Science an Engineering*, C. 9, S.11, s. 1-6.
- Lefebvre, Henri. (2014), *Mekânın Üretimi*, (Çev.) Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Leopold, Aldo. (2013), *Bir Kum Yöresi Almanacağı*, (Çev.) Ufuk Özdağ, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Marland, Pippa. (2013), "Ecocriticism", *Literature Compass*, C 10, S 11, s. 846-868.
- Naess, Arne. (2005), "The Deep Ecology Movement: Some Philosophical Aspects", *Deep Ecology for the Twenty-First Century* (Editör George Sessions), Shambala, Boston&London.
- Naess, Arne. (2022), "Sığ ve Derin: Ekoloji Hareketinde Açılımlar", (Çev.) Merve Tokmakçioğlu, *Sanat ve Ekoloji: Sanat/Yaşam/Üretim*, (Derleyen Eda Sezgin), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oppermann, Serpil. (2012), "Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat Çalışmalarının Dünü ve Bugünü", *Ekoeleştiri, Çevre ve Edebiyat*, (Editör Serpil Oppermann), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Özdağ, Ufuk. (2017), *Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Rueckert, William. (1996), "Literature and Ecology an Experiment in Ecocriticism", *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*, (Editörler Cheryl Glotfelty, Harold Fromm), The University of Georgia Press, Athens.
- Washington Haydn, Taylor Bron, Kopnina Helen, Cryer Paul, Piccolo John J. (2017), "Why Ecocentrism is the Key Pathway to Sustainability", *The Ecological Citizen*, S 1, s. 35–41.
- Yılmaz, Zümre Gizem. (2012), "Yaşar Kemal ve Orman Yangınları", *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*, (Editör Serpil Oppermann), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Zalasiewicz, Jan vd. (2008), "Are We Now Living in the Anthropocene?", *GSA Today*, C.18 S. 2, s. 4-8. <http://doi.org/10.1130/GSAT01802A.1>.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Doç. Dr. Yasin BEYAZ

Yalova Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
Türk İslam Edebiyatı Bölümü
Yalova/TÜRKİYE
yasin.beyaz@yalova.edu.tr
ORCID

**BİR DÖNEM İKİ FARKLI BAKIŞ
AÇISI: NİHAL ATSIZ VE
KEMAL TAHİR'İN
ROMANLARINDA FETRET
DEVİRİ**

TWO DIFFERENT PERSPECTIVES,
ONE PERIOD: THE INTERREGNUM
PERIOD IN THE NOVELS OF NİHAL
ATSIZ AND KEMAL TAHİR

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 01.01.2021
Kabul Tarihi: 28.03.2021
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022

Article Information: Research Article
Received Date: 01.01.2021
Accepted Date: 28.03.2021
Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Beyaz, Yasin, "Bir Dönem İki Farklı Bakış Açısı: Nihal Atsız ve Kemal Tahir'in Romanlarında Fetret Devri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 383-397.

Beyaz, Yasin, "Two Different Perspectives, One Period: The Interregnum Period in the Novels of Nihal Atsız and Kemal Tahir", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2021, p. 383-397.

[10.28981/hikmet.1052283](https://doi.org/10.28981/hikmet.1052283)

Doç. Dr. Yasin BEYAZ

**BİR DÖNEM İKİ FARKLI BAKIŞ AÇISI: NİHAL ATSIZ VE KEMAL TAHİR'İN
ROMANLARINDA FETRET DEVRİ**

**TWO DIFFERENT PERSPECTIVES, ONE PERIOD: THE INTERREGNUM PERIOD IN
THE NOVELS OF NİHAL ATSIZ AND KEMAL TAHİR**

ÖZ

Bu makalede, "tarihî romanların", tıpkı "tarih metinleri" gibi ideolojik bir mücadele alanı olarak kurgulandığı Nihal Atsız ve Kemal Tahir'in aynı dönemi konu alan romanları üzerinden nazara verilecektir. Her iki yazarın da, ideolojilerinin emrinde eser kaleme alan bir yazarı gibi kendi fikrî eğilimlerinin tarihteki karşılıklarını arama çabaları, Ankara Savaşı ve sonrasındaki Fetret Devri'ni konu alan romanlarında açığa çıkmaktadır. Söz konusu dönemi ideolojik bir çerçevede kaleme alan farklı edebiyatçıların kaleme aldığı pek çok eser bulunmaktadır. Fakat bu iki ismin konu hakkındaki romanları bazı yönlerden tezat, birtakım cephelerden ise benzerlik içinde bulunması hasebiyle, tarihin ve tarihî romanın ideolojiye alet edilmesini çarpıcı bir şekilde göstermesi bakımından incelenmeye değer bulunmuştur.

Makalede öncelikle meselenin teorik boyutu olan tarihin, modern dönemde aldığı şekil ve bunun tarihî romana tesiri tartışılmıştır. Ardından Nihal Atsız'ın Deli Kurt, Kemal Tahir'in Darmadağın Olan Devlet ve Topal Kasırga isimli romanlarının konusu ve olay örgüsüne, meseleyi temellendirmek bakımından hülâsaten yer verilmiştir. Akabinde bu romanlardan hareketle yazarların hem tarihî bir hadise olan Fetret Devri'ni kendi ideolojileri çerçevesinde yeniden inşa çabaları hem de tarihî hadiseler üzerinden kendi dönemlerini yine ideolojileri muvacehesinde anlamlandırma gayretleri, metinler üzerinden mukayeseli olarak gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nihal Atsız, Kemal Tahir, Fetret Devri, tarihî roman, ideoloji.

ABSTRACT

In this article, historical novels which are fictionalized as an ideological struggle area just like historical texts; will be examined through Nihal Atsız and Kemal Tahir's novels about the same period. The efforts of both authors to seek the historical equivalents of their own intellectual tendencies like a writer who writes a work at the behest of their ideologies" are revealed in their novels about the Battle of Ankara and the Interregnum period after it. There are many works written by different authors who wrote the period in question in an ideological framework. However, the novels of these two names on the subject were found worthy of examination in terms of strikingly showing the use of "history and historical novel" for ideology, since they are "contrasted in some aspects and similar in some aspects".

In the article, first of all, the theoretical dimension of the issue, "The shape that history took in the modern period and its effect on the historical novel" was discussed. Then, the content and the plot of Nihal Atsız's "Deli Kurt (Crazy Wolf)" and Kemal Tahir's "Darmadağın Olan Devlet and Topal Kasırga (Destroyed State and Lame Hurricane)" are briefly included in order to justify the issue. Subsequently, based on these novels, the efforts of the authors to reconstruct the Interregnum period, which is a historical event, within the framework of their own ideologies, and the efforts of the authors to make sense of their own periods through historical events, again in the context of their ideologies, are shown comparatively through the texts.

Keywords: Nihal Atsız, Kemal Tahir, Interregnum Period, Historical Novel, Ideology.

Giriş

Modern anlamda tarih yazıcılığı XIX. asırda ortaya çıkmıştır. Bunda milliyetçilik düşüncesinin gelişimiyle birlikte tarihe duyulan merakın da büyük bir payı vardır (Türkeş, 2017: 90-91). Uluslaşma fikri milletlerin muhayyel geçmişlerini merak etmelerine sebebiyet vermiş bu da tarihe olan ilgiyi artırıp tarihi ideolojik anlamda kullanılabilir önemli bir malzeme haline getirmiştir. Böylelikle modern ulus devletler kendilerine ulusal bir geçmiş inşa etmek için tarihi bir araç olarak kullanmıştır. Modern tarih yazımıyla birlikte aynı yüzyılda tarihî romanlar da tebarüz etmeye başlar. Romantizmin de etkisiyle tarihle yakın bir ilişki içine giren (devrin en önemli edebi türü) roman artık tarihten beslenen, tarihî bir metin olarak görülür. Böylece roman bir hikâye ve kurgu olmaktan çıkar gerçeğin temsili haline gelir. Daha sonraki süreçteyse realizmin itici gücüyle birlikte tarihî romanlar belgeler üzerinden kurgulanmaya başlamış ve “belgesel roman” ortaya çıkmıştır. Belgesel roman, tarihî romanı da tarihî gerçekler ve belgeler üzerinden kurgulanmaya zorlamıştır (Türkeş, 2017: 103-104).

Tarih ulus devletlerin ve ideolojilerin mücadele alanına dönerken ondan faydalanan tarihî roman da bu mücadeleden nasibini almıştır. Tarihî romanlar ideolojik ve didaktik kurguya müsaade ettiğinden (Gögebakan, 2004: 53-55) belli ideolojik kesimlerce büyük bir rağbet görür. Çünkü mazi, bugünden hareket edilerek yazıldığı, günün amaçlarına hizmet edecek şekilde değerlendirildiği için büyük oranda istismar edilir. Kurgunun verdiği imkanla şimdinin ihyası “tarihte” gerçekleştirilir. Özellikle siyasî ve ictimai kırılmaların yaşandığı olaylar tarihî romanların ve ideolojilerin dikkatlerini celbederler. Farklı ideolojilere sahip isimler o dönemlere dair birbirinden farklı bakışaçılarıyla eserler telif ederler. Osmanlı Tarihi’nde Fetret Devri olarak isimlendirilen dönem de bu anlamda tarihî romanlarda önemli bir yer tutar. Bu romanlara göre Osmanlı bu dönemde ciddi bir tökezeleme yaşamış fakat düştüğü yerden tekrar kalkmasını bilmiştir.

Fetret Devri gibi kırılğan bir dönem doğal olarak bazı isimlerin dikkatini çeker. Bunlardan Kemal Tahir ve Nihal Atsız bizim ilgi alanımıza girenlerdir. Kemal Tahir, *Topal Kasırga* roman notlarında ve *Darmadağın Olan Devlet* adlı roman taslağında, Nihal Atsız ise *Deli Kurt* isimli romanında bu dönemi ve daha sonrasını işlemiştir. Bu çalışmada iki farklı ideolojiye sahip Kemal Tahir ve Nihal Atsız’ın eserlerinde Fetret Devri olaylarını nasıl ele aldıkları ve ideolojilerinin bu ele alışlardaki rolleri incelenecektir. Ortak ve farklı yönler belirlenecek ve bunların sebepleri gösterilecektir. Ayrıca bu iki ismin eserlerini kaleme alırken tarihî belge ve bilgilere ne kadar sadık kaldıkları da tedkik edilmeye çalışılacaktır.

Nihal Atsız’ın *Deli Kurt*’u

Nihal Atsız’ın tarihi romanı *Deli Kurt*’ta olaylar 1403 yılının sonlarında başlar. Ankara Savaşı bitmiş ve Anadolu’da şehzadeler arasındaki taht mücadelesi tüm hızıyla devam etmektedir. Taht için mücadele eden şehzadelerden biri de İsa Beğ’dir. İsa Beğ hamile eşi Bala Hatun’u ve doğacak çocuğunu güvende tutmak için onları en yakın adamı Çakır’a emanet eder. Çakır, Bala Hatun’u kendi köyüne götürerek Satı Kadın’ın yanına bırakır. Çakır, Satı Kadın’a emanetlerinin kimliğini gizli tutmasını sıkı sıkıya tembih eder. Kısa bir süre sonra İsa Beğ taht

mücadelesinde öldürülerek saf dışı bırakılır. Diğer yandan Bala Hatun'un çocuğu doğmuş ve ona Murat adını vermiştir. Çakır, on yıl sonra köyüne döndüğünde Bala Hatun'un öldüğünü ve çocuğunun dünyaya geldiğini adının da Murat olduğunu öğrenir. Murat çok cesur bir çocuk olduğu için ona "Deli Kurt" lakabı verilmiştir. Deli Kurt, Satı Kadın'ın kendisinden iki yaş büyük oğlu Evren'le beraber okula gitmektedir. En büyük emelleri Çakır gibi "sipahi" olmaktır. Deli Kurt on altı, Evren ise on sekiz yaşına geldiğinde Çakır onları yanına "cebeli" olarak alır. Deli Kurt cebeli olarak katıldığı ilk savaşta asi Torlak Kemal'i yakalar ve bu nedenle Şehzade Murat Beğ tarafından ödüllendirilir. Aradan üç yıl geçtikten sonra Evren de sipahi olmuş ve ona da tımar verilmiştir. Tahtta II. Murat vardır.

Çakır, Evren ve Deli Kurt zaman zaman Satı Kadın'ı ziyaret ederler. Bir seferinde Satı Kadın onlara Gökçen Kız Efsanesi'ni anlatır. Deli Kurt, Gökçen Kız'ı merak eder. On yıl sonra hep birlikte Gökçen Kız Pınarı'nın yanında yemek yerken Gökçen Kız'ı görürler. Çok güzel olan Gökçen'in gözlerinden yeşil bir ışık saçılmaktadır. Yemekten sonra Gökçen Kız'ın yanına giden Deli Kurt, onun gözlerini görmek ister. Sadece evleneceği erkeğe gözlerini alıştırarak göstereceğini söyleyen Gökçen Kız'a aynı zamanda başka biri daha aşiktir. Gökçen Kız'ı tekrar görmek istese de Deli Kurt, Karamanoğulları üzerine sefere çıkılacağı haberiyle savaşa katılmak zorunda kalır. Savaşta Deli Kurt, Karamanoğulları'ndan bir askerin hayatını yeniçerilerden biriyle vurularak kurtarır. Balaban isimli bu asker Varsak Boyu'ndan olup Deli Kurt'u obasında misafir etmek ister. Obaya vardıklarında Gökçen'in annesinin burada yaşadığını öğrenir. İsmi Esen Börü'dür. Aslen Uygur olup Anadolu'ya göç etmiş bir aileye mensuptur. Esen Börü gizli ilim sahibi, olağanüstü güçleri olan bir kadındır. Deli Kurt, Gökçen'le evlenmek için onun annesinden izin ister. Onun onayını alıp kendi köyüne döner ve Gökçen'i evlenmeye ikna eder. Sırbistan'la savaşın başlaması üzerine tekrardan orduya katılır. Fakat savaşta esir düşer. Bir müddet esir kaldıktan sonra gizlice kaçır ve köyüne ulaşmayı başarır. Bir hafta sonra Macarlarla yapılacak savaşa gitmek üzere tekrar yola çıkar. Bu savaşta Osmanlı ordusu büyük bir darbe alır. İzledi Geçidi'ndeki çarpışma çok çetin geçmiş Çakır ve Evren ölmüştür. II. Murat, Macarlarla on yıllık bir anlaşma imzalayarak tahtını oğlu Mehmet'e bırakmıştır. Savaş bitince Satı Kadın'ın yanına dönen Deli Kurt, Çakır'dan ve annesinden kalan bazı mektupları görür ve Satı Kadın boş bulunup gerçekleri söyleyince kendisinin bir Osmanlı şehzadesi olduğunu öğrenir. Macarların anlaşmayı bozarak saldırıya geçmesi üzerine II. Murat önderliğinde Osmanlı ordusu da Macarların üzerine yürür. Varna'da gerçekleşen savaşta Deli Kurt büyük başarı göstererek Macar kralını öldürür. Savaş Osmanlıların galibiyetiyle sonra erince Deli Kurt, köyüne döner. Fakat köyü sel basmış, karısı ve çocukları ölmüştür. Sadece ailesi değil Gökçen de ölmüştür. Bu olaydan büyük üzüntü duyan Deli Kurt atına atlayarak bilinmeze doğru gider.

Kemal Tahir ve Topal Kasırğa/Darmadağın Olan Devlet

Topal Kasırğa, Kemal Tahir'in roman notlarıdır. Kemal Tahir, bu eserini giriş/başlangıç ve üç bölüm şeklinde tasarlamıştır. Giriş'teki olaylar 28 Temmuz 1402 Cuma günü ikinci vaktiyle başlar.

Birinci Bölüm'deki olayların tarihi 1405'tir. Timur ölmüş ve ardından birçok yer bir karmaşa içine girmiştir. Bu bölüm Yıldırım Bayezid'in Kütahya'da bulunan cenazesinin Musa Çelebi tarafından Bursa'ya getirilişiyle başlar. Cenazenin Bursa'ya getirilişiyle beraber yolların, şehirlerin harap oluşu da anlatılır. Timur, Anadolu'yu yakıp yıkarak, talan ederek çekip gitmiştir. Giderken beraberinde Anadolu'da ne kadar zenginlik varsa alıp götürmüştür. Yıkık ve perişan Anadolu bu sefer de şehzadelerin taht mücadelesine sahne olmakta ve bunalım, yoksulluk, başıbozukluk had safhaya çıkmaktadır. Devletin başına kimin geçeceği belli olmadığından kimse kimseye güvenemez.

İkinci Bölüm'de Musa Çelebi, ağabeyi Süleyman Çelebi'yi alt edip Edirne'de hâkimiyetini ilan etmiştir. Diğer ağabeyi Mehmet Çelebi'ye verdiği sözü unutup Osmanlı tahtının kendine ait olduğunu iddia eder. Mehmet Çelebi, yaptığı savaşlar sonrasında kardeşi Musa'yı yenip ülkenin birliğini sağlar. Musa'nın yanında yer alan Şeyh Bedreddin'i de İznik'e sürer.

Üçüncü Bölüm'de Şeyh Bedreddin'in isyanı merkeze alınacaktır. Burada isyanın sebepleri, sonuçları ve Şeyh'in mahkûm edilmesinde yaşanan sıkıntılar anlatılacaktır.

Darmadağın Olan Devlet, Topal Kasırğa roman notlarının bazı değişikliklerle roman taslağı haline getirilmiş halidir. Bu taslakta yer alan bütün kahramanlar tamamıyla tarihî şahsiyetler olup yazar tarafından gerçek kimlikleriyle okuyucuya takdim edilmiştir.

Darmadağın Olan Devlet, Süleyman Çelebi'nin Bursa'ya gelişiyle başlar. Savaşın sonucu belli olunca Süleyman Çelebi, veziriazam Çandarlı Ali Paşa ve maiyetindekiler bitkin bir halde Bursa'ya ulaşırlar. *Darmadağın Olan Devlet* iki bölümden oluşur. Birinci bölüm "Darmadağın Olan Devlet"tir. Bu bölümün başlıkları şunlardır: Bizans İmparatoru ile Anlaşma, Saltanat ve İçki Sofrası, Kardeşler Kavgası Başlarken, Mehmet Çelebi ile İsa Çelebi Boğuşması, Süleyman Çelebi'nin Anadolu Seferi, Ankara Önünde Olup Bitenler, Hile ile Kazanılan Savaş, Süleyman Çelebi'nin Sonu, Musa Çelebi'nin Başarısı, Mehmet Çelebi Yürüyor. İkinci Bölüm'ün başlığı "Fetret Devri Sona Eriyor"dur. Bu bölümün başlıklarıysa şunlardır: Mehmet Çelebi Tahta Çıkıyor, Sultan Mehmet Çelebi'nin Anadolu Harekâtı, Karamanoğulları ile Hesaplaşma, İlk Deniz Savaşları, Rumeli Savaşları, Sınırlar Samsun'a Kadar Genişliyor, Osmanlı Devletinin Doğu Sınırları, Şeyh Bedreddin Gailisi, İsyandar Bastırılıyor, Şeyh Bedreddin'in Muhakemesi, Mustafa Çelebi'nin Meydana Çıkışı, Bizansla Dostluk, Sultan Mehmet Çelebi'nin Ölümü.

Darmadağın Olan Devlet'in birinci bölümü Süleyman Çelebi'nin Bursa'ya gelişiyle başlar. Süleyman Çelebi hemen saraya gider ve yanına aldığı birkaç değerli eşyayla birlikte Rumeli'ye geçmek için hareket eder. Çünkü ardında sarayı yağma etmeye gelen Timur'un askerleri vardır. Dört başı mamur Anadolu artık perişan olmuş ve talan edilmiştir. Diğer şehzadelerin nerede olduğundan kimsenin haberi yoktur. Rumeli'ye geçen Süleyman Çelebi ilk iş olarak büyük tavizler vererek Bizans'la anlaşır. Ardından Edirne'yi kendine merkez yapar ve kendini içki ve eğlenceye verir. İşret âlemleri düzenler. Devlet işlerini ise

veziriazam Çandarlı Ali Paşa ve Evrenos Bey yürütür. Süleyman Çelebi'nin Bursa'yı kardeşi Mehmet Çelebi'den almasında Çandarlı Ali Paşa'nın zekice planı etkili olur. Paşa'nın fikriyle Ege'ye sefer yapıyorlarmış gibi orduyu harekete geçirip aniden Bursa üzerine yürüyerek Bursa'yı alırlar. Ankara'nın Çelebi Mehmet'ten ele geçirilmesi de yine Ali Paşa'nın kurnazlığı sayesinde. Süleyman Çelebi'nin, Çelebi Mehmet'le yaptığı savaşta da Ali Paşa bir hileye başvurarak onun savaş meydanını terk etmesini sağlar. Böylece Süleyman Çelebi başarılı bir Anadolu harekâtı gerçekleştirir. Süleyman Çelebi, savaşmak yerine eğlenmeyi tercih eder. “Dünya varmış yahuuu! Neydi Anadolu'da çektiklerimiz? Hergün bir taraftan patlak veren bir gaile... Ondan ona yetişmekten bir kaside dinlemeye vakit bulunmaz. Rahat ve huzur, zevk ü safa haramdır.” (Tahir, 1990: 137) Etrafındakilerin baskısıyla Musa Çelebi'yle savaşmak üzere eğlence âleminde ayrılmak zorunda kalan Süleyman Çelebi ve savaşın hemen ardından yine içki âlemlerine dalar.

Diğer yandan Musa Çelebi, abisi Süleyman Çelebi'ye yenilmiş olsa da sabredip yeni güçler toplar. Edirne'ye hareket ettiğinde Süleyman Çelebi yine bir hamam sefasındadır. Adamlarının “Musa Çelebi geliyor” uyarılarına aldirmayıp eğlenmeye devam eder ve onu uyaran ümera ve askerlerine hakaret eder. En son Yeniçeri Ağası'nın uyarısı da fayda etmediği gibi kızıp bir de onun sakal ve bıyıklarını zorla kestirir. Bütün bunların ardından Süleyman Çelebi'yanındaki ümera ve devlet ricali artık ondan bir hayır gelmeyeceğini anlayıp Musa Çelebi'ye katılmaya karar verirler. Devletin bekasına dair kaygıları bu adamları harekete geçirmiştir. “Çare yok... Gayrı devletin selameti için Musa Çelebi'ye katılmak gerekiyor! kararı ile o tarafa yönelmeye başladılar.” (Tahir, 1990: 140)

Musa Çelebi abisine karşı galip gelip Edirne'ye bir muzaffer komutan edasıyla girer. Edirnelilere şöyle hitap eder. “İşte bu felaketlere sebep olan Rumlardır. İranlıları, Tatarları bir sürü yabancıları yurtlarımıza sokan onlardır. Sırf onların habasetleri yüzünden ülkelerimiz taraç, devletimiz perişan edildi. Karındaş Süleyman ise, devletimize bunca kötülük eden bu insanlara dostluk elini uzatmakla da kalmayarak, atalarımızın gaza mahsülü olan yerleri de onlara peşkeş çekti.” (Tahir, 1990: 141-142) Süleyman Çelebi'nin ölümü halk tarafından iyi karşılandığı gibi ondan kurtuldukları için bir anlamda mutlu da olurlar. Fakat Musa Çelebi'nin cesurluğu ve sertliği onları biraz korkutur (Tahir, 1990: 141).

Roman taslağında İsa Çelebi, Süleyman Çelebi'ye sığıırken karşımıza çıkar. Onun yardımıyla Bursa'yı daha önce yenilip kaybettiği Mehmet Çelebi'den almak ister. İsa Çelebi yaklaşık bir hafta Edirne'de misafir edilir. Kemal Tahir, sofu ve dindar bir İsa Çelebi portresi çizer. Onun Edirne Sarayı'nda kaldığı dönem boyunca Süleyman Çelebi, içki ve işret meclislerine ara vermiştir (Tahir, 1990: 111).

İsa Çelebi, Süleyman Çelebi'den aldığı destekle Anadolu'ya geçip Çelebi Mehmet'le tekrar savaşır ancak yenilir. Bozguna uğrayan İsa Çelebi kaçır ve kısa bir süre sonra etrafına topladığı güçlerle bir kez daha şansını dener yine başarısız olur. Şansını birkaç kez daha deneyen İsa Çelebi hepsinde başarısız olur ve en nihayet hamamda yıkanırken boğularak öldürülür.

İsa ve Süleyman Çelebi'nin saf dışı kalmalarının ardından geriye kalan Mehmet Çelebi ve Musa Çelebi karşı karşıya gelir. Musa Çelebi kendi adına para bastırınca Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli'de olmak üzere iki devlete bölünür. Hâlbuki Musa Çelebi, Mehmet Çelebi'nin emriyle Rumeli'ye geçip Süleyman Çelebi'ye karşı faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat Süleyman Çelebi'yi yenince Osmanlı tahtına göz dikmiş ve abisine ihanet etmiştir. Etrafındakilerin kardeş kanı dökülmemesi uyarılarını hiçe saymıştır. Etrafındakilere karşı daha sert bir tavır takınca Süleyman Çelebi'den yüz çevirip kendisine sığınan ümera bu sefer de Mehmet Çelebi'nin yolunu tutar. Musa Çelebi, abisi Mehmet Çelebi'yle yaptığı ilk savaşı kazanır. Bu yenilgi yazar dâhil herkesi üzmüştür. İlk savaşta yenilen Mehmet Çelebi iyi bir hazırlık yaptıktan sonra Evrenos Gazi'nin de plan ve desteğiyle Musa Çelebi'yi alt eder. Görüldüğü üzere Kemal Tahir bu bölümde kurgusunu Mehmet Çelebi'nin haklılığı üzerine kurmuş ve Musa Çelebi'yi ihanet ve kardeşler arasında savaş çıkarmakla suçlamıştır. Mehmet Çelebi ise kardeş kavgasından bıkmıştır.

Mehmet Çelebi “şehzadeler boğuşması”nda ayakta kalan tek isimdir. Mehmet Çelebi şehzadelerle ilgili problemleri çözdükten sonra önce Ege bölgesinde sükûneti sağlayıp, Karamanoğulları'nın üzerine yürür. Bu dönemde donanmaya önem verilmiş, Cenevizlilerle büyük bir savaşa girilmiştir. Timur'un başlattığı fitne ateşi dindirilmiş ve Mekke'ye ilk kez Sürre Alayı gönderilmiştir. Mehmet Çelebi bütün bu gailelerden kurtulup rahata kavuşacakken Şeyh Bedreddin olayı patlak verir. Şeyh'in müritlerinden Börklüce Mustafa isyan edince onun üzerine üç kez ordu gönderilmek zorunda kalınmış ve ancak üçüncüsünde isyan bastırılmıştır. Bundan kısa bir süre sonra Şeyh'in başka müridi Yahudi dönmesi Torlak Kemal, Manisa'da isyan eder. Onların üzerine de Börklüce'yi yenilgiye uğratan Bayezid Paşa gönderilir. Torlak Kemal ve yandaşları kılıçtan geçirilir. Sonra Rumeli'de Deliorman'da yakalanan Şeyh Bedreddin, Edirne'ye getirilip yargılanır ve Serez'de idam edilir. Bunun ardından Düzmece Mustafa Meselesi ortaya çıkar. Timur'un giderken yanında götürdüğü Şehzade Mustafa kaçıp Anadolu'ya gelmiş ve tahta hak iddia etmiştir. Mehmet Çelebi (bu kardeş kavgasını istemeye istemeye) ona karşı savaşmış ve galip gelmiştir. Yenilen Şehzade Mustafa kaçmış ve soluğu Selanik'te almıştır. Çelebi Mehmet, yakın dostu Bizans imparatorundan kardeşini ister. İmparator Mustafa'yı geri vermez ama bir daha sorun çıkarmaması için onu Limni adasına sürer. Böylece bu gaile de son bulur. Ancak çok geçmez ve Çelebi Mehmet ölüm döşegine düşer ve oğlu Murad'ı kendine halef tayin eder.

Bir Dönem ve İki Farklı Bakışaçısı: Benzelikler ve Farklılıklar

Fetret Devri, önemine binaen iki farklı dünya görüşüne sahip Nihal Atsız ve Kemal Tahir tarafından ele alınmış ve roman türünde işlenmiştir. Nihal Atsız, bu dönemi ele aldığı *Deli Kurt* adlı romanını 1958 yılında yayınlamıştır. Kemal Tahir'in *Topal Kasırga* roman notları ve *Darmadağın Olan Devlet* isimli roman taslağı 1971-72 yıllarında kaleme alınmıştır. Muhtemeldir ki Kemal Tahir, daha önce neşredilen *Deli Kurt*'tan haberdardır.

Nihal Atsız, *Deli Kurt*'un sebep-i telifine dair herhangi bir açıklamada bulunmaz. Buna rağmen biz bu eseri *Bozkurtların Ölümü* ve *Bozkurtlar Diriliyor*

adlı tarihî romanların devamı olarak kabul edebiliriz. Çünkü diğer iki eser Türklerin Orta Asya'daki var olma mücadelesini ele alırken *Deli Kurt*'taysa Anadolu ve Balkanlar'daki var olma mücadelesine şahit oluruz. Şehzadelerin taht mücadelesi, Sırp ve Macarlarla yapılan kanlı savaşlar hep bu topraklarda mukim olabilmek içindir. Atsız'ın her üç tarihî romanını isimlendirirken Türk mitolojisinde önemli bir yere sahip olan "kurt"u kullanması da devam niteliğindeki iddiamızı doğrular niteliktedir. Ayrıca bu kurt imgesi yazarın tarihî olayları milliyetçi bir bakış açısı çerçevesine oturtmak istediğini de gösterir.

Kemal Tahir ise sebep-i telifini 1970'lerdeki anarşi ortamıyla ilişkilendirir. Bu dönemdeki anarşi ortamıyla Fetret Devri'nin birbirine çok benzediğini düşünerek bu eseri telif etmeye karar verir. Yaşadığı dönemle geçmiş arasında paralellik kuran Kemal Tahir, "döngüsel bir tarih anlayışına" inandığından tarihin yeniden tekerrür ettiğini düşünür. Bundan dolayı da Türkiye'de yaşayan edebiyatçı, düşünür ve aydınların tarihimizi bilmek gibi bir zorunlulukları vardır. Tarih, içinde yaşanan toplumla bağ kurulmasını sağlayacak önemli bir araçtır. Tarihin bilinmesi toplumun, toplumsal arketiplerin ve reflekslerin de bilinmesi anlamına gelir. Bundan dolayı bir yazar ancak tarihle ilgilenirse gerçek bir yazar olabilir. Çünkü yaşanan dönemdeki sorunların benzerleri ve çözümleri tarihte mutlaka mevcuttur. Bütün bunlar bizi doğal olarak Osmanlı tarihine yöneltir.

Araştırmamıza konu olan eserleri teknik yönden incelediğimizde Nihal Atsız'ın eserinin "tarihî roman", Kemal Tahir'inkininse "belgesel roman" niteliğinde olduğunu görürüz. Nihal Atsız, bu romanı telif ederken hazırladığı Osmanlı kroniklerinden faydalanmıştır.¹ Tarihî bilgilerden istifade etmekle beraber kendi kurgusunu da belirgin bir şekilde ortaya koyar. Örneğin, Varna Savaşı'nı anlattığı bölümde büyük oranda "Varna Meydan Savaşı" adlı makalesinden istifade eder (Atsız, 2020b: 100-107), buna karşılık romanın ana karakterlerinden Deli Kurt ve Çakır tamamen bir kurgudur. Aynı şeyler kahramanları için de geçerlidir. Atsız'ın romanındaki kahramanların bir kısmı tarihî şahsiyetler olduğu gibi (Mehmet Beğ, İsa Beğ, Murat Beğ, Bayezid Paşa, Torlak Kemal, vb.) büyük bir kısmı da kurgusaldır (Çakır, Deli Kurt, Satı Kadın, Gökçen, Evren, Esen Börü vb.). Kemal Tahir'e gelince o, teknik olarak "belgesel roman"ı tercih ettiğinden eserinde yoğun bir şekilde tarihî belge ve bilgi kullanmış ve kurguyu bu merkezde oluşturmuştur. Özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* adlı eserinden yararlanmış. Bayezid'in cenazesinin Bursa'ya getirilişi buna iyi bir örnektir. Bu olay roman notlarında şöyle verilir: "Bayezid'in oğullarından Amasya'da bulunan Mehmed Çelebi bu ölümden yararlanarak kardeşi İsa'yı Bursa'dan sürüp çıkarır. Birkaç yıldır Kütahya'da bulunan babasının cenazesiniyle küçük kardeşi Musa Çelebi'yi Germiyanoglu'ndan ister ve alır." (Tahir, 1990: 111) Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi*'nde bu olay şu şekilde aktarılır: "Çelebi Mehmed, Ulubad muharebesini kazanıp İsa'yı kaçırttıktan sonra Bursa'yı alınca Germiyanoglu Yakup Bey'e haber yollayarak Kütahya'da bulunan babasının tabutu ile biraderi Musa Çelebi'yi istemiş ve o da göndermiştir." (Uzunçarşılı, t.y.: 332) Kemal Tahir'in eserinde yer alan kahramanlar tamamen tarihî şahsiyetlerdir

¹ Ahmedi, Şükrullah, 2020.

(Çelebi Mehmet, Musa Çelebi, Süleyman Çelebi, II. Murat, Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal vb.).

Nihal Atsız romanını Ankara Savaşı'ndan sonra şehzadelerin taht mücadelesiyle, 1403 yılında başlatır ve 1444'te Varna Savaşı ardından sonlandırır. Atsız'ın kurguyu Varna Savaşı sonrasına kadar getirmesinin nedeni Avrupa'da kalıcı Türk varlığının bu savaşla kesinlik kazanmasıdır. Böylelikle Türkler bu topraklardaki varoluş mücadelelerinde büyük bir başarı elde ederler. Macarlar önderliğindeki Haçlı Güçleri, bu savaş sonrasında Türklerin Avrupa'dan atılamayacağı fikrini benimsemek zorunda kalırlar (Emecen, 2012: 527-530). Kemal Tahir, *Topal Kasırga/Darmadağın Olan Devlet* adlı eserini 1402 Ankara Savaşı'nın hemen sonrasında başlatır ve Çelebi Mehmet'in merkezi devlet yönetimini tekrardan ikame edip ölmesiyle nihayete erdirir. Kemal Tahir, daha çok Osmanlı'nın merkezi devlet sistemini tekrardan inşasına odaklanmıştır. Anadolu Türkü'nün, devlet kurma dehasını ikinci kez ortaya koyduğu, "kerim devlet" in parçalanmaktan kurtulup bir anlamda ikinci kez kurulduğu Fetret ve Çelebi Mehmet dönemi eserin ana gövdesini meydana getirmiştir.

Deli Kurt romanında Nihal Atsız, tarihî belge ve bilgilerden ziyade kendi kurgusunu ön plana çıkarıp metni istediği gibi inşa etmek için hakkında çok az bilgi bulunan, şehzadeler arasındaki taht kavgalarında en silik ve talihsizi İsa Beğ'i merkeze alır. Belki de talihsizliği yüzünden ona acır:

İsa Çelebi de öyle yapmış, vuruşmuştu. Fakat talih kendisine hiç yar olmuyordu. Sipahisi pek az olduğu gibi babasının en değerli devlet adamlarından hayatta olanlar da kardeşlerinin yanında kalmışlardı. (Atsız, 2020a: 13)

Atsız'ın romanında Mehmet Çelebi ismi çok fazla geçmez. Fakat, Atsız'ın Osmanlı padişahları hakkında kaleme aldığı yazısında Mehmet Çelebi "hem artist kadar yakışıklı hem de pehlivan ve nişancı bir kahramandı. 24 savaşa girmiş ve kırka yakın yara almış ve bu yaralar yüzünden erken ölmüştü." (Atsız, 2020b: 119) şeklinde tasvir edilir. Başka bir yerdeyse Mehmet Çelebi'yi 21 büyük Osmanlı padişahı arasında zikreder (Atsız, 2020b: 135).

Kemal Tahir, Mehmet Çelebi üzerine yoğunlaşmayı tercih eder. Kemal Tahir için o, ideal bir padişah olması gereken bütün vasıfları haizdir. Mehmet Çelebi, merkezi devlet yapısının ve sisteminin temsilcisi olduğu için onu tercih etmiştir. Buna karşılık onun en son rakibi Musa Çelebi uçlardaki gazanın ve gazilerin temsilcisidir. Bu sebeple de Balkanlardaki gaziler ve uç beyleri tarafından desteklenir (Kafadar, 2019: 49). Çünkü bunlar Yıldırım Bayezid döneminde merkezileşen devlet yapısıyla birlikte eski güçlerini kaybettiklerinden Musa Çelebi'yle beraber tekrar eski güçlerini kazanacaklarını düşünürler (Kafadar, 2019: 111). Kemal Tahir ise dönemin önde gelen devlet adamlarının yaptığı gibi merkezi devlet sistemini temsil eden Mehmet Çelebi'nin yanında yer alır. Çünkü Osmanlılar merkezi devlet sistemiyle beraber imparatorluk olma yoluna girerler. Hâlbuki eskisi gibi bir uç beyliği olarak devam etseydi diğer beylikler gibi küçük bir beylik şeklinde kalacaktır. Böylece Kemal Tahir'in Osmanlı'ya yüklediği Batılı sömürgeci güçlere karşı Doğu'yu koruma görevini Osmanlı yerine

getiremeyecektir. Kemal Tahir için en ideal yol Mehmet Çelebi'yle Osmanlı'nın eski merkezi sistemine geri dönerek imparatorluk olma yolunda ilerlemesidir.

Her iki yazar tercih ettikleri kelimelerle de farklı dünyaların insanı olduklarını gösterirler. Nihal Atsız, Osmanlı şehzadeleri için “Beğ” unvanını tercih ederken² Kemal Tahir “Çelebi”yi uygun görür. Atsız'ın şehzadeler (İsa, Mehmet, Süleyman, Musa) için “Beğ” kelimesinde ısrar etmesinde bu unvanın ilk defa Türkler tarafından kullanılmış olmasının büyük payı vardır. Fuat Köprülü, “Bey/Beğ” kelimesinin Orhun Kitabelerinde ve Uygur metinlerinde kullanıldığını söyler. Ayrıca XV. asırda Timurîler ve Türkmen devletlerinde de asilzade ve kabile yöneticilerine bey/beğ denilmektedir (Köprülü, 2001: 579-580). Atsız sadece şehzadeler için değil Sultan Murat ve Timur için de Beğ unvanını kullanır. Kemal Tahir'in tercihindeyse daha çok tarihî bilgiler devreye girer. O, Osmanlı kroniklerinde zikredilen “Çelebi”yi tercih eder.³ Zeki Pakalın'ın verdiği malumata göre Osmanlı'nın ilk dönemlerinde şehzadelere “Bey” denirken Bayezid döneminde “Çelebi” kullanılmıştır. Bir müddet sonra da bu kelime yerini “sultan” kelimesine bırakmıştır. Ali Emiri ise “Çelebi” kelimesini ilk *Feridun Bey Münşeatı*'nda Germiyanoglu Süleyman Bey'in Murat Hüdavendigâr'a gönderdiği cevabnamede gördüğünü söyler. *Sefine-i Evliya*'daysa Mehmet, İsa ve Musa'nın Mevlana'nın torunu olmaları hasebiyle onlara bu isim verildiği söylenir. Germiyan Bey'i Yakup Çelebi'nin kızı Bayezid'le evlenip çocukları olunca bu çocuklar da Çelebi unvanını alırlar (Pakalın, 1983: 362-363).

Fetret Dönemi'nin en büyük galelerinden biri Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal ve Börklüce Mustafa olaylarıdır. Bu olaylar yazarların olaylara karşı gösterdikleri reaksiyon doğrultusunda eserlerinde yer bulabilmiştir. Nihal Atsız, bu olaylara kısaca değinip geçmeyi tercih eder. İsim zikretmeden Şeyh Bedreddin'i ima ederek keramet sahibi bir evliyanın ortaya çıkacağı ve devletin yönetimini eline geçireceği “herkesi mala, nimete boğacağı” söylentilerinden bahseder (Atsız, 2020a: 52-53). Burada “mala nimete boğmak”tan ne kastedildiği muğlak bırakılmıştır. Acaba bu nimete boğma işi kerameti sayesinde mi olacak yoksa herkesin malını eşitçe paylaşarak mı olacak? Atsız'ın düşüncelerini dikkate aldığımızda birinci ihtimal öne çıkar. Çünkü ikincide Şeyh'in sosyalistliğine vurgu yapılır ki Atsız'ın böyle bir yorum yapması mümkün değildir. Atsız, Şeyh Bedreddin'i başka bir yerde kendine kaynak olarak kullanır. Kader, yaratılışın gayesi, adli ilahi gibi konularda İslam âlimlerinin görüşlerine karşı çıkmış ve buna karşı Şeyh Bedreddin'in *Varidat*'ındaki fikirlerini delil göstermiştir (Akün, 1991: 87-91). Atsız romanında Şeyh'in ardından Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarına değinir. Fakat Börklüce'nin de ismini zikretmez. Romanda anlatılana göre Şehzade Murat ve Bayezid Paşa komutasındaki ordu iki kola ayrılmıştır. Bayezid Paşa komutasındaki (Börklüce üzerine) başka bir yöne giderken şehzadeninki Yahudi dönmesi Torlak Kemal ile savaşıacaktır. Romanın

² Nihal Atsız, bu romanında tercihini “beğ”den yana kullanmış fakat daha önce kaleme aldığı “Osmanlı Padişahları” isimli makalesinde “çelebi”yi tercih etmiştir. (Bkz: Atsız, 2020: 119)

³ Neşri'nin *Cihannuma*, Lütfi Paşa'nın *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı eserlerinde “çelebi” sıfatı kullanılmıştır. Hatta Atsız'ın kendisinin hazırladığı *Üç Osmanlı Tarihi* adlı eserinde de aynı sıfatın kullanıldığını görürüz.

baş kahramanı Deli Kurt, Şehzade Murat'ın ordusundadır. Nihal Atsız, asileri “dervişler” olarak nitelendirir. Ona göre derviş “sağı solu belli olmayan”, yaptıklarına akıl sır ermez insanlardır (Atsız, 2020a: 55). Bunlar acayip kılıklı, saç sakal birbirine karışmış tiplerdir. En önemli özellikleri şeyhlerine bağlılıklarıdır. Onun sözünden çıkmazlar. Biz bu dervişleri zaman zaman siyasi olaylara müdahil olurken görebiliriz. Romandaki Bozlak Baba'nın Mehmet Çelebi'nin adamı olması gibi. Atsız, dervişlere ve onların delişmen tavırlarına devlete isyan sınırına gelene kadar müsamaha gösterir. Ancak isyan ettikleri anda yani devlete asi olduklarında durum tersine döner. Dervişlerin, Yahudi dönmesi Torlak Kemal'in ardına düşüp asi olmaları Atsız'ın onlara karşı tavır almasına neden olur. Ayrıca Torlak'ın müritleri peygamberimizi inkar edip “La ilahe illallah Baba resulullah” diye bağırlar.

Kemal Tahir için Şeyh Bedreddin galesi temel problemlerden biridir. Bu yüzden de öyle geçiştirilecek bir konu değildir. Şeyh Bedreddin, Osmanlı'nın imparatorluk olması yolundaki engellerden biri olup merkezi devlet sistemine karşı çıkmıştır. Şehzadeler kapışması, Şeyh Bedreddin olayı Osmanlı'nın büyük bir imparatorluk olmasının gecikmesine sebep olurlar. Böylelikle Osmanlı, sömürgeci Batı karşısındaki tarihî sorumluluğunu bir süreliğine daha ertelemek zorunda kalır. Şeyh'in hedefinde büyük bir imparatorluktan ziyade uc ve gazi beyliği döneminin devamı vardır. Bu nedenle Şeyh'in taraftarlarının büyük bir kısmı Musa Çelebi'nin taraftarları gibi Balkanlardadır:

Böyle bir hareket yeniden küçük beyliklere bölünmek, hatta vakıf tekkelerin çorba kazanlarıyla Ahi örgütlerin boğazı tokluğuna çıraklığı-kalfalığı çevresine kadar küçülmek yönelimidir. (Tahir, 1990: 51)

Şeyh Bedreddin, merkezî devlet sistemine karşı olduğu gibi özel mülkiyete de düşmandır. Kemal Tahir, onun “malların bölüşülmesini” savunduğunu iddia eder (Tahir, 1990: 24, 184). Hâlbuki tarihî kaynaklarda Şeyh'in “iştirak-i emval” düşüncesinde olduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. Şeyh malların paylaşımını savunmanın aksine özel mülkiyetin varlığında ısrar eder (Şayar, 2018: 208-209). “İnsan sadece kendi malına malik olur. Bu durumda zahirine göre mal kişinin kendisine aittir.” ifadeleri özel mülkiyeti savunduğunun en iyi delilidir (Bedreddin, 2012: 335). Kemal Tahir, yakın arkadaşı Nazım Hikmet'le bile Şeyh konusunda farklı görüşleri savunur. Onun *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda çizdiği sosyalist bir Şeyh Bedreddin portresine karşı Kemal Tahir devlete asi ve suçlu bir Şeyh'i karşımıza çıkarır. Bununla birlikte Şeyh'e ilmi konusunda gösterilen saygıyı da göz ardı etmez. Mehmet Çelebi Şeyh'in yakalanmasının ardından Şeyh'e nasıl bir ceza vereceği konusunda tereddüt eder. Çünkü Şeyh;

ne de olsa tüm İslam aleminin ilim ve irfanıyla tanınmış mümtaz bir şahsiyettir. Ayrıca Rumeli fütuhatında ecdadımıza sadakatle hizmet ederek büyük yararlıklar göstermiş, bir aileye mensuptur. (Tahir, 1990: 24, 191)

Bu nedenle de padişah onun cezasını ulemaya havale eder. Onlar da hüküm verme konusunda oldukça sıkıntı çekerler. Çünkü heyettekilerin hepsi onun kitaplarını okumuş veya ondan istifade etmiştir. Heyet tarafından nihayetinde

“malı haram kanı helal” fetvası verilir ve idamı onaylanır. Serez Çarşısı'nda da infazı gerçekleştirilir.

Fetret Devri'nin tartışmalı isimlerinden biri de Timur'dur. Nihal Atsız, Timur üstünde fazla durmaz ama ondan bahsederken gayet saygılı bir ifade kullanıp Timur Beğ der. Onu diğer Osmanlı şehzade ve padişahlarıyla bir görür. Atsız'ın Timur hakkında diğer eserlerinde zikrettiği ifadelere baktığımızda onun Türk padişah/sultanlarından biri olduğunu ve Timur düşmanlığının kabul edilemez bir durum olduğunu belirtir. Timur hem tip hem kullandığı dil yönünden Türk'tür. Atsız'a göre Ankara Savaşı, iki Türk Devleti arasında cereyan bir savaştır. Bu savaşın tarihte cereyan etmiş diğer Türk devletlerinin birbiriyle mücadelesinden hiçbir farkı yoktur. Ayrıca Timur'un ordusunda da birçok Türkmen yer almıştır (Atsız, 2020b: 93-99). Atsız'ın gayet normal karşıladığı bu durum, Kemal Tahir için çok büyük bir sorundur. Öncelikle Kemal Tahir için Timur, sömürgeci Batı'nın işbirlikçisi demektir. O, “bir haydut çetesi reisi”, “bir oğlak hırsızı”dır. Rus şarkiyatçı Barthold onun bu iddiasını çok daha önce dile getirmiştir. Barthold'un iddiasına göre Timur alt tabakadan olduğu için devlet yönetmekten anlamaz. Göçebe bir hayat yaşar ve haydutlardan oluşan bir çetenin reisidir (Alan, 2020: 27). Kemal Tahir'e göre Timur, sömürgeci Batılılarla işbirliği yapmış Batılı bir ajandır. Onun görevi Doğu'nun gücünü kırmak ve orada anarşi çıkarmaktır. Kemal Tahir'in bu kanaate varmasında Timur'un Avrupalı krallara ve Papa'ya gönderdiği mektuplar etkili olmuştur. Bu mektupları ihanetin belgesi olarak değerlendirir. Hâlbuki tarihî kaynaklarda durum biraz daha farklı değerlendirilmektedir. Timur, Ankara Savaşı'nı kazandıktan sonra Fransa ve İngiltere krallarına nemeler yollamış ve Niğbolu'da kendilerini mağlup eden Bayezid'i yendiğini haber vermiştir. Mektuplarda “bizim ve sizin düşmanlarımızı müzmahil eyledim” denilmekte ve tüccarlarının gelip gitmesi temenni olunmaktadır” (Uzunçarşılı, t.y.: 314). Kemal Tahir mektupta kullanılan “bizim ve sizin düşmanlarımız” ifadesinden yola çıkarak Timur'un Batılılarla ittifak yaptığına kanaat getirmiştir. Timur'un Kastilya Kralı ile de haberleşmeleri mevcuttur. Onunla Kastilya Kralı arasında ilk iletişim 1402 Ankara Savaşı akabinde gerçekleşir. Kastilya Kralı iki elçisini Timur'la Bayezid arasındaki savaşın akıbetini öğrenmek için Anadolu'ya gönderir. Timur savaşın galibi olarak elçileri ağırlar ve kendi elçisini de onlarla birlikte gönderir. Kastilya Kralı da buna karşılık Mayıs 1403'te bir elçilik heyetini Timur'a yollar. Bu heyet uzun ve maceralı bir yolculuk sonrasında Eylül 1404'te Timur'un başkenti Semerkand'a varır. Timur elçilik heyetini Dilkuşa sarayında kabul eder. Çok yaşlandığı ve gözleri iyi görmediği için elçiyi Timur'un yanına kadar getirirler. Timur elçiye “Oğlum İspanya kralının sıhhati nasıl?” diye sorar. Sonra da etrafındakilere şunları söyler: “Bunlar İspanya Kralı oğlumun gönderdiği sefirlerdir; İspanya Kralı Frenk Krallarının en büyüğüdür.” Halil İncelik, Timur'un Frenkistan'ın kendisine bağlı olduğunu göstermekten hoşlandığını söyler (İncelik, 2018: 166).

Kemal Tahir'in Timur'un Batılılarla işbirliği yaptığına dair kanaatinin oluşmasında onun yaptığı savaşların tamamının Müslümanlara karşı olmasının da büyük payı vardır. Buna ilaveten Batılıların, Timur'a karşı gösterdikleri iltifat ve duydukları minnet de buna katkı sağlar (Starr, 2019: 596). Kemal Tahir'in

iddiasına göre Timur'un Batı'ya yaptığı ilk iyilik Batı'nın kendini savunamayacak derecede güçsüz olduğu bir dönemde Yıldırım Bayezid gibi atilgan, cesur ve dünya imparatorluğu planları olan padişahı yenerek Batı'ya zaman kazandırması ve Doğu'nun sömürülmesi için kapı aralamasıdır (Tahir, 1990: 46). Timur, Batılılar istediği için bu askeri seferi gerçekleştirmiştir. Yoksa Timur ve Bayezid'in yollarının kesişmesi mümkün değildir.

Kemal Tahir, Timur'un sadece Anadolu'yu değil bütün Doğu'yu Batıların sömürüsüne uygun hale getirdiği kanaatinde. Onun iddiasına göre önce Altın Orda devletine son vererek Rusların Orta Asya'daki hâkimiyetinin önünü açar. Ardından Hindistan'a saldırarak orayı Portekizlilerin sömürüsüne karşı güçsüz hale getirir (Tahir, 1990: 23). Kemal Tahir, Timur'un Altın Orda devletine saldırısını kendi ideolojisi çerçevesinde değerlendirse de gerçekte durum daha farklıdır. Altın Orda tarihî ve coğrafi olarak Timur devletinin yakından ilgilendiği topraklar içerisinde yer alır:

Timur ile Toktamış arasında hakimiyet mücadelesine sahne olan bu bölgeler yani Azerbaycan ve Harezm bölgeleri, aslında tarih boyunca Deşt-i Kıpçak'a hakim olan güçler ile İran ve Maveraünnehir'e hakim olan devletler arasında her zaman ihtilafli bölgeler olmuşlardır. (Alan, 2020: 51)

Altın Orda hükümdarı Toktamış, uzun bir süre Timur tarafından yardım görmüş olmasına rağmen daha sonra onun himaye ettiği bölgelere saldırmış ve yağma etmiştir. Toktamış da Timur gibi Cengiz soyundan geldiğinden kendinin Timur'dan üstün olduğunu düşünerek hâkimiyet hakkının kendinde olduğunu savunur (Alan, 2020: 50-53). Görüldüğü üzere Kemal Tahir tarihî gerçeklerden ziyade kendi fikrî çerçevesinde hareket ederek Timur'u büyük bir düşman haline getirir. Timur'un en büyük suçu Osmanlı'nın merkezi devlet olma yolundaki ilerlemesine ket vurmasıdır.

Nihal Atsız, *Deli Kurt* romanını Türk milliyetçiliği merkezinde ele aldığı için Kemal Tahir'den farklı konulara değinmeden yapamaz. Romanda aşırı derecede "sipahi" övgüsü yapılır. Romanın en önemli kahramanları (Deli Kurt, Evren, Çakır) sipahidir. Atsız'a göre sipahiler tamamıyla Türk kültür ve geleneğine göre yetiştirilen askerlerdir (Atsız, 2020a: 21):

İyi bir sipahi olmak için okuyup yazmak şarttır!' dedi. 'Yarın size hocaya götüreceğim. Okumasını öğreneceksiniz. Bundan başka Müslümanlığın şartlarını da iyice bellersiniz. (Atsız, 2020a: 37-38)

Sipahi övgüsüne karşılık "yeniçeriler" in kötülendiğine şahit oluruz. Yeniçeriler üzerinden "devşirme sistemi" eleştirilir ve onların Türk olmadıkları vurgulanır. "Kapı kulu olmak seni gavur dölü olmaktan kurtarır mı?" (Atsız, 2020a: 120) Onların tek suçu yabancı çocuğu olmaları değildir onlar ayrıca parayı çok sevdiklerinden para uğruna her şeyi yapabilirler.

Deli Kurt romanında Türk milliyetçiliğine ek olarak bazı Turancı temayüller de görmek mümkündür. Roman kahramanlarından Gökçen ve annesi Esen Börü birer şamandır. Esen Börü aslen Uygur kökenlidir. Onun ailesi gelecekte haber verip yağmur yağdırma gücüne sahip insanlarla doludur. Türklerin meşhur Yada taşını kullanarak yağmur yağdırmaktadırlar. "Yada taşı

derler tılsımlı bir taşmış. Türklerin ilk atasından kalmışmış.” (Atsız, 2020a: 192) *Bozkurtlar Diriliyor* romanındaki Ay Hanım ve *Bozkurtların Ölümü*'ndeki Kırış Ata'nın şaman takipçisi olarak Esen Börü'yle karşılaşmamız bir devam fikrine istinat eder. Bu devam fikri Atsız'ın Anadolu'yla Orta Asya'nın bağlarını koruma çabasından ileri gelir.

Sonuç

Önemli siyasi olaylar kolayca ideolojilerin malzemesi haline gelebilirler. Fetret Devri de bunlardan biridir. Turancı ve Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerinden biri olan Nihal Atsız, tarihî romanlarından *Deli Kurt*'ta Fetret Devri de dahil olmak üzere Osmanlı Tarihi'nin bir bölümünü kendi ideolojisi merkezinde kurgulamıştır. Atsız, devam fikrinden yana birisi olarak geniş bir zaman dilimini (1403-1444 tarihleri) eserinde işlemiş ve Türklerin Avrupa'dan atılmayacağını kesinleştiren Varna Savaşı'yla eserini noktalamıştır. Türkleri ve Türk Tarihini bir bütün olarak değerlendirdiği için Timur'a karşı saygılıdır. Ankara Savaşı'nı benzerleri gibi iki Türk Devleti arasında yapılan bir savaş olarak görmüş ve bazı kahramanları (Esen Börü, Gökçen) üzerinden Orta Asya ile Anadolu arasındaki bağın devamını vurgulamıştır. Şeyh Bedreddin, Torlak Kemal, Börklüce Mustafa isyanlarını dervişliğe, dervişlerin sağı solu belli olmayan delişmen tavırlarına bağlamıştır. Üzerlerinde fazla durmamıştır. Sipahileri Türklüğün simgesi olarak tasvir ederken Yeniçeriler kanı bozuk devşirmeler şeklinde takdim eder.

Buna karşılık roman notları ve taslağında aynı dönemi ele alan Kemal Tahir ise eserini Fetret Dönemi ile sınırlar ve eserine Çelebi Mehmet'in ölümüyle nihayetlendirir. Kemal Tahir'in bu döneme yönelmesinin sebebi 1970'lerde Türkiye'de yaşanan anarşi ve kargaşa ortamıdır. Bunun sebebi Batı'dır. Fetret Deveri'nde olduğu gibi şimdi de Batı ve işbirlikçileri Doğu'yu sömürmek için parçalamıştır. Osmanlı, sömürgeci Batı'nın emperyal oyunlarını bozacak tek güç olduğu için tarihte onun yıkılmasına kastedenler Batılılarla işbirliği yapmıştır. Timur da bunlardan biridir. Batılıların isteği üzerine Osmanlı'ya saldırmıştır. Sadece o değil Şeyh Bedreddin gibi bazı isimler de Osmanlı'nın merkezi sistemle yönetilmesine karşı çıkarlar. Bu nedenle Kemal Tahir'in eleştiri oklarının hedefi olurlar. Kemal Tahir'in “kerim devleti” burada zor bir süreç yaşamış ve bundan dolayı da eserine “Darmadağın Olan Devlet” şeklinde isim vermiştir. Bu müşfik ve kerim devleti hedef alan kim varsa Kemal Tahir ona düşman olmuştur.

Sonuç olarak; Atsız, Fetret Devri'ni genel Türk Tarihi'nin bir parçası olarak değerlendirmiş ve kurgunun imkânlarından yararlanarak Türk milliyetçiliğini merkeze alan bir eser kaleme almıştır. Kemal Tahir ise döngüsel tarih algısından hareketle yaşadığı dönemin olaylarını Fetret Devri'yle özdeşleştirerek yorumlamış ve Osmanlı'ya yüklediği Batılı sömürgecilere karşı durma görevini duraklatan bütün güçlere düşman gözüyle bakmıştır. Tarihi de bu bağlamda yorumlamıştır. Her iki yazar farklı ideolojik saiklerle hareket etmiş olsa da en nihayetinde ikisi de devletten ve devletin devamlılığından yana tavır almıştır.

Kaynakça

- Akün, Ömer Faruk. (1991), “Hüseyin Nihal Atsız”, *DİA*, C 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Alan, Hayrunnisa. (2020), *Timurlular*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Atsız, Nihal. (2020a), *Deli Kurt*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Atsız, Nihal. (2020b), *Türk Tarihinde Meseleler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Bedreddin, Şeyh. (2012), *Letaifü'l-İşarât Şerhi*, Çev. Yunus Apaydın, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara.
- Emecen, Feridun (2012). “Varna Muharebesi”, *DİA*, C 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gögebakan, Turgut. (2004), *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İnalcık, Halil. (2018), *Has Bağçede 'Ays u Tarab*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi*, t.y., C 1, s. 332.
- Kafadar, Cemal. (2019), *İki Cihan Aresinde*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Köprülü, Fuat (2001). “Bey”, *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir: MEB, C 2, s. 579-580.
- Pakalın, M. Zeki. (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul.
- Sayar, Ahmet Güner. (2018), *Şeyh Bedreddin*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Starr, Frederick. (2019), *Kayıp Aydınlanma*, Kronik Kitap, İstanbul.
- Tahir, Kemal. (1990), *Roman Notları 1*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Türkeş, Ömer. (2017), “Romana Yazılan Tarih”, *Edebiyatın Omuzundaki Melek*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- (2020), *Üç Osmanlı Tarihi Oruç Beğ Tarihi*, Ahmedi, Şükrullah, Ötüken Neşriyat İstanbul.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Öğr. Gör. Dr. Necla DAĞ

Aksaray Üniversitesi
Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi
Aksaray/TÜRKİYE
necladag02@gmail.com
ORCID

ARAFTAKİ FLANÖR

THE FLANEUR PURGATORY

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 19.02.2022	Received Date: 19.02.2022
Kabul Tarihi: 19.03.2022	Accepted Date: 19.03.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Dağ, Necla, "Araftaki Flanör", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 398-419.

Dag, Necla, "The Flaneur in Purgatory", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 398-419.

10.28981/hikmet.1076209

Öğr. Gör. Dr. Necla DAĞ

ARAFTAKİ FLANÖR

THE FLANEUR IN PURGATORY

ÖZ

Kahramanın edebi eserlerdeki görünümü dönemin özelliklerinden izler taşır. İlk romanlarda ideal özelliklerle donatılan kahramanlar, modern çağın yarattığı algıyla birlikte özelliklerinden sıyrılarak daha olumsuz nitelikleriyle varlıklarını duyururlar. Türk edebiyatında züppe tipiyle ortaya çıkan bu yeni kahraman tipolojisi zamanla toplumla uyum sağlamayan, hiçbir mekâna ait olmayan yersiz yurtsuz, toplumdaki uzaklaşmış, içe kapanık, karamsar bireylere dönüşürler. Kentleşme ve modernleşmenin varoluşuna zemin hazırladığı flanör ise kalabalıklar içerisinde yalnız gezinirken şehri gözetleyen aynı zamanda da kentin tarihsel, sanatsal, mimari, ekonomik, kültürel ve sanatsal tüm yönlerini görünür kılan birey için kullanılan bir kavram haline gelir. Kavram ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmıştır; ancak daha çok "boş gezen, aylak" anlamları ile özdeşleşerek edebiyattaki yerini almıştır. Flanörün aylaklık yapmak dışında bohem yaşamı ve gezerken bilgi verme özellikleri ön plana çıkar. Bir yere yetişme telaşında olmayan flanör, kalabalıklarla uyum sağlamayan aynı zamanda etrafına dikkatli gözlerle bakan bir gözlemcidir. Halil İbrahim Polat, *Arafta Zaman* romanında dış dünyayla uyum sağlayamayan huzursuz bireyin kendisini sokaklara atarak gezinmesiyle birlikte flanörlükte adım adım ilerlemesi ve kentlerin sosyal, kültürel, mimari özelliklerini okuyucuya sunmasını ele alır. Yazar, bir aşk üçgeni etrafında gelişen olayların içinden çıkamayan başkahramanın işinden, ailesinden ve evinden uzaklaşarak sokaklarda aylaklık etmesinin sebeplerini aktarıırken bir yandan da modern kentin tarihinden kesitler sunar. Bu çalışmada Baudelaire, Walter Benjamin ve diğer düşünürlerin flanör kavramına getirdikleri yorumlar ışığında kuramsal bir alt yapı oluşturulacaktır. Ayrıca kuramsal bilgilerden yola çıkılarak *Arafta Zaman* romanında bohem hayattan beslenen yönüyle aylaklığın flanörlüğe dönüşümü Mimar Sinan'ın merceğinden yansıtılacaktır. Kahraman, flanör tipolojisine getirilen yorumlar üzerinden örneklerle değerlendirilecektir. Flanörün kararsız kişiliğinin neden olduğu sorunlar, kişiliğiyle bağlantılı olarak açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Arafta Zaman*, aylaklık, flanör, modern kent.

ABSTRACT

The appearance of the hero in literary works bears traces of the features of the era. The heroes, endowed with ideal traits in the first novels, are stripped of their characteristics along with the perception created by the modern era and announce their existence with their more negative qualities. In Turkish literature, this new hero typology that emerged with the type of snobbery eventually turns into unwarranted, homeless, estranged from society, introverted, pessimistic individuals who cannot match society, do not belong to any place. Urbanization and modernization have laid the foundation for its existence, and flâneur becomes a concept used for an individual who watches the city while navigating alone in crowds, but also makes visible all the historical, artistic, architectural, economic, cultural and artistic features of the city. Various definitions have been made about the concept; however, it has taken its place in literature by being identified with the meanings of "idle traveler, loiterer". Apart from loitering, the bohemian life of the actor and his ability to provide information while traveling come to the fore. The professor, who is not in a hurry to get somewhere, is an observer who cannot match the crowds and looks around with careful eyes. Halil İbrahim Polat, in his novel *Arafta Zaman*, considers the social, cultural, architectural features of cities to be presented to the reader as a restless individual who cannot adapt to the outside world walks around by throwing himself on the streets and taking a step-by-step step in acting. The author gives the reasons why the protagonist, who cannot get out of the events developing around a love triangle, is loitering on the streets, moving away from his job, family and home, while at the same time presenting sections from the history of the modern city. In this study, a theoretical background will be created in the light of the interpretations that Baudelaire, Walter Benjamin and other thinkers have brought to the concept of the professor. In addition, based on theoretical information, the transformation of idleness into terror with the aspect that feeds on bohemian life will be reflected through the lens of architect Sinan in the novel *Purgatory Time* based on theoretical information. The hero will be evaluated with examples through comments brought to the professor typology. The problems caused by the unstable personality of the actor will be described in connection with his personality.

Keywords: *Arafta Zaman*, loitering, flanders, modern city.

Giriş

Kent, insanlığın var olur olmaz yerleştiği, yaşamı devam ettirdiği bir alan değil, sonradan tarihi, siyasi, ekonomik ve teknolojik gelişmeler neticesinde inşa edilen, kırsal olana göre daha yeni bir alandır. Endüstrinin ve kentleşmenin henüz köy toplumu ile kentli toplum arasında büyük bir ayrıma neden olmadığı dönemlerde herkes, üretim ve tüketim zincirinde kendisine bir yer edindiğinden toplumsal ilişkilerin işleyişinde etkin bir role sahiptir. Makineleşmenin sunduğu hızlı şekilde, çok miktarda ürün elde edebilme imkânı, insana dayalı iş gücüne duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş ile birlikte bireylerin üretim mekanizması içinde yer alıp makinelerle aynı hızda üretim yapmaları imkânsız hale gelmiştir. Kentlerin ekonomik faaliyetleri biçimlendirme ve kendine çekim gücü, kırsal alanda üretim mekanizması içerisinde yer edinemeyen bireylerin iş bulmak umuduyla kentlere yönelmesine neden olmuştur. Kent, bu anlamda “dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir”(Wirth, 2002: 78). Büyük kentlere göçün ardından kentlerin metropolleşme süreci hızlandıkça sınıfsal bazı çizgiler keskinleşir. Böylece kalabalıklar arasındaki yalnız insanın huzursuzluğu, mutsuzluğu, yaşam karşısındaki zayıflığı, özlemleri, ruhsal çatışmaları ortaya çıkar. Kent yaşamı, bireyde yarattığı bütün hayal kırıklığına rağmen sunduğu imkânlarla aynı zamanda bir cazibe merkezidir. Ahmet Oktay (2002:10), kentin aydınlık bulvarları ve ışıltılı vitrinleriyle olduğu kadar karanlık arka sokakları ve gecekondu mahalleleriyle, lüks gece kulüpleriyle insanları durmadan bir şeylere davet ettiğini ifade eder. Bu anlamda kent; güzellikleri, imkânları kadar zıtlıkları, imkânsızlık ve çirkinlikleriyle de bireyi kendi sınırlarına hapsedmiş gibidir. Dolayısıyla bu çekim merkezlerine kapılan bireyin kentte kalışı; sokaklarını, caddelerini adımlayışı zevk veren bir eylem olarak sürdürülür. Modern kentleşmeyle birlikte, kırsaldan gelenler, iş imkânlarının fazla olduğu şehirlerde kentin ancak taşra ya da gecekondu mahallelerinde tutunmaya çalışır. Bu durum, kırsal kesimden kentlere göç edenlerin yaşam tarzlarına göre çeşitli sınıflara ayrılmasına yol açar. Kentleşmenin ortaya çıkardığı yeni insan profillerine bakılacak olursa bu sınıflar, genellikle Paris’in metropolleşmesiyle ilişkilendirilir. Işıkları, pasajları, kalabalıkları ile insanları büyüleyen bir atmosfere sahip olduğundan sınıfların çoğu, varlıklarını Paris’e borçludur. Paris, Balzac’tan Benjamin’e kadar pek çok yazar ve araştırmacı için büyümlü bir kent, aynı zamanda ilk metropollerden biri olduğu için bohemler, aylaklar, dandyler, flanörler, buradaki yaşamın akışına göre ortaya çıkıp bir sınıf teşkil etmeye başlamışlardır. Baudelaire’in tanımlamalarıyla dikkat çeken bu yeni insan tipleri, kentli insan etkinliklerine veya hiçbir iş yapmama durumuna göre bohem, dandy, flanör, aylak gibi adlar almışlardır. Bazen küçük farklarına değinildikten sonra birbirinin yerine kullanılan bazen de bütünüyle aynı kabul edilen bu terimler, hiçbir iş yapmadan gezinme eylemiyle özdeşleşen aylaklık kavramı üzerinden değerlendirilir. Söz konusu adlandırmaların tanımlarında bazı ortak noktalar bulunsa da genellikle birbirinden farklıdır.

Flanör Kavramının Anlamı ve Gelişimi

TDK *Güncel Türkçe Sözlük*'te (2021) “Yarınını düşünmeden günü gününe tasasız, derbeder bir yaşayışı olan (kimse veya topluluk)” şeklinde tanımlanmaktadır. Günlük konuşma dilinde çeşitli durumlar için sıkça kullanılan bohem veya bohem yaşam tarzı asıl anlamından farklı olarak çevresiyle ilişkilerini en aza indiren kişi şeklinde kullanılır. Yalın Alpay (2021), bohemi “yarın yokmuş gibi yaşamak zorunda olan, bugünün prekerleşmiş kitlesi, güvenceden tamamen arınmış, hiçbir işi ve kendisine arka çıkan kimsesi olmayan, tanımadığı insanlar arasında tek başına...” olan kişi olarak betimler. Günümüzde dünyayı, sanatı ve yaşamı olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi gören, aslında romantik olarak adlandırılabilir olan kesimin bohem sınıfına dâhil edildiğini belirten Alpay’a göre (2021), bohem sınıftakiler ile romantikler aynı özelliklere sahip değildir. Romantikler “ideal sahibidirler ve düşünce onlarda önemlidir. Hâlbuki bohemlerin ahlaki olarak da çöküntüleri var; ayrıca çalışkan da değiller. Bunlar kendilerini belli meselelere adanmış insanlar değiller, kentin sırtından kazanmaya çalışan kişiler”dir. Fikret Adil’e göre ise (1988: 170), “bohem kazanır, bütün kazancını bir günde bitirir. Onun zaman telakkisi yoktur.” Bohem kelimesi bazı araştırmacılar tarafından “gezerek hayatını devam ettiren, yarına dair kaygıları bulunmayan” (Rey ve Rey-Debove, 1983: 195) şeklinde flanör ile özdeşleşen gezme fiiline bir gönderme yapılarak açıklandığından bu iki kavram zaman zaman aynıymış gibi kullanılır. Ayrıca bohem kelimesinin “günü gününe, tasasız, derbeder bir yaşayışı olan” şeklindeki tanımında olduğu gibi flanörün de derbeder bir yaşam tarzı sürdürdüğüne vurgu yapılır.

Dandy tiplemesinin ise bohemden farklı olarak maddi açıdan oldukça iyi bir konumda olması nedeniyle yarına dair bir kaygısı bulunmaz. Alpay, dandyinin özelliklerini şu şekilde özetler: “Çalışmak için paraya gereksinim duymuyor fakat bohemden farklı, çok zengin... Parayı bulmuş fakat parayı kendi kazanmamış, para ailesinden kalmıştır. Dandy, hiç para kazanmak zorunda kalmadığı için para kazananları aşağılayan bir tip. Bunlarda şık giyinmek başlıca temel özellik; fakat bu şıklık dandyden başka herkese iğrenç görünür. Çok abartılı kadife ceketler, rengârenk boyun bağları (...) Daha dışarı çıkarken bile her şeyi olabilecek maksimize özen ile yapar. Saçı özenle taranmıştır, üstü özenle seçilmiştir, özenle parlatılmıştır. (...) Ona göre sanattan yalnızca kendisi anlar ve sanat sadece kendisi içindir. Toplumun sorunlarını ele alan sanat, sanat değildir. Dandy, insanlarla iletişim kurmaya tenezzül etmezken bohem, dış dünyayla daha iç içedir, dışarı ile iletişim halindedir.”(Alpay, 2021). Tanzimat romanlarında çokça işlenen züppe tipine karşılık gelen dandy, sanata olan merakıyla dikkatleri üstüne çeker. Tüm zamanını ve parasını, dış görünüşü için harcayarak dikkati kendi üstüne çekmeye çalışan bir moda düşkünüdür.

Kentleşmenin ortaya çıkardığı Fransızca bir kelime olan flaneur kelimesinin en erken ne zaman kullanıldığı ve kimin kavramsallaştırdığı kadar anlamı konusunda da bazı belirsizlikler bulunmaktadır. Türkçede aylak kavramıyla karşılanan flanörün bazı yönlerden aylaktan farklılaştığını söylemek mümkündür. Aylaklık, hem işten arta kalan boş zamanda hiçbir iş yapmama hem de herhangi bir iş edinmeden boş gezmekle ilişkiliyken yani aylak boş, avare gezerken flanörün

yapmış olduğu fiil, bilinçli ve düşünmeyi gerektiren bir etkinliktir. Herhangi bir amacı olmadan yaşamını sürdüren, içinden geldiği gibi yaşayan, kendisi veya başkaları için sorumluluk almayan bireyler için aylak kelimesi kullanılır. TDK *Güncel Sözlük*'te (2021), aylak; “iş olmayan, işsiz, boş gezen, avare kimse” şeklinde tanımlanır. Okyanus Ansiklopedik Sözlük'te (1985:192), aylak sözcüğünü “1. işsiz, güçsüz, boş gezen. 2. sabit bir işi olmayan, gündelikçi” olarak iki farklı anlamda kullanmaktadır.

Flanör terimi, Walter Benjamin ile ilişkilendirilir; ancak bu yeni insan tipinin ilk örneklerini Edgar Allan Poe ve Baudelaire'de görmek mümkündür. Charles Baudelaire'in, *Le Figareu* dergisinde *Modern Hayatın Ressamı* adlı denemelerinde çizdiği profillerden biri olan “Flaneur” modern kentin yarattığı bir insan figürüdür. Kalabalıklar içinde yalnız dolaşan, insanlarla uyuşamayan, iletişim sorunları yaşayan aynı zamanda kentin sokaklarında dolaşırken kente dair izlenimler sunan bireyi; Baudelaire metropol, kent, şehir algısı iç içe geçecek şekilde tasvir eder. Walter Benjamin, *Pasajlar* (2002), adlı çalışmasında Baudelaire'in Edgar Allan Poe'yu nasıl ele aldığını incelerken flanör kavramıyla tanışmış, bu kavramı gezerken çevresini gözlemleyen ve düşünen kişi anlamında kullanmıştır. Baudelaire'den sonra Benjamin, flanörü boş, avare gezen anlamından kurtararak gezinirken çevresine dikkatli gözlerle bakan, güçlü bir gözlem yeteneği olan ve bu gözlemi etkili bir şekilde aktaran kimse anlamında kullanır. Benjamin, flanörün 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıktığını ifade etse de Lauren Elkin'e göre daha erken bir dönemde -1585'te- kullanılmıştır. Elkin (2018: 21), “Fransızca flâneur fillinden gelen flâneur (flanör) kelimesinin ilk olarak, muhtemelen İskandinav dillerine özgü bir kavram olan ve aynı anlamı taşıyan “flana” kelimesinden ödünç alınarak kullanıldığını” belirtir. Dana Brand flanör kavramının kullanımını on altıncı yüzyıla dayandıran bir başka isimdir. Ayrıca bu tipolojinin bütün özelliklerini belirgin bir şekilde ortaya koyan yazarın Honore de Balzac olduğunu kabul eder. Balzac'ın eserlerinde flanör, “sokaklarda amaçsızca dolaşmaktan mutlu olan ve kent deneyimlerini eserlerine aktaran sanatçı”(Şenel, 2019: 239) olarak şekillenmiştir. Sarı ise (2012: 294), “Hiçbir zaman yerinde durmayı ve evinde oturmayı, pasif kalmayı, bir yere aidiyeti kendilerine hayat tarzı yapmamış gezgin rahiplerin (Wandermönch) tanrısal yolu takip etmek için dünyada bir yersiz yurtsuz oldukları ve gezdikleri bilinir” sözleriyle ifade ettiği flanörlüğün Alman edebiyatındaki kökenini Cermen sagalarına kadar dayandırır.

Flanör Tipolojisinin Özellikleri

Flanör tipolojisinin karakteristik özellikleri, Georges Hausmann'ın Paris'i yeniden inşa etme ve şehri planlı bir görünüme kavuşturma isteği ile ilişkilidir. Hausmann, III. Napolyon döneminde Seine bölgesinin belediye başkanı olarak görev yapmış, Napolyon'un emriyle Paris'e yeni bir görünüm kazandırmaya çalışmıştır. “Hausmann'ın kentsel ideali, birbirini izleyen uzun caddeler boyunca perspektif ağırlıklı bir bakışı sağlayabilmektir.”(Benjamin, 2002: 101). Bu ideal doğrultusunda caddeler burjuva sınıfının egemenliğini pekiştirecek kurumlarla yeniden düzenlenmiştir. Hausmann bir yandan kendi iktidarını sağlamlaştırmaya çalışırken bir yandan da Paris'in çehresini tamamen değiştirmek için uğraşır. Kökeni olmayan kentlilere olan nefretini yaptığı konuşmalarda dile getirerek

Paris'te yaşayan halk arasında bir ayrışmaya neden olur. Paris'te halk ağır vergiler, yüksek kiralar nedeniyle barınamaz hale gelince işçi sınıfı göç etmek durumunda kalır. Bu durum Parislilerin kentten uzaklaşmasına ve yabancılaşmalarına neden olur. Hausmann iç savaşa karşı önlem almak amacıyla Paris'teki caddelerin genişliğini barikat kurulmasını olanaksız kılacak hale getirmeye ve işçi mahalleleri ile kırsal alan arasındaki mesafeyi en aza indirecek yollar inşa eder. Flanörün belirgin bir şekilde caddelerde gezinmesi Hausmann'ın yaptırdığı geniş kaldırımların kent her yanında rahatça yürüyebilme olanağı sağlamasıyla ilişkilidir. Önceki dönemlerde dar kaldırımlar araçlardan korunmayı sağlayacak nitelikte olmadığından flanör için çok önemli bir aktivite olan yürümeye olanağı bulunmamaktadır. Ayrıca gaz lambaları ilk defa pasajlarda yakılmış, III. Napolyon döneminde ise bunların sayıları arttırılmıştır. Lambaların aydınlattığı caddeler güvenlik açısından flanöre bir rahatlık sunmuştur. Onun caddelerde kendisini evinde gibi hissetmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri caddeleri iç mekâna dönüştüren bu gaz lambalarıdır.

Paris, büyük bir metropol olarak bir yandan flanörün hareket alanını genişletip onun özgürce dolaşmasını sağlarken bir yandan da ona bir cinsiyet tayin eder. "III. Napolyon'un görevlendirdiği Haussman, Paris'teki kitle ayaklanmalarını göz önüne alarak barikat kurulamayacak genişlikte, aynı zamanda işçi mahallelerine kestirmeden gidecek caddeler tasarlamaya uğraşırken, flanör "zamana ve paraya sahip, dikkatini vermesi gereken acil bir sorumluluğu olmayan erkeğe has bir ayrıcalık ve serbestliğin sureti" durumunda (Elkin, 2018: 13) etrafta gezinir. O dönemde sokakları sorunsuz bir şekilde gezip herhangi bir tehdit veya sorun ile karşılaşmadan gözlemleyebilenler erkeklerdir. Bu durum, o dönemde kadınların konumu hakkında bilgi sunduğu gibi kent sokaklarında erkeklere özgü bir özgürlüğün hâkim olduğunu da gösterir. Kadınların özgürlük alanları ile ilgili kısıtlamalar nedeniyle kalabalıklar içerisinde yalnız gezinen flanörün kadın olamayacağı düşüncesi hâkimdir. Kadınların istedikleri gibi sokaklarda gezinmeleri veya gününü gün ederek kaygısız bir yaşam biçimi sürdürmeleri o günün şartlarında mümkün olmaması nedeniyle flanörün kimliği erkek olarak belirlenmiştir. Düşünür gezer kadınlar için flanörün dişil karşılığı olarak flanöz kavramı kullanılmıştır. Bu kavram gezgin veya tasasız kadın figürü olan ilk flanözlerin sokaklarda yaşayan hayat kadınları olduğu düşüncesi üzerinden geliştirilmiştir. 19. yüzyılda kadınların kültürel ve edebi sahada flanörlük yapacak kadar etkin olmamaları nedeniyle modern şehrin sokaklarında gezinen, meraklı yürüyüşüyle şehrin her köşesini keşfetme, izleme ve yoğunluğuna serbestçe karışabilme özgürlüğüne sahip flanör, sanatın birçok alanında erkek kimliğiyle temsil edilmiştir.

Açıklamalardan anlaşılacağı gibi flanörün sayısız tanımı yapılmasına rağmen kavramın tam olarak neyi ifade ettiği konusundaki bulanıklık giderilememiştir. Ancak tanımlar ve Batı edebiyatındaki örnekler dikkate alındığında çalışmaya gereksinim duymadan yaşayacak kadar maddi birikime ve entelektüel kimliğe sahip olan, bir amacı olmadan büyük şehirlerin sokaklarında amaçsızca gezinerek izlenimlerini aktaran bir çeşit aylak olduğu ortak bir kanı olarak ön plana çıkmaktadır. Türk edebiyatında ise gerçekçilik endişesiyle

inandırıcı ve ideal özelliklerle donatılan kahramanların yerini işsiz, aylak veya sıradan karakterlerin aldığı Tanzimat dönemindeki Batılılaşma hareketleriyle birlikte görmek mümkündür. Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yaşamsal pratiklerin yarattığı ikilik, edebi kahramanların zaman içinde çeşitli değişimler geçirmesine neden olur. Kendi kültürünün ve kimliğinin önemini kavrayamamış olanlar, Batılılaşmayı giyim kuşam, yaşam tarzında Batılılar gibi olmak ve yabancı dil konuşmak olarak algılamışlardır. Yapmacık ve taklide dayalı davranış ve yaşam biçimleriyle kendi kültürlerini reddetmeye varan söylemleriyle öne çıkan bu bireyler, ait olmadıkları bir medeniyetin değerlerini yücelterek kendilerini toplumun geri kalanından üstün görmeye başlarlar. Siyasi değişikliklerin toplumsal alanda yarattığı etkiler sonucunda ortaya çıkan bu davranış ve yeni insan tipi edebiyatta da yansımaları bulur. Böylece alafrağa züppe kavramı, bahsedilen davranışları sergileyen kişiler için kullanılarak edebiyatta unutulmaz karakterler ile temsil edilir. Uyumsuzlukları, tatminsizlikleri ve üşengeçlikleriyle ön plana çıkan bu yeni kahramanlar, bir tür aylaklık içerisindedirler. Ahmet Mithat'ın Felatun Bey'i, Recâizâde Mahmut Ekrem'in Bihruz Bey'i, Ömer Seyfettin'in Efruz'u, Hüseyin Rahmi'nin Meftun'u bu karakterlerden bazılarıdır. Servet-i Fünun döneminde *Aşk-ı Memnu*'daki Behlül, aylaklığı doruklarda yaşarken Hüseyin Rahmi'nin *Şik* romanındaki Şöhret Bey, tüketim toplumunun yarattığı alafrağa yaşam tarzını sürdürüp gülünç duruma düşen bir aylak olarak hafızalara kazınır. Cumhuriyet döneminde Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun birçok eserinde örneklerine rastlanan aylak karakterlerin Kemal Bilbaşar'ın *Deniz'in Çağırışı*'ndeki öğretmen ve Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam'daki C* karakteriyle zirveye çıktığını belirtmek gerekir. Yeteneksizlikleri ve abartılı harcamalarıyla edebiyatta yer alan bu karakterler, kötü yönleriyle daha çok görünür durumda olmalarına rağmen iç çatışmaları ve vicdan muhasebeleri ile okuyucuyu ikilemede bırakacak derecede varoluşsal ve psikolojik sorunlara odaklanırlar. Kahraman'a göre (2021:9), "Cumhuriyet dönemi edebiyatına kadar olan süreçte tüketim temelli gerekçelerle vuku bulan aylaklık, 1968 yılında Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam'daki C* karakteriyle birlikte varoluşsal bir boyuta taşınmıştır." İnsan ilişkileri ve yaşam karşısındaki duruşlarında bir karşıtlığı sembolize eden bu yeni kahramanlar, yerleşik tüm değerlere savaş açmış durumdadırlar. Yabancılaşmanın yol açtığı boşluk, onların yerleşik tüm değerleri yok saymalarına ve bilinçli bir aylaklık sürdürmelerine neden olur. Köse (2012:14), Tanzimat döneminde Batılılaşmanın etkisiyle "abartılı kibarlık ve gösteriş budalası" şeklinde ortaya çıkan bu tipin Cumhuriyet döneminde "yerleşik ideolojisiyle hareket eden birey karşısında 'asi'likleriyle öne çıkan kimliklere dönüştüğünü" belirtir. Sonraki süreçte flanör tipinin "yerli halkla belli bir iletişimsizlik ve yabancılaşma yaşayan toplumsal duyarlılığı körelmiş aydınlara, statüsü ve zenginliğiyle övünen "zengin züppe", "snop" ve "mirasyedi" karakterlere, sonrasında ise varoluşsal bunalımlarla örselenmiş "tutunamayanlar"a kadar uzandığını ifade eder.

2000'li yıllardan itibaren ise modernleşme ve kentleşmenin bir ürünü olarak metropol şehirlere olan ilginin göç hareketliliğini arttırmasıyla birlikte birey yaşamı büyük değişimler geçirmiştir. Modernleşmenin ortaya çıkardığı yeni insan tipi, aylaktan kısmen ayrılarak kent, kalabalık caddeler ve kapitalizmin inşa ettiği flanöre dönüşür. 2000'li yıllardan itibaren birçok yazarın eserinde örneklerine

rastlanabilecek olan bu karakteri, Halit İbrahim Polat *Arafta Zaman* romanında Walter Benjamin'in çizdiği şeyliyle derinlemesine ele alır. Yazar, modern kentin yarattığı, toplumla uyşamayan aylağın; şehrin tarihi, mimari, sosyolojik ve ekonomik dokusunu gözler önüne seren flanöre dönüşümünü bütün aşamalarıyla gösterir.

***Arafta Zaman* Romanında Flanör Tipolojisi**

2017 TUDEM roman ödülünü kazanan *Arafta Zaman*'da, bir aşk çıkmazındaki başkarakterinin flanör olma süreci konu edinilir. Yazar, aylıklığın bohem hayattan beslenen yönüyle gezginliğe dönüşümünü Mimar Sinan üzerinden yansıtır. Aslında mekânın hikâyesi sayılan kurgu, kahramanın izlenimleri ve bilgi birikimiyle zenginleştirilmiş alt metinlere dönüşür. Eser; mimari, edebiyat, tarih, resim, müzik, sinema vb. pek çok alan ile ilgili bilgi sunduğundan zengin bir veri kaynağı niteliğindedir. Flanörlüğün doğasında olan hareket halinde olma durumu, yurt dışına yapılan bir yolculuğunun ayrıntılarının aktarılması şekline dönüştürülmüştür. Romanın ilk sayfalarında bir başlangıç olarak sunulan yolculuk, aslında anlatıcının kendini bulma serüveninin son sahneleri olduğundan başkarakter Sinan'ı flanör olmaya sevk eden sebepler, ayrıntılı bir şekilde geriye dönüşler yoluyla açıklanır. Sabiha Gökçen Havalimanı'ndan Roma Fiumicino Havalimanı'na yapılan yolculuk, anlatıcının hem kendi geçmişini hem de o anki gözlemlerini aktarma imkânı sunar. Roma-Bari arasında seyreden bir tren, flanörün düşünce üretmesi için Adriyatik kıyısından ağır ağır ilerlerken izlenimler okuyucuya etkili bir dil ile aktarılır. Anlatıcı, her ne kadar flanörün bir yazığa dönüşen yürüyüşünün yazar tarafından kahramana dayatılan bir durum olduğunu ifade etse de kahramanın içten içe yolda olma ve bir yere yetişme telaşında olmama durumundan zevk aldığı fark edilir. Kendisinin yavaşlatarak düşüncelerini toplamak istediği yolculuk, onun dışındaki zorunlu koşullarla sağlandığından trenin varacağı yere yavaş yol alması bir sorun olmaktan çok flanörün işine yarar bir hale gelmektedir. Roma-Bari seferini yapan son treni kaçırmak, flanörün dikkatini cezbeden kalabalıklara yoğunlaşmasına yardımcı olur. Kalabalık insan kitleleri, bir yere varmak için trenlere yetişme telaşındayken anlatıcı, kendisinin de şaşırıldığı bir kayıtsızlık hali içindedir. Bu kayıtsızlık flanörün bir yere yetişme telaşına kapılmadan çevresini gözlemleyerek diğer insanların anlayamadıkları; ancak kendisinin geride kalan her şeyin farkında olmasına imkân tanır. İnsanlar, işe veya evlerine varma telaşındayken kaybolup giden anın içerisinde yok olan güzelliklerin yanı sıra yaşamın tamamıyla bir hıza teslim edildiği hakikatini gözden kaçırmış durumdadırlar. Bütün bu olup bitenlerin farkında olan anlatıcı, hız çağına olan tepkisini gösterircesine insanların bu hıza ayak uydurmak için ıskaladıkları hayata yoğunlaşır. Ona göre insanlar, bir yere yetişme çabası içindeyken “ardında bıraktıkları çoğu şeyin, aslında hakikati simgeleyen ana damar olduğu”nun (Polat, 2020: 24) farkında olmadan yaşamaktadırlar. Dışarıdan olup bitene yabancı bir göz olarak bakan anlatıcı, insanın bir yere varma duygusunun hız çağı tarafından bilinçdışı bir eylem olarak dayatıldığının altını çizer. Flanöre göre bunun farkında olmak için koşarak bir yerlere varma arzusunda olanlardan değil; ancak durup izleyenlerden olmak gerekir. Anlatıcı bir flanör olarak kendi farkını burada netleştirir. Ona göre sürekli bir koşturmaca içinde olanlar değil, “durmaksızın

duranlar, koşar ayak her yerde bulunma arzusunun sahip insanlara göre seyahatin kalbine yürürler”(Polat, 2020: 24). O, kalabalığın içinde ama onlardan tamamen farklı bir konumda olduğunun bilincinde olarak hareket eder.

“Trenin Bari’ye varmasına daha yarım saat vardı. Bu sayede bir daha düşünebilir ve zihnime kurulan tuzakları ayıklayıp lokomotifin hizasına çekilmiş kaderimin üzerine eğilebilirdim. (...) Sanki düz bir çizginin üzerine konulmuşuk ve onun dışına çıkmadan yürüyorduk. Biz roman kahramanları için eğrisel olan yaşam çizgisi, yazar için düz bir çizgiden ibaretti. Nasıl adalet!” (Polat, 2020: 14).

Flanörün vazgeçilmez alışkanlığı olan kalabalıklara karışma isteği, uçuş saatleri arasındaki geniş zaman aralıklarıyla karşılaşmıştır. Peş peşe gerçekleştirilmesine fırsat verilmeyen uçuşlar arasındaki uzun süreler, flanörün caddelerde kalabalıklara karışma, etrafı izleme ve fikir üretme ihtiyacını karşılar. Bir yerde sabit bir şekilde beklemek, ona göre olmadığından kendisine boş zaman yaratmada usta olan flanörün dolaşma, izleme, yeni yüzler, yeni yerler keşfetme arzusu Roma sokaklarında yerine gelmiş olur. Romanın ilk cümlelerinden itibaren yalnızlık ile mutsuzluğun çaresi olarak hayal kurmak ve yürümek fiilleri ön plana çıkarılır. Anlatıcının ilgi alanına duraklarda bekleyen insanlar, kalabalık kitlelerinin alışveriş telaşı, kafeler, dükkânlar, el ilanları, gazeteler girer. Flanörün bütün ilgi alanlarına hitap eden bu atmosfer, onun varlığını devam ettirmesi için tüm gereksinimleri sağlamaktadır. Kırk beş dakika boyunca İtalyan gazetelerine bakıp aynı zamanda akıp giden insan selini izleyen anlatıcı, gazete sütunları arasında bulunduğu boşlukları kendi gözlem ve düşünceleri ile doldurmak üzere kalemine sarılır. Bir gazetenin mizanpaj hatası sayılabilecek kadar geniş bir deniz fotoğrafına yer vermesi, flanöre düşüncelerini sığdırabileceği bir alan yaratır. Flanörün geniş listesinde yer alan mekânlar ve kişiler onun meraklı gözlerle bakıp kimsenin fark edemediği ayrıntıları yakalamasını kolaylaştırır. Günlük hayatın akışı içerisinde devam eden eylemler, flanör için bir kenti okuma girişimine dönüşür. Kenti amaçsızca izleme eylemi, Mimar Sinan’ın mesleki bilgisi kadar entelektüel kişiliği; futboldan tarihe; ekonomiden sosyolojiye kadar birçok alandaki düşünce ve bilgi birikimini aktarması sırasında ortaya çıkar. Bu anlamda Sinan’ın İtalya’ya seyahati, bir yolculuktan daha fazlasını ifade etmektedir. O, kalabalıklar arasında kentin sokaklarını adımlarken kentin şifrelerini çözme, kentin tarihi, ekonomik, siyasi ve topolojik özelliklerini bir metni okur gibi başkalarına duyurma çabası içerisinde. Romanda sanatsal ve edebi bir bakış açısıyla çizilen flanör tipolojisi sadece kişi üzerine yoğunlaşmanın aksine kalabalık sokakların ritmini yansıtacak karelerin bir dedektif titizliğiyle işlenmesinin önünü açar. Böylece işe giden kalabalıklar, sokaklarda yaşayan insanlar, satıcılar kadar insanların yüzlerindeki üzüntü, mutluluk ve tedirginlikleri de esere yansır.

“Tuhaf bir içgüdüyle bulunduğum alanda gözüme değen her şeyi görünüş düzleminde çizmeye başladım. Bilet gişelerini, dükkânları, restoranları, danışma bürolarını, eczaneleri, gazete bayilerini denizin üzerine geçiriyordum. Hatta nesnelere varlığını tehdit etmeyecek şekilde önümden yürüyen yolcular arasından bazılarını da çizim sahasına ekledim. Bagajlarını süren, telefonla konuşan, gazetelere göz atan, sevgilisine veda eden, kuyruktan muzdarip olan insanları...” (Polat, 2020: 25)

Flanör tipolojisinin ilk örnekleri genellikle Paris, Londra, Berlin ve Avrupa'nın diğer büyük gelişmiş kentlerinde varlık gösteren kişilerdir. Kentteki yapıların özelliklerinden, yeni yaşam tarzında yer edinen filmler, kitaplar, müziklerden anlayan bu karakterin izlenim gücü ile sezgisi oldukça kuvvetlidir. "Görsel imgelemin bol olduğu yerlerde gezen flanör, özellikle modemite ile birlikte gelişen kent kültürünün temsilcilerinden, caddelerden ve pasajlardan beslenir" (Tandaçgüneş, 2012: 99). *Arafta Zaman* romanının kahramanı da bu geleneği sürdürmek istercesine avareliğini haklı bir sebebe dayandırma akıllığını göstererek macerasını İtalya'ya taşımıştır. Böylece kent kültürünün en iyi örneklerini izleme fırsatı yakalamanın yanı sıra sokaklara taşan yaşamsal hareketlilik, sanat ve günlük koşuşturmacayı sergileyen hemen her şey flanörün macerasının birer parçası haline gelir. Bulduğu her yerde derinlemesine yoğunlaşacağı bir ayrıntıyı keşfeden flanörün modern dünyaya yönelik bilgileri tazeleyen rolü, onun etrafa attığı bakışın anlamsız bir görme biçimi olmadığını kanıtlar. Bir kafede geçirilen kısa zaman diliminde dahi afişte gördüğü film, Sinan'ın zihnindeki bilgileri hemen aktarması ve kendi hikâyesiyle bir bağlantı kurmasına olanak sağlar.

"Kahve hazırlayan çocuğun arkasındaki afişe gözüm takıldı. Afişin üzerindeki yazıları gözlerim tam olarak seçemese de ' Stazinone Termini' filmi olduğunu anladım. Vittoria De Sica'nın yarım asır önce çektiği bu filmi izlemiştim. Filmin meselesi, yeryüzü tarihi kadar eskiydi. Roma'ya ziyarete gelen evli bir kadının yasak bir aşkla yüzleşmesinin hikâyesiydi. Aşkın en alçakça sıfatlandırılmış biçiminin yasak kelimesiyle kurulduğuna inanıyordum. Yasak; yani yasalara aykırı, tehlikeli, yapılması zül olan şey. Aşk ile yasak kelimenin aynı tamlama içinde bulunması ne kadar haysiyet kırıcıydı oysaki! Zira sözcükler de haysiyet sahibiydi. Bu tamlamayı dilime yerleşmiş bir hâlde göremezdi kimse, ancak zihnim bir film jeneriğinin ortasına yapıştırıvermişti. Evet, nihayetinde ben de köhnemiş bir toplumun ve insanlığın parçasıydım!" (Polat, 2020: 25)

Filmin konusuyla kendi yaşamının benzerliğinden yola çıkan Sinan, Nilnur ile yaşadıklarının "ara durağı Roma olan bir şehirde yasak bir aşkın gölgesinden, yitirilmiş bir yaşantının kırıntılarını" aradığını belirterek hikâyesine başlar. Beş yıl boyunca görmediği Nilnur'un nerede, nasıl yaşadığına dair bilgiler edinmek, Sinan'ın hem yeni yerler görerek bilgisine bilgiler katma hem de geçmişini anlatma ihtiyacını karşılar. Sinan, Nilnur'la yollarının Çemberlitaş'ta kesiştiği günden başlayarak kendisini İtalya'nın Bari şehrinde sonlanan yolculuğa çıkararak bütün ayrıntıları geriye dönüş tekniğini kullanarak aktarır. Bir aşk üçgeni etrafında şekillenen olaylar, Sinan'ın iç çatışmaları, kararsız kişiliği ve cinsel yaşamı üzerinden çözümlense de aslında romanın ana kadrosundaki bütün kahramanlarda ikilem, aidiyet sorunu, yabancılaşma, uyum sorunları, yersiz yurtsuzluğun şekillendirdiği bir arafta olma durumuyla ilişkilendirilmiştir. Sinan'ın ressam Alev ile uzun yıllardır süren ilişkisi evliliğe doğru gitmektedir. Alev, zengin bir aileye mensup, Avrupalı eğitim almış, ekonomik ve sosyal bütün koşullara sahip birisidir. Avrupa'da önemli resamlardan çağdaş resim kuramlarıyla ilgili dersler alan Alev, kariyerinde önemli aşamalar kaydetmeye başlamıştır. Bu ilişkide Sinan'a biçilen rol ise kapitalist yaşam üzerinden şekillenmiştir. Alev'in babasının nüfuzu sayesinde önemli mimarlık projelerini almış, ekonomik anlamda iyi bir konuma

yükselmiştir. Birlikte olduğu kadın sayesinde üst sınıfa dâhil olmuş; ancak bu çevrenin ilişkileri karşısında bir gözlemci rolünde kalmayı tercih etmiştir. Sinan'ın flanörlük özelliklerinden birisi bu ilişkide seyirci konumda olmasıyla ilişkilidir. Çünkü flanör, “bir gözlemcidir, katılımcı değildir. Gezdiği yerlerdedir fakat buralara ait değil.”(Bauman, 2003: 240). Flanör, kalabalıklar içerisinde bir yabancı rolündedir. Kalabalıklar içerisindeki insanlarla iletişime geçmediği gibi onlardan ayrılmayı da başaramaz. Simmel (1969:48), flanörün bu konumunu “belirli bir mekânsal grup içinde sabitlenmiştir, ancak onun konumu baştan beri bu gruba ait olmadığı gerçeği tarafından belirlenmiştir” şeklinde ifade eder. Simmel'in bahsettiği konum Sinan'ın durumunu özetler niteliktedir. O, sevgilisinin modern ilişkilerinin inşa ettiği sınıflar içerisinde gezinmeye devam eder; ancak bulunduğu yerdeki insanlardan farklıdır. Yetiştigi çevre ve ekonomik koşullar bakımından evleneceği kadından farklı olduğunun bilincinde olması, onun bir gözlemci olarak kalmasına neden olur. Böylece o, hem modern hayatın yarattığı bir ürün hem de modernizmin etkilerini aşama aşama kaydedip görülmesini sağlayan bir hafıza görevi görür. Kapitalist sistemin yarattığı sınıfsal farklılıkların hafızasındaki etkilerini, müstakbel kayınpederi İskender Bey'i anlatırken açıkça görmek mümkündür. İskender Bey, siyasetçilerle olan sıkı ilişkileri nedeniyle sürekli yurtdışı gezilerine katılan, ülkede enerji ile ilgili bütün işleri elinde tutan, kırk yıl sektörün içinde bulunup son on beş yıl içinde piyasanın tek gücü haline gelen büyük bir patronudur. Sinan, bu büyük patronun kızının sanatçı olmasını hayatın bir cilvesi olarak kabul eder. Çünkü baba-kızın hayat felsefeleri birbirinden tamamen farklıdır. İskender Bey, yaşamın şifrelerini kapitalist terminolojiye dayandırırken Alev sosyalizmi savunur. Sinan ise bu ailenin içinde yer almasına rağmen kendi aile yapısı ve kişiliğiyle onlardan farklı olduğunun, bulunduğu ortama ait olmadığını farkındadır. Bu nedenle gözünün önünde gerçekleşen her olaya seyirci kalmakla yetinir.

“Bu yüzden Alev’le saatler süren tartışmalarına şahit olmuştum. Hiçbirinde taraf olmamış, konuya dâhil bile olmamıştım. (...) Babası ise ona gülüyor ve hiçbir zaman yüzüne vurmasa bile, kızının yaşadığı bu görkemli hayatın, tartışma esnasında hakaret ettiği o kapitalist dünyanın eseri olduğunu hissettiriyordu. Belki de bunu yalnızca ben anlıyordum. Çünkü ben babası öğretmen olan bir adamın çocuğuydum. Yani Kapitalist dünyanın faydasını görmemiş bir yuvanın içinde suhuletle büyütülmüştüm.”(Polat, 2020:45)

Flanörü özel kılan durumlardan birisi de çalışmaya gereksinim duymadan hayatını sürdüreceği maddi bir gelirinin ve bilgi birikiminin olmasıdır. Bu bilgi birikimi, flanörü aylaktan ayırarak ona “entelektüel kimlik” kazandırır. Seval Şahin (2020), flanörün aylaklık edebilmesi için iş bölümünün dışında olması, piyasa ve ekonomik bağlardan bağımsız olması gerektiğini ifade eder. Şahin (2020) bu karakterlerin hepsinin “şehirde yürüme, keşfetme, iz bulma ve imgeleri yakalayabilme tırnak içinde ‘lüksüne’, boş zamana sahip olduklarının altını çizerek. Flanörün gözlemci ve kalabalıklardan farklı oluşu onun boş zamana sahip olma ayrıcalığına sahip olması sayesinde. Birçok önemli kentsel tasarım projesinde yer alan Sinan, parlak mimarlık kariyerini, maddi birikimini ve edindiği tanınmış çevreyi Alev'in babasına borçludur. Bu ilişki, hem yıllardır devam eden alışkanlıkların hem de ekonomik anlamda bir gelecek kaygısı duymadan bir düzene

Saatime baktım, 10'a yaklaşıyordu. Toplantıyı hatırlatan ve arkamdan şaşkınlıkla bakan Aysun'a cevap vermemiştim. Umarsızlığın alışkanlığa dönüşmesi başarısızlığı getiren ana unsurdu, biliyordum. Ancak bu umarsızlıktan öte, bir şey yapacak hâli kendinde bulamama durumuydu.” (Polat, 2020: 92)

Flanörü aylaktan ayıran diğer bir ayrıntı, büyük kentler ve pasajlardaki yürüyüşlerinde gizlidir. Köy, kasaba veya büyük şehirlerden uzak kırsal alanlar, küçük yerleşim yerleri onun nefes alabileceği yerler değildir. Küçük şehirlerin gözlem alanı için bir sınırlama getirmesi onun rahatça gezmesini, sokakları arşınlamasını kısıtlayacağından büyük şehirler flanör için her zaman bir cazibe merkezidir. Flanör, “kentın kamusal alanlarında kendini evinde hissedemeyen, pasajlarda vitrinlerde dolaşırken kapitalizmin gasp ettiği, yürürlükten kaldırdığı her şeyi belirlemeye, yeni yaşam biçiminin anlamını deşifre etmeye çalışan, kente dair anlamları analiz eden bir kent sakini olarak karşımıza çıkmaktadır.” (Yarımbaş,2017: 42) Onu, boş gezinen aylaktan ayırıp farklı bir konuma koyan bu dolaşmalar sırasında gözlem yeteneğinin ve düşünce üretiminin ortaya çıkışıdır. Flanör, kalabalıklardan farklı bir bakış tarzı geliştirdiğinden yürüyen herhangi bir yayadan farklıdır. Etrafı gözlemleyerek, izlenimlerini dışa vurma ve düşünce üretmek değerlendirmelerde bulunma ihtiyacı, ona zıtlık ifade eden bazı duyguları aynı anda hissettirir. “Flanör, paradoksal bir kişiliktir. Bir yandan kendini yalnızca kalabalıkların içinde rahat hissederken, bir yandan da kalabalığın bir parçası haline gelmeyi kabullenmez, hem kentın hareketliliğinden hoşlanır hem de zamanın yavaşça akmasından...” (Özsoy, 2012:304).Kent yaşamının sunduğu yaşam koşulları da flanördeki paradoksal kişiliğın gelişmesine ve pekişmesine neden olur. Modern kentın tüm teknolojik imkânlarını, işlerini hızlandırmak ve konforlu bir yaşam sürmek için kullanmaya devam ederken aynı zamanda kapitalist sistemin getirmiş olduğu hız kavramını eleştirir. Bahsedilen özellikleri, Sinan'ın sokaklarda yaptığı gezintilerde, zaman zaman gençlik dönemlerindeki İstanbul ile anlık görüntüler halinde gözüne çarpan kent yaşamı arasında kıyaslamalarda görmek mümkündür. O, bir yandan lüks aracının markasını verecek kadar hayatında teknolojik imkânlardan yararlandığıının ayrıntısını verir diğer taraftan özel hat feribotlarını hızlarından dolayı sevmediğini, ömrü heder eden şeyin hız olduğunu ifade ederek hız çağından memnun olan patronlar, işadamları ve işçileri kınar. Ona göre kapitalist sistemin devam etmesi için hız bağımlılığı bilinçli olarak benimsetilen bir eyleme dönüşmüştür.

“Akaretlere sürtünüp Deniz Müzesi'nin yanından geçip Üsküdar İskelesi'ne varmam on dakikamı almıştı, özel hat feribotlarını sevmiyordum. Vapurlara göre onlardan daha çok vardı ve daha hızlı karşıdan karşıya geçiyorlardı. Ancak ben vapurun vakur sefasını tercih ediyordum. Zaten bütün ömrümüzü heder eden asıl şey hızın kölesi olmamızdan kaynaklı değil miydi? Kimse bunu kendine sormuyordu. Çünkü çarkın dönmesi gerekiyordu. Patronlar ve iş adamları zaten bu hız çağından memnundu. İşe bakın ki, işçiler de pek muzdarip görünmüyorlardı. Demek ki hızın tutsağı olmak keyif verici madde kullanmak gibiydi. Bağımlılık yaratıyordu ve düşünmek için zamanınız kalmıyordu. Sanırım kilit sözcük ‘düşünmek’ti. Evet, düşünmek sorunun başlangıcıydı. İnsanlar düşünmekten korkuyorlardı. Çünkü düşünmek yorucu ve baş ağrıttıcı bir eylemdi. Yok yere kişinin başına iş açmasıydı.” (Polat,

2020: 115)

Halil İbrahim Polat, başkahramanla yolları bir şekilde kesişen tüm hayatlara dokunmaya çalışır. Bu kesişmeler; çocukluk yaşantıları, kültürel farklılıklar, modernizmin getirdiği yaşamsal dinamikler, günlük olay ve haberlerin esere yansımaları kolaylaştırırken Sinan'ın ikilemler üzerine kurulu yaşamı daha görünür hale gelir. Üniversiteden mezun olduktan sonra akademisyen olarak üniversitede kalma düşüncesi, Alev'in ailesinin kendisine mimar olması konusunda olan destekleri sonucunda son bulmuştur. Çalışma hayatındaki ikilemi, Nilnur'la tanışmasıyla birlikte özel yaşamına da yansır. Alev'in Avrupa'da olduğu bir dönemde Sinan'la Nilnur'un bir nargile sipsisinin tesadüfen karışmasıyla başlayan hikâyeleri zamanla aşka dönüşür. Geleneksel ve orta gelirli bir aileden gelen kütüphane görevlisi Nilnur, Alev'in Avrupai yaşam tarzının aksine sanatın Doğu kanadında varlık gösterir. Ebru sanatını icra edip ney çalan Nilnur'un bu özellikleri Sinan tarafından çok sonradan fark edilir. Kültürel koşullar ve yaşam tarzları bakımından zıt kutuplara ait olan iki kadın arasında kalan Sinan, bir süre iki kadınla birlikte olmayı sürdürür.

“Alev ideal bir kadındı. Entelektüel, kültürlü, eğitilmiş, bakımlı, güzel giyinen, modern hayata ve zamana entegre olmuş biriydi. Girdiğimiz ortamlarda parmakla gösterilirdi. Ancak tanımlamakta zorlandığım o aura sadece Nilnur'da vardı. İki arasında yaptığım kıyaslar neticesinde bu kanaate varmıştım. Alev'de tanımlayamadığım o eksiklik, daha doğrusu yalnızca Nilnur'da deneyimlediğim o fazlalık; beni Nilnur'un kalbine misafir etmişti.” (Polat, 2020: 232)

Modernitenin ortaya çıkardığı kahraman, kentin ücra köşelerine sığınarak yaşadığı huzursuzluğu yok etmenin peşine düşer. Böylece hem yitirdiklerini yeniden anma ve yaşatma hazzına erip hem de toplum tarafından fark edilmemiş kişilerle bir araya gelmenin sunduğu rahatlıkla genellikle bulunduğu ortamdan uzaklaşmış olur. Kahramanı kentin ıssız, arka sokaklarına ya da herkesin bilemediği mekânlara yönelen durum, yaşadıklarıyla baş etme gücünü yitirmiş olması ve zihnindeki karmaşanın yarattığı ağır baskıdır. Sinan'ın kalabalıklar dışında zihnini toparlamak için uğradığı sakin ortamlar da bulunur. Bu mekânların başında Sebil Çay bahçesi gelir. Ünlü bir yazar olmak için çalışan Uğur'un da uğrak yeri bu çay bahçesidir. Sinan, Nesim vasıtasıyla dergilerde öykü yazan Uğur'la bu mekânda tanıştığında onun gelecekte hayatının merkezine oturacağından habersizdir. Sinan, Nesim'in çay bahçesine gittiği bir gün Uğur'un öyküden vazgeçip roman yazmaya başladığını öğrenir. Romanda erkek kahraman, tutkuyla bağlandığı kadının çalıştığı Beyazıt'taki kütüphaneye kitap alma bahanesiyle gitmektedir ve kütüphanedeki rafların, salonların, kitapların bulunduğu yerlerin düzeni Nilnur'un çalıştığı yerin aynısıdır. Kurgudaki bütün ayrıntılar, Nilnur'u işaret edince Sinan, bir paranoyaya tutulduğunu düşünür. Uğur'un anlattığı kahramanın Nilnur olması için tesadüften fazlasının gerektiğine kendisini inandırmaya çalışır. Ancak o kabullenmekte zorluk yaşasa da her iki kahramanın huzur bulduğu mekânların aynı olduğu açıktır. Flanörün şüpheli kişiliğini ele veren ayrıntılar, bu aşamadan sonra mekânlar üzerinden derinleşir.

Acar, 19.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa’da; 1940’larda ise Türk edebiyatında ortaya çıkan eylemsiz, içe kapanık, kendisiyle derdi olan aylak kahramanları anti-kahraman olarak değerlendirir ve tek yönlü olmayan anti-kahramanın eylemsizliğinin ve eylemde bulunmaya inanmamasının onun bilinçliliğinden sonraki en büyük özelliği olduğunu ifade eder. Acar (2021:46), bu kahramanların edilgen olduklarını, fail olmaktansa kurban olmayı tercih ettiklerini vurgular. Bilinçli pasiflik ise anti-kahramanların toplumla uyumlu olmaya çalışırken içlerindeki çatışmaların büyümesine, kaçınılmaz bir kayba teslim olmalarına neden olur. Buna göre Sinan’ın ilişkisi ile ilgili inisiyatif almayı bilinçli bir davranış olarak değerlendirmek mümkündür. Kendi yaşamını dahi kontrol edemeyecek kadar pasif bir evreye takılıp kalması, bir kurtuluş ya da çözüm yolu bulma girişimlerini sifıra indirir. Bir yandan Alev ve ailesinin kendisine mimarlık ofisini kurduğu zaman ve projeleri alırken verdikleri desteği hatırlayarak Alev ile evlenmeye karar verir bir yandan da çelişkileri, kararsız halleri ve bilinçaltında yer alan şüpheleriyle savaşmaya çalışır. Koşulların onu sürükleyeceği akışta yok olmayı bilinçli bir şekilde seçer ve Nilnur’a ayrılmak istediğini, başka bir kadınla evlenmek üzere olduğunu itiraf eder. Sinan, ayrılık süresince acı çektiğini ifade etmesine rağmen baba olacağını öğrendiğinde de çözüm üretecek bir dik duruş sergilemez ve Alev’le evlenme kararından vazgeçmez. Evlilik dışı bir çocuk dünyaya getireceği için ailesi tarafından reddedilen Nilnur, kararını değiştirebileceği umuduyla düğün günü sevdiği adamın karşısındadır. Sinan, yine aynı pasif tavrı sürdürür, gelin arabasının aynasından Nilnur’u son defa yolda yürürken görür.

“Bu kararı almamak için aylarca sürüncemede bıraktım kendimi. Her şeyi kaybetmek pahasına seni kazanmayı diledim. Ancak kazanç ve kaybın elle tutulan nesnelere olmadığını fark ettim. (...) İnan seni seviyorum ve senden ayrılmayı kendime anlatamıyorum. İstanbul’un sokakları şahidimdir ki kendimi affedemiyorum, dedim.” (Polat,2020: 222)

Flanörün aylıklıkla benzerliği söz konusu edilince onun bohem yaşamına ve bir derbeder olduğuna vurgu yapılır. Ayrıca hız çağını ve Kapitalizmin nesnelere örümlü dünyasını reddettiği için yalnız kalmaya mahkûmdur. Kalabalık kitleler arasında olmasına rağmen herhangi bir sınıfa henüz kendisini ait hissetmemektedir. Benjamin (2002: 99), flanörün, henüz büyük kentin ve burjuva sınıfının eşliğinde olduğundan dolayı bunlardan herhangi birine yenik veya yerleşmiş olmadığını belirtir. Çünkü aydın veya sanatçı, flanörün kişiliğinde bir anlamda pazara çıkarak hem çevresini tanımak hem kendisine bir alıcı bulmanın peşindedir. Dolayısıyla henüz kente veya sınıfların eşliğinde olan bireyin yenilmişliği söz konusu olmasa da bu geçiş döneminde bohem olarak kişiliği belirginleşir. Çoğu zaman ekonomik ve siyasi konumunun belirsizliği de onun bohemiğini besler. Kalabalıklar içinde yalnız yaşadığı ana odaklanan, gelecek kaygısı olmayan bu bireylerin anlık duygu ve davranış değişiklikleri ilgi çekicidir. Modern kentte, düzenden uzak bir yaşam içerisinde duygu ve davranış bütünlüğünden yoksun olarak sürdürülen etkinlikler, flanörün topluma yabancılaşmış tavrını ortaya koyar. Gündelik olayların duygu dünyasında yarattığı etkiler, onun işini, evini, ailesini ve yapmakla yükümlü olduğu gereklilikleri ihmal etmesine zamanla da yersizleşmesine veya yurtsuzlaşmasına neden olur. Bu yersizlik/yurtsuzluk, bireyin ev kavramına soğuk bakmasına, evi

sadece otel niyetine kullanmasına neden olur. Tester(1994:2), “flanörün yalnızca fiziksel olarak evde olmadığı zaman varoluşsal olarak evde olan kişi olduğunu söyler. Ev içi yaşamın özel dünyası donuktur ve bu flanörde kriz duygusuna neden olur”. Olaylarla mekanlar arasındaki ilişkileri, modern hayat ve metropol tasvirleri üzerinden yorumlarken romanı kendi bohem yaşantısının betimlemeleriyle dolduran bir flanör olarak Sinan, kurulu düzeninden yersiz yurtsuz bir yaşama nasıl teslim olduğunu gözler önüne serer. Aile ortamı veya evin bireye sağladığı sıcak ortamdaki uzak kalışın neden olduğu parçalanmışlık ve yabancılaşma hissi, kahramanda davranışsal tutarsızlıklara dönüşür. Kararsız ve endişeli tavırlarının yanı sıra sık sık pişmanlık duyacağı davranışlarıyla bir iradesizlik gösterir ve kendisini sokaklara attığında rahatlar. Kalabalık caddelerde gezinirken her şeyden kaçışın verdiği tat, yürümek fiiliyle en üst seviyelere çıkar, o böylece kendisine özgürlük alanı yaratmış olur. Toplumsal yaşamın dayattığı kurallardan kaçış, evsizliği/yurtsuzluğu bir anda yok eden bir eylem haline dönüşür. Sinan’ın önceleri düzenli olarak uğradığı bir evi ve işi olmasına rağmen zamanla herhangi bir toplumsal sınıfın kurallarına, siyasi görüşe ve güçlü bir aile bağına bağlılığının olmadığını gösterir. O, kendi ailesiyle olduğu gibi Alev’in ailesiyle de bağ kurmayı reddederek onu bir kök gibi bir yerlere bağlayacak tüm ilişkilerden uzak durur. Roman boyunca sokaklar, caddeler, şehir manzaraları, eve dönüşerek Sinan’ın sürekli yer değiştirme ihtiyacını karşılar ve kurallı yaşamı hiçe sayan umursamaz tavrı böylece pekişmiş olur. Şehir kalabalıklaştıkça o, kendisini özgür hissetmeye ve bütün algılarını açık hale getirmeye başlar. Çünkü o başkaları ile birlikteyken de yalnızken de kalabalıklarda hayat bulan biridir. “Gelişen, serpilen, gitgide büyüyen şehri içsel meraklarıyla yine gezerek takip eden, bulvarlarda can bulan ve şehri bir “açık yapıt” gibi okuyan, durmadan yeni gelişmiş şehir varoşlarına, periferilerine girip çıkan, buralarda huzur bulan, evdeki yaşama değil de adeta ev dışı yaşama açılarak soluk alan bir tipolojidir bu.” (Sarı,2012: 295). Flanörün kalabalıklara olan bu zaafını, Sinan’ın şehrin karşısına konumlanarak kalabalıklar arasında kayboluşlarında görmek mümkündür.

Denizden hoş bir rüzgâr esiyordu. Ancak bu rüzgâr sinüzitimi azdırıyor ve akşama kadar baş ağrısıyla dolaşmama yol açıyordu. Blazer ceketimi sarındım. Herkes, her zaman olduğu gibi, telaşlı bir koşturmaca içindeydi. Kabataş tramvay durağından ayrılanlar otobüslere ve Üsküdar feribotlarına, funikülerden belirenler iç merdivenlerden durağa çıkıyorlardı. İstanbul’un en bilindik halleriydi. Öğrencilik yıllarımda Kabataş vapur iskelesi yoktu. İnsanlar Beşiktaş iskelesini kullanıp Beşiktaş meydanındaki otobüsler yoluyla Kabataş’a gelirdi. Benim gibi başında kavak yelleri esenler ise Dolmabahçe caddesinin muhteşem ağaçlı yolunun altında yürüyerek buraya varırlardı. (Polat, 2020: 92)

Romanın bundan sonraki aşamaları, Nilnur’a dair bir iz bulabilmek için Sinan’ın Alev’i, ailesini ve işini tamamen ihmal edip sokaklarda flanörlüğe adım adım hazırlanmasını işler. Önceleri ikisinin bir araya geldiği yerlerde gezinerek bir iz arayışında olan Sinan, sonraları iç mekân izlenimlerini bırakıp sokağa doğru yönelir. Bakışlarına önceleri belli belirsiz görüntüler takıldığı, daha sonra ise bakışlarının daha dikkatli bir şekilde dış dünyaya bilinçli olarak yöneldiği fark edilir. Ayrıntıları bir dedektif gibi gözden geçirmeye başladığı için artık her şey

izlenmeye değerdir. En yoğun caddelerinden birinde insanlara, eşyalara ve cadde üzerinde gidip gelen insanların çehrelerine dikkat kesilir, gözetlediği insanlar arasında sınıflamalar yaparak onlara belli özellikler atfeder. İnsanların giyimleri ve yüz ifadelerinden onların kişiliklerine dair tahminlerde bulunan flanörün bir başka özelliğini fark etmemizi sağlar. “Baudelaire’in tanımladığı flanör kalabalıklarla etle tırnak gibidir, fark edilmemek için kendini saklayan gezgindir, bütün uğraşı kalabalıkları tanımak olan bir maceracı, görünmeyen gerçeği arayan bir dedektif ve hayatın renklerini yakalamaya çalışan bir sanatçıdır” (Rana, 2020:159). Buna göre o, hem bir dedektif gibi iz hem de git gide modern bir yapıya kavuşmaya başlayan şehri baştanbaşa tanıtmanın peşindedir. Polat, kahramanını yürüttükçe gezintileri anlamlı bir eyleme dönüştür. Gezinmek, gözlemek fiiliyle iç içe gerçekleştiğinde görüntüler, mimari yapılar, manzaralar, insanlar ve duygular flanörün evrenine girmeye başlar. Gözleyen özne olarak Sinan; modern dünyanın yapaylığını, maddileşmiş değerlerini ve değerini kaybetmiş erdemlerin özlenmişliğini, kaldırımlarda, sokaklarda adım adım gezerek deneyimler. Sinan’ın sevdiği kadından bir iz bulma çabaları, Benjamin’in “Flâneur’ün tembelliği, salt görünüştedir. Bu tembelliğin ardında, suçluyu gözden kaçırmayan bir gözlemcinin uyanıklığı gizlidir. Böylece dedektif, kendilik duygusu önünde epey geniş alanların açıldığını görür. Büyük kentin temposuna uygun düşen tepki biçimleri geliştirir.” (2002: 135) söylemine uygun bir şekilde gelişerek bir süre sonra dedektifliği andıran bir işlev kazanır. Üşengeçlik ya da tembelliği üzerinden atarak iz arama işi, dikkatli bir dedektif olmaya dönüşür. Büyük kentin sokaklarında Nilnur’un izini sürerken hastane kayıtları, mezarlık defterleri, nüfus dairesindeki bütün bilgiler, onun için anlamlı birer belge haline gelir. Bütün bunlar arasında iz sürerken Alev’i ve kendi ailesini aylarca görmediğini bile fark etmez. Sinan’ın mimarlık ofisindeki işlerini, evini ve kişisel bakımını bile ihmal ettiği bu dönemde dışardan bakan bir göz için avareliği andıran bu yaşam biçimini ifade etse de aslında onun ilişkisi için en aktif olduğu dönemdir. İlk defa sevdiği kadın için kayıtsızlıktan kurtulup bir iz sürme sürecine girmiştir. İşine öylesine odaklanmıştır ki belgelerden ve kayıtlardan istediğini bulamayınca Nilnur ile yakından veya uzaktan ilgili olabilecek herkesle bir şekilde temasa geçmeye çalışır. Büyük kentin çıkar ilişkileri, bu dedektiflik macerası boyunca onun süzgecinden geçer. Arkadaşı Selçuk’la etrafındaki diğer insanların cinsellik ve çıkar ilişkisi üzerine kurulu olan yaşam biçimlerine getirdiği eleştiriler, ilişkilerin kentteki hızla doğru orantılı biçimde değiştiğini gösterir. Sinan her ne kadar bu ilişki durumlarını eleştirse de bir süre sonra çevresindeki insanların yaşamına ayak uydurarak Nilnur’un ablasının iş yerinden bir kadınla birlikte olup ondan bilgi almaya çalışır. Bu davranışının etik olmadığını bilincinde olduğundan bir çıkar ilişkisi çerçevesinde artık her yolu kendisine yakıştırdığını eleştiri olarak ifade eder. Bu süreçte herhangi bir bilgi edinme uğruna günlerce dedektiflik gezintisini sürdürürken olaylar ve durumlar hakkında bilgiler sunarak edimlerini avare bir eylem olmaktan kurtarır.

Nilnur’la ilişkisini sürdüremeyen Sinan’ın Alev’i sahiplenip düzenli bir evlilik ilişkisi sürdürdüğünü söylemek mümkün değildir. Alev’in İtalya’ya resim çalışmaları için gittiği dönemde beraber çalıştığı İspanyol ressam Alejandro ile olan yakınlığının farkına varır; ancak aralarında bu yakınlıktan duyduğu rahatsızlığa dair hiçbir konuşma geçmez. Nilnur’u bulmak ve çocuğuna dair bir

şeyler öğrenmek için harcadığı zaman diliminde Alev’le arasına koyduğu mesafe giderek büyür, evlilikleri sadece kâğıt üstünde devam eder. Sebil Çay Bahçesi’ne gittiği bir gün Nesim’i beklerken bir dergide Uğur Denizyıldırım adında bir yazarın Nilnur ismindeki romanının tefrikasını görür. On iki sayfalık bu roman tefrikasında Nilnur’un kütüphanede çalıştığı, Sinan adında birine âşık olduğu, Çorlulu Ali Paşa Medresesi’nde nargile içtiği günlerden bahsedilmektedir. Kahramanlar arasındaki diyaloglar ise Nilnur’la Sinan arasında geçen konuşmaların aynısıdır. Sinan, daha önce fark ettiği ancak paranoyaklık olarak gördüğü her şeyin aslında gerçek olduğunu, Uğur’la Nilnur’un aynı zamanda ortadan kaybolduklarını anlar. Nesim’den Uğur’un aslen Boşnak olduğunu, Yugoslavya’da savaş çıkınca Dubrovnik’e oradan da Türkiye’ye geldiklerini öğrenir. Uğur ortaokuldayken ailesini trafik kazasında kaybettiği için yatılı okulda okumuş, ailesinin herhangi bir akrabasıyla bağı bulunmadığından Türkiye’de yaşamaya devam etmiştir. Boğaziçi Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümünü yarıda bırakarak yazar olmaya karar vermiştir.

Halil İbrahim Polat, anlatıcı kahraman ile olayları belli bir yere kadar getirdikten sonra roman içinde roman tekniğiyle olayları gizemli bir hale dönüştürür. Artık bir düğüm haline gelen olayların çözümü Sinan’ın inisiyatifinde olmaktan çıkar. Ünlü bir yazar olmayı kafasına koymuş Uğur’un sesi duyulmaya başlar. Birden bir ortadan kaybolan ve herhangi bir izine rastlanmayan Nilnur’a giden bütün yolların şifrelerini bilen tek kişi vardır. Ona göre Uğur, bir kara kutu gibi her şeyi Nilnur’dan dinlemiştir ve onun nerede olduğunu bildiğinden kalabalıklardan sıyrılarak ortadan kaybolmuştur. Olayların bir sonuca bağlanması için ya Uğur’un bulunup konuşturulması ya da onun romanında belirttiği gibi kendisini kelimelerin insafına bırakarak romanın yayınlanmasını beklemesi ve romanı okuması gerekmektedir. Sinan yorgun düşene kadar kalabalığın içinde Uğur’a giden bütün yolları takip etmeyi sürdürür, flanör titizliğiyle iz sürerken kendini fark ettirmemekte usta olduğunu ortaya koyar.

“Uğur’u koskoca Fındıkzade muhitinde aramaya gelmişim. Binlerce sokak, cadde, apartman, daire içerisinde Boşnak bir çocuğu arayacaktım. Tam bir dengesizlik halindeyim. Sağa baktım, sola baktım. Ona benzer kişilere göz gezdirdim. Kalktım ve bir iki sokağa girdim. Bir ara sokaktaki caminin bahçesine girdim. Şadırvanda oturdum. Abdest aldım. İkinci ezanı okunacaktı. Namazı beklemeden ayrıldım. Bir büfeden sigara aldım. Büfeciye Uğur’u sormayı düşündüm ancak kuşkulu bakışlarından rahatsız olup vazgeçtim. Akşama kadar amaçsızca dolandım” (Polat, 2020: 283).

Melankoli, ikilem ve kötümserlik flanörün yaşamının her anında hissedilen duygulardır. Durumlar karşısında gösterdikleri kararsızlık, onların yanlış tercihlerde bulunmasının ya da tamamen dış etkenler tarafından yönlendirilen bir yaşam içinde savrulmalarının önünü açar. İkilemleri ve tam olarak istedikleri şeyin ne olduğunu belirleme konusunda gösterdikleri iradesizlik, bireysel sorunlarının ve toplumsal yaşamlarının dengeli bir düzende yürütmesine engel olur. Bütün bunlar bir araya gelince kötümserliğin yol açtığı tutarsızlık hali, her davranışlarına yansımaya başlar. Ancak bahsedilen tüm olumsuzluklara rağmen kafası ve duyguları karışık olan bu kahramanların kendilerini avutacakları ve yaşama kısa süreliğine bağlanacakları bir bağ kalmıştır. O bağ, yaşamı katlanır kılan sanattır.

Nitekim Sinan'ın da yaşadığı karmaşa içerisinde sığınacağı liman sanattır. Roman boyunca melodisini duyurmaya çalıştığı “By the Sea” şarkısı, izlediği filmler, okuduğu kitaplar ve resim sergileri onun toplumdaki soyutlandıkça içinde var olduğu alanlardır. Her şeyden soyutlandıkça topluma, kurallara, gelenek ve medeniyete, paraya ve tüm ideolojilere açtığı savaşı dile getirmek kolaylaştığı gibi kendi davranışlardaki tutarsızlıkları görmek konusunda daha da şeffaflaşır. Nilnur'la birlikteyken Alev'i kaybetmeyi göze almışken kendi isteği dışında gerçekleşecek bir yitime hazır olmadığına farkına varır. Alev'den aylarca uzak durduğu halde eşinin sergisine davet edilmemiş olmaya içlenir. Duygularındaki tutarsızlığın farkında olduğu anlarda dahi Sinan, davet edilmediği bu sergiye giderek sanatın rahatlatıcı etkisine sığınıp haz almaya çalışır. “Ressamla atışmaya gelmedim. Temaşa etmeye geldim. Anlamlandırmaya ve haz almaya...” sözleri flanörün her koşulda sanata olan ilgisini ortaya koyar. Kendisine adanan *Arafta Zaman* tablosuyla öncekinden çok daha ilgilenecek renkleri, çizim teknikleri ve imgelerini çözmeye çalışır.

“Sarı renk, tablonun ana fonunu oluşturuyordu. (...)Anlatılması imkânsıza yakındı. Birtakım karakterler, bazı manzara benzeri öğelerle birleştirilmişti. Sanki düşlerin ördüğü bir dünya vardı. Rüya sahneleri art arda dizilmişti. Bu katmanlı yapıyı kurabilmek için birbirinden farklı ölçüde fırçalar kullanılmış olmalıydı. Gerçeklik amacı hiç yoktu. Her sanatın kendini somut evrene yaslamak gibi bir derdi vardı oysaki!” (Polat, 2020: 292)

Yunus Nadi Roman ödülünü kazanan Uğur'un ödül törenine katılacağını bir haberden öğrenen Sinan, onu bulup her şeyi öğrenmek için iyi bir fırsat yakalamış olur. Ödül törenine tamamen farklı biri olarak gelen Uğur, davranışlarıyla katılımcıların tepkisini çeker. Ödülü yeryüzünün en güzel kadını Nilnur'a adar, kimseye teşekkür etmeden salondan ayrılır. Ünlü bir yazar olma hayali gerçekleşen Uğur, artık sansasyonel bir işin peşindedir. Ödül töreni onun davranışlarıyla bir şova dönüşmüştür. Sinan'ın tatminsizliği ile sebep olduğu hayatların öyküsü, Uğur'un yaşadığı çatı katında ortaya çıkar. Romanın bu kısmına kadar duyguları, yaşadıkları ve çıkmazlarıyla kendisini ifade eden Sinan'a bundan sonra ötekinin penceresinden bakmak gerekir. Söz sırası artık o güne kadar gölgede kalmış, ama her şeye dışardan bir göz olarak şahit olmuş Uğur'a gelir. Nilnur'la Sinan'ın tanışmalarından, kütüphanedeki görüşmelerine ve Nilnur'un son gününe kadar bütün bilgileri o bir hafıza gibi kaydetmiştir. *İkinci Kitap* bölümünde bütün düğümleri çözecek kişidir. Dolayısıyla okuyucu olayları artık sadece Sinan'dan değil, Uğur'dan öğrenir. Nilnur'dan gelen mektuplarla tamamlanan romanla ünlü bir yazar olan Uğur sevdiği kadını kaybetmenin acısını yaşayan diğer bir kahraman olarak büyük değişim geçirmiştir.

Nilnur, bir gece ansızın oğlunu Sinan'a bırakıp gider ve intihar eder. Ertesi gün Uğur'un Nilnur adındaki romanı çıkınca basın, Uğur'u hedef almaya başlar. Çünkü o gün gerçekleşen intihar ile Uğur'un romanındaki intihar sahnesi bire bir aynıdır. Basında yer alan ölüm haberinden sonra Nilnur'un ölümünün cinayet mi ölüm mü olduğu sorgulanır. Baş şüpheli Uğur'ken o okları birden Sinan'a çevirecek açıklamalar yapar. Uğur'u konuşturup gerçekleri öğrenmek ise Nesim'e düşer. Nesim ve Sinan'ın ısrarlarından sonra Uğur, Nilnur'un mektup yazarak romanın sonunun bu şekilde bitmesini istediğini itiraf eder. Sinan, sevdiği kadını

Edirnekapı Mezarlığı'na gömdükten sonra oğlu Ali'yi o gün tanıştığı müzisyen Sara'ya bırakarak Nilnur'un beş yıl boyunca kaldığı yeri görmek için yola çıkar.

“Ona her şeyi kabul ettiğimi, son mektubu görmeye hazır olduğumu, kimseye göstermeyeceğimi ve romanı mektubun içeriğini kullanarak tamamlayacağıma dair yemin ettim.” (Polat, 2020: 389)

Sonuç

Fransızca kaynaklı flanör sözcüğünün birçok tanımı yapılmasına rağmen Türkçede tam olarak sınırları belirlenmiş bir karşılığı bulunmadığından bazen aylak bazen de züppe kavramından yola çıkılarak anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Sözcüğün anlamları üzerinden yaptığı iş öne çıkarılarak kavram belirginleştirilir. Kavramın işsiz, avare, boş gezen, etrafa bakıp düşünce üreten, aylaklık edecek maddi birikime ve zamana sahip entelektüel birey olarak birçok çalışmada değerlendirildiğini görmek mümkündür. Flanör Kapitalizm ve modernizmin ürünü olarak kentleşmeyle bağlantılı ele alınmaktadır. Zamanla edebi bir tipe dönüşen bu kahraman; huzursuzluğu, hiçbir mekânda veya işte tutunamayışı, çelişkili davranışları kadar kalabalıklardan kopamayışı ve moderniteye direnen kimliğiyle de dikkatleri üstüne çeker. Eril bir kimlikle varlığını kabul ettiren bu tipolojinin şehrin en yoğun yerlerinde dolaşarak kente yönelik değerlendirmelerde bulunması, onun davranışlarını anlamlı bir bütüne dönüştürür.

Flanörün bahsi geçen karakteristik özelliklerini, İbrahim Halil Polat'ın Arafta Zaman romanında Mimar Sinan üzerinden okumak mümkündür. Roman boyunca modernitenin ortaya çıkardığı, dış dünyayla uyuşamayan, kararsız, duyguları ve kafası karışık olan bu kahramanın, paradoksal kişiliği ön plana çıkar. Kalabalıklar arasında gezinirken kenti gözetleyen ve düşünce üreten flanörü temsil eden Sinan, iradesini kullanmaktan aciz, aynı zamanda tutunamayan, yersiz yurtsuz bireydir. Onun olaylar karşısındaki pasif duruşu, hayatındaki birçok kişinin yaşamını alt üst eder. Bütün bu olumsuzluklar içerisinde metni anlamlı kılan, birçok alana hitap eden kahramanın bilinçaltında gizli olan bilgi birikiminin dışa vurmasıdır. Sanatsal, bilimsel ve edebi bilgi parçacıklarının geriye dönüşlerin ortaya çıkardığı yaşanmışlıklarla bütünleştirilerek sunulması okuyucunun dikkatini cezbetmektedir. Böylece eser, hem çağın ortaya çıkardığı yeni değerleri sunmakta hem de geçmişin sunduğu kültürel kodların unutulmaması açısından bir kaynak görevi görmektedir.

Kaynakça

- Acar, Barış Berhem. (2021), “Gökyüzünden Yeraltına Kahramanın Sonsuz Yolculuğu”, *Türk Edebiyatı Dergisi*, S.575, s. 42-49.
- Adil, Fikret. (1988), *Asmalımescit 74 (Bohem Hayatı)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Alpay, Yalın. (2021), “Dandyler, Bohemler, Flanörler”, Boş Modern Sohbetler, <https://www.youtube.com/watch?v=EcTnVpuFjVE>, (Erişim Tarihi: 25.05.2021).

- Artun, Ali. (2013), Baudelaire’de sanatın özerkleşmesi ve modernizm, C. Baudelaire (Ed.), *Modern hayatın ressamı* içinde (s. 7–86). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmunt.(2003), *Modernlik ve Müphemlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, Walter. (2002), *Pasajlar* (Çev. Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Brand, Dana. (1991), *The Spectator and the City in Nineteenth-Century American Literature*, Cambridge University Press, Cambridge ve New York.
- Elkin, Lauren. (2018), *Flanöz: Şehirde Yürüyen Kadınlar*, Nebula Kitap, İstanbul.
- Erdoğan, Rana. (2020). *Flanör&Flanöz Modern Çağın Gözlemci Seyyahları Jean Rhys ve Irish Murdoch Romanları Üzerinden*, Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- Kahraman, Asiland Sinan. (2021), *Hakan Günday Romanlarında Aylaklık ve Gündelik Yaşam*, Urzeni Yayınevi, İstanbul.
- Köse, Hüseyin. (2021), “Önsöz”, H. Köse (Ed.), *Flanör Düşünce* içinde (s. 9–17). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Oktay, Ahmet. (2002), *Metropol ve İmgelem*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Özsoy, Duygu. (2012), “Bir Flaneuseün Portresi: George Sand”, H. Köse (Ed.), *Flanör düşünce* içinde (s. 303-320). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Polat, Halil İbrahim. (2020), *Arafta Zaman*, Klaros Yayınları, Ankara.
- Rey, Alain, Rey Debove, Josette. (1983), *Petit Robert Dictionnaires Le Robert Edition*, Paris.
- Sarı, Ahmet. (2012), “Flanörün Edebi Etiyolojisi Dünya Edebiyatında Flanörlük”, H. Köse (Ed.), *Flanör Düşünce* içinde (s. 286–302). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Simmel, Georg. (1969), “The Metropolis and Mental Life, (Ed. Richard Sennett), *Classic Essays on the Culture of Cities*, Prentice Hall, New Jersey.
- Şahin, Seval. (2020), Şehir Hepimizin: Kente Yürümek- Flanör ve Flanöz. (Erişim Tarihi: 08.12.2020)
- Şenel, Burcu. (2019), “Flanöz: Şehri Adımlayan Kadınlar ve Yürümenin Dönüştürücülüğü Üzerine”, *Moment Journal*, 10.
- Tandaçgüneş, Nilnur.(2012), “Kent Kültüründe Modernizm ve Sonrası: “Gözlemleyen Özne” olarak flanörü yeniden okumak”, H. Köse (Ed.), *Flanör Düşünce* içinde (s. 97–136). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Tester, Keith. (1994), *The Flâneur*, Roudledge, New York.
- Timuroğlu, Senem.(2020), Şehir Hepimizin: Kente Yürümek-Flanör ve Flanöz. (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

- Tuğlacı, Pars. (1985), *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Cilt I, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2021), Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 05.01.2021).
- Wirth, Louis. (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, *20. Yüzyıl Kenti*, (Haz. Bülent Duru, Ayten Alkan), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Yarımbaş, Duygu. (2017), “Kentin Yürüyerek Deneyimlenmesi: İletişim Elemanları”, *Mimarlık Dergisi*, S. 393, s. 41-46.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Ali ALTINKAYNAK

Aksaray Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Aksaray/TÜRKİYE
altinkaynak680@gmail.com
ORCID

**MİM KEMAL ÖKE’NİN TARİHİ
ROMANLARINDA MİLLÎ
TEMALAR**

NATIONAL THEMES IN MİM
KEMAL ÖKE’S HISTORICAL
NOVELS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 22.12.2021	Received Date: 22.12.2021
Kabul Tarihi: 09.04.2022	Accepted Date: 09.04.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Altınkaynak, Ali, “Mim Kemal Öke’nin Tarihî Romanlarında Millî Temalar”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 420-436.

Altınkaynak, Ali, “National Themes in Mim Kemal Öke’s Historical Novels”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 420-436.

10.28981/hikmet.1040178

Ali ALTINKAYNAK

MİM KEMAL ÖKE'NİN TARİHİ ROMANLARINDA MİLLÎ TEMALAR*

NATIONAL THEMES IN MİM KEMAL ÖKE'S HISTORICAL NOVELS

ÖZ

Tarih ve edebiyat birbirini etkileyen iki önemli disiplindir. Çok farklı türlere sahip olan edebiyat biliminin başlıca unsurlarından birisi olan roman, günümüz toplumlarında önemli yer tutmaktadır. Özellikle tarihsel içerikli romanlar büyük ilgi görmekte ve bu ilgiye paralel şekilde sayıları artmaktadır. Tüm yazın türleri gibi romanların da belirli bir teması, anlatmak istediği izlekleri bulunmaktadır.

Akademik ve medyatik açıdan kamuoyunun yakından tanıdığı Mim Kemal Öke, çok sayıda kitap kaleme almıştır. Fakat onun romanları fazla bilinmemektedir. Yazmış olduğu romanların tamamı tarihî roman türündedir. Dönemsel, biyografik ve anı şeklinde tarihî romanlar yazan Öke, kendi düşüncelerini okurlara aktarmayı önemli görmekte ve bu durum onun eserlerinde tema kavramını öne çıkarmaktadır.

Çalışmamızda Mim Kemal Öke'nin *Günbatımı*, *Sürgündeki Sevda*, *Kızılma*, *Yaşanmamış Anılar*, *Duvardaki Kan*, *Biat* ve *Engel* romanlarında yer alan millî temalar tümdengelim yöntemiyle analiz edilmiştir. İncelememizde yazarın fikir dünyasının romanlarına nasıl yansıdığı ve eserlerinde yer alan izleklerin ulusal konular bağlamında tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mim Kemal Öke, Tarihi Roman, Tema.

ABSTRACT

History and literature are two significant disciplines that effect one another. The novel, being one of the most popular literary forms, holds a prominent place in today's civilizations. Novels with historical material, in particular, are popular, and their number is growing in lockstep with demand. Novels, like all other literary genres, have a certain theme and target audience in mind.

Mim Kemal Öke, a well-known figure in the academic and the media, has produced a number of books. His novels, on the other hand, are not well-known. All of the novels he has written are historical novels. He, who writes historical novels in the form of magazines, biographies, and memoirs, believes it is necessary to share his personal opinions with readers, which emphasizes the theme in his works.

The deductive technique was used to analyze the national themes of Mim Kemal Öke's *Günbatımı*, *Sürgündeki Sevda*, *Kızılma*, *Yaşanmamış Anılar*, *Duvardaki Kan*, *Biat*, and *Engel* books. In our study, the goal is to figure out how the author reflects the universe of ideas in his novels, as well as the sensations he conveys in them, in the context of national issues.

Keywords: Mim Kemal Öke, Historical Novel, Theme.

* Bu makale, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz Evat danışmanlığında hazırlanan "Mim Kemal Öke'nin Tarihi Romanlarında Yapı ve İzlek" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

Giriş

Tarihî roman en genel tanımıyla geçmişte yer alan olayların ve kişilerin öykülerinin, edebî ölçüler sınırında yeniden kurgulanmasıdır (Argunşah, 2016: 22). Bu türün ortaya çıkışı İskoç yazar Walter Scott’un *Waverley* adlı eserine dayandırılmaktadır. Scott, bu eserinde ilk defa tarihsel açıdan bilinen bir gerçekliği roman kurgusu içerisinde ele almıştır (Yalçın - Çelik, 2005: 60). Tarihsel roman bağlamında değerlendirildiğinde Osmanlı’da bu türe ait ilk eserler Ahmet Mithat Efendi’nin *Yeniçeriler* ve Namık Kemâl’in *Cezmi* adlı romanlarıdır. Namık Kemâl, Şemsettin Sami ve Ahmet Mithat Efendi gibi çeşitli aydınlar, Avrupa edebiyatını ve romanını yüksek bir medeniyetin nişanesi saymışlardır (Moran, 2001: 9). Öyle ki Ahmet Mithat Efendi’nin roman yazmaktaki amacı, Türk milletinin “*çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzını*” değiştirmektir (Issı, 2017: 24). Türk edebiyatında tarihî romanın gelişimi üç aşamada incelenmektedir. Bunlardan ilki, Tanzimat’tan 1950’li yıllara kadar uzanan ve geleneksel roman biçiminde kurguya sahip olan dilimdir. Bir diğeri, 1960-1980 dilimini kapsayan, modernist kurgulu ve ideolojik içerikli romanlardır. Sonuncusu ise 1980 sonrası başlayan ve postmodern akımdan etkilenenlerdir (Yalçın - Çelik, 2007: 36). Yazarlar, genel itibarıyla Türk tarihini konu edinen eserler kaleme almışlardır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi’nde bu tür kitaplar yazarların sayısı oldukça artmıştır.

Tarihsel romanlar kendi içinde popüler tarihî romanlar ve postmodern tarihî romanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Popüler tarihî romanlar, genellikle eğlendirmeyi ve tarihi sevdirmeyi amaçlamaktadır. Bu tür eserlerde macera ön plandadır ve olay örgüsü seri şekilde ilerler. Bu özelliklerinden dolayı destan ve masal gibi geleneksel anlatıların yerini tuttukları görüşü de mevcuttur (Argunşah, 2016: 60). Postmodern tarih anlayışında ise tarihin kendisi bir kurgudur ve roman aracılığıyla ikinci bir kurgu ortaya çıkmaktadır. Postmodern romancılar, tarihî ciddiyetin dışına çıkmış ve tarih kavramını yeniden yazılabilen bir olguya dönüştürmüştür. Kendisi de iki tane tarihsel roman kaleme almış olan Beşir Ayvazoğlu ise farklı bir ayrıma gitmektedir. Ona göre tarihî romanlar: hiç yaşanmayıp tamamen kurgu olanlar, kurgusal bir olayı gerçek tarih fonu temelinde aktaranlar ve tarihe olduğu gibi sadık kalarak, kahramanlarını doğrudan tarihî şahsiyetlerden alanlar şeklinde üçe ayrılmaktadır (Ayvazoğlu, 2014: 156).

Tüm sanat eserleri gibi roman da bilinçli bir davranışla ele alınması gereken edebî bir tür olmasına rağmen insanların romana yaklaşımı güzel vakit geçirmeye yarayacak bir olaylar bütünü şeklindedir (Çetin, 2019: 13). Oysa roman, modern toplumlarda büyük kitlelere ulaşmak için en önemli araçlardan birisidir. Özellikle tarihsel romanlar, halkı yönlendirme ve bilinçlendirme gibi farklı görevleri de yerine getirmeye yarayan dikkate değer unsurlar arasındadır. Bu hususta Mehmet Tekin’in sözleri dikkate değerdir:

“...roman, modern zamanların çoğu felsefî, kültürel ve ideolojik cereyanların, hatta bu alanlarda meydana gelen dalgalanmalarının akis

bulduğu bir ayna olmuştur. Bu aynada, modern zamanların toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik portresini en canlı kesitleriyle bulmak mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Marks’ın, Fransız tarihinin gerçek adresi olarak Balzac’ın romanlarını göstermesi, ne bir temenni, ne de bir fantezidir; gerçeğin ta kendisidir. Çünkü roman modern zamanların hafızasıdır.” (Tekin, 2019: 9-10).

Her ne kadar tarih öğretimi romanlar üzerinden yapılmasa da son yıllarda çok satan kitaplar arasında tarihî romanların sıklıkla yer alıyor olması önemlidir. Bu bağlamda tarihî romanların geniş kitlelere ulaşmada ve bireylere millî şuur aşılama da önemli bir yeri ve işlevi olduğu görülmektedir.

1.Mim Kemal Öke

Mim Kemal Öke, 1 Aralık 1955 tarihinde İstanbul’un Cihangir semtinde kökleri Uygur Türklerine dayanan bir ailede dünyaya gelmiştir. Her iki taraftan da üst düzey isimler çıkararak ailelere sahip olup; oldukça politik bir ortamda büyümüştür (Çakmak - Çelik, e-makale: 1). Özellikle baba tarafından dedesi Mim Kemal Bey, Mustafa Kemal Atatürk’ün doktoru ve yakınındaki isimlerdendir. İttihat ve Terakki camiasından yetişmiş ve milletvekilliği de yapmıştır. Mason locasına kayıtlı olup bir dönem bu oluşumun en üst mevkiinde bulunmuştur. Böyle bir ismin torunu olmak, Mim Kemal Öke için çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirir. Mütedeyyin çevreler, kendisine uzun yıllar şüpheyle bakarlar:

“Türk-İslam ülküsünün egemen olduğu ve muhafazakâr çevrelerde isim yapmaya başladığım vakit; dedemin ismi, varlığı, bir heyula gibi karşıma dikildi.” (Öke, 2015: 17).

İlkokulu ve ortaokulu Şişli Terakki Lisesi’nde okuyan Öke, liseyi Robert Kolej’de tamamlar. Fakat bu okulları bir türlü sevmeyiz:

“Hiçbir mezunlar gününe katılmadım. Çünkü kendimi hep aykırı hissettim. Azıcık da olsa, bir potansiyel olarak, dinî bir tarafım vardı.” (Öke, 2015: 21).

Ailesinin isteğiyle üniversiteyi İngiltere’de okumaya karar verir. Babasının ‘iş yönetimi’ okuması yönündeki isteğiyle iktisat eğitimi almaya yönelir. Böylece, ilk gittiğinde mimarisinden ve atmosferinden etkilendiği Cambridge Üniversitesi’nin iktisat bölümünü kazanır. Aynı zamanda çok sevdiği tarih alanında da çift anadal yapar. Üniversite yıllarında oldukça aktif ve çok çalışkan bir öğrenci olur. İçindeki kabuğu kırıp sosyal bir insana dönüşür (Öke, 2015: 26).

Mim Kemal Öke, kendi hayatını üç kısma ayırmaktadır. Nişantaşı yılları, din ile tanışma ve tasavvufa yönelme olarak ayırabileceğimiz bu dönemlerden din ile tanışma; Cambridge yıllarında başından geçen bir olaya dayanır. Üniversitedeki papazın kendisine neden kiliseye gelmediği sorusu üzerine Müslüman olduğunu belirten Öke, papazın namaz hakkındaki bilgisi ve soruları üzerine şaşkınlık yaşar. Papaz, ona bir mescit tahsis edeceklerini söyler. Namazın nasıl kılınacağını o yıllarda bilmeyen birisi olarak içine

yerleşen utanma duygusunun da etkisiyle İslam üzerine araştırmalar yapmaya başlar. Üniversitenin Arapça derslerine katılıp zamanla insanlara vaaz vermeye başlar. Çeşitli yerlerde İslam’ı anlatan konferanslara davet edilir (Öke, 2015: 28).

Mim Kemal Öke, bir bilim insanı olarak ‘bilgi güçtür’ söylemine tepki duymaktadır. Ona göre ‘bilgi erdemdir’ ve yanında ‘irfan’ barındırmayan bilimin bir faydası yoktur. Tarihe özel bir ilgi duyan yazar, tarihçi olma sebebini de idealist ve romantik yapısına bağlar. Onun tarih anlayışında tarihi yapanlar büyük kumandanlar ve diplomatlar değil; Allah’tır (Öke, 2015: 51). Ayrıca tarih bilimini idrak edebilmenin, milletlerin geleceklerini daha iyi planlamalarını sağlayacağını savunur (Öke, 2016b: 196). O, tarihi yakalamak için mistik düşünceden de faydalanır ve bu meyanda kendisinin 3A diye adlandırdığı ‘Âdem, Âlem, Allah’ arasındaki bütünlüğü ‘aşk’ ile tamamlamayı önemli görür. Tarih, Öke için uygarlık yolunda atılan adımdır:

“Tarih, bir medenîleşme (Medine-i Münevver’e varma yolculuğudur. Bu da bir ‘insanîleşme’ sürecidir. İyi bir tarihçi, ‘vakanüvis’ değil, tarihe bakarak, ibret/ders alıp kendi özel tarihini (özgeçmişini) inşa edendir.” (Temizcan, e-makale: 2).

Yazar, sosyal yardım projelerinde aktif olarak yer alan bir gönüllüdür. Özellikle engelli çocuklar üzerine yaptığı çalışmalar, kamuoyu tarafından bilinmektedir. Müzik ve ritmin engelliler üzerinde tedavi edici etkileri üzerine araştırmaları vardır ve kurduğu organizasyon aracılığıyla bu düşüncelerini pratikte uygulama fırsatı sunmaktadır (Ayar – Tuz, e-makale: 3). Kendisinin araştırma konuları arasında küresel sorunlar, Türkiye’nin dış politikası, dinî ve felsefî hususlar ve tasavvuf gelmektedir. Bir dönem televizyon programlarında da sıklıkla yer alan Mim Kemal Öke’nin çok sayıda bilimsel makalesi, kitabı ve ödülü bulunmaktadır.

2.Tema

Anlatı türlerinde yapı unsurları kadar önemli bir yer tutan tema kavramı, izlek olarak da bilinir. Tema, esere hâkim olan ve okura duyurulmak istenen fikir ve duyguların özüdür (Karataş, 2019: 327). Roman türü yalnızca yazınsal bir eser olmanın ötesinde, içinde geliştiği toplumun sosyal durumunu yansıtan ve bireylerin ruhsal çizgilerini gösteren bir ayna konumundadır:

“Hal böyle olunca roman, romancının, çeşitli konulardaki görüş ve düşüncelerinin topluma ulaştırılmasında bir vasıta rolü oynar ve bu da pek yadırganmazdı.” (Tekin, 2019: 188).

Rus felsefeci Gustav Shpet, roman türünün estetik değerini tamamen reddeder ve roman kavramını bir propaganda aracı olarak görür (Akt: Bakhtin, 2001: 43).

Bu türün tanınmış yazarlardan Milan Kundera’ya göre roman “Varoluşsal bir sorgulamadır. Ve gitgide, böyle bir sorgulamanın sonuçta özel sözcüklerin, tema-sözcüklerin incelenmesine denk düştüğünü fark ediyorum.

Bu da beni şu konuda ısrar etmeye götürüyor: Roman her şeyden önce birkaç temel sözcük üzerine kurulmuştur.” (Kundera, 2018: 86).

Her edebî eserin başlıca gayelerinden birisi; okuyucuya fikirlerini, anlatmak istediklerini aksettirebilmektir. Özellikle tarihî roman türlerinde bu husus, dikkate değer biçimde ön plandadır. Zira tarihsel romanlarda biçimden ziyade yazarın eseri nasıl bir bakışla ele aldığı önemlidir (Gögebakan, 2004: 54).

Çalışmamızda Mim Kemal Öke’nin altı romanında yer alan temalar ittihatçılık, millî şuur zayıflığı, vatan ve Türklük bilinci, Ermeni meselesi ve yabancı okullar bağlamında kapitülasyonlar başlıkları altında incelenmiştir.

2.1. İttihatçılık

Türk tarihinde önemli yer tutan İttihat ve Terakki, oluşumu bakımından iki temel harekete dayanmaktadır. Bunlardan ilki 1889 yılında İbrahim Temo öncülüğünde kurulan ve İshak Sükuti, Abdullah Cevdet gibi isimlerin öne çıktığı Jön Türk hareketidir. 1908-1918 yılları arasında kapsayan ikinci dönem ise, İttihat ve Terakki Dönemi şeklinde adlandırılır (Karpas: 2019: 83). Bahsi geçen ikinci dönem, II. Meşrutiyet yılları olarak da bilinmekte ve Cemiyet’in siyaseten daha aktif olduğu bir zaman dilimini ifade etmektedir. Sina Akşin, ittihatçıların başlıca özelliklerini sayarken Cemiyet’in Türkçülük ideolojisi benimseyen, iyi eğitim görmüş genç memur ve subaylardan oluştuğunu, hedeflerinin ise Türk milletini Avrupa’nın gelişmişlik seviyesine çıkarmak olduğunu belirtir (Akşin, 1997: 63-64). İlber Ortaylı’ya göre ise ittihatçılık bir misyon olup ittihatçılar yaşamları uğruna birliktelik içinde bulunan yoldaşlar topluluğudur (Ortaylı, 2019: 19).

Mim Kemal Öke’nin dört farklı romanında ittihatçılar ve ittihatçılık kavramlarına sıklıkla değinildiği görülmektedir. Yazarın bilhassa *Günbatımı* eserinde ittihatçılık teması belirgin bir yer edinmektedir. Özellikle Kemal ve Şükrü gibi şahıslar üzerinden ittihatçı düşünce vurgulanmaktadır. Bütün olarak bakıldığında, Öke, ittihatçıları bireysel olarak takdir etmekte ve vatan sevgilerine olumlu yaklaşmaktadır. İttihatçılar, vatanın savunulması amacıyla ortaya çıkmışlardır. İmparatorluğun gözleri önünde parçalanmasına seyirci kalamayan ittihatçı düşüncenin siyasal yaklaşımlarının başarıları konusunda ise her zaman pozitif değildir. Özellikle II. Abdülhamid’i indirip yönetime gelen ittihatçı kadrolara yönelik tenkitler getiren yazar, bunu Ahrar Fırkası mensubu Abdullah üzerinden seslendirir. Padişah’ı müstebit olmakla suçlayan isimler, yönetime geçince istibdada başvurmuşlardır. Günümüzde yapılan akademik çalışmalar da bu bahsi doğrular niteliktedir. II. Meşrutiyet’in büyük kısmında idareyi elinde bulunduran Cemiyet üyelerinin özellikle basın alanında uyguladıkları sansür, istibdat dönemini bile geride bırakacak niteliktedir (Oğuzhan – Börekçi: 2013: 213). Anlatıcı ayrıca İttihat ve Terakki’nin Karaso gibi gayrimüslimlere verdiği imkânlarla şüpheyle yaklaşmaktadır. Türk insanının haklarını ve devletin istikbalini korumak için

yola çıkan bir hareketin, Karaso gibi Türk olmayan, çıkarıcılıkla itham edilen isimlere sağladığı olanaklar bir çelişki olma niteliğindedir.

İttihatçılar, kendilerini bir dönüşüm yaşayan Osmanlı insanının temsilcisi ve bu değişimin sosyal, siyasî aracı olarak görmekteydiler (Ahmad, 2019: 223). İmparatorluğa sahip çıkmayı amaç edinen İttihat ve Terakki Cemiyet’inin üyeleri, *Sürgündeki Sevda* romanının başkişileri olarak öne çıkmaktadır. Romandaki birçok isim Cemiyet ile irtibat kurmuştur ya da düşünce olarak yakınlıklarıyla bilinmektedir. Mim Kemal Öke’ye göre genel manada ittihatchılar doğrularıyla ve yanlışlarıyla vatan için mücadele etmiş kişilerdir. Hatta bu mücadele sebebiyle kendi hayatlarını ve ailelerini ikinci plana atmışlardır. Romanın ittihatchı fedailerini Mazlum ve İbrahim Hakkı, sürgünde buldukları Malta sokaklarında gezerken sosyal hayatın imkânlarından ne kadar uzak kaldıklarını fark ederler:

“-Mazlum.

-Efendim.

Sen bundan evvel hiç sinemaya gittin mi?

-Yoo!

-Ben de gitmedim.

-Memlekette iken sinemaya vakit mi vardı?

-Sinemaya değil, yaşamaya vakit mi vardı, desene...” (Öke, 2014: 199).

Yazara göre ittihatchı demek Türk demektir. Türk olan birisi doğal olarak ittihatchı ile yakın olmalıdır. Eserdeki önemli karakterlerden Nazmi Celil bir ittihatchı olmadığını anlatıp kendini kurtarmaya çalışırken Celâl Oğuz bu ithama sinirlenerek “*Türk de mi değilsin, be mübarek?*” (Öke, 2014: 92) şeklinde tepki gösterir. Romanda Ziya Gökalp’a göre ittihatchılar Türklük için çabalayan ve millî duygularla hareket eden bireylerdir. Gökalp, ittihatchı olmadığını ifade eden Süleyman Nazif Bey’e şu şekilde sitem eder:

“Biz ise sizi hep milliyetçi gördük. Türkçü saydık. İttihat ve Terakki, onca anasır arasında, hele son zamanlarda Türk unsurunun fırkasıdır iddiasıyla ortaya çıktı. Sizi karıştırmışız.” (Öke, 2014: 167).

Bununla beraber her ittihatchı aynı değildir. Hem Kara Kemal gibi keskin ve gaddar isimler hem de Ziya Gökalp gibi uyumlu ve aydın kişiler bu cemiyetin içinde yer almaktadır. Anlatıcı, bu gibi kısımlarda ittihatchılar arasındaki düşünce ve eylem farklılıklarını öne çıkarmaktadır. Hem Ahmed Rıza Bey hem de Prens Sabahaddin ittihatchıdır. Fakat ikisi arasında ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu minvalde ele alındığında yazarın ittihatchılığı yekpare bir düşünce şeklinde işlemediği görülmektedir.

Eserin son kısımlarında dikkat çeken tarihî nokta ise Mustafa Kemalci-ittihatchı ayrımının belirginleşmesidir. Sürgüne gönderilen ittihatchıların bir kısmı geri görevlere alınırken bir kısmına görev dahi verilmemektedir. Sait

Halim Paşa'nın ise vatana dönüşü bile yasaklanmıştır. Cemiyete tüm kalbiyle bağlı olan Şükrü Bey Anadolu'dan gelen haberlerle bu konuda büyük bir ikilem yaşamaktadır. Zira Mustafa Kemal'in ittihatçı kadroları kendinden uzak tutmak istemesi tüm ittihatçılar gibi onu da çeşitli düşüncelere sevk etmiştir.

İttihatçılık, tarihsel bağlamda cemiyet ve fırka dönemleri olmak üzere iki farklı yapıda gelişim göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başta gelen isimleri arasında yer alan Talat Bey'e göre cemiyet, bütün siyasî hayatını şerefle idame ettirmiş bir oluşumdur (Akt: Kabacalı, 2017: 36). Cemiyet, *Yaşanmamış Anılar* romanının da önemli izlekleri arasındadır. Yazar, bu eserde cemiyete karşı diğer romanlarından farklı bir tutum izlemektedir. Devleti içinde bulunduğu vaziyetten kurtarmak için yönetime el koyan ittihatçı kadro, hiçbir şeyi düzeltmediği gibi ülkeyi yıkıma sürüklemiştir.

Yazara göre ittihatçıların birçoğu gençliklerinin verdiği acemilik sebebiyle farkında olmadan Siyonistler tarafından kullanılmış ve meşrutiyet talebi bahanesiyle devleti yıkıma götüren gelişmelerde rol oynamışlardır:

“Herzl ve Batılı müttetikleri dışarıdan, Karaso uzantıları içeriden, Padişahı devirmek için Balkanlardan başlayarak genç aydınları, toy zabitleri bir araya getirmiş; aralarına Ermeni ve Musevi ayrılıkçıları da sızmayı başarmışlardı.” (Öke, 2000: 109).

Buna rağmen Mim Kemal Öke, tüm ittihatçıları bir tutmamakta ve özellikle Balkan ittihatçılığının vatanseverliğinden şüphe duymamaktadır.

Mim Kemal Öke, *Duvardaki Kan* romanında ittihatçılara geniş yer vermekte ve onların kişilikleri, düşünceleri hakkında yorumlarda bulunmaktadır. İttihatçılar onun gözünde vatanına bağlı, cesur insanlardır:

“Talat Paşa başta olmak üzere tüm İttihatçılar milliyetperver insanlardı. Türkiye işgale uğradığı zaman yurt dışına çıkmak zorunda kalmışlar, fakat vatandan ayrı kalınca sudan çıkmış balığa dönmüşlerdi.” (Öke, 2012: 279).

İtilaf güçlerinin ittihatçılara olan nefretlerinin sebebi ittihatçı düşüncenin millî çıkarları göz önünde bulunduran hassasiyetine dayandırılmaktadır. Bununla beraber İttihat ve Terakki'ye yönelik çeşitli özeleştiriler Talat Paşa ağzından dile getirilmektedir. Paşa'ya göre imparatorluğu diriltmek yerine Türkleri temel alan bir ulus-devlet kurma çabası girişmek gerekmektedir.

2.2. Millî Şuur Zayıflığı ve Türklük Bilinci

Bir milleti birlik hâlinde tutan ulusal bilinç, önemli manevi güçler arasındadır. Sadık Tural'a göre tarihî romanların üstlendiği misyonlardan birisi millî şuur uyandırmak ve bunu canlı tutmaktır (Akt: Argunşah, 2016: 42). Türk edebiyatının önemli isimlerinden Namık Kemal, devletin yaşadığı içtimaî ve siyasi sıkıntılarının temelinde yatan neden olarak milletin tarih şuurundaki eksikliği görmektedir (Değirmenci, 2020: 172). Birçok yazar,

tarihsel roman özelinde edebiyatı, topluma çeşitli düşünceleri empoze etme aracı ve millî şuur uyandırmanın bir yolu olarak görmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında halkı yeni düzene alıştırmak amacıyla devlet eliyle edebiyatın işlevsel kullanımını dikkate değerdir (Şahan, 2017: 133). Romanlarını incelediğimiz Mim Kemal Öke de eserlerinde bu anlayış doğrultusunda bir anlatıma başvurmuştur. Yazar, özellikle *Günbatımı* romanında milliyetçi yönünü oldukça ön plana çıkarmaktadır. Türklerin büyük bir zaman dilimi boyunca çektikleri çileleri anlatması bu durumu doğal hâle getirmektedir. Eserde, Osmanlı bünyesindeki milletler arasında millî bilinç ve ulusal bütünlük açısından en dağınık grup Türkler olarak gösterilmektedir. Yazar, eleştirmekte olduğu bu durumu Tıbbiye’nin ilk günlerinde Şerafettin isimli bir Türk öğrencinin ağzından aktarır:

“Okula geleli bir hafta oldu. Ama, en dağınık gurup biziz. Bak, bahçede şu ağaçların altı Arnavutların toplanma yeri... Tam karşıda Arap talebeler şarkı söyleyip, eğleniyorlar. Gayrimüslimleri ise hiç sorma. Onlardan merhabayı bile zor alırsın. Bir de İstanbul’lular var; zadegândırlar.” (Öke, 2016a: 112).

Türkler, devleti ayakta tutmak ve dinin emirlerini yerine getirmek uğruna milliyet kavramından olabildiğince uzak kalırken; diğer İslam milletleri Türkler aleyhinde faaliyetlerde bulunurlar. Yazarın bu konudaki tespiti oldukça çarpıcıdır:

“On beş sene evvel Mısır’da mitinglerde “Yaşasın Araplar, kahrolsun Türkler” diye bağırılıyormuş... Arnavutları unutmayın. Bizim Ortodoks ve Katolik Arnavutlarla Müslüman Arnavutlar, asla birleşmez dediğimiz o “sadık unsur” ne yaptı? Hep bir olup elifba kongresi topladı... Demek ki, artık onların nezdinde Müslüman olmak, Arnavut veya Arap olmanın gerisinde kaldı.” (Öke, 2016a: 140).

Osmanlı, bünyesinde barındırdığı tüm halkların devleti olsa da imparatorluktan her türlü hakkı sökerek alan uluslar, savaş konusunda asla bir Türk evladı gibi kendini feda etmezler. Anlatıcıya göre yalnızca Türk çocukları canlarını hiçe sayarak savaşır.

Balkanlardaki tüm milletlerin ulusal marşları olmasına rağmen Türklerin bir marşlarının dahi olmaması, eserin ittihatçı isimlerinden Kemal’in iki cümlesinde bu temayı özetlemektedir:

“Allah kahretsin! Bir millî marşımız bile yok!..” (Öke, 2016a: 149).

Türklerin marşlarının olmaması da millî bilinç noktasında eksikliğin sonucu şeklinde değerlendirilmiştir.

Osmanlı devletinin kurucu unsuru Türk milletidir. Türkler, hâkim oldukları topraklardaki unsurlara kendi dilini ve dinini dayatmayan bir millet olduğu gibi; bu unsurlarla ‘hemhâl’ olmaktan da kaçmamış bir halktır (Duralı, 2016: 41). Yazarın siyasî görüşleri bu izleği şekillendiren başlıca unsurlar arasındadır. Milliyetçi ve muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olan Mim

Kemal Öke, kendi insanını onurlu bir profilde ele alır. *Günbatımı* romanında Bulgar çetelerin saldırısına uğrayan Türkler, ölümlerine bile vakur ve kahramandır:

“Karşılarındaki Türk köyleri, bu tahrip planından haberdar gibiymişlercesine, büyük bir sukunetle saldırıyı göğüslüyorlar; telef olurken bile ne isyana, ne de yakarmaya tevessül ediyorlardı. Tevekkül; mahvoluşun, tükenişin soylu üslubu haline dönüşmüştü!..” (Öke, 2016a: 21).

Avrupalı milletler diğer halkları sömürerek yükselirken; Türkler asla böyle bir girişimde bulunmadıkları gibi, kendi ellerindeki de yönettikleri halka vermişlerdir. Öyle ki Türkler sömürmeyi düşünmedikleri gibi hâkimiyet kurdukları topraklarda yaşayan halk tarafından sömürülür hâle gelmişlerdir.

Yazar, Türklük konusunda farklı önerilere de yer vermektedir. Turan idealinin ön plana çıktığı bu kısımlarda Arap topraklarını savunmak yerine diğer Türklerle birleşme gibi bir ülkünün takip edilmesinin millet için daha faydalı olacağı fikrini ileri sürülür:

“Ama İslâm, Arabistan’da yoruldu ise, Orta Asya’da fişkıracak. Türklükle İslâm birleşiyor orada... Belki de biz boş yere İslâm uğruna çöllerin bekçiliğini yaptık.” (Öke, 2016a: 440).

Mim Kemal Öke, *Sürgündeki Sevda* adlı eserinde Türk milletinin özgürlüğüne düşkün olduğuna ve güçlü vatan sevgisine yer ayırmıştır. İngilizler yeryüzünde çok sayıda milleti hiç zorlanmadan boyunduruğu altına almış olsalar da Türklerin başka milletlere benzemediğini öğrenmeleri uzun sürmeyecektir. Onlara göre Türkler tıpkı Doğulu diğer halklar gibidir. Bu durum İngilizlerin ve genel olarak Avrupalıların oryantalist anlayışlarını da yansıtmaktadır. Bu hususta Kuşçubaşı Eşref Bey, Türklerin kolay zapt edilecek bir halk olmadığını sürgünler üzerinden dile getirir:

“Önce bir Türkleri tanısnlar, bizden savaş sürgünü nasıl olurmuş, görsünler. O zaman istediklerimizi kabul edeceklerdir.” (Öke, 2014: 101).

Öke, eserlerinin ekseriyetinde olduğu gibi *Yaşanmamış Anılar*’da da milliyetçi duygularını hissettirmekte ve ulusunu yüceltecek söylemlere ve yurt sevgisine önem veren cümlelere yer vermektedir. Sürgünde bir Osmanlı olan Şehzade, her ne kadar kırgın olsa da kendi diline önem vermekte, yeğenin yabancı dilde konuşmasına karşı çıkararak Türk’ün Türkçe konuşması gerektiğini salık vermektedir:

“Samiye Osmanlı’ydı. Türkçe konuşmalıydı. Türk olduğunu onu Türklükten def edenlere karşı bile göstermeliydi, ispatlamalıydı.” (Öke, 2000: 38).

Duvardaki Kan adlı eserde Türklük mefhumuna da çeşitli vesilelerle değinilmekte, yazarın dünya görüşünün etkisiyle Türkler yüceltilmektedir:

“Biz Türkler, kökleri tarihe inen ulu bir çınarız. Düşmanlarımız ise bu çınarın toprak seviyesinde biten zehirli mantarlara benzerler. Mantar

gölgesinde yaşadığı çınarı gördükçe kıskançlıktan ne yapacağını bilemez, zehrini salarmış.” (Öke, 2012: 46).

Burada ‘çınar’ ile Osmanlı Devleti’nin, ‘zehirli mantar’ ile de Osmanlı egemenliğinde yaşayan Ermenilerin metaforlaştırılmış olması mümkündür. Zaten Osmanlı Devleti çınar ağacı ile özdeşleştirilen bir imparatorluktur. Amiral Bristol’un Türklere olan yakınlığıyla ilgili sözler de aynı doğrultuda değerlendirilmektedir:

“Türkleri severdi, çünkü tarihi severdi.” (Öke, 2012: 154).

Yazar, bu cümleyle Türklerin kadim bir millet olduğunu sezdirmek istemiş, tarih biliminin Türkler ile zengin ve güzel olduğuna gönderme yapmıştır.

Türk tarihinin önemli isimlerin Emir Timur’un anlatıldığı *Engel* romanında da Türklük teması sıklıkla vurgulanır. Eserde Türklük kavramından henüz ilk sayfalarda bahsedilmeye başlanır ve Türkler için önemli sayılan Tanrı Dağları’nın sahip olduğu atmosfer işlenir. Kitapta bolca işlenen Tanrıkut kavramı da Türklük üzerinedir:

“Tanrıkut, Tanrı’nın kutsadığı insan demektir... Tanrıkut, Tanrı’dan görevle gelir. Türkleri birleştirme görevi verilmiştir ona.” (Öke, 2020b: 10).

Hem Timur hem de Yıldırım Bayezid, dönemin önde gelen Türk devletlerinin başında yer alırlar. Tanrıkutluk esasına göre Türklerin başında bir lider bulunacaktır, bu kişi dünyayı da yönetmekle vazifelenirilmiş sayılır; çünkü dünyayı Türk yönetmelidir. Türklerin Umay Ana’sı, Timur ile Bayezid arasındaki savaşa çok üzülür. Bu kanlı hadiseyi Türk’ün başka Türk’ü öldürmesi olarak görür. Zaten ona göre Türkler hep birbiriyle savaşmaktan düşmana saldırmaya fırsat bulamazlar. Timur, her ne kadar rakibini mağlup etmiş olsa da ona karşı düşmanca davranmaz, karşısındaki bir Türk’tür. Diğer zaferlerinde yaptığının aksine kutlama gerçekleştirilmesine izin vermemesi önemlidir. Emir ile Sultan arasında gerçekleşen konuşmada Türklük ve Kızılma bahisleri de açılır:

“Tanrıkut olma ülküsü... Türk cihan hâkimiyeti mefkuresi... Kızılma’mız bir, soyumuz bir, yolumuz bir. Büyük Turan’ın batısı Türkiye, doğusu Türkistan. Aynı hedeflere soyunmuşuz.” (Öke, 2020b: 115).

Yazar, Türklerin ilme sundukları katkılardan da bahseder:

“Kokular ve sesle tedavi veriyorduk. Kadim bilgeliğimizi şifagüderlik. Musiki ve semâ tedavi usulleri içinde başı çekiyordu. Makamlar ve yararlı olacağı illetler. Türk’ün ilime katkısı, insanlığa hizmeti...” (Öke, 2020b: 126).

Büyük Türk denizcisi Turgut Reis üzerine kaleme alınan *Biat* romanında da Türklük önemli yer tutar. Millî bilince sahip bir akademisyen olan Öke, Türklere dünyaya nizam verme gibi çeşitli kutsi görevler yükler. Şövalyeler hakkında konuşan Turgut Reis’in sözlerinde bu düşüncenin etkisi kendini göstermektedir:

“İşte, İslam’ın Kılıcı Türk’ün iradesi meydanda. Bu irade bir de Mâlikü’l-Mülk Allah’ın tasarrufu ile tevhid edilse de cihan şu fitne fesat yuvasından tamamen arınsa, şövalyeler ref ü def olsa!” (Öke, 2020a: 28).

Eserin önemli karakterlerinden Esmer Şeyh’in Türkler hakkında söyledikleri de bu meyanda değerlendirilebilir:

“İster Akdeniz’in güneyi, ister Afrika’nın kuzeyi deyiniz, bu kıyılar Türk’ün olmalı. İslam’ın kılıcı Türk’ün elindedir bu devirde. Alılıktaki yiğitlik onlardadır. Sömürgecileri buradan silip sömürmek, buraya âdil bir yönetim getirmek onların gücü ile olur ancak. Onların eliyle...” (Öke, 2020a: 281).

Türkler yalnızca bölgenin hâkimi olmakla kalmayacak, mazlum halkları da sömürgeci Avrupa’dan kurtarıp koruyacaktır.

2.3. Ermeni Meselesi

Türkiye Cumhuriyeti’ne kuruluşundan bu yana sorunlar çıkaran hususlardan birisi Ermenilerin soykırım iddialarıdır. *Duvardaki Kan* romanı Talat Bey’in uğradığı suikast temelinde bu konuya eğilmektedir. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin başlıca yöneticilerinden olan Talat Bey, Türkler ve Ermeniler açısından tüm tarihi etkileyecek bir işe imza atan önemli şahsiyetlerden birisi olarak anılarında bu meseleye değinmektedir. Ona göre Ermeniler, Anadolu’da her zaman rahat içerisinde yaşamış ve Müslüman halkın sıkıntılarına asla ortak olmamıştır. Bununla beraber savaş başlayınca Ruslar ile iş birliği yaparak ihanette bulunmuşlardır (Akt: Kabacalı, 2017: 57). Dünyaca bilinen müsteşrik Bernard Lewis’in beyanları da Ermenilerin savaş sırasında Türklere karşı Rus ve İngilizler ile anlaşma yaptığı yönündedir (Lewis ve Churchill, 2018: 327).

Mim Kemal Öke, bu konuda yaptığı araştırmaların da yardımıyla kendi düşüncesini eserin bütününe yaymış görünmektedir. Yazara göre Ermeni soykırımı iddiaları tamamıyla asılsızdır ve gerçekten zulme uğrayan bir halk varsa bu Türklerdir.

Anlatıcı, Doğu cephesinde yer almış gerçek karakterlere yer vererek inandırıcılığı artırmakta ve olay acıcılığını sağlarken Ermeni vahşetini Rus ve Alman komutanlar ağzından aktarmaktadır:

“Yollarda uzuvları kesilmiş birçok cesetlere rastlıyorduk... Her geçen Ermeni, bu cesetlere bir kere sövüyor ve tükürüyordu... Cami avlusunda iki arşın yüksekliğinde cenaze yığılmıştı... Bunların arasında her yaşta kadın, erkek, çocuk ve yaşlılar vardı.” (Öke, 2012: 217).

Yazara göre Ermeni çeteleri Türkleri uluslararası camiada zor duruma düşürmek niyetiyle kendi halkını bile katledecek kadar göz dönmüş bir hâldedir. Bu vakalar Kazım Karabekir’in ağzından dile getirilir zira kendisi olaylara bizzat tanıklık etmiş birisidir.

Yazar, Ermenilerin soykırım aracı olarak gördükleri tehcirin gerçekleşme sebebine ve neden gerekli olduğuna da açıklamalar

getirmektedir. Ona göre Türkler Ermenilere her türlü sosyal, dinî ve ekonomik hakkı sağlamıştır fakat Ermeniler verilen haklarla yetinmeyip tüm Anadolu’yu istemiştir. Zamanla terörize olarak ise sürgün edilmeyi hak etmişlerdir.

Eser boyunca özellikle Ermeni kökenli Agop’un aktardıkları önemlidir. Yazar, düşüncelerini hem bir Ermeni’nin dilinden ifade ederek daha etkili kılmakta hem de her Ermeni’nin aynı olmadığını, devletine bağlı Ermenilerin de bulunduğunu göstermektedir.

Bu noktadan hareketle bir zamanlar Ermenilerin başbakanlığını yapmış olan Kaçaznuni’nin Taşnak Kongresi’ndeki sözlerine yer veren yazar, Ermenilerin içinde, yaptıkları ihanet sebebiyle pişmanlık duyanlar olduğunu etkili biçimde ifade etmektedir:

“Bırakacaktık Osmanlı Ermenilerini gönüllerince kararını vereceklerdi. Biz dışarıdakiler ise sanırım, artık bugün savaşta yanlış ata oynadığımızı anladık. Osmanlı öncesi Ermeni tarihinin istikrarsızlık ve iç savaşlarla dolu olduğunu unutmayalım. Biz Ermeniler olarak maddi ve manevi ilerlemelerimizi daima Türk hâkimiyetinde gerçekleştirmedik mi?” (Öke, 2012: 56).

Anlatıcı, Ermenilerin aslında itilaf devletleri tarafından kullanıldığını düşünmekte ve Batılı güçlerin Ermenileri kullanmasındaki asıl amaçlardan birisinin Osmanlı’yı mali açıdan sömürmek olduğunu aktarmaktadır. Aynı doğrultuda Sevr Anlaşması’nda Ermenilerle alakalı olan maddeler Ermenilere devlet kurma fırsatı vermek gibi manevi bir nedenden değil, Türk birliğinin önüne geçmek için konulmuştur. Kurulması düşünülen bir Hıristiyan Ermeni Devleti, Anadolu’daki Türkler ile Orta Asya Türkleri arasına set çekmek amacıyla hayata geçirilecektir. Böylece olası bir Türk birliğinin engellenmesi hedeflenmektedir.

Yazar, Anadolu’nun nüfus açısından bir Türk yurdu olduğunu da anlatmak ister ve bu konudaki cümleleri İngiliz Yüksek Temsilcisi Rumbold’a söyletmektedir:

“Ermeni Meselesi’ne gelince, hiç şüphe yok ki Doğu Anadolu’da çok az Ermeni bulunmaktadır. Nüfus hemen hemen tümüyle Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu çoğunluk; ne savaşın, ne Ermeni katliamının, ne de istatistiklerin değiştirilmesinin sonucudur, çünkü savaştan önce de nüfus kesinlikle Müslümandı.” (Öke, 2012: 191).

Doğu Anadolu başta olmak üzere Ermenilerin yaşadıkları bölgelerin demografik durumu hakkında iletilen bu bilgiler, Müslümanların o topraklarda savaş yıllarından önce de çoğunluğu oluşturduklarını anlatması açısından dikkate değerdir. Ayrıca bu sözlerin İngiliz temsilcisine söylenmesi bilinçli bir tercihtir. Çünkü İngilizler, Türkleri suçlayan bir tavır içindedirler ve doğruları onların ağızından iletmek yazar tarafından özellikle kurgulanmıştır.

2.4. Yabancı Okullar Bağlamında Kapitülasyonlar

Osmanlı Devleti’nin yüzyıllar boyunca muhtelif Avrupalı devletlere sağladığı ayrıcalıklar özellikle imparatorluğun son zamanlarında dış güçlere ülkenin iç işlerine karışma noktasına varan imkânlar sağlamaya başlamıştır. Mim Kemal Öke, *Günbatımı* romanı boyunca bu durumun Türkler üzerindeki olumsuz etkilerine değinmekte ve bilhassa eğitim konusunda verilen kapitülasyonları tenkit etmektedir. Devlet, kendi varlığını açıkça tehdit eden oluşumlara karşı bir şey yapamamaktadır. Bu durum, Türkleri kendi vatanlarında ikinci sınıf vatandaş durumuna düşüren gelişmeler içerisinde görülmektedir. Misyoner okulunda Fransız Kralı şerefine kadeh kaldırmayan Türk çocuğu Kemal’e ceza verilmesini isteyen eğitimci, yaşlı misyonerler kendisini durdurunca sinirlenir ve Osmanlı memleketinde okul açmalarının sebeplerine değinir:

“Eğer Osmanlı Türkiyesi’nde oluş maksadımız, bu çocukları birbirlerinden koparıp, metropolümüze bağlamaksa, bu davranış nihai amacımızla çelişen bir netice verecekti. Ama, ben şimdi hem onları birbirlerine düşürmenin, hem de o milliyetçi küstaha haddini bildirmenin yolunu biliyorum.” (Öke, 2016a: 62).

Kapitülasyonlar, ekonomik açıdan da devleti zarara sokan bir uygulama olarak sunulur. Bu ayrıcalıklardan yararlanan ülkeler sağladıkları kazanç çok yüksek olmasına rağmen ülkeye vergi ödemekten de muaf tutulmuşlardır. Anlatıcı, bu vaziyeti kabul edilemez bulmaktadır.

Yazara göre kapitülasyonlar, ülkenin bağımsızlığına vurulan birer prangadır ve onları söküp atmadan tam anlamıyla özgürlüğe kavuşmak mümkün değildir. Bu konuda *Günbatımı* romanının Ali İhsan karakteri ile Türk zabiti arasında geçen diyalog, durumu özetlemektedir:

“-Kaldır şu kapitülasyonları, o zaman mesele kalmıyor.

-İyi ya, kaldırırsınlar.

Zaptiye amiri acı acı güldü:

-Kolay mı? Tek taraflı olmuyor. Batı’nın tasvibi gerek. Avrupa eline Osmanlı’yı kısıvrak geçirmiş, bırakır mı?

Ali İhsan çözmüştür:

-Vah!.. Desene istiklâlimizi elimizden almışlar, farkında değilmışiz!..” (Öke, 2016a: 93).

Bu durum, Osmanlı’nın düştüğü göstermek bakımından önem teşkil etmektedir. Devlet öyle bir vaziyete sürüklenmiştir ki hukuk alanındaki kapitülasyonlar sayesinde azınlıklar, işledikleri suçlara binaen elçiliklerin izni olmadan hapis bile edilememektedirler.

Sonuç

Mim Kemal Öke, kitaplarını kaleme alırken, okuyucuya keyif vermenin yanı sıra; tarihî konularda bilgi aktarmayı ve bireyleri bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında romanlarının genelinde öne çıkan ortak izlekler yer almaktadır. Bunlar içerisinde ilk sırada Türklük ve millî şuur gelmektedir. Tarihini seven, milliyetçi bir isim olan Mim Kemâl Öke, Türk tarihinin büyüklüğünü anlatmaya çalışmaktadır. Onun en fazla ilgi duyduğu ve kaleme aldığı olgulardan birisi ittihatçılıktır. Türk tarihinin kısa bir döneminde yer alan fakat bıraktığı etkiler açısından büyük bir oluşum olan ittihatçılık, Öke için vatan sevdalılarının toplandığı bir cemiyettir. Mim Kemal Öke, ittihatçıları ülkesine bağlı, fedakâr insanlar olarak görmektedir. Birçoğu, yurduna hizmet etmek adına kendi ailesine zaman ayıramamış ve ömrünü cephelerde tüketmiştir. Fakat onları her açıdan takdir etmez. Gerektiğinde eleştiriye de başvurmuştur. Özellikle Musevi kökenli Karaso gibi isimlere fazla güvenilmesini tenkit eder. Çünkü hiçbir azınlığın ne cemiyeti ne de imparatorluğu Türk evlatları gibi benimsediğini düşünür. Ayrıca ittihatçılar çok cesur askerler ve samimi vatanseverler olmalarına rağmen izlenen siyaset açısından başarılı olamamışlardır. Bilhassa meşrutiyetin ilanında ittihatçıların azınlık sayılarını göz önünde bulundurmamaları, Öke’nin eleştirdiği noktalar arasındadır. Bu bağlamda romanlarının genelinde Sultan II. Abdülhamid’i takdir eden bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Özellikle II. Abdülhamid Han’ın hal edilmesi olayında azınlıkların ön planda bulunmasını rahatsızlık verici bir gelişme olarak görüp ittihatçıları eleştirmektedir.

Mim Kemal Öke, Ermeni olaylarında gerçek bir katliam varsa bile bunun Türkler üzerinde uygulandığını ve Ermenilerin İtilaf devletleri tarafından kullanıldığını düşünür. Ona göre, büyük devletler Ermenileri çeşitli vaatlerle kandırılmış ve tehcir edilmelerine zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra Türk milletinin bünyesinde barındırdığı azınlıklara nazaran ulusal kimlik oluşturma noktasında geri kaldığını düşünmektedir. Milliyetçi akımların çıktığı bir dönemde din temelli veya Osmanlılık bünyesinde birlikteliği esas alan bir yaklaşımın etkisiz kalmasına değinir.

Bütün olarak değerlendirildiğinde Mim Kemal Öke’nin romanlarını kurgularken ideolojik eğilimini eserlerine yansıttığını, ele aldığı dönemin şartlarını ve vaziyetini karakterler aracılığıyla aktardığını, genel itibarıyla konulara Türkçü bir bakış açısıyla yaklaştığını söylemek doğru olacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, Faroz. (2019), *İttihad ve Terakki (1908-1914)*, 12. bs., Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akşin, Sina. (1997), *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi 1*. Yenigün Haber Ajansı, İstanbul.
- Argunşah, Hülya. (2016), *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul.

- Ayar – Tuz, Sümeyye. (e-makale), *Prof. Dr. Mim Kemal Öke: “Kızım İçin Yaralı Ceylan Değil Yararlı Ceylan Oldum.”* <https://turuncudergi.com/prof-dr-mim-kemal-oke-kizim-icin-yarali-ceylan-degil-yararli-ceylan-oldum/> (Erişim Tarihi: 20.12.2021).
- Ayvazoğlu, Beşir. (2014), *Tarih ve Roman İlişkisine Dair Düşünceler. II. Milletlerarası Tarihî Roman ve Romanda Tarih Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s. 156-158. (Faaliyet Asistanı: Dilara Coşkun) İstanbul.
- Bakhtin, Mikhail. (2001), *Karnavalardan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, (Çev.) C. Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çakmak – Çelik, Nuriye. (e-makale), *Cambridge’li Zamane Dervisi: Mim Kemal Öke.* <https://www.gzt.com/roportaj/cambridgeli-zamane-dervisi-prof-dr-mim-kemal-oke-3496138> (Erişim Tarihi: 09.12.2021).
- Çetin. Nurullah. (2019), *Roman Çözümleme Yöntemi.*, 16. bs., Akçağ Yayınları, Ankara.
- Değirmenci, Hakan. (2020), “Tarihi Roman Kavramı ve Türk Romanında İstanbul’un Fethine Genel Bakış”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, C 4, S 2, s. 167-181.
- Duralı, Şaban Teoman. (2016), *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, 5. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Gögebakan, Turgut. (2004), *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Issı, Ahmet Cüneyt. (2017). Türk Edebiyatının Romanla Tanışması, *Hece*, Türk Romanı Özel Sayısı: 65/66/67, C. 1, 3. b., 11-21. Ankara.
- Kabacalı, Alpay. (haz.) (2017), *Talât Paşa’nın Anıları*, 10. bs., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Karataş, Turan. (2019), *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 5. bs., İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karpat, Haşim Kemal. (2019), *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, 8. bs., Timas Yayınları, İstanbul.
- Kundera, Milan. (2019), *Roman Sanatı*, (Çev.) A. Bora, 8. bs., Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Lewis, Bernard. Churchill, Buntzie Ellis. (2018), *Tarih Notları (Bir Orta doğu Tarihçisinin Notları)*, (Çev.) Ç. Sümer, 4. bs., Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Moran, Berna. (2001), *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 (Ahmet Mithat’tan A. H. Tanpınar’a)*, 10. bs., İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oğuzhan – Börekçi, Ayşe Ülkü. (2013), İttihat ve Terakki Dönemi’nde Gazeteci Kimliğinin Hüküm Gecesi Romanında Dönüşümü, *Selçuk İletişim*, C 8, S 1, s. 212-232.

- Ortaylı, İlber. (2019), *Türkiye’nin Yakın Tarihi*, 35. bs., Kronik Kitap, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2000), *Yaşanmamış Anılar*, 3. bs., Nesil Basım Yayın, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2012), *Duvardaki Kan*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2014), *Sürgündeki Sevda (Kızılalma)*, 5. bs., İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2015), *Yaralı Ceylanlar Kulübü*, 2.bs., Sufi Kitap, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2016a), *Günbatımı*, 6.bs., İrfan Yayıncılık, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2016b), *Dervişin Seyif Defteri*, 2. bs., Sufi Kitap, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2020a), *Biat (Bir Turgut Reis Hikâyesi)*, 3. bs., Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Öke, Mim Kemal. (2020b), *Engel (Bir Emir Timur Hikâyesi)*, Turkuvaz Kitap, İstanbul.
- Şahan, Hürdünya. (2017), Roman-İdeoloji İlişkisi Bağlamında Refik Ahmet Sevengil’in Romanları ve Romancılığı, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. 3, S. 3, s. 131-159.
- Tekin, Mehmet. (2019), *Roman Sanatı 1 (Romanın Unsurları)*, 17. bs., Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Temizcan, Yusuf. (e-makale), *İlla Biri ile Rekabet Edeceksen Bu Kendin Olsun*. <http://m.gencdergisi.com/12264-illa-biri-ile-rekabet-edeceksen-bu-kendin-olsun.html> (Erişim Tarihi: 14.12.2021).
- Yalçın – Çelik, Sıddıka Dilek. (2005), *Yeni Tarihselcilik Kuramı ve Türk Edebiyatında Postmodern Tarih Romanları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Yalçın – Çelik, Sıddıka Dilek. (2007), Mustafa Necati Sepetçioğlu’nun Tarihî Roman Anlayışı ve Türk Edebiyatında Tarihî Roman Geleneği İçerisindeki Yeri. *Erdem Dergisi* (49), Mustafa Necati Sepetçioğlu Özel Sayısı, 35-48.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Ali AĞÜN

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Sakarya/TÜRKİYE
aaliakgun1@gmail.com

ORCID

**BİR KÜÇÜKBURJUVANIN
GENÇLİK YILLARI
ROMANINDA VAROLUŞÇULUK
FELSEFESİNİN İZLERİ**

FOOTPRINTS OF EXISTENTIAL
PHILOSOPHY IN THE NOVEL OF
THE YOUTH OF A PETTY
BOURGEOIS

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 13.09.2021	Received Date: 13.09.2021
Kabul Tarihi: 02.02.2022	Accepted Date: 02.02.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Ağün, Ali , “Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları Romanında Varoluşçuluk Felsefesinin İzleri”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 437-450.

Ağün, Ali, “Footprints of Existential Philosophy in the Novel of Youth of a Petty Bourgeois”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 437-450.

10.28981/hikmet.994896

Ali AKGÜN

**BİR KÜÇÜKBURJUVANIN GENÇLİK YILLARI ROMANINDA VAROLUŞÇULUK
FELSEFESİNİN İZLERİ**

**FOOTPRINTS OF EXISTENTIAL PHILOSOPHY IN THE NOVEL OF THE YOUTH OF A
PETTY BOURGEOIS**

ÖZ

“Bunalım edebiyatı” 1950’li yıllardan itibaren gelenekten koparak yeni temalar, bakış açıları ve anlatım olanakları ile öyküler kurgulayan bir eğilimin adı olarak edebiyat tarihinde yerini almıştır. Bu adla anılmalarında yine o dönemde dünyada etkisini sürdüren Jean Paul Sartre ve varoluşçulukla olan bağları önemli olmuştur. Demir Özlü de yazdıkları ile kuşağın önemli temsilcilerindendir. İlk hikâye kitabı *Bunaltı’dan* (1958) başlayarak eserlerinin birçoğunda varoluşçuluk felsefesini çeşitli yönleriyle işlemiştir. 1979 yılında basılan *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* adlı romanı da bu felsefi düşünce etrafında kurgulanmış bir eser olarak okuyucuya sunulmuştur.

Romanda Selim karakterinin varoluş bunalımları yaşamasının temel nedeni toplumdur. Toplumun belli başlı normları ile kişinin kendi doğrularının uyumaması bir gerilime neden olmaktadır. Her seferinde roman kişisi seçme özgürlüğüne ne kadar sahip olsa da toplumun çeşitli kurumları tarafından sınırlandırılmışlığı onun aşamadığı bir engeldir. Eserde evlilik, iyi bir meslek sahibi olmak, askerlik bu sınırların ve belirleyici normların başında gelmektedir. Selim, bir duvar gibi karşısına çıkan toplumun engellerine çarpar ve sonucunda bunalım, sıkıntı, yabancılaşma gibi varoluşsal kaygılar yaşar. Çalışmada adı geçen romanda varoluşçuluk felsefesi etrafında yer alan bu durumlar ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçuluk felsefesi, sıkıntı, bunalım, bulantı, birey, toplum, seçme özgürlüğü, karamsarlık, zeminizlik.

ABSTRACT

“Melancholic Literature” is the moniker given to a generation of writers that was diverging from the tradition and composing stories with new themes, perspectives and narrative possibilities. Their relation to Jean Paul Sartre, who was an important figure of the time, and existentialism was an important factor in this naming. Demir Özlü is one of the most important representatives of this generation. Starting with his first story book *Depression* (1958), he dealt with existentialist themes from various aspects in many of his works. His novel, *The Youth of A Petty Bourgeois*, published in 1979, is a work written upon this philosophical thought.

The main reason behind the existential crises that Selim (main character) undergoes is the society he lives in. The incompatibility between the norms of the society and the character causes a tension. Although the character in the novel has the freedom of choice, being limited by various institutions of the society is an obstacle that he cannot overcome. Getting married, having a good job and doing the military service stand out among these limits and determining norms. Selim runs into the stone walls of the society and, as a result, experiences existential anxieties such as melancholy, distress and alienation. This study will focus on the existentialist themes that were presented in the novel.

Keywords: Existentialist philosophy, boredom, melancholic, nausea, individual, society, freedom to choose, pessimism, groundlessness.

Giriş

İnsanın evren ve toplum içindeki yeri felsefe, sosyoloji ve siyaset bilimi gibi disiplinlerin en çok üzerinde durduğu konulardan biridir. Özellikle 20. yüzyılın başlarında iki dünya savaşı geçirmiş Avrupa’da yaşanan sıkıntılı sürece bağlı olarak insanın varlığı ve çevresiyle ilişkileri yeni anlam arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Jean Paul Sartre da iki savaş arasına denk gelen *Bulantı* (1938) romanında “Ben de var olmak istedim. Yalnızca bunu istedim hatta yaşantımın son sözcüğü” diyen Antoine Roquentin’in ağzından, insan varlığını temel noktaya yerleştirdiği varoluş felsefesini duyuruyordu. Sartre, eserlerinde felsefesini insanlara aktarabilmek için edebiyatın olanaklarından yararlanıyordu. İnsanın kendine ve topluma yabancılaşması, uyumsuzluk, umutsuzluk, köşeye sıkışmışlık, can sıkıntısı varoluşsal sorgulamaların temelini oluşturuyordu. 1950’li yıllardan itibaren Türk edebiyatında da bu felsefe etkisini göstermeye başlamıştır. Daha öncesinde özellikle dergilerde bu felsefe ile ilgili çeviriler ve yazılar yayımlanmıştır. Asım Bezirci 19.05.1946’da *Tercüme* dergisinde “Yeni Görüşler” başlığı altında varoluşçuluğu tanıtan çevirilerin yapıldığını belirtir (Bezirci, 1999: 17). Yine 1946’da Hilmi Ziya Ülken’in *İstanbul* dergisinde yayımladığı “Existentialisme’in Kökleri” adlı yazısı varoluşçuluğu tanıtan ilk telif yazı kabul edilmektedir. Bu süreçte 1950 kuşağı olarak kabul edilen Demir Özlü, Güner Sümer, Ferit Edgü, Ahmet Oktay, Orhan Duru gibi isimler 1 Kasım 1952’de yayın hayatına başlayan *Mavi* dergisinde bir araya gelirler. Ancak Attila İlhan’ın 1 Eylül 1954 tarihinde isimsiz olarak yayımladığı “Sahte Bir Peygamber/J. P. Sartre” adlı yazının ardından dergiyle bağlarını koparmışlardır. Daha sonra varoluş felsefesinin etkisinde eserler veren Demir Özlü, Adnan Özyalçın, Erdal Öz, Ferti Edgü gibi yazarlar *a dergisi* etrafında toplanırlar. Dergide 1959, 16. sayısında “Varoluş (Existence) Filozofları ve Varoluşçuluk (Existentialisme) Özel Sayısı” hazırlanarak bu felsefenin tanıtılmasına önemli bir katkı sunulmuştur (Kurt, 2009: 140). Bu aşamadan sonra çeşitli yazılarıyla bu felsefeyi tanıtmak ve felsefe ile bağlarını açıklamak için yazılar yayımlayan kişiler arasında Demir Özlü de yer almıştır. *a dergisi*’nde çıkan “Bunalan Genç Adamlar”, “Bunaltı Düşünüsü Üzerine I” ve *Yeni Ufuklar*’da yer alan “Bunalım Yazımını Savunu” bunlara örnek gösterilebilir (Kurt, 2007: 82, 84, 88). Ayrıca *Bunaltı* ve *Soluna* öykü kitaplarıyla ile başlayan sonra da romanlarında devam eden bir varoluşçu etkilenme söz konusudur. Bu romanlardan biri olan *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*’nda (1979), Selim adlı karakterin yaşadığı çatışma ve bunaltılarıyla, insanın içinde bulunduğu varoluş sorununu duyurmaya çalışmıştır. Bu çalışmada Demir Özlü’nün *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* eserinde varoluş sorununu nasıl işlediği incelenecek. Bununla birlikte çalışmada sorunu daha iyi ortaya koyabilmek için yazarın *Bir Uzun Sonbahar* (1976) ve *Bir Yaz Mevsimi Romansı* (1990) romanlarından da yararlanılacaktır.

Varoluşçuluk ve Jean Paul Sartre

Varoluşçuluk üzerine çalışma yapanların birçoğu, bu felsefi düşünceyi benimseyen kişileri iki başlık altında ele almaktadır. Birincisi Tanrı’ya inanan, ikincisi Tanrıtanımaz varoluşçular. Geçmiş Sokrates’e kadar giden bu düşünce sistemi 19. yüzyılda yaşamış olan Danimarkalı düşünür Sören Kierkegaard ile

başlamaktadır. “Saçma” kavramını bu felsefenin önemli öğelerinden biri haline getiren Kierkegaard, düşüncelerini en iyi *Felsefe Fragmanlarını Tamamlayan İlim Dışı Eklenti* (1846) eserinde ifade etmiştir (Magill, 1992, 32). Kierkegaard, varoluş felsefesinin Tanrı’ya inananlar tarafında yer almıştır. Onunla birlikte Karl Jaspers ve Gabriel Marcel de aynı kategoride sayılmıştır. Tanınmış Tanrıtanımaz varoluşçular ise Martin Heidegger ve Jean Paul Sartre’dır (Sartre, 1999: 12). Fakat varoluşçular sadece bu kişilerden ibaret değildir. Frederich Nietzsche, Fyodor Mikhailoviç Dostoyevski, Franz Kafka ve Albert Camus gibi yazarlar da varoluşçu düşünce içinde kabul edilmiştir (Kaufmann, 2005: 7). Varoluş felsefesini benimseyen ve birbirinden çok farklı fikirleri olan bu düşünürleri aynı çatı altında toplamak güçtür. Yine de bazı benzer noktaları olduğu söylenebilir. Vahap Mutal *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği* kitabı için yazdığı ön sözde benzerliklerini açıklamaktadır. İlk başta hepsi, öz yerine varoluşu ön plana çıkararak Platon’dan Hegel’e kadar çeşitli versiyonlarda devam eden geleneksel felsefi düşünceye karşı çıkmışlardır. Varoluşçular, geleneksel düşüncenin soyut özcülüğü yerine daha somut olan ile ilgilenmeyi yeğlemişlerdir. Ayrıca insanın özgürlüğü, sıkıntı ve varoluşu yaşayabilmesi için başkalarıyla birlikte bulunma düşünceleri hemen hemen hepsinin savunduğu fikirlerdir (Magill, 1992, 9, 22-27).

Varoluşçu filozoflar arasında bu çalışma açısından önemli olan Jean Paul Sartre’dır. 20. yüzyılda düşünceleriyle yeni bir “bütüncül insan” yaratmayı amaçlayan Sartre, 1950’li yıllarda Türkiye’de öne çıkan bunalım edebiyatını en çok etkileyen kişi olmuştur. Demir Özlü, *Borges’in Kaplanları* (1997) kitabındaki “Jean-Paul Sartre” adlı bölümde ondan nasıl etkilendiğinden bahsetmektedir. Özellikle ilk hikâye kitabı *Bunaltı*’nın (1958) Sartre ile olan bağımlı olduğunu açıklamaktadır. Aynı zamanda kendinin de içinde yer aldığı “Bunalım Edebiyatı” öykücülerinin varoluşçuluktan nasıl etkilendiklerine değinmektedir. (Özlü, 1997: 20-22). Yine aynı kuşak içinde yer alan öykücülerden Ferit Edgü, o dönemi anlattığı bir yazısında “Kendimizi arıyorduk. (...) Sartre’ın *Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır* adlı kitabında örneğin ‘kendimi seçerek evrensel olanı gerçekleştiriyorum’ cümlesini okuduğumuzda, tekilden çoğula giden yolu bulmuş gibi oluyorduk” demektedir (Edgü, 1976: 11). Orhan Duru da daha sonra yaptığı değerlendirmeler ile bu etkinin varlığına katkı sunmaktadır: “Sartre ve Camus’nün İkinci Dünya Savaşı sonrası estirdiği ‘Varoluşçuluk’ havasını ilk bizler soluduk derinden. Demir Özlü’nün 1958 yılında yayınladığı ilk öykü kitabının *Bunaltı* adını taşıması boşuna değildir. Ferit Edgü’nün ilk yapıtlarının *Kaçkınlar* ve *Bozgun* adını taşıması da öyle. Bu yapıtlarda bir bunalım ağırlığı ve umutsuzluk sezilir derinden.” (Duru, 1996: 146-47). Evrensel eğilimlerle öykü kitabına *Bunaltı* adını koyarken Sartre’ın “saçma”, “bunaltı”, “dünyada olmak” gibi düşünceleriyle bir yerlerde bağ kurduğunu düşünen bir Demir Özlü söz konusudur. Bu nedenle eserlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Sartre’ın varoluş felsefesinden kısa bir şekilde bahsetmek gerekmektedir. Sartre’ın felsefesini açıklayan en önemli kavramlar şunlardır: kendinde varlık, kendi için varlık, bırakılmışlık, özgürlük, seçme, bağlanma, sorumluluk, bunaltı, eylem. Selahattin Hilav kendinde varlığın en basit anlamıyla maddi olan, nesne; kendisi için varlığın da bilinç yani insan olduğunu söylemektedir. İnsan yani kendi için varlık sürekli bir oluş içindedir. Daha önceden belirlenmiş bir öze sahip değildir. Yaşadığı, yaşamadığı, hayır dediği ve seçtiği tüm

her şey ile kendi için varlık kendini oluşturmaktadır. Hilav'a göre "Sartre, 'kendisi için'in yani bilincin (...) ayırt edici özelliğini şöyle açıklıyordu: 'ne değilse odur, ne ise o değildir'. (...) Buna karşılık kendinde varlık. Kendi kendisiyle çakışan, 'ne ise o olan' içine kapanık, dopdolu som bir varlıktı" (Hilav, 1975: 12). Diğer kavramların açıklamalarını, Asım Bezirci'nin çevirdiği *Varoluşçuluk* (1999) kitabında bulmak mümkündür. İnsan ilk başta tasarlanmış bir özne olmadığı ve "varlık özden önce geldiği" için bu dünyaya bırakılmıştır. Bu bırakılmışlık içinde "kendini nasıl yaparsa öyledir"(Sartre, 1999: 62). İnsan daha önce Tanrı ya da bir başkası tarafından tasarlanmadığından dolayı özgürdür. "Ne önümüzde, ne de aramızda-değerlerin ışıklı alanında-bizi haklı, suçsuz kılacak şeyler vardır. Yanlı ve özürsüz kalmışızdır. Bu durumu, 'insan özgür olmaya mahkûmdur, zorunludur', sözünü anlatıyorum"(Sartre, 1999: 69). Özgür insan varoluşunu tamamlayabilmek için önüne çıkan durum ya da olaylar arasında seçim yapmak zorundadır. Fakat bu seçimi insan rahat bir şekilde yapamaz. Çünkü yaptığı seçimden dolayı kendine ve tüm insanlara karşı sorumludur. Onun seçimi bir taraftan kendini tamamlarken, diğer yandan insanlığın belirlenmesi demektir. Bu nedenle "bireysel edimler bütün insanlığı bağlar"(Sartre, 1999: 64). Sorumluluk ve yapılan seçim ile diğer insanlara bağlanma düşüncesi insana bunalım, umutsuzluk gibi duygular getirir. Fakat bu insanı eylemsizliğe götürmez. Aksine "İnsan (...) hayatından, edimlerinin toplamından ibarettir" (Sartre, 1999: 78).

Bir Küçükburjuvanın Çatışmaları

İncelemede Özlü'nün *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*'nın yanında diğer romanlarına da göndermeler yapılacağı belirtilmişti. Bunun nedeni yukarıda adı geçen romanlarının, *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*'nın başkarakteri Selim'in etrafında geçen olayları ve ilişkileri anlatmasıdır. *Bir Uzun Sonbahar*'da karakterin ismi verilmemektedir. Fakat romandaki bazı ipuçları bize karakterin Selim olabileceğini düşündürmektedir. Özellikle romanda geriye dönüş tekniği ile karakterin partiden uzaklaştırılması olayının aktarıldığı yerler önemli bir ipucudur. "Selim" isminin kullanıldığı *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* ve *Bir Yaz Mevsimi Romansı*'nda aynı konuya değinilmektedir. Bu nedenle üç eserin bir "nehir roman" olduğunu söylemek yanlış olmaz. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*, Selim'in partiden atıldığı 1964 yılı ile askerlik ve o sırada geçirdiği sınırlı krizleri nedeniyle verilen uzun bir dinlenme zamanını kapsamaktadır. *Bir Uzun Sonbahar*, askerlikten sonraki 1970 yazını ve sonbaharını anlatmaktadır. *Bir Yaz Mevsimi Romansı* ise, 1971 yılında askeri yönetim tarafından hükümete verilen muhtıra sonrası yaşananlar üzerine yoğunlaşsa da daha eski ve yeni olaylara göndermeler yapmaktadır.

Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları'nda Selim'i, kendini sorgulamaya ve varoluşsal bunalıma götüren sebepler nelerdir? Romana bu soru çerçevesinde yaklaşıldığında en önemli nedenin "toplum" olduğu gözlenmektedir. Selim'in toplumla çatışmaları romandaki temel sorun olarak gösterilmektedir. Olayların onun istemi dışında geliştiği söylenebilir. Selim, *Bir Uzun Sonbahar*'da " bu topluma kök salmışım" cümlesiyle toplumla girdiği ilişkide yaşadığı çalkantılılığı ifade etmeye çalışmaktadır (Özlü, 1993: 23). Aslında Selim, önüne çıkan sorunları çözdükten sonra kendi varoluşunu yaşayıp "bütüncül insana" yönelebileceğini

umuyor. Ancak her yönüyle içinde yaşadığı çevreye kök salmış roman kişisi isteğini gerçekleştirememektedir. Onun kendi iç gerçekleri ile toplumun yaptırımları arasındaki farklılıklar, özgürce seçim yaparak varoluşunu tamamlamasını engellemektedir. Ondan bazı zorunlulukları yerine getirmesini istemektedir. İnsan ilişkilerini ve yaşayışını düzenlemek için toplumun oluşturduğu değer yargılarına göre “iyi bir insan olmak” bu zorunluluklardan biridir. İyi bir insan ne yapar? Verili normlara göre yaşı geldiğinde askere gider, öncesinde ya da dönüşte evlenir, çocuk sahibi olur, ekonomik ihtiyaçlarını karşılamamın yanında kendine toplumda yer edinebilmek için bir meslek seçer. Bu zorunlulukların farkında olan Selim, toplumu ifade etmek için “çürümek” sözcüğünü romanlarda sık sık kullanmaktadır. Aslında Selim, Beyoğlu ve Taksim civarında entelektüel arkadaşlarıyla ve sevgilileriyle bir bohem hayatı yaşamayı tercih etse de toplum ona çeşitli biçimlerde engeller çıkarmaya devam etmektedir. “Toplum, içinde yaşadığım toplum bütün katlarıyla, bütün katlarının insanlarıyla iyice bellediğim, kişiye-karşı çürümüş bir güç gibi görünüyor bana” (Özlü, 1993: 43). Demir Özlü, özellikle *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* ile *Bir Yaz Mevsimi Romansı*’nda, bu çürümüşlüğü, Selim’i birtakım olaylar içine sokarak göstermeye çalışmaktadır. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* romanında Selim, kadın karakterlerden Ada ile evlenmeye karar verir. Evlilik izni almak için Ada’nın babasının evine gider. Fakat baba, Selim gibi entelektüel çevreden olmasına rağmen bir mesleği olmadığı için ona kızını vermez. Selim’e şunları söyler: “Siz çok iyi aydınısınız. Ama Ada’ya iyi bir koca olamazsınız. Ada biraz daha başka çeşit bir adamla evlenmeli. Bir mühendisle evlenmeli örneğin” (Özlü, 1993: 72). Selim, insancıl bir duygu yoğunluğu ile yaşamayı umut ettiği bir ilişkinin tam ortasına toplumun çürümüşlüğü’nün yerleştiğini hissetmektedir ve “Keşke töreler içinde kalsaydım diyor” (Özlü, 1993: 74). Demir Özlü, *Bir Yaz Mevsimi Romansı*’nda ise başka bir olay ile “çürümüşlüğü” duyurmaya çalışmaktadır. Selim 1971 muhtırasının ardından beş gün gözaltında tutulur. O, düşünen insanlara yapılan bu haksızlık karşısında toplumun duyarsızlaşmasına hayret etmektedir. Nezarethaneden çıktıktan sonra Nişantaşı’na geldiğinde insanların yaşananlardan habersiz, hiçbir şey olmamış gibi günlük hayatlarına devam ettiğini görür. Ardından Barselona’da 1936 iç savaşında hapisneden kaçmış bir cumhuriyetçinin yaşadıklarını hatırlar. “[Cumhuriyetçi] o zaman tiksindir gibi olmuştu işte insanlıktan, yaşadığı çağdan, belki de sadece o toplumdaki. (...) Sağır, sağır, sağır bir toplumdaki ve her şey bireyin kendi dünyasıyla çerçevelenmişti. Kaypak, dönecek, vurdumduymazdı her şey” (Özlü, 1991: 98). Burada Demir Özlü, toplumun töreleriyle sıkıştırdığı ve istediği gibi davranmaya yönelttiği bireyin yalnız kalışını tekrar duyurmaktadır. Bu sahnenin Sören Kierkegaard’ın öldükten sonra mezarına yazılmasını istediği “Şu Birey” ifadesini hatırlattığı söylenebilir. Kierkegaard’ın tıpkı Selim’in içinde bulunduğu durum gibi, bireyin hem kendi başına varoluşunu hem de toplumdan ayrı bir yerde dışlanmışlığını duyurmak için bu ifadeyi ısrarla kullandığı düşünülebilir.

Selim, yaşadığı çatışmanın bilincindedir ve içinde bulunduğu toplumun şartları konusunda yeterince bilgiye sahiptir. Onun entelektüel kimliği bu fikri desteklemektedir. Özlü, onun kişiliğinde varoluş ile aydın sorununu buluşturmaya çalışmaktadır. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*’nda, Selim’in Kafka’nın

romanlarının çevirileri hakkında bir eleştiri yazdığı belirtilmektedir (Özlü, 1993: 15). Diğer romanlarda da karakter, varoluşçu Boris Vian ile Cesar Pavese okur. Dikkat edilmesi gereken nokta, Selim'in yazdığı söylenen eleştiri metninde, Türk aydını ile Kafka'nın romanlarındaki karakterler arasında benzerlik kurmasıdır. Kafka, kısaca ifade etmek gerekirse *Dava*, *Şato* romanlarında ve yazdığı hikâyelerinde otoritenin her yerde olduğunu, kişinin bu durum karşısındaki çaresizliğini, yalnız kalışını duyurur. Bu yüzden Selim'in, Türk aydınına Kafka'nın karakterlerine benzettiği söylenebilir. Özlü, bu benzerliğe *Borges'in Kaplanları* kitabında tekrar değinmektedir. "Türk aydınının (...) Jozef K.'ya, Kanun önünde bekleyen ya da Şato'ya girmeye çabalayan adama benzediğini, çok eskiden yazdığım yazılarda belirtmeye çalışmıştım." (Özlü, 1997: 34). Üç romanda da Selim'in yaşadığı çatışma bir "aydın sorunu"dur. Kültürel bir birikime sahip roman kişisi; değiştirmeye çalıştığı toplumla uyum sorunu yaşamaktadır. Hasan Bülent Kahraman bunalımın ve var oluş kaygısının bir aydın sorunu olduğunu tespit eder: "Metinlerdeki kent ve kentlilik saptamasını yapmıştık. Buna entelektüel eklemesini de yapmak gerekir. (...) Aydın gerek iç çelişkileri gerekse toplumla yaşadığı gerilim neticesinde yabancılaşmanın ve bunalımın eşiğindedir" (Kahraman, 2020 33). Benzer biçimde *Bir Uzun Sonbahar*'da karakter yaşadıklarının bir kültür sorunu olduğunu söylemektedir:

Okumuş olmanın yarattığı bir durumu sanıyordum; ayrıca da kültür değişimleriyle, batı kültürüne geçişle ilgiliydi. Kendi sınıfımız içinde, çalışarak, yaşamını bütünüyle kurmuş, dengeli bir hayat yaşadığımız söylenemezdi. (...) Daha uzun süre de bir denge kurulacağını ummuyordum. Bir çeşit küçük çocuklardık. (...) Toplumla sonradan dıştan katılıyorduk. Çatışarak ya da alaya alarak. Böylece, bir ölçüde de yaşantımız kendiliğinden olmaktan çıkıyordu; bilinç zaman zaman yalnız kalıyor, kendi üzerine kapanıyordu. (Özlü, 1993:16-17)

Pasajdan anlaşılacağı gibi, romanın karakteri Batı ile kültürel bir etkileşim içine girmektedir. Fakat o kültürün etkisiyle oluşturduğu fikirler yaşadığı toplumun törelerine uymadığından çatışma yaşamakta ve yalnız kalmaktadır. Romanda, toplumla ikilem içine giren sadece Selim değil. Selim'in âşık olduğu kadınlar da üzerlerinde toplumun baskısını hissetmektedir. Kimisi intihar etmeyi düşünür kimisi de toplumun yasakları yüzünden içlerinde sürekli bir boşluk ve anlamsızlık hisseder. *Bir Küçük Burjuva'nın Gençlik Yılları* romanındaki Selim'in ilişki yaşadığı kadın karakterlerden Bayan M. yazdığı mektupta yaşamla ilgili şu tespitte bulunmakta: "Doğrusu böyle başıboş bir yaşantıdan bıktım. (...) Aslında yaşamak denilen şey de çok bayağı, nesneleşmiş sıkıcı bir şey galiba" (Özlü, 1993: 22). Bununla beraber Demir Özlü, özellikle cinsellik konusunda yaşanan baskıyı duyurarak kadınların varoluşsal sorunlarını dile getirmeye çalışmaktadır. Bu durum en çok *Bir Küçük Burjuva'nın Gençlik Yılları*'nda işlenir. En iyi örnek Selim'in Ada ile yaşadığı cinsel deneyimdir.

“Şu sutyen olmasa” dedi Selim. “Sutyen var utaniyorum”. “Bakirelikten kurtulmak istemiyor musun?”. “İstiyorum”. “O zaman çıkar şu sutyenini”. Sutyenini tuttu Ada. Eli arkaya gider gibi oldu. “Çıkaramıyorum”. (...) “Deniz kıyılarında uzun uzun öpüşmelisin sen. İşin bu senin”. Artık şakaya vurmuşlardı. “İlle çırılçıplak mı olmalıyım”. “Şimdiye kadar ancak öpüşebildim”. “Bakireler”. “Evet, korkunç bir orduyuz” dedi Ada. (Özlü, 1993: 67)

Özlü’nün traji-komik bir diyalog ile verdiği bu pasaj, insanın doğal bir biçimde yaşaması gereken cinselliğin toplum tarafından nasıl kapalı bir hale sokulduğunu gösteriyor. Ada’nın iç çamaşırının, toplumun, insanların kafasında yer etmiş tabuların somutlaşmış bir biçimi olduğu söylenebilir. İnsanın karanlık bekçisi yine toplumdur. Başkalarının istekleri doğrultusunda hareket etmek, insanda varoluşunu kanıtlayamama sorununu doğuruyor. Selim tepkisini dile getirmek için “Buz kırma gemileri gibiyiz. (...) Yolu biz açıyoruz” diyor (Özlü, 1993: 68).

Toplumla çatışmanın dışında hangi neden Selim’i bunalıma sürüklüyor? Onun partiden atılması bu sorunun cevabı olarak okuyucuya verilmektedir. O, toplum ile kuramadığı dengeyi kendisi gibi düşünenler arasında bulmaya çalışmaktadır. Selim, sol bir fikri benimsediği için sosyalist bir partinin üyesi olur. Fakat 1964 yılında partiden uzaklaştırılır. “En demokratik anlamda bir eleştiri sonucu, partiden uzaklaştırdım. Parti, yolunda gidiyorsa [...] yaşamım boyunca, biraz da kendi kendimi yiyerek kıyıda kalacağım. Ama ya parti yolunda değilse” (Özlü, 1993: 35). Selim en çok güvendiği ve inançla bağlandığı partiden de dışlanmaktadır. Yaptığımız alıntıda Selim’in, yaşadığı durum karşısında küsmeye benzer bir ruh hali içine girdiği sezilmektedir. Türk edebiyatında bazı yazarlar eserlerinde benzer şekilde roman kişilerinin partiyle kurdukları bağın kopuşunu ve partiden dışlanmanın yarattığı ikilemi anlatmışlardır. Örneğin Leyla Erbil, *Tuhaf Bir Kadın* (1971), Adalet Ağaoğlu, *Ölmeye Yatmak* (1973) adlı romanlarında bu konuya değinmişlerdir. Selim’in de böyle bir ikilem içine düştüğü görülmektedir. Demir Özlü, *Bir Uzun Sonbahar*’da geriye dönüşle verdiği dokuzuncu bölümde partiden uzaklaştırıldıktan sonra karakterin ne gibi duygular yaşadığını anlatmaktadır. “Caddeleri dolduran kalabalığın karşısında duyulan, ruhsal dağılış gibi bir şey... İç dünyanın içindeki boşluk, istek, çoğulluk, anlam veremeyiş, tutkuyla atıldığı çoğulluk içinde dağılış” (Özlü, 1993: 75). Selim tutkuyla atıldığı çoğulluk içinde de dağılmaktadır. Ayrıca Özlü, Selim’in kendi gibi düşünen insanlar içinde yalnız kaldığını gösterebilmek için onun toplumcu gerçekçiler tarafından eleştirildiğini söylemektedir. Daha önce Selim’in Kafka’nın romanları üzerine bir yazı yazdığından bahsetmiştik. *Bir Küçük Burjuva’nın Gençlik Yılları*’nın ilerleyen sayfalarında o yazının eleştiriye uğradığını öğrenmekteyiz. Selim’in yazısının eleştirisinin toplumcu gerçekçi bir anlayışla yapıldığı anlaşılmaktadır. Ardından Selim bunalım edebiyatı içinde yer almakla suçlanmaktadır (Özlü, 1993: 35). Burada Demir Özlü’nün partiden atılma ve 1971’deki tutuklanma olaylarında olduğu gibi, Selim’i kendiyi özdeşleştirdiğini söylenebilir. 1950’lerde etkisini gösteren bunalım edebiyatı içinde yer alan Özlü ve arkadaşları, bireyci olmakla ve toplumu karamsarlığa götürmekle suçlanmaktadır.

Oysa bunalım edebiyatı savunucuları, “bireysellik” ile “bireycilik” arasında bir ayrıma gitmektedir. Bu konuda Ferit Edgü “Bireyselliği birçoğu bireycilik diye anlıyordu. (Hala sanan aydınlarımız var). Bizse, bireysellik olmadan sanatın da olmayacağına inanıyorduk” diyor (Edgü 1976: 12). Türk Dil Kurumu’nun yayımladığı sözlükte, “bireysellik” kavramı, “insanın kendini benzerlerinden ayıran özelliklerinin bütünü” diye tanımlanmaktadır. “Bireycilik” ise tamamen farklı bir anlama gelmektedir. Bu kavram, “bütünü yok saymak ve yaşamı ben-merkezli düşünmek” olarak açıklanmaktadır (Eren vd.,1992: 197-98). Toplumcu gerçekçilerin, bunalım edebiyatındaki sanatçıların bireyin varoluşunu duymaya çalışması konusunda yaptıkları sert eleştiriler üç romanda da sürmekte. Demir Özlü ve arkadaşları hem romanlarında hem de düzyazılarında bu konuya açıklık getirmeyi amaçlamaktadırlar. Örneğin “Bunalım Yazımını Savunu” metninde toplumu karamsarlığa götürmek konusunda Özlü, var olan haksızlığı, birey olamamayı, insani tavırdan uzaklaşmayı göstermenin gerçeği vermek olduğunu düşünmektedir (Özlü, 1962: 29).

Romanda Selim’i varoluşsal bunalıma götüren başka bir olay da askerliktir. Sol düşünceye bağlı olduğu için yedek subay olma hakkı elinden alınmakta ve doğuda bir yere sürgüne gönderilmektedir (Özlü, 1993: 35). Selim’in askerlik boyunca yakındığı konulara başında “tutukluluk” gelmektedir: “uzun bekletilmeler”, “günlük angaryalar”, “durmadan yargılanmalar” (Özlü, 1993: 32, 36). Burada şöyle bir soru yöneltilebilir. Toplum, partiden atılmak ya da askere gönderilmek insanın bunalımı yaşamasında neden sebep olmaktadır? Demir Özlü, Selim’in yaşadığı çatışmalarla okuyucuya kişinin seçme hakkının önemsenmediğini vermeye çalışmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere Jean Paul Sartre’in varoluş felsefesinin temelinde kişinin seçme özgürlüğü bulunmaktadır. İnsan çeşitli şekillerde karşısına çıkan olaylar içinden seçim yaparak kendini yaratmaktadır. Demir Özlü, Sartre’in bu düşüncesini romanın temel sorunu haline getirmeye çalışmaktadır. Bu noktada, *Bir Yaz Mevsimi Romansı*’nın son cümlelerine kulak vermek gerekir. “Ve düşün: Kazandık mı? Yitirdik mi? Kim kazandı? Yitiren kim?” (Özlü, 1991: 179). Alıntının, Demir Özlü’nün çeşitli olaylar ve durumlar yaratarak, oluşturmaya çalıştığı Selim karakterinin toplumla yaşadığı çıkmazları özetlediği söylenebilir.

Romanda, dış etkenler yanında Selim’in kendi içinde de yabancılaşma yaşamasına sebep olduğu gözlenmektedir. Oysa Demir Özlü, Selim’i daha çok somut acılar yaşayan bir karakter olarak gösterme çabası içindedir. Selim’in karakterini ortaya koyacak içsel acılar üzerinde durmamaya çalışmaktadır. Selim, içsel acıların gençlik yıllarında yaşanıp bittiğini söyler (Özlü, 1993: 23). Demir Özlü, yukarda bahsettiğimiz somut acılardan dolayı daha çok Selim’in sorumluluk duygusu üzerinde durmayı tercih etmektedir. Fakat Selim, roman boyunca bir türlü sorumluluk duyduğu kişiler ya da olaylar ile ilgili somut bir girişimde bulunmamaktadır. Buna paralel olarak, Selim sık sık başkaldırmaktan bahseder. Fakat Ada ile yaşadığı ilişki dışında başkaldırının sözden öteye geçemediği görülür. Başkaldırımı en çok kadınlarla yaşadığı aşklarda göstermektedir. Bu noktada Selim nasıl bir karakterdir sorusu akla gelir. Önce onun sürekli çevresinde ve kendinde yaşamı anlamlı kılacak bazı çözümler arayan bir kişi olduğu

söylenbilir. Bu arayışı Orhan Koçak'tan ödünç aldığımız “zeminsizlik” kavramıyla açıklayabiliriz. Koçak “zeminsizlik”i şairin gelenekle ilişkisini koparıktan sonra düştüğü boşluğu ifade etmek için kullanmaktadır (Koçak, 1992: 27). Koçak'ın, sanatçının durumunu izah etmek için kullandığı bu kavramı biz, bir kişinin yaşadıklarını anlatmak amacıyla kullanmaktayız. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*'nda, Selim de gelenekle bağını koparıktan sonra zeminsizliği yaşayarak bir arayış içine girmektedir. Aradığının ne olduğu ise kadınlarla yaşadığı aşklardan yola çıkarak saptanabilmektedir. Selim birçok kadınla aşk yaşasa da “saf” bir ilişki arayışı içinde olur. “[...] Bütün bu kadınlarda, aslında bilinçaltımızda yatan, varlığımızı kaplamış, derin, dokunulmaz, iyice bilinemez bir saflığı aradık” (Özlu, 1993: 141). Selim sadece kadınlarda değil bütün insan ilişkilerinde bu saflığı aramaktadır. Selim'in arayışının adının varoluşsal insancılık olduğu söylenebilir. Ancak Selim'in arayışı onu idealist bir insan haline getirmemekte, aksine onun kararsız bir karakter olmasına neden olmaktadır. Örneğin bir yandan askerliği bir tutukluluk ve sürgün yaşantısı olarak adlandırırken öte yandan orada insanın rahat olduğunu düşünür. Yine aşk yaşadığı kadınları, büyük burjuva sınıfından oldukları için eleştirir, fakat onlarla olan ilişkisini sürdürür. Selim'in kararsız tutumu, onu “seçmek istememe” diye ifade edebileceğimiz bir duruma getirmektedir. Bu saptamayı, romanda geçen “Selim, karar vermiş insanların derin rahatlığını duydu” ifadesinin kanıtlandığı söylenebilir (Özlu, 1993: 75). Bu alıntı ile ilgili sorulacak bazı sorular, Selim'in “seçmek istememe” diye ifade edilen kişilik özelliğinin daha iyi algılanmasını sağlayabilir. Neden anlatıcı Selim'i karar vermiş insanlardan ayırmaktadır? Eğer Selim, sürekli seçim yaparak yaşantısını sürdürüyorsa neden “derin rahatlama” üzerine vurgu yapılmaktadır? Selim çok fazla seçim yapmadığı için anlatıcının onu bir şekilde karar vermiş insanlardan ayırdığı düşünülebilir. Yaşantısındaki seçme eylemlerinden birini yerine çok nadir getirdiği için diğer insanlar gibi kendini rahat hissetmektedir. Alıntidan, yine Selim'in seçmekle ilgili bir sorunu olduğu ortaya çıkmaktadır. O, bu nedenle seçim yapmak yerine yaşantının getirdiklerini yaşamayı kabul etmektedir. Konuya ilgili olarak *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*'ndan alınan şu alıntı üzerinde durmak gerekir: “Bir şeyler, çok canlı, biraz da sert bir şeyler gelip beni bulmalı... Geleceğimi *kurmak istemiyorum*. Yaşanmış şeyleri yeniden yaşamak... Bilmem anlatabildim mi, *önceden belirli bir yaşam*” (Özlu, 1993:45). Bu ifadelerden, Selim'in nasıl bir karakter olduğu üzerine çıkarımlar yapılabilir. Önce onun, seçmek istememekten kaynaklanan “eylemsizlik” kavramıyla ifade edilebilen bir duruşunun olduğu söylenebilir. Ayrıca belirsiz de olsa bir bekleyişin, Selim'in dünyasında var olduğu anlaşılabilir. Fakat bu umutlu bir bekleyiş değildir, aksine önüne çıkan her şeyi ayırt etmeksizin yaşamak... Alıntıda yer alan “kurmak istemiyorum” ve “önceden belirli bir yaşam”, Selim ile ilgili yapılan “eylemsizlik”, “seçmek istememe” saptamalarının bir duyurusudur. “Gelip beni bulmalı” ifadesi ise “belirsiz bir beklenti” ile ilgilidir. Selim'in, birçok şeyi düşünen ama bunları yeterince eyleme dökmeyen ve yaşamını kurmaktan kaçan bir kişi olduğu düşünülebilir. Yukarıda Selim'in seçme özgürlüğünün elinden alındığı için varoluşsal bir bunalım yaşadığı söylenmişti. Bunun yanı sıra Selim'in “seçmek istememe” diye ifade ettiğimiz tutumu da aynı sorunları yaşamasına neden olmaktadır. Buradan Demir Özlu'nün verdiği dış etkenlerin bazı

noktaları açıklamada yetersiz kaldığını, Selim'in karakteriyle ilgili özelliklerin de onu değerlendirmede önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bir Küçükburjuvanın Varoluşsal Ruh Durumları

Toplumla, onun kurumlarıyla, parti ile çatışmaları ve kendi kişilik özellikleri Selim'de nasıl bir ruh haline sebep olmaktadır? Özellikle bazı duyguların onun ruh dünyasının öne çıkan öğeleri olduğunu söyleyebiliriz. Selim'in yaşadığı bu duygular, Sartre'ın varoluş felsefesini açıklarken kullandığı kavramlar ile hemen hemen örtüşmektedir. Bu duygular romanlarda "bırakılmışlık", "boşluk", "bunaltı", "düşüş", "tutukluluk", "umut", "yalnızlık" gibi sözcükler ile ifade edilmektedir. Bırakılmışlık, boşluk, bunaltı, tutukluluk, yalnızlık hemen hemen aynı tonlarda olan sözcüklerdir denebilir. Bütün bu sözcükler genel olarak insanda karamsar bir havaya neden olmaktadır. Aynı karamsarlık Özlü'nün öykülerinde de belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine varoluşçuluğun etkisinde aynı duygu durumlarını anlatmayı tercih etmiştir. Necip Tosun Özlü'nün öyküleriyle ilgili şu tespitlerde bulunur: "Umutsuzluk, yalnızlık, kısıtlanmışlık, acı, ölüm, karamsarlık, iletişimsizlik, hayatın anlamsızlığı, intihar, cinsellik öykülerinin ortak temaları olmuştur" (Tosun, 2013: 249). Aynı şekilde roman kişisi Selim de, toplum ve parti tarafından bir kenara itildiğinde bu duyguları yaşamaya başlamaktadır. Bu duygu hallerinin gelişme aşamalarını gösterebilmek için Selim'in askerlik dönüşündeki durumuna bakılabilir. *Bir Uzun Sonbahar*'ın üçüncü ve altıncı bölümü Selim'in askerlik sonrasında ruh halini verir. Selim, dönüşünün ilk zamanlarında hayatında yeni bir dönemin başlayacağına inanır. Fakat bir süre sonra umutlarını yitirir. Böyle bir durumda askerlik üzerine şu yargıda bulunmaktadır: "Askerliğini bitiren genç bir adam, ne olursa olsun, *bırakılmış* adamdır" (Özlü, 1993: 21). Artık o, bırakılmışlık duygusu içinde geleceğini kurma çabasını yitirmiştir. Selim sık sık için e düştüğü boşluğu şöyle açıklar:

Hayatın geçmiş olduğuna kesinlikle inanıyordum, yirmi üç yaş, büsbütün imgelerle süslü oluşuyla, en güçlü çağdır diyordum kendi kendime. Böylece bir boşluk ortaya çıkıyor, güçlü olarak duyuruyordu kendini. Bizim günlerimizin bir bölümünü dolduran boşluklar... kendilerini varlığın içinden geliyormuş gibi duyuran, aslında bizi çevreleyen koşullardan, ilintilerimizin zayıflamasından gelen boşluklar...kendilerini mutlakmış gibi duyuran, aşılabilir kesinlikte görülen nedensizmiş gibi varlığı sarsan boşluklar. (Özlü, 1993: 69)

Pasajdan karakterin boşluk duygusunu yaşadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni daha önce de değinildiği gibi bireyin kendi yaşam biçimini seçememesidir. O, kendini koşullar içine hapsolmuş gibi hisseder ve sürekli yakınır. Fakat burada Özlü'nün, tüm sorunu dış nedenlere bağlamaya çalıştığını söyleyebiliriz. Selim dünyasında yaşadığı bu ikilemleri bir binanın yapısına benzetiyor. Özlü, benzetmeyi hem *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* hem de *Bir Uzun Sonbahar*'da kullanıyor. *Bir Uzun Sonbahar*'da benzetme şu ifadeler ile verilir:

Bir yapı kurulmuştu, ben kendi kendimi kurmaya başlamadan önce de, başladıktan sonra da, yapı nasıl kurulursa kurulsun, yanları, çürük boşlukları vardı; çürük tuğlaları, taşları vardı, bir zaman gelince o yapı sarsılıyor, boşluk yerine oturuyor, eskisinden daha sağlam bir yapı ortaya çıkıyor, sarsıntıyı atlatınca. (Özlü, 1993: 64)

Alıntıda Özlü'nün varoluş felsefesini özetlediğini söyleyebiliriz. Yapı benzetmesiyle verilen varlık özden önce gelmektedir. Her seçimde varlığın eksik bir tarafı tamamlanmaktadır ve sonunda bütüncül insan denilen şey ortaya çıkmaktadır. Fakat bu süreç bir kez değil binlerce defa insanın her yaptığı seçimde tekrar etmektedir.

Selim içine düştüğü boşluk veya diğer karamsar duygulardan kurtulmak için aşka sığınmaktadır. Romanlara bu açıdan yaklaşıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkıyor. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları*'nda partiden atıldıktan sonra Selim, Bayan M., Anna, Ada ve Ayşe ile birlikte olmaktadır. *Bir Uzun Sonbahar*'da askerliğin ardından yaşadığı tutsaklık ve bırakılmışlık duygusunu gidermek için Gülgün ve Nazan ile aşk yaşamaktadır. *Bir Yaz Mevsimi Romansı*'nda ise Belkıs, gözaltından sonra Selim'in dünyasına girmektedir. Fakat burada önemli olan Özlü'nün, Selim'in aşklarını varoluşçu bir anlatım kullanarak veriyor olmasıdır. Selim için, yaşanan aşklar gövdenin varlığını duyması anlamına gelmektedir.

O, konuyla ilgili olarak “Yaş ilerler, gövde güçlenir; artık cinsel duygu tadımlık bir haz olmaktan çıkar, gövde ile birlikte güçlenir, koyulaşır. Sevişilince artık gövdenin bütün varlıksal ağırlıyla sevişilir” demektedir (Özlü, 1993: 31). Bizim düşüncemizi destekleyen bir başka nokta Özlü'nün, Selim'in her kadından ayrılışını “kopuş” sözcüğüyle ifade etmesidir. Sanki iki varlık bir araya gelerek bir bütünü oluşturur. Bu nedenle ayrılış bütünsel varlıktan bir parçanın kopması anlamına gelmektedir. Özlü'nün aşkı böyle nitelendirmesi varoluş felsefesindeki “birlikte bulunma” ya da Sartre'in “başkasının varlığı” ifadeleriyle açıklanabilir. Birlikte bulunmak ya da başkasının varlığı insanın kendi varoluşunu bilmesi, hissetmesi için gereklidir. Aynı zamanda aşk, roman kişisini toplumla da çatışmaya yöneltmektedir. *Bir Uzun Sonbahar*'da aşkın insanı toplumsal ilişkiler içine soktuğu belirtilir. “Bir sevda ilişkisinin iki yanı vardır: karşılaşan iki beden in tat alan ilişkisi, onun da ötesinde, bir yığın toplumsal ilişki yumağı” (Özlü, 1993: 89). Her aşk ilişkisi olumlu ya da olumsuz başka ilişkileri de beraberinde getirmektedir. Örneğin sevgilinin ailesi ya da arkadaşları bu toplumsallığın ilk aşamalarıdır denebilir. Böylece kişi yaşadığı yalnızlığı, boşluğu yeni ilişkiler ile doldurabilir. Yukarıdaki ifadeler düşünüldüğünde, Selim başka insanlarla ilişki kurmak yerine, yalnızca aşkını yaşamayı seçmektedir. Diğer yandan Selim, yaşadığı aşklar nedeniyle başka türlü bir ikilik içine düşmektedir. Bir yanda çeşitli derneklere siyasi faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan kadınlarla güzel aşklar yaşamaya devam etmektedir. Özlü, ikiliği göstermek için şu yöntemi uygular. Ne zaman ortaya parti sorunu ya da üniversite öğrencilerinin yaptığı yürüyüşler konuşulsa kadın konusu da devreye girer. Böyle konuşmalar esnasında Selim, aşk yaşadığı

kadınlar tarafından çağrılmaktadır. Fakat Özlü'nün romanda neden böyle bir ikilik yarattığı tam olarak anlaşılammamaktadır. Belki Özlü'nün, Selim'in davranışını eleştirmek için bunu yaptığı düşünülebilir. Ancak roman incelendiğinde Selim'in eleştirilmediği görülmektedir. Aksine Selim, yukarıda belirttiğimiz gibi, eleştirse de kadınlarla yaşadıklarını olduğu gibi kabul eder. O, ikilikleri ve diğer yaşadıklarını *Bir Yaz Mevsimi Romansı*'nda "cennet" sözcüğüyle ifade etmektedir (Özlü, 1991, s. 59). Öte yandan Özlü'nün, Selim'i eleştirmekten öte, onun "somut acılarını" göstermek için ikiliği yarattığı düşünülebilir. Bu ikiliğin Selim'in kararsız kişiliğiyle ve "seçmek istememek" diye ifade ettiğimiz varoluşsal duygu haliyle bir ilgisi olduğu söylenebilir.

Sonuç:

Jean Paul Sartre'in etkisiyle varoluşçu öyküler yazan Özlü, romanlarında da var olma kaygısı taşıyan kişileri işlemeye devam ediyor. *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* incelendiğinde romanın başkarakteri Selim'i çıkmaza sokan üç nedenin olduğu görülüyor. Birincisi ve en önemlisi yaşadığı toplumun ona birtakım yaptırımlar uygulamaya çalışmasıdır. İkincisi, bağlı olduğu ve yalnızlığını giderip çoğulluğunu hissetmeye çalıştığı sosyalist partiden atılmasıdır. Oysa Selim, demokratik bir biçimde partinin eksik yanlarını göstermek istemektedir. Üçüncüsü insanların tekil yerine, çoğul halde hareket ettiği askerliktir. Fakat Selim sadece bu dış gerçeklerin etkisiyle değil kendi kişilik özellikleri nedeniyle de varoluşsal sorunlar yaşıyor. Selim, bu olaylar ve durumlar karşısında bulantı, boşluk, tutukluluk, bırakılmışlık gibi varoluşsal kaygılar hisseder. Ayrıca hayatındaki boşluğu doldurabilmek için kadınlar ile ilişkiye girmektedir. Dikkat çeken nokta, Özlü'nün, Selim'in yaşadığı aşkları da varoluşçu bir bakış açısıyla vermesidir. Aşk, gövdenin varlığını hissetmesi ve iki kişinin bütünleşmesi olarak gördüğü için Selim, kadınlardan ayrılmayı bir "kopuş" olarak görür. Ayrıca romanda Selim, toplumsal sorunlarla kadınlar arasında kalıyor. O, daha az sorumluluk yüklediği için kadınlarla aşk yaşamayı tercih ediyor. Fakat bazı sorunlar olsa da Özlü'nün *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* romanına bakıldığında, varoluşsal açıdan küçük burjuva Selim'in olgunlaşmaya çalıştığı söylenebilir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, Adalet. (1992), *Ölmeye Yatmak*, Simavi Yayınları, İstanbul.
- Duru, Orhan. (1996), "Geçmiş Bir Bakış Kuşağımıza Sarılınca", *Adam Öykü* S 2, 145-148.
- Edgü, Ferit. (1976), "Bazı Yazarlarımızda İzleri Görülse de, Türk Edebiyatında Varoluşçuluktan Söz Etmek Güçtür", *Milliyet Sanat* S 202, 11-12.
- Erbil, Leyla. (1998), *Tuhaf Bir Kadın*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Eren, Hasan, Tekin Talat, Gözaydın Nevzat, Parlatır İsmail, Zülfikar Hamza. (1992), "Bireysellik", "Bireycilik" *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Hilav, Selahattin. (1975), “Sartre’ın Düşünce Dönemleri ve Sartre Felsefesinin Ana Çizgileri”. *Milliyet Sanat* S 137, 12-13,16.
- Kafka, Franz. (1995), *Dava*, (Çev.). Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Kahraman, Hasan Bülent. (2020), “Varoluşçuluğun Türkiye Serüveni: Huzursuzluğun Varoluşçuluğu Varoluşçuluğun Huzursuzluğu” S 92, 11-58.
- Kaufmann, Walter. (2005), Dostoyevski’den Sartre’a Varoluşçuluk, (Çev.) Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Koçak, Orhan. (1992), “Modernizm Tartışması İçin Bir Çerçeve Kurma Denemesi”, *Sonbahar* S 11, 26-28.
- Kurt, Mustafa. (2007), *1950 Sonrası Türk Edebiyatında Varoluşçu Felsefeden Etkilenen Yazarların Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kurt, Mustafa. (2009), “Varoluşçuluğun Türk Edebiyatına İlk Girişi ve İlk Etkileri” *Gazi Türkiyat* S 4, 139-154.
- Magill, Frank. *Egsiztansiyalist Felsefenin Beş Klasığı*, (Çev.) Vahap Mutal, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Özlu, Demir. (1962), “Bunalım Yazımını Savunu”, *Yeni Ufuklar* S 11, 17-29.
- Özlu, Demir. (1990), *Bunaltı*, Ada Yayınları, İstanbul.
- Özlu, Demir. (1993), *Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları*, Can Yayınları, İstanbul.
- Özlu, Demir. (1993), *Bir Uzun Sonbahar*, Can Yayınları, İstanbul.
- Özlu, Demir. (1991), *Bir Yaz Mevsimi Romanı*, Can Yayınları, İstanbul.
- Özlu, Demir. (1997), *Borges’in Kaplanları*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Sartre, Jean Paul. (1995), *Bulantı*, (Çev.) Erdoğan Alkan, Oda Yayınları, İstanbul.
- Sartre, Jean Paul. (1999), *Varoluşçuluk*, (Çev.) Asım Bezirci, Say Yayınları, İstanbul.
- Tosun, Necip. (2013), *Öykümüzün Kırk Kapısı*, Hece Yayınları, İstanbul.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Asena TOKGÖZLÜ

Yüksek Lisans Mezunu
asena_orhan23@hotmail.com
ORCID

**NAZIM HİKMET RAN'IN
MAKİNALAŞMAK ADLI
ŞİİRİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN
İNCELENMESİ**

SOCIOLOGICAL INVESTIGATION
OF NAZIM HİKMET RAN'S POETRY
MAKİNALAŞMAK

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 02.12.2021	Received Date: 02.12.2021
Kabul Tarihi: 13.01.2022	Accepted Date: 13.01.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tokgözlü, Asena, "Nazım Hikmet Ran'ın *Makinalaşmak* Adlı Şiirinin Sosyolojik Açından İncelenmesi", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 451-463.

Tokgözlü, Asena, "Sociological Investigation of Nazım Hikmet Ran's Poetry *Makinalaşmak*", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, 451-463.

[10.28981/hikmet.1031729](https://doi.org/10.28981/hikmet.1031729)

Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.

Asena TOKGÖZLÜ

**NAZİM HİKMET RAN'IN MAKİNALAŞMAK ADLI ŞİİRİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN
İNCELENMESİ**

**SOCIOLOGICAL INVESTIGATION OF NAZİM HİKMET RAN'S POETRY
MAKİNALAŞMAK**

ÖZ

Eserlerin doğru anlaşılması için genellikle yazarın kendi ruh dünyası ve içinde bulunduğu toplumla olan ilişkisi irdelenmelidir. Anlaşılacak için eserlerini kaleme alan yazarlar kendi düşünceleri ile içinde buldukları toplumsal yapı arasında bir bağ kurar. İncelenen Makinalaşmak adlı şiir Nazım Hikmet'in fütürist bir yaklaşımla kaleme aldığı bir eserdir. Toplumun sanayileşme anlamında aldığı yolu ifade eden makineleşme eylemi etrafında şekillenen şiirde, toplumsal fikir bireysel anlamda aktarılmıştır. Toplumsal refahın ve huzurun sağlanabilmesi için teknolojik imkânların geliştirilmesi ve ekonomi, sanayi alanlarında yenilikler gereklidir. Toplumun mutluluğu ise aynı zamanda bireyin mutluluğu demektir. Sanayileşmeyi bireysel ve toplumsal problemlerin çözümünde önemli bir etken olarak gören Nazım Hikmet, Makinalaşmak şiirini kaleme almıştır. Nazım Hikmet'in bu şiiri fütürizm etkisi ile yazılmıştır. Bilim ve teknolojideki ilerlemelerin yeniliği ve kalkınmayı beraberinde getirdiği görüşünde olan fütüristler icat, teknoloji, makine ve onların işlevselliğine büyük bir hayranlıkla yaklaşmışlardır. Bu ilişki göz önüne alındığında ise sosyolojik açıdan bir değerlendirme şiiri anlamlandırma noktasında önemli bir inceleme olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: fütürizm, sanayileşme, ekonomi, Nazım Hikmet.

ABSTRACT

In order to understand the works correctly, the author's relationship with his own spirit world and the society he lives in should be examined. Writers who write their works in order to be understood establish a link between their own thoughts and the social structure they are in. The poem named Makinalaşmak is a work written by the Nazım Hikmet with a futuristic approach. In the poem, which is shaped around the action of mechanization, which expresses the path taken by the society in terms of industrialization, the social idea is conveyed individually. In order to ensure social welfare and peace, it is necessary to develop technological opportunities and innovations in the fields of economy and industry. The happiness of the society also means the happiness of the individual. Nazım Hikmet, who sees industrialization as an important factor in solving individual and social problems, wrote the poem Makinalaşmak. This poem of Nazım Hikmet was written with the effect of futurism. Futurists, who are of the opinion that advances in science and technology bring innovation and development, approached invention, technology, machinery and their functionality with great admiration. Considering this relationship, a sociological evaluation is seen as an important examination in terms of making sense of the poem.

Keywords: futurism, industrialization, economy, Nazım Hikmet.

Giriş

Edebiyatın toplumun bir ifadesi olduğunu ve toplumsal yapı içerisinde meydana geldiğini savunan sosyolojik eleştiri, yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar içerisinde değerlendirir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren eleştiride eserin nedenlerine eğilen bir yönelim gerçekleşir. Eserlere açıklık getirmek için onun etkilerini tespit etmek gerekir. Yani edebiyatta bir determinizm vardır. Böylece sosyoloji kanunları hakkındaki bilginin ilerlemesiyle, yöntemin kesinleşmesiyle sosyal yapı daha incelenir ve diğer unsurların etkileri daha iyi tespit edilebilir. Sosyolojik eleştiride genellikle betimleyici bir tavır alınarak değer yargısına ulaşmaktan ziyade durumu tespit etmekle yetinilir. Çalışmamızda sosyal etkiler ışığında bir durum tespiti yapıp derin bir yorumlamadan kaçınmamızın sebebi budur. (Moran, 2002: 83-86)

Edebi metinler, ortaya çıktıkları ve yazıldıkları dönemin etkilerini içerisinde barındırırlar. Her eser yazıldığı dönemin zevk ve anlayışını, kendi döneminin özellikleriyle birleştirerek farklı açılardan temsil eder. Metinler zaman içerisinde yorumlanmasıyla yeni anlamlar kazanırlar. Bu anlamlar yeni okumalar, incelemeler ve değerlendirmeler ile birlikte daha iyi anlaşılırlar. Edebi eserler sosyal hayatın içerisinde anlam kazandıkları için bu metinler insana ve topluma yönelik mesajlar taşırlar. Toplumun bütününe esere nasıl yansıdığını ve eserin toplum ile olan ilişkisini incelemek gerekir. Mehmet Kaplan, onun şiirini incelerken kendi içinde anlamaya ve anlatmaya çalışır. Şairin yaşadığı sosyal durum ve onun psikolojisi inceleme alanını oluşturmuştur. Örneğin Nazım'ın kendini bir Türk olarak hissetmeyişi kanaatine soyadını Borzecki olarak değiştirmesiyle varmıştır. Genel olarak metin dışı unsurları şiiri değerlendirirken kullanmıştır tespiti yapılabilir. (Kaplan, 1994: 384).

Okunmak için yazılmış olan her eserin doğru anlaşılması için hem yazarın ruh dünyasının, toplumla olan ilişkisinin hem de eserin yazıldığı dönem ile toplum arasındaki ilişkinin irdelenmesi gerekir. Bu şekilde düşünüldüğünde yazar, içinde bulunduğu toplumun özelliklerinden ve etkilerinden esinlenir demek doğrudur. Edebiyat ile sosyolojinin ilişkisini belirleyen edebiyat sosyolojisi Kösemihal'in ifadesiyle yazar, yapıt, basım, yayım, dağıtım kurum ve örgütleri ve okuyucu zümreleri veya yığınları olmak üzere bölümlerden oluşur. "Yazarın, edebiyatçının kişiliğinin meydana gelmesinde: beden gibi biyolojik, bireysel ruh gibi bio-psişik olayların; doğadan gelen çeşitli izlenimlerin, toplumdan gelen çeşitli etmenlerin bin bir etkisi vardır. Onun için sanat yapıtını meydana getiren yazarın kişiliği hakkında eksiksiz bir bilgi edinmek istersek fizik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal etkilerin hepsini göz önünde tutmak gerekir" (Kösemihal, 2014: 15). Yazar eserinde edebiyat-toplum ilişkisini anlatırken, toplumsal şartlardan, geçmiş ve anın yaşantılarından değerlendirmeler yapar, esere geçmiş ve geleceğe dair değerler kazandırır. Eser, sadece şairin duygu ve düşüncesini temsil etmez bu yüzden eseri topluma bakan yönleriyle, farklı okuma ve incelemelerle değerlendirmek gerekir.

1. Metin Tahlili

Metnin merkeze alınarak yapıldığı bu değerlendirmede edebi eserin tema, konu, ana fikir yönleriyle incelenmesinin yanı sıra sanatçının dünyayı algılayışı, bilgi birikimi, etkilendiği ve beslendiği kaynaklar gibi çeşitli yönleriyle de incelemesi yapılmak istenmiştir.

Makinalaşmak

Trrrrum,

trrrrum,

trrrrum!

trak tiki tak

Makinalaşmak

istiyorum!

Beynimden, etimden, iskeletimden

geliyor bu!

Her dinamoyu

altıma almak için

çıldırıyorum!

Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyor,

Damarlarımda kovalıyor

Oto-direzinler lokomotifleri!

Trrrrum,

trrrrum,

trrrrum!

trak tiki tak

Makinalaşmak

istiyorum!

Mutlak buna bir çare bulacağım

ve ben ancak bahtiyar olacağım

karnıma bir türbin oturtup

kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

trrrrum!

trrrrum!

trrrrum!
trak tiki tak
Makinalaşmak
istiyorum!
(Nazım Hikmet RAN, 1923)

Teknolojik ilerlemelerin beraberinde getirdiği sanayileşmenin değeri her geçen gün daha da artmıştır. Makineleşmek, insan gücüne duyulan ihtiyacın nispeten azalması ve teknolojik ilerlemelere bağlı olarak geliştirilen makinelerin zaman tasarrufunu beraberinde getirmesini sağlar. Makineleşmek, ülkenin sanayileşme anlamında aldığı yolu ifade eder. Nazım Hikmet'in *Makinalaşmak* adlı şiirinde de toplumsal mesaj, bireysel anlama indirgenerek iletilir. Bir insanın makineleşmesi, toplumda yerleşmiş sanayileşme bilincinin, fertler üzerinde bütünleşmiş, sindirilmiş ve özümsemiş imajını ortaya koyar. Fütürizm etkisiyle yazılmış bu şiirde “trrrrum, trrrrum, trrrrum, trak tiki tak” ifadeleri her kısımda tekrarlanarak adeta bir makinenin çalışma sistemini, düzenini, ses işleyişini gözler önüne serer.

Müzikaliteden ve ses ahenginden uzaklaşmadan, kelime düzeni sağlanmış ve ses ahengi kurulmuştur. Mısralarda tekrar eden bu ses düzeni ile şiirin kurgusu okuyucunun gözünde canlanır. Makineleşmenin, yani aslında sanayileşmenin ses ahenginin yanında teknik ifadelerle “dinamo, lokomotif, türbin, oto direzin vb.” yer verilmiştir. Şiirin bütününe yerleşen gerek ritmik ahenk gerek teknik özelliklerle işlenen “makineleşme isteği” yazar tarafından okuyucuya duyurulmanın yanı sıra gösterilir.

“Beynimden, etimden, iskeletimden geliyor bu” diyerek sebebe dayandırılan makineleşme arzusu aslında şiir öznesinin bütün benliğine sirayet etmiştir. Şiirin öznesi gelecekte hiçbir fikir karmaşası yaşamayacağını, benliğini saran makineleşme arzusunun kesinliğini şiir üzerinden aktarır. Bir insan üzerinden ele alınan bu kurgu aslında toplumu etkileyecek bir yansımadır. Bireyin makineleşme arzusu aslında okuyucu ile diğer insanlara da geçmiş ve onları da etkilemiş olacaktır. Dilinin bakır telleri yalaması, damarlarında oto direzinlerin lokomotifleri kovalamasıyla temas ettirerek adeta okuyucunun gözünde içi açılmış bir makinenin çalışma sistematigi ve kurulu düzeni ifade edilir.

“Karnıma bir türbin oturtup/ kuyruğuma çift uskuru taktığım gün...” satırlarıyla günümüz teknolojisinde üretim artışının yaşandığı alanlardan biri halini alan çok işlevsel robotlar gibi, benliğini kaplayan makine parçalarıyla insandan robota geçiş çizgisini hissettirir. Fütürizmin etkisiyle çizdiği bu profil ile geleceğe dair hayali, tatmin nesnesi konumundaki makine parçalarından bir insan fikri ile o ana eriştiğinde asıl bahtıyarlığı yaşayacağını aktarır. Bir

insanın makineleşme arzusu geleneksel yapıya aykırı bir tutumdur. Yazar bu tavır ile fütürist bir yaklaşım sergiler. Kaplan “Tanzimat’tan bugüne kadar Türkiye’de *batının* en manasız şeylerine karşı duyulan hayranlığın, onun gerçekten *temel unsurlarından biri olan makinaya* karşı da duyulmasına hiç şaşmamak lazımdır” (Kaplan, 1994: 390) der. Aşağıda sanayileşme ve birey-toplum ile ilgili ifadelerin yer verildiği tabloda değinilmek istenen toplumsal bir etki uyandıran fütürizm akımının edebiyat ile sentezinin örneğini göstermektedir.

Tablo 1. Şiirde Geçen Sanayileşmek ve Toplumla İlgili İfadeler

Makineleşmek / Sanayileşmek ile ilgili ifadeler	İnsanla / Toplumla ilgili ifadeler
Dinamo, bakır tel, oto direzin, lokomotif, türbin, çift uskuru...	Beyin, et, iskelet, tükürüklü dil, damar, karın, çare bulmak, bahtiyar olmak...

Fütürizm akımının temsilcisi olan yazar gelecekte varmak istediği noktayı tam anlamıyla makineleşmek ile bütünleştirdiğini, insan robot izlenimine ulaştığı zamanı ifade ederek açıklar. “Makinalaşmak istiyorum!” ifadesinde ise bir haykırış ile birlikte içinde tutup açığa çıkarmakta güçlük çektiği bir düşünceden kurtulmuşçasına onun dinginliğini yaşar ve okura hissettirir. Birden patlak veren bu hissini canlandığını ve dışa yansıdığını gösterir. “Fütürizmin en belirgin özelliği yeniliğe duyulan hayranlıktır. Bilim ve teknoloji de yeniliğe gebe güçler olarak görüldüğünden fütüristler, yeni icatlara, makinelere ve onların maharetlerine büyük ilgi göstermişlerdir. ...Nazım Hikmet’in bilim ve teknoloji ile ilgili şiirlerinde altı çizilmesi gereken bir diğer husus, bilim ve teknolojinin bir rekabet alanı olarak resmedilmesidir. Bu rekabet, kapitalizm ile sosyalizm, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındadır. Bilim ve teknoloji, Nazım Hikmet’e göre bu rekabetin taraflarınca farklı nedenler için kullanılmaktadır. Bir sosyalist, bilimi ve teknolojiyi insanların faydası için, örneğin açlık sorununu çözmek için, kullanırken kapitalistin aklında daha fazla sömürü vardır. Bu bağlamda Nazım Hikmet’in bilim ve teknolojinin mutlak olarak iyiye hizmet ettiğini düşünmediğini belirtmek gerekir” (Bilgili, 2017: 892,900).

Şimdiki zaman kurgusu içerisinde yapılan gelecek zaman yansımalarıyla “istiyorum, çıldırıyorum...” gibi ifadelerle makineleşmek arzusunun yoğunluğu tüm boyutlarıyla aktarılır. “Çare bulacağım, bahtiyar olacağım...” anlık hedeflerin ve arzuların gerçekleşmesi ile bir nedene bağlanan tutarlı ve sonsuz duygu yoğunluğunu yaşayacağını dile getiren şair,

bugünün de “Kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!” olarak nitelendirir ve zamanını belirler. Anlık isteklerle gerçekleşen gelecek kurgusu yapılmıştır. “Zaman ve zamansallık üzerine konuşmak öncelikle hikmeti kendinden menkûl olan zamanı tanımlamaktan geçer. İçre bir müphemiyet taşıyan bu kavram tıpkı düşünce gibidir. Nasıl ki düşünce üzerine düşünülemez ise, ki düşüncenin çıkış noktası düşünülen yer değildir, zaman üzerine yapılan her tanım, her yorum onu bir kat daha belirsizliğe öterler. Dolayısıyla zamanı zamandan hareketle değil etkilediği kavram, değer ve nesnelere belirlemek daha rasyonel bir tercih gibi durmaktadır” (Arslan, 2012: 13). Nazım Hikmet’te zaman bir farkındalık halidir aslında. Ruh ve beden ile bir bütünleşme sağlandığından bu duygusundan vazgeçmesi mümkün değildir. *Makinalaşmak* şiirinin yazıldığı dönem toplumun içerisinde yaşadığı, hızlı gelişen teknolojinin insan ruhuna işleyişi ve psikolojik etkisini yansıtarak, toplumun her ferдинin, maruz kaldığı ruhsal tepkiler ile aktarılır. Ruhsal tepkilerin bireyin zihninde adeta bir ışık huzmesi şeklinde seyretmesi sonucu ışığın ötesi yani ruh ve beden bütünlüğünün kurulduğu ışık üstü ışık noktasını belirler. “... Bu ışık üstü ışık, insanda belirgin hale gelir. İnsan bu merkezden uzaklaştığında, önce alacakaranlık bir alana girer, gittikçe daha dar çıkış yolları aramaya başlar” (Merter, 2011, 80). Aslında insanın bu ruhsal tepkiler etkisinde kalışının, ontolojik konumu ile tatmin olmadığı ve “istek, coşkunluk, arzu” ile ötesine ulaşmak istediği sonucuyla ilişkisi vardır. Bu arayış ile “makinalaşmak istiyorum” arzusuyla insan, kendisini merkezden uzaklaştıran bu teknoloji yolculuğuna, dinamoların, türbinlerin, lokomotiflerin eşliğinde sürüklenir. Günümüze ait bir çelişki olan teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan teknik ilerlemeler, insanlığın mutluluğu için kullanılmasıyla ikilemden kurtulabilir. Yani teknolojik süreçlerde bireyin mutluluğu akabinde toplumun mutluluğu ve refahı öncelikli olmalıdır.

İnsan çelişkilerin getirdiği ikilemlerin etkisinden hazza ulaşabildiği zaman kurtulur. Bilginin ve teknik araçların gücünün kullanılması ve yayılmasıyla uluslararası rekabet gücünün ve teknolojik, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi toplumların refahının en belirleyici unsurudur. Bireyin mutluluğu kapsamında toplumsal huzur ve bahtiyarlık teknolojik yeteneklerin yükseltilmesi, üretilmesi, özümsemesi ve ekonomi, sanayi alanındaki faaliyetler ile ileri teknolojik imkanlara ulaşılmasıyla sağlanır.

Teknolojik ilerlemelerin gerisinde kalmadan sanayileşme sürecinin bütün aşamalarını yakından takip ederek hatta ruhuyla, bedeniyle bütünleştirerek özümseyen bir insan profili çizilir. Varoluşunun farkındalığına erişmiş olan insan düşünme, konuşma, hayal, gelecek kurgusu ile kendisini özgürleştirip kaygılarından ancak o zaman arınabilir.

“Çare bulacağım, bahtiyar olacağım” ifadelerinde anı aşma söz konusudur ve şair geçmişteki algılarıyla gelecek hayalini bütünleştirerek duyumsal ifadeleri görsel ve işitsel boyuta çıkarır. İnsan robot kavramından insani özelliklerin soyutlanması yabancılaşmayı da beraberinde getirir. Aslında bir nevi kapitalist iktisadi düzenin bireysel ve toplumsal bir sonucu

olarak yabancılaşma kavramı irdelenebilir. Yabancılaşma kavramı, tükürüklü dilin bakır telleri yalamasıyla, damarlarında oto direzinlerin lokomotifleri kovalamasıyla, karnına türbin oturmasıyla kısacası makineleşme arzusuyla somutlaşmıştır.

Dünyanın yapısını oluşturan özne nesne yapısındaki ikilik umut-teknoloji bağlamında yabancılaşmayı da beraberinde getirir. İnsanın benlik duygusuna hükmeden bu yabancılaşma zamanla toplumsal bir yabancılaşmaya dönüşür. İnsanlar istekler, arzular, hazlar, kişisel eğilimler vasıtasıyla gerçekleşebilecek veya gerçekleşmesi arzulanan bir hayali çizebilir ve böylece somutlaştırır. Düşünme yeteneği sayesinde bir üst boyuta ulaşan insan hayallerini de bu ölçüde sınırsızlaştırabilir. “İnsan öylesine karmaşık bir makinadır ki onun hakkında kesin bir fikir edinmek ve dolayısıyla onu tanımlamak ilk başta olanaksız gibi görünür” (De La Mattrie, 1980, 19).

Makinelerin çıkardığı seslerden, makinenin çalışma sistemine kadar tüm özelliklere şiirde yer verilmesi bahsi geçen teknolojik ilerlemelerin, gelişmelerin hareketini ve canlılığını resmetme şeklinde gerçekleşir. Hızın, zamana hükmetmenin temsilcisi niteliğindeki teknoloji, makineleşme yani sanayileşme kavramları sözcüklere özgürlük kazandırılarak “trrrrum, trrrrum, trak tiki tak” övülür.

Çağının gelişmişlik seviyesinin, sanayi, ekonomi ve teknolojik ilerlemelerin gerisinde olan insanın kendisini “öteki” olarak niteleyeceğini, en önemlisi de kendi varlığına yabancılaşacağını unutmamak gerekir. Çağımızın insanının yabancılaşmanın etkisiyle açığa çıkan yalnızlığı, endişe ve kaygı halini belirtir bu nedenle bireyin öncülüğünde toplumun kendi benliğini kazanmasını, bilincinin, varoluşunun farkına varmasını sağlaması oldukça önemlidir. Makineleşmek ile birlikte yeni üretim tekniklerinin üretime uygulanmasıyla, ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal alanlarda yaşayacağı değişikliklerle birlikte insanın, toplumun, kaygı ve korkularıyla yüzleşmiş, kendi bilincine ulaşmış bir varlık izlenimi vermesi sağlanır.

Neticede sanayileşme teknolojik gelişmelerle orantılı olarak ve teknolojik gelişmeler de toplumsal gelişmenin ve ilerlemenin yolunu açarak ilerlemektedir. “Nazım”ın şiirlerinde belirgin olarak görülen özelliklerden biri, her durumda, her mekânda ve her şartta geleceğe dair umudunu ve inancını asla kaybetmeyen bir söylemin olmasıdır. Bu söylemin önemli kavramlarından biri “özgürlük”tür. Onun gözünde bütün insanlar özgür olmalıdır; özgürlük insan olmanın en gerekli şartlarındadır” (Çam, 2011: 52). “Makinalaşmak istiyorum, mutlak buna bir çare bulacağım ve ben ancak bahtiyar olacağım” ifadeleri sosyolojik bir yaklaşımın bazı yönlerini yansıtmalarıyla şiire anlam zenginliği katar.

2. Metin Dışı Tahlil

Metin dışı tahlil, edebiyat eserlerini ve yazarlarını içinde buldukları toplumsal şartlar ile ilişkilendirerek yapılan bir değerlendirmedir. “Edebiyata yaklaşımın nasıl olacağı ve sosyolojiyle edebiyat eleştirisi arasındaki ilişkinin

derecesinin ne olacağı meselesi sosyolojik eleştirinin yolunu belirlemiştir. Bu anlamda edebî eserin konusunun geçtiği çevre ve bu çevrenin zamana bağlanması edebiyat sosyolojisinin temel öncülüdür. Dolayısıyla eserin sanatçısı ve sanatçının da içinde yaşadığı çevre ve dönem ile ilişkisini açığa çıkarma amacındadır. Yazar, okur, toplum bağlamında ele alınan bu yöntem ile birlikte metin dışı özellikler de incelemeye dâhil edilir” (Çelik, 2013, 60). Makinalaşmak şiiri 1923 yılında Nazım Hikmet tarafından yazılmıştır. 20. yüzyılın başına gelindiği zaman Avrupa’da bulunan güçlü devletler Sanayi Devrimi ile birlikte büyük gelişim göstererek güçlenmiştir. “1920'lere kadar sanayileşme, kalkınma ve planlama arasında doğrudan ilişki kurulamamıştır. Sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmişler arasındaki eşitsiz büyüme, üretim, tüketim ve paylaşım, kalkınma ve planlama kavramlarını tartışmaya açmıştır. Önce Sovyetler Birliği’nde uygulamaya konulan kalkınma planları, ardından kapitalizmin hegemonyasındaki ülkelerde ve üçüncü dünya blokunda yaygınlaşmaya başlamıştır” (TMMOB Sanayi Kongresi, 2007, 1).

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı ile birlikte ekonomik çöküntü içerisinde olan Türkiye 1920’li yılların başında sanayileşme çalışmalarına başlamıştır. Ama ekonomide, siyasette yaşanan çalkantılar ve sonrasında II. Dünya Savaşı’nın etkileri sanayileşme ve kalkınma gelişimlerini sekteye uğratmıştır. Sovyetler Birliği’nde de 1920’li yıllarda sanayileşmeye yönelik adımlar atılmıştır. Emperyalizmin etkisine karşı sanayileşme hareketleri ve hamleleri önemli bir yankı uyandırmıştır. *Makinalaşmak* şiirinin yazıldığı dönemde Nazım Hikmet Sovyetler Birliği’ndedir. “Orada iş adamlarını, soyluları, yerel yönetimleri fabrika kurmaya zorladılar yüzlerce sanayi girişimi ortaya çıktı, iktisat tarihçilerinin gayet iyi bildiği gibi. Zira plan, 20. yüzyıl sanayi aklının ürünüdür. 20. yüzyıl aklının ürünü olarak ortaya çıkacak plan” (Kuruç, 2015, 6).

Sovyetler Birliği, sanayileşmenin ancak planlarla olabileceğini dünyaya gösterir ve böylece 1930’ların sanayi programları doğar. Ekonomide bir kamu sektörü olarak ortaya çıkarlar ve kendi kurumlarını kurarlar. TÜİK verilerine göre 1923 yılından 1931 yılına kadar Türkiye’nin ihracatında Sovyet Birliği’nin payı yüzde iki ile yüzde yedi arasında gerçekleşir. Nazım Hikmet 1923 yılında yazdığı bu şiir ile Sovyet Rusya’da bulunduğu dönem sanayi faaliyetlerini yakından takip etmiş ve sanayi gücünün tüm dünyayı etkisi altına alacağını hissetmiştir. 1923- 1927 yılları arasında Sovyet Rusya ve Türkiye arasında ticari kararlar verilmiş ve ekonomik, politik bağlar geliştirilmeye çalışılmıştır.

“İlerleyen dönemde ekonomik ve ticari ilişkiler düşük seviyede devam etmiş, Rusya dış ticaret temsilciliğinin diplomatik statüsünün Türkiye tarafından kabul edilmemesi ve Rusların bazı Türk mallarının girişine engel olmaları yüzünden bu alanda verimli bir iş birliği hayata geçirilememiştir” (Özder, 2017, 145). Evrensel sorunlarla baş etmek için önemli bir yolun sanayileşmek olduğu fark edilircesine sanayi alanında gelişmeler yaşanmıştır. 1925’te Kayseri’de Uçak Fabrikası kurulur. 1951 yılında 54 uçak yapılır.

1938'de tanksavar topların yapımı başlar. 1940 yılında kendi tankımızı üretiriz. İktisadi anlamda 1923-1933 yılları Türkiye'nin uygulayacağı politikayı arama yılları olmuştur. 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanır. Bu kongrede sanayinin korunması, sanayinin özendirilmesi, sanayinin finansmanı, sanayicinin eğitimi gibi maddeler hazırlanmıştır. 1930 yılına kadar sanayileşmek için bütçe politikası ve devlet girişimi önemsenmiştir.

Devletin sanayi alanında yatırım yapmasını sağlamak ya da yatırım yapacak kuruluşlara destek verecek olan kurumların kurulmasına öncülük etmek için 1924'te İş Bankası kurulmuştur. 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulur. 28 Mayıs 1927'de 10545 sayılı kanunla Sanayi Teşvik Kanunu gerçekleştirir.

1923-30 Liberal dönem yılları, ekonomi ve sanayileşmenin de yeni bir anlayışla ele alındığı dönemlerdir, bu dönemlerde devlet müdahalesi hafiftir ve millileştirme hareketi uygulanmıştır. Atatürk 1923 yılında "... siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa, kazanılacak başarılar yaşayamaz ve sürekli olamazlar" der. Başarı ile ekonomik kalkınmanın paralel ilerlediği görüşüne sahip olmuşlardır. 1920'ler Birinci Dünya Savaşı'nın ve Rus İç Savaşı'nın yeni bittiği ve hasarların onarılmaya başlandığı yıllardır. Sovyet-Polonya Savaşı sonucunda yapılan anlaşma ile birlikte Sovyetler ekonomik gelişim alanına sahip olur. Hızlı bir sanayileşme serüveninin yakalanmasıyla sanayileşme, Marksist şairlerin etkilendiği bir alan olmuştur. "Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi sosyoloji tarihi boyunca olduğu gibi günümüzde de araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Sanat eserleri doğayı, insanı, hayatı yansıtarak adeta dünyaya bir ayna tutarlar. Sanat bir bakıma gerçekliğin yansımasıdır. Sanat ve gerçeklik arasında bir ilişkinin bulunduğu dair düşünce tarih boyunca var olmuştur. Çünkü sanatla insan, doğa ve hayat arasında sıkı bir bağ vardır" (Cuma, 2009, 83).

Sanayileşmenin evrensel yaralara ilaç olacağı yaklaşımıyla şairlerin şiirlerinde de sanayileşme ve sanayileşmeye ait terimler yerini alır. Teknolojik gelişmelerin büyümesine kapılan Marksist şairler ona duydukları hayranlığı etkili ve canlı bir üslup ile yazarlar, umutlarını okura bildirirler.

20. yüzyıl başlarında ortaya çıkan "Fütürizm" sanat akımından etkilenen Nazım Hikmet *Makinalaşmak* adlı şiiri yazar. Özellikle Rus fütürist Viladimir Mayakovski'den esinlenmiş ve geleneksel sanat anlayışına karşı çıkmıştır. Sanatın her aşamasına makineyi, hızı, canlılığı yerleştirmiş ve geleneksel sanat anlayışının yanı sıra geleneksel dilbilgisi kurallarına da karşı çıkmıştır. Serbest nazım şeklini kullanmış ve eserinde yeni sözcüklere yer vermiştir.

Nazım Hikmet, Sovyetlere iç savaşın yeni bittiği 1921 yılında gider ve birçok ülkeden komünist öğrenim görmek için bir araya gelmiş olanların bulunduğu KUTV'a başlar. 1921-1925 yıllarında üretimin temel öncüsü olarak

belirlemelerini Sovyetlerden etkilenerek yapar. Fütürizmin etkisinde bilim ve teknolojiye duyduğu hayranlıkla, makineleşme ile beraberinde gelecek gelişim ve ilerleme inancıyla ve maddeyi sanatsal bir nesne olarak görüşüyle fikirleri şekillenir. “Türk şiirinde o zamana kadar denenmeyen görsel, sessel ve karmaşık biçimli teknikleri kullanarak somut ve nesnel bir şiir anlayışıyla karşımıza çıkar” (Korkmaz vd. 2013, 267).

20. yüzyılın başlarında hızlı sanayileşmenin de imkânları ile 1909 yılında Paris'te Le Figaro gazetesinde manifesto yayınlayan, akımın öncüsü Filippo Tommaso Marinetti'dir. İtalya'da ortaya çıkan fütürizm, sanatta canlılığı savunur. Geçmişin tamamen reddedilmesini önceleyerek faşizmden yana bir tavır alınmıştır. Marinetti hızın üstünlüğünü ilan etmiştir ve Rusya'da Mayakovski de gelecekçiliğe yönelir. 1917 Ekim devriminden sonra Fütürizm güçlenmiştir. Edebi bir sürat var olduğuna göre zaman ve mekân kavramları da anlamlarını yitirmiştir ve teknolojinin hızı zamana meydan okumuştur. “Geleceği makinalaştıran sanattır” denilerek makineleşme çalışmalarının kutsallığı üzerinde durulmuştur.

1917 yılından itibaren Rusya'da etkisini gösteren Fütürizm, Nazım Hikmet'i de etkilemiştir. Rus fütürizminin etkisiyle İtalyan fütürizminden farklılaşp materyalizme, makineye yatkın özelliklere bürünmüşlerdir. Nazım Hikmet Rusya'ya gittiği zaman Mayakovskiy'nin gözde olduğu yıllardır. Nazım Hikmet sanayi hayatının ve bu hayatı işleyen işçi sınıfının konularını ele almayı ihmal etmez. Bilim ve teknolojideki ilerlemelerin yeniliği ve kalkınmayı beraberinde getirdiği görüşünde olan fütüristler icat, teknoloji, makine ve onların işlevselliğine büyük bir hayranlıkla yaklaşmışlardır. Hızı kutsal kabul edecek kadar ileriye giden bu görüş sahipleri hızın varlığına zemin oluşturan teknolojinin ve teknolojik ilerlemelerin de kutsallığını savunmuş ve eserlerinde bu konulara sıklıkla yer vermişlerdir.

Materyalist ve Marksist dünya görüşünün etkisiyle yazılan *Makinalaşmak* şiirinde şair, dilin hareketli ve canlı boyutuyla yakaladığı hız ile birlikte mekanik bir kurgunun hız düzenini ve sistematliğini bütünleştirir. “Şiirindeki paralel, simetrik, ters simetrik akışlar ve kırılmalar modern Rus şiirinden özellikle Mayakovski'den alınmış yansımalarıdır” (Korkmaz vd. 2013, 270).

Sonuç

Her edebi eser yazıldığı dönemin zevk ve anlayışını, yazarının duygu ve düşünceleriyle besleyerek farklı açılardan temsil etmektedir. Eserler sosyal yaşamın içerisinde anlam çeşitliliği kazandığından taşıdıkları mesajlar birey ve toplumla ilişkilidir.

Sanayileşmenin ilerlemesi ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile ilişkilidir. Şiirin bütününe oluşturan makineleşme eylemi toplumda yerleşmiş sanayileşme bilincinin, bireyler üzerinde bütünleşmiş ve özümsemiş imajını ortaya koymaktadır. Bu bütünlük anlayışının şiirde sadece fikir ifadesi olarak kalması engellenmiş şekil ve üslup bakımından da şiir makineleşme ile

bütünleşmiştir. Bir makinenin çalışma düzenini ve ses işleyişini kullanılan ifadeler ile ortaya koyan şiirde fütürizm etkisi görülmektedir.

Müzikalite ve ses ahenginin, kelime düzeni içerisinde şiirselleşmesi okurun zihninde işleyen bir makineyi canlandırmaktadır. Sanayileşme terimlerinin şiirde yer bulması ritmik ahenk ile desteklendiğinden makineleşme fikri okuyucuya hem hissettirilmiş hem de gösterilmiştir. Tutarlı ve sonsuz duygu yoğunluğu ile belirtilen makineleşme arzusu hızlı gelişen teknolojinin insan ruhuna işleyişinin bir sonucudur. Bireylerin psikolojik açıdan daha sağlıklı olabilmesi için teknolojinin ilerlemesinin beraberinde getirdiği teknik ilerlemelerin insanlığın mutluluğu için kullanılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akkanat, Hulusi. (2015), "Makinalaşmak İstiyorum!", *Düşün-ü-yorum Dergisi*, S. 63, s. 50-53.
- Arslan, Fatih. (2012), "On İkiye Bir Var ve Karşılıklı Öykülerinde Zaman/ Bellek Tercihleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 8, s. 12-17.
- Bilgili, Alper. (2017), "Nazım Hikmet Şiirinde Bilim ve Teknoloji", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları*, S. 33, s. 885-905.
- Cuma, Ahmet. (2009), "Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi Etkileşimi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.22, s. 81-94.
- Çam, Çiğdem. (2011), *Mehmet Akif, Tevfik Fikret ve Nazım Hikmet'in Şiirlerinde Gelecek Tasavvuru*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Çelik, Ejder. (2013), "Edebiyat Eseri Toplumun Aynasıdır: Edebiyat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine", *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, C. 104, s. 59-64.
- De La Matrie, Julien Ofray. (1980), *İnsan Bir Makine*, Ehra Bayramoğlu (Çev.), Havass Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, Mehmet. (1994), *Şiir Tahlilleri 2*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz Ramazan, Argunşah Hülya, Kolcu Ali İhsan, Külahlıoğlu İslam Ayşenur, Gariper Cafer, Gündüz Osman, Özcan Tarık, Apaydın Mustafa, Sınar Alev, Şengül Abdullah. (2013), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Grafiker Yayınları, Ankara
- Kösemihal, Nurettin Şazi. (2014). "Edebiyat Sosyolojisine Giriş", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 2, S. 19-20, s. 1-37.
- Kuruç, Bilsay. "Sanayi, Geçmişten Geleceğe ve Sanayi 4.0.", *TMMOB Makine Mühendisleri Odası Sanayi Kongresi*, Ankara, 11-12 Aralık 2015.
- Merter, Mustafa. (2011), *Dokuz Yüz Kath İnsan*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Moran, Berna. (2002), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özder, Ferruh. (2017), "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 60, s. 143-170.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK

Batman Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Batman/TÜRKİYE
emintugluk@gmail.com

ORCID

Tuba ÖZFİDAN

Batman Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Yüksel Lisans Öğrencisi
Batman/TÜRKİYE
tubaozfidan@gmail.com

ORCID

**BATMAN İLİ KÖY VE BAĞLI
YERLEŞİM BİRİMLERİ YER
ADLARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

AN EVALUATION ON PLACE NAMES
OF VILLAGES AND AFFILIATED
SETTLEMENTS OF BATMAN
PROVINCE

Makale Türü: Araştırma Makalesi | Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 08.03.2022 | Received Date: 08.03.2022
Kabul Tarihi: 27.04.2022 | Accepted Date: 27.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022 | Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Tuğluk, Mehmet Emin ve Özfidan, Tuba, "Batman İli Köy ve Bağlı Yerleşim Yerleri Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 464-487.

Tugluk, Mehmet Emin and Özfidan, Tuba, "An Evaluation on Place Names of Villages and Affiliated Settlements of Batman Province", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 464-487.

10.28981/hikmet.1084843

*Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin TUĞLUK
Tuba ÖZFİDAN*

**BATMAN İLİ KÖY VE BAĞLI YERLEŞİM BİRİMLERİ YER ADLARI ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME***

AN EVALUATION ON PLACE NAMES OF VILLAGES AND AFFILIATED
SETTLEMENTS OF BATMAN PROVINCE

ÖZ

Dil biliminin bir alt dalı olan ad bilimi çeşitli kollara ayrılır. Bu kollardan biri de yer adı bilimidir. Yer adı bilimi yer adlarını köken, anlam, yapı ve benzeri özellikleri bakımından inceler. Yer adları genellikle bulunduğu coğrafyanın özellikleri, tarihî geçmişi ve içinde bulunduğu toplumun sosyokültürel hayatı hakkında bilgiler içerdiğinden dil bilimin yanı sıra tarih, coğrafya, etnoloji, sosyoloji gibi bilim dallarından da yararlanır. Bu çalışmada Batman şehir merkezi ile Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk ve Sason ilçelerine bağlı 567 köy ve bağlı yerleşim birimi (mezra) adı leksik-semantik açıdan ve yapı yönünden incelenmiştir. Köy ve bağlı yerleşim birimi yer adlarının belirlenmesinde İçişleri Bakanlığı web sayfasındaki Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri kayıtları esas alınmıştır. İncelenen yer adlarının verilmesinde etkili olan unsurlarla ilgili sonuç bölümünde değerlendirilmedi bulunulmuştur. Ayrıca çalışmanın sonunda 567 köy ve bağlı yer adının dizini verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ad bilimi, yer adları, leksik-semantik, Batman, Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk, Sason.

ABSTRACT

The science of onomastics, a sub-branch of linguistics, is divided into several branches. One of these branches is the science of place names. Toponym science examines place names in terms of origin, meaning, structure and similar features. Since place names generally contain information about the characteristics of the geography, historical background and socio-cultural life of the society in which they are located, besides linguistics, they also benefit from science branches such as history, geography, ethnology and sociology. In this study, the names of 567 villages and related settlements (hamlet) connected to the central district of Batman and Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk and Sason districts were examined in terms of lexical-semantic and structure. The records of the Turkish Civil Administration Departments Inventory on the website of the Ministry of Interior were taken as the basis for determining the village and its affiliated settlements. In the conclusion part, an evaluation has been made about the factors that are effective in giving the examined place names. In addition, at the end of the study the index of 567 village and affiliated place names was given.

Keywords: The science of onomastics, place names, lexical-semantic, Batman, Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk, Sason.

* Yazar Katkı Oranı Beyanı: Araştırmacılar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamışlardır.

Giriş

İnsanoğlu varlık, nesne ve kavramları birbirinden ayırt etmek amacıyla onlara ad verme ihtiyacı hissetmiştir. Bunu yaparken de genellikle onların bir veya birkaç özelliğinden hareket ederek tanımlamalar yapmıştır. Bu tanımlar günümüzde ad biliminin konusu içerisine girmektedir. Ad bilimi, canlı, cansız varlıkların veya soyut kavramların adlarıyla ilgilenen bilim dalıdır. Ad bilimi “sözcük-kavram ilişkisi” ve “özel adlar” olmak üzere iki açıdan ele alınabilir. Sözcük-kavram ilişkisinde bir kavramdan hareket edilerek kavrama nasıl ad verildiği ve kavrama ad vermede rol alan etkenler değerlendirilir. Özel adlar incelenirken ise adın kökeni, tarihsel gelişimi ve değişimi dikkate alınır. Ad biliminin bu kısmı kendi arasında kişi adları bilimi ‘anthroponymie’, yer adları bilimi ‘toponymie’, dağ adları bilimi ‘oronymie’, su kaynakları adları bilimi ‘hydronymie’ gibi başlıklar altında ele alınır (Aksan, 2009, s. 32). Aksan, tüm dünyada ad bilim çalışmaları içinde en geniş yeri, yer adı biliminin aldığını, çoğu ülkede yer adı bilimi çalışmalarının yaygın olduğunu, Avrupa ülkelerinde şehir, kasaba, köy, cadde, sokak ve meydan adlarının hassasiyetle incelendiğini ve bu isimlerdeki değişim ve gelişmelerin tarihi belgelerle izlenerek ortaya konulduğunu belirtir (Aksan, 2009, s. 101).

Türkiye’de yer adı bilimi çalışmaları Avrupa’dan daha geç tarihlerde başlamıştır. Avrupa’da yer adı bilimi çalışmaları 1900’lü yıllarda başlarken Türkiye’de bu alanda yapılan ilk çalışma 1925 yılında Fuad Köprülü’nün *Türkiyat Mecmuası*’nda yayınlanan *Oğuz Etnolojisine Dair Notlar* (Köprülü, 1925) isimli yazısıdır.¹ Köprülü’nün bu yazısını 1928 yılında Hüseyin Nihal ve Ahmet Naci’nin birlikte kaleme aldıkları *Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri* adlı makale izler (1928). 1929 yılında Maarif Vekâleti *Coğrafi İsimlerin İmlâları Hakkında Rapor*’u yayımlar (Maarif Vekâleti 1929). Birkaç yıl sonra H. Namık *Haritacılar Mecmuası*’nda *Coğrafi İsimlerin Ehemmiyeti* başlıklı bir yazı kaleme alır (1934). Abdulkadir İnan *Anadolu’nun Toponomisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi* (1945) adlı makalesinde cumhuriyet öncesinde Anadolu toponomisi hakkında yapılan çok az çalışma olduğunu belirtip bu konudaki çalışmaların cumhuriyetten sonra yapıldığına özellikle dikkat çekmiştir (İnan, 1945, s. 62). Ahmet Caferoğlu’nun kaleme aldığı *Türk Onomastiğinde ‘At’ Kültü* makalesi (1953) Hasan Eren’in *Yer Adlarımızın Dili* (1965), Özcan Başkan’ın *Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme* (1970) bu alanda yapılan ilk çalışmalardan sayılır. Bunun dışında (Witteck 1935, Aksu 1936, Üçer ve Koman 1945, Işıttan 1945, Bilgiç 1946, Oy 1964, Eren 1972, Eröz 1966, 1972, 1974, 1984; Aksan 1970, 1974, 1982; Demircan 1976, Gülensoy 1984, 1995; Güzelbey 1984, Kırzioğlu 1984, Umar 1993) gibi araştırmacılar konuyu tarihî, sosyolojik ve dil bilimi açısından inceleyen çalışmalar kaleme almışlardır.

¹ Saim Sakaoğlu bu alanda yapılan ilk çalışmanın 1327 (M.1909-1910) yılında Türk Derneğinin dördüncü sayısında yayımlanan “Osmanlı Coğrafya-yı Tarihiyesi” adlı dört seriden oluşan makale olduğunu belirtir (Sakaoğlu, 2001: 29-34). Şahin ise bu çalışmanın bir adbilim çalışmasının ruhundan uzak olduğunu, bu makalenin daha çok coğrafya biliminin tarihî coğrafya sahasıyla ilgili olduğunu ifade eder (Şahin, 2021: 79-80).

“Dilin söz varlığı içerisinde önemli bir yeri olan yer adları, yapı ve köken özellikleri ile leksik-semantik özellikleri bakımından dil bilimciler için çalışma alanı hâline gelmiştir” (Telli, 2018, s. 511). Ancak bugüne kadar yer adı bilimi ile pek çok çalışmada terim ve tasnif meselesi işlenmesine rağmen [*Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme* (Başkan, 1970), *Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar* (Aksan, 1974), *Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış* (Gülensoy, 1998), *Türk Toponomisi Üzerine Bir İnceleme* (Kurgun, 2009), *Yeradbiliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi* (Şahin, 2015), *Adbilim* (Şahin, 2021) vb.] bu konuda bir birlik sağlanamamıştır.

Anadolu toprakları, tarih boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmıştır. Bu da çeşitli ve zengin bir dil malzemesinin oluşmasını sağlamıştır (Yaş, 2017: 69). Türklerin Anadolu’ya yerleşmesiyle birlikte yerleşim alanlarına Türkçe adların verilmesi bu çeşitliliği arttırmıştır. Cumhuriyet döneminden 1978 yılına kadar Türkçe olmayan veya birbirine yakın olup aynı adı taşıyan 12.000’i köy olmak üzere toplamda 28.000 yerleşim adının ismi değiştirilmiştir (Tunçel, 2000, s. 27-28). Batman merkez ve ilçelerine bağlı köy ve bağlı yerleşim birimleri de farklı tarihlerde yapılan ad değişikliklerinden etkilenmişlerdir. Bu durum, yer adı bilimi çalışmalarının önemini daha da arttırmaktadır.

Batman ilinin bulunduğu coğrafya tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ancak günümüzdeki Batman şehrinin kuruluşu çok eskiye dayanmamaktadır. Batman, *Elah* veya *İluh* adıyla Siirt iline bağlı küçük bir köyken 1926-1927 yılında yaşanan sel felaketiyle Beşiri ilçesine bağlanmıştır. 2 Kasım 1955 yılında Batman’da belediye teşkilatı kurulmuş Batman 2 Eylül 1957 tarihinde ilçe, 16 Mayıs 1990 tarihinde ise il statüsüne kavuşmuştur.² Batman’ın Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk ve Sason olmak üzere beş ilçesi bulunmaktadır. Batman Merkez ve ilçelerine ait nüfus, köy ve bağlı yerleşim birimi istatistiği şu şekildedir:

Yerleşim Birimi	Nüfus	Köy	Bağlı
Merkez (Batman)	477.456	33	32
Kozluk	60953	69	115
Sason	30182	54	62
Gercüş	19304	58	12
Hasankeyf	7496	22	7
Beşiri	30928	53	50
Toplam	626319	289	278

Tablo 1: Batman merkez ve ilçelerine ait nüfus, köy ve bağlı yerleşim birimi istatistiği.

Bu çalışmada Batman Merkez ile Beşiri, Gercüş³, Hasankeyf, Kozluk, Sason ilçelerine bağlı 567 köy ve bağlı yerleşim birimi adı leksik-semantik açıdan ve yapı yönünden incelenmiştir. Köy ve bağlı yerleşim birimi yer adlarının belirlenmesinde İçişleri Bakanlığı web sayfasındaki Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri kayıtları esas alınmıştır. İncelenen yer adlarının verilmesinde etkili olan unsurlarla ilgili sonuç bölümünde değerlendirilmedi bulunulmuştur. Ayrıca

² Batman ili ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.batman.gov.tr/sehrimiz>

³ Gercüş ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Yakut, 2013.

çalışmanın sonunda 567 köy ve bağlı yer adının dizini verilmiştir. Yer adlarının incelenmesinde önce yerleşim biriminin adı, ardından yerleşim biriminin statüsü köy ise *K.* bağlı yerleşim birimi ise *Ba.* kısaltması ile verilmiştir. Kısaltmadan sonra da yerleşim biriminin bağlı olduğu merkezin kısaltması Beşiri (*Bş.*), Gercüş (*Gr.*), Hasankeyf (*Hsk.*), Kozluk (*Kz.*), Batman Merkez (*Mr.*), Sason (*S.*) şeklinde parantez içerisinde gösterilmiştir.

A. Tespit Edilen Yer Adlarının Leksik-Semantik Sınıflandırılması

1. Kişi Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Cemalo Ba. (*Kz.*), Hasanlar Ba. (*S.*), Haydar Ba. (*S.*), Kelhasan K. (*S.*), Ramazan Ba. (*S.*), Recepter K. (*Mr.*), Ridvan Ba. (*Bş.*), Yavuz Ba. (*Bş.*)

2. Renk Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Akağaç Ba. (*Kz.*), Akalın K. (*Hsk.*), Akbelen Ba. (*S.*), Akburç K. (*Gr.*), Akça K. (*Mr.*), Akça Ba. (*Gr.*), Akçakışla K. (*Kz.*), Akçalı K. (*Kz.*), Akdoğan Ba. (*Bş.*), Akkuş Ba. (*Kz.*), Akoba K. (*Mr.*), Aksaray Ba. (*Kz.*), Akyar K. (*Gr.*), Akyemiş Ba. (*S.*), Alaca K. (*Bş.*), Alacalar Ba. (*Kz.*), Alagöz Ba. (*S.*), Gökçe K. (*Gr.*), Gökçepınar K. (*Gr.*), Gökdere Ba. (*Gr.*), Göktaş Ba. (*Bş.*), Karaağaç Ba. (*S.*), Karaköy K. (*Hsk.*), Karameşe K. (*S.*), Karaoğlak K. (*Kz.*), Karatepe K. (*Bş.*), Karayün K. (*Mr.*), Karayün K. (*S.*), Kıratlı K. (*Kz.*), Sarıdal Ba. (*Kz.*), Sarıkız Ba. (*S.*), Sarıkuş Ba. (*Kz.*), Sarıyayla K. (*S.*), Yeşilköy Ba. (*Kz.*), Yeşiloba K. (*Bş.*), Yeşilöz K. (*Mr.*), Yeşilöz Ba. (*Kz.*), Yeşiltepe Ba. (*Kz.*), Yeşilyurt Ba. (*Kz.*)

3. Ziraî Bitki Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

3.1. Meyve Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Alıçlı K. (*Kz.*), Alıçlı Ba. (*Bş.*), Armutlu K. (*Kz.*), Cevizli K. (*Gr.*), Cevizli K. (*S.*), Dutluca Ba. (*Kz.*), Elmapınar Ba. (*S.*), Erikli K. (*S.*), İncirli K. (*Hsk.*), İncirli Ba. (*Kz.*), Karpuzlu K. (*Kz.*), Kozlu K. (*Gr.*), Üzümlü Ba. (*Kz.*), Yemişli K. (*Gr.*), Yemişlik Ba. (*Kz.*)

3.2. Sebze Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Arpacık Ba. (*S.*)⁴, Soğanlı K. (*S.*)

3.3. Tahıl Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Bulgurlu Ba. (*Kz.*)

4. Bitki Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Ardıç K. (*Gr.*), Ardıçlı K. (*Gr.*), Çamlıca K. (*Kz.*), Çınarlı K. (*S.*), Çiçekli K. (*Gr.*), Çimenli Ba. (*Bş.*), Doğankavak K. (*Bş.*), Düzmeşe K. (*Gr.*), Güllüce K. (*Kz.*), Gülovası Ba. (*Kz.*), Gültepe Ba. (*Kz.*), Gürgenli K. (*S.*), Kamışlı K. (*Kz.*), Kavacık Ba. (*Hsk.*), Kavak Ba. (*Hsk.*), Kavakdibi K. (*Kz.*), Kavaklı K. (*S.*), Kurukavak K. (*Bş.*), Meşeli K. (*S.*), Otlı Ba. (*Gr.*), Otluca K. (*Bş.*), Palamut K. (*Hsk.*), Söğütlüpinar Ba. (*Kz.*), Uzunçayır K. (*Kz.*), Yalınkavak K. (*Bş.*)

⁴ Tohumdan yetiştirilen ve tohumluk olarak kullanılan küçük soğan (Türkçe Sözlük, 2011: 156).

5. Bitki Unsurlarının Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Budak Ba. (Kz.), Gökbudak Ba. (Kz.), Kütüklü K. (Bş.), Salkımlı Ba. (Mr.), Samanlı K. (Bş.), Tomurcak Ba. (Kz.)

6. Hayvan Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Arılı Ba. (Bş.), Arslanlı Ba. (Kz.), Aslanlı Ba. (Kz.), Atbağı K. (Bş.), Atbaşı Ba. (Bş.), Atlı Ba. (Kz.), Bozdoğan Ba. (S.), Danacı Ba. (Bş.), Danagözü K. (Kz.), Danalı K. (Bş.), Deveboynu K. (Bş.), Doğancı Ba. (Kz.), Düvecik K. (Kz.), Geyikli K. (Kz.), Güvercin K. (Mr.), Güvercinlik K. (Bş.), Güvercinlik K. (S.), Keçiler Ba. (S.), Keçili Ba. (Hsk.), Keklikpınar Ba. (Kz.), Kısırak Ba. (S.), Koyunlu K. (Gr.), Koyunlu Ba. (Hsk.), Kumrular Ba. (Kz.), Kumrulu Ba. (Bş.), Kuşçukuru K. (Bş.), Kuzguncuk Ba. (S.), Mercan Ba. (Kz.), Şahinli Ba. (S.), Tekeli Ba. (Kz.), Turnalı K. (S.)

7. Yerin Konumuna Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları

Aşağıkıratlı K. (Kz.), Balbaşı K. (S.), Başova K. (Gr.), Başpınar Ba. (Kz.), Çaykenarı Ba. (Bş.), Çayönü K. (Kz.), Çayönü Ba. (Kz.), Çayüstü K. (Mr.), Çeşmebaşı K. (Mr.), Değirmenüstü K. (Bş.), Dereüstü Ba. (Mr.), Doruk K. (Gr.), Gölbaşı Ba. (S.), Karşiyaka K. (Kz.), Kayadibi (Örenağıl) Ba. (S.), Kayadibi (Cevizli) Ba. (S.), Kolbaşı Ba. (Mr.), Köprübaşı K. (S.), Kuyubaşı K. (Mr.), Ortaalan Ba. (Bş.), Ortaca K. (Kz.), Ortaköy Ba. (Bş.), Öteyaka Ba. (Gr.), Tepebaşı K. (Hsk.), Yakacık K. (Bş.), Yamaçlı Ba. (Kz.), Yukarı Ziyaret Ba. (Kz.)

8. Alet, Eşya, Araç-Gereç vb. Unsurların Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Çarıklı K. (Mr.), Çengelli Ba. (Kz.), Çubuk Ba. (Kz.), Dibek Ba. (S.), Güveçli Ba. (Kz.), İncili Ba. (Kz.), Kalkancık Ba. (Kz.), Kancalı Ba. (S.), Kantar K. (Gr.), Kapaklı Ba. (Bş.), Kayıklı K. (Hsk.), Keseli Ba. (Kz.), Kılıç K. (Mr.), Kılıçören Ba. (S.), Kilimli K. (S.), Okçular Ba. (Kz.), Pompalı Ba. (Bş.), Sapanlı Ba. (Bş.), Urganlı K. (Mr.), Yelek Ba. (S.), Yorganlı Ba. (S.)

9. Lakap Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Köseler Ba. (Kz.), Kösetarla K. (Mr.), Kulaksız K. (S.)

10. Coğrafi Unsurun Dış Görünümüne Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları

Çukurca Ba. (S.), Çukuryurt K. (Gr.), Derince K. (Kz.), Derince K. (S.), Derincik Ba. (Kz.), Deliktaş Ba. (S.), Dikbayır K. (S.), Dikbayır Ba. (Kz.), Diktepe K. (Mr.), Doruklu Ba. (Bş.), Heybeli K. (S.), İnişli K. (Kz.), Kesiktaş Ba. (Bş.), Kesmetaş Ba. (Kz.), Oymataş K. (Mr.), Oyuktaş K. (Kz.), Oluklu Ba. (Mr.), Topak Ba. (Kz.), Yanıkaya K. (Kz.), Yarımtaş K. (Bş.), Yassıca K. (Gr.), Yokuş Ba. (Kz.), Yumrukaya Ba. (Bş.)

11. Coğrafi Unsurun İç Özelliğine Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları

Arıca K. (Gr.), Arıkaya K. (Kz.), Soğucak K. (Hsk.), Soğukpınar Ba. (Kz.)

12. Vücut ve Organ Adları ile İlgili Oluşturulmuş Yer Adları

Bacak Ba. (Kz.), Bilek K. (Bş.), Canlar Ba. (Kz.), Damarlı Ba. (Kz.), Güzelöz K. (Gr.), Kaşüstü K. (Bş.), Kaşayla K. (S.), Özler K. (Gr.), Özlüce Ba. (S.), Parmakkapı K. (Kz.), Ulucanlar Ba. (Kz.)

13. Sayı Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Altıhan Ba. (Hsk.), Beşkonak K. (Kz.), Beşpınar K. (Bş.), Binatlı K. (Mr.), Dörtbölük K. (S.), İkipınar Ba. (Kz.), İkiyaka K. (Bş.), İkizce Ba. (Kz.), Kırkat K. (Gr.), Tekagaç K. (Bş.), Üçdilek Ba. (S.), Üçkuyular K. (Bş.), Üçtepe Ba. (Mr.), Üçyol K. (Hsk.), Üçyol Ba. (Kz.), Yedibölük K. (Kz.), Yedigöz Ba. (S.), Yediyol K. (Mr.)

14. Boy, Aile, Akraba ve Aşiret Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Atalar Ba. (Kz.), Dayılar K. (Bş.), Oğuz K. (Bş.), Seyitler K. (Kz.), Seymenler Ba. (Kz.), Süleymanlar Ba. (Kz.)

15. Su ile Oluşturulmuş Yer Adları

Aksu K. (Hsk.), Çatalsu Ba. (Hsk.), Gürsu Ba. (Kz.), İncesu K. (S.), Kesiksu K. (Gr.), Örensu K. (Kz.), Soğuksu Ba. (Mr.), Suçeken K. (Mr.)

16. Yiyecek ve İçecek Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Ayrancı K. (Bş.), Sütlüce Ba. (Bş.), Şerbet Ba. (Mr.), Tuzlagözü K. (Kz.), Yağcılı Ba. (S.), Yağlıca Ba. (Bş.), Yoğurtlu Ba. (Mr.)

17. Maden Adları ve Madencilğe Bağlı Olarak Oluşturulmuş Yer Adları

Altındere K. (S.), Demirbilek K. (Mr.), Demirdöven Ba. (Bş.), Demirköy Ba. (Mr.), Demirlişınar K. (Mr.), Gümüşkemer Ba. (S.), Gümüşörgü K. (Kz.), Kömürlü Ba. (Kz.), Kurşunlu Ba. (Kz.), Tunçbilek Ba. (Kz.)

18. Meslek Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Ambarcı Ba. (S.), Bıçakçı K. (Mr.), Çakmakçı Ba. (S.), Eyerci Ba. (Mr.), Kahveci K. (Kz.), Kelek⁵çi K. (Hsk.), Koyuncular Ba. (Kz.), Kömürcü K. (Gr.), Ocakçı Ba. (S.), Okçu Ba. (Mr.), Taşçı K. (Gr.)

19. Yapı Adlarıyla veya Yapıt ile İlgili Adlardan Oluşturulmuş Yer Adları

Aykonak Ba. (S.), Bölükkonak K. (Kz.), Çardaklı K. (Hsk.), Hanlı Ba. (Bş.), Hanlı Ba. (Mr.), Hisar K. (Gr.), Kale Ba. (Kz.), Kaletepe K. (Kz.), Kesmeköprü K. (Mr.), Konak Ba. (Gr.), Konaklı K. (Kz.), Konaklı Ba. (S.), Kuyuluk Ba. (Bş.), Pınarhisar K. (Kz.), Reyhançşmesi Ba. (Mr.), Saraycık Ba.

⁵ Irmaklarda işleyen ve şişirilmiş tulumlar üzerine kurulan bir tür sal (Türkçe Sözlük, 2011: 1380).

(Kz.), Taşyuva K. (S.), Taşyuva Ba. (S.), Yazıhan K. (Bş.), Yuvalık Ba. (Kz.)
Yuvalar K. (S.)

20. Birtakım Coğrafi Unsurların Adları veya Özellikleri ile Oluşturulmuş Yer Adları

Asmadere K. (Bş.), Ballitepe Ba. (Mr.), Bayırlı K. (Hsk.), Beyçayırı K. (Bş.), Binektaş Ba. (Kz.), Boğazkapı K. (S.), Büyükdere K. (Hsk.), Çamlitepe Ba. (Bş.), Çakıllı K. (Bş.), Çakırpınar K. (S.), Çay (Derince) Ba. (Kz.), Çay (Danagözü) Ba. (Kz.), Çayeli Ba. (Mr.), Çaygeçit K. (Kz.), Çayhan K. (Kz.), Çayırba. (Kz.), Çayırba. (S.), Çevrimova K. (Mr.), Çığırba. (Bş.), Dağçatı K. (S.), Dağdelen Ba. (S.), Dağlıca Ba. (S.), Dere Ba. (Kz.), Dereçi K. (Gr.), Dereçi K. (S.), Dereli Ba. (Gr.), Dereli K. (Gr.), Dikmetaş Ba. (S.), Dolutaş Ba. (Kz.), Esentepe Ba. (Gr.), Esentepe Ba. (Kz.), Esentepe Ba. (Mr.), Geçit K. (Gr.), Geçitaltı K. (Kz.), Geçitli K. (S.), Gedikli Ba. (Bş.), Gürpınar K. (Kz.), Ilıca K. (Bş.), Irmak K. (Hsk.), Irmak Ba. (Kz.), İncigedik Ba. (Bş.), İnpınar K. (Bş.), Kayadibi K. (Kz.), Kayadüzü K. (S.), Kayalar K. (Gr.), Kaynarca Ba. (Gr.), Kaynarca Ba. (Kz.), Kayatepe K. (Bş.), Kırmataş Ba. (Mr.), Kışlacık Ba. (Bş.), Kışlak K. (Gr.), Kulludere K. (Kz.), Kumçay K. (Bş.), Kumluca K. (Hsk.), Kumlupınar K. (Kz.), Kumgeçit K. (Bş.), Kumtepe Ba. (Mr.), Mağaralı Ba. (Gr.), Mergedere Ba. (Kz.), Örmegöze K. (Bş.), Seki K. (Gr.), Seyrantepe K. (Kz.), Seyrantepe Ba. (Kz.), Taşburun Ba. (S.), Taşlı Ba. (Hsk.), Taşlıdere K. (Kz.), Taşlık K. (Kz.), Taşoluk Ba. (Kz.), Tepecik K. (Bş.), Tepecik K. (Gr.), Tepecik Ba. (Kz.), Tepecik Ba. (S.), Tepeli Ba. (Kz.), Toptaşı Ba. (Kz.), Tosunpınar K. (Kz.), Uzundere K. (Hsk.), Uzunyayla Ba. (Kz.), Uzunyazı K. (Kz.), Yayladüzü K. (Gr.), Yaylıca K. (Mr.), Yazlıca Ba. (S.), Yazpınar K. (Kz.), Yenipınar K. (Bş.), Yontukyazı K. (Bş.), Yuvalıçay K. (S.)
Yüksektepe Ba. (Mr.)

21. Gök Terimleri ile Oluşturulmuş Yer Adları

Aydınca K. (Gr.), Aydınlı K. (Gr.), Ayışığı Ba. (Bş.), Gündüzlü K. (Kz.), Güneşli K. (Hsk.), Güneşli K. (Mr.), Güneşli Ba. (S.), Gündoğdu Ba. (S.), Günyayla K. (Kz.), Samanyolu K. (Kz.), Yıldızkaya Ba. (S.), Yıldızlı K. (Kz.)

22. Hava Olayları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Doluca K. (Mr.), Karalan K. (Gr.), Poyraz K. (Gr.), Rüzgarlı K. (Gr.), Yağmurlu K. (Mr.)

23. Tarıma Bağlı Yer Adları veya Alan Adlarından Oluşturulmuş Yer Adları

Ağılbaşı Ba. (Kz.), Ağılca Ba. (Bş.), Arık Ba. (Gr.), Arkbaşı Ba. (Kz.), Bağlıca K. (Gr.), Bağözü K. (Gr.), Bahçeli K. (Bş.), Çevrecik K. (Kz.), Doğanpazarı K. (Bş.), Ekinciler Ba. (Bş.), Ekinli Ba. (Gr.), Ekinlik K. (S.), Kayabağı K. (Mr.), Meydancık Ba. (Bş.), Örenağıl K. (S.), Pazarcık Ba. (S.), Yakabağı K. (S.)

24. Tanımlayıcı Adlardan Oluşturulmuş Yer Adları

Acar K. (S.), Başegmez Ba. (Kz.), Bayraklı K. (Mr.), Bayramlı Ba. (Bş.), Çağlı K. (S.), Çalışkan K. (Gr.), Çatmalı Ba. (S.), Dikili Ba. (Bş.), Dilimli Ba. (Kz.), Duygulu K. (Kz.), Düzenli Ba. (Bş.), Eskihamur K. (Bş.), Gönüllü K. (Gr.), Güleç Ba. (S.), Gümeçli Ba. (S.), Gürbüz K. (Gr.), Işıkveren K. (Bş.), Kınalı K. (S.), Kıyımlı Ba. (Bş.), Koçaklı K. (Kz.), Öğütlü K. (Hsk.), Örmeli Ba. (Kz.), Örnek Ba. (Kz.), Saklı K. (Hsk.), Sargın K. (Gr.), Soylu Ba. (Kz.), Tutumlu Ba. (Gr.), Uğrak Ba. (Mr.), Uğurlu Ba. (Kz.), Ulaşlı K. (Kz.), Umurlu K. (S.), Ürünlu Ba. (Bş.), Yakıtlı K. (Gr.), Yakıtlı K. (Mr.), Yankılı K. (Kz.), Yapaklı K. (Kz.), Yayarlı Ba. (S.), Yazılı K. (Kz.), Yeniçağlar K. (Kz.), Yenidoğan (Bekirhan) K. (Kz.), Yenidoğan Ase (Merkez) K. (Kz.), Yongalı Ba. (S.), Yürekli K. (S.)

25. Dini İnanışlarla İlgili Adlandırmalardan Oluşturulmuş Yer Adları

Camili Ba. (Kz.), İslam Ba. (Bş.), İslamköy Ba. (Bş.), Kutlu K. (Gr.), Mezarlık Ba. (Kz.), Nurlu K. (Gr.), Sahabe Ba. (Kz.), Seyitler Ba. (Kz.), Tanrıverdi Ba. (Bş.), Ziyaret K. (Kz.), Ziyaret K. (S.)

26. Bir Yerin Adı ile Oluşturulmuş Yer Adları

Kilis K. (S.), Seyhan Ba. (Kz.), Sincanlı Ba. (Mr.) Ödemiş Ba. (Mr.)

27. Unvan Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Beybağı K. (Kz.), Çavuşbayırı K. (Bş.), Gaziler K. (Hsk.), Hacı Ömer Ba. (Mr.), Hasanbey Ba. (S.), Kocabey Ba. (Kz.), Onbaşı Ba. (Bş.), Şeyhçoban Ba. (Mr.)

28. Köy, Yurt, Yol Gibi Adlar ile Oluşturulmuş Yer Adları

Dağyolu K. (Bş.), Dereköy K. (Kz.), Dereköy K. (S.), Başarköy K. (Gr.), Boğazköy K. (Gr.), Hasköy Ba. (Kz.), Kaleyolu K. (S.), Serinköy K. (Gr.), Yakaköy K. (Hsk.), Yazıyurdu Ba. (Bş.), Yeniköy K. (S.), Yeniköy Ba. (Kz.), Yeniköy Ba. (Mr.), Yeni yol K. (Bş.), Yeni yurt Ba. (S.), Yolağzı K. (Mr.), Yolaç Ba. (S.), Yolbaşı Ba. (Kz.), Yolkonak K. (Bş.), Yolveren K. (Mr.), Yolveren Ba. (Kz.), Yolüstü K. (Hsk.), Yolüstü K. (S.), Yüceköy K. (Gr.)

29. Tarihî Önemi Olan Şahsiyetlerin Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları

Aziziye Ba. (Mr.)

30. Veriliş Sebebi Tespit Edilemeyen Yer Adları

Armağan Ba. (Kz.), Başarı K. (Bş.), Başlamış Ba. (Bş.), Bayramlar K. (S.), Bölücek Ba. (S.), Çakırlar Ba. (Kz.), Çalışlılar K. (S.), Döşeme Ba. (Bş.), Durucak K. (Bş.), Ergünü K. (S.), Erince Ba. (Kz.), Esence K. (Bş.), Esenlik Ba. (Kz.), Eskice K. (Kz.), Gençler K. (S.), Genişler Ba. (S.), Güven Ba. (Bş.), Güvencik Ba. (S.), Güvenç Ba. (S.), Hürriyet Ba. (Kz.), İnanlı Ba. (Kz.), Kocalar K. (Mr.), Koçak Ba. (S.), Koçak K. (Gr.), Satı Ba. (Kz.), Selamet Ba. (Mr.), Tatlıca Ba. (Bş.), Topluca K. (S.), Uğurca K. (Bş.), Uğurlar Ba. (S.), Ulaş K. (Gr.), Ulular Ba. (Bş.),

Ünlüce Ba. (Mr.), Ünsaldı K. (Kz.), Yalınca K. (Bş.), Yamanlar Ba. (S.), Yamanlar K. (Gr.), Yayalar K. (Kz.), Yenice K. (Gr.), Yiğitler K. (S.), Zorluca Ba. (Kz.)

31. Diğer Yer Adları

Babnir⁶ K. (Gr.), Badaraş Ba. (Mr.), Becirman⁷ K. (Gr.), Belik Ba. (Mr.), Best Ba. (Mr.), Beypisiye Ba. (S.), Eymir⁸ K. (Gr.), Gelşe Ba. (Kz.), Gertavi Ba. (Kz.), Merce Ba. (Kz.), Metinga Ba. (Kz.), Mezelkan Ba. (Bş.), Nejan Ba. (Bş.), Neval Ba. (Mr.), Norşen Ba. (Kz.), Remikan Ba. (Bş.), Sugesiye Ba. (Kz.), Şeman Ba. (Kz.)

B. Tespit Edilen Yer Adlarının Yapı ve Köken Bakımından Sınıflandırılması

1. Basit Yapılı Yer Adları⁹

Acar K. (S.), Atalar¹⁰ Ba. (Kz.), Aziziye Ba. (Mr.), Bayramlar K. (S.), Canlar Ba. (Kz.), Çay (Derince) Ba. (Kz.), Çay (Danagözü) Ba. (Kz.), Dayılar K. (Bş.), Dere Ba. (Kz.), Gaziler K. (Hsk.), Gençler K. (S.), Güven Ba. (Bş.), Hasanlar Ba. (S.), Haydar Ba. (S.), Hisar K. (Gr.), Hürriyet Ba. (Kz.), İslam Ba. (Bş.), Kale Ba. (Kz.), Kantar K. (Gr.), Kayalar K. (Gr.), Keçiler Ba. (S.), Kilis K. (S.), Köseler Ba. (Kz.), Kumrular Ba. (Kz.), Mercan Ba. (Kz.), Özler K. (Gr.), Palamut K. (Hsk.), Poyraz K. (Gr.), Ramazan Ba. (S.), Recepler K. (Mr.), Ridvan Ba. (Bş.), Seyhan Ba. (Kz.), Sahabe Ba. (Kz.), Selamet Ba. (Mr.), Seki K. (Gr.), Seyitler K. (Kz.), Seyitler Ba. (Kz.), Seymenler Ba. (Kz.), Süleymanlar Ba. (Kz.), Şerbet Ba. (Mr.), Ulular Ba. (Bş.), Yayalar K. (Kz.), Yuvalar K. (S.), Ziyaret K. (Kz.), Ziyaret K. (S.)

2. Türemiş Yapılı Yer Adları

Ağlıcak Ba. (Bş.), Akça K. (Mr.), Akça Ba. (Gr.), Alaca K. (Bş.), Alacalar Ba. (Kz.), Alıçlı K. (Kz.), Alıçlı Ba. (Bş.), Ambarcı Ba. (S.), Ardıç K. (Gr.), Ardıçlı K. (Gr.), Arıca K. (Gr.), Arık Ba. (Gr.), Arılı Ba. (Bş.), Armağan Ba. (Kz.), Armutlu K. (Kz.), Arpacık Ba. (S.), Arslanlı Ba. (Kz.), Aslanlı Ba. (Kz.), Atlı Ba. (Kz.), Aydınca K. (Gr.), Aydınli K. (Gr.), Ayrancı K. (Bş.), Bacak Ba. (Kz.), Bağlıca K. (Gr.), Bahçeli K. (Bş.), Başarı K. (Bş.), Başlamış Ba. (Bş.), Bayırlı K. (Hsk.), Bayraklı K. (Mr.), Bayramlı Ba. (Bş.), Belik Ba. (Mr.), Bıçakçı K. (Mr.), Bilek K. (Bş.), Bölücek Ba. (S.), Budak Ba. (Kz.), Bulgurlu Ba. (Kz.), Camili Ba. (Kz.), Cevizli K. (Gr.), Cevizli K. (S.), Çağlı K. (S.), Çakıllı K. (Bş.), Çakırlar Ba. (Kz.), Çakmakçı Ba. (S.), Çalışırlar K. (S.), Çalışkan K. (Gr.), Çamlıca K. (Kz.), Çardaklı K. (Hsk.), Çarıklı K. (Mr.), Çatmalı Ba. (S.), Çayrılı K. (S.), Çayırılı Ba.

⁶ Köyün “Babinnir” olan adı 1981 yılında yapılan değişiklikle (Köylerimiz, 1981) “Sapanlı” olarak değiştirilmiştir. 2015 yılında yapılan değişiklikle köye tekrar “Babnir” adı verilmiştir.

⁷ Köyün “Vergisiz” yer anlamına gelen “Becirman” adı 1981 yılında yapılan değişiklikle (Köylerimiz, 1981) “Vergili” olarak değiştirilmiştir. 2014 yılında yapılan değişiklikle köye tekrar “Becirman” adı verilmiştir.

⁸ Köyün adı 1933 yılında yayımlanan *Köylerimiz* adlı eserde “Çalan” olarak geçmektedir.

⁹ Türkçe yer adlarının yapısına göre sınıflandırılmasında yararlanılan bazı kaynaklar için bkz. Tietze, 2021; Eren, 2020; Gülensoy, 2007.

¹⁰ İAr ekinin fonksiyonları için bkz. Hatipoğlu, 1981; Korkmaz, 2007.

(Kz.), Çengelli Ba. (Kz.), Çevrecik K. (Kz.), Çığırılı K. (Bş.), Çınarlı K. (S.), Çiçekli K. (Gr.), Çimenli Ba. (Bş.), Çubuk Ba. (Kz.), Çukurca Ba. (S.), Dağlıca Ba. (S.), Damarlı Ba. (Kz.), Danacı Ba. (Bş.), Danalı K. (Bş.), Dereli Ba. (Gr.), Dereli K. (Gr.), Derince K. (Kz.), Derince K. (S.), Derincik Ba. (Kz.), Dibek Ba. (S.), Dikili Ba. (Bş.), Dilimli Ba. (Kz.), Doğanca Ba. (Kz.), Doluca K. (Mr.), Doruk K. (Gr.), Doruklu Ba. (Bş.), Döşeme Ba. (Bş.), Durucak K. (Bş.), Dutluca Ba. (Kz.), Duygulu K. (Kz.), Düvecik K. (Kz.), Düzenli Ba. (Bş.), Ekinciler Ba. (Bş.), Ekinli Ba. (Gr.), Ekinlik K. (S.), Erikli K. (S.), Erince Ba. (Kz.), Esence K. (Bş.), Esenlik Ba. (Kz.), Eskice K. (Kz.), Eyerci Ba. (Mr.), Geçit K. (Gr.), Geçitli K. (S.), Gedikli Ba. (Bş.), Genişler Ba. (S.), Geyikli K. (Kz.), Gökçe K. (Gr.), Gönüllü K. (Gr.), Güleç Ba. (S.), Güllüce K. (Kz.), Gümeçli Ba. (S.), Gündüzlü K. (Kz.), Güneşli K. (Hsk.), Güneşli K. (Mr.), Güneşli Ba. (S.), Gürbüz K. (Gr.), Gürgenli K. (S.), Güveçli Ba. (Kz.), Güvencik Ba. (S.), Güvenç Ba. (S.), Güvercin K. (Mr.), Güvercinlik K. (Bş.), Güvercinlik K. (S.), Hanlı Ba. (Bş.), Hanlı Ba. (Mr.), Heybeli K. (S.), Ilıca K. (Bş.), Irmak K. (Hsk.), Irmak Ba. (Kz.), İkizce Ba. (Kz.), İnanlı Ba. (Kz.), İncili Ba. (Kz.), İncirli K. (Hsk.), İncirli Ba. (Kz.), İnişli K. (Kz.), Kahveci K. (Kz.), Kalkancık Ba. (Kz.), Kamışlı K. (Kz.), Kancalı Ba. (S.), Kapaklı Ba. (Bş.), Karpuzlu K. (Kz.), Kavacık Ba. (Hsk.), Kavak Ba. (Hsk.), Kavaklı K. (S.), Kayıklı K. (Hsk.), Kaynarca Ba. (Gr.), Kaynarca Ba. (Kz.), Keçili Ba. (Hsk.), Kelekçi K. (Hsk.), Keseli Ba. (Kz.), Kılıç K. (Mr.), Kınalı K. (S.), Kısırak Ba. (S.), Kışlacık Ba. (Bş.), Kışlak K. (Gr.), Kıyımlı Ba. (Bş.), Kilimli K. (S.), Kocalar K. (Mr.), Koçak K. (Gr.), Koçak Ba. (S.), Koçaklı K. (Kz.), Konak Ba. (Gr.), Konaklı K. (Kz.), Konaklı Ba. (S.), Koyuncular Ba. (Kz.), Koyunlu K. (Gr.), Koyunlu Ba. (Hsk.), Kozlu K. (Gr.), Kömürcü K. (Gr.), Kömürlü Ba. (Kz.), Kulaksız K. (S.), Kumluca K. (Hsk.), Kumrulu Ba. (Bş.), Kurşunlu Ba. (Kz.), Kutlu K. (Gr.), Kuyuluk Ba. (Bş.), Kuzguncuk Ba. (S.), Kütüklü K. (Bş.), Mağaralı Ba. (Gr.), Meşeli K. (S.), Meydancık Ba. (Bş.), Mezarlık Ba. (Kz.), Nurlu K. (Gr.), Ocakçı Ba. (S.), Oğuz K. (Bş.), Okçu Ba. (Mr.), Okçular Ba. (Kz.), Oluklu Ba. (Mr.), Ortaca K. (Kz.), Otlu Ba. (Gr.), Otluca K. (Bş.), Ödemiş Ba. (Mr.), Öğütlü K. (Hsk.), Örmeli Ba. (Kz.), Örnek Ba. (Kz.), Özlüce Ba. (S.), Pazarcık Ba. (S.), Pompalı Ba. (Bş.), Rüzgarlı K. (Gr.), Saklı K. (Hsk.), Salkımlı Ba. (Mr.), Samanlı K. (Bş.), Sapanlı Ba. (Bş.), Saraycık Ba. (Kz.), Sargın K. (Gr.), Satı Ba. (Kz.), Sincanlı Ba. (Mr.), Soğanlı K. (S.), Soğucak K. (Hsk.), Soylu Ba. (Kz.), Sütlüce Ba. (Bş.), Şahinli Ba. (S.), Taşçı K. (Gr.), Taşlı Ba. (Hsk.), Taşlık K. (Kz.), Tatlıca Ba. (Bş.), Tekeli Ba. (Kz.), Tepecik K. (Bş.), Tepecik K. (Gr.), Tepecik Ba. (Kz.), Tepecik Ba. (S.), Tepeli Ba. (Kz.), Tomurcak Ba. (Kz.), Topak Ba. (Kz.), Topluca K. (S.), Tutumlu Ba. (Gr.), Turnalı K. (S.), Uğrak Ba. (Mr.), Uğurca K. (Bş.), Uğurlar Ba. (S.), Uğurlu Ba. (Kz.), Ulaş K. (Gr.), Ulaşlı K. (Kz.), Umurlu K. (S.), Urganlı K. (Mr.), Ünlüce Ba. (Mr.), Ürünli Ba. (Bş.), Üzümlü Ba. (Kz.), Yağcılı Ba. (S.), Yağlıca Ba. (Bş.), Yağmurlu K. (Mr.), Yakacık K. (Bş.), Yakıtlı K. (Gr.), Yakıtlı K. (Mr.), Yalınca K. (Bş.), Yamaçlı Ba. (Kz.), Yamanlar K. (Gr.), Yamanlar Ba. (S.), Yankılı K. (Kz.), Yapaklı K. (Kz.), Yassıca K. (Gr.), Yavuz Ba. (Bş.), Yayarlı Ba. (S.), Yaylıca K. (Mr.), Yazılı K. (Kz.), Yazlıca Ba. (S.), Yelek Ba. (S.), Yemişli K. (Gr.), Yemişlik Ba. (Kz.), Yenice K. (Gr.), Yıldızlı K. (Kz.), Yiğitler K. (S.), Yoğurtlu Ba. (Mr.), Yokuş Ba. (Kz.), Yongalı Ba. (S.), Yorganlı Ba. (S.), Yuvacık Ba. (Kz.), Yürekli K. (S.), Zorluca Ba. (Kz.)

3. Birleşik Yapılı Yer Adları

3.1. Belirtisiz İsim Tamlaması Şeklinde Kurulan Yer Adları

Ağılbaşı (T.), Arkbaşı (T.), Atbağı (T.), Atbaşı (T.), Ayışığı (T.), Bağözü (Far.+T.), Balbaşı (T.), Beybağı (T.+Far.), Beyçayırı (T.), Binektaş (T.), Çavuşbayırı (T.+Ar.), Çayeli (T.), Çaykenarı (T.+Far.), Çayönü (T.), Çayüstü (T.), Çeşmebaşı (Far.+T.), Dağyolu (T.), Danagöz (T.), Değirmenüstü (T.), Dereçi (Far.+T.), Dereüstü (Far.+T.), Deveboynu (T.), Doğanpazarı (T.+Far.), Ergünü (T.), Geçitaltı (T.), Gölbaşı (T.), Gülovası (Far.+T.), Kaleyolu (Ar.+T.), Kaşüstü (T.), Kavakdibi (Far.+T.), Kayabağı (T.+Far.), Kayadibi (T.), Kayadüzü (T.), Kolbaşı (T.), Köprübaşı (T.), Kuşçukuru (T.), Kuyubaşı (T.), Onbaşı (T.), Pınarbaşı (T.), Reyhançeşmesi (Ar.+Far.), Samanyolu (T.), Tepebaşı (T.), Toptaşı (T.), Tuzlagöz (T.), Yayladüzü (T.), Yazıyurdu (T.), Yolağzı (T.), Yolbaşı (T.), Yolüstü (T.), Yontukyazı (T.)

3.2. Belirtisiz İsim Tamlaması Şeklinde Kurulup İyelik Ekinin Zamanla Kullanılmadığı Yer Adları

Boğazkapı (T.), Boğazköy (T.+Far.), Çaygeçit (T.), Çayhan (T.+Far.), Dağçatı (T.), İnpınar (T.), İslamköy (Ar.+Far.), Kaletepe (Ar.+T.), Keklikpınar (T.), Seyrantepe (T.), Yazıhan (T.+Far.), Yazpınar (T.), Yolkonak (T.)

3.3. Sıfat Tamlaması Şeklinde Kurulan Yer Adları

Altındere (T.+Far.), Akağaç (T.), Akalın (T.), Akbelen (T.), Akburç (T.+Ar.), Akçakışla (T.), Akçalı (T.), Akdoğan (T.), Akkuş (T.), Akoba (T.+Moğ.), Aksaray (T.+Far.), Aksu (T.), Akyar (T.), Akyemiş (T.), Alagöz (T.), Altıhan (T.), Arıkaya (T.), Asmadere (Far.), Aşağıkıratlı (T.+Ar.), Aykonak (T.), Ballitepe (T.), Başarköy (T.+Far.), Başova (T.), Başpınar (T.), Beşkonak (T.), Beşpınar (T.), Binatlı (T.), Bozdoğan (T.), Bölükkonak (T.), Büyükdere (T.+Far.), Çakırpınar (T.), Çamlitepe (Ar.+T.), Çatalsu (T.), Çevrimova (T.), Çukuryurt (T.), Deliktaş (T.), Demirbilek (T.), Demirköy (T.+Far.), Demirlipınar (T.), Dereköy (Far.), Dikbayır (T.+Ar.), Dikmetaş (T.), Diktepe (T.), Doğan kavak (T.+Far.), Dolutaş (T.), Dörtbölük (T.), Düzmeşe (T.+Far.), Esentepe (T.), Elmapınar (T.), Eskihamur (T.+Ar.), Gökbudak (T.), Gökçepınar (T.), Gökdere (T.+Far.), Göktaş (T.), Gültepe (Far.+T.), Gümüşkemer (T.+Far.), Gümüşörgü (T.), Günyayla (T.), Gürpınar (T.), Gürsu (T.), Güzelöz (T.), Hasköy (Ar.+Far.), İkipınar (T.), İkiyaka (T.), İncesu (T.), İncigedik (T.), Karaağaç (T.), Karalan (T.), Karaköy (T.+Far.), Karameşe (T.+Far.), Karaoğlak (T.), Karatepe (T.), Karayün (T.), Karşıyaka (T.), Kaşyayla (T.), Kayatepe (T.), Kelhasan (Far.+Ar.), Kesiksu (T.), Kesiktaş (T.), Kesmeköprü (T.), Kesmetaş (T.), Kıratlı (T.), Kırkat (T.), Kırmataş (T.), Kocabey (T.), Kösetarla (Far.+T.), Kulludere (T.+Far.), Kumçay (T.), Kumgeçit (T.), Kumlupınar (T.), Kumtepe (T.), Kurukavak (T.+Far.), Ortaalan (T.), Ortaköy (T.+Far.), Oymataş (T.), Oyuktaş (T.), Örenağıl (T.), Örensu (T.), Örmegöze (T.), Öteyaka (T.), Parmakkapı (T.), Pınarhisar (T.+Ar.), Sarıdal (T.), Sarıkız (T.), Sarıkuş (T.), Sarıyayla (T.), Serinköy (Moğ.+Far.), Soğukpınar (T.), Soğuksu (T.), Söğütlüpınar (T.), Taşburun (T.), Taşlıdere (T.+Far.), Taşoluk (T.), Taşyuva (T.), Tekağaç (T.), Tosunpınar (T.), Tunçbilek (T.), Ulucanlar (T.+Far.), Uzunçayır (T.), Uzundere (T.+Far.), Uzunyayla (T.), Uzunyazı (T.), Üçdilek (T.), Üçkuyular (T.), Üçtepe

(T.), Üçyol (T.), Yakabağ (T.), Yakaköy (T.+Far.), Yalınkavak (T.+Far.), Yanıkaya (T.), Yarımtaş (T.), Yedibölük (T.), Yedigöz (T.), Yediol (T.), Yeniçağlar (T.+Moğ.), Yeniköy (T.+Far.), Yenipınar (T.), Yeniol (T.), Yeniurt (T.), Yeşilköy (T.+Far.), Yeşiloba (T.+Moğ.), Yeşilöz (T.), Yeşiltepe (T.), Yeşilyurt (T.), Yıldızkaya (T.), Yumrukaya (T.), Yuvalıçay (T.), Yüceköy (T.+Far.), Yüksektepe (T.)

3.4. Bir Unsuru Fiilimsi Olan Yer Adları

Başegmez (T.), Dağdelen (T.), Demirdöven (T.), Işıkveren (T.), Kılıçören (T.), Suçeken (T.), Yenidoğan (T.), Yenidoğan Ase (T.), Yolveren (T.)

3.5. Bir Unsuru Fiil Olan Yer Adları

Gündoğdu (T.), Tanrıverdi (T.), Ünsaldı (T.), Yolaç (T.)

3.6. Birleşik İsim Şeklinde Kurulan Yer Adları

Hacı Ömer Ba. (Mr.), Hasanbey Ba. (S.), Şeyhçoban Ba. (Mr.), Yukarı Ziyaret Ba. (Kz.)

4. Diğer Yer Adları

Babnir K. (Gr.), Badaraş Ba. (Mr.), Becirman K. (Gr.), Best Ba. (Mr.), Beypisiye Ba. (S.), Cemalo Ba. (Kz.), Eymir K. (Gr.), Gelşe Ba. (Kz.), Gertavi Ba. (Kz.), Merce Ba. (Kz.), Mergedere Ba. (Kz.), Metinga Ba. (Kz.), Mezelkan Ba. (Bş.), Nejan Ba. (Bş.), Neval Ba. (Mr.), Remikan Ba. (Bş.), Sugesiye Ba. (Kz.), Şeman Ba. (Kz.)

Tablo 1: Batman Yer Adlarının Leksik-Semantik Sınıflandırılmasındaki Sayısal Veriler¹¹

S	Leksik-Semantik Sınıflandırma	Beşiri		Gercüş		Hasankeyf		Kozluk		Merkez		Sason	
		Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %	Sayı	Oran %
1	Kişi Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	2	1,94	0	0	0	0	1	0,54	1	1,53	4	3,44
2	Renk Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	5	4,85	6	8,57	2	6,89	14	7,60	4	6,15	8	6,89
3	Zirai Bitki Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	1	0,97	3	4,28	1	3,44	8	4,34	0	0	5	4,31
4	Bitki Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	5	4,85	5	7,14	3	10,34	8	4,34	0	0	4	3,44
5	Bitki Unsurlarının Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	2	1,94	0	0	0	0	3	1,63	1	1,53	0	0

¹¹ Tabloda yüzde hesaplaması yapılırken sayılar kendi oranları ile verilmiş, sayıları yuvarlama yöntemi kullanılmamıştır.

6	Hayvan Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	9	8,73	1	1,42	2	6,89	11	5,97	1	1,53	7	6,03
7	Yerin Konumuna Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları	5	4,85	3	4,28	1	3,44	8	4,34	5	7,69	5	4,31
8	Alet, Eşya, Araç-Gereç vb. Unsurların Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	3	2,91	1	1,42	1	3,44	7	3,80	3	4,61	6	5,17
9	Lakap Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	0	0	0	0	1	0,54	1	1,53	1	0,86
10	Coğrafi Unsurun Dış Görünümüne Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları	4	3,88	2	2,85	0	0	9	4,89	3	4,61	5	4,31
11	Coğrafi Unsurun İç Özelliğine Dayalı Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	1	1,42	1	3,44	2	1,08	0	0	0	0
12	Vücut ve Organ Adları ile İlgili Oluşturulmuş Yer Adları	2	1,94	2	2,85	0	0	5	2,71	0	0	2	1,72
13	Sayı Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	4	3,88	1	1,42	2	6,89	5	2,71	3	4,61	3	2,58
14	Boy, Aile, Akriba ve Aşiret Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	2	1,94	0	0	0	0	4	2,17	0	0	0	0
15	Su ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	1	1,42	2	6,89	2	1,08	2	3,07	1	0,86
16	Yiyecek ve İçecek Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	3	2,91	0	0	0	0	1	0,54	2	3,07	1	0,86
17	Maden Adları ve Madencilğe Bağlı Olarak Oluşturulmuş Yer Adları	1	0,97	0	0	0	0	4	2,17	3	4,61	2	1,72
18	Meslek Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	2	2,85	1	3,44	2	1,08	3	4,61	3	2,58
19	Yapı Adlarıyla veya Yapıt ile İlgili Adlardan Oluşturulmuş Yer Adları	3	2,91	2	2,85	1	3,44	7	3,80	3	4,61	5	4,31
20	Birtakım Coğrafi Unsurların Adları veya Özellikleri ile Oluşturulmuş Yer Adları	17	16,50	12	17,14	6	20,68	29	15,76	8	12,30	14	12,06
21	Gök Terimleri ile Oluşturulmuş Yer Adları	1	0,97	2	2,85	1	3,44	4	2,17	1	1,53	3	2,58

22	Hava Olayları ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	3	4,28	0	0	0	0	2	3,07	0	0
23	Tarıma Bağlı Yer Adları veya Alan Adlarından Oluşturulmuş Yer Adları	5	4,85	4	5,71	0	0	3	1,63	1	1,53	4	3,44
24	Tanımlayıcı Adlardan Oluşturulmuş Yer Adları	7	6,79	6	8,57	2	6,89	15	8,15	3	4,61	10	8,62
25	Dini İnanışlarla İlgili Adlandırmalardan Oluşturulmuş Yer Adları	3	2,91	2	2,85	0	0	5	2,71	0	0	1	0,86
26	Bir Yerin Adı ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	0	0	0	0	1	0,54	2	3,07	1	0,86
27	Unvan Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	2	1,94	0	0	1	3,44	2	1,08	2	3,07	1	0,86
28	Köy, Yurt, Yol Gibi Adlar ile Oluşturulmuş Yer Adları	4	3,88	4	5,71	2	6,89	5	2,71	3	4,61	6	5,17
29	Tarihi Önemi Olan Şahsiyetlerin Adları ile Oluşturulmuş Yer Adları	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1,53	0	0
30	Veriliş Sebebi Tespit Edilemeyen Yer Adları	10	9,70	4	5,71	0	0	11	5,97	3	4,61	13	11,20
31	Diğer Yer Adları	3	2,91	3	4,28	0	0	7	3,80	4	6,15	1	0,86
Toplam		103	% 100	70	% 100	29	% 100	184	% 100	65	% 100	116	% 100

Tablo 2: Batman Yer Adlarının Yapı Bakımından Sınıflandırılmasındaki Sayısal Veriler

Yer adlarının yapı bakımından sınıflandırılması	Beşiri		Gercüş		Hasankeyf		Kozluk		Merkez		Sason	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Basit Yapılı Yer Adları	5	4,85	6	8,82	2	6,89	19	10,79	4	6,15	10	9,09
Türemiş Yapılı Yer Adları	47	45,63	41	60,29	16	55,17	75	42,61	24	36,92	55	50
Birleşik Yapılı Yer Adları	48	46,60	18	26,47	11	37,93	74	42,04	34	52,30	44	40
Diğer Yer Adları	3	2,91	3	4,41	0	0	8	4,54	3	4,61	1	0,90
Toplam	103	% 100	68	% 100	29	% 100	176	% 100	65	% 100	110	% 100

Sonuç

Yer adı bilimi çalışmaları insan ile mekân arasındaki bağı yansıtmının yanı sıra insanın bulunduğu mekânı algılayışı hakkında da bilgi vermesi açısından önemlidir. Yer adı araştırmaları ile ülkenin dil tarihine, yerleşim tarihine ve etnik yapısına ilişkin önemli ipuçları edinmek mümkündür. Nitekim bir yerleşim biriminin coğrafyası, tarihi, sosyal ekonomik ve kültürel özellikleri o yerleşim

biriminin adlandırılmasındaki nedenleri de ortaya koyabilmektedir. Bunun yanı sıra yer adları bir yerin coğrafi özellikleri hakkında kaynak olması açısından da önem arz etmektedir. Bu yönüyle yer adları bilimi tarih, coğrafya, sosyoloji, antropoloji ve folklor gibi bilim dallarına da kaynaklık etmektedir.

Batman il merkezi ile Batman'a bağlı Beşiri, Gercüş, Hasankeyf, Kozluk, Sason ilçelerine bağlı olan 567 köy ve bağlı yerleşim biriminin adı leksik-semantik açıdan 31 başlık altında incelenmiştir. Yer adlarının leksik-semantik incelemesi sonucunda en fazla tespit edilen yer adı 86 ad ile *Birtakım Coğrafi Unsurların Adları veya Özellikleri ile Oluşturulmuş Yer Adları* başlığı altındadır. *Coğrafi Nesnenin Dış Özelliğine Dayalı Oluşturulmuş 23 yer adı, Coğrafi Nesnenin İç Özelliğine Dayalı Oluşturulmuş 4 yer adı* da bu sayıya dâhil edildiğinde 567 yer adından 113'ünün coğrafi unsur göz önünde bulundurularak oluşturulduğu görülmektedir. Bu sayıyı, tanımlayıcı adlardan oluşturulmuş 43 yer adı ile renk adlarından oluşturulmuş 39 yer adı izlemektedir. Dolayısıyla Batman'a bağlı köy ve bağlı yerleşim birimlerinin adlandırılmasında coğrafi özelliklere ait adların daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum insanların -yaşadıkları bölgede bulunan- coğrafi unsurlarla olan bağını göstermektedir.

Yer adlarının verilmesinde bazı coğrafi unsurlardan sıkça yararlanılmıştır: "Tepe" adı ile kurulan 22, "taş" adı ile kurulan 20, "pınar" adı ile kurulan 17, "dere" adı ile kurulan 16, "çay" adı ile kurulan 11, "kaya" adı ile kurulan 11, "su" adı ile kurulan 9, "yayla" adı ile kurulan 5, "çayır" adı ile kurulan 4 yer adı tespit edilmiştir.

Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimleri yer adlarında aynı adı kullanan 35 yerleşim birimi tespit edilmiştir. Aynı ismin kullanılmasına aynı ilçede de rastlamak mümkündür: *Çay Ba.* (Derince / Kz.), *Çay Ba.* (Danagözü / Kz.); *Kayadibi Ba.* (Örenağıl / S.), *Kayadibi Ba.* (Cevizli / S.); *Yenidoğan Ase K.* (Kz.), *Yenidoğan K.* (Kz. / Bekirhan)

Leksik-semantik sınıflandırmada en az tespit edilen yer adları tarihî önemi olan şahsiyetlerin adları (1 yer adı) ile tahıl (1 yer adı) ve sebze (2 yer adı) adları ile oluşturulan yer adlarıdır. Bu durum Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimleri yer adlandırmalarında tarihî şahsiyet adları ile tahıl ve sebze adlarının pek fazla tercih edilmediğini göstermektedir.

Yer adları yapı bakımından değerlendirildiğinde basit yapılı 46 yer adı, türemiş yapılı 259 yer adı, birleşik yapılı 245 yer adı tespit edilmiştir. Birleşik yapılı 245 yer adından 16'sı birden fazla yer adı için kullanılmıştır.¹² Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimlerinde de birleşik yapılı yer adlarının (149 yer adı) çoğu sıfat tamlaması şeklinde kurulmuştur. Sıfat tamlaması kalıbındaki birleşik adlar dağ, deniz, ırmak, şehir, köy, semt vb. yer adlarında sıklıkla kullanılmaktadır.

¹² Birden fazla yer adı için kullanılan bu yer adlarından bir tanesi *Batman Yer Adlarının Yapı Bakımından Sınıflandırılmasındaki Sayısal Veriler* tablosuna alınmıştır. Bu nedenle bu tabloda incelenen birleşik yapılı yer adı sayısı 229'dur.

Türkçenin ilk yazılı kaynaklarında da görülen ve yer adlandırmalarında sıkça kullanılan *ak*, *kara gök* gibi renk adlarına Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimlerinin adlarında da rastlanmaktadır. Yapılan sınıflandırmada “ak”, rengiyle 15 yer adı, “kara” rengiyle 8 yer adı, “yeşil” rengiyle 6 yer adı, “gök” rengiyle 5 yer adı, tespit edilmiştir. “Yeşil” kelimesinin tercih edilmesinde coğrafi özelliklerin etkili olduğu değerlendirilmektedir.

Batman’ın ilçelerinden olan Gercüş ’üzüm ve “incir” yetiştiriciliğiyle ön plana çıkmıştır. Ancak Gercüş ilçesinde bu isimlerin verildiği veya bu isimlerle kurulmuş bir yerleşim birimi adı bulunmamaktadır. Nitekim Batman ili köy ve bağlı yerleşim birimlerinde meyve adlarıyla oluşturulmuş az sayıda yer adı -10 meyve adından oluşturulmuş 15 yer adı- tespit edilmiştir.

Kısaltmalar

Mülki Terim Kısaltmaları

Ba.	Bağlı
Bş.	Beşiri
Gr.	Gercüş
Hsk.	Hasankeyf
K.	Köy
Kz.	Kozluk
Mr.	Batman Merkez
S.	Sason

Dil Kısaltmaları

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
Moğ.	Moğolca
T.	Türkçe

BATMAN İLİ KÖY VE BAĞLI YERLEŞİM BİRİMLERİ YER ADLARI DİZİNİ

Acar K. (S.)	Aydınlı K. (Gr.)	Cemalo Ba. (Kz.)
Ağılbaşı Ba. (Kz.)	Ayışığı Ba. (Bş.)	Cevizli K. (Gr.)
Ağılıcık Ba. (Bş.)	Aykonak Ba. (S.)	Cevizli K. (S.)
Akağaç Ba. (Kz.)	Ayrancı K. (Bş.)	Çağlı K. (S.)
Akalın K. (Hsk.)	Aziziye Ba. (Mr.)	Çakıllı K. (Bş.)
Akbelen Ba. (S.)	Babnir K. (Gr.)	Çakırlar Ba. (Kz.)
Akburç K. (Gr.)	Bacak Ba. (Kz.)	Çakırpınar K. (S.)
Akça K. (Mr.)	Badaraş Ba. (Mr.)	Çakmakçı Ba. (S.)
Akça Ba. (Gr.)	Bağlıca K. (Gr.)	Çalışırlar K. (S.)
Akçakışla K. (Kz.)	Bağözü K. (Gr.)	Çalışkan K. (Gr.)
Akçalı K. (Kz.)	Bahçeli K. (Bş.)	Çamlıca K. (Kz.)
Akdoğan Ba. (Bş.)	Balbaşı K. (S.)	Çamlıtepe Ba. (Bş.)
Akkuş Ba. (Kz.)	Ballıtepe Ba. (Mr.)	Çardaklı K. (Hsk.)
Akoba K. (Mr.)	Başarı K. (Bş.)	Çarıklı K. (Mr.)
Aksaray Ba. (Kz.)	Başarköy K. (Gr.)	Çatalsu Ba. (Hsk.)
Aksu K. (Hsk.)	Başegmez Ba. (Kz.)	Çatmalı Ba. (S.)
Akyar K. (Gr.)	Başlamış Ba. (Bş.)	Çavuşbayırı K. (Bş.)
Akyemiş Ba. (S.)	Başova K. (Gr.)	Çay Ba. (Kz.)
Alaca K. (Bş.)	Başpınar Ba. (Kz.)	Çay Ba. (Kz.)
Alacalar Ba. (Kz.)	Bayırlı K. (Hsk.)	Çayeli Ba. (Mr.)
Alagöz Ba. (S.)	Bayraklı K. (Mr.)	Çaygeçit K. (Kz.)
Aliçlı K. (Kz.)	Bayramlar K. (S.)	Çayhan K. (Kz.)
Aliçlı Ba. (Bş.)	Bayramlı Ba. (Bş.)	Çayırılı K. (S.)
Altıhan Ba. (Hsk.)	Becirman K. (Gr.)	Çayırılı Ba. (Kz.)
Altındere K. (S.)	Belik Ba. (Mr.)	Çaykenarı Ba. (Bş.)
Ambarcı Ba. (S.)	Best Ba. (Mr.)	Çayönü K. (Kz.)
Ardıç K. (Gr.)	Beşkonak K. (Kz.)	Çayönü Ba. (Kz.)
Ardıçlı K. (Gr.)	Beşpınar K. (Bş.)	Çayüstü K. (Mr.)
Arıca K. (Gr.)	Beybağı K. (Kz.)	Çengelli Ba. (Kz.)
Arık Ba. (Gr.)	Beyçayırı K. (Bş.)	Çeşmebaşı K. (Mr.)
Arıkaya K. (Kz.)	Beypisiye Ba. (S.)	Çevrecik K. (Kz.)
Arılı Ba. (Bş.)	Bıçakçı K. (Mr.)	Çevrimova K. (Mr.)
Arkbaşı Ba. (Kz.)	Bilek K. (Bş.)	Çığırılı K. (Bş.)
Armağan Ba. (Kz.)	Binatlı K. (Mr.)	Çınarlı K. (S.)
Armutlu K. (Kz.)	Binaktaşı Ba. (Kz.)	Çiçekli K. (Gr.)
Arpacık Ba. (S.)	Boğazkapı K. (S.)	Çimenli Ba. (Bş.)
Arslanlı Ba. (Kz.)	Boğazköy K. (Gr.)	Çubuk Ba. (Kz.)
Aslanlı Ba. (Kz.)	Bozdoğan Ba. (S.)	Çukurca Ba. (S.)
Asmadere K. (Bş.)	Bölücek Ba. (S.)	Çukuryurt K. (Gr.)
Aşağıkıratlı K. (Kz.)	Bölükkonak K. (Kz.)	Dağçatı K. (S.)
Atalar Ba. (Kz.)	Budak Ba. (Kz.)	Dağdelen Ba. (S.)
Atbağı K. (Bş.)	Bulgurlu Ba. (Kz.)	Dağlıca Ba. (S.)
Atbaşı Ba. (Bş.)	Büyükdere K. (Hsk.)	Dağyolu K. (Bş.)
Atlı Ba. (Kz.)	Camili Ba. (Kz.)	Damarlı Ba. (Kz.)
Aydınca K. (Gr.)	Canlar Ba. (Kz.)	Danacı Ba. (Bş.)

Danagöz K. (Kz.)	Elmapınar Ba. (S.)	Gürsu Ba. (Kz.)
Danalı K. (Bş.)	Ergünü K. (S.)	Güveçli Ba. (Kz.)
Dayılar K. (Bş.)	Erikli K. (S.)	Güven Ba. (Bş.)
DeğirmenüstüK. (Bş.)	Erince Ba. (Kz.)	Güvencik Ba. (S.)
Deliktaş Ba. (S.)	Esence K. (Bş.)	Güvenç Ba. (S.)
Demirbilek K. (Mr.)	Esenlik Ba. (Kz.)	Güvercin K. (Mr.)
Demirdöven Ba. (Bş.)	Esentepe Ba. (Gr.)	Güvercinlik K. (Bş.)
Demirköy Ba. (Mr.)	Esentepe Ba. (Kz.)	Güvercinlik K. (S.)
Demirlipınar K. (Mr.)	Esentepe Ba. (Mr.)	Güzelöz K. (Gr.)
Dere Ba. (Kz.)	Eskice K. (Kz.)	Hacı Ömer Ba. (Mr.)
Dereli Ba. (Gr.)	Eskihamur K. (Bş.)	Hanlı Ba. (Bş.)
Dereçi K. (Gr.)	Eyerci Ba. (Mr.)	Hanlı Ba. (Mr.)
Dereçi K. (S.)	Eymir K. (Gr.)	Hasanbey Ba. (S.)
Dereköy K. (Kz.)	Gaziler K. (Hsk.)	Hasanlar Ba. (S.)
Dereköy K. (S.)	Geçit K. (Gr.)	Hasköy Ba. (Kz.)
Dereli K. (Gr.)	Geçitaltı K. (Kz.)	Haydar Ba. (S.)
Dereüstü Ba. (Mr.)	Geçitli K. (S.)	Heybeli K. (S.)
Derince K. (Kz.)	Gedikli Ba. (Bş.)	Hisar K. (Gr.)
Derince K. (S.)	Gelşe Ba. (Kz.)	Hürriyet Ba. (Kz.)
Derincik Ba. (Kz.)	Gençler K. (S.)	Ilıca K. (Bş.)
Deveboynu K. (Bş.)	Genişler Ba. (S.)	Irmak K. (Hsk.)
Dibek Ba. (S.)	Gertavi Ba. (Kz.)	Irmak Ba. (Kz.)
Dikbayır K. (S.)	Geyikli K. (Kz.)	Işıkveren K. (Bş.)
Dikbayır Ba. (Kz.)	Gökbudak Ba. (Kz.)	İkipınar Ba. (Kz.)
Dikili Ba. (Bş.)	Gökçe K. (Gr.)	İkiyaka K. (Bş.)
Dikmetaş Ba. (S.)	Gökçepınar K. (Gr.)	İkizce Ba. (Kz.)
Diktepe K. (Mr.)	Gökdere Ba. (Gr.)	İnanlı Ba. (Kz.)
Dilimli Ba. (Kz.)	Göktaş Ba. (Bş.)	İncesu K. (S.)
Doğancı Ba. (Kz.)	Gölbaşı Ba. (S.)	İncigedik Ba. (Bş.)
Doğankavak K. (Bş.)	Gönüllü K. (Gr.)	İncili Ba. (Kz.)
Doğanpazarı K. (Bş.)	Güleç Ba. (S.)	İncirli K. (Hsk.)
Doluca K. (Mr.)	Güllüce K. (Kz.)	İncirli Ba. (Kz.)
Dolutaş Ba. (Kz.)	Gülovası Mz (Kz.)	İnişli K. (Kz.)
Doruk K. (Gr.)	Gültepe Ba. (Kz.)	İnpınar K. (Bş.)
Doruklu Ba. (Bş.)	Gümeçli Ba. (S.)	İslam Ba. (Bş.)
Dörtbölük K. (S.)	Gümüşkemer Ba. (S.)	İslamköy Ba. (Bş.)
Döşeme Ba. (Bş.)	Gümüşörgü K. (Kz.)	Kahveci K. (Kz.)
Durucak K. (Bş.)	Gündoğdu Ba. (S.)	Kale Ba. (Kz.)
Dutluca Ba. (Kz.)	Gündüzlü K. (Kz.)	Kaletepe K. (Kz.)
Duygulu K. (Kz.)	Güneşli K. (Hsk.)	Kaleyolu K. (S.)
Düvecik K. (Kz.)	Güneşli K. (Mr.)	Kalkancık Ba. (Kz.)
Düzenli Ba. (Bş.)	Güneşli Ba. (S.)	Kamışlı K. (Kz.)
Düzmeşe K. (Gr.)	Günyayla K. (Kz.)	Kancalı Ba. (S.)
Ekinciler Ba. (Bş.)	Gürbüz K. (Gr.)	Kantar K. (Gr.)
Ekinli Ba. (Gr.)	Gürgenli K. (S.)	Kapaklı Ba. (Bş.)
Ekinlik K. (S.)	Gürpınar K. (Kz.)	Karaağaç Ba. (S.)

Karaköy K. (Hsk.)	Kilis K. (S.)	Neval Ba. (Mr.)
Karalan K. (Gr.)	Kocabey Ba. (Kz.)	Norşen Ba. (Kz.)
Karameşe K. (S.)	Kocalar K. (Mr.)	Nurlu K. (Gr.)
Karaoğlak K. (Kz.)	Koçak K. (Gr.)	Ocakçı Ba. (S.)
Karatepe K. (Bş.)	Koçak Ba. (S.)	Oğuz K. (Bş.)
Karayün K. (Mr.)	Koçaklı K. (Kz.)	Okçu Ba. (Mr.)
Karayün K. (S.)	Kolbaşı Ba. (Mr.)	Okçular Ba. (Kz.)
Karpuzlu K. (Kz.)	Konak Ba. (Gr.)	Oluklu Ba. (Mr.)
Karşiyaka K. (Kz.)	Konaklı K. (Kz.)	Onbaşı Ba. (Bş.)
Kaşüstü K. (Bş.)	Konaklı Ba. (S.)	Ortaalan Ba. (Bş.)
Kaşıyayla K. (S.)	Koyuncular Ba. (Kz.)	Ortaca K. (Kz.)
Kavacık Ba. (Hsk.)	Koyunlu K. (Gr.)	Ortaköy Ba. (Bş.)
Kavak Ba. (Hsk.)	Koyunlu Ba. (Hsk.)	Otlu Ba. (Gr.)
Kavakdibi K. (Kz.)	Kozlu K. (Gr.)	Otluca K. (Bş.)
Kavaklı K. (S.)	Kömürcü K. (Gr.)	Oymataş K. (Mr.)
Kayabağı K. (Mr.)	Kömürlü Ba. (Kz.)	Oyuktaş K. (Kz.)
Kayadibi K. (Kz.)	Köprübaşı K. (S.)	Ödemiş Ba. (Mr.)
Kayadibi Ba. (S.)	Köseler Ba. (Kz.)	Öğütlü K. (Hsk.)
Kayadibi Ba. (S.)	Kösetarla K. (Mr.)	Örenağıl K. (S.)
Kayadüzü K. (S.)	Kulaksız K. (S.)	Örensu K. (Kz.)
Kayalar K. (Gr.)	Kulludere K. (Kz.)	Örmegöze K. (Bş.)
Kayatepe K. (Bş.)	Kumçay K. (Bş.)	Örmeli Ba. (Kz.)
Kayıklı K. (Hsk.)	Kumgeçit K. (Bş.)	Örnek Ba. (Kz.)
Kaynarca Ba. (Gr.)	Kumluca K. (Hsk.)	Öteyaka Ba. (Gr.)
Kaynarca Ba. (Kz.)	Kumlupınar K. (Kz.)	Özler K. (Gr.)
Keçiler Ba. (S.)	Kumrular Ba. (Kz.)	Özlüce Ba. (S.)
Keçili Ba. (Hsk.)	Kumrulu Ba. (Bş.)	Palamut K. (Hsk.)
Keklikpınar Ba. (Kz.)	Kumtepe Ba. (Mr.)	Parmakkapı K. (Kz.)
Kelekçi K. (Hsk.)	Kurşunlu Ba. (Kz.)	Pazarcık Ba. (S.)
Kelhasan K. (S.)	Kurukavak K. (Bş.)	Pınarhisar K. (Kz.)
Keseli Ba. (Kz.)	Kuşçukuru K. (Bş.)	Pompalı Ba. (Bş.)
Kesiksu K. (Gr.)	Kutlu K. (Gr.)	Poyraz K. (Gr.)
Kesiktaş Ba. (Bş.)	Kuyubaşı K. (Mr.)	Ramazan Ba. (S.)
Kesmeköprü K. (Mr.)	Kuyuluk Ba. (Bş.)	Recepler K. (Mr.)
Kesmetaş Ba. (Kz.)	Kuzguncuk Ba. (S.)	Remikan Ba. (Bş.)
Kılıç K. (Mr.)	Kütüklü K. (Bş.)	Reyhançeşmesi
Kılıçören Ba. (S.)	Mağaralı Ba. (Gr.)	Ba.(Mr.)
Kınalı K. (S.)	Mercan Ba. (Kz.)	Ridvan Ba. (Bş.)
Kıratlı K. (Kz.)	Merce Ba. (Kz.)	Rüzgarlı K. (Gr.)
Kırkat K. (Gr.)	Mergedere Ba. (Kz.)	Sahabe Ba. (Kz.)
Kırmataş Ba. (Mr.)	Meşeli K. (S.)	Saklı K. (Hsk.)
Kısrak Ba. (S.)	Metinga Ba. (Kz.)	Salkımlı Ba. (Mr.)
Kışlacık Ba. (Bş.)	Meydancık Ba. (Bş.)	Samanlı K. (Bş.)
Kışlak K. (Gr.)	Mezarlık Ba. (Kz.)	Samanyolu K. (Kz.)
Kıyımlı Ba. (Bş.)	Mezelkan Ba. (Bş.)	Sapanlı Ba. (Bş.)
Kilimli K. (S.)	Nejan Ba. (Bş.)	Saraycık Ba. (Kz.)

Sargın K. (Gr.)	Tepecik Ba. (Kz.)	Yamanlar K. (Gr.)
Sarıdal Ba. (Kz.)	Tepecik Ba. (S.)	Yamanlar Ba. (S.)
Sarıköz Ba. (S.)	Tepeli Ba. (Kz.)	Yanikkaya K. (Kz.)
Sarıkuş Ba. (Kz.)	Tomurcak Ba. (Kz.)	Yankılı K. (Kz.)
Sarıyayla K. (S.)	Topak Ba. (Kz.)	Yapaklı K. (Kz.)
Satı Ba. (Kz.)	Topluca K. (S.)	Yarımtaş K. (Bş.)
Seki K. (Gr.)	Toptaşı Ba. (Kz.)	Yassıca K. (Gr.)
Selamet Ba. (Mr.)	Tosunpınar K. (Kz.)	Yavuz Ba. (Bş.)
Serinköy K. (Gr.)	Tunçbilek Ba. (Kz.)	Yayalar K. (Kz.)
Seyhan Ba. (Kz.)	Turnalı K. (S.)	Yayarlı Ba. (S.)
Seyitler K. (Kz.)	Tutumlu Ba. (Gr.)	Yayladüzü K. (Gr.)
Seyitler Ba. (Kz.)	Tuzlagözü K. (Kz.)	Yaylıca K. (Mr.)
Seymenler Ba. (Kz.)	Uğrak Ba. (Mr.)	Yazıhan K. (Bş.)
Seyrantepe K. (Kz.)	Uğurca K. (Bş.)	Yazılı K. (Kz.)
Seyrantepe Ba. (Kz.)	Uğurlar Ba. (S.)	Yazlıca Ba. (S.)
Sincanlı Ba. (Mr.)	Uğurlu Ba. (Kz.)	Yazpınar K. (Kz.)
Soğanlı K. (S.)	Ulaş K. (Gr.)	Yazyurdu Ba. (Bş.)
Soğucak K. (Hsk.)	Ulaşlı K. (Kz.)	Yedibölük K. (Kz.)
Soğuksu Ba. (Mr.)	Ulucanlar Ba. (Kz.)	Yedigöz Ba. (S.)
Soğukpınar Ba. (Kz.)	Ulular Ba. (Bş.)	Yediyol K. (Mr.)
Soylu Ba. (Kz.)	Umurlu K. (S.)	Yelek Ba. (S.)
Söğütlüpınar Ba. (Kz.)	Urganlı K. (Mr.)	Yemişli K. (Gr.)
Suçeken K. (Mr.)	Uzunçayır K. (Kz.)	Yemişlik Ba. (Kz.)
Sugesıye Ba. (Kz.)	Uzundere K. (Hsk.)	Yenice K. (Gr.)
Süleymanlar Ba. (Kz.)	Uzunyayla Ba. (Kz.)	Yeniçağlar K. (Kz.)
Sütlüce Ba. (Bş.)	Uzunyazı K. (Kz.)	Yenidoğan Ase K. (Kz.)
Şahinli Ba. (S.)	Üçdilek Ba. (S.)	Yenidoğan K. (Kz.)
Şeman Ba. (Kz.)	Üçkuyular K. (Bş.)	Yeniköy K. (S.)
Şerbet Ba. (Mr.)	Üçtepe Ba. (Mr.)	Yeniköy Ba. (Kz.)
Şeyhçoban Ba. (Mr.)	Üçyol K. (Hsk.)	Yeniköy Ba. (Mr.)
Tanrıverdi Ba. (Bş.)	Üçyol Ba. (Kz.)	Yenipınar K. (Bş.)
Taşburun Ba. (S.)	Ünlüce Ba. (Mr.)	Yeniyol K. (Bş.)
Taşçı K. (Gr.)	Ünsaldı K. (Kz.)	Yeniyurt Ba. (S.)
Taşlı Ba. (Hsk.)	Ürünü Ba. (Bş.)	Yeşilköy Ba. (Kz.)
Taşlıdere K. (Kz.)	Üzümlü Ba. (Kz.)	Yeşiloba K. (Bş.)
Taşlık K. (Kz.)	Yağcılı Ba. (S.)	Yeşilöz K. (Mr.)
Taşoluk Ba. (Kz.)	Yağlıca Ba. (Bş.)	Yeşilöz Ba. (Kz.)
Taşyuva K. (S.)	Yağmurlu K. (Mr.)	Yeşiltepe Ba. (Kz.)
Taşyuva Ba. (S.)	Yakabağ K. (S.)	Yeşilyurt Ba. (Kz.)
Tatlıca Ba. (Bş.)	Yakacık K. (Bş.)	Yıldızkaya Ba. (S.)
Tekağaç K. (Bş.)	Yakaköy K. (Hsk.)	Yıldızlı K. (Kz.)
Tekeli Ba. (Kz.)	Yakıtlı K. (Gr.)	Yiğitler K. (S.)
Tepebaşı K. (Hsk.)	Yakıtlı K. (Mr.)	Yoğurtlu Ba. (Mr.)
Tepecik K. (Bş.)	Yalınca K. (Bş.)	Yokuş Ba. (Kz.)
Tepecik K. (Gr.)	Yalınkavak K. (Bş.)	Yolağzı K. (Mr.)
	Yamaçlı Ba. (Kz.)	

Yolaç Ba. (S.)	Yontukyazı K. (Bş.)	Yüceköy K. (Gr.)
Yolbaşı Ba. (Kz.)	Yorganlı Ba. (S.)	Yüksektepe Ba. (Mr.)
Yolkonak K. (Bş.)	Yukarı Ziyaret Ba.	Yürekli K. (S.)
Yolüstü K. (Hsk.)	(Kz.)	Ziyaret K. (Kz.)
Yolüstü K. (S.)	Yumrukaya Ba. (Bş.)	Ziyaret K. (S.)
Yolveren K. (Mr.)	Yuvacık Ba. (Kz.)	Zorluca Ba. (Kz.)
Yolveren Ba. (Kz.)	Yuvalar K. (S.)	
Yongalı Ba. (S.)	Yuvalıçay K. (S.)	

Kaynakça

- Aksan, Doğan. (1970), “Birkaç Türkçe Yeradı ve Bunların Dilbilimi ve Kültür Bakımından Önemi”, *AÜ DTCF Dergisi*, C 26, S 1-2 (1968), s. 81-85.
- Aksan, Doğan. (1974), “Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1973-1974, s. 185-193.
- Aksan, Doğan. (1982), *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, C 3, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan. (2009), *Her Yönüyle Dil*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksu, Fehmi. (1936), *Isparta İli Yer Adları*. Isparta.
- Başkan, Özcan. (1970), “Türkiye Köy Adları Üzerine Bir Deneme”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S 319, s. 237-251.
- Bilgiç, Emin. (1946), “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C 10, S 39, s. 381-423.
- Caferoğlu, Ahmet. (1953), “Türk Onomastiğinde ‘At’ Kültü”, *Türkiyat Mecmuası*, C X, s. 201-211.
- Demircan, Ömer. (1976), “Türkiye Yer Adlarında Vurgu”, *Türk Dili*, S 300, s. 402-411.
- Eren, Hasan. (1965), “Yer Adlarımızın Dili”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 155-165.
- Eren, Hasan. (1972), “Suğla”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü, Türkoloji Dergisi*, C IV, S 1, s. 93-96.
- Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, (2020), Hasan Eren, (Haz.) Şükrü Haluk Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eröz, Mehmet. (1966), “Ege Bölgesinde Yer (Köy ve Şehir) Adları”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 19 (Reşit Rahmeti Arat İçin)*, Seri I, S 2, s. 176-188.
- Eröz, Mehmet. (1972), “Türk Onomastiği Bakımından Adapazarı Yer Adları”, *1970-1971 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları*, s. 107-119, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Eröz, Mehmet. (1974), “Doğu Anadolu Köy Adları Üzerinde Sosyolojik Bir Araştırma”, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Sorunları Semineri (Erzurum 22-25 Ekim 1973)* s. 271-317, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.

- Eröz, Mehmet. (1984), “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)*, s. 43-53, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer. (1984), “Elazığ, Bingöl ve Tunceli İlleri Yer Adlarına Bir Bakış”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)*, s. 149-156, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer. (1995), *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülensoy, Tuncer. (1998), “Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış”, *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, s. 41-48.
- Gülensoy, Tuncer. (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Güzelbey, Cemil Cahit. (1984), “Gaziantep’te Türk Topluluklarının Adlarını Taşıyan Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)*, s. 169-180, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara.
- Hatipoğlu, Vecihe. (1981), *Türkçenin Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- H. Nihal-Ahmed Naci. (1926), “Anadolu’da Türklere Ait Yer İsimleri”, *Türkiyat Mecmuası*, II, s. 243-260.
- Hüseyin Namık. (1934), “Coğrafi İsimlerin Ehemmiyeti”, *Haritacılar Mecmuası*, S 4, s. 104-107.
- İşıtman, İ. Refet. (1945), “Köy Adları Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dili Belleten*, Seri III, S 1-3, s. 52-61.
- İnan, Abdulkadir. (1945), “Anadolu’nun Toponomisi ve Türk Boylarının Adları Meselesi”, *TDAY-Belleten*, I-III, s. 62-64.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. (1984), “Selçuklu Fetihlerinden (1064-1071) Önce Doğu-Anadolu’da Türk Boy ve Oymakları’ndan Kalma Dağ ve Su Adları” *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri (11-13 Eylül 1984 Ankara)*, s. 75-96, Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Zeynep, (2007), *Türkiye Türkçesi Grameri -Şekil Bilgisi-* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Köprülü Mehmet Fuat. (1925), “Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar”, *Türkiyat Mecmuası*, I, s. 185-211.
- Köylerimiz, (1933). Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü, İstanbul.
- Köylerimiz, (1982). İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Yenigün Matbaası, Ankara.
- Kurgun, Levent (2009), “Türk Toponomisi Üzerine Bir İnceleme”, *Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu (25-27 Nisan 2007) Bildiriler-2*, Erzurum s. 735-747.
- Maarif Vekâleti. (1929), *Coğrafi İsimlerin İmlaları Hakkında Rapor*, Ankara.
- Oy, Aydın. (1964), *Tekirdağ İli Yer Adları I, Merkez İlçenin Toponomisi*, Tekirdağ Halkevi Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, Saim. (2001), *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Şahin, İbrahim. (2015), Türkiye “Yeradbiliminde Leksik-Semantik Sınıflandırma Meselesi”, *Avrasya Terim Dergisi*, C 3, S 1, s.10 – 21.
- Şahin, İbrahim. (2021), *Adbilim*, Pegem Akademi, Ankara.
- Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* (2021). Andreas Tietze, (Ed. Emine Yılmaz-Nurettin Demir), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Telli, Burak. (2018), “Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme: Adıyaman İli Gölbaşı İlçesi Örneği”, *Turkish Studies Language*, C 13, S 12, s. 507-526.
- Türkçe Sözlük* (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tunçel, Harun. (2000), “Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C X, S 2, s. 23-34.
- Umar, Bilge. (1993), *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Yakut, Mehmet Emin. (2013), “Gercüş İlçesinin (Batman) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Yaş, Emin (2017), *Dilin Gelen Durumu ve Dillerin Karşılaştırılma Olanağı*. Cinius Yayınları. İstanbul.
- Witteck, Paul. (1935), “Von der byzantinischen zur türkischen Toponymie” *Byzantion* 10, s. 11-64. (Çev.) Mihin Eren. (1970). “Bizanslılardan Türklere geçen Yer Adları”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I (1969) s. 193-240.
- Türkiye Mülki İdare Bölümler Envanteri Kayıtlarına 03.03.2022 tarihinde <https://www.eicisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> adresinden erişildi.
- Batman Merkez ve İlçelerine Ait Nüfus, Köy ve Bağlı Yerleşim Birimi İstatistiklerine 03.03.2022 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> adresinden erişildi.

Dr. Öğr. Üyesi İsmail SÖYLEMEZ

*İnönü Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Farsça Birimi
Malatya/TÜRKİYE
ismail.soylemez@inonu.edu.tr
ORCID *

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: SENÂÎ DİVANI

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme
Yükleme Tarihi: 13.11.2021
Kabul Tarihi: 12.04.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022

Article Information: Book Review
Received Date: 13.11.2021
Accepted Date: 12.04.2022
Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Söylemez, İsmail, "Senâî Divanı", (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme) *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 488-492.

Söylemez, İsmail, "Senai Divanı", (Book Review) *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 488-492.

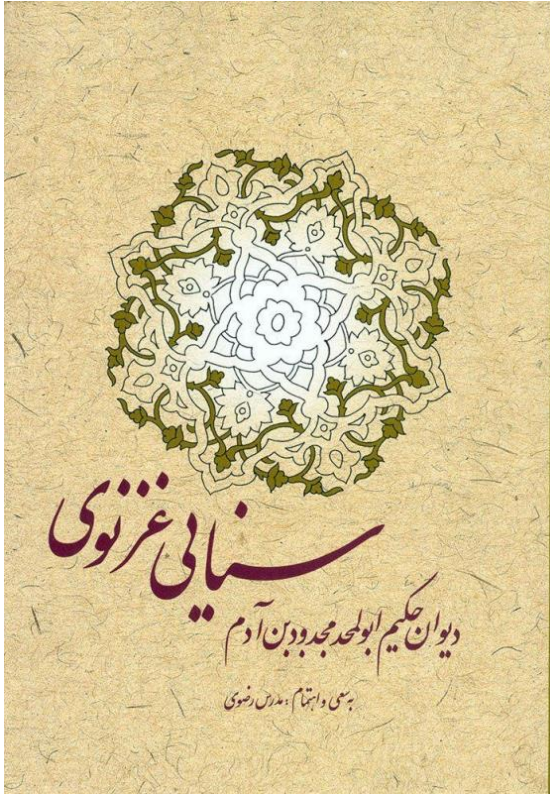

10.28981/hikmet.1022977

Dr. Öğr. Üyesi İsmail SÖYLEMEZ

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

SENÂÎ DÎVÂNİ

Hekim Senâî-yi Gaznevi

Senâî, Gazne’de 1071-72’de dünyaya geldi. Soylu bir aileye mensup olup iyi bir eğitim görmüştür. Gençliğinde Farsça ve Arapça yazan şairleri okumuştur. Senâî, şairliğinin başında, kendi dönemindeki birçok şair gibi padişahlara, emirlere ve ileri gelenlere methiyeler söylemiş ve onlardan bağış ve hediyeler almıştır. Ancak tasavvuf yolunu tuttuktan sonra kendine özgü üslubunu oluşturmuş, sade, akıcı ve mükemmel bir dille eserlerini yazmıştır. Fars şiir üslubunun değişip yenilenmesinde çok etkili olmuştur. Şiirlerinde iki ayrı üslup ve düşünce hakimdir. Şeyh Ebu Yusuf-i Hemedani’nin hizmetinde bulunmuş ve ondan dersler almıştır. Hayatının sonlarını Gazne’de uzlette geçirmiş ve orada vefat etmiştir. Mekke, Belh,

Serahs, Herat, Nişabur gibi birçok şehri gezmiş ve şeyhlerle tanışmıştır. Söylemiş olduğu kaside, gazel ve diğer şiirlerinin birçoğu bizzat bu uzun seyahatlerin ürünüdür.

Senâî, medhiyelerinde kendisinden önceki dönemde eser veren Menuçihri, Ferruhi ve özellikle de Mesud-i Sad-i Selman gibi Sebk-i Horasani şairlerinin etkisinde kaldı.

İran’ın ilk mutasavvıf şairi sayılan Senâî’nin kendisinden sonra gelen Attar, Sadi-yi Şirazi, Nizami-i Gencevi, Hakani-i Şirvani, Evhadüddin Meragi ve Mevlâna gibi şairlerin üzerinde büyük etkileri olmuştur. Emir Hüsrev- Dihlevi ve

Abdurrahman-ı Cami de Senâî'nin bazı şiirlerine nazire yazmışlardır (Savi, 2009: 503).

Senâî'nin birçok eseri vardır. Bunlar, gazel, kaside, terci', musammat, kıta ve rubailerin yer aldığı Divan'ın yanında *Hadikatu'l-hakika*, *Tariku't-tahkik*, *Seyru'l-'ibad ile'l-Mead*, *Karname-i Belh*, *Aklname*, *Işkname*, *Tahrimetu'l-kalem* ve *Tecrübetu'l-ilim* mesnevileri ile *Risale-i Mukaddime-i Nesri*'dir (Savi, 2009: 502; Degirmençay, 2013: 251).

Senai'nin Divanı

Senâî'nin, medih, zühdiyat, gazeliyat, kalenderiyat, rubaiyat ve mukatta'attan oluşan *Dîvân*'ı elde mevcut olup birkaç kez basılmıştır. Senâî'nin kendi *Dîvân*'na yazmış olduğu giriş ve ondan geriye kalmış olan birkaç mektup, onun nesirde de güçlü biri olduğunu göstermektedir. *Dîvân*'ı on üç bin beytin üzerindedir. *Dîvân*'ı dışında kendisinden birkaç mesnevisi vardır.

Divanda yer alan şiirlerin tertibi ve muhtevasında görülen farklılıkların Senâî'nin divanı son şeklini almadan ölmesi ve ardından dostları ve talebeleri tarafından eksikleri tamamlanarak düzenlemesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Hekim Senâî'nin *Divanının* yazmaları arasında yer alan 1002 hk. tarihli İran Milli Kütüphanesi nüshası eksiksiz bir nüshadır. Ancak kütüphanenin 1365 yılında yayımlanan fihristinde bu yazma tanıtılmamıştır ve Rezevi bu yazmanın varlığından habersizdi. Zira bu yazmada mevcut görülen 26 gazel Rezevi'nin çalışmasında yer almamıştır (Penderi, 1385: 157).

Senâî Divanı'nın yazmalarından şu dört tanesi tanınmıştır:

1. Kabil Müzesi nüshası, tahminen hk. altıncı yüzyıla aittir.
2. İstanbul Bayezid Veliyeddin Kütüphanesi nüshası, h. 684 tarihli.
3. İran Milli Kütüphanesi nüshası, tahminen yedinci asırdan kalmadır.
4. Melik Kütüphanesi nüshası, tahminen sekizinci asrın ilk dönemlerine aittir.

Sekizinci yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar Senâî'nin *Divanı*'na ait bir nüsha bulunmamıştır. Ama on birinci asrın ilk dönemine tarihlenen dört nüsha bulunmuştur.

1. İran Milli Kütüphanesi nüshası: h. 1002 tarihli.
2. Tahran Merkez Kütüphanesi nüshası: h. 1003 tarihli.
3. İndia Ofis (Divan-i Hind) Kütüphanesi nüshası, h. 1006 tarihli.
4. Lahor Habib Genc Kütüphanesi nüshası, h. 1013 tarihli.

Ayrıca, Haydarabad Osmaniye kütüphanesindeki tarihsiz nüsha da bunlar arasında sayılabilir (Penderi, 1385: 157).

Senâî'nin *Divanı* Müderris Rezevi tarafından 1320 h. Tahran'da neşredilmiştir. Bu neşirde 13.346 beyit yer almaktadır.

Senâî'nin *Divanı*, daha sonra anılan nüshalar üzerinde çalışılarak birçok kez tashih edilmiş ve çeşitli yayınevleri tarafından basılmıştır. Ancak en muteber nüsha olarak Moderris-i Rezevi tarafından tahsis edilip Divan-ı Hekim Ebu'l-Mec mecdud b. Adem-i Senâî-yi Gaznevi adıyla hş. 1341'de Tahran'da neşredilen divan esas alınmıştır. Bu çalışmalardan bazıları birkaç kez basılmıştır.

Moderris-i Rezevi'nin yayımladığı Senâî'nin *Divanında* mevcut olan manzumeler, 312 kaside, 2 terci-i bend, 4 terki-i bend, 2 musammat, 408 gazel ve 176 kıta şeklindedir (Degirmençay, 2013: 251).

Divan'ın elimizde bulunan nüshası da Dr. Alimohammed Sabiri, Rokiye Teymuri ve Ruhullah Mohammedi tarafından yayıma hazırlanmış, 493 sayfadan oluşan ve hş. 1390 tarihinde *İntişarat-i Moelif* tarafından Tahran'da basılmış bir nüshadır.

Divan *Dibace-i Hekim* ile başlar. Altı sayfalık bu *Dibaceden* sonra *Kesaid* kısmı gelmektedir. *În tovhid be hezret-i ğezneyn gofte şod* başlıklı kasideyle 17. sayfadan itibaren başlayan bu bölüm 231. sayfaya kadar devam 214 sayfalık bir bölüm olup 204 kaside içermektedir.

Ğezeliyat bölümü, *Kasaid* bölümünden sonra 231. sayfada başlamaktadır. 329 adet gazelin yer aldığı 134 sayfalık bu bölüm 365. sayfada sona ermektedir.

Rubaiyat bölümü 366. sayfadan itibaren başlamakta ve 417. sayfada sona ermektedir. Rubaiyat bölümünde 420 adet rubai bulunmaktadır.

Terki-i bend, *Terci-i bend* ve *Musammatların* yer aldığı bu bölüm 419. sayfadan başlamaktadır. 445. sayfaya kadar devam eden bu bölüm 26 sayfadan oluşmaktadır ve 57 manzume içermektedir.

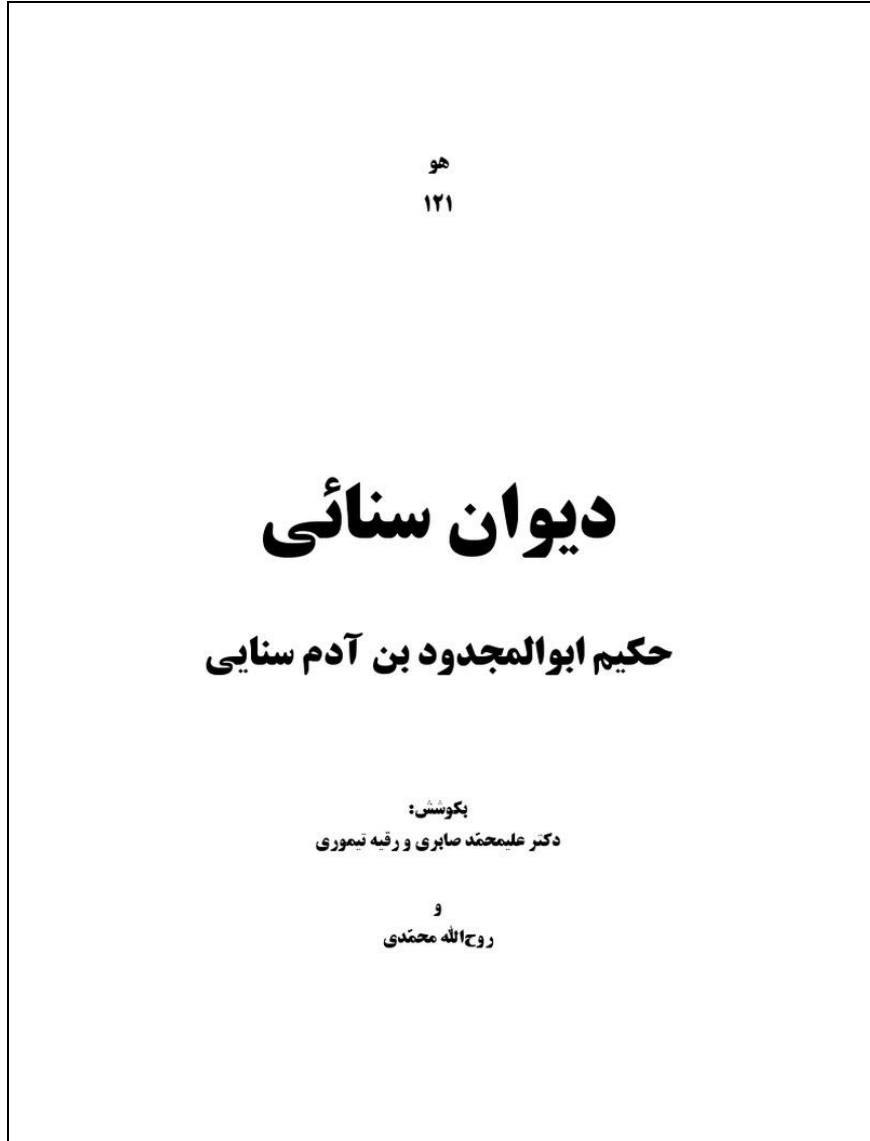
Kıtalar ve kısa kasidelerden oluşan bu bölüm 446. sayfadan itibaren başlamakta olup 492. sayfada son bulmaktadır. 46 sayfalık bu bölümde 203 adet manzume yer almaktadır.

Senâî'nin *Divanı*'nda doğrudan bazı önemli isimler için yazılmış medhiyelerin yanı sıra irfani konuları içeren kasideler de dikkat çekmektedir. Gerek kasidelerinde ve gerekse de gazellerinde kendisiyle tartışmaya giren bazı şahıslara verilen cevaplar ve kendisine verilmiş cevaplar da görülmektedir. Ehl-i hak hakkındaki çok sayıda manzume de dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber hakkında yazdığı naatlar da *Divan*'da dikkat çeken başlıklardandır. Medhiyeler arasında en göze çarpan ve kendisine en çok medhiye yazılan isim Behram Şah'tır. Emir Muizzi, Nizami, Mesud-i Sad-i Selman gibi şairler hakkında yazılmış medhiyeler de dikkat çekicidir.

Senâî, 337 manzumesinde Remel bahrini, 272 manzumesinde Hezec bahrini, 122 manzumesinde Hafif bahrini, 60 manzumesinde Muzari bahrini, 34 manzumede Mütes bahrini, 24 manzumede Münserih bahrini, 19 manzumede Seri' bahrini, 18 manzumede Mütekarib bahrini, 16 manzumede Recez bahrini, 2 manzumede Karib bahrini kullanmıştır (Degirmençay, 2013: 251).

Kaynakça

- Degirmençay, Veyis. (2013), “Senâî’nin Divan’ında Vezin Türleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S 26, s. 251-256.
- Ėeznevi, Senâî. (1390), *Divan*, Haz. Dr. Alimohammed Sabiri, Rukiye Teymuri ve Ruhullah Mohammedi, İntişarat-i Moelif, Tahran.
- Penderi, Yedollah Celali. (1385), “Noshe-i Cami’ ez Divan-i Hekim Senayi-yi Ėeznevi”, *Ayine-yi Miras*, S.2-3.
- Savi, Saime İnal. (2009), “Senâî”, *DİA*, C 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.

AMAÇ

Ülkemizde sosyal bilimler alanında akademik çalışmalara yer veren yayıncılık faaliyetleri, nitelik ve nicelik açısından yeterli olmakla birlikte doğrudan bir alanı önceleyen dergilerin henüz hedeflenen düzeyde olmadığı aşikârdır. Bu sebeple **Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)** yayın hayatına başlamıştır.

Dergimizin amacı Türk diline ve edebiyatına dair bilimsel gelişmeleri ilgilileriyle buluşturmak; kültürümüze ait literatürü güncel tutmak; irfan geleneğimizden beslenerek güncel edebî gelişmelere ön ayak olmaktır.

Dergimizin temel amaçlarından biri de Türk dilinin ve edebiyatının sözlü kaynaklarının tarama ve derleme yoluyla kayıt altına alınmasını sağlamak; yazılı kaynaklarının muhtevasını günümüz akademi camiasına eriştirmektir. Bir yandan klasik kültürümüze dair zengin birikimden yararlanmak, diğer yandan güncel gelişmeleri takip ederek dil ve edebiyatımıza katkı sağlamak suretiyle kültür ve edebiyatımıza katkı sağlamak temel amacımızdır.

KAPSAM

Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)

1. **Eski Türk Edebiyatı**
2. **Yeni Türk Edebiyatı**
3. **Halk Edebiyatı**
4. **Türk Dili**
5. **Türk-İslam Edebiyatı**
6. **Çağdaş Türk Lehçeleri**
7. **Dilbilim**
8. **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**

alanlarında hazırlanmış nitelikli akademik çalışma, derleme, tenkit ve kitap tanıtımlarına yer vermektedir.

YAYIN İLKELERİ

1. Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi 2015 yılından itibaren, "Uluslararası Hakemli Dergi" olarak yayın hayatına başlamıştır.

2. Dergi, Bahar (Nisan) ve Güz (Ekim) olmak üzere, yılda iki defa yayımlanır. Ayrıca Özel Sayı olarak da yayımlanabilir. Belirli bir konuyu

kapsayan Özel Sayı'nın yayımlanmasına, Yayın Kurulu'nun salt çoğunluğuyla karar verilir.

3. Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

4. Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, Hikmet bütün yayın haklarına sahip olur. Yayınlanmış yazının tamamının tekrar yayını hakkı derginin iznine bağlıdır.

5. Yayınlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur.

6. Dergimizde, "Yeni Türk Edebiyatı, Eski Türk Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Türk-İslam Edebiyatı, Çağdaş Türk Lehçeleri, Halk Edebiyatı, Türk Dili, Dilbilim" gibi edebiyata ait alanlarda hazırlanmış akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

7. Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilebilir.

8. Yazılar, yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadığı editör(ler) tarafından kontrol edilir; bir eksik ve/veya yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için bir ön değerlendirme formu ile yazara iade edilir. Yazar tarafından düzeltilerek geri gönderilen ya da kurallara uygun olarak yazıldığı saptanan yazılar için yayın kurulu tarafından yazının içerdiği alanlarla ilgili iki hakem belirlenir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda; yazının yayını dosyasına alınmasına, alınmamasına ya da düzeltme istenmesine karar verilir. Durum yazara en kısa sürede bildirilir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 20 gün içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü hallerde değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Yayın dosyasına alınan yazılar Yayın Kurulu'nun belirlediği sıraya göre yayımlanır.

9. Derginin dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayımlanacak her yazının başına 250 sözcükten fazla olmayacak şekilde Türkçe ve yabancı dilde Öz (Abstract) ve Anahtar kelimeler (Keywords) konulmalıdır. Anahtar kelimeler ise 5'er kelime olmalıdır.

ETİK KURALLAR

Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)'nin Araştırma ve Yayın Etiğine İlişkin Kuralları şu şekildedir:

1. Dergimize gönderilen her yazı, teknik yayın kurulunun ön kontrolünden sonra editör kurulunun dışında iki bağımsız hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin olumlu kanaat belirtmeleri üzerine yazı tekrar yayın kurulunda değerlendirilir ve gerekli telif ve etik belgelerin temininden sonra yazı yayımlanmak üzere düzenleme/mizanpaj aşamasına geçirilir. Gerekli düzenlemelerden sonra yazının doi numarası temin edilerek yayın sırasına alınır.
2. Dergimize gönderilen her yazı intihal tespit programında taranarak değerlendirilir. Asgari koşulların altında kalan makaleler değerlendirilmez. İntihal tespiti için iThenticate programı kullanılır. Bu sistem aracılığıyla makalelerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmadığı veya herhangi bir intihal içermediği teyit edilir.
3. Dergimize gönderilen makalelerde kişisel verilen korunmasına özen gösterilmelidir. Bu doğrultuda dergi yönetimi, makalelerdeki görsellere/deneklere ilişkin kişisel verilerin korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Makalenin muhtevasında kullanılan kişisel veriler, bireylerin açık rızası olmadığı takdirde yayımlanmaz. Bu çerçevede yazar, editör kurulu, yayın kurulu ve hakemler söz konusu bireysel verileri korumaktan sorumludur.
4. Dergimize gönderilen makalelerin fikir özgürlüğü ve mülkiyet hakları gibi hususlar saygıdır. Dergi yönetimi yayımlamaya uygun bulduğu tüm makalelerin fikri mülkiyet hakkını korumakla, olası ihlallerde derginin ve yazarların haklarını savunmakla yükümlüdür. Ayrıca derginin yayın ve editör kurulu makalelerdeki içeriklerin başka yayınların fikri mülkiyet haklarını ihlal etmemesi adına gerekli önlemleri almakla da yükümlüdür.
5. Yayımlanmak üzere gönderilen yazılarda temel insan haklarına ve hayvan haklarına saygı esas olmalıdır. Bu çerçevede makalelerde kullanılacak deneklere ilişkin etik kurul onayı mutlaka alınmalıdır. Bu çerçevede dergi yönetimi yazılarda insan ve hayvan haklarının korunmasını sağlamakla yükümlüdür. Makalelerde kullanılan deneklerle ilgili etik kurul

onayı veya deneysel araştırmalarla ilgili yasal izinlerin olmadığı durumlarda söz konusu makaleyi reddetmekle yükümlüdür.

6. Dergimize gönderilen yazılarda yayın etiğine ilişkin dikkat edilmesi gereken kurallar YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8'deki "Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler" başlığında verildiği gibidir. Yazarların aşağıda ayrıntıları verilen hususlardan ciddiyetle sakınmaları gerekir:
 - a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak.
 - b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayımlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek.
 - c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek.
 - ç) Tekrar yayım: Bir araştırmanın aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - d) Dilimleme: Bir araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak doçentlik sınavı değerlendirmelerinde ve akademik terfilerde ayrı eserler olarak sunmak.
 - e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gerekçesiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek.
 - f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde

belirtmemek. İnsan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak.

7. Dergimize gönderilen yazılar için, COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınacaktır.

Yazar:

- Yayımlanan çalışmanın her türlü yayın hakkı Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi'ne aittir. Dergimize gönderilen yazılar için telif hakkı talep edilmez.
- Dergiye gönderilen yazılar, daha önce yayınlanmamış veya bir başka dergiye yayın için gönderilmemiş olmalıdır. Yani yayımlanmak üzere gönderilen çalışmaların özgün olması gerekir. Daha önce, ulusal ya da uluslararası kongre ya da sempozyumlarda sunulmuş ve özeti yayımlanmış çalışmalar, bu nitelikleri belirtilerek gönderilebilir.
- Dergimize gönderilen çalışmalar, bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı olmamalıdır. YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde belirtilen kurallara titizlikle riayet edilmelidir.
- Hikmet Yayın Kurulu, bir yazının ön kontrol, değerlendirme süreci ve düzenleme süreci devam ederken yazar/lar/dan makalenin etik durumuna ilişkin ek belge isteyebilir.
- Hikmet Yayın Kurulu, değerlendirme süreci başlamış bir yayındaki yazar sorumluluklarının değiştirilmesini (yazar ekleme/çıkarma, sıra değiştirme) kabul etmez.
- Hikmet Yayın kurulu, yayımlanmak üzere gönderilen makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini var saymaktadır.

Yayıncı-Editör:

- Hikmet Editör Kurulu derginin kalite standartlarını yükseltmeye aracılık edecek argümanları geliştirir.
- Hikmet Editör Kurulu yazar-hakem ilişkilerinin sağlıklı yürümesini sağlar.
- Hikmet Editör Kurulu okuyucu ve yazarların bilgi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çaba sarf eder.

- Hikmet Editör Kurulu akademik fikir çeşitliliğini ve bilimsel düşünce özgürlüğünü savunur. Aynı zamanda fikri mülkiyet hakları ile etik standartları gözeterek dergi işleyişini sürdürmeye gayret eder.
- Hikmet'in yayın politikası gereği tüm yayın süreçleri şeffaf bir şekilde sürdürülür. Herhangi bir sebeple düzeltme, değiştirme ve açıklama gerektiren konularda yayın politikası gereği şeffaflığı gözetir.

Hakem

- Hikmet Yayın politikasına göre dergimizde "Kör Hakemlik ve Değerlendirme Süreci" işlemektedir. Bu süreç içerisinde yaşanabilecek olumsuz durumlarda editör kurulu yetkilidir. Hukuki süreçler dışında dergi yönetimi hakem gizliliğini esas tutar.
- Hikmet'e gönderilen her yazı teknik yayın kurulunun ön kontrolünden sonra editör kurulunun dışında iki bağımsız hakeme gönderilir. Hakemlerden birinin olumsuz kanaat belirtmesi durumunda yazı üçüncü bir hakeme ya da son kararı vermesi için editöre yönlendirilir. Her iki hakemin de olumsuz kanaat belirtmesi üzerine yazı reddedilir.
- Her yazı için belirlenen hakemler, o yazının muhtevasına göre belirlenir.
- Dergi yönetimi hakemleri tarafsız, bilimsel ve nesnel bir dille çalışmayı değerlendirmeleri için teşvik eder.
- Dergimize gönderilen makalelere atanan hakemleri zamanında dönüş yapmaları ve ilgili makaleyi bilimsel ölçütleri göz önünde tutarak değerlendirmeleri esastır.
- Dergimize gönderilen bir makaleye atanmış olan hakemlerin asgari nezakete uygun değerlendirme yapmaları, ilmi olmayan veya hukukî sonuçları olabilecek mesnetsiz değerlendirmelerden sakınmaları gerekir.

YAZIM KURALLARI

1. Hakemlik sürecine alınacak makalenin yazı metninde yazarı çağrıştıracak (**ad, soyad, adres vb.**) **hiçbir bilgi bulunmamalıdır**. Yazarla ilgili bilgi yayın aşamasında editör tarafından talep edilecektir.
2. İlgili editör gerekli gördüğü yazım düzeltmelerini kendisi yapabilir. Yine yabancı bir dilde yazılan özeti gerekli görmesi durumunda düzeltebilir.
3. Derginin yayın etiği ile ilgili hususlar "**Etik Kurallar**" başlığı altında ayrıntılı olarak belirtildiği gibi şu hususlara riayet edilmesi gerekmektedir:
 - a. Dergimize gönderilen her yazı, teknik yayın kurulunun ön kontrolünden sonra editör kurulunun dışında iki bağımsız hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin olumlu kanaat belirtmeleri üzerine yazı tekrar yayın kurulunda değerlendirilir ve gerekli telif ve etik belgelerin temininden sonra yazı yayımlanmak üzere düzenleme/mizanpaj aşamasına geçirilir. Gerekli düzenlemelerden sonra yazının doi numarası temin edilerek yayın sırasına alınır.
 - b. Dergimize gönderilen her yazı intihal tespit programında taranarak değerlendirilir. Asgari koşulların altında kalan makaleler değerlendirilmez. İntihal tespiti için Turnitin programı kullanılır. Bu sistem aracılığıyla makalelerin daha önce herhangi bir yerde yayımlanmadığı veya herhangi bir intihal içermediği teyit edilir.
4. Bilimsel çalışmalar ve ekleri (fotoğraf, şekil, tablo vs.), Microsoft Office 2010 ve üzeri bir programda Cambria veya Times Yazı Tipi, **11 punto 1 satır aralığı** ile yazılmış olmalı (**Özet ve Abstract 9 punto 1 satır aralığı**). Farklı yazı tipi kullananlar yazı tipini destekleyen fontları da eklemelidir.
5. Yazının pay ayarları: **üst: 4cm, sol: 4cm, sağ: 4cm, alt: 4cm**, paragraf aralığı: önce 6nk; sonra 6nk; satır aralığı: tek olmalıdır.
6. Çalışmalar, derginin <http://dergipark.gov.tr/journal/375/submit/start> adresinden elektronik olarak gönderilmelidir.
7. Çalışmanın başına, 250 sözcükten fazla olmayacak şekilde Türkçe ve yabancı dilde Öz (Abstract) ve Anahtar kelimeler (Keywords) konulmalıdır.
8. Çalışmalardaki sıralama şu şekilde düzenlenmelidir:

TÜRKÇE BAŞLIK
Öz
Anahtar Kelimeler
İNGİLİZCE BAŞLIK
Abstract
Keywords
Giriş
Bölümler
Sonuç
Kaynakça
9. Makalelerdeki dipnotlar, bilimsel yazılardaki kaynakça yazım kurallarına uygun olarak hazırlanıp metin içerisinde verilmelidir. (bk. Kaynakça yazımı).
10. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarını bağlar. Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
11. Yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez.
12. Gönderilecek bilimsel çalışmaların 20 sayfayı aşmaması önerilir. Bir sayıda aynı yazara ait birden çok makale yayımlanamaz.
13. Çalışmaların Nisan sayısı için en geç Mart başına kadar, Ekim sayısı için en geç Eylül başına kadar elektronik ortamda dergiye ulaşması gerekmektedir.

KAYNAKÇA YAZIMI

A-KİTAPLAR

a) Tek yazarlı kitap :

Kaynakçada:

Onay, Ahmet Talat. (2000), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Metin içindeki göndermede:

(Onay, 2000 : 22-27).

b) İki yazarlı kitap :

Kaynakçada:

Şentürk, Ahmet Atilla, Kartal, Ahmet. (2004), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Metin içindeki göndermede:

(Şentürk ve Kartal, 2004 : 96)

c) İki yazarlı çok yazarlı kitap :

Kaynakçada:

İsen Mustafa, Macit Muhsin, Horata Osman, Kılıç Filiz, Aksoyak İsmail Hakkı (2002), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Metin içindeki göndermede:

(İsen vd. 2002 : 82).

d) Editörlü Kitapta Bölüm :

Kaynakçada:

Kılıç, Atabey. (2009), "Manzum Sözlükler-Beden Kelimeleri Sözlüğü", *Beden Kitabı*, (Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 277-300.

Metin içindeki göndermede:

(Kılıç, 2009 : 281)

e) Eski El Yazması Eser:

Kaynakçada:

Lebîb-i Âmidî, *Dîvân-ı Lebîb*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Ef. Manzum, No: 382.

Metin içindeki göndermede:

(Dîvân-ı Lebîb, 382, v. 15b-16a)

e) Eski Basma Eser:

Kaynakçada:

Dîvân-ı Leylâ Hanım. (1260), Kahire, Bulak Matbaası.

Metin içindeki göndermede:

Dîvân-ı Leylâ, 1260: 18.

B-MAKALELER

a) Tek yazarlı makale:

Kaynakçada:

Kaplan, Mehmet. (1951), "Tabiat Karşısında Abdülhak Hamid II", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C 4, S 3, s. 167-187.

Metin içindeki göndermede:

(Kaplan, 1951 : 168)

b) İki yazarlı makale:

Kaynakçada:

Albayrak, M. ve Erkal, M. (2003), "Başarıya Giden Yolda İfade ve Beceri Derslerinin (Türkçe-Matematik) Birlikteliği", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:158, Ankara

Metin içindeki göndermede:

(Albayrak ve Erkal, 2003 : 77-80)

c) İki yazarlı çok yazarlı makale :

Kaynakçada:

Gönen Mübaccel, Çelebi Öncü Elif, Isitan Sonnur. (2004), "İlköğretim 5. 6. 7. Sınıf Öğrencilerinin Okuma Alışkanlıklarının İncelenmesi", *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı : 164, Ankara, s. 7-35.

Metin içindeki göndermede:

(Mübaccel vd., 2004 : 30).

C-ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

Kaynakçada:

Akün, Ömer Faruk. (1994), "Divan Edebiyatı". *DİA*, C 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları", İstanbul.

Metin içindeki göndermede:

(Akün, 1994 : 160)

D-YAZARI BELLİ OLMAYAN RESMİ, ÖZEL YAYINLAR, RAPORLAR

Kaynakçada:

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (2000), Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, Ankara.

Metin içindeki göndermede:

(DPT, 2000 : 74)

E-ÇEVİRİ ESERLER

Kaynakçada:

Andrews Walter G. (2000), *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, (Çev.) Tansel Güney, İletişim Yayınları, Ankara.

Metin içindeki göndermede:

(Andrews, 2000 : 135)

F-TEZLER

Kaynakçada:

Arslan, Mustafa Uğurlu. (2015), *Klasik Türk Edebiyatında Temîmüddârî Kıssaları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır.

Metin içindeki göndermede:
(Arslan, 2015 : 213).

G-BİLDİRİLER

Kaynakçada:

Çeltik, Halil (2014) "Dil ve Edebiyat Araştırmalarında Excel Kullanımı", *Alî Emîrî Hatırasına Uluslararası Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, s. 111-123, Diyarbakır.

Metin içindeki göndermede: (Çeltik, 2014 : 119).

H- İNTERNET KAYNAKLARI

E-Makale / Ansiklopedi Maddesi :

Kaynakçada:

Pilav, Salim (e-makale), "Âkif Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, <http://www.turkedebiyatiisimlersozluhu.com/in dex.php?sayfa=detay&detay=1003> (Erişim Tarihi: 12.04.2015).

Metin içindeki göndermede:
(Pilav, e-makale: 2)

E-Kitap

Kaynakçada:

Akdoğan, Yaşar (e-kitap), Ahmedî Divanı, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78357/ahm edi-divani.html>

Metin içindeki göndermede:
(Akdoğan, e-kitap: 15)

NOT: Arapça, Farsça, Türkçe eser adları, yer adları, özel isimler vb. kavramların yazımı; Dinî, edebî, kültürel kavram ve kısaltmalarının yazımı; Hicrî, Milâdî, Rûmî tarihlerin yazılışı; Latin ve Arap rakamlarının rakamların yazımı; Çevriyazı usulleri; Dil ve imlâ ilgili hususlar; Dizin, veritabanı, atıf ve alıntılar ile ilgili hususlar konusunda **İSNAD ATIF SİSTEMİ 2. EDİSYON**'da belirtilen teamüllere riayet edilecektir. Daha ayrıntılı bilgi için <https://www.isnadsistemi.org/section/isnad 2/> adresini ziyaret edebilirsiniz.